

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00381

ZAMLBIKHER

*Permanent preservation of this book was made possible by
David Wishnevsky
in memory of
Sarah, Yacov & Rosa Kasinsky, perished in the Holocaust*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

זאמל־ביכער

5

רעדאקטירט:

י. אַפּאַטאַשו

ה. ליינוויק

ניו־יאָרק, פעברואַר, 1943

Copyright by
" S A M L B I C H E R "
New York, 1943

Printed in U. S. A.

POSY-SHOULSON PRESS
19 West 21st Street
New York, N. Y.

ירמיהו הנביא

מארק שאגאל

אינהאלט:

.....	מאַרק שאַגאַל — ירמיהו (ראַדירונג)
7	פון עזרא דעם פּערטן
17	י. אַפּאַטאַשו — ווען פּוילן איז געפאַלן
53	א. לעיעלעס — דער גאַט פון ישראל
74	יעקב גלאַטשטיין — קליינע נאַכט־מוזיק:
79	י. י. סיגאַל — לידער
96	קאָדיע מאַלאַדאָווסקי — לידער
104	מאיר סעגאַל — לידער
	מלך ראָוויטש — שוואַרצע לידער —
108	אַרומגעזוימט מיט אַ דינער שטראַלן־שיין
116	ש. מיללער — תּכריכים
	מאַני לייב — אַ מעשה ווי אַזוי אליהו הנביא האָט
151	געראַטעוועט ווילנע פון שניי
161	אהרן צייטלין — לידער
169	אפרים אויערבאַך — אין דיין טרויער זאַלסטו לעבן
183	מאַרק שאַגאַל — לידער
189	ה. לייזויק — די באַלאַדע פון מדבר
218	י. י. טרונק — פּלוטאַרן
251	ש. ניגער — י. צינבערג
254	י. צינבערג — בריוו
301	שלמה ביקל — דער יידישער פּראָזע־סטיל
340	א. גאַלאַמב — ביאַליק און בן־יהודה — צוויי וועגן אין העברעאיזם

פון עזרא דעם פערטן

פון עזרא דעם פערטן

אין יאָר דרייסיק נאָכן חורבן פון דער שטאָט, אין בבל זייענדיק, בין איך, שאלתיאל אָדער עזרא, געלעגן טרויעריק אויף מיין געלעגער און געדאַנקען זיינען מיר אַרויף אויפן זינען, אַז ציון איז פאַרוויסט, בעת בבל איז רואיק געפלאַנצט אין איר וואוין. האָט מיין זעל אויפגעברויזט זייער און איך האָב ביטערע ווערטער גענומען ריידן צו דעם העכסטן און איך האָב געזאָגט :

גאָט, דו האָסט הימל באַשאַפן און ערד — און אַלץ וואָס אין זיי. און מיט דיין לויטערער האַנט האָסטו דעם מענטש געפורעמט און דעם אַטעם פון לעבן אַריינגעבלאַזט אין אים און ער איז געוואָרן פאַר דיר אַ לעבעדיקע זעל. און דו האָסט אים אַריינגעבראַכט אין גאַרטן, וואָס דיין רעכטע האַנט האָט געפלאַנצט, און האָסט אים געהייסן באַנעמען דיין ווערק. און ער האָט ווידערגעשפעניקט אין דיין געבאַט און דו האָסט באַפוילן דעם טויט איבער אים און זיין נאָכקומענשאַפט.

און אַז פעלקער זיינען אַרויס פון אים און שטאַמען און שפּראַכן און משפּחות אָן אַ צאָל, און אַז איטלעך פאַלק איז געגאַנגען אין דעם מוטוויל פון זיין האַרצן און געטאָן דאָס שלעכטע אין דייע אויגן און פאַרשוועכט דיין געבאַט — אַזוי האָסטו געבראַכט אַ מבול אויף די וועלט-באַוואוינער זיי צו פאַרטיליקן.

פון צווישן זיי האָסטו איינעם בלויז איבערגעלאָזט, נוחן און זיין הויז, און פון אים זיינען די רעכטפאַרטיקע אַלע.

און ווען די וואוינער פון דער ערד האָבן גענומען זיך מערן און זיי האָבן מער נאָך געזינדיקט ווי די ערשטע און זייער וועג פאַר דיר האָבן זיי פאַרדאַרבן — אַזוי האָסטו פון צווישן זיי זיך ווידעראַמאַל אויסגעקליבן איינעם מיטן נאָמען אברהם. אים האָסטו ליב געקראָגן און אים האָסטו דיינע סודות אַנט-פלעקט אין נאַכט-זעאונג.

און אַן אייביקן בונד האָסטו פאַרשניטן מיט אים און געזאָגט האָסטו, אַז דו וועסט זיין זוימען נישט פאַרלאָזן, און האָסט אים געגעבן יצחק, און יצחקן האָסטו געגעבן יעקבן און עשון. יעקבן האָסטו אויסגעטיילט און עשון האָסטו דער-ווייטערט. איז יעקב געוואָרן צו אַ גרויס פּאָלק, און אַז דו האָסט זיינע קינדער פון מצרים אַרויסגעפירט און זיי גע-בראַכט צום באַרג סיני — אַזוי האָסטו הימלען אַ ניג געטאַן און צעשאַקלט די ערד און צעטרייסלט גאַר די וועלט און די תּהומות ציטערן געמאַכט. און דורך פיר טויערן איז גע-גאַנגען דיין כבוד: דורך פּלאַם, ערד-ציטער, שטורעם און האַגל, אויף צו באַשענקען מיט אַ געזעץ די נאַכקומענשאַפט פון יעקב, און מיט מצוות — דאָס הויז פון ישראל. אָבער דאָס שלעכטע האַרץ האָסטו נישט אָפּגעטאַן פון זיי, אַז דיין תורה זאָל טראָגן פּרוכט, דען אין דעם מוטוויל פון זיין האַרץ האָט דער ערשטער אָדם געזינדיקט און געשטרויכלט גע-וואָרן, און אַזוי אויך אַלע, וואָס זיינען אַרויס פון אים.

זיינען די צייטן אַריבער און די יאָרן פאַרביי און דו האָסט ווידער זיך אויסדערוויילט אַ קנעכט, דוד מיטן נאָמען. און דו האָסט אים באַפוילן צו בויען די שטאַט, וואָס דיין נאָמען איז אויף איר.

און ס'איז געווען אין צייטן אַרום און די וואוינער פון דיין שטאַט האָבן זיך פאַרזינדיקט, זיך אויפגעפירט נישט בעסער ווי אדם און ווי זיין זוימען נאָך אים, און דאָס שלעכטע האַרץ נישט באַצוואונגען. האָסטו די שטאַט איבערגעגעבן אין די הענט פון די שונאים דיינע.

און איך האָב געפרעגט אין מיין האַרצן : פֿירן זיך אויף בעסער ווי זיי די איינוואוינער פֿון בבל ? צי דערפֿאַר זאָל פֿאַלן די שולד אויף ציון ?

דען געקומען בין איך אַהער (קיין בבל) און האָב געזען דאָ אומצייליקע זינד, חטאים גאַר אַ סך דורך דרייסיק יאָר. האָט מיר פֿאַרקלעמט דאָס האַרץ, ווען איך האָב צוגעזען, ווי דו פֿאַרשוניסט די טוער פֿון שלעכטס און פֿאַרצייסט די ווערקער פֿון אומרעכט, ווי דו האָסט חרב געמאַכט דיין פֿאַלק, די שונאים צו-רו געלאָזט, און די הענט פֿון די, וואָס פֿאַרלאָזן דיר, נישט געשטראָפֿט.

מיט וואָס איז בבל בעסער פֿאַר ציון ?

האָט דיר אפשר אַן אַנדער פֿאַלק געקענט אַ חוץ ישראל ? וועלכע שטאַמען האָבן עס אַזוי געגלייבט אין דיין בונד ווי יעקבס קינדער ? און דאָך איז קיין לוינ נישט געווען פֿאַר זייער טאָונג און אַן פֿרוכט איז געווען זייער מי. איך בין געגאַנגען דורך די פעלקער און האָב געזען, אַז עס גייט זיי וואויל, כאָטש זיינע געבאַט געדענקען זיי נישט. וועג אָפֿ אויף אַ וואָגשאַל אונדזערע זינד און די זינד פֿון די אַנדערע וועלט-באַוואוינער—צי וועלן זייערע נישט איבער-וועגן אונדזערע ? ווען האָבן די וואוינער פֿון דער ערד קעגן דיר נישט געזינדיקט און וואו איז אַן אַנדער פֿאַלק, וואָס האָט אַזוי געהיט זיינע מצוות ?

איינצלנע מענטשן, היטער פֿון דיין געבאַט, וועסטו גע-פינען, אָבער אַ גאַנץ פֿאַלק — נישט.

און ס'האָט מיר געענטפֿערט דער מלאַך אוריאל, וואָס איז געשיקט געוואָרן צו מיר, און ער האָט געזאָגט : איז דיין האַרץ צערודערט און באַגערסטו צו וויסן די וועגן פֿון דעם העכסטן ?

האָב איך געזאָגט : יאָ, מיין האַר.

האָט ער געענטפֿערט און געזאָגט אַזוי : איך בין גע-שיקט דיר צו לערנען און וועל דיר פֿאַרגעבן דריי משלים.

וועסטו איינעם פון זיי קענען באענטפערן — וועל אויך איך
דיר קענען ווייזן דעם וועג, וואָס דו ווילסט זען.

האַב איך געזאָגט : רעד, מיין האָר.

האַט ער געזאָגט צו מיר אַזוי : גיי און וועג מיר אָפּ די
וואַג פון פייער. גיי און מעסט מיר אויס די מאָס פון דעם
ווינט. גיי און קער מיר אום דעם פאַרגאַנגענעם טאָג.

און איך האָב געענטפערט : ווער פון די מענטשן קינדער
וואַלט דען באַוויזן אַזוינס צו טאָן, וואָס דו פאַרלאַנגסט פון
מיר אַזעלכע זאַכן ?

האַט ער אַזוי געזאָגט :

ווען איך פרעג דיך : וויפל אוצרות רוען אויפן דעק
פון ים, וויפל קוואַלן פאַרמאַגט די טיפעניש פון תהום, וואָס
זיינען די וועגן צום הימל און וואו זיינען די טויערן צו דער
אונטערערד ? — וואַלסטו מיר זיכער געענטפערט : איך האָב
קיינמאַל אין תהום נישט גענידערט און בין קיינמאַל אין די
הימלען נישט געשטיגן. נון האָב איך דיר געפרעגט וועגן
פייער בלויז און וועגן ווינט און וועגן צייט — זאַכן, וואָס דו
קאַנסט נישט לעבן אָן זיי — און דו ווייסט קיין ענטפער נישט !

און ער האָט ווייטער גערעדט :

אויב אפילו דאָס, וואָס מיט דיר, קאַנסטו נישט באַגרייפן
— טאָ ווי קענסטו באַגרייפן די וועגן פון דעם העכסטן ? דו,
וואָס פאַרגיין וועסטו און דיין לעבן וועט זיך עקן — ווי קאַנ-
סטו באַנעמען דאָס, וואָס אייביק באַשטייט עס ?

און איך בין געפאַלן אויף מיין געזיכט און האָב געזאָגט
צו אים : ליבערשט וואַלטן מיר נישט געווען, איידער מיר
זאָלן יאָ זיין און לעבן אין זינד און נישט וויסן פאַרוואָס.

און ער האָט מיר געענטפערט : „די ביימער פון וואַלד
זיינען אַוועק אויף אַ ראַט און געזאָגט אַזוי : לאַמיר גיין
מלחמה האַלטן מיטן ים און זאָל ער זיך צוריקציען פאַר
אונדז און מיר וועלן פלאַנצן וועלדער אויף זיין אַרט.

און אויך די אינדן אין ים האָבן אַ פּלאַן געפּלאַנט און געזאָגט: קומט, לאָמיר מלחמה האַלטן מיט די וועלדער און לאָמיר אייננעמען די ערד.

איז דעם וואַלדס געדאַנק צו-נישט געוואָרן, דען דאָס פייער איז געקומען און האָט פאַרצערט דעם וואַלד, און אזוי איז צעשטערט געוואָרן דער פּלאַן פון די אינדן, דען דאָס זאַמד האָט זיך זיי אין וועג געשטעלט. נון, ווען דו ביסט דער ריכטער איבער זיי — וועמען וואַלסטו באַרעכטיקט און ווע-מען באַשולדיקט?"

האָב איך געענטפּערט און געזאָגט: אומזין האָבן זיי געטראַכט אַלע גלייך, דען דעם וואַלד איז געגעבן די ערד און אויך דעם ים איז געגעבן אַן אַרט פאַר די אינדן זיינע.

האָט ער געזאָגט צו מיר: ריכטיק איז דיין אורטייל, נאָר פאַרוואָס האָסטו נישט געאורטיילט וועגן זיך אַליין? ווי די ערד איז פאַרן וואַלד און ווי דאָס אַרט פאַר די אינדן איז בלויז דער ים, אזוי קענען די ערד-וואוינער באַגרייפן בלויז דאָס, וואָס אויף דער ערד, און נאָר דאָס הימלישע באַגרייפט וואָס הימליש איז.

האָב איך געזאָגט: איך בעט זיך, האַר מיינער! נאָך וואָס זשע איז אונדז געגעבן געוואָרן אַ האַרץ צום פאַר-שטיין? נישט וועגן דעם, וואָס ביי דיר אין הימל טוט זיך, האָב איך געפרעגט. געפרעגט האָב איך דאָך וועגן דעם, וואָס עס קומט פאַר מיט אונדז דאָ טאָג ביי טאָג.

אַ, פאַרוואָס איז ישראל צו-שאַנד צווישן פעלקער? דאָס פּאַלק, וואָס דו האָסט ליב, איז אין דער האַנט פון זינדפולע שטאַמען, און די לערע פון אונדזערע אַבות איז לאיבוד גע-גאַנגען, און ווי היישעריקוואַרג אזוי פאַרשווינדן מיר פון דער וועלט, און צו דיין גנאָד האָבן מיר נישט זוכה געווען. און וואָס וועסטו טאָן מיט דיין גרויסן נאַמען, וואָס ווערט גערופן אויף אונדז? אַט דאָס איז די פּראַגע מיינע.

און ער האָט געענטפערט :

אַז דו וועסט לעבן וועסטו אַליין אַנקוקן, און פאַרש נישט
אין די פאַרהוילטקייטן צופיל, דען שנעל וועט פאַרבייאַילן
און פאַרשווינדן דער דור. — — — דען געזייט איז דער
זימען און נאָך איז די שניט-צייט נישטאָ.

ביז געשניטן וועט נישט ווערן דאָס פאַרזייטע און ס'וועט
איר אַרט נישט פאַרלאָזן די זריעה פון שלעכטס — וועט
קיינ אַרט נישט זיין פאַר דער זריעה פון גוטס.

דען אַ קערנדל שלעכטס איז באַלד פון אָנהייב פאַרזייט
געווען אין אַדמס האַרץ — און וויפל זינד איז פון אים אַרויס-
געוואַקסן ביז איצט און וויפל וועט נאָך אויפגיין ביז צו דער
שייער-צייט !

באָדענק עס דערום און באַנעם : אויב פון אַ קערנדל
שלעכטס האָט געקאָנט אויפגיין אַזויפיל רשעות — טאָ ווי
גרויס וועט שוין זיין די תבואה, ווען אומציייליקע זאָנגען (פון
גוטס) וועלן ווערן פאַרפלאַנצט.

האָב איך געזאָגט : ווען און ווי אַזוי וועט פאַרקומען די
זאָך ? די טעג פון אונדזער לעבן זיינען אַזוי ווינציק און
שלעכט.

און ער האָט געענטפערט : פון גרויס געאייל צווייפלסטו
אין אים אומזיסט. גרויס איז ער און דערהויבן. ער האָט
דעם דור אויף זיין וואַגשאַל געוואויגן, געמאַסטן די צייטן,
געציילט די צאָל פון די יאָרן — און ער וועט גאַרנישט צו-
איילן, ביז פול וועט נישט ווערן די באַשטימטע מאָס.

און איך האָב אין טרערן און געוויין געפאַסט זיבן
טעג — —

און ס'איז געווען נאָך די זיבן טעג און מיינע געדאַנקען
זיינען צוריקגעקומען און האָבן מיך זייער געפייניקט.

און איך בין געקומען צו זיך און איך האָב ווידער גענומען
ריידן פאַר דעם העכסטן :

גאט, פון אַלע וועלדער אויף דער ערד און פון אַלע ביימער אין זיי האַסטו דעם וויינשטאַק אויסגעקליבן. פון אַלע לענדער האַסטו איין וואוין אויסדערוויילט, פון אַלע בלומען — איין רויז.

פון אַלדי תהומות פון די ימען האַסטו דיר אַנגעפילט איין באַך און פון אַלע שטעט די געבויטע האַסטו איין ציון זיך געהייליקט.

פון גאַר דעם געפליגל, וואָס דו האַסט באַשאַפן, האַסטו די טויב דיר אויסגעזוכט, און פון אַלע פּיך — די שאַף. פון די פעלקער די פיל האַסטו איין פאַלק צו זיך דער-נעענטערט, און געבאַטן לויטערע ביז גאַר האַסטו דיין שטאַם געגעבן דעם געקליבענעם.

און נון, גאָט, פאַרוואָס האַסטו דעם איינעם געגעבן אין די הענט פון די פילע, און פאַרוואָס האַסטו צו שאַנד געמאַכט די איינע פלאַנץ, און פאַרוואָס האַסטו דיין יחיד צווישן רבים צעוואַרפן? און די ברעכער פון דיין צוים — זיי האַבן אונדז צעטראַטן, די וואָס גלייבן אין דיין געבאַט נישט. אויב ליב האַסטו דאָס דאַזיקע פאַלק — ליבערשט שטראַף עס מיט די אייגענע הענט.

און ווי איך האָב גערעדט אָט די רייד, ערשט דער זעל-בער מלאַך, וואָס אין דער פאַריקער נאַכט, איז געשיקט גע-וואָרן צו מיר, און ער האָט זיך אַנגערופן: הער וואָס איך וועל דיך לערנען און באַנעם וואָס איך וועל דיר ווייזן.

האָב איך געזאָגט: רייד, מיין האַר.

און ער האָט גערעדט צו מיר: פון וועגן ישראל ביסטו אין גרויס צעמישונג — שוין-זשע האַסטו אים ליבער ווי זיין באַשעפער האָט אים ליב?

און איך האָב געזאָגט: ניין, מיין האַר, נייערט פון מיין ווייטיק אַרויס האָב איך גערעדט, דען עס האַבן מיינע אינ-געווייז מיר געפייניקט איטלעך מאַל, ווען איך האָב געזוכט צו באַנעמען די וועגן פון דעם העכסטן און צו פאַרשן זיין געריכט און זיין אורטייל.

און ער האָט געזאָגט : וועסט עס נישט באַווייזן.
 האָב איך געפרעגט : פאַרוואָס ? נאָך וואָס בין איך אויף
 דער וועלט געקומען און פאַרוואָס איז מיין מוטערס לייב נישט
 געוואָרן מיין קבר, אַז איך זאָל נישט דאַרפן זען די מאַטער-
 ניש פון יעקב און דעם וויי פון ישראל ?
 און ער האָט געזאָגט צו מיר אַזוי :

צייל די טעג אויס, די נאָך נישט געקומענע,
 זאַמל צונויף די צעשאַטענע רעגנדלעך,
 לעב די פּלאַנצן אויף די פאַרוועלקטע,
 עפן די אַוצרות אויף די פאַרריגלטע,
 לאַז די ווינטן אַרויס די פאַרשפּאַרטע
 און פון קולות ווייז מיר די בילדער —

וועל איך דעם סוד, וואָס דו זוכסט, דיר אַנטפלעקן.
 האָב איך געזאָגט : ווער קען באַווייזן אַזוינס ? סיידן
 דער, וואָס נישט צווישן מענטשן זיצט ער, און איך בין דאָך
 נישטיק אַזוי און יונג — ווי קאָן איך עס באַשיידן ?
 האָט ער גערעדט צו מיר אַזוי : ווי דו קאָנסט קיין זאָך
 נישט טאָן פון די אַלע זאַכן — אַזוי קאָנסטו אויך מיין אורטייל
 נישט פאַרשטיין און אַזוי קאָנסטו נישט וויסן דעם לעצטן
 תוך פון דער גנאָד, וואָס איך האָב באַשטימט פאַר מיין אומה.

יידיש : אהרן צייטלין

באַמערקונג :

דאָס בוך עזרא דער פערטער געהערט צו די אַפּאָקריפּן (ספרים
 חיצונים). דער נאָמען עזרא דער פערטער נעמט זיך דערפון, וואָס די
 ספרים עזרא און נחמיה זיינען פאַררעכנט געוואָרן אַלס עזרא ב' און
 ס'איז אויך געווען אַן אַפּאָקריפּישע שריפט עזרא ג'.
 לויט דר. א. קאמינקא זאָל עזרא האָבן געווען אַסיר שאַלתיאל, זון
 פון יכניה מלך יהודה. די אויסזאָג, וואָס ווערן דאָ געגעבן, זיינען לויט
 דער העברעאישער איבערזעצונג פון א. קאמינקא, וואָס האָט פאַרגליכן
 די אַלטע גריכישע, לאַטיינישע און אַרמענישע טעקסטן.

י. אַפּאַטאַשו

א. לעיעלעס

יעקב גלאַטשטיין

י. י. סיגאַל

קאַדיע מאָלאַדאָווסקי

מאיר סעגאַל

מלך ראָוויטש

ש. מיללער

ווען פּוילן איז געפאלן

אַרום איז געווען שטיל — אַ קאָטעדראַלע שטילקייט. אוירווינג טריוועס, וואָס איז געבליבן אַליין, האָט געקוקט אויף די טיפּע, פאַרשפיצטע פענצטער, אויף די צוויי מירמלשטיינערנע קאַ-לאַנעס, אויף די אויסגעבעטע ווענט, וואָס האָבן איינגעזאַפּט און נישט דורכגעלאָזט דאָס שטענדיקע גערויש, וואָס האָט זיך געטראָגן פון פינפטער עוועניו, פון בראַדוועי. אַ מאַטע שייך, ווי פון וועקסענע ליכט, וואָס האָט געפלייצט פון די ווענט, פונעם געוועלבטן סופּיט, האָט בולטער געמאַכט די שאַטנס אַרום די קאַלאַנעס. און ווען נישט דער שוואַרצער דעמבענער שרייבטיש, וואָס האָט פאַרנומען אַ גאַנצע וואַנט, וואַלט מען געקענט מיינען, אַז דאָס איז אַ געבעטהויז, נישט טריוועסעס ביונעס-אַפּיס.

דריי מאַפעס זיינען געהאַנגען אויף די ווענט. איינע — די פאַר-אייניקטע שטאַטן, אַ צווייטע — אַזיע, אַפריקע, אַ דריטע — אייראָפּע. די גרעסטע מאַפע — די פון די פאַראייניקטע שטאַטן — האָט אויס-געזען, ווי אַ שלאַכטפעלד. די שטעט, וואו טריוועס האָט געהאַט קונדן, זיינען אויף דער מאַפע געווען דורכגעשטאַכן נישט מיט קיין שפּילקעס, נאָר מיט פענדלעך. רוטע, בלויע, ווייסע. די פענדלעך זיינען געווען צעוואַרפן איבער אַלע שטאַטן. דאָ — שיטערלעך, דאָרט — געדיכט אַנגעשטאַכן.

טריוועס איז געשטאַנען פאַר דער מאַפע פון די פאַראייניקטע שטאַטן, ווי אַ פעלדמאַרשאַל. ער האָט געקוקט אויף די פענדלעך — אַן אַרמיי אַ גאַנצע — און אַ צופרידענער זיך איבערגענומען, וואָס די שלאַכט איז שוין לאַנג אַ געוואונענע. דער שונא איז כמעט אינגאַנצן צעשלאָגן. און די עטליכע פאַבריקאַנטן, וואָס האָבן אַרויסגעפירט זייערערע פאַבריקן אין דער פראַווינץ, געמיינט, זיי וועלן טריוועסן קריג-שלאָגן מיט ביליגערע אַרבעט — גוססן שוין אויך.

אין די פאראייניקטע שטאטן איז טריוועס היינט-צו-טאג דער גרעס-טער פאבריקאנט פון לאמפן-שירעמס. די אַלע פענדלעך אויף דער מאַפע — דאָס זיינען שטעט און שטעטלעך אין די הונדערטער, וואו טריוועס שטעלט צו סחורה, וואו ער האָט קונדן אין די טויזנטער. טרי-וועס דיקטירט דעם פרייז, דיקטירט די מאָדע. נישט אומזיסט האָט אים בראַדוועי אַ נאָמען געגעבן — טריוועס, דער קעניג פון לאַמפן-שירעמס. די פאַבריק זיינע אין ניו-דזשוירזי, וואו צוויי טויזנט הענט אַרבעטן בייטאָג, צוויי טויזנט — ביינאַכט, די פאַבריק דאַרף מען פאַרגרע-סערן. ער רעדט נישט דערפון מיט זיינע פאַרוואַלטערס. ער האָט בכלל נישט ליב זיך שוואַל-עצה צו זיין מיט קיינעם. פאַלט אים עפעס איין — אַ נייער אויפטו, אַ נייער פאַרנעם — קאַכט ער עס פריער אַליין איבער. ס'נעמט אים טעג, אַ מאָל וואַכן, און אַז ער באַשליסט — דאַרפן די פאַרוואַלטערס עס דורכפירן און פינקטלעך דורכפירן. דאָס איז טרי-וועסעס גאַנג. אום דורכצוטראַכטן אַן איינפאַל, צי אַן אויפטו — מוז טריוועס בלייבן אַליין מיט זיך. דערצו האָט ער אַפגעטיילט אַ דריטל פונעם גאַנצן שטאַק, וואָס ער פאַרנעמט, עס געלאָזט איבערבויען — אַ געמיש פון אַ טעמפל, פון אַ קאַטעדראַל, וואו יעדער איינפאַל זאָל פאַר-וואַנדלט ווערן אין אַ געבעט, אין אַ תפילה.

טריוועס איז געשטאַנען ביי דער צווייטער מאַפע. דער בליק האָט זיך געשאַרט איבער אַזיע, איבער אַפריקע, וואו געציילטע פענדלעך האָבן געשטעקט. איראַפּע האָט ניט געהאַט קיין איין פענדל. טריוועסן האָט זיך געוואַלט אַריינשטעקן אַ פוס קיין פראַנקרייך. ס'האַט אים געאַרט, וואָס דער דייטש האָט פאַרפלייצט דעם פראַנצויזישן מאַרק מיט לאַמפן-שירעמס.

ער האָט געוואוסט, אַז קאַנקורירן מיט דייטשלאַנד איז אַן אומזין. די אַרבעט אין דייטשלאַנד באַטרעפט אַ שיבוש, די סחורה איז יוקס. אַרויסצוטרייבן דעם דייטש דאַרף טריוועס פטרן אַ הונדערט טויזנט דאָ-לער, אַ צענטל פון זיין פאַרמעגן. און דערנאָך? און אַז טריוועס וועט דערנאָך נעמען הייבן דעם פרייז, איז ער דען זיכער צי דער פראַנצויז וועט נישט קריק אָנהייבן קויפן ביים דייטש? אַזאָ איינשטעל איז ריי-זיקאַליש. ס'איז אַ שפיל פאַרן טייוול. טריוועס האָט געוואוסט, אַז מען דאַרף זיין אַ היץ-קאַפּ און אַ חוש בלויז צו טראַכטן דערפון. ער האָט זיך אָבער נישט געקענט העלפן. ס'האַט אים געצויגן, פיילעך געצויגן, זיך צו פאַרמעסטן מיט דייטשלאַנד. און איינצושטעלן אין קאַן אַריין איז געווען וואָס. ס'האַט אים איצט ניט געאַרט, אויב ער וועט פאַר-לירן אַ צענטל, צי אַ דריטל, צי אפילו אַ העלפט פון זיין פאַרמעגן. טרי-וועס האָט געהאַלטן, אַז פונקט ווי דער פראַלעטריאַט איז נישט אינטער-

נאציאנאל, אזוי איז אויך קאפיטאל נישט אינטערנאציאנאל. דאס האט אים באוויזן די וועלט-מלחמה. די ליבעראלע וועלט דארף זיך בלויז א נעם טאן צו דעם נאצי-דייטשלאנד, וועט זי אונטערגיין, ווי טרי-וועסעס קאנקורענטן זיינען אונטערגעגאנגען. און אין די איזערנע עקא-נאמישע געזעצן האט טריוועס אויך נישט שטארק געגלייבט, נישט גע-גלייבט אן איבערפראדוקציע רופט שטענדיק ארויס א קריזיס. שוין, יארן, ווי אין דער אויטאמאביל אינדוסטריע הערשט אן איבערפראדוקציע. מען פראדוצירט צוויי מאל אזויפיל אויטאמאבילן וויפל מען דארף. יעדער צווייטער אויטאמאביל ווערט פראדוצירט פאר לוקסוס. און דער לוקסוס באשעפטיקט מיליאנען מענטשן. און אז מען רעדט וועגן נאצי-דייטשלאנד, פארוואס לאזט מען ארויס פון חשובן דאס רשעות פון די נאציס? פארוואס לאזט מען ארויס פון חשובן די פארביטערטע גע-מיטער, וואס קענען ליכט ענדערן עקאנאמישע געזעצן? ער, טרי-וועס, שטייט נישט אליין. עס זיינען אויך פאראן טריוועסעס אין ענג-לאנד, אין פראנקרייך, אין האלאנד. זיי טראכטן, מן הסתם, ווי ער. און אויב אזוי, איז טריוועס זיכער, אז נישט בלויז וועט ער ארויסשטופן דעם דייטש פון די לאמפן-שירעמס, נאר ער וועט אויך באהערשן די גאנצע פראנצויזישע בראנזשע, ווי ער האט באהערשט די אמעריקאנער. דער בלויזער געדאנק האט אין אים א וועק געטאן אזא אומרו, אז דער פרויוואטער אפיס איז אים מיטאמאל ענג געווארן. ער האט גע-עפנט א מאסיווע טיר און זיך געלאזט שפרייזן איבערן גאנצן זיבעצנטן שטאק, וואס ער האט פארנומען.

טריוועס האט זיך געטראגן צווישן צוויי רייען שרייב-מאשינקעס, זיך געטראגן צווישן שטאלענע ארכיוו-שענק. ער איז אריין אין דער „שאַרום“, גרויס, ווי אן אריענטאלישער באַזאַר. שטיי-לאמפן אין די צענדליקער האָבן געברענט, האָבן קוים באַלויכטן די לאַמפּנשירעמס, וואָס זיינען געווען אויסגעשטעלט, ווי פּיראַמידן, ווי אַפּגעהאַקטע קאַנסן. ס'אז געווען שטיל. די אַנגעשטעלטע — אַ גאַנצער שטאַב — זיך נען אַוועק פּונקט פּינף אַ זייגער. געבליבן זיינען — טריוועס מיטן שאַפּער. איצט איז געווען זעקס. אין אַ צען מינוט אַרום וועט מען טרי-וועסן טעלעפּאָניש פּאַרבינדן מיט פּאַריז. ביזשור, וואָס האָט איבער הונדערט קראַמען אין פּראַנקרייך, וועט מאַכן די ערשטע באַשטעלונג אויף פּופּציק טויזנט דאָלער. אין דער באַשטעלונג וועט טריוועס דער-לייגן צען טויזנט דאָלער.

פון צווישן די פיראמידן האט ארויסגעקוקט א דיקליכער קארייער, ווי אן אויסגעהאקטער בודא. דאס איז געווען דער שאַפּער. ער האט געבליקט אין דעם האלב באַלויכטענעם חלל אַריין, אפילו נישט נאכ-

געקוקט דעם באלעבאָס, געבליקט און געמאַכט מיט די ליפּן, ווי ער וואָלט איינגעטענהט מיט זיך.

טרייוועס, וואָס איז שוין געהאַט פאַרבייגעגאַנגען דעם שאַפּער, האָט זיך מיטאַמאַל אומגעקערט. דער קאַרייער האָט נאָך אַלץ געהאַלטן אין עפענען און פאַרמאַכן ס'מױל, ווי אַ זשאַבע. טרייוועס האָט אים געפרעגט: — וועמען שילסטו, כען?

— כ'שילט דעם שונא פון מיין לאַנד, כ'שילט יאַפּאַן.

— הער, כען, וויפל וואָלסטו געגעבן מען זאָל אַרויסטרייבן די יאַפּאַנעזער פון קאַרייע?

— מיין גאַנץ פאַרמעגן, באלעבאָס.

דער קאַרייער האָט זיך אַ שטעל געטאַן. ס'פנים האָט ביי אים אויפגעלויכטן און פון זיינע קליינע אויגן זיינען געוואָרן שפעלטלעך. ער האָט געשלונגען די ענגלישע ווערטער, אַז ס'איז געווען שווער צו כאַפּן וואָס ער זאָגט. ער האָט זיך צערעדט:

— כ'האַב ביי לאַנדסלייט זעקס הונדערט דאָלער, וואָלט איך זיי שוין אַוועקגעגעבן.

טרייוועס האָט אים נישט אויסגעהערט. און אַז ער אז שוין געווען אַפּגעגאַנגען אַ שטיק פונעם קאַרייער, האָט ער אַן אויפגעלייגטער צו-געגעבן:

— גוט, כען. גוט, כען-סין-סען. גוט, כען.

איבערן גאַנצן זיבעצנטן שטאַק האָט זיך געטראַגן אַ לאַנגער טע-לעפּאַן-קלונג, אַן אַן איבעררייס. טרייוועס איז אַריין צו זיך אין אַפּיס און האָט פאַרמאַכט נאָך זיך די טיר. ער האָט זיך אַריינגעזעצט אין דער געבעטער שטול, אַפּגעהוסט, ווי ער וואָלט זיך געקליבן אַרויסצו-טרעטן פאַר זיינע אַנגעשטעלטע מיט אַ רעדע. דאָס האָט אַנגעהאַלטן אַ ווייל. און אַז דאָס קלינגען פון טעלעפּאַן האָט גענומען טרייסלען די שויבן, האָט טרייוועס מיט אַן אַן אויסערלעכער רואיקייט אַ הייב געטאַן ס'טרייבל צום אויער:

— האַלאָ!

די טעלעפּאַניסטקע האָט אויסגעזונגען:

— איר זענט פאַרבונדן מיט פאַריו. ס'האַנדל-הויו ביזשור רעדט. ס'איז ווידער שטיל געוואָרן, אַ ווייטע שטילקייט, וואָס דאַרף עפעס געבוירן. די שטילקייט האָט אַנגעהאַלטן אַ רגע, צוויי דריי. אין די דריי רגעס האָבן זיך צוויי מענטשן, וואָס האָבן זיך קיינמאַל נישט גע-האַט געזען, וואָס האָבן גענוי נישט געוואוסט אויף וואָסערע שפּראַכן זיי וועלן זיך צונויפּרעדן, די צוויי פרעמדע מענטשן האָבן זיך מיט אַמאַל

דערפילט נאָענט, ווי קיין שטח פון דריי טויזנט מייל וואָלט זיי נישט צעטיילט.

— האַלאַן! ווער רעדט? מיסטער טריוועס? — האָט זיך געהערט אַ באַקאַנט קול, ווי ס'וואָלט נישט געקומען פון פאַריז, נאָר פון אַ גוטן ברודער אין ניו-יאָרק — מיט אַ צוויי חדשים קריק וואָלט איך אייער פאַרשלאַג באַטראַכט, ווי אַ משוגעת. איצט אַבער, נאָכן פּאַלן פון טשער-כאַסלאַוואַקיע, האַלט איך עס נישט בלויז פאַר קיין גלייכער זאָך נאָר פאַרן איינציקן גאַנג. שיקט גלייך אַרויס די באַשטעלונג. און אויב מען וועט דאַרפן וועל איך די סחורה פאַרקויפן אונטערן קרן. לאַז ער וויסן, דער נייער „המן“, דער שונא-ישראל, אַז דער ייד איז נאָך נישט הפקר!

די דריי מינוט האָבן זיך געענדיקט. טריוועס האָט נאָך אַלץ גע-האַלטן ס'טרייבל ביים אויער געוואָלט אויפכאַפן אַ קלאַנג, ווי מען וויל אויפכאַפן אַ בליק ווען אַ נאָענטער מענטש פאַרט אָפּ מיט אַ באַן. אין אים איז אויפגעגאַנגען אַ פרייד, די פרייד פון שאַפן. און אַז דער אייני-געלאַפּענער שטח האָט זיך ווידער אַ וויקל געטאַן, זיך אַ שפּרייט גע-טאַן איבער דריי טויזנט מייל, גענומען זשומען אין אויער אַריין, האָט טריוועס אויפגעהאַנגען ס'טרייבל און איז געבליבן זיצן אויף דער שטול.

ס'האַט אים נישט געאַרט, וואָס ער האָט נאָר וואָס דערלייגט צען טויזנט דאָלער. ער האָט זיך געפּרייט, וואָס דער פּראַנצויזישער ייד האָט גערעדט וועגן אַ „המן“. ער האָט זיך געפּרייט, וואָס ביזשור איז גרייט צו פאַרלירן געלט, אַבי צו שלאַגן דעם „שונא-ישראל“.

אַז טריוועס האָט זיך אויפגעשטעלט איז שוין דער אַוונט געווען צוגעפּאַלן. ער האָט אַרויסגענומען פון אַ שאַכטל אַ רויט פענדל און זיך אַ שטעל געטאַן פאַר דער מאַפע פון אייראָפע. ער האָט אין דער פינצטער אויפגעזוכט פאַריז און אַריינגעשטעקט אַהין ס'רויטע פענדל.

2

טריוועס האָט געשפּרייזט איבערן אַפּיס. דער ראַק צעקנעפּלט, די וועסט צעקנעפּלט, דער שניפּס אָן אַ זייט. די ברוינע אויגן, ווי טונקל ביר, האָבן זיך געהאַלטן אין איין בייטן. דאָ האָבן זיי זיך געלאַשן, דאָ אַזוי אויפגעפּלאַמט, אַז ס'מאַטע פנים האָט זיך געקאַרטשעט פון יסורים. ס'האַט זיך אים נישט געוואָלט גלייבן, אַז די באַלאַגערטע וואַרשע, אין פּלאַמ, אין חורבות, האָט זיך אונטערגעגעבן.

ער האָט אויף אַ רגע זיך אָפּגעשטעלט ביים שרייבטיש, וואו גרויסע אותיות, נאָך פייכט פון דרוק, האָבן אַראַפּגעשריגן פון אַ נאַכמיטאַג-צייטונג — „וואַרשע איז געפּאַלן“.

איז טאָקע וואַרשע געפאַלן?

טריוועס האָט גענומען שנעלער שפּרייזן. די אויגן צום דיל, ווי ער וואָלט עפעס געזוכט. אַזוי פּלעגט שפּרייזן זיין זיידע, ר' בעריש טריוועס, ווען ער איז קריקגעקומען פון אַ לויז נאָך אַ קינד און האָט געזוכט אַ פּוסבענקל צו זעצן זיך „שבעה“.

אין מיטן שפּרייזן האָט טריוועס אַ נעם געטאָן פונעם שרייבטיש זיין פּריוואַט־טעלעפּאָן, אים געהאַלטן אַ ווייל אין דער האַנט, ווי ער וואָלט נישט געוואוסט, וואָס מיט אים צו טאָן. דערנאָך האָט ער צוגע־לייגט ס'טרייבל צום אויער. און אַז זיין סעקרעטאַרשע, וואָס איז געזעסן אין צווייטן צימער, האָט זיך אַנגערופן — מילדרעד — האָט טריוועס זי געפּרעגט:

— ווער איז נאָך אין וואַרט־זאַל?

מילדרעד האָט אויסגערעכנט:

— וואלוואַרט, מעיסי, וואַנאַמעקער...

— דאָס אַלץ?

— ס'וואַרט אויך מיסטער שטראַל.

— ווער? דוד שטראַל? טאָ וואָס שוויגסטו? ער איז ביי מיר אַזוי וויכטיק, ווי אַלץ דעפּאַרטמענט־סטאַרס צוזאַמענגענומען. די אַלע וואַנאַמעקערס מעגן וואַרטן. איך פּלעג זיך ביי זיי גענוג אַנוואַרטן. שיק גלייך אַריין שטראַל און דעם איבעריקן עולם הייס קומען מאַרגן. כ'וועל היינט מער קיינעם נישט אויפּנעמען.

דוד שטראַל און טריוועס זיינען געווען געשוועסטערקיןדער. די ערשטע יאָרן אין ניו־יאָרק האָבן זיי זיך כמעט ווי נישט באַגעגנט. דאָס זיינען געווען צוויי באַזונדערע וועלטן. טריוועס — אַ מיליאָנער, שטראַל — אַ יידישער שרייבער. און אַז מען האָט שטראַלס ראַמאַנען גענומען איבערזעצן אויף פּויליש, אויף דייטש, אויף ענגליש — ערשט דעמאָלט האָט טריוועס זיך דערנעענטערט צום געשוועסטערקיןד. מיט די יאָרן איז די נאַענטקייט איבערגעגאַנגען אין ליבע. אין דרך־ארץ. און יעדעס מאָל, ווען טריוועס זיינען דערווידער געוואָרן די רייכע „פענט־היזער“, די האַטעלן, די הוליאַנקעס מיט די „באַיערס“, דאָס אייגענע צעטרענצלטע, בחורשע לעבן, אַלץ אין אים האָט געטרוריערט, — ס'האַרץ, דער מוח — דעמאָלט איז ער אַריינגעפאַלן צו שטראַלן, ווי זיך פּאַטער, ר' ישראל, פּלעגט, נאָכן אַפּטאָן אַ חטא אַריינפאַלן קיין גער, צום רבין. דאָס פּאַר־ברענגען מיט שטראַלן אַן אַוונט, איז ביי טריוועסן געווען אַ פּרייד. נאָך אַזאָ שמועס האָט טריוועס דערפּילט, אַז ער וואַרצלט נאָך אינעם יידישן לעבן, אַז ער, דער מיליאָנער אוירווינג טריוועס, איז נישט דער איינ־ציקער בעל־הבית, איבער זיך, אַז די פּאַרגאַנגענע דורות פונעם פּאַ־

טערס צד, פון דער מוטערס צד, האָבן אויך עפעס צו זאָגן. טריוועס איז געווען צופרידן, שטאַרק צופרידן, וואָס דווקא איצט, ווען ער קען זיך קיין אַרט נישט געפונען, ווען ער איז דערשלאָגן, טרוי-ערט אויף חורבן וואַרשע, אויף חורבן פוילן, דווקא איצט וואַרט אויף אים שטראַל.

אין דער טיר איז געשטאַנען דוד שטראַל — אַ געוויקסיקער, אַ מאַגערער, דאָס לענגלעכע פנים — הויט און ביינער — ווי ביי אַן אַסקעט. דאָס פאַלן פון וואַרשע האָט שטראַלן אַרויסגעטריבן פון שטוב. אין וואַרשע האָט ער געהאַט אַ מאַמע, ברידער, שוועסטער. דאָס האָט ער געוואַלט אַ רעד טאָן מיט טריוועסן צי מען קען נישט אַרויסראַטעווען די נאַענטע קיין ארץ-ישראל. ער האָט אין מיטן גיין אַראַפגענומען פון זיך דעם לייכטן, העלן מאַנטל, דעם נאָך העלערן קאַפעליוש מיט די ברייטע ראַנדן. דערנאָך האָט ער זיך באַגריסט:

— האַלאָ, אירדווינג. מען קען צו דיר גאַרנישט צוקומען. האָסט זיך אַרומגערינגלט מיט אַ גרענעץ-וואַך, ווי די פריש אויפגעקומענע מלוכות אין אייראָפּע.

— פאַר דיר, דוד, ווערן אַלע גרענעצן אָפגעווישט — האָט טריוועס געשמייכלט און חבריש געדריקט שטראַלס ביידע הענט.

און אַז טריוועס איז גרייט געווען אַ נעם צו טאָן פון שטראַלן דעם מאַנטל מיט קאַפעליוש, האָט זיך אַרויסגעשאַרט אַן איבערגע-וואַקסענער פאַרשוין, וואָס איז געווען טריוועסעס אי אַן אַנגעשטעלטער, אי אַ קרוב. דעם פאַרשוין האָט מען פריער אין אַפּיס נישט געהאַט גע-זען. דער קרוב האָט פלינק אַ כאַפּ געטאָן ביי שטראַלן דעם מאַנטל מיטן קאַפעליוש און איז פאַרשוואונדן צווישן די קאַלאַנעס.

די געשוועסטערקינדער זיינען געשטאַנען איבער דער אָפּענער נאָכ-מיטאַג-צייטונג. די אויגן האָבן זיך גענעפלט, זיינען געוואָרן איינס מיט די גרויסע שוואַרצע אותיות — „וואַרשע איז געפאַלן.“

איז טאַקע וואַרשע געפאַלן?

ביידע האָבן אַ בייג געטאָן די קעפּ, געטרוערט אויפן חורבן. די טענות צו די פּאָליאַקן, האַרבע טענות, זיינען איצט צערונען. אין די הערצער — ווייטיק, אין די מוחות — נעפלען, וואָס האָבן זיך געפּלעמלט: — ווער איז געשטאַרבן און וואָס איז חרוב געוואָרן?

ס'הויז טריוועס?

ס'הויז שטראַל?

ס'הויז בערגסאָן?

די צדיקים אַלטער, פון גערער הויף?

די יידן פון סמאַטשע גאַס, פון קראַכמאלנע גאַס?

די געשוועסטערקינדער האָבן קיין וואָרט נישט אַרויסגערעדט. בלויז
די אויגן זייערע האָבן געהאַט צו זאָגן:

— וואָס טוט מען?

הינטער זיי איז געשטאַנען דער זעקס־פּוסיקער קרוב, ווי ער
וואָלט אַינגאַנצן נישט אַרויס פון אַפּיס, ווי ער וואָלט זיך צוגעהערט
צום שטומען שמועס. ער האָט, כּלאַחר־יד, אַ זאָג געטאָן:

— מען קען עפעס טאָן דורכן דייטשישן קאַנסול. ס'איז אַבער
געזינטער נישט צו רעדן דערפון.

דערנאָך האָט ער זיך אַ דריי געטאָן צו שטראַלן:

— וואָס זאָגט איר עפעס, מיסטער שטראַל, אויף דעם כּבוד, וואָס
היטלער טיילט אייך צו?

— מיר?

מען קלייבט זיך דאָך היינט אַוונט ברענען אייערע ראַמאַנען אין
בערלין.

— דאָס איז ער זיך בלויז משער — האָט טריוועס געשמייכלט.

— ניין — האָט דער פּאַרשוין אַרויסגענומען פון אַ וועסט־לקעשענע
אַן אויסשניט פון אַ צייטונג און עס אונטערגעטראָגן שטראַלן — נאָט,
לייענט.

דער פּאַרשוין איז פון דער היים געווען אַ טריוועס. צי אינעם
אַפּיס אויף בראַדוועי, צי אין דער פּאַבריק אין ניר־דזשוירזי — מען
האַט דעם איבערגעוואַקסענעם קרוב נישט געדאַרפט. און געדאַרפט האָט
מען אים נישט ווייל ער איז געווען צו הויך אין וואַקס, ווייל ער האָט
געהייסן טריוועס. ווער אין אַפּיס וועט זיך באַדינען מיט אַ זעקס־פּוסיקן
טריוועס, אים שיקן אַ גאַנג, אים הייסן איינפאַקן אַ פעקל? און דער
בעל־הבית אַליין האָט דאָס געדאַרפט האָבן אַ שיק־ינגל מיטן נאָמען
טריוועס?

דער קרוב האָט זיך אַבער אויסגעטויגט, זיך געקענט מאַכן ניצ־
לעך. אַזוי ווי פון דער מוטערס זייט איז ער געווען פון די וואַרשעווער
בערגסאַנס, האָט ער געביטן טריוועס אויף בערגסאַן. ער האָט נישט
געוואָרט מען זאל אים שיקן אַ גאַנג, מען זאל אים הייסן איינפאַקן אַ
פעקל. ער האָט געהאַט אַ זעקסטן חוש, דערשמעקט שעהן פריער און
אַ מאָל טעג פריער, וואָס מען דאַרף טאָן אין אַפּיס. און אַז מען האָט
זיך געכאַפט, אַז מען דאַרף דאָס און דאָס טאָן, האָט זיך בערגסאַן אַרויס־
גערוקט און געלאָזט וויסן, אַז די זאָך איז שוין אַפּגעטאָן געוואָרן. אַזוי
האַט ער אַליין זיך אויסגעאַרבעט אַ שטעל. ער איז נישט געווען אויפן
צעטל פון די אַנגעשטעלטע. קיינער האָט נישט געוואוסט וויפל שכירות

ער קריגט. און אז טריוועס איז נישט געווען אין שטאָט, האָט דער אָפּיס זיך קיין ריר נישט געטאָן אָן בערגסאַנען. און בערגסאַן האָט אַלץ געוואוסט — געוואוסט די געשיכטע פון יעדן וואלוואַירט געשעפט, פון יעדן דעפּאַרטמענט-סטאָר אין די שטאָטן. ער האָט געדענקט זייערע טעלעפּאָנען אויף אויסווייניק, געוואוסט די ביאַגראַפּיעס פון אַלע גע-שעפט-הייזער. און אז טריוועס איז געבליבן מיטן קרוב אַליין אין אָפּיס איז צווישן זיי געווען איין שמועס — פאַרצווייגטע פּוילישע משפּחות, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות צו די טריוועסעס, צו די שטראַלס, צו די בערגסאַנס, צום קאַצקער הויף, צום גערער הויף — משפּחות וואָס האָבן געצויגן זייער קרובהשאַפט ביזן זעכצנטן יאָרהונדערט. בערגסאַן איז נישט בלויז געווען אויסגעקאַכט אין די אַלע משפּחות, נאָר ער האָט שטאַרק ליב געהאַט צו רעדן וועגן זיי.

בשעת שטראַל און טריוועס האָבן געלייענט די רשימה פון שריי-בער, וואָס זייערע ווערק האָט מען זיך געקליבן ברענען, האָט בערגסאַן קיין אויג נישט אַראַפּגענומען פון שטראַלן. דער שטענדיקער טרויער אין שטראַלס לענגלעך פנים האָט זיך געהאַלטן אין בייטן. און אז ס'פנים איז מיטאַמאָל געוואָרן אויפגעהייטערט, איז בערגסאַן זיכער געווען, אַז שטראַל איז צוגעקומען צו זיין אייגענעם נאַמען. בערגסאַן האָט גע-טראַכט אַז אפילו אין טרויער איז דאָ פרייד.

— וואָס זאָל איך דאָ לייקענען? — האָט שטראַל אַ הייב געטאָן די אויגן פון דער רשימה — מיט היינען, מיט משה העסן, מיט מאַרקסן איז מיר שטענדיק היימלעכער געווען, ווי מיט געטען און ביסמאַרקן. און איך בין גאַרנישט איבערראַשט וואָס זיי ברענען ביכער. ס'איז ביי זיי איין בלוט. נישטאָ קיין איין שטאָט אין דייטשלאַנד, אין עסטרייך, וואו מען זאָל נישט האָבן געברענט קיין יידן. זיינען מיר יידן דערפון אונטערגעגאַנגען? און וואָס וויל היטלער? אויסראַטן, אויסברענען ס'יידישקייט? אויב אזוי וועט ער מוזן פאַרברענען די גאַנצע וועלט.

די גאַנצע וועלט וועט ער מן-הסתם נישט פאַרברענען — האָט טריוועס אַ רוק געטאָן צו שטראַלן ס'מירמלשטיינערנע קעסטל ס'גאַ-רעטס, וואָס איז געשטאַנען אויפן שרייבטיש — אָבער אונדז יידן מאַרדעוועט ער דערווייל אויס. וואָס איז געוואָרן פון די יידן אין דייטש-לאַנד, אין עסטרייך, אין טשעכאָסלאַוואַקיע? און אַז וואַרשע איז היינט געפאַלן, וועט מאַרגן, איבערמאַרגן גאַנץ פוילן פאַלן. און וואָס וועט זיין מיט אונדזערע פּוילישע יידן? מיין משפּחה? דיין משפּחה? און דו, דוד, גלייבסט טאַקע, אַז מיר האָבן פאַריידישט די וועלט? מאַרגן ביי דער פּראַטעסט דעמאָנסטראַציע קעגן דייטשלאַנדס רשעות וועלן מיר ערשט זען וויפיל נישט-יידן וועלן אַנטייל נעמען אינעם מאַרש.

דער איבערגעוואַקסענער בערגסאָן האָט אָנגעצונדן אַ שוועבעלע, עס צוגעטראָגן פריער טריוועסן, דערנאָך שטראַלן. ביידע האָבן פאַררייכערט. ביידע האָבן נאָכגעקוקט דעם רויך, וואָס האָט זיך געצויגן צום אָפענעם פענצטער. דער הימל, וואָס איז געהאַנגען איבער בראַדוועי, איז געווען פאַרוואַלקנט. טריוועס האָט אַ זאָג געטאָן:
ס'זאָל כאַטש מאַרגן נישט רעגענען.

— און אַז ס'וועט רעגענען — האָט שטראַל זיך אַראָפּגעלאָזט אין אַ לעדערנעם פּאָטעל — דאַרף אויך יעדער ייד אַרויס אין גאַס. לויט דער שטימונג וועלן מיר האָבן אַ גאַנצן מיליאָן אין מאַרש. אַ חוץ — צוקוקערס. און ביי דיר אין פאַבריק אַרבעט מען מאַרגען?

— כ'האַב אָנגעזאָגט, אַז אַ שעה פאַר מיטאַג זאָלן אַלע אַוועק־לייגן די אַרבעט. ביי מיר אין פאַבריק זיינען כמעט קיין יידן נישטאַ. כ'האַב זיך די טעג דערוואוסט, אַז ס'רוב פון מיינע אַרבעטער זיינען איטאַליענער, סיריער און גריכן. און מיין סעקרעטאַרשע, די בלאַנדע מילדרעד, איז גאַר אַ דייטשקע.

— מיר האָבן דאָ אין די שטאָטן צופיל דייטשן — האָט בערגסאָן אַריינגעוואָרפן — אויף יעדן ייד דריטהאַלבן דייטשן.

— דאָ ווערן זיי אויס דייטשן — האָט טריוועס אַ דריק געטאָן אַן עלעקטריש קנעפל.

אין דער טיר איז געשטאַנען מיס מילדרעד — אַ באַלייבטע, מיט אַ לייכטן טראַט. מיט אַ שמייכל אויף דעם ליכטיקן פנים, וואָס איז געווען אַ געמיש פון בלוט און מילך. אין איין האַנט האָט זי געהאַלטן אַ נאַטיץ־העפט, אין דער צווייטער — אַ בלייפעדער און אינגאַנצן איז זי גרייט געווען צו נעמען פונעם באַלעבאַס אַ דיקטאַט.

— מיס מילדרעד — האָט טריוועס זי געפרעגט — וואָס זענט איר אַ דייטשקע, צי אַן אַמעריקאַנערין?

— איך בין אַן אַמעריקאַנערין, געבוירן אין יאַרקווייל.

— און דער פּאָטער אייערער?

מיין פּאָטער קומט פון נירענבערג.

— און דייטש קענט איר רעדן?

— אַז מען רעדט צו מיר פאַרשטיי איך, אָבער רעדן קען איך

נישט.

די סעקרעטאַרשע האָט אין טריוועסעס בליק דערקענט, אַז זי קען שוין גיין. דער שמייכל אויף איר פנים איז געוואָרן נאָך ליכטיקער. און אַז זי איז אַרויס, האָט טריוועס ווידער אַ דריק געטאָן אַן עלעקטריש קנעפל.

ס'איז אריינגעקומען פיליפ — א געוויקסיקער יונג מיט שווארצע וואַנסעלעך, וואָס האָט געהאַט צו זאָגן איבער דער „שאַר-רום". טרי-וועס האָט צו אים גערעדט יידיש:

— הער, פיליפ, דו האַלסט זיך פאַר אַ ייד, צי פאַר אַן אַמע-ריקאַנער?

— איך? — האָט פיליפ ברייט צעעפנט זיינע שוואַרצע אויגן — איך בין אַן אַמעריקאַנער ייד. איך בין געבוירן געוואָרן אויף גאַרעק סטריט.

— און דער פאַטער דיינער?

— מיין פאַטער איז אַ פוילישער.

— און יידיש קענסטו רעדן?

— כ'רעד דאָך מיט אייך יידיש.

— האָסט געמעגט קענען בעסער יידיש — האָט בערגסאָן אַ זאָג

געטאָן — רעדסט יידיש ווי אַ גוי.

אַ פאַרלוירענעך האָט זיך פיליפ אַרויסגעשאַרט. אין אַפּיס איז געוואָרן טונקעלער, ווי דער אַוונט וואַלט שוין געהאַט צוגעפאַלן. בערג-סאָן האָט זיך געישובט — זאָל ער אַנציינדן די עלעקטרישע שטיי-לאַמפּ צי נישט. ער האָט נישט אַנגעצונדן. ס'האַט אַ שפּריץ געטאָן אַ דראַבנער רעגן איבער באַדוועי און אין אַפּיס איז עטוואָס ליכ-טיקער געוואָרן. ווערטער האָבן זיך גענומען קייקלען. גערעדט האָבן אַלע דריי קרובים. גערייכערט און גערעדט. יידיש-פוילישע משפּחות האָבן אויפגעלעבט — די זביטקאָווערס, די בערגסאָנס, די שטראַלס, די טרי-וועסעס, די רביים אַלטער פון גערער הויף.

— מיר האָבן דאָך אויך אין ניו-יאָרק אַן אַלטער, אַ רבי — האָט טריוועס געלאָזט פאַלן אַ וואַרט.

— מיר האָבן דאָ ר' איטשען — האָט בערגסאָן זיך אַ צי געטאָן אין זיין גאַנצער לענג, איז געווען פּיקס-און-פאַרטיק אויסצורעכענען ר' איטשעס יחוס — ר' איטשע מיטן גערער רבי זיינען גלידגעשוועס-טערקינדער. ר' איטשע איז אויך אַ גלידגעשוועסטערקינד מיט דיין מאַמען, אוירווינג.

— כ'געדענק אים מיט דער רויטער באַרד — איז טריוועס אַריין בערגסאָנען אין די רייד — ער איז דאָך דער מומע בלימעלעס יינגסטער זון. מען האָט אים געהאַלטן פאַר אַ למדן, צו דרייצן יאָר האָט ער מיך פאַרהערט צי כ'קען פאַר זיך אַליין אַ בלאַט גמראַ לערנען.

— דער ר' איטשע איז אַ וואַזשנער ייד, גאָר אַ וואַזשנער — האָט שטראַל זיך אַנגערופן — ער איז נישט קיין רבי. און אויב יאָ אַ רבי,

איז אַן חסידים. ער איז גיכער אַ מקובל. און דאָס נישט קיין היינטיקער, נאָר פון צוועלפטן, דרייצנטן יאָרהונדערט.
— דו זעסט זיך אַ מאָל מיט אים? — האָט טריוועס געפרעגט שטראָלן.

— פאַר די צוואַנציק יאָר, וואָס ר' איטשע איז אין ניו-יאָרק, איז ער געווען ביי מיר בלויז איין מאָל. און איך ביי אים — אַ מאָל דריי. ווי קען מען קומען צו אים, אָז ער האָט קיין היים נישט. ער האָלט זיך אויף ערגעץ אין אַ גערער שטיבל אויף הענרי סטריט. דערצו דאַרף ער גאַרנישט. ער דאַרף מיט אַן אמת גאַרנישט, אפילו קיין שטוב נישט.

— און וואו וואוינט די משפחה זיינע? — האָט טריוועס, אַ פאַר-אינטערעסירטער, אַ רוק געטאָן זיין שטול צו שטאַרלס.

— ס'ווייב מיט די קינדער זיינען אין פוילן.

— און פון וואָס לעבט אַזאַ ר' איטשע? — האָט טריוועס זיך געפרעגט — אָז ער האָט נישט קיין חסידים?

— פון וואָס ער לעבט? — האָט בערגסאָן זיך אַרויסגערוקט — פון נדבות.

— וואָס? — האָט טריוועס זיך אויפגעשטעלט — ער גייט איי-בער די הייזער?

— נישט פאַר זיך, האָט שטראָל אַ קוק געטאָן אויף בערגסאָנען מיט פאַראיבל — ער פלעגט פעדלען מיט שניידער-צודאַטן. אַ שעה, צוויי שעה אַ טאַג. און ווי ער האָט אויסגעשלאָגן אויף אַ טאַג חיונה, איז ער אַוועק אין שטיבל אַריין לערנען, אַוועק אין גאַס צווישן מענטשן, נישט מתקן צו זיין די אייגענע נשמה, — ווי ער האָט מיר אַליין גע-זאָגט — נאָר צו הייבן דעם הימל. דער ר' איטשע איז אַ שטיק מענדעלע קאַצקער. ער וויל די וועלט איבערמאַכן.

— איבערמאַכן די וועלט — האָט טריוועס געזאָפט — גייט ער דאָך אין מיינע דרכים?

שטראָלס שוואַרצע אויגן האָבן אויפגעלויכטן. זיין אַסקעטיש פנים — הויט און ביינער — איז געוואָרן אומרואיק, איז געוואָרן שיין.

ער האָט זיך אַ רגע פאַרטראַכט און געזאָגט:

— און מיט וואָס פאַר אַ ביטול ער קוקט אויף מיר, אויף דיר, אויף אונדז אַלע, וואָס האַווען, וואָס רייסן איין וועלטן. און מיט וואָס פאַר אַ ביטול ער רעדט וועגן גערער הויף, האָט פאַר זיי קיין אַנדער נאָמען נישט ווי „ערברב“. און אַז כ'האַב אים געזאָגט, אָז דו, אירוווינג, כיסט רייך, שטאַרק רייך, האָט ער געמאַכט אַ פנים, ווי כ'וואַלט אים אַנגעזאָגט, אָז דו ביסט חרוב-פאַרביי, אָז דו דאַרפסט רחמים. ער קען

נישט פאָרגעבן וואָס דער גערער הויף האָט זיך משדך געווען מיט די רייכע טריוועסעס, מיט די לאַדזשער פאַבריקאַנטן, איז געוואָרן איינס מיטן „ערב רב“, וואָס „צווחין... באורייתא... וצוחין בה ככלבים...“ הב לן עותרא בעלמא דין, הב לן עותרא בעלמא דאתי, — גיב זיי עשירות אויף דער וועלט, גיב זיי עשירות אויף יענער וועלט. און מיך איז ער גאָר מבטל, האָט צו מיר איין טענה: „דוד, שרייבסט נאָך אַלץ מעשות? ווען וועסטו שוין אויפהערן צו גיין אין תרח'ס דרכים, ווען וועסטו שוין אויפהערן צו מאַכן „מענטשעלעך“. צייט, לאַנג צייט, דוד, זיך צו נעמען פאַר אמתע מענטשן, צייט צו גיין אין אברהמס דרכים — „ואת הנפש אשר עשו בחרן“ — נישט ווי דוד, מאַכסט אַ פנים פאַר אַזוי אַ פנים, וואָס איז נישט קיין פנים — דאָס איז עבודה־זרה.

— ער האָט דיר גוט אַריינגעזאָגט — האָט טריוועס אַרומגע־כאַפט שטראַלן — לאַמיר אַ מאַל צופאַרן צו ר' איטשען.

— שווער אים צו כאַפן אין שטיבל.

— אין די אַונטן איז ער אין שטיבל — האָט בערגסאָן פון דער זייט אַ זאָג געטאָן.

— קום אַריבער צו מיר, איר אויך, בערגסאָן, — מיר וועלן צו־זאַמען עסן אַונטברויט — האָט שטראַל זיך אויפגעשטעלט, גענומען זוכן אַרום זיך דעם מאַנטל מיטן קאַפעליוש — און פון מיין הויז וועלן מיר צופאַרן צו ר' איטשען.

— אַפגעמאַכט — און טריוועס האָט זיך אַ קער געטאָן צו בערג־סאַנען — פאַרצייכן.

— פאַרצייכנט — האָט בערגסאָן אַ בלעטער געטאָן דעם קאַ־לענדאַר, וואו ער האָט שוין געהאַט אַנגעפֿינטלט אין אַ דראַבנעם רבנישן כתב און גענומען לייענען אויפן קול: „גברא יקירא וקדישא, חסידא ופרישא, איש אלוקי קדוש יאמר לו, כבוד קשׁת מוׁה איטשע נׁי.“

— אַ לץ — האָבן שטראַל און טריוועס זיך צעשמייכלט.

דער שמייכל ביי בערגסאַנען איז געבליבן ערגעץ שטעקן אין אים, נישט דעראַנגעגען צום פנים, וואָס האָט אויסגעזען, ווי אַ מאַסקע. ער האָט געהאַלפן אַנטאָן שטראַלן דעם מאַנטל. און אַז שטראַל איז אַוועק, איז בערגסאָן, ווי אַ זעקס־פּוטיקער שאַטן, קריק פאַרשוואונדן צווישן די קאַלאַנעס.

שטראַל האָט נאָך זיך איבערגעלאָזט אַן אויפגערוימטקייט, וואָס האָט אַנגעשטעקט טריוועסן, אים נישט געלאָזט איינזיצן. ער האָט יע־נעם פאַרנאַכט לאַנג געשפּרייזט ביי זיך איבערן אַפּיס, געשפּרייזט און געטראַכט וועגן שטראַלן, וועגן ר' איטשען, וועגן גערער הויף, וועגן

דער אייגענער משפחה טריוועס, וואָס האָט געקיניגט איבער דער ידי-
שער וואַרשע אַ יאַרפּערציק.

רייך איז שוין געוואָרן טריוועסעס עלטער זידע, ר' ישראל, וואָס
האַט אין די זעכציקער יאָרן, נאָכן דורפאַל פון דעם פּוילישן אויפשטאַנד,
אויפגעשטעלט די גרעסטע צוקער פאַבריק אין פּוילן, אַ פאַבריק מיט
פאַרע־קעסלען, מיט פאַרע־מאַשינעס, מיט היידראַלע פרעסן, דאָס אַלץ
האַט ער אַראָפּגעבראַכט פון דייטשלאַנד. ער האָט אויך געהעכערט דעם
טאַג־לוין, אָן אַרבעטער, וואָס האָט פאַרדינט צוואַנציק גראַשן אַ טאַג,
האַט ביי ר' ישראלן אויף דער פאַבריק געקראָגן דרייסיק, אָן אַרבעטאַ־
רעין, וואָס האָט פאַרדינט פּופּצן גראַשן, האָט געקראָגן צוואַנציק, די
פאַרע־מאַשינעס, דער געהעכערטער טאַג־לוין — דאָס אַלץ האָט אַזאַ
הייב געטאָן די צוקער־פּראָדוקציע, אָז ר' ישראל האָט אַרויסגעקראָגן
פון אַ קערץ בוראַקעס איבער צוואַנציק־פּונט צוקער. עס איז געווען
אַזאַ חידוש, אַז מען האָט וועגן דעם געשריבן אין די גאַזעטן.

ר' ישראל'ס זון, ר' בעריש, האָט נאָך דעם פּאַטערס טויט אי-
בערגענומען די צוקער־פאַבריק. ער האָט זיך פון פּראָגע אַריבערגע־
קליבן קיין וואַרשע, וואו ער האָט געהאַלפּן עפענען די וואַרשעווער
האַנדלס־באַנק. די מסחרים זיינען גוט אַוועק, ס'עשירות איז גע־
וואקסן, און מיטן עשירות זיינען געקומען טיטולן, פעטערבורג האָט
ר' בערישן מכבד געווען מיט „פּאַטאַמסטווענני גראַזשדאַנין“, ווין —
מיט באַראָן. ר' בעריש האָט מיט די טיטולן זיך נישט באַנוצט, פּונקט
ווי ער האָט זיך נישט באַנוצט מיטן טיטול „מורנו“, וואָס די פּראָגער
רבנים האָבן אים מיטגעגעבן צו דער חתונה קיין וואַרשע, פּונקט ווי
ער האָט זיך נישט באַנוצט מיטן פּידעלע, וואָס ער האָט בחורווין זיך
געלערנט שפּילן דערויף ביי דער מומע טעמערלעס זון, ביי מיכאַלן.
אַ חוץ דעם גערער רבין, דעם „שפת אמת“, וואָס איז אויך געווען ר'
בערישעס ווייבס אַ געשוועסטערקינד, האָט קיינער פון די אייגענע קינד־
דער נישט געוואוסט, אַז דער פּאַטער האָט דעם טיטול באַראָן. די
טיטולן זיינען געלעגן ערגעץ פאַרשטופּט אין אַ פייער־קאַסע.

די שטוב ביי ר' בערישן איז געווען אַ חסידישע. אויפן הויף —
אַן אייגן גערער־שטיבל, אַן אייגענע מקווה. הינטער דער מקווה —
אַ געמויערט שטאַל מיט צוגאַווע פּערד, אַ שאַפּע מיט אַפענע און פאַר־
מאַכטע קאַטשן. דאָס שטיבל און די מקווה פאַר גאַט, די פּערד און די
קאַטשן — פאַר מסחר.

די טריוועסעס זיינען נישט געווען קיין לומדים, קיין חסידישע
מוח־מענטשן אויך נישט. דאָס קרובהשאַפּט מיט קאַצק, וואורקע, גער,

איז נישט געקומען פון די טריוועסעס, נאָר פון די שידוכים, וואָס די טריוועסעס האָבן געטאָן.

די טריוועסעס האָבן אָבער געהאַט זייער יחוס, וואָס האָט זיך גע- צויגן פון דער שמולעוויזנע, פון דער באַגאַטעלאַ — די גיטער פון שמואל זביטקאווער, די גיטער פון דער רייכער צדקת טעמערל.

אויבן אויף האָט מען זיך מיט דעם יחוס נישט איבערגענומען. נאָר אַז טעמערלס בת-יחידה, פערל-מירל, שוין אַן אָפגעקומענע, פלעגט ווען-ניט-ווען אַריינפאלן צו גאַסט, צי נאָך אַ טובה, האָט ר' בעריש זי שטענדיק אויפגענומען מיט כיבוד אין דער סאַליע, ווי מען נעמט אויף מלכות.

און אַז פערל-מירל האָט זיך צערעדט וועגן קיניג פאַניאַטאָוסקי, וועגן לאַנדגראַפן און הראַביעס, וועגן „פּריווילעגיעס“, וואָס איר זיידע און פאַטער האָבן געהאַט, וועגן ערשטן אויפשטאַנד, וועגן צווייטן, וועגן דעם יונגן ראַבינער יאַסטראָוו — איז געווען וואָס צו הערן.

ר' בערישן האָט הנאה געטאָן, וואָס פון פערל-מירלען רעדט אַרויס אַלט-וואַרשע, זיין, ר' בערישעס, וואַרשע. נאָך אַזאַ שמועס האָט פערל-מירל ביי אים אַלץ געפועלט. און יעדעס מאָל, ווען זי האָט שוין געהאַלטן ביים אַוועקגיין, האָט ר' בעריש זיך שטיל אַ פרעג געטאָן אויף איר ברודער, ביי וועמען ער האָט זיך ינגלווייז געלערנט פּידל-שפּילן:

— און וואָס מאַכט דיין „כלי-זמר“? ער וואוינט נאָך אַלץ אין לאַנדאָן? און ער איז נאָך אַלץ אַזאַ „גוי“, דער מיכאַל דיינער? די באַרעדעוודיקע פערל-מירל האָט נישט גערן געענטפערט, ווי דער ברודער, מיכאַל בערגסאָן, וואָלט געווען אַ פלעק אין דער משפּחה. זי האָט יעדעס מאָל צוגעגעבן מיט פאַרדרוס: „עס איז שוין צו ווייט אַוועק“.

ר' בעריש האָט יעדן טאָג אָפגעריסן אַ צוויי, דריי שעה פון די געשעפטן. די אָפגעריסענע צייט האָט ער אַוועקגעשאַנקען קהל. ער האָט געהאַט אַן אויג אויף די חדרים, אויף די שטיבלעך, אויף די בתי-מדרשים. ער האָט געהאַט אַן אויג אויפן בית-עלמין, אויף דער גמיע, וואו ער איז געווען פרנס. אויף די יידישע זעלנער, וואָס האָבן געדינט אין וואַרשע. יעדן שבת האָבן ביי ר' בערישן געגעסן אַ פופציק זעל-נער און אַ פופציק אורחים. און ווען נישט ר' בעריש וואָלט גער זיך נישט אַזוי צעוואַקסן, נישט געהאַט קיין הונדערט טויזנט חסידים.

אַזוי האָט ר' בעריש געקיניגט איבער דער יידישער וואַרשע אי-בער דרייסיק יאָר.

נאָך זיין טויט זיינען די מיליאָנען איבערגעגאַנגען צו די פינף זין און צוויי איידעם, וואָס האָבן נאָך ביים פּאָטערס לעבן זיך אַרומ-געריסן. טייל זיינען געווען פאַרברענטע חסידים, טייל שטיקלעך ציוניסטן און טייל באַהאַלטענע אַסימילאַטאָרן. די קינדער האָבן נאָך ר' בערישעס טויט זיך צעטיילט מיטן עשירות. און פון דעם הויז טריוועס, וואָס האָט פאַרמאַגט מיליאָנען, זיינען געוואָרן „סוחרישע הייזער“, וואָס מען האָט יעדעס געשאַצט אין די הונדערטער טויזנטער. אין דער שפיץ פון די „סוחרישע-הייזער“, איז געשטאַנען אירוווינגס פּאָטער, ר' בע-רישעס עלטסטער זון שלמה, וואָס איז געגאַנגען אין זיין פּאָטערס דרכים. אַזוי איז די טריוועס-מלוכה אין וואַרשע צעפאַלן נאָך ר' בערישעס טויט אין דרייען. שידוכים אָבער האָט מען נאָך געטאָן צווישן זיך. געלט האָט גענומען געלט. אַ טוך פאַבריק אין לאַדזש האָט חתונה געהאַט מיט אַ האַלב טויז מויערן אין וואַרשע. אַ וואַלד מיט אַ טאַרטאַק האָט גענומען אַ צוקער פאַבריק. אַ באַנק — די ראַשטשויער גיטער. אין דער וועלטמלחמה האָט שלמה אַלץ פאַרלוירן, און נישט בלויז ער. כמעט אַלע טריוועסעס האָבן זיך מיטאַמאַל אַרומגעזען, אַז זיי זיינען געבליבן אַרעמעלייט. ס'יונגוואַרק, וואָס זיינען זיך איינציקווייז צע-לאַפן, האָבן מיטגענומען אין וועג אַריין ווער בריליאַנטענע פינגערלעך, ווער בריליאַנטענע אויערינג, ווער שנירלעך פערל. אַזוי האָט זיך גע-ענדיקט די „טריוועס-מלוכה“, וואָס האָט אָנגעהאַלטן אַ יאַרפּערציק. און אַז ר' שלמהס ווייב, פייגעלע, האָט טעלעפּאָנירט צום יוא-וועלער ער זאל קומען נעמען אַ שטיקל „ביזשוטעריע“ און בשעת-מעשן זיך גוט אויסגעוויינט, האָט דער מאַן זי געטרייסט:

ס'קען אַזוי נישט בלייבן, פייגעלע. אין מדינה קען פאַראַרעמט ווערן. צוויי, דריי מדינות, אָבער נישט די גאַנצע וועלט. איך לייג גרויס האַפּענונג אויף אַמעריקע.

ר' שלמה פלעגט דערביי נישט דערמאַנען דעם יונגסטן זון, ישראלן. ס'איז אים נישט אָנגעשטאַנען אַז שלמהס אַ זון זאל זיין אין אַמעריקע. טיף ביי זיך האָט ער אָבער געהאַפּט, אַז פון ישראלן, וואָס האָט אויף זיך אַ סוחרישן קאַפּ, וועט ער נאָך דערלעבן גרויס נחת.

און ער האָט לאַנג נישט געדאַרפט וואַרטן. ישראל, וואָס האָט אין ניו-יאַרק געביטן דעם נאַמען אויף אירוווינג, האָט באַלד נאָך דער מלחמה קריקגעשטעלט דעם פּאָטער אויף די פּיס.

3

אַ גאַנצן פרימאַרגן אין שטראַל געזעסן ביים שרייבטיש און גע-אַרבעט. ער האָט מיט אַ צעפּלויגענעם כתב, וואָס איז שווער געווען צו

לייענען, באשריבן א צוואנציק זייטלעך פאפיר וועגן חורבן-פוילן און איז געבליבן זיצן אן אויסגעליידיקטער.

שטראל האט צונויפגענומען די באשריבענע בייגעלעך און גענומען לייענען א זייטל נאך א זייטל. די אומצופרידנקייט איז אין אים געוואקסן. נישט דאס האט ער געוואלט איבערגעבן. האט דאך יעדער מענטש זיין ריח, האט דאך יעדער תקופה איר ריח — וואו איז דער ריח פון חורבן-פוילן? און אויב פוילן איז חרוב געווארן, פאר וועמעס זינד איז זי חרוב געווארן? פאר די יידישע אויסגעריסענע בערד, פאר די יידישע אויסגעהאקטע אויגן, פאר די יידישע צעשלאגענע סטודענטן? פאר שטראלס פארלאפענע אויגן האבן זיך געטראגן ווערטער, ליי-דיקע ווערטער. ער האט גענומען רייסן די בייגעלעך פאפיר, זיי גע-ריסן אויף פיץ-פיצלעך. דערנאך האט ער געעפנט א פענצטער. ווינט און רעגן האבן אים דורכגענומען. דער ווינט האט א כאפ געטאן די צעריסענע שטיקלעך פאפיר, זיי געטראגן פון „דרייוו“ צום האדסאן. שטראל האט פארמאכט ס'פענצטער און גענומען שפרייזן איבערן צימער. ער האט געשפרייזט היין און קריק און זיך צוגעהערט, ווי דער ווינט שאקלט די פענצטער, ווי דער רעגן פייקלט איבער די שויבן. ער האט זיך קיין ארט נישט געקענט געפונען.

ווען שטראל איז געווען אין א געדריקטער שטימונג, איז גענוג גע-ווען ער זאל זיך פארמאכן אין זיין שרייבציימער, ער זאל שפרייזן צווישן די ביכער-שענק. די בלויווע נעמען אויף די געליישטע ביכער-רוקנס האבן אים אויפגעהייטערט. איצט אבער, ווען ער האט זיך געדרייט צווישן די ביכער-שענק, געלייענט די נעמען אויף די ביכער-רוקנס — פלאטא, דער רמב"ם, יהודה חסיד, שפינאזע, פרץ, בערגסאן — גע-לייענט און געפילט, ווי נישט בלויז וואקסט אין אים די אייגענע אומ-באהאלפנקייט, נאר די נעמען אליין פארלירן זייער וואגיגקייט, ווערן קלע-נער אין פארגלייך מיטן רשעות, וואס טראגט זיך איבער דער וועלט. וואס שווייגט ער, שטראל, ווען אלץ אין אים איז פארנעפלט און דערשלאגן, ווען אלץ אין אים טרויערט און וויינט? ווארשע, לובלין, ווילנע — אלץ חרוב. דער ייד — באשפיגן, באליידיקט, צעטראטן. פאר זיינע אויגן זיינען געשטאנען די יידישע מיידלעך פון פוילישן רויטן-קרייץ, וואס די דייטשן האבן צעשאסן. די מיידלעך זיינען אומ-געקומען מיט דער „התקוה“ אויף די ליפן. פאר זיינע אויגן איז גע-שטאנען ס'גערער שטיבל אין ווארשע, וואוהיין א דייטשישער פאטרוול האט זיך אריינגעריסן שמיני-עצרת צו מוסף. ביי דער רביצין האבן די זעלנער אראפגעריסן ס'שייטל פון קאפ, אראפגעריסן די רינגעלעך פון די פינגער. און אז די דייטשן האבן באפוילן דעם גערער רבין,

א זקן אין די זיבעציקער, ער זאל זינגען, די חסידים זאלן זינגען, האט דער שליח-ציבור פארווארפן די הענט צו גאט און אלע, דער רבי, די חסידים, האבן זיך צעזונגען מיט אומגעהארישע קולות — שפוך חמתך ...

א געווייך, אן טרערן, האט זיך געריסן אין שטראלן — וואס בילט ער נישט ווי א הונט? וואס וואיעט ער נישט ווי א וואלף?

דער מוח האט ביי אים גענומען פיבערן, זיך געהויבן איבער די מחברים, איבער זייערע ביכער, וואס זיינען געווען צעשטעלט אין די ברוינע שענק. אלץ ארום אים איז איצט געווען ווייט און פרעמד. נה, טאקע — וואס פאר א ווערט האט זיין שרייבן? וואס פאר א ווערט האט די גאנצע ליטעראטור אין פארגלייך מיטן יידישן חורבן?

שטראל האט געהערט ווי ס'ווייב זיינס, אסתר, בעט זיך ביי זייער פיריארק מיידעלע — „דער טאטע שרייבט, גיי נישט צו אים אריין, דו שטערסט.“ ער אליין איז שוין אבער געווען ווייט פון דעם אלעם, איז געווען אויף יענער זייט וואנט, איז געווען אין אן אנדער וועלט, וואו דער קרוב זיינער, דער רויטער ר' איטשע, זיצט אין גערער שטיבל, וואס אויף הענרייסטריט, און לערנט.

שטראל האט זיך שטארק פארבענקט נאך א ייד, נאך ר' איטשען. ער האט האסטיקער גענומען שפאנען, זיך געטראגן איבער אומבאקאנטע וועגן, געזען הינטער זיך דורכגעשפרייטע מיילן. דאס שפרייזן היין און קריק איבערן שרייבציימער האט אים נישט אויסגעמאטערט. פאר-קערט, פון לאנג גיין האט די אייגענע געפאלנקייט אָנגעהויבן צו פאר-שווינדן. אלץ אין אים האט גענומען ווערן וואכער. די חושים — שארפער. טראפנס ליכט האבן צעטריבן דעם נעפל, דוכגעשלאגן דעם אייגענעם טרויער, גענומען פלייצן פון מוח אין הארץ אריין, גענומען אנטקעגנשטעלן זיך ס'רשעות פון דער וועלט. שטראל האט זיך ווידער געזעצט צום שרייבטיש.

4

צום אַוונטברויט זיינען פאַרפאַרן טריוועס און בערגסאַן. באַגעגנט האָט זיי מיסעס שטראַל, די פּערציק־יאַריקע אסתר, וואָס האָט אויסגעזען פּיל יינגער. אסתר איז געווען דער היפּוך פונעם מאַן. ער — שוואַרצע האַר, שוואַרצע, טרויעריקע אויגן. און ווען פון זיין גאַנץ געשטעל — הויך דין און עטוואָס געבויגן — האָט געבלאָזן מיט הייסע מדבר־ווינטן, האָט די צעבליטע און עטוואָס באַלייבטע אסתר — זוניקע האַר, בלויע, ליכטיקע אויגן — געשפּרייט אַרום זיך מאַמע־פּרייד. זי האָט געהאַט טענות צו טריוועסן:

— ווען דו קומסט פינף א זייגער, ווי דו האסט צוגעזאגט, וואלסטו
 דאך געזען די קינדער.
 — וואס, זיי שלאפן שוין?
 אוודאי שלאפן זיי!

אסתר האט שטיל געעפנט א טיר. זי איז אריין אין א גרויס צימער
 אויף די שפיץ פינגער און האט א מאך געטאן צו טריוועסן מיט דער
 האנט ער זאל איר נאכגיין. זי האט אנגעצונדן א קליין שטיי-לעמפל.
 אין איין בעטעלע איז געשלאפן די פיר-יאריקע ריווטשע, אין א צווייטס
 — די צוויי יאריקע כייטשע. אין שלאף איז כייטשעס איינגעטוליעט קעפל
 מיט די שיטערע, בלאנדע קרייזלעך ענלעך געווען אויף א פארצעלייענע
 ליאלקע מיט פארמאכטע אויגן. דער אלטער בחור אין טריוועסן האט
 די אויגן נישט געקענט אפרייסן פונעם קינד. ער האט עס דווקא גע-
 וואלט אויפוועקן. די מוטער, א צעשטראלטע, האט אים א צי געטאן
 פונעם בעטל. זי האט אים גענומען אונטערן ארעם און איז מיט אים
 אריין אין עס-צימער.

מען האט געגעסן אין פירן. אויבן אן, ביים פירעקיקן טיש, איז
 געזעסן שטראל. רעכטס צו שטראלן — טריוועס און בערגסאן. לינקס
 — אסתר.

דער גאנצער אונטברויט איז געווען צעשטעלט אויפן טיש —
 שנאפסן, סארדינען, קאלטע געבראטענע הון, סאלאד, קאמפאט און אן-
 געשניטן ברויט.

און ווי מען האט גענומען עסן האט ריווטשע זיך צעוויינט. פון
 דעם געוויין האט זיך כייטשע אויפגעכאפט מיט אזא געשריי, אז די
 מוטער האט זיך א הייב געטאן פון טיש מיט א שולדיקע מינע און
 איז אוועק איינשטילן די קינדער.

באלד איז זי קריקגעקומען מיטן צוויי יאריקן מיידעלע, וואס איז
 געווען אנגעטאן אין לויזע פלאנעלע פארזשאמעס. ס'קינד האט מיט די פאר-
 מאכטע פויסטעלעך זיך געריבן די פארשלאפענע אויגן און א שעמעוודיקע
 געקוקט אויף די פרעמדע פנימער, וואס ארום טיש. און אז טריוועס האט
 אנגעקוואלן פונעם מיידעלע, זי געוואלט א כאפ טאן פאר א פיסל, האט
 די מוטער פעסטער א טוליע געטאן ס'קינד צו זיך און איז אן אויפגע-
 הייטערטע פארשוואונדן אין א זייטיק צימער.

ווי געפעלט דיר, דוד, דאס געיעג אויף יידן אין די ווארשעווער
 גאסן? — האט טריוועס גערעדט און געגעסן אן אפעטיט — האסט געלייענט
 ווי די דייטשן האבן זיך אריינגעריסן אין גערער שטיבל ביים דאווענען און
 ווי זיי האבן געצוואונגען דעם רבין מיט די חסידים זיי זאלן זינגען?

— כ'האַב היינט אַנגעשריבן וועגן דעם אַ דערציילונג — האָט שטראַל שטיל אַ זאָג געטאָן, אַזוי שטיל, ווי ער וואָלט אין מיטן רעדן זיך געכאַפּט, אַז ער זאָגט אַ נאַרישקייט.
און אַז טריוועס האָט אויף דערויף גאַרנישט געענטפערט, איז שטראַל געווען צופרידן. טריוועס איז אַזוי געווען פאַרטאָן מיט זיך, אַז ער האָט זיך צו קיינעם נישט צוגעהערט. ער האָט אַ שאַר געטאָן פון זיך דעם טעלער און גערעדט זיינס:

— וואָס טויג מיר, דוד, מיין גאַנץ פאַרמעגן, ווען מיינע טאַטע-מאַמע, ווען דער גערער רבי, ווען אַלע פּוילישע יידן, ווערן באַליר-דיקט, ווערן געטראַטן, זיינען נישט זיכער מיטן לעבן. פון כעס האָב איך היינט משלח געווען מיין סעקרעטאַרשע, די דייטשקע, כאַטש וואָס האָב איך צו איר? וואָס איז זי שולדיק? דערנאָך האָב איך זיך פאַר-בענקט נאָך דיר דוד... כ'האַב זיך פאַרבענקט נאָך אַ ייד. כ'האַב זיך פאַרבענקט נאָכן גערער שטיבל, וואָס איז געווען אויף דער אייזן-גאַס. געדענקסטו דאָס אַלטע שטיבל?

— כ'האַב דאָרט געלערנט אַ גאַנצן ווינטער — האָבן שטראַלס אויגן זיך אַ צינד געטאָן.

— ווייסט איר כאַטש אַז דאָס שטיבל איז אַ מאָל געווען אַ בית-המדרש? — האָט בערגסאָן, וואָס האָט די גאַנצע צייט געגעסן און געשוויגן, זיך מיטאַמאָל אַנגערופן — ס'איז געווען ר' איטשע מאירס בית המדרש. ר' איטשע-מאיר איז נאָך דעמאָלט נישט געפאַרן צו ר' מענדעלען.

— קיין קאַצק? — האָט טריוועס זיך געפרעגט.

— ניין, קיין טאַמאַשאָוו — האָט בערגסאָן פאַרביסן זיין פאַרציע הון מיט קאַמפּאַט — ס'איז נאָך געווען פאַר קאַצק. ר' איטשע מאיר, דערציילט מען, איז געזעסן ביי זיך אויף דער אייזן-גאַס און געלערנט. ער האָט זיך געפרעגלט אין תורה, אין כבוד, וואָס גאַנץ וואַרשע האָט אים אָפּגעגעבן. מאַכט זיך, איינמאָל אין אַ ווינטער נאַכט, אין דרויסן איז אַ קרירה, שאַרט זיך אין בית-המדרש אַריין אַ מלמד מיט אַ קלומיקל אויף די פלייצעס. בריוין און בלוי, מיט אייז-צעפּלעך אַרום באַרד און פאות. דער מלמד שטופט זיך אויבן אָן, וואו ר' איטשע מאיר איז געזעסן, רייבט זיך פון קעלט די הענט און טוט אַ זאָג אויפן קול:

— איטשע-מאיר, אין טאַמאַשאָוו ברענט אַ פייער און דו זיצסט דאָ, אויף דער אייזן-גאַס?

ס'בית-המדרש האָט אַ ציטער געטאָן. מען האָט זיך געוואָלט וואַרפן אויפן מלמד:

— אַזאַ אַרציי-מחוצף!

— „דו“ — גאר ?

איז ר' איטשע-מאיר אפער פון הינטערן טיש, האט געגעבן דעם מלמד שלום :

— פון וואנען קומסטו ?

— כ'בין א פעליק יאר, געווען אין טאמאשאוו ביים רבין. ס'האט ר' איטשע-מאירן אזא ברי געטאן — עפעס א מלמד מיט א קלומקל, אן אביון, וואס ליגט קלאפטער-טיף אין דרערד — און אזא ברען ! ר' איטשע, דערציילט מען, איז נאך די זעלבע וואך אוועק קיין טאמאשאוו, דערנאך קיין קאצק... שטראל האט זיך געפרעגט :

— און פון ר' איטשע-מאירס בית-המדרש, וואס אויף דער אייזן-גאס, זיינען דאס שפעטער אויסגעוואקסן די הונדערטער גערער שטיב-לעך ? אפילו אונדזערע — די אויף הענרי און גארעק סטריט ? בערגסאן האט געשאקלט מיטן קאפ אויף יא און מיט גרויס דרך-ארץ זיך שטיל געפרעגט ביי שטראלן :

— וואס האט איר אָנגעשריבן וועגן גערער רבין, א דערציילונג ? שווייגט ער — האט טריוועס זיך א שטעל געטאן — ליען זי אונדז איבער.

שטראל האט זיך געקווענקלט. און אז טריוועס איז אריין צו אים אין שרייב-צימער און געמאכט ליכטיק, ערשט דעמאלט איז שטראל א פארלוירענער אים נאכגעגאנגען.

בערגסאן האט קונציק, ווי א קעלנער, נאכגעטראגן אויף איין האנט דריי שאַלן קאווע. ער האט צעשטעלט די שאַלן. אלע דריי האָבן פאר-רייכערט, פארזופט דעם רויך מיט קאווע און זיך איינגעהערט, ווי ווינטן רייסן זיך פון האַדסאָן, פאַטשן פלאַכטעס רעגן אין די שויבן.

שטראל האט א נעם געטאן די צעשאַטענע בייגעלעך פאַפּיר, וואָס זיינען געלעגן אויפן שרייבטיש. און ווי ער האט זיי געהאַלטן אין אויס-סדרן לויט די נומערן, איז אסתר שטיל אַריין און האט זיך צוגעזעצט אויף אַ לעדערנער טאַבורעטקע. זי האט אַוועקגעלייגט די ווייסע הענט אויף די אויפגעשטעלטע קני, אַנגעשפאַרט אויף די הענט די גאַמבע און געקוקט מיט ליכטיקע מאַמע-אויגן אויף איר מאַן.

שטראל האט אַ שטאַרקן צי געטאן פונעם סיגאַרעט און אים אַוועק-געלייגט אויף אַ אַש-טעצל. ער האט אַפּגערוסט און גענומען ליענען :

„... די באלאַגערטע וואַרשע — אין פלאַמען, אין חורבות, אין גסיסה געשרייען — האט זיך אונטערגעגעבן. דער שונא האט פאר-נומען די שטאַט. פייער-לעשער האָבן געאַרבעט טאָג און נאַכט, גע-לאַשן און נישט געקענט פאַרלעשן די פייערן, וואָס האָבן זיך געשפאַרט

פון די איינגעפאלענע הייזער, פון די חורבות, פון די הייף. אזוי האָט עס געדויערט דריי טעג. ערשט אין דער נאַכט פון שמיני-עצרת האָט אַ קאַלטער רעגן כמעט ווי אויסגעלאָשן די שרפּות.
דאָס שפעטע טאָגן איז פול געווען מיט רויך, מיט סמאָלינעס, מיט קאַלטן רעגן, וואָס איז געקראַכן אין די ביינער. די גאַסן זיינען כמעט געווען ליידיק, בלויז דאָ און דאָרט האָט זיך פאַרבייגעטראָגן אַ צעשראַקענער ייד, ווי ער וואָלט נישט געגאַנגען דאווענען, נאָר דאָ טעווען ס'נפּש. מיט אַמאָל האָט זיך דערהערט אַן אויפרייס. באַלד — אַ צווייטער, אַ דריטער, אַז ווענט און פענצטער האָבן גענומען ציטערן. פון די הייף האָבן זיך גענומען שיטן יידן, פּאַליאַקן. די צעקרימטע פנימער צום הימל. די אויגן האָבן געוואָלט דורכרייסן דעם רעגן. די אויערן האָבן געוואָלט אויפכאַפּן ס'גערויש פונעם עראָפּלאַן. איינער האָט געפרעגט ביים אַנדערן:

— וואָס, מען שיסט?

— וואו שיסט מען?

— מען שיסט נישט — האָט אימעצער באַראַויקט דעם איבער-

געשראַקענעם עולם — דאָס פּלאַצן גאַזרערן אין די איינגעפאלענע קע-
לער-שטובן.

אַ פּאַטרול האָט זיך אַריינגעדרייט פונעם אייזערנעם טויער אויפן גרוזיבאַוו. די זעלנער, צו דריי, זיינען געגאַנגען מיט ביידע טראַטוואַרן. די ביקסן אין די הענט, נידעריק, גרייט צום שיסן. די פּיס צום טאַקט — איינס-צוויי, איינס-צוויי.

דער עולם האָט זיך גענומען רוקן אין די הייף אַריין. ס'איז ווידער געוואָרן שטיל. ס'האָט זיך בלויז געהערט, ווי דער קרימלעכער רעגן בייטשט אין די פענצטער מיט די אויסגעהאַקטע שויבן. ס'האָט זיך געהערט, ווי דער עלטסטער קאַמאַנדעוועט:
— רעכטס! איינס-צוויי! איינס-צוויי!

ביים גערער רבין אין שטיבל האָט מען שוין געדאווענט מוסף. דאָס שטיבל איז געווען אויפן דריטן הויף, וואו ס'געמויערטע טויער מיט אַ שטיק וואַנט זיינען געלעגן אין חורבות. בלויז דעם רבינס סוכה — הילצערנע פיר ווענט מיט אַ סכּענעם דאָך — איז געבליבן גאַנץ. דער רעגן, וואָס איז געפאַלן אויפן שיטערן סכּענעם דאָך, איז אַרויסגערווען דורך דער טיר.

פון אַלע גערער שטיבלעך, וואָס אין וואַרשע, זיינע די איבערגע-געבנסטע חסידים, די מוח-מענטשן, אַהער געקומען דאווענען צום רבין. מ'האָט איינגעשטעלט ס'לעבן און מען איז געקומען. ביי טייל חסידים זיינען די בערד געווען אונטערגעבונדן מיט קאַלירטע נאָד-פּאַטשיילעס.

דאס האבן זיי פון גרויס בושא פארשטעלט די באַקן, די גאַמבעס, וואו דער רשע־מרושע, דער דייטש, האָט אויסגעריסן, האָט אָפגעשניטן שטיי־קער בערד.

אין שטיבל איז געשטאַנען אַ יללה, ווי מען וואָלט נישט גע־דאווענט, נאָר אָפגעהויבן אַ מת. ס'איז כמעט נישט געווען קיין אין חסיד, וואָס זאָל נישט האָבן קיין אומגעקומענע אין דער משפחה. דער־צו איז דעם רבינס איידעם צעריסן געוואָרן ערב יום־טוב פון אַ באַמבע. דער רבי, אַ זקן אין די זיבעציקער, איז געשטאַנען מיטן טלית איבערן קאַפ און האָט געגאַסן טרערן:

” — — — די פורעניות זיינען צו גרויס, נישט איבערצוטראָגן. פוילישע יידן טרינקען זיך... און ער, אברהם מרדכי, איז אַלט, איז שוואַך... און דאָ איז קיינער נישטאָ ווער ס'זאָל די פוילישע יידן ביי־שטיין... וואוּ נעמט מען כוחות?”

פאַר די פאַרלאָפענע אויגן האָט זיך פאַרבייגעטראָגן דער עלטער־פעטער — ר' מענדעלע קאַצקער. נאָך אים — דער עלטערזיידע — דער „חידושי הרי”ם”, דער לייבלעכער פאַטער — דער „שפת אמת”. דעם גערער רבין איז לייכטער געוואָרן. ער האָט טיפער אַ צי געטאַן דעם טלית איבערן קאַפ און ביי זיך געפרעגט:

— ווער זאָל היינט, שמיני־עצרת צו מוסף, זיין דער שליח־ציבור? שמחה? שוין יאָרן ווי שמחה דאוונט מוסף, דאוונט מיט מתיקות. דאָס זיינען אָבער אַלץ געווען זאַטע יאָרן. און היי־יאָר? היי־יאָר דאַרף זיין: „תפילה לעני כי יעטוף” — אַ תפילה פאַר דעם געפייניקטן, ווען ער פאַרגייט זיך און גיסט אויס זיין קלאָג. איז ווער וועט זיין דער שליח־ציבור? טאַקע, ווער? דער שוואַרצער וואָלף איז כל ימיו אַן אַרעמאַן, אַ מוראדיקער אַרעמאַן. דערצו נאָך האָט דער שונא ביי אים דערהרגט ס'ווייב, דערהרגט די קינדער, און וואָלף וויינט נישט. דער שוואַרצער וואָלף גייט אַרום און ברומט, אָבער וויינט נישט. וואָלף איז ביי גאַט מער יחסן, ווי איד, אברהם מרדכי. ווייל וואָס גרעסער דער אביון, גרעסער דער יחסן, ווי אין זוהר שטייט: „צלותא דעני אַקדימת קמי קב”ה מכל צלותין דעלמא” — די תפילה פון אַרעמאַן איז בילכער ביי גאַט, ווי אַלע תפילות פון דער וועלט.

דער גערער רבי האָט שטיל אַ זאַג געטאַן צו די מקורבים:

— דער שוואַרצער וואָלף וועט דאווענען מוסף.

ביים עמוד איז געשטאַנען דער שוואַרצער וואָלף, אַ דאַרער, אַ הויכער און אַזאַ באַוואַקסענער, אַז די שוואַרצע באַרד איז אים פאַר־קראַכן אין די אויערן, אין די אויגן. ס'קול — אַ געברום — ווי אַ וואָלף וואָלט געהאַט טענות און תרעומות צום רבונג־של־עולם. און

אַז די כוהנים האָבן זיך געשטעלט דוכענען, האָט וואָלף פאַרוואָרפן די לאַנגע הענט, באַוואַקסענע מיט בעזימלעך האָר ביו צו די האַלבע פינגער, זיי פאַרוואָרפן ביו צו דער סטעליע. איבער די הענט — אַ געלעכערטער טלית מיט לאַטעס. וואָלף האָט זיך צעברומט:

” — — — ותערב עליך עתירתנו, כעולה וכקרבו.”

דער עולם האָט אַ צי געטאָן די טליתים איבער די קעפּ, נאָגעזאָגט. און אַז דער שליח-ציבור איז אין מיטן דער תפילה איבערגעגאַנגען אין יידיש: — אַנאַ רחום — גאָט, דיין פּאָלק ישראל גייט אָפּ אין בלוט, דיין פּאָלק ישראל גוססט — איז אַזאַ אימה באַפּאַלן דעם עולם, אַז קיינער האָט נישט געהערט, ווי דער פּאַטרוול האָט זיך דערנענטערט צו דער אַפענער טיר.

אויף אַ פריער איז אַריין דער אַפּיצער — אַ דייטש אין די דריי-סיקער. נאָך אים — צוויי זעלנער. די איבעריקע זיינען געבליבן שטיין אין קאַרידאַר.

פון געפּלעפּטקייט איז דער אַפּיצער געבליבן אַן אַטעם. וואָס טוט זיך דאָ? דאָס שטיבל איז געווען איבערגעפּאַקט. קעפּ אויף קעפּ. און איבער די קעפּ — צעוויגטע טליתים, וואָס האָבן פאַרשטעלט די פּנימער, די בערד. פון ביידע זייטן אַרונ-קודש — יידן אין זאַקן, די הענט צע-שפּרייט, ווי זיי וואָלטן זיך געקליבן עמיצן בענטשן. די פּנימער — צע-ווייטיקטע, צעשראַקענע — געווענדט צום עולם.

דער שוואַרצער וואָלף האָט פאַרוואָרפן דעם קאַפּ און גענומען ציען אַ ניגון, הויך, העכער, ביו ער האָט פאַרענדיקט מיט אַ געשריי, ווי אַ מלחמה-רוף:

” — — — כוהנים!”

די עדה יידן האָבן אונטערגעכאַפט מיט אַ ציטער:

” — — — עם קדושך כאמור.”

ס'איז אַ רגע געוואָרן שטיל, אַזוי אומהיימלעך שטיל, אַז יעדער פון די מתפללים האָט זיך געוואָלט אומקוקן. דער שליח-ציבור האָט גע-עפּנט אַ מויל מיט קרימלעכע ציין און איבער אַלעמענס קעפּ האָט זיך אַ טראַג געטאָן און אומגעהאַריש קול, אַ קול בלויז רוגוז:

” — — — יב־רכך!”

דער אַפּיצער האָט ווי פאַרגעסן נאָך וואָס ער איז אַהער געקומען. און געקומען איז ער פאַרנעמען דעם עולם אויף אַרבעט. ער האָט זיך נישט געריכט צו טרעפּן אין וואַרשע אַ רעליגיעזע סעקטע, וואָס קומט זיך צונויף באַהאַלטענערהייט ערגעץ אין אַ הויף. דאָס דאַרף מען אויסנוצן. ער איז דאָך נאָר צייטווייליק אַן אַפּיצער. פון באַרוף איז ער אַן אַנטראַפּאַלאַג. ער איז אויך פאַראינטערעסירט אין רעליגיעס.

און דאָ — אַ גאַטעס־דינסט, אַזוינע קולות און געשרייען... מען דאַרף דאָס אַלץ פאַרצייכענען. מען דאַרף געווינען צוטרוי... און דאָס קען מען בלויז מיט גוטן...

די רביצין, וואָס האָט געדאַווענט אין אַ שכניש צימער ביים פענ־צטער, האָט באַמערקט, ווי דער אַפיצער מיט די זעלנער קומען אָן פון צווייטן הויף. זי האָט זיך געישובט: „זאָל זי אַנטקעגן גיין דעם אַפיצער, צי נישט?“ ס'איז דאָך נישטאָ ווער עס זאָל רעדן מיט אים. מיידלווייז האָט זי איבערגעלייענט גאַנץ געטען, גאַנץ שילערן. זי געדענקט נאָך היינט אויך געטעס לידער אויף אויסווייניק. זי וועט רעדן מיטן אַפי־צער, וועט אַפּבעטן ביי אים ער זאָל קיינעם פון די יידן נישט שיקן אויף אַרבעט אום יום־טובּ.

די רביצין האָט זיך אויסגעווישט די אויגן, האָט פאַרריכט דאָס קאַרבירטע שייטל, אַפּגעצויגן דאָס שוואַרצע, זיידענע קלייד און איז אַרויס פון צימער. די זעלנער, וואָס אין קאַרידאַר, האָבן זי אַרומגערינגלט. און איידער זי האָט צייט געהאַט זיך צו פרעגן אויפן אַפיצער, האָט איין זעלנער אַראַפּגעצויגן אַ בריליאַנטן רינגעלע פון איר פינגער, אַ צוויי־טער זעלנער האָט איר אויסגעטאַן ס'שייטל. די רביצין האָט זיך צע־וויינט. דער עולם אין שטיבל האָט זיך גענומען אַרומקוקן, דערזען דעם אַפיצער, דערזען די זעלנער מיט די ביקסן, ס'איז געוואָרן אַ טומל. איינער האָט איינגערוימט אַ צווייטן:

— ס'רשעות איז דאָ.

מען האָט אויפגעהערט דאַווענען. אַרום דעם אַפיצער איז אויס־געוואַקסן אַ קרענצל חסידים. אַ וואַרט אַהער, אַ וואַרט אַהין — וואָס, דער אַפיצער ביזערט זיך פאַרוואָס מען האָט נישט צוגענומען די ציגל פון הויף? מען וועט זיי צונעמען, איבערמאַרן וועט מען זיי צונעמען. מען וועט אויך אינגאַנצן איינלייגן די איינגעפאַלענע וואַנט. וואָס, דער הער אַפיצער פאַרלאַנגט דער חזן זאָל אים נאָך עפעס זינגען? ער וועט גלייך זינגען!

האַנטפלאַכן האָבן געפאַטשט אין שטענדערס, געפאַטשט אין די ווענט. ס'איז געוואָרן שטיל, אַ שווערע שטילקייט. דער שוואַרצער וואַלף האָט זיך צעווייגט. דאָס האָט אַנגעהאַלטן אַווייל. דערנאָך איז ער גע־בליבן שטיין מיט אַ פאַריסענעם קאַפּ, ס'מויל אַפּן. און פון מויל האָט זיך געטראַגן אַ שטיל געוויין, אַ ווייט געוויין. און ווען דער עולם האָט גענומען מיטזינגען, האָט וואַלף אַ הייב געטאַן די נאַקעטע, האַריקע הענט און זיך צעשרייגן:

— שפּוך חמתך על הגוים —

שטראַל האָט געענדיקט לייענען. ס'איז געוואָרן שטיל אין צימער — די טיפע שטילקייט, וואָס טראַגט זיך צווישן איין דונער און אַ צווייטן. אין דער שטילקייט האָט זיך געהערט דאָס קאַפּן פּונעם רעגן, דער איינגעהאַלטענער אַטעם פּון די צוהערער.

טרויעס האָט פאַררייכערט אַ סיגאַרעט. ער האָט געטאַן אַ צוויי צי, צעקוועטשט דעם סיגאַרעט אָן אַש-טעצל און גלייך פאַררייכערט אַ צווייטן סיגאַרעט. דערנאָך האָט ער זיך אַ בייג געטאַן איבערן טיש און געדרוקט שטראַלן די האַנט:

— אַ גוטע זאַך ... ווייל ביי דער גאַנצער ירידה פּונעם פּוילישן ייד, פּילט זיך דערהויבונג ... און נאָר אַזאַ פאַרפאַנצערטער ייד, ווי דו, דוד, האָט דאָס געקענט אַנשרייבן.

— איז טאַקע יעדע ירידה אָן עליה? — האָט בערגסאָן פּון דער זייט געלאָזט פּאַלן אַ וואַרט.

— ניין, — האָט שטראַל זיך אַ הייב געטאַן און איז געבליבן שטיין עטוואָס אַ געבויגענען — נישט יעדער ירידה איז אָן עליה. דער יידישער חורבן אין פּוילן האָט מיך אינגאַנצן צעבראַכן. ווי זאָגט טרי-וועס? ער בענקט נאָך אַ ייד. און דער „פאַרפאַנצערטער“ ייד, נאָך וועמען ער בענקט, דאָס בין איך, זיין געשוועסטערקינד שטראַל. און איך אַליין בענק אויך נאָך אַ ייד. אָבער נאָך אָן אַמת פאַרפאַנצערטן ייד, ווי אונדזער קרוב ר' איטשע. נאָך חורבן פּוילן דאַרף איך אַליין אַ פּאַדפאַרע ... מיין וועלטלעך-יידישקייט איז נישט גענוג. ס'איז בלויז איינס פּון די תּרי"ג מצוות, וואָס אַ ייד דאַרף נעמען אויף זיך. הערסט, טרויעס, מיר דאַרפן ביידע אָן אַנלען. און אויב דו פּוילסט זיך נישט, לאַמיר טאַקע איצט אַריבערפאַרן צו ר' איטשען.

— דערצו בין איך דאָך געקומען אַהער.

— און אסתר? — איז שטראַל צוגעגאַנגען צום ווייב און האָט זיך דערפּילט שולדיק.

— פאַרט, פאַרט — האָט אסתר מיט אַ נאָטיכל זיך אַ וויש גע-טאַן די פאַרלאַפּענע אויגן און גענומען רעדן צו שטראַלן, נישט ווי צו אַ מאַן, נאָר ווי מען רעדט צו אַן אַפּגעהיטן זון — ס'רעגנט, דוד. כּווייל זאָלסט אַנטאַן די קאַלאַשן און דעם רעגנמאַנטל.

און אַז אסתר האָט אַרויסבאַגלייט די מאַנצבילן, איז זי אַריין צו די קינדער. זי האָט זיי איינגעדעקט, אויסגעקושט און דערפּילט ווי ס'האַרץ הייבט איר אָן קלעמען. אסתר איז קריק אַריין אין עס-צימער. דאָס צעשטעלטע עסן, וואָס דער עולם האָט זיך כּמעט צו דעם נישט געהאַט צוגערירט, די אייגענע רחבת — אַלץ איז איר איצט געווען

דערווידער. פאר די אויגן איז געשטאנען די גערער רביצין, געשטאנען מיט אן אראפגעריסן שייטל.
 אסתר האָט אויפגעציטערט.
 זי האָט אַ נעם געטאָן ס'פנים אין די הענט אַריין און זיך צעוויינט אויפן קול.

5

דער רעגן האָט געגאָסן.
 אַלץ איז געווען דורכגעווייקט — די הייזער, די מענטשן, דער אַספּאַלט. אינעם רעגן האָט ס'לאַמטערנע שייך, וואָס איז געהאַנגען איי-בער הענריסטריט, געציטערט. די גאַס איז געווען ליידיק, כמעט ווי אַפּגעשטאַרבן.

פון אַ געסל איז אָנגעקומען ר' איטשע. פלייצעס — גלייכע, ברייטע, שייך — צעפּאַרענע. אַ געדיכטע, דורכגעווייקטע באַרד, וואָס איז אַ מאָל געווען ציגלרויט און איצט פּאַרזשאַווערט בראַנז, איז געקראַכן אונטערן רבנישן קאַפּעליוש, וואָס איז פול געווען מיט קנייטשן און לעכער. און אַז ווינט און רעגן זיינען מיט אַ רוגזא באַפּאַלן דעם פיטש-נאַסן ר' איטשע, ווי זיי וואַלטן זיך געקליבן אים אויסטאַן, האָט ער זיך אפילו נישט אַפּגעשטעלט. פון נאַסקייט זיינען די לויזע קליידער צוגעפּאַלן צום לייב.

ר' איטשע האָט דורכגעשניטן גאַרעק סטריט, דורכגעשניטן איסט-בראָדוויי און האָט זיך געלאָזט צו הענרי סטריט, וואו ס'גערער שטיבל איז געווען. אינעם גערער שטיבל האָט ר' איטשע זיך אויפּגעהאַלטן.
 מיט אַ צוואַנציק יאָר קריק איז דאָס גערער שטיבל געווען אַן הכנסת-אורחים. איז נאָך דער וועלט-מלחמה אַראַפּגעקומען פון פוילן אַ חסיד, וואָס האָט נישט געהאַט קיין קרובים, קיין געלט, איז ער פּאַר-פּאַרן אין גערער שטיבל אַריין, וואו ער האָט געהאַט נאַכטלאַג. דאָ האָט מען אויך געגעסן בחברותא. און אַז אַ „גרינער“ האָט זיך אויס-גערוט פון וועג, האָט מען פּאַר אים צונויפּגעקלאַפט אַ צענדליק דאָלער און מען האָט אים מיטגענומען אין גאַס אַריין. מען האָט אים געלערנט וואָס ס'איז אַ שטיקל שעוויאַט, וואָס — אַ שטיקל זיידנס. מען האָט אים געוויזן וואו צו קויפן, וואו — צו פּאַרקויפן. און אַז אַ חסיד האָט זיך געשטעלט אויף די פיס, איז ער אַוועק פון שטיבל, האָט גע-מאַכט פּלאַץ פּאַר נייע חסידים, וואָס זיינען אָנגעקומען פון פוילן.

בלויז ר' איטשען האָט מען נישט געקענט אייברעכן, נישט געקענט אים שטעלן אויף די פיס. און שטעלן ר' איטשען אויף די פיס האָבן אַלע געוואַלט. איז ער דאָך געקומען פון גערער הויף, דעם רבינס אַ

קרוב און אליין אַ שטיק רבי. דערצו האָט זיך טאַקע געבענקט נאָך אַ מקורב פון גערער הויף, וואו מען זאָל קענען אַרײַנקומען אַ פרייטיק־צונאַכטס, אַ שבת און נאָך אַ גאַנצער וואָך יאַגעניש־פּלאַגעניש הערן אַ שטיקל „תורה“, נעמען אין חברותא אַ ביסל משקה.

ווען די פעדלער זײַנען מיט פולע זעקלעך שײַנדער־צודאַטן קריק־געקומען פון גאַס אין שטיבל אַרײַן, איז ר' איטשע ערשט פאַרטיק־געוואָרן. און נישט אַזוי מיטן דאַווענען, ווי מיטן לערנען און מוחן זיך. נאָכן אַנבײַסן האָבן די פעדלער צעפאַקט די זעקלעך. מען איז געוואויר געוואָרן וואָס איינער האָט געקויפט. ס'איז נישט געווען קיין גרעסערע פרייד, ווי אויסצורעכענען די נעמען פון די סוחרים, וואָס האָבן אָנגעהויבן אין גערער שטיבל מיט פעדלעריי און איצט זײַנען זיי קאַרפּ־קעפּ, האָבן גרויסע מאַנפאַקטור־געשעפטן. אַזאַ שמועס האָט קײַנ־מאַל נישט דערעסטן. פאַרקערט, די גבירישע נעמען האָבן אויפגעהײַט־טערט, צוגעגעבן קוראַזש. דער אַרעמער אַנבײַסן איז פול געוואָרן מיט הלומות. יעדער האָט געהאַפּט, אַז מיט אים וועט געשען אַ נס — פון אַ פעדלער וועט ער ווערן אַ רייכער סוחר, אַ גביר.

און ר' איטשע האָט זיך נישט צוגעהערט צו די שמועסן. פאַר־קערט, ווען דער עולם איז געווען אין „גילדענעם מיטן“, מען האָט מיט התלהבות גערעדט וועגן דעם עשירות, וועגן יענעם עשירות, האָט ר' איטשע אַ וואָרף געטאַן אַ וואָרט:

— איר ווילט טאַקע אומברענגען דאָס ביסל אַרעמע לײַט פון דער וועלט? אומברענגען גאַטס לײַב־מענטשן? ווי שטייט אין „זוהר“ — „ס'געבעט פון אַן אַרעמאַן איז בײַ גאַט בילכער, ווי אַלע געבעטן פון דער וועלט“.

אַזאַ „וואָרט“ איז גענוג געווען עס זאָל אַפּנעמען בײַ די חסידישע פעדלער הענט און פיס.

דערצו האָט ר' איטשע אויך נישט ליב געהאַט מען זאָל רעדן וועגן אים און וועגן זײַנע געשעפטן. און אַז חסידים זײַנען צוגעשטאַנען צו אים ער זאָל ווערן רבי, האָט ער זיי געטריבן פון זיך, נישט געהאַט קײַן אַנדער נאַמען פאַרן גערער־הויף, ווי „ערב־רב“.

און מיט וואָס ר' איטשע האָט זיך באַשעפטיקט האָט קײַנער נישט געוואוסט. זעלטן ווען מען האָט אים בײַטאַג געטראָפּן אין שטיבל. ער פלעגט אויף שעהן לאַנג פאַרפאַלן ווערן. און אַזוי ווי דער עולם אין שטיבל האָט זיך געהאַלטן אין בײַטן, האָט מען זיך קײַנמאַל נישט דערוואוסט וואָס ר' איטשע טוט.

אַזוי זײַנען פאַרביי צוואַנציק יאָר.

קיין נייע „אינוואזיער“ זיינען אין גערער שטיבל נישט צוגע-
קומען. די אלטע זיינען געווארן וואָס אַ מאָל שיטערער, ביז ר' איטשע
איז געבליבן כמעט איינער אליין אין שטיבל. מיט די חסידים, וואָס
האַבן זיך דריי מאָל אַ טאָג אַריינגעכאַפט דאַווענען, האָט ער קיין מגע-
ומשא נישט געהאַט. האָט אים אַ חסיד אין אַ שבת, צי אין אַ יום-
טוב אַ זאָג געטאָן: „קומט, ר' איטשע, מיט מיר אַהיים עסן“ — האָט
ער שטענדיק געהאַט אַ פאַרטיקן ענטפער: „האַי-יאָר בין איך שוין פאַר-
זאַרגט מיט שבתים און יום-טובים.“

ס'איז ביי אים געווען אַ פרייד צו בלייבן אין די אַוונטן אליין. ער
האַט פון אינעווייניק פאַרקייטלט די טיר פון שטיבל און ביי אַ יאָר-
צייט-ליכט איז ער אָפגעזעסן ביז נאָך האַלבער נאַכט איבערן „זוהר“,
אַבער „תקוני-הזוהר“ און „ספר חסידים“. משיח, גאולה, אַרעמקייט —
דאָס האָט ר' איטשען אויפגעהאַלטן. ער האָט געפילט מיט אַלע אברים
אַז ס'איז בעסער פאַרן צדיק צו בלייבן אַן אַרעמאָן. וועט דער צדיק
רייך ווערן, וועט ס'צדקות פון אים אַוועק. דער אמתער צדיק — „איהו
עני בגלותא“ — דאָס איז דער אַרעמאָן אין גלות.

וואָס האָט ר' איטשע נישט אָפגעטאָן ער זאָל ווערן „דער אַרעמאָן אין
גלות“? מען דאַרף זיין געזונד? מען דאַרף זיין ווייט פון ווייב קינדער?
מען דאַרף גיין איבער די הייזער? מען דאַרף לידן יסורים? שוין
צוואַנציק יאָר ווי ר' איטשע איז אַ בעל-תשובה. ער איז נע ונד, גייט
קרוע-בלוע, איז ווייט פון ווייב מיט קינדער, גייט איבער די הייזער. און
דאָס אַלץ טוט ער נישט צוליב זיך, נאָר צוליב ציבור. און אַז די רייכע,
אַרויפגעאַרבעטע חסידים-פּעדלער לאַכן פון אים, איז וואָס? ער קומט
דאָך צו זיי נישט מיטן פאַראַדנעם אַריינגאַנג. ער פאַרט דאָך נישט
„נאַ-שפיץ“. ער מיינט אויס דעם רייכן „ערב-רב“. ער רייט נישט
אויף קיין פּערד, פאַרט ניט מיט קיין קאַטש, מיט קיין אויטאָמאָביל.
ער גייט צופוס — „עני ורוכב על חמור“.

אַזוי זיינען פאַרביי צוואַנציק יאָר.

ס'האַט אויסגעבראַכן די צווייטע וועלט-מלחמה.

און אַז דער שונא האָט פאַרשפאַרט די פּוילישע יידן אין דער
וואַרשעווער געטאָ. אין דער לובלינער געטאָ, געריסן פון זיי לעבעדיקע
איברים — האָט ר' איטשע דורכגעלעבט די אַלע יסורים, די אַלע עינויים.
די יידן אין פּוילן האָבן געהונגערט — ר' איטשע האָט מיטגע-
הונגערט. דער ר' איטשע, וואָס האָט שוין איבער צוואַנציק יאָר גאַר-
נישט געוואַלט פאַר זיך, האָט זיך אַרומגעטראָגן איבער ניו-יאָרקער
גאַסן, ווי אַ הונגעריקער, פאַרוואַנדעטע וואַלף, און געהאַט איין באַ-

גער — „ווי קריגט מען זיך אַריין אין דער וואַרשעווער געטאָ, אין דער לובלינער געטאָ“.

דער זעקס-פּוסיקער ר' איטשע, מיט דער פּאַרזשאַווערטער באַרד, האָט נישט געקענט איינזיצן אין גערער שטיבל. דאָס טראָגן זיך איבער די גאַסן האָט געטאַמעוועט די יסורים, ליכטיקער געמאַכט דעם מוח, פּאַרזיכערט, אָז די מחשבה, וואָס הייבט זיך ביי אים אַלץ העכער און העכער, וועט דערטאַפן ערגעץ אָן אַנגלען.

ר' איטשעס מחשבה איז שוין געווען ווייטער פּון משיח-בן-יוסף, ווייטער פּון משיח בן-דוד. ר' איטשע האָט שוין לאַנג געוואוסט, אָז משה רבנו טראָגט אין זיך די ביידע משיחים — „אַחיד בתּרין משיחין“. פּון די אַלע משיחים האָט זיך אַרויסגערוקט אַ משיח, אָן אַרעמאַן וואָס ליגט פּאַרשפּאַרט אין אַ תּפּיסה, אין אַ געטאָ, טראָגט אין זיך אַלע יסורים, אַלע עינויים, וואָס ס'יידישע פּאַלק לעבט איבער. אַט דער משיח, דער אַרעמאַן, איז נישט בלויז יושר און גערעכטיקייט — וואָס דער מענטש קען אָן דעם ניט לעבן — עס איז די שכינה אַליין.

בשעת ר' איטשעס קרובים זיינען באַקוועם געוועסן אין טריוועסעס אויטאַמאַביל, וואָס האָט זיך געגליטשט דורך די נאַסע גאַסן צו הענרי סטריט, איז ר' איטשע אַ דורכגעווייקטער, אַ געפּוירענער, אַריין אין גערער שטיבל, וואו אַ יאַרצייט לעמפל האָט געברענט אויפן עמוד. אין שטיבל איז געווען פינצטער.

פּון נישט עסן און שפּאַנען אַ גאַנצן טאַג האָט ר' איטשע געפּילט אַ ווייטיק אין די פּיס, אינעם קרייץ. אַלץ האָט אים ווי געטאָן. ר' איטשע האָט אַליין נישט געוואוסט וואָס ער וויל — צי אַ הייס גלאָז טיי, צי אַ טרונק בראַנפן, צי גאַר אַ געשריי טאַן.

אַ קאַץ האָט זיך געשאַרט אַרום ר' איטשען. זי האָט געטורעמט דעם רוקן, געהויבן דעם עק און דער חלל אַרום איר איז פול געוואָרן מיט אַ וואַרטשן.

ר' איטשע האָט נישט געטריבן פּון זיך די קאַץ. ער האָט זי געגלעט איבערן רוקן, איר געוואָרפן דורכגעווייקטע שטיקלעך ברויט, וואָס ער האָט אַרויסגענומען פּון דער נאַסער קעשענע. דערנאָך איז ער צוגעפּאַלן מיטן קאַפּ צום עמוד, נישט געהערט ווי אַ שכנה, אַ חסידות, האָט אים אַריינגעבראַכט אַ טעלער געקעכץ. ר' איטשע האָט זיך צעברומט:

— רבּונו־של־עולם! אוי, רבּונו־של־עולם!

6

א ברוינער פעקארד האט זיך אָפגעשטעלט פארן גערעח שטיבל, וואו די גאס און די טראַטואַרן זיינען געווען פאַרפלייצט פונעם רעגן. דער דיקלעכער קאַרייער, דער שאַפער, האָט ברייט געעפנט ס'אוי-טאַמאַביל טירל. איינער נאָכן אַנדערן — שטראַל, טריוועס, בערגסאָן — האָבן זיך פלינק אַ שאַר געטאַן צו די טרעפּלעך, וואָס האָבן געפירט אין אַ טוכלען, טונקלען קאַרידאַר.

פון אַ גאַזדערל, וואָס מען זעט שוין כמעט נישט אין ניו-יאָרקער הימער, האָט אַ פּלעמל זיך געצויגן מיט אַ ציטער. דאָס פּלעמל האָט קוים באַלויכטן אַ שטיקל קאַרידאַר, אַ קראַץ-פאַס מיט אַ בלעכענעם שעפער און אַ טיר מיט אַ מזוזה. די מזוזה איז געווען אויסגעבויגן און געשוואַלן פון צופיל גלעטן און קושן.

די דריי אירע, וואָס זיינען געקומען צו ר' איטשען, האָבן אויפ-געכאַפט ווערטער און שטיקלעך רייד, וואָס זיינען אַרויסגעזאָגט געוואָרן מיט תרעומות:

„... טאַטע-פאַטער, דיין פּאָלק ישראל גייט אָפּ אין בלוט ... דיין פּאָלק ישראל גוססט ... וואָס שווייגסטו, טאַטע פאַטער?

— הערסט? — האָט טריוועס אַ נעם געטאַן שטראַלן פאַר אַ האַנט און זאָגן האָט ער געוואַלט — פונקט ווי ביי דיר אין דער דער-ציילונג וועגן גערער רבי.

שטראַל האָט זיך איינגעהערט. זיינע עטוואָס געבויגענע פלייצעס האָבן זיך מער געבויגן. דער טרויער אין די אויגן איז געוואָרן טיפער, די חושים — וואַכער. ער האָט אַן עפן געטאַן די טיר.

וואו איז ער?

צווישן ניו-יאָרק און וואַרשע האָט זיך אַ שפּרייט געטאַן „קפיצת-הדרך“. שטח איז איינגעלאָפן און ס'אַלטע גערער שטיבל פון דער אייזנגאַס איז גאָר אַריבער אויף הענרי סטריט.

וואו זיינען אַבער די ברענענדיקע ליכט אויף די שטענדערס, אויף די טישן? וואו איז דער צעפלאַמטער אויוון? וואו איז ר' איטשע-מאיר מיט זיינע לומדים, די שאַרפע קעפּ און מוה-מענטשן? קיינער האָט נישט געענטפערט.

אינעם פאַרוואַרלאַזטן שטיבל איז כמעט געווען פינצטער. קאַלט און פינצטער. דער נישט געהייצטער אייזערנער אויוון מיט די אַפענע פייערקעס און מיט די בלעכענע רערן האָט נאָך פאַרגרעסערט די קעלט. בלויז ביים עמוד, וואו אַ יאַרצייט לעמפל האָט געברענט, איז אַ שטיקל פּלאַץ, גרויס ווי אַ תּפּיסה-צעל, געווען באַלויכטן.

ר' איטשע איז נאָך אַלץ געלעגן מיט צעשפּרייטע הענט אויפן עמוד. אויף די הענט — ס'פנים מיט דער צעפּלויגענער באַרד. ער האָט מיטאַמאַל דערפּילט אַז מענטשן שטייען הינטער אים.

ר' איטשע האָט זיך אַ הייב געטאַן, געשטעלט עטלעכע טריט און איז געבליבן שטיין אין מיטן „שטיבל“ מיט אַ וואַקל. ס'פנים איז ביי אים געווען אַן מראה. אין די אויגן, וואָס האָבן געבליקט אין ליידיקן חלל אַרײַן — צער. און אינגאַנצן האָט ער דערמאַנט איינעם, וואָס קומט אויף פון דער פּאַליקע, וויל זיך עפעס דערמאַנען ביז צו יסורים און קען נישט.

אַזוי זיינען פּאַרביי עטלעכע רגעס. דערנאָך האָט ער זיך געלאָזט צו דער טיר. ער האָט דערקענט, נישט בלויז שטראַלן און בערגסאַנען — מיט זיי האָט ער זיך שוין געהאַט באַגעגנט אין ניו־יאָרק — נאָר אויך טריוועסן, וועמען ער האָט נישט געהאַט געזען איבער אַ פּערטל יאָר-הונדערט. דאָס האָט אים קריקגעגעבן אַ ביסל קאַליר אין פנים, דעם פינקל אין די אויגן. ער האָט צענומען די הענט:

— געסט, געסט... שלום עליכם, דוד... שלום עליכם, הערשל... און דו, ישראל? דיך זע איך ס'ערשטע מאל אין אַמעריקע — האָט ר' איטשע געהאַט אַ ווייל טריוועסעס האַנט און אים געקוקט אין די אויגן — כ'האַב זיך נאָר וואָס דערמאַנט דעם פּלפּול, וואָס דו האָסט געזאַגט צו דיין בר-מצוה. לאַמיר הערן צי דו געדענקסט אים?

טריוועס, וואָס איז געוואוינט געווען טיר און טויער זאָלן זיך פאַר אים ברייט עפענען, האָט זיך פאַרלוירן פון ר' איטשעס קוק, פון זיין הלוך. ס'האַט זיך אים נישט געגלייבט אַז דאָס איז דער זעלבער ר' איטשע, וואָס האָט נאָר וואָס געהאַט טענות צום רבונר-של-עולם, וואָס האָט נאָר וואָס איינגעריסן וועלטן. אַ נישט זיכערער, ווי ער וואַלט געקומען צו ר' איטשען אויף אַ פאַרהער, האָט ער ניט דרייסט אַ זאַג געטאַן:

— דאַכט זיך פון דער גמרא חולין?

און ווי ער האָט אַרויסגעזאָגט ס'וואָרט „חולין“, האָט אַ פאַר-באַרגן קעמערל זיך אַן עפּן געטאַן ביי אים אין מוח. ווערטער, לאַנג פאַרגעסענע, האָבן אויפגעטוקט אין זיכרון. פון פרייד איז טריוועסן אַזש הייס געוואָרן און ער האָט מיט אַנשטעל פון אַ וואויל בחורל אַנגעהויבן מיט אַ פּלפּול ניגון:

— האוכל מגיד הנשה...

— געדענקסט, געדענקסט — האָט דער פינקל אין ר' איטשעס אויגן אויפגעלויכטן — גירסא דינקותא געדענקט זיך.
שטראַל און בערגסאַן האָבן געגאַפּט.

ר' איטשע האט ארויסגערוקט די לאנגע באַנק, וואָס איז געשטאַנען לעבן דעם פיר עקיקן טיש און געוויון מיט דער האַנט: — זיצט.

און אַז ר' איטשע איז געזעסן אין דער מיט און פון ביידע זייטן שטראַל און טריוועס, האָט מען זיך געכאַפט אַז בערגסאַן איז ניטאָ אין שטיבל. צי דערפאַר וואָס ער האָט קיינעם נישט אויסגעפעלט, צי דער-פאַר וואָס מען איז געוואוינט געווען ער זאָל אין מיטן דערינען פאַר-שווינדן — קיינער האָט זיך נישט נאַכגעפרעגט אויף אים.

ר' איטשע, וואָס איז מיט אַ קאַפּ העכער געווען פון ביידע קרובים, האָט פריער אַ קוק געטאָן אויף שטראַל, דערנאָך אויף טריוועס, אַזאָ קוק געטאָן, ווי ער וואַלט זיך געקליבן פרעגן: „וואָס וועט איר זאָגן גוטס?“ ער האָט זיך אָבער גאַרנישט געפרעגט. ס'פאַרוושוטע פנים זיינס האָט זיך בלויז גענומען לייטערן. ס'איז געווען קענטיק, אַז ר' איטשע האָט שטאַרק געבענקט נאָך אַ מענטש, אַנדערש וואַלט ער זיך אַזוי נישט דערפרייט מיט די קרובים. טריוועס האָט זיך אָנגערופן:

— וואָס וועט זיין מיט אונדזערע פוילישע יידן? דער דייטש נעמט ביי זיי צו די הייזער, די געוועלבער, ס'געלט. וואָס פאַר אַ ווערט האָט שוין דעמאָלט ס'נ'פּש? ווייסט איר כאַטש, ר' איטשע, אַז יעדער פוילישער ייד, דאָ אין אַמעריקע, איז היינט צו טאָג אַן אַבל?
ר' איטשע האָט אַ ווייל געבליקט פאַר זיך אין טונקעלן חלל אַריין און געשוויגן. דערנאָך האָט ער געוויון אויפן יאַרצייט לעמפל:
— חושך, האָ?

ער איז אַרויף אויף דער באַנק און האָט אַ צי געטאָן אַן איבערגע-ריסן שטריקל, וואָס איז אַראָפּגעהאַנגען פון דער סטעליע. צוויי עלעק-טרישע לעמפלעך האָבן זיך אָנגעצונדן. ס'איז געוואָרן ליכטיק אין גערער שטיבל. אויף פּאַליצעס, וואָס מען האָט זיי פריער ניט געהאַט געזען, און וואָס האָבן פאַרנומען אַ גאַנצע וואַנט, זיינען ספרים, מיט געליישטע רוקנס און אַן רוקנס, געשטאַנען און געלעגן.

ר' איטשע האָט זיך קריקגעזעצט און גערעדט אין חלל אַריין: — אוודאי זיינען מיר אַבליים. אָבער נישט דערפאַר, וואָס דער רשע נעמט ביי די פוילישע יידן צו די הייזער, די געוועלבער, ס'געלט. דאָס האָט מען שוין לאַנג ביי אונדז געדאַרפט צונעמען. ווי זאָגט גאָט אַליין: „ואל זה אביט, אל עני ונכה רוח“ — בלויז דער אַרעמאָן און דער געשלאָגענער אין געמיט, בלויז זיי זיינען גאָט צום האַרצן, און אַז דו, ישראל — האָט ער זיך אַ קער געטאָן צו טריוועסן — ביסט רייך, מען זאָגט ביסט שטאַרק רייך, וואוינסט אין פּאַלאַצן, האָסט די שענסטע

מטרוניתות, איז וואָס? ס'איז דאָך גענוג, אַזאַ יונגאַטש, ווי היטלער, זאַל זיך באַווייזן און אַלץ נעמט זיך וואַקלען — מלכים, מלוכות, אַ פשיטא שוין אַזאַ רייכער ייד ווי ישראל טריוועס — האָט עשירות דען אַ האַפט? ס'האָט נישט, ישראל. ס'איז בלויז אַ בלענדעניש, וואָס פירט צו זינד און רשעות. ווייסט וואָס דער „זוהר“ זאָגט אויף „ערב-רב“? „ערב-רב“ — דאָס זיינען רייכע יידן, קרובים למלכות, יידן וואָס וואוינען אין פּאַלאַצן, יידן אָן ייִדישקייט. און לומדות אַליין איז אויך גאַרנישט. און אַז מען איז שוין אַ „חמור נושא ספרים“, איז וואָס? און אַז מען האָט שוין איינגעשלונגען ש"ס, איז וואָס? דער עיקר איז גלויבן, דער עיקר איז בטחון, דער עיקר איז ייִדישקייט. און וואָס מיינט איר איז ייִדישקייט? אַט דאָס, וואָס אירוינג טריוועס, דער קיניג פון לאַמפּנשירעמס, האָט נאָך פינף און צוואַנציק יאָר הפקר לעבן דער-פילט אַ ברי, די פּאַלאַצן זיינען אים מיטאַמאַל ענג געזוואָרן, און ער איז געקומען צו זיינס אַ קרוב, וואָס גייט איבער די הייזער, דאָס אַליין איז שוין אַ ניצוץ פון ייִדישקייט. אַבער בלויז אַ ניצוץ. פון דעם ניצוץ דאַרף ערשט ווערן אַ פייער, וואָס ס'זאָל וואַרעמען, וואָס זאָל גיבן כוחות, מען זאָל דערפילן דעם אמת ייִדישן ברען. אַזוינע פייערן האָבן מיר שטענדיק געהאַט. פּוילישע יידן טראָגן נאָך היינט אין זיך ס'קאַצקער פייער. אײך, דוד און אפילו דו, ישראל, צי, ווי דו רופסט זיך דאַרט, אירוינג — ווען נישט ס'קאַצקער פייער וואַלט איר אַלע היינט דאָ נישט געווען. און וואו איז הערשל? — האָט ר' איטשע זיך אַרומגע-קוקט — גייט מן הסתם אין זיין זיידעס, אין ר' יאַנקעלע טעמרעלעס, דרכים. דער ר' יאַנקעלע איז אויך געווען פון דעם קאַצקערס תלמידים, פון דער „חבריא קדישא“, מיט וועמען ר' מענדעלע האָט יעדן טאַג געלערנט אַ שיעור גמרא מיט תוספות און רמב"ם. ביים לערנען האָט מען געפרעגט קשיות. מען האָט אַפּגעווענדט און געזאָגט תירוצים. און אַז איינער פון די תלמידים איז געזעסן ביי איין שיעור, ביי אַ צווייטן און נישט געהאַט וואָס צו פרעגן, נישט געהאַט וואָס אַפּצואווענדן, האָט מען אַזאַ איינעם געהייסן מוחל זיין פונעם שיעור. און ווי די „חבריא קדישא“, כמעט שטענדיק הונגעריקע, ווייל מען האָט אין קאַצק גע-הונגערט, האָט זיך פאַרטיפט אין לערנען, איז ר' יאַנקעלע טעמרעלעס פאַרשוואונדן. און ר' מענדעלעס ווערטער, אַפּגעהאַקטע, שאַרפע, אַרויס-געזאָגט מיט התלהבות, האָבן געקענט רירן אַ שטיין, אַ פשיטא שוין אַ מענטש. און ר' מענדעלע איז געזעסן מיט די תלמידים, אַריינגערעדט אין זיי אַזוי לאַנג, ביז יעדער איז געווען בטל-במצאות. ערשט דעמאָלט האָט זיך באַוויזן ר' יאַנקעלע טעמרעלעס מיט אַ פלאַש אַקעוויט, מיט פּרישע אייער-קיכלעך. מען האָט זיך איבערגעכאַפט די הערצער, מיט

אן עוקן בראַנפן, מיט אַ שטיקל אייערקיכל. מען האָט זיך אַרומגע-
גאַרטלט, ווער מיט אַ שטריק, ווער מיט שטרוי און געלאָזט וויסן דער
וועלט — „לה' האַרץ ומלוואה“. אין דעם זכות האָט מען הערשט זיידע
איבערגעלאָזט אין דער „חבריא קדישא“.

די אייגענע ווערטער האָבן אַ הייב געטאָן ר' איטשען פון דער
באַנק. ס'פנים האָט ביי אים געלויכטן. און נישט בלויז ס'פנים. אויך
די באַרד, די ברעמען און דער עיקר — די אויגן. ער האָט גערעדט,
גערעדט. שטראַל און טריוועס האָבן איינגעזאָפּט די ווערטער, ווי
דורשטיקע — קוואַל וואַסער. זיי האָבן געזען, ווי דען שאַפער, דער
קאַריער, האָט אַריינגעטראָגן אַן עמער קוילן, ווי ער האָט זיך געפּאַ-
רעט ביים אויוון, צעלייגט אַ פייער. זיי האָבן געזען, ווי דער איבערגע-
וואַסענער בערגסאָן איז אַריינגעקומען מיט אַ פלאַש בראַנפן, מיט אַ
שמאַלץ-הערינג און אייערקיכלער. אַזוי פלעגן חסידישע יונגעלייט קומען
אין „שטיבל“ אַריין מיטן שלוש-סעודות. זיי האָבן דאָס אַלץ געזען און
נישט געטראַכט דערפון. די אויגן, די אויערן, אַלע חושים זיינען געווען
געווענדט צו ר' איטשען. און ר' איטשען האָט גערעדט:

... וויסן דאַרפֿט איר, אַז דער קאַצקער ברען, ס'קאַצקער פייער איז
נישט אַלין. אין קאַצק איז נאָך עפעס געווען — איין קעסל, איין בייטל.
און אַז מענטשן האָבן איין קעסל און איין בייטל, האָבן זיי אויך איין גאַט.
דערפאַר טאַקע איז אין יעדן קאַצקער חסיד געזעסן די גאַנצע ייִדישע
אומה. מען האָט נישט געציטערט איבער אַ מויער, איבער אַ געוועלב, אי-
בער געלט. דער גריצער רב, ר' פייוועל דאַנציקער, דערציילט, אַז בשעת
ער איז געווען מיט ר' מענדעלען אין פשיסכע האָבן ביידע געהונגערט,
שטאַרק געהונגערט. פונקט דעמאַלט, איז אַנגעפאַרן קיין פשיסכע אונדזער
הערשט עלטער-באַבע, די רייכע טעמרעלע. זאָגט ר' פייוועל צו ר'
מענדעלען: „כ'קען קריגן געלט פון טעמרעלן“. דערויף האָט ר' מענ-
דעלע אַ שפיי געטאָן מיט אַזאַ רוגז — „וואָס? געלט? — אַז ר'
פייוועל האָט וואָכן לאַנג נישט געקענט קוקן אויף אַ מטבע.

און אַז מען וואַלט ביי דיר, ישראל — האָט ר' איטשען זיך מיט-
אַמאָל צוגעזעצט צו טריוועסן, נאָענט צוגעזעצט — צוגענומען די
פאַבריקן און די פאַלאַצן, וואַלסטו דען געוואָרן אַרעמער? הייבט זיך
נישט אָן! פון דעם ניצוץ ייד, וואָס היטלערס רשעות האָט אַ וועק
געטאָן אין דיר, וואַלט געוואָרן אַ גאַנצער ייד. און אַן אמתער ייד איז
אַ צדיק. דען ווער איז אַ צדיק? אַ צדיק איז „עני בגלות“ — אַן
אַרעמאָן אין גלות, וואָס דאַרף אפילו קיין טלית נישט, ווייל ער הילט
זיך איין אין „ארבע כנפות הארץ“. און ס'געבעט פון אַן אַרעמאָן איז
די שכינה אַליין — „וצלותא דעני איהי שכנתא“. איז נישטאָ וואָס צו

שרעקן זיך פאַרן רשע-מרושע, פאַר היטלערן — האָט ר' איטשע זיך אַ צי געטאַן אין זיין גאַנצער הייך — מיר וועלן טאַקע אַרויס פון דער וועלט-שרפה צעמזיקטע, מיר וועלן אַרויס „בשן ועיין“, דערפאַר גע- שטאַרקטער, אמתע יידן מיט בטחון — — — — —

ר' איטשע האָט גענומען אַן עוקץ בראַנפן. ער האָט פאַרביסן מיט אַ קריש הערינג, מיט אַ שטיקל אייערקיקל. אַלע האָבן אים נאַכגעטאַן. אפילו דער קאַרייער.

— הער, כען — האָט טריוועס אַ זאָג געטאַן צום שאַפער — וויפל וואַלטו געגעבן מען זאָל אַרויסטרייבן די יאַפּאַנעזער פון קאַרייע?

— מיין גאַנץ פאַרמעגן, באַלעבאַס.

— אַלע האָבן אַנגעקוואַלן.

איצט זיינען שוין אַלע געשטאַנען. ר' איטשע אין דער מיט. אַרום אים — שטראַל, טריוועס, בערגסאַן און דער קאַרייער.

ר' איטשע האָט גערעדט, לאַנג גערעדט.

פונעם אַנגעהייצטן אויוון מיט די אַפענע פייערקעס האָבן קנוילן ליכט געפלייצט איבערן דיל, אַריבערגעטראָגן דאָ ר' איטשען, דאָ די גאַנצע חבריה, אויף דער וואַנט, וואָס איז אַ מאָל ווייס געווען. צווישן די רייד האָט זיך געהערט ווי דער רעגן קלאַפט אין די שוויבן.

און די אויגן?

די ברייט צעעפנטע אויגן, וואָס זיינען פול געווען מיט אומרו און חידוש, האָבן זיך אַנגעפילט מיט בטחון, זיך צעשטראַלט, וואָס זיי גע- פינען זיך אין קאַצק מיט ר' מענדעלען, אויף דער אייזן-גאַס מיט ר' איטשע מאירן, אויף הענרי סטריט מיט ר' איטשען.

דער גאָט פון ישראל

דער גאָט פון ישראל ...

דער גאָט פון ישראל איז נישט רייך.
כ'האָב געזען די סיסטינער קאָפּליצע,
די נאַטור-דאָם, דעם דאָס פון קעלן.
ס'איז דאָ דאָס אויג צו לאָבן, צו געפעלן.

דער גאָט פון ישראל איז קאַרג.
ער וויל נישט אָנפילן זיין מוזיי מיט סטאַטוען,
מיט געמעלן, אַלטאַרן, טראַג-שטולן,
פורפּורנע קליידער, דריי-גאַרנדיקע קרוינען,
ער וויל אין קיין פּאַלייען נישט וואוינען.
דער יידישער מוזיי האָט ווינציק פאַרשויןען.

אַ חנוכה-לעמפל, אַ פּרוכת, אַ מגילה,
אַ בשמים-ביקסל, אַ תּפּילין-זעקל, אַ יד,
אַ מנורה, כּתר תּורה, מכשירים פאַר מילה,
און אַ פאַרציטיקער, פאַר-פאַרציטיקער כתב-יד.
נאָך אַ מאָנוסקריפט און נאָך אַ מאָנוסקריפט,
געוויקלט, געבונדן, פאַרקניפט,
אותיות אין אותיות פאַרליבט.

וואָס וויל דער גאָט פון ישראל ?
וואָס מאָנט דער גאָט פון ישראל ?
דער גאָט פון ישראל איז אַ גערעכטער מאָנער.
דער גאָט פון ישראל איז אַ שטרענגער מאָנער.
דער גאָט פון ישראל איז אַ קאַרגער מאָנער :
זוך אַליין, פאַרש אַליין, לייד אַליין —
פאַר דיין און פאַר מיין אייגענעם האָנער.

האָט ער גענומען אין אַ גרוי־גרויען אַמאַל,
און פון אַ באַרג־אַראָפּ אין אַ טאַל,
געוואָרפן צוויי הויפּנס אותיות,
זיי צעשאַטן איבער די וועגן פון דער ערד.
זיי האָבן געפּינקלט מיט רייד, מיט מימראַס געפלעמלט,
און פון דעמאַלט —

שוין טויזנטער יאָרן ווי מען זוכט זיי,
שוין טויזנטער יאָרן ווי מען קלייבט זיי,
שוין טויזנטער יאָרן ווי מען טייטשט זיי,
און נאָך אַלץ נישטאַ קיין באַשייד,
פאַר די אותיות, פאַר די מימראַס, פאַר די רייד.

נאָך אַ מאַנוסקריפּט, און נאָך אַ מאַנוסקריפּט,
געוויקלט, געבונדן, פאַרקניפּט —
אותיות אין אותיות פאַרליבט.

דער שונא

I

גרויס דער פּיינט, מיט קאַפּ פון מעש, מיט קופּער אין געלענק,
סטראַשנע דאָס געצייג, די פאַרטלען פון דעם שונא.
פון דער טיף, וואו ס'ווימלען אומפלייט, עקדישן און שלענג
קומט ער און זיין גבורה, די מעטאַלן־ברוינע
וואַקסט אויף קעסט פון מענטשן־שוואַכקייט.

שוואַך דער גוף, ווען דאָס געוועב פון לייב און הויט און נערוו
ווערט געפליקט, געקעמט מיט שטאַל, געברענט, געבראַטן;
ווען ס'ווערט גוף געיאַגט, געשלעפט דורך לענדער, שטעט און דערף
מיט דער קייט פון הונגער, עלנט, עשאַפּאַטן,
מיט געצאַקטער שאַנד־און־שמאַך־קייט —

דעמאַלט, ווי עס פּלאַטערט גוף, און ווי ער פּאַלט און שלאַפט!
דעמאַלט טריאומפּירט דער שונא מיט דערפּילונג
פון זיין גיפּטיקסטן באַגער, פון זיין הפּרדיקסטער קראַפט.
דעמאַלט פּלאַצט פּונסניי די ערד מיט אורן צווילינג:
ערשטער מאַרד און ערשטע חיה.

דעמאלט פלאַקערן דער ערדס געדערים מיט פאַרראַט
 צו די ברואים, צו די קינדער אַלע אירע.
 נישט קיין מאַמע מילדע, נאָר אַ שטיף־טאָטע אַ קאַט:
 יאַמערן און זיפצן זיין באַליבטסטע שירה,
 טרערן — זיסקייט שטענדיק נייע.

11

שטאַרקן, שטאַלן זיך און זיין גיבורים אַלע היינט!
 שליפן גייסט, אַז ער זאָל זיין דאָס שאַרפע מעסער
 אויף צו שניידן שרעק — דאָס כיטרעסטע געווער פון פיינט,
 וואָס האָט גרינג פאַרשלאָסן הינטער זיבן שלעסער
 ס'גאָט בילד זיינס און זיך אַנטמענטשלעכט.

יאָגן פאַרכט און גרויל און שוידער — בגידה פון דעם גוף,
 טרייבן ציטער, מורא, פחד, אַנגסט און אימה.
 אין דעם הענקערס לעסטער — הערן דורותדיקן רוף,
 אין דעם תלינס שינאה־פלאַמען זען די פרייד געהיימע,
 זען די לויטערקייט פון בענטשליכט.

יידיש בלוט איז צו דעם שונא — האַניג־ברויט.
 יידיש אומגליק — טראַן און בלישטשענדיקער טורעם.
 וועלן מיר צו אייזן מאַכן אונדזער פלייש און הויט,
 טרינקען פייזן ווי וויין, ווי שיכרות לייבס יסורים,
 ווי עס פאַסט דעם פאַלק פון קדושים.

ביז דער שטאַקער שונא וועט געפלעפט צוריק אַוועק
 צו די תהומות פון זיין טונקל, דומם געבוירן.
 טויט, דער ביינערדיקער פאַטער פון אַ יעדער שרעק,
 וועט מיט אים דאָן שטענדיק וואַכיק הויערן —
 שטענדיק הינטער און פאַראויס אים.

אַ יידיש ליד

צו דענין

אויגן, צאַפּלדיקע, נייגעריקע אויגן.
 אויערן, וואָס זויגן יעדן קלאַנג, יעדן שאַרף.
 האַרץ, האַרץ, דו קינד:
 קאָן זיין אזאָ האַרץ וואָס נישט פאַרגינט דיר דעם שמייכל?

וואָס וויל נישט בענטשן דיינע פיסלעך, הענטלעך,
וואו ס'לויכט אזוי קענטלעך גאָטס נס
מעט-לעת נאָך מעט-לעת דורך גאַכטיקן טונקל
צום העלן געפונקל פון הויכן טאָג —
וואונדער פון וואָג און וואקס און שכל?
קאָן זיין אַזאַ רשעות וואָס וויל דיין שמייכל פאַרשניידן?

אין די טאָלן, אויף די בערג
שטייען מחנות דייטשן
מיט די לאַנגע בייטשן,
טוען זייער גרויליק ווערק.
ביזע מאַנען זיינען זיי,
קיילער, אונטערצינדער,
און זיי טראָגן וואונד און וויי
פאַר די יידן-קינדער.

פנימער שטאַלצע, צעשטראַלטע, באַגליקטע.
הענט פלינקע, געשיקטע צו טאָן דעם נפּש'ס ווילן —
צו שפּיזן, פאַרשפּילן, צו כאַפּן אויפן וואונק
איטלעכן פונק פון קינדער-פאַרשטאַנד.
ברכה פון יונגען באַנאַנד, פרייד פון נייע טאַטע-מאַמע.
קאָן ווער וועלן פאַרסמען, פאַראומערן
דאָס ערשטע זומערן פון פאַטער-מוטערשאַפט?

אין די דערפער, אין די שטעט
הוליען מחנות דייטשן
מיט די לאַנגע בייטשן
ווילדעוון פרי און שפעט.
ביטערע מאַנען זיינען זיי,
רויבער, רוצחים סאַמע
און זיי טוען וואונד און וויי
יידישע טאַטע-מאַמע.

שמייכל, קינד, זאַמל פריידן-קערנער
קעגן די דערנער פון אַ צאַרנדיקן דור.
לאַך, קינד, זאַמל קערנער ליכט,
זאַמל געוויכט און זון.

זאמל זון,
זאמל זון,
כאפ די זון! ...

וועג נאך וועג און לאנד נאך לאנד
יאגן מחנות דייטשן
מיט די לאנגע בייטשן,
טראגן שווארצן בראנד.
פינצטערע מאנען זיינען זיי,
איינגעטונקט אין טומאה,
און זיי ברענגען וואונד און וויי
אונדזער אייביקער אומה.

צו פוילן

קינדהייט מיינע — לאדזש, וואלאלאוועק, ווייסל, ווארשע.
קלאנגען זיינען וועקערס, וועקן אויף דערמאנונג.
זי, די פינקטלעכע, געטרייע סעקרעטארשע,
פירט מיך צו א שטעג פון געפלדיקן עבר
„אט, א יוגנט-חלום דיינער. דו באטראכט אים
אין דער איצטיקער געפאר-שעה, אין דער צער-שעה“.

שעמעוודיק, פארגלויבט און עפעס ווי פארטאיעט
קוקן בלויזע אויגן פון א יידיש יינגל.
רונד ארום פראצעסיעס, שבועות, טרייהייט.
וועמעס טרייהייט? היימיש גליט דער פעלקער-ווייטיק,
היימיש האט צום פרעמדן לעסטערער און תלין,
היימיש בריט דער כעס, דאס בענקעניש נאך פרייהייט.

ס'האט מיין לאדזשער פארויכטיקער פויליש-לערער,
ס'האט דער רונדיקער און פרומער פאן זאוואדוקי
מיט געפיל געדרייט די וואנצעס זיינע שווערע,
און געקנעלט אלץ: פאלסקא, פאלסקא, זשעמיא שוויענטא.
כהאב געקוקט דורך דורות צו א פיצל אזיע —
ענין ייד און פאליאק איז געווארן קלערער.

יינגלס חלום: ס'טוליעט זיך צו מיר פאלאניא
מיט די צעפ די בלאנדע, מיט פארקלערטע אויגן.

וואו עס שאַטנט, דאַכט זיך, יידישע אַגאַניע.
כ'בין אַ ריטער. כ'הייב זי אויף אין מיינע אַרעמס,
און מיר פליען איבער ווייסל, איבער ימען
צו דעם פאַרט פון איבערערדישער האַרמאַניע.

נאָר די וואָר — האָט פון דער ווייסל דער צעשפרייטער
מיך געטריבן מיט דער בייטש פון נויט און גאוה.
פאַן זאַוואַדוקי, אויף אַ נייעם הויכן לייטער,
האַט פאַרגעסן אי מיצקעוויטשן, סלאַוואַצקין,
אי זיין תלמידס יידישע פאַרגלייבטע אויגן —
אין דעם בלענד־רוף פון אַ גלאַנציקן טרומייטער.

בענקשאַפט? — נישט צו פוילנס הימלען, ווייטע, בלייכע.
בלויז איין וואָרט פון אַלטער ווייטיקדיקער ליבשאַפט
פלעגט נאָך אַלץ מיט ציטערניש מיין האַרץ באַרירן:
„ראַזדשאַל“ — דער געשיכטעס בייזער קיך־צייכן.
ראַזדשאַל — טויט־זינד, סומנע מאַנונג פון אַן אומה,
ווי די יידישע, ווי אונדזער אַלטע איכה.

רייפיקייט צערטלט אויך דאָס שלעכטס פון לעבן יונגען.
פוילן מאַנט איצט ווידער מיט איר בעסטן חלום,
פוילן רעדט אַצינד מיט טויזנט אומגליק־צונגען,
מיט מיין שוועסטערס טויט און מיט מיין ברודערס נויט־שווייס.
כ'ויל פאַרשליסן דעם זכרון, כ'ויל די רונצלען
פון דערפאַרונג מיט בטחון גיי פאַריונגען.

זון איז שוואַרץ, לבנה רויט אין לאַדזש און וואַרשע.
טויט און שאַנד צעטיילן צווישן זיך דעם צייט־גאַנג.
ווער בין איך צו טייטשן גורל און די פרישה
פון דער שטראַף פאַר זינד? איך הער דעם ברידער־יאַמער,
און איך וויל נאָך גלייבן, וויל איך קאָן בלויז האַפן —
אין דער צער־שעה, אין דער שרעקלעכער געפאַר־שעה.

קלאַג־לידער

י. שוואַרצן פאַר זיין אַנטאַלאַגיאַע „העברעאישע פּאַעזיע“

עס זיינען געקומען צו מיר אַלע לידער פון קלאַג,
פון מאַינץ און פון פראַנקפורט, פון נירנבערג, ווירצבורג, און פראַג,
און האַבן געשטעלט זיך אין רייען אינמיטן דעם טאַג.

זיי האבן געפרעפלט אויף איטלעכן דייטשן דיאלעקט, און ס'האט אין דעם ניגון אַ מאָנונג אַ סימנע געשטעקט. נאָר ס'האָט אויך די מאָנונג אַ העלן בטחון אַנטפלעקט.

פון אומגליק פאַרצייטיקן, אַלטער נישט־מענטשלעכער וואָר איז איטלעכע שירה אַן עדות געווען, און דער כאָר פון אַלע האָט ביטער געקדישט נאָך הונדערטער יאָר.

זיי זיינען געשטאַנען, די עדות פון הייליקן טויט און סאַמע פון פינצטערסטער טיפעניש העלדיש געבויט אַ חלום פון מאָרגנס, וואו האָפענונג זילבערט און בלויט.

און ווי דאָרט געשטאַנען מיט מאָנונג און חלום — ערשט זע: ווער קומט עס אַנטקעגן מיט פייער — אַ נישט פון דעם סנה, נאָר פינצטערע, סמיקע פלאַמען פון אויטאָ־דאָ־פע?

די מאָרגנס געבענקטע, באַגערטע פון זין און פון שכר, די מאָרגנס מיט צוואַג פון פרומען, גערעכטן „דערפאַר“, די מאָרגנס, וואָס האָבן געלויכטן דורך שרעק און געפאַר.

איצט האָבן פאַרלוירן דעם ניגון, פאַרלוירן דאָס קול די יידישע קלאַג־לידער אַלע פון ווייטן אַמאָל, די יאָמערס אויף אוראַלטן האָס און זיין בלוטיקן שטאַל.

זיי האָבן פאַרגעסן זייער אייגענעם „קיינמאַל פאַרגעס!“ ביים אַנבליק פון לאַדזש און פון וואַרשע, פון איטלעכן מת אין קאָוונע, אין ריגע, אין קיעוו, באַברויסק און אַדעס.

זיי האָבן געשלאָסן די רייען, אַ ריי נאָך אַ ריי מיט זייערע מאָרגנס און אונדזערע היינטן פון וויי, די היינטן פון וואונדיקן, בראַנדיקן, שטומען געשריי.

זיי האָבן צוזאַמען אין שטילקייט גענומען זיך דאָן צו גראַבן אַ קבר, אַ קליינעם פון עטלעכע שפּאַן — די מאָס פון אַ פשוטן מענטשקינד — אַ פרוי אַדער מאַן.

דאָרט האָבן זיי פאַרכטיק און לאַנגזאַם צו קבורה געבראַכט דעם אמת, דעם יושר, און אַלץ, וואָס האָט מוטיק געטראַכט צו ברענגען אַ ליכטיקן טאָג פון אַ טיגטיקער נאַכט.

דערמיט נישט פארענדיקט, ווי ס'האט זיך געדאכט מיר אין פלוג :
זיי האבן זיך גופא באגראבן פארשטאנדיק און קלוג —
אין קבר אין קליינעם איז אַרט נאָך פאַרבליבן גענוג.

באגראבן זיך זעלבערט — ווי ס'ווערט איצט לית דיין, לית דין
געטאָן מיט אַ חשבון אַ קאַלטן און העלישן זין
פון דייטשן צו יידן — אין קוטנע, אין לאַדוש אין לובלין.

וויג-ליד

ברבו, ברבו, ברבו מת'עלע
שטייט אין סדום קעסעלע.
דריי מכשפים דרינען,
וואַרפן ביזע שפינען.
אין שפין פחד —
דיין מוח שיין פאַרשאַכערט.
אין שפין שינאה —
דיין לעבן פרעמדע רינע.
אין שפין שקר —
דיין טויט פאַרטומלען גלעקער.

שטייען די מכשפים דריי
ברומען שפרוכן דומפ דערביי :
וואָס איז לעבן, וואָס איז טויט ?
ווייצן זעמל, קאַרן ברויט,
אונדז צו קוויקן און צו לאַבן,
און אַ פולן נחת האַבן.
מישט די שפינען, מישט צונויף,
נישט פאַר האַנדל, נישט פאַר קויף,
נאָר צו טרייבן און צו הייסן,
און צו מערן, מערן, מתים,
מתים טורמעס, מתים בערג —
דאָס איז אונדזער טו און ווערק.

טובן טרובעס, קלינגען גלעקער :
פחד, שינאה און דער שקר.
שיין פאַרטומלט, פיין פאַרשאַכערט :
שינאה, שקר און דער פחד.
יאַגט דאָס לעבן דורך אַ רינע :
שקר, פחד און די שינאה.

אַ ט אַ צ י אַ צ י ע ט

אין אַקטאָבער — העלע רחבות, וואַרעמקייט פון תמוז, רויטע געאַרגיניעס, געלע, ווייסע כריזאַנטעמעס: וואַרעמקייט פון אַלטן קעניג לעבן דער שונמית, העלקייט — בלישטשנדיקע פאַסטקעס פון דעם האַלבן אמת.

מאַרגן קאָן דער טאָג שוין זיין ווי שטויב פון גרויען ים — קאַלטע, ביזע נאַסקייט, ווינטיקלעפעדיקע קלעם. אַט דאָס גאַנצע פאַרבן-שפּיל פון גאַלד-באַקרוינטן פּלאַם — נאָר ווי וויסטער שווינדל פון אַ ליגנער אַ בעל-שם.

היט מיך פון דעם בלענד פון שוין פאַרזאַווערטע נשמות, פון געשמיןקטע אַלטע גבאיטעס און פרומע מומעס. היט מיך פון דער עלטער, וואָס איר נעכטן איז אַן עמוס, און דער היינט שוין אַ משורר ביי די הורדוס-טומאהס.

היט מיך פון דער רייכער שילד, וואָס איבער פוסטער קראַם, פון דער שיינקייט, וואָס לייגט לאַטעס אויף אַ מיאוסן מום: נישט דער גאַנצער קאַסמאַס מיט זיין אומענדלעכן שטראַם קאָן פאַרשווענקען ס'אומגליק פון אַ לעבן, וואָס קומט אום.

נ אַ כ ט אַ ל ?

אַ נאַכטאַל דאָס געקלאַמער
אַן דעם טומלישן בריוו,
וואָס איז טומלדיק בלויז,
און צעקלאַפּט ווי אַ האַמער,
דעם יסוד פון דיין הויז,
און דיין יעדע באַזונדערע קאַמער?

אַז דו קאַנסט נישט דעוואַרטן
קיין שום גוטס מער דערפון!
נישט אפילו פון זון
כאַטש אַן אַנזאָג אַ צאַרטן.
צו-וואָס ס'גאַנצענע טון
מיט אַ ווילן אַזאָ איינגעשפאַרטן?

אַט דאָס קאָכן זיך פיבעריש —
דו פאַרוואַרף און לאָז איבער עס,

די ראָלעטן פאַרציי
איבער אַלץ וואָס טוט בלענדן דיך.
פאַרמיאוסן און שענדן דיך —
ס'איז שוין איצט נישט צו־פרי.

די אומהיימלעכע אימה
פאַר נאַטירלעכער ענד —
ווי זי פירט אין די הענט
פון סכנות געהיימע.
אַ נאַכסאַל אַט דאָס וואַרטן
מיט אַ וואַרט איינגעשפאַרטן
ביזקל אַלץ, וואָס איצט היימיש,
וועט זיין גרינטלעך פאַרשווענדט,
און דער גייסט אויך פאַרלענדט
פון דער אורער, פאַרליימטער תרדימה?

לוי און עונש

לוי און עונש, שטראַף און שכר, —
אונטערערדישער קאַנאַל,
לאַנגזאַם קריכנדיקער קוואַל.
פלוצלינג — שאַרפער, שנעלער שפּאַר —
לוי און עונש, שטראַף און שכר.

שנעל און לאַנגזאַם — ווערטער בלויז
פליג־דערפאַרונג פון אַ טאַג,
פליג־מעסטונג פליג־וואַג,
פליג־אומגעדולד און ברויז.
שנעל און לאַנגזאַם — ווערטער בלויז.

אַלץ איז זאַמען, אַלץ איז פּרוכט.
טיפער קערן, פולער זאַנג
אין געבונדן־רונדן גאַנג.
אַנהייב זוכט דעם סוף און זוכט —
אַלץ איז זאַמען, אַלץ איז פּרוכט.

צייכנס צייכענען געהיים.
וועלט־פאַרשטאַנד איז וועלט־געדולד:
קיין אַנטרינען פון אַ שולד.

אין די וואלקנס און אויף ליים —
צייכנס צייכענען געהיים.

פון די הימלען ביז דער ערד,
ווער עס זעט — זעט שאַרף און קלאַר,
ווי דעם ליגן שניידט די וואַר.
לוינ און עונש שניידט און שערט —
פון די הימלען ביז דער ערד.

באַנאַלער טרויער

אַ מתנה י. י. טרונקן

כ'האַב געזען אַ קאַרשן-גאַרטן אין צעהעלטן צוויט.
ראַז און ווייסע געזאַנגען
זיינען לופטיק געהאַנגען, און זייער אַראַמאַט
האַט דעליקאַט געצויבערט
מיט ווייטלענדישער בענקעניש.
ס'אַראַ געשענקעניש דער גרינגפּוסיקער מאַי
וואָס גייט אַזוי פריי דעם יונג-טאַנץ פון לעבן
אין פריידיקן, פליטערדיקן, פלאַטערדיקן פּרילינג.
נאָר גיי נישט צו נאַענט.

אַ צענדליק טריט, און —
דער איידעלער צוויט איז שוין געווען צעלעכערט.
אַ ווינט האַט געפּעכערט די פעטאַלן,
און זיי זיינען געפאַלן, געפאַלן אַראַפּ.
אַרום די ביימער אונטן — בליטן-שאַלעכץ אַ שיכט.
ער איז געוואָרן געדיכט מיט מיין קוקן.
דאָ און דאָרט האַט עס געגעלט, געגרויט —
טויט. סוף.

מיט טרויער האַב איך געקוקט
אויף דעם בלאַסן ערשט-ערשט
פון די פינקלדיקע, פאַרביקע, פּרילינג-טרומייטן.
דער גאַרטן האַט געבליט, נאָר איד האַב געהערט
אומעטיקע פלייטן פליסטערן, זיפּצן
וועגן פאַלן, פאַלן, פאַלן.
גיי נישט צו נאַענט.

ביסט נאך א יינגל

ביסט נאך א יינגל — האט געטאן א זאג
 די פרוי, וואס איז פון מיר אויף צוויימאל יינגער.
 כ'האב איינגעשטימט. נאך ס'איז דערפון נישט גרינגער
 געווארן מיר צו גיין אנטקעגן טאג.
 דער נאכטס פארסאמטע, שווארצע, לאנגע צינגער —
 זיי האבן זיך געגראבן צו מיין זעל,
 געלעקט מיין הארץ מיט זעלביקער צעווילדקייט.
 א יינגל! — דו יינגסטע פרוי אין שטילסטער מילדקייט
 איז רייף גענוג פאר לעבנס קארוסעל.
 און איך — ביז טויט אין אומרייפער פארהילטקייט.

העכסטע מאָנונג

איך שנירל ווערטער, און איך זע אין דעם
 נאך אלץ די העכסטע מאָנונג פון מיין גורל.
 אין וואָסער צייט? ווען ס'מינדסטע, טעמפסטע פויערל
 הייבט מער נישט אויף זיין פוילע, שווערע ברעם
 צו זען דעם שטאל-פויגל, וואָס פאר זיין טויערל
 פליט שנעל פאַרביי מיט רעדערדיקן זשוזש.
 אין ס'אָראַ צייט? ווען ס'ווערט צו שאַנד געדראַשן
 דאָס בעסטע וואָרט, די קרוין פון מענטשן-לשון.
 אַ גוסס טרוימט אויף תפיסה-דיל פון פלוזש,
 און זינגט ווען ס'קול ווערט אין אַ כריפ פאַרלאַשן.

שפּעטע שעה

ס'איז טיפע, שפּעטע שעה, פאַר אלץ צו-שפּעט.
 מיר שרייבן אַלע אונדזערע צוואות.
 עס קריכן עקדיש-ווערגער, שלאַנגען-באַאַס
 אויף אונדז פון אַלע וועלדער, זומפן, שטעט.
 די וועלט — אַ שוידער-מעשה עדגאר פאַעס,
 אַ פירוש צו די פערזן פון באַדלער,
 דעם יענקיס ערשטער ברודער און פאַרשטייער:
 „פאַרמשפט פון אַ גאַט אַ לץ, אַ דרייער“.
 ווי היימיש ס'וואָרט פון אימה און מאַלעיר
 אין אַט דער וועלט פון וויי און וויי און ווייער!

די וואָר

וואָס גייט נישט דורך אַ קאָפּ אין אַ מעת-לעת!
 אַט פעלדיק-רואיק, זוניק, גריין-אויך-גרעזיק
 אַט שטורמיש-שימיק, ספּאַזמיש און נערוועזיק.
 אַט גלויבן, זיכערקייט אין גרויסן נס,
 און אַט פּאַרצווייפלונג, אומגליק, חורבן-היזק.
 אַ גאַנצן שויםענדיקן טאַג גערעדט,
 אַ גאַנצע טומלדיקע נאַכט געפּלוידערט.
 און ענדלעך, ווען פּאַרמאַטערט און צעקנוידערט
 בלייבסט אויג אויף אויג מיט זיך אין וואַכן בעט —
 ערשט ווייסטו וואויל: עס גרוילט און קנוילט און שוידערט.

שטיל און פשוט

כוועל נישט געפינען ס'בעסטע, שאַרפּסטע וואָרט
 אויף בעסטן, וואָרסטן אָרט זיך אויפצוצייגן.
 פּאַראַן אַ בלאַט פון בלעטער, צווייג פון צווייגן,
 און ביידע איינציק, גורלדיק געפּאַרט.
 איך וועל קוהלת נישט אַריבערשטייגן.
 איז שטיל און פשוט, ווי אַ זיפּץ, אַ הויך
 אויף וואָסערן געלייטערטע און קילע,
 ווי אַ פּרעפל פון אַ לאַנג-געאַנטער תּפּילה,
 וויל איך בלויז זאָגן, אויסזיפּצן — איך אויך:
 אַ הבל אַלץ, אַ נישטיקייט פּראַגילע.

די וואונד

די וואונד — דאָס בלוט פון לויטערן געדאַנק,
 עס וועט נישט רוען, ווי דעם אַלטן נביאס,
 דעם שטרייטער פּאַר גערעכטיקייט יעהאַוועס.
 און מעג די נאַכט נישט אַפּטאַן זיך ווי לאַנג,
 און מעגן ווימלען פּלעדערמיז און סאַוועס
 מיט אַלע שוואַרצקייטן פון רוער ערד —
 ס'וועט דער געדאַנק מיט העלע הימלען בלויזען
 און מיט אַ בענקשאַפט צו די הייכן טויען.
 איין יידנס וואונד האָט שוין אַ וועלט צעשטערט,
 די נייע וואונד וועט וועלטן נייע בויען.

אין שפיטאָל

די קראַנקע אין שפיטאָל — אַ דריטע וועלט.
 הער אָדם דאָ באַגייט זיך אָן שום בלעטלעך.
 דאָס בעט אַ קיניגרייך און שיער נישט געטלעך
 הערשט דאָ די קראַנקהייט און באַפעלט.
 זאָל בעל־זבוב צי מולך נישט־דערזעטלעך
 מיליאָנען מערדערן צו טויט, צו שקלאַף —
 דאָ גילט דער דין פון דעם פּריוואַטן ווייטיק,
 און קיינעם איז קיין נאַרעריי נישט נייטיק.
 דאָ פעכט דער יחיד מיט דעם וועלט־באַשאַף,
 און ס'פּייפט דער אמת נאַקעט, כּישוף־פּלייטיק.

הייט

די וואַסערן אין האַדסאָן — פּליסיק בליי,
 זיי ליגן שווער אין נעכט פון היסן יולי:
 אַזוי ליגט שווער אַ שלאַפּנדיקער קולי.
 איך טראַכט פון קי, וואָס שלעפּן זיך פאַרביי
 אַ דאַרפּסוועג — שוואַרצע קי מיט אייטערס פּולע.
 גרויסשטאַטיש זשומט דער האַדסאָן־ברעג אויך איצט,
 די ליכטער, גרעזער שיפּן — אַלץ ניו־יאָרקיש,
 ווי אויך די מיידלעך אויף די הויכע קאַרקעס.
 ביים בזעם פון אַ פעטער גויע שוויצט
 אַ מאַן און פּליסטערט: „האַן דעלישאַס פאַרק איז“.

אויגוסט־טעג

קרישטאָלענע, באַרוטע אויגוסט־טעג —
 געמיט פון ליכט, אָן אָנהייב און אָן ענדע.
 כּינעם גלייבן אין דער רעטעניש־לעגענדע
 פון יענעם גרויסן ביבלישן סטראַטעג,
 וואָס האָט דער זון דיקטירט ווי לאַנג צו בלענדן.
 דאָס בלוי אַרום, דאָס גראַז און בלעטער־גרינס,
 דאָס ווייכע גאַלד, אויף יעדער וואַסער־ליליע —
 בן־נון ! פאַרהאַלט די שעה מיר פון אידילע.
 און שענקט זי מיר, ווי אַ פאַרדינט געפינס,
 ביז ס'קומט נאָך מיר דעם שטנס קאַמאַריליע.

צוויי שוועסטער

שפעט-זומערדיקע ערד, דו רייפער שויס,
 געבערערין פון אונדז און אלע ווערים,
 כ'וער אומרואיק ביז טיף אין די געדערס,
 ווען ס'גיסט דיין יונגע שוועסטער, רונד און גרויס,
 איר קילע שיין, ווי אַ געהיימען סערום.
 וואָס פאַר אַ סודות פראַוועט איר באַנאַנד?
 צי איז עס לעסטערדיקער קונקל-מונקל?
 פון דער לבנהס מאַגיש, בלוי געפונקל
 ווערט שאַרפער, זעעוודיקער מיין פאַרשטאַנד,
 נאָר דו, אַ ערד, מאַכסט ס'לייב מיר שווער און טונקל.

האַלט אויס!

הער, אומה סומנע, קומסטו טאַקע אום?
 וועט זיין דיין גורל ווי פון יענעם שווימער,
 וואָס איז געפאַלן סאַמע ערב-שימער
 פון טאָג — נאָך לאַנגער נאַכט פון טויט-געברום,
 נאָך שטרייט מיט ים, מיט לעצטן גלויבן-גלימער?
 האַלט אויס! האַסטו אומזיסט דיין קאַפּ געשאַרפט?
 שאַרף שאַרפער אים אין אַט דער קעפּונג-תּפיסה,
 וואו דיין אַגאַניע איז אַ זעאונג זיסע.
 ביז היינט האַסטו זיך בלוזי פאַר זיך געדאַרפט —
 היינט ברויך דיין שאַרפן קאַפּ אַ וועלט אין גסיסה.

ביים האַדסאַן

ביים האַדסאַן אין דער הייסער נאַכט אַריין
 דערציילן לויפיקע עלעקטריע-שילדן
 פון אייל, און אויטאָס און פון צוקער מילדן.
 די ווייסע, געלע, רויטע שריפטן-שיין
 איז אויסן מיין געשמאַק בלוזי אויסצובילדן.
 דיזעלבע שריפט לאַזט וויסן מיטאַמאַל:
 די צייט (פאַר מיר און וועלט) איז צוועלווע איצטער.
 דער אויגנבליק, אַ זאַרגלאַז דורכגעבליצטער,
 איז אַפּ אויף אייביק, איך זאָג עס אויפן קול:
 אַפּ... אַפּ... דער מאַרד נעמט ווירבלען אַ צעהיצטער.

געווען אַ מענטש

שוין אויסגעדראָשן סאַמע לעצטע זאַנג —
 און פּוסטער נאָך דער לעכערדיקער שייער.
 הכנעהדיק און איינזאַם אומגעהייער
 באַטראַכט אַ מענטש דעם פּורעם פון זיין גאַנג,
 און טראַכט פון ווייטן און געהיימען פייער,
 וואָס פּורעמט אַלץ, און אַלע זאַכן צינדט.
 ער נעמט צונויף זיין גאַנצן קערנעל-בינטל,
 פאַרברענט עס שטום. מיט דין און פלאַמיק ווינטל
 שטייגט הייס אַרויף זיין לעצטע טרייסט אַצינד.
 געווען אַ מענטש. איצט — אויסגערייכערט פינטל.

פאַרטערט

כ'באַטראַכט דאָס בילד. אַ פּולע לאַנגע נאָז,
 דאָס פנים אַנגעשטרענגט, צו-שווער אינגאַנצן.
 דאָס אויג — נישט שלעכט; מיט בלויע, מילדע גלאַנצן
 באַשפּרינקלט עס און האַלט מיט גוטער מאַס
 די גלוסטונגען אין ריכטיקע באַלאַנצן.
 אַן אַפּנהאַרציקע, באַשערטע פּאַר —
 דער שטערן און דאָס מויל, צו-פּריי נישט זעלטן.
 די ליכטער און די שאַטנס, היצן, קעלטן —
 צו-רוי צונויפּגעמישט, און אַן הומאַר.
 אַ פנים פון אַ סך צעקריגטע וועלטן.

דאָס ליד פון לידער

1

דאָס ליד פון לידער איז געצוימט,
 דאָס ליד פון לידער איז אַן פּרטים;
 עס ציען זיך די מענטשן שבטים
 צו עפעס, וואָס איז בלוז פאַרטרוימט,
 צום עפעס, וואָס נישט איינער האָט אים.
 אַ בליאַסק פון זון וואָס קוים באַזוימט
 דעם שפיץ פון בוים און דאַרטן שוימט
 אַ רגע גאַלדיק — רגע אַטעם.
 די רגע שוימט און טוט זיך אַפּ,
 די רגע שטאַרבט — אַ טויטער שטרייטער.

דאס ציעניש געדויערט ווייטער,
און קרייזט אין קאסמישן גאלאפ
דורך לעבנס רינגען ווידער, ווידער —
ווייל ליבע הייסט דאס ליד פון לידער.

2

דאס ליד פון די לידער איז איילן צום סוף
פון שטענדיקן אָנהייב — אַ שרומפן און שטרעקן.
דאָס ליד פון די לידער איז וועקן זיך, וועקן,
נאָך וויליקן, פוילן, כאַטשן שלאָף.
דערלאַנגט מיר אַ גרויסן, פאַרנעמיקן בעקן.
כ'וועל פאַרזיכטיק, צערטלעך, פון לעבן דעם שטאָף
דאָרט זאַמלען, ווי ס'זאַמלט דער פאַסטוך זיין שאָף,
ווען זאָרגעוודיק ציילט ער די קעפּ צי די עקן.

וואָס וועט זיך אַנטפלעקן? אויף זעמדער קאַפּריז
נאָר איינזאַמע זאַמען, און זיי — אַן שום דויער.
אַ יעגער אַ דולער אויף האַרצלאָזער לויער
איז ערדישער האַר-גאַט. דאָס איז ער און איז:
אַ הרג'ער אַן טאַטע, אַן מאַמע, אַן ברידער,
ווייל טויט הייסט דאָס ערדישע ליד פון די לידער.

3

ס'ליד פון לידער איז אַ שלוכן, אַ שלאָף געוויין,
מיט פאַרשעמקייט אָבער אַן באַזינג.
ס'ליד פון לידער מאַנט אַלץ: קיין אַנטרינג?
און פון אומעטום דער שטומער ענטפער: ניין.
ליבע שפיגען וועט איר גאָלדן-שפינג
לאַנג נאָך מיין געפלאַטער, לאַנג נאָך מיין געביין,
און דער טויט אַ קיינמאַל זאַטער, קאַלט, אַליין,
וועט מיין זאַמען שלאַכטן פאַר זיין דינג.

נאָמען מיינער, שאַטנאַנץ דו פון באַגער,
ברוגז-מעלאַנכאָלישע באַלאַדע —
וועמען אַרט דיין גאַנצע אומרויאַדע
און דיין זוכן זין פון זאַמד ביז „גרויסן בער“?
ס'אַראַ ווילדער, וואונדיקער האַרמידער —
ווייל באַמת: איך הייסט ס'ליד פון לידער.

פיר מענטשן

זיי זיינען געזעסן זאלבעפערט אין אומעט
און האָבן געשמועסט וועגן דעם, וואָס תמיד
שמועסט זיך איצט:
די וועלט אין איר חורבן, אידיש פּאַלק אין שמעטער,
פּאַרטונקלטע לאַמפּן און פּאַרגעלטע בלעטער
בלויטיק פּאַרשפּריצט.

זיי האָבן געשמועסט. צי עס פעלן טעמעס
פון טרויער אַצינד דען? שוואַרצע וואַר און אמת
פלאַגן דעם זמן.
נאָר איבער דעם אומעט וואָס האָט געשפּרייט זיך
פון וועלט־זויי און פּאַלק־פּאַרכט אויף די הערצער, פלייצעס
זייערע דאָן —

האַט טיף מעלאַנכאָליש זיך אַ וואַרט געקייקלט
פון איינעם צום צווייטן און געהיים געפייקלט
אין דעם געדאַנק.
פּאַרטושט, אומגעפורעמט איז דאָס וואַרט געבליבן,
אַן עכאָ פון טראַכטן האָט זיך אָנגעקליבן
צווישן זיי לאַנג.

אַזוי איז געווען עס. וויפל פייער, פיבער,
האַט יאָרן געטליעט און געפלאַמט אַריבער
צווישן די פיר!
די נעכט איין נסיון, טעג אַ ים מיט טרויער,
געצוימטע פּאַרדראָסן, כעס, פיין, באַדויער —
דולער קלאוויר.

קלאוויר נישט קלאוויר, נאָר דולע יונגע שפילער.
איצט זיינען געזעסן שטילער אַלץ און קילער,
אַזונטיק קליין,
פיר מענטשן באַיאַרטע, זייערע קעפּ אַלץ גרויער,
און האָבן דורך וועלט־זויי פּאַרנומען גענויער
איגן פּאַרגיין.

גאַרנישט אַנגעוואוירן

כ'געדענק אַ טאָג פון לייכטזיניקן מוט.
 ווען ס'האַבן מיינע צוואַנציק לייכטע זומערס
 שיר נישט פאַרצוקט די שפעטערדיקע נומערס
 פון מיינע יאָרן. שטיינערנער קאָפּוט
 האָט שוין באַשיידט דעם לעצט פון מיינע שלומערס
 צוליב אַ נעזל אין דעם שטערן נוד.
 כ'געדענק אַ פענצטער-ברעט; אַ ווייבאַלאַדע
 אויף מיינע טעג; אַ נאַרישע בראַוואַדע;
 אַ פּלוך דער וועלט, און זעקס שטאַק אונטן — טויט.
 ווי טראַגיקאַמיש! אומזיניק אוודאי.

אויף ווייסן פענצטער-ברעט אָפט אַנגעשפּאַרט,
 פאַרקוק איך זיך אין אַט די טעג פון ענגשאַפט
 אַראָפּ צום ברוק מיט דעליקאַטער בענקשאַפט.
 דאַרט, ווידער זעקס שטאַק אונטן, ליגט און וואַרט
 פאַרענטפּערונג אויף מורא, חרפּה פרעמדשאַפט,
 אויף אַליץ, וואָס ס'איז דערפאַר נישטאַ קיין וואַרט
 אין אַט די טעג פון גורלדיקן לוייערן.
 ס'ווערט זיך דער אומזין פון די יינגל-טרויערן.
 אַ וויפל וואַלט איך דעמאָלט זיך פאַרשפּאַרט,
 און גאַרנישט, דריימאַל גאַרנישט אַנגעוואוירן.

פאַרט טרייאַן פאַרק אין נאַוועמבער

אַ נעפל אַ לייכטער האָט פאַרטושט די וועלט,
 דעם האַדסאַן פאַרשטעלט.
 (כ'וואַלט זאַגן געקאַנט דאָ: ווי מיך און דעם גורל
 פון גאַרער וועלט).

געווען איז דאָס ווינקל פון דעם געפּוצטן פאַרק
 אַ בונטער געמאַרק
 פון בלענד און פאַרבלענדונג — ס'האַט געפּלאַמט, געפּינקלט
 פאַרט טרייאַן פאַרק.

אין אַנהייב נאַוועמבער האָט יעדע פאַרב, קאַליר
 צעעפנט פאַר מיר
 איר וואַר מיט איר אומוואַר, דעם רייץ און פאַלשע רייצונג
 פון פאַרב קאַליר.

פארשייט פון פארצווייפלונג האָט רוישיק, רויט און געל,
 גערעדט צו מיין זעל
 דער צווייפל פון לעבן, די דולע פראַכט פון שטאַרבן —
 דורך רויט און געל.

און ווען דורך דעם נעפל האָט ווייס געטאַן אַ בלענד
 די זון און געברענט,
 געיומטובט איר גסיסה אויף שטילער פלאַך פון האַדסאַן
 מיט זילבער-בלענד —

האַט סאַמע אין האַרצן פון מיין פאַרטושט געמיט
 געאומרוט אַ ליד.
 דאָס גליען און טליען האָט באַנג געריטמט
 אין מיין געמיט.

דאָס ליד פון דעם נפש, דאָס ליד פון פאַרב און פלאַם,
 צום אייביקן גראַם
 פון אַרויף און אַרונטער. סיי בלאַט, סיי מענטש — נאָר גסיסה
 פון פאַרב און פלאַם.

איינזאַמקייט

איך קען דיך גוט, דו איינזאַמקייט געטרייע,
 ביסט נאָכגעגאַנגען מיר פון סאַמע ערשטע טעג.
 אין קינדהייט האָסטו אָנגעיאַגט אויף מיר אַ שרעק,
 ווי אַלטע יאַמערינס ביי אַ לוויה.

דער יוגנט מיינער האָסטו קלוג געשלייערט
 אַן אַנדערע פיגור, אַ קאַמפּליצירטער בילד:
 אַ נאַנע, וואָס איר נאָז אפילו איז פאַרהילט —
 זי שרעקט אַ ביסל, נאָר זי רייצט אויך, פייערט.

צום וואַרטן ביסטו איצטער. מעלאַנכאָליש
 באַטראַכסטו מיך און קוקסט מיר גלייך אין אויג אַריין:
 „וואָס פריינט? ווען פריינט? זיי פאַלן איין, זיי פאַלן איין!
 בלויז איך פאַרבלייב אין ווינטערס קילן פאַליש“.

זאַגסט וואַרע רייד — די נאַענטע, געטרייע
 צעפאַלן איינציקווייז פון שווערער פריינטשאַפט-לאַסט.
 דו איינע בלייבסט — געדולדיקער און לעצטער גאַסט.
 דו וועסט לאַיאַל אויך פראַוון מיין לוויה.

צו אַמעריקע

כ'האָב ליב די שטאַלצע הימל-ליניע פון מאַנהעטן,
די טייכן פון דעם לאַנד, די פרייריס טויזנטיעריקע;
כ'האָב ליב די אויטאָס, וועגן, גלאַנציק ווי פאַרקעטן,
כ'האָב ליב דעם חלום פון דער וואָר, וואָס הייסט אַמעריקע.

כ'האָב ליב דעם יונגען אימפעט און דעם פרייען אַטעם,
די שטימען האַפּערדיקע, שפּראַכן אַלערלייאַקע,
דעם אויסגעמיש פון פעלקער, ראַסן, פאַרבן, שבטים —
פון דרומס זונלאַנד ביז דעם צפונס בערגער שנייאַקע.

כ'האָב דאָ געפונען ברויט צו עסן, קלייד צו טראָגן,
כ'האָב דאָ באַקומען ס'העכסטע מענטשלעכע געשענקעניש:
דעם גראַדן קוק, דאָס רעכט אַ ווילן צו פאַרמאָגן,
און כ'ליב דיך לאַנד, מיט צערטלעכקייט, מיט בענקעניש.

נאָך חרפה און נאָך שרעק, נאָך לאַטעס און נאָך געטאָ,
ביסטו פאַר לעצטער האַפּענונג דער לעצטער האַרבעריק.
דער גורל שטעלט דיר אַ געבענטשטע, העלע מעטע —
דו וועסט נישט נאָכגעבן דער שנאה, דער פאַרדאַרבערקע.

ס'האַט אַלטע שנאה אַפט פאַרטראָגן אויך אַהערצו
מיט כוואַליעס פון דעם ים, מיט רשעות אינטריגאַנישער.
נאָר איבער אַלע כיטרע מוחות, ביזע הערצער,
האַט זיך געשטאַרקט דיין פרייער חלום דער ווהיטמאַנישער.

ווי דינע וואַלקנקראַצערס רייסן זיך צו הימלען,
רייסט אויך דיין זעל זיך פון דער טיף אַקעגן שלעכטיקייט.
ווי דינע אויטאָס איילן אומעטום און ווימלען,
איילט אויך דיין אומרויאַקער גייסט צו טאָן גערעכטיקייט.

האַסט נישט אומזיסט געבראַכן ווענט, געוואָרפן גדרים,
וואַלט ווהיטמאַן איז נישט סתם געווען אַ פאַרם-צעשמעטערער.
האַסט קראַפט געשעפט פון אַלע פעלקער, רייך צי אַרים,
און צאָלסט צוריק מיט האַס צו טמא מאַכט-פאַרגעטערער.

אין שטוב מיט זיך, אין גאַס מיט אַלע גאַסן-רוישן —
איך הער מיט אַנגסט די וויכערס רוצחישע, צעשטעריקע.
דו וועסט די געטיסבורגער טויטע נישט אַנטוישן,
דו וועסט מיין ליבשאַפט נישט מבייש זיין, אַמעריקע!

יעקב גלאטשטיין

קליינע נאַכט־מוזיק

1

פאַרשאַטן מיך, פאַרטונקל מיך, פאַרשווינד מיך.
איך בין צו קליין צו לעבן גרויס.
געשע אַרום מיר וואָס ווייניקער,
פלאַטעד אַרום מיר סודות פון קלייניקייטן.
גיב מיר אַפּ מיין חלק וועלט
אויף אַ קליין טעלערל.
און צאַפּל מיך אַרום מיט זונאוּפגאַנגען,
פאַרגאַנגען, רעגנס, שלאָף.
גיב מיר דאָס קלענסטע בעטל.
איך בין צו קליין צו לעבן גרויס.
גיב אויף מיר אַ שטילן בלאַז
און לעב מיך אויס.

2

ס'זיינען אַנגעפלוּיגן די פייגל,
מיט דעם פאַרנאַכט אין זייערע זינגענדיקע העלדזלעך,
אַ העזל ווערט פאַרגליווערט פון שרעק
און קייקלט מיט די אויגן,
ס'פעלד ליגט אַפּן
אַנטקעגן אַ רויט־צעפאַסמעוועטן הימל.
אַ דאַרף־פידלער גייט אַהיים,
מיט דער לאַסט פון אויסגעשפילטע לידלעך.
די נאַכט קומט אָן ווי אַ דין גלעקל.

3

אַ איך בין, איך בין.
טרויעריק בין איך און קוים זינגעוודיק.
דער איטאַליענער פירט אַהיים ס'קליינע מאַלפעלע.
און איך זיך פאַר מיין הויז

און באַד זיך אין שטילקייט.
 ס'קליינע מאַלפעלע האָט אַ קלוג עקל
 און ס'גייט בריהש אויף צוויי.
 די נאָכט וואַקסט אויף מיר אַן שוואַרצע פליגל
 און איך שוידער אויף ווי אַ פלעדערמויו.

4

ס'וויגן, וויגן שטילע וויגן,
 שלאָפנדיקע וויגן.
 די נאָכט איז געבליבן הענגען אויף אַ שטיק הויז,
 אַ פענצטער ווערט זיך מיט אַ ביסל ליכט.
 די קינדער האָבן טייערע קעפלעך —
 אפילו אין דער פינצטער ווייסן זיי אַלץ.
 וואוילע קינדער מיט צוגעמאַכטע אויגן
 און ליכטיקע שרעקן.

5

פאַרווער מיר נישט
 צו זיצן אין דער פינצטער און טראַכטן.
 דו וועסט נישט קומען צו מיר.
 אפילו אין שלאָף וועסטו
 פאַרעקשנט נישט קומען צו מיר.
 פאַרוואָג מיר נישט מיטן האַרבן וואַרט,
 איך וועל דיך אויסטראַכטן
 פון קאַפּ ביז די פיס
 און וועל דיך איינראַגלען לעבן מיר
 ווי אַ שלאָפנדיק קעצל.

6

אַ קליינער, טרויעריקער רב
 זיצט איבער אַ ספרל און גענעצט.
 אַ זילבערנע אשה שטייט פאַרגליווערט אין ווינקל,
 מיט אַ געקאַכט הינדל אין טעפל.
 זי זינגט אַ שאלה,
 טראַ-לאָם.
 דער רב דרימלט איין.
 די אשה זעצט זיך אַוועק אויף אַ פייערטאַפּ,
 מיט רויט-שוואַרצע, צעבלאָזענע קוילן.

7

טייערע גאנע, מיט די קינדישע פיסלעך,
 און אלטן קעפל.
 די נאכט באַלעסטיקט דיך ווי אַ שווערער צלם.
 דו עפנסט אַ קליינע טיר
 און פאַלסט אַוועק אויף אַ שמאַל בעטל.
 אין ווינקל הענגט אַ שווערער, רויטער לאַמפּ.
 דו ווערסט לייכטער און לייכטער.
 דיין אַלט פנים
 ווערט פאַרטריפט מיט שלאָף.

8

אַ קליין פענצטער, אַ זיכער מויל,
 אַ רואיקע באַרד.
 די אַלטע נאכט איז נישט די לעצטע.
 דאָס זיכערע מויל זינגט:
 ס'איז דעם זינדערס וואוילזיין,
 אַ הויז פון קאַרטן.
 אַבער מיין טרויעריק שיפל
 וועט זיך דערשלעפן צו אַ באַרטן.
 וועסט אונדז אַלעמען קעריק
 פירן אין דיין ליכטיקן האַרבעריק.
 דאָס זיכערע מויל איז זיכער מיטן מאַרגן.

9

פאַראַן אַ דאַרף מיט שוויגנדיקע בלומען
 און טאַג און נאכט דרייט זיך דאַרט אַ קליינע מיל.
 געבויענע עקסלעך קייען זיסע גראָזן
 און דער פאַרנאכט גרילט אינדערשטיל.
 דאָס איז אַ וועלט פון זינגענדיקע צייכנס.
 טירלעך שטייען אָפן ווען די נאכט רייט אָן.
 אַ גרייז-גרויער מאַן פאַרשווייגט זיין אַלטן הונט,
 וואָס איז סיי ווי אין זיך פאַרטאַן.

10

זאַל איך בענקען נאָך יענער פאַרטרויעריקטער פרייד,
 וואָס האָט פאַרגעהיימט דעם קלאַרסטן זאַלבעצווייט

און פֿארטרערט דעם שענסטן שמיכל?
 די אומזיכערקייט איז געווען אייביק,
 און אין דעם אייביק איז געלעגן דער פֿארבונד.
 איצט איז די פֿרייד אַ פֿריילעכע
 און יענער וואונדער פֿון טרויער
 איז פֿאַרקײנדישט.
 און אַלץ איז קלאָר
 און דער זאַלבערצווייט איז געזאַנג.
 אָבער דער אייביק איז פֿאַרוואַלקנט
 מיט פֿאַרגאַנג.

11

דאָס טרויעריקע ווייב האָט געציילט קליינע זילבערלעך
 און אַרויפגעבראַכט שוואַרציק ברויט מיט פּוטער.
 די פֿאַרע פֿון דער הייסער טיי האָט פֿאַרוואַלקנט
 די באַגערנדיקע מוטער.
 כִּהאַב געהערט אירע קליינע רייד.
 די נאַכט האָט געדולדיק צוגעוואַרט.
 זי האָט זיך אָנגעבויגן איבערן בעט
 און דעם צודעק אַוועקגעשאַרט.

12

געטרוי מיר פֿונדאַנען ביז אַהער
 און עטלעכע טריט ווייטער.
 כִּיגיי אַליין און וועל דיך נישט נאַרן.
 כִּזועל דיר ברענגען מיין אָפּן פנים
 און דו וועסט אַנען אַלע דערפֿאַרן.
 איך בין אָנגעטרויעריקט מיט ביכער,
 און אָנגעטרונקען מיט וויין פֿון צייטן
 און איך בין פֿלעגמאַטיש ווי אַ קאַץ,
 וואָס לעבט אויף אַלעמגרייטן.
 זע, ווי איך קום צוריק צו זיך
 צום וואונדער פֿון ערשטן פינטל.
 פֿאַרמאָך דאָס פענצטער, ליבער פֿריינט,
 און היט מיך אויס פֿון מינדסטן ווינטל.
 און אינדערפֿינצטער זיינען מיר צוויי —

וואָס קען נאָך זיין ווייניקער און מינער.
 צו אַלע אומרואיגע פאַרטאַפּלער
 בין איך דער האַרציקסטער פאַרגינער.
 לאַמיר אַנוואַטלען דעם שלאָף
 און רייטן אין אַן אייגענעם גאַרטן.
 און אינדערפינצטער וועלן זיך קושן
 די געמעגטן מיט די נישטגעטאַרטן.

13

סיידישע וואָרט בליט אויף אַ מאַנדלשטעקן.
 און יעדע ברכה איז באַטעמט,
 יעדע קללה איז געגראַמט,
 יעדער וואָרט טוט שמעקן,
 יעדער וואָרט טוט טריפן,
 און יעדער וואָרט איז באַזאַפט
 מיט באַבעשאַפט.
 אַ געטרייע לאַנדשאַפט פון אַמאָליקייט —
 אין אַ זאַמדיקן מדבר.

אין אַ מדבר בליט אַ מאַנדלשטעקן,
 און אויף אים שפּראַצן יידישע ווערטער.
 אַ וואַנדראַוויק אויף אַ קעמל
 ציט אַהין ווי צו זיין באַשערטער.
 און אַרום שטעקן וואַקסן
 זיסע קרייטעכצער,
 און אַלע פאַרהוילענע נישטוויסערייען
 ווערן סאַמע קלאַרע פאַרשטייטזיכער.
 און אַלץ ווערט כדאי,
 און אַלץ ווערט האַפט,
 אַלץ ווערט אַנגעיאַרנט
 און אַנגעטרונקען מיט פרייד
 פון באַבעשאַפט.

דער וואַנדראַוויק שרייט אַריין אין דער נאַכט
 און טוט וועקן —
 הוי-וויגעשריגן,
 אין דער מדבר בליט אַ מאַנדלשטעקן.

לידער

מיט וואָס?

מיט וואָס בין איך געקומען אָהער אויף דער ערד?
נישט מיטן מזל אַקער, נישט מיטן גורל שווערד.
בין געקומען מיט אַ טרויעריקער מידער האַנט
און אַ געבויגענעם שאַטן אויף דער האַרביקער וואַנט.

נאָר אין איינזאַמען וועג הייב איך מיין בליק אַרויף
צו גאַטס אייביקן בלוי און זיין ליכטיקן הויף.
און צוריק מיט דער נידעריקער ערד און איר זאַמד
מיט פיר גרענעצן וועלט ווייט פאַרשטעלט און פאַרצאַמט.

כ'האַב דיר גאַרנישט צוגעזאַגט, האַרץ, לאַז צורו.
דו ווילסט און דו גאַרסט און ווייסט אַליין נישט וואו.
דער גרענעץ קומט נאָענט און מיר בלייבן שטיין,
נישטאַ וואו צו פליען, נישטאַ וואו צו גיין.

און צו מאַנען פון זיך? — ס'איז אַ קינדערשע זאַך.
ביי אַ ליידיקער חורבה שטייט אַ שאַטן אויף וואַך.
דער ווינט לויפט אַרום שפאַרע-אייך, שפאַרע אויס,
און די ווייטקייט אַרום ליגט פאַרשטומט אין איר גרויס.

און ס'איז גוט וואָס דו ביסט דאָ געבליבן מיט מיר —
אַ סוף-טאַגיקער שאַטן ביים שוועל פון דער טיר.
און ס'איז גוט וואָס מיר האָבן די וועלט דערקענט
מיטן טעם, מיטן שווייס פון די אייגענע הענט.

און ס'איז גוט וואָס דאָס ישובל אונדזערס ביים ברעג
האַט געלאָזט אונדז פאַרגעסן אין די שפעטע טעג,
און האָט אונדז זיין צדקה און לויב נישט געבראַכט
און פרום האָט גערוט אונדזער שוועל אין פאַרנאַכט.

הייסט לעבן...

אן ירושה, מיין יינגל, — אויף דער נאָקעטער גאַס!
פאַרן ווינטיקן, שטויביקן ספר פון מעשים!
מיינע ספרים זיינען געל, מיינע בלעטער — שטום,
און איך מישפט זיי היינט: צערייסן? ניט צערייסן?

מיט די לייט פון כהונה האָב איך מער נישט צו טאָן,
ויער יעדער באַוועג און תנועה איז טמא.
דער דאָך פון זייער הייליקטום איז אָפגעדעקט,
זייער פרעפלען — דאָס שאַרכן פון טרוקענע עצמות.

כ'צי אַלץ ענגער צוזאַמען מיינע ענגע ווענט,
זיך וויסטער פאַראיינזאַמען, פאַרענגען, באַהאַלטן.
דאָס געבענטשטע וטהילים-וואָרט ראַטעוועט שוין נישט,
בין מיט אַלעמענס פינצטערער קללה פאַרשאַלטן.

הייסט לעבן און איך לעב, וועלק מיין קיום אָפ.
אויפן מיסט-בלוט רייס איך אויך אַ פאַר פעטע זאַנגען.
און דורכן שטיינוואַנט פון קלויסטער פאַרכאַפן מיך נאָך
די טענער פון די הייליקע בתולה-געזאַנגען.

ס'איז נאָר אַ מינוט... כ'האַב מיין חשבון געמאַכט,
און ווייס שוין דעם טרויעריקן ווערט פון דעם אַלעם.
אויפן שפיץ פון דער שווערד דער ניצחון פון גאָט,
און אויף דער בלייכער ליפּ דער פאַרחלשטער פּסאַלם.

און דיין נדבה, גאָט, אין דער טרוקענער האַנט,
און דיין חזק, גאָט, אויפן בעטלערשן נאַקן.
פאַרגיב מיר צי נישט, מיין פאַרצינישטער אַנגסט
טריפט ווי בלוט פון מיין פינצטער געמיט — ממעמקים.

צ. 1. . . .

האַסט שוין זיבעציק האַרן געדינט,
און ביסט אַלץ נישט געוואָרן קיין קנעכט.
האַסט די איידלסטע זיידן געשפינט,
און דיין לייזונט-קלייד איז ניט פאַרשוועכט.

עסט קיין מאַלצייט נישט אָפּ צו-דער-זאַט,
און בענטשסט גאָט פאַרן מאַגערן ברויט.
אין דיין לידער-בוך האַסטו אַ בלאַט,
זאָגט דאָרט ליכטיקן ווידוי דער טויט.

כ'לייען ס'דאָזיקע בלאַט יעדן טאָג
און מיין מידקייט ווערט אויפגעריכט.
כ'האַלט מיין אַרעם געביין אויף זיין וואָג
און מיין זעל — אין אַ גלייכן געוויכט.

ווען נישט, וואַלט מיך לאַנג שוין די פּיין
אויסגעלאָשן ווי אַ פּלעמל דער ווינט.
אויב איך קום אין דער וועלט נאָך אַריין
יעדן טאָג — איז מיין האַרץ נאָך ניט בלינד.

כ'האַב נאָך ביז אין זיך — האַלט עס אין צוים,
היט פון שטרויכל מיין ליפּ און מיין אויג.
(ביסט דער גערטנער וואָס האַקט פון מיין בוים
יעדן קראַנקן און דאַרנדיקן צווייג.)

נאָר איך פאַל נאָך, פאַל נאָך אַ מאַל,
און צו דר'ערד הערט מיין אויער זיך צו,
צו הערן דעם רוף פון דיין קול:
איכה? וואו ביסטו דאָרט, וואו?

און עס נעמט אַזאָ פרייד מיך אַרום,
וואָס דו האַסט מיך געכאַפט ביי דער האַנט.
בין אַן אַרעמער מענטש אַ בעל-מום,
ווי איטלעכער אין אַט-דעם לאַנד.

ווייטע עדות

גאָט פּרואווט זיינע גוטע מיט הונגער,
זיינע הערלעכע פּרואווט ער מיט פּיין.
נאָר זיי ווערן ניט שיכור פון הונגער,
ווי דער רשע — פון פרייד און פון וויין.

זיי בלייבן אין עלנטקייט ניכטער
און זענען דאָס ליכט פון דער וועלט,
ווי אַ קינד זעט דעם הערלעכן דרויסן
פריש און ניי דורכן שויב פון געצעלט.

זיי טראָגן אין זייערע געמיטער
די האַפענונג פאַר די וואָס די שרעק
האַט געוואָרפן אויף זייערע וועגן
פאַרצווייפלונג — אַ פלעק אויף אַ פלעק.

זיי היילן די אַנגסט און דעם יאוש
און די וועלט האָט אַ קיום נאָך היינט.
ווי אַ קינד לויפט אַרויס דער פרימאַרגן
מיט אַ זון אין דער האַנט און עס שיינט.

דער חורבן פון היינט וועט שוין גאַנץ זיין
ביז די קליינע פון גאַס וואַקסן אויס,
און מיר וועלן שווייגנדיק זיצן
אַלטע עדות — ביים שוועל פונעם הויז.

א נ ן

פאַרנורע מיך, ענגשאַפט, באַהאַלט מיך, עלנט,
אַ ברעטלעך געלעגער, אַ שמוציקער טרונק,
אַ קליין ביסל טראַכטן אָן פיין פון ערשט-נעכטן
און שמייכלען מיט קינדערשן טרויער צום טיר,
וואו ס'דאַרף נאָך דער גאַלדענער אורח פון מאַרגן
קומען, אַריינגיין און אַנזאָגן בשורות
אויף וועלכע די בעסטע און ליבסטע
האַבן קיין קראַפט נישט געהאַט זיך דערוואַרטן.
און מיר, — מיר האַבן זיך יאָ דערוואַרט? אַז
אַ יאָ, איז דאָס גליק אַזאַ מיאוס אַזאַן אומריינס.
אונדז וועלן עס טעג פון חניפה און נאַרישער גוטסקייט
גלעטן די באַקן, די בערד און די בייכלעך.
און מיר וועלן עסן אַ פוטערנעם פרישטיק,
און כאַליען אַ פעטלעכן מורמל: מיר גליקלעכע!
מיר מאַלפעס פון זכות, מיר שוויינען פון חסד.

אונדז האָט עס דער גנדיקער פּאַטער פּון פּאַרמעטנעם הימל
 דערוויילט צו דערלעבן די שעה פּון זיין שלום.
 די שעה ווען ער האָט צו דעם פעלד־ראַנד דערפירט
 זיין גולנישן בלוטיקן אַקער
 און אויסגעשפּרייט פּרייטיק און שבת קדושה
 אויף סימעטרישע שורהלעך צלמים.
 מיר וועלן זיך אַנטאָן אין בלוי־ברוינע שמאַטעס
 און גיין מיטן בולדאָגל בעטן אין קלויסטער.
 דערזעלביקער תהילים.
 אָמן.
 דערזעלביקער ניגון.
 אָמן.
 דערזעלביקער טרויער.
 אָמן.

אַ זיי נישט צוצאַרנט

אַ זיי נישט צוצאַרנט און רעד נישט קיין ביין
 אויפן גאַט פון ישראל.
 ער איז איצט אויף וואַגל
 פון געטאָ צו געטאָ,
 פון חרובן ישוב צו חרובן ישוב.
 אַ קבר אין מעזשבוש,
 אַ קבר אין בראַצלאָוו,
 אַ קבר אין קאַרעץ —
 נאָר מיילך־מצבות אויף אומענדלעכע גרויסע בית עולם.

אַליין אַ ירמיהו הנביא.
 זיין הויז איז דאָס הויז פון די שפּלסטע,
 געווען און איצט אוודאי.
 עס ברעכן זיך שטאַלענע זיילן,
 עס שמעלצן זיך גאַלדענע צלמים, —
 ער איז נישט זייער מייסטער!
 ער האָט דאָרט קיין אוצרות ניט!
 ער בייגט זיין פאַרהאַרביקטן רוקן
 אונטער די בלוטיקע בייטשן וואָס צוקן.
 און אונטערן זילזול פון שטן
 ווערט ער גרויער שאַטן.

פון אַלע פיר ביטערע פינצטערע נויטן,
 פון אַלע פיר חרובע זייטן
 קומט ער, קומט ער,
 דער גאַט פון ישראל
 דער האַר פון ישראל,
 דער בעטלער פון ישראל
 דער גלותדיקער גאַט פון ישראל.

ער וואַגלט פון געטאָ צו געטאָ,
 ער נעכטיקט אויף פוילע ברעטער,
 שלעפט זיך מיט שאַטן און וואַלקן
 און טאַפט אין דער פינצטער —

דער גאַט פון ישראל...

שוין שפעט אַזוי

שוין שפעט אַזוי און די גוטע שעה
 איז נאָך אַלץ נישט געקומען, מיין גאַט.
 כ'בין דער איינציקער גראַעז, טריבער מענטש
 אין מיין טאַליקער אַמאַליקער שטאַט.

אַלע זיינען געוואָרן שטאַרק און קלוג,
 און איך — אַ דערשראַקענער האַז,
 פאַרן פלאַם אין הימל אין מערב-וועלט,
 פאַרן טרויריקן ליכט אויפן גראַז.

עפעס טוט מיר וויי פאַר דער שווערער וועלט
 אין איר איינריידעניש: שיין און גרויס.
 עס האָט מיר לייב און נשמה צערייצט,
 איך לעש זיך און לעש זיך נישט אויס.

איך בעט אויף שטומקייט און ווי אַ יינגל ווילד
 פליק איך די ווערטער ווי עפל פון צווייג.
 איך ווייס: דו הערסט דאָס געוויין פון מיין לייב
 ווען איך ליג אין מיין שטייג און שווייג.

ג ע ד ע נ ק ט !

דאָס ליד וועט זיך לאָזן דאָס ציגעלע זוכן
און וועט עס נאָך אפשר געפינען אין וועג.
די קליינע ישובים ווי שטיל-לעבנס דרימלען
ביים זייט פון אַ וואַלד, ביי אַ טייכיקן ברעג.

נאָך חרובע ליגן די טרויריקע דערפער,
די אַרעמע קליינשטעט — נאָר פונקט ווי דאָס גרין
כאַפט זיך אויף צווישן זאַמד, צווישן אַש פון שרפה, —
כאַפט אויף זיך דער ישוב פון וויסט און רואין.

אַזוי ווי אַ בין זשומט די זעג איבער ברעטער,
אַ וואַנט און אַ וואַנט קומען נאָנט זיך צונויף.
און קינדער, פון חורבן געבליבענע קינדער,
צוגראַבן אַ גאַרטנדל אין זאַמדיקן הויף.

אפילו די זון לייטערט-אויס זיך פון טרויער,
און קינדעריש ליב קוקט זי איבער דער ערד.
און לאַזט איבער איידעלע שאַטנס ביי שטיבער
ביים ברעג פון פאַרנאַכט, וואויל און פרידלעך-פאַרקלערט.

אַ ביסעלע פרייד נאָר און היימלעכן פרידן
און שטילער די רייד וועגן נעכטן און היינט.
מיר דאַרפן געדענקען, מיר מוזן געדענקען
דעם צייכן וואָס ס'האַט דאָ געלאָזן דער פיינט.

אַ לייזונטן קלייד — אַז דאָס זייד און דאָס זילבער
דערמאָנען אונדז ביז — נאָר אַ לייזונטן קלייד.
ווי האַגל פון טרערן זיינען געפאַלן די קערנער
ביים זייען אין בלוטיקן פעלד אונדזער ברויט.

די כ ט ו נ ג

צו גאָט גייען אַלע טרויעריקע
מיט מאַנונג, טענה און געבעט.
און בלייבן שטיין ביי די הייליקע טויערלעך
תמיד פאַרשפעטיקט, שפעט.

קערן זיך אום און קומען ווידער,
 אָז צו וועמען, וואוהיין זאלן זיי גיין?
 די שטאַרקע און קלוגע ברידער
 האָבן זיך פאַרמויערט אין ווייסן שטיין.

און די אויסגעבעטלטע קופער-נדבה
 פאַלט פון הויכן פענצטער אַראָפּ:
 פאַרן שולכל, פאַרן קראַנקן, פאַרן נביא
 וואָס בייגט פּינצטער זיין שטאַלצן קאַפּ.

ווייל אַלע שפּייכלערס זיינען פאַרלאָזן
 אונטער דער צווייטאַרפיקער שווערד,
 און די וואָס זיינען פון גאַט פאַרלאָזן
 זיינען פיל ווי דער שטויב פון דער ערד.

און די וואָס זיינען צום גליק דערהויבן
 זיינען אויסגעוויילט און וואוינען הויך.
 אַרום זייער היכל נעסטיקן טויבן,
 און שוואַנען אויף זייער בלויען טייך.

און מירמלנע געטאַקטע געטער
 היטן זייער גאַרטן-אַליי
 מיט חרוזים פון געבענטשטע פאַעטן
 וועגן דער וועלטס גרויסער לייד און וויי.

יענע לייד וואָס פליסט אַזוי לויטער
 אין געטאַקטן, געשליפענעם וואָרט
 ווי פון אַ טיפן קוואַל אַ ווייטן,
 דורך די טיפן און ווייטן געקלאָרט.

און מע הערט נאָר דאָס שטילע טרעטן
 פון הכנעהדיקע, גאַטספאַרכטיקע קנעכט,
 און מע זעט ניט די שטויביקע בעטלער
 פון די וועגן פון ביז און שלעכטס.

און מע זעט נישט זייערע וויסטע טאַרבעס,
 זייערע צאַרנדיקע שטעקנס אין די הענט.

און די דערנער פון הייליקן קרבן
אויף זייערע שטערנס אויסגעברענט.

די פאָעטן, די גרויסע מייסטערס
זיי היילן די לייד פון דער וועלט
מיט לויטערע, ליכטיקע טרייסטן,
מיט קלאַרקייט וואָס שטילט און פאַרשטעלט.

ל י ד

וועלט איז איצט נישט באַרג-אַראַפּ, באַרג אַרויף,
וועלט איז איצט הימל און ערד און ווי תמיד
ליגט דאָ סוף-טאָג אין דעם טאַליקן דאַרף
אַ ביסעלע מערער פאַרטראַכטקייט און אומען.

אין ספרים פון היינט ווי אין אַמאַליקן בוך
פירט דער בעל-מוסר אַ חשבון אַ שווערן.
דער טרויער דעקט איבער מיט אַ טונקל טוך
דאָס בלוי-שיינע אויג און די גאַלדענע טרערן.

און עס שלאַפט איין דער דור מיט זיין וואונד, מיט זיין זינד,
אַ ווער איז זיין שטראַף דען נישט איבערגעקומען,
און נאָך איבערגעלאָזט די ירושה זיין קינד
אַזוי ווי אַ שטוב מיט אַ דאָך מיט אַ קרומען.

די האַרביקע ווענט בייגן זיך צום שטויב
און ווילן צום פינצטערן באַדן פאַרקנעבלען.
ווער איז זי, די שיינקייט וואָס קוקט דורכן שויב
און רופט גאַר די וועלט מיט איר וואונדערלעך שמייכלען?

זי איז די וועלט און דאָס קינד און דאָס ווייב
פון אונטערן פאַרהויקערטן באַלקן געוואַקסן.
פון אונטערן געזימס אַ שניי-ווייסע טויב
מיט מאַמישע אַרעמס און כלהשע אַקסל.

און ער גייט אויפן וועג — דער באַנייער פון דור,
אַט קומט ער און שטעלט אויפן שוועל זיך אַנידער,
און ווידער וועט ווערן פאַר אַלעמען קלאַר
דער הייליקער טרויער פון אונדזערע לידער.

גאָט משפּט די וועלט

גאָט משפּט די וועלט, גאָט משפּט די ערד,
און מיר לויפן-זיך-אויף אויפן נאָקעטן דרויסן
מיט ווינט אין די אויגן, פאַרוואַלקנטע בערד
אין פאַרוואַלגלטער וויסט און אין פחד אין גרויסן.

אין מערבשער ווייט דאָרט אַ האַלבע וועלט ברענט,
אַלע רופן נאָך הילף גייען אונטער, גייען אונטער.
און מיר — מיט אַזעלכע גרוי-האַריקע הענט,
ווי וועלן מיר קאַנען אַרויסרופן וואונדער.

מקובל, וואָס זאָגט דיר דער אַוונט-ווינט אָן?
די קוימענער אויף די צושראַקענע דעכער?
קאַלטער הימל — אַ צעריסענע טויב-בלינדע פּאָן,
שטערן ווינקען דערשראַקן אַרויס פון די לעכער.

ערגעץ ווייטער און ווייטער פונדאַנען, פון-הי,
מיט אויג און מיט אויער אַהין נישט דערגרייכן
שפּראַצט אַ בלויבלימל קליין — אונדזער נייער אינדערפרי
אויף דער רואיקער שטיל פון ברייט-טאַגיקע טייכן.

איבער אונדז דער רויב-בלוטיקער ווי און געשריין,
און אין אונדז און מיט אונדז וועט דער ווייטיק פאַרזינקען,
און איינשטילן וועט אונדז דער פרידלעכער שניי
וואָס וועט אַלע חורבות מיט פרישקייט פאַרטרינקען.

אַ שטעגל אַהער און אַ סטעשקע אַהין,
פאַרשטילטע, פרום-טרעטנדיקע שטומע אַבלים,
און דער טרויער דאָ איז אַזוי דורכזיכטיק-דיין, —
אַ זילבערנער פלויט אַרום ברייטן בית עולם.

האַרבסט-וועלט

1.

די שווערקייט פון אַ דור
וועגט מיך אַרונטער,
כ'פאַרנעם זיך אויפן וועג
צום דאָרף פון ווינטער.

א וואל-שאַל אויפן אַקסל
און אַ ראַק אַ גראַען,
אַ היימלעכע באַגעגעניש —
אַ מחנה קראַען.

אייגענע בני-פייגל,
גוט-היימישע קרובים,
גרוסן ליבע, אומעטיקע,
פון אַלט-יומטובים.

אַ מיל אויפן שפיץ באַרג —
אַ קלאַסישע צייכנונג,
ווי אַ סוכה אין עק-וועלט
אין אַ פאַרנאַכט אַ בלייבן.

דאָס שטילסטע ציטערגאַלד
האַבן די רעגנס פאַרלאַשן.
דער הוילער בוים — אַ דראַנג,
עוג מלך הבשן.

.2

אַ ליכטיקע האַנט,
אַ דינער צייכן,
אַ ציטער אויף שפעטע
סעפטעמבער טייכן.

די זון טוט אַ שמייכל
הינטער כמאַרע-ברעמען —
אַ גאַלדענער פאַדעם
אין גרויען קרעמען.

אַ פויגל לאַזט זיך
אין ווייטע הייכן —
אין וואַלקן פון אומעט
בלוי לאַנד דערגרייכן.

3.

אין בוך פון שיינקייט
גרינען לידער
פון אַלטע בעטלער,
פון דורות מידע.

פון בייער וואָס זיינען
געוואָרן דאָרן,
פון זומערס — אויף אייביק
אָוועקגעפאָרן

אויף הויכע וואָגנס
מיט גאַלדענער תבואה.
שטאַלן בייגן זיך,
שאַטנס רוען.

אין טאָגבוך-שפיגל

א.

דיך האָט דער נביא פון אַן אַלטן דור געזאַלבת
אינמיטן וועג ערגעץ, אין תמוזדיקן ווייץ.
עס פינקלט אין דיין וואָרט דער רייך
פון זומער-רייפּע פעלדער באַרג-אַרויף.
שיר השירים גאַלד און שיר השירים שאָף
וואָס טרעטן אויף די שטילע בערגלעך פון עין-גדי.
די בלויע שאַטנס פונעם יונגן אינדערפרי
שטייען דאָרט אונטער די פאַלמען אויף די קני,
ריכטן אָפּ זייער געבעט צום נייעם טאָג.

ב.

ווי פרי די שטויביקע שפין פון מאָנאַטאַנע טעג
האָט דיינע אויגן מאַט פאַרבעלמעט און פאַרפלעקט.
דיינע לידער האָבן אָפּגעזונגען זייער מאַרגן-הימן
אויף דער שוועל פון דער ליטעראַטור און — אויפּגעהערט,
און קומסט שוין אויך מיטן איינגעבוֹיגענעם פאַרנאַכט
פון איבער קרומוועגן — אַ שטן, אַ מרגל אויף דער ערד
מיט איוב-פּראַטאַקאַלן און מיט היטלער-נייס.

מיטן בלייענעם טאג-גלאַק און באַנאַלן רעפּאַרטאַזש.
 דו רעדסט זיך איין און נאַרסט זיך אָפּ
 אַז דאָס גייסטו אין די ניי-ניו-יאָרקער גאַסן אַראָפּ
 ווי סאַקראַט איבער די מערק פון אַטען יעדן טאָג
 זיך חברן אין חכמה מיטן פּאַלק,
 לייטערן און צינדן דעם געדאַנק פון פּאַלק.

ג.

איך זע דיך פרעמד און אָפּגעריסן אויפן מאַרק,
 ביסט נישט פון די וואָס האָבן אַ באַשייד דערהערט
 אין די אַלט-יידיש שמות פונעם אַלטן פּאַלק,
 ווי דער בעל שם וואָס איז געקומען פון זיין הויט און בייך,
 און האָט אים זיבן בעלפּערישע יאָר געדינט
 אין היץ, אין קעלט, אין האַגל און אין שניי.
 אַפילו שלום עליכמס קליינוואַרג איז אַ המשך פונעם דור
 און טראַגט נאָך אין די פליגלען ליכט און פרייד
 וואָס ער האָט אין דער ליים און זאַמד פון וואָך פאַרווייט.
 און איך — אָפט ווייס איך נישט אַליין
 אין מיין ווייט-יתומשאַפט צו וועלט און טעג,
 נאָר אַז איך זעץ זיך הינטערן שטוב אויפן באַנק אַוועק,
 בין איך אַ מידער גוי פון דאַרף מיט האַק און זעג,
 און לעבן מיר מיין לייזונט-טאַרבעלע מיט דאַרלעך ברויט,
 און אין מיין דמיון באַמבלט זיך אַ משל פונעם בעש"ט
 וועגן אַ בוים וואָס זיינע שטאַרקע צווייגן האָבן אָפּגעדאַרט,
 נאָר אינדערהויך דאַרט, אויף זיין ברייטן קאַפּ,
 הענגט גאַנץ און שטאַרק אַן אַלטער נעסט.
 אַ פויגל פליט דאַרט צו
 און שטעלט זיך אָפּ אַ ווייל,
 און פליט אַוועק אין אייל,
 און פליט אַוועק אין אייל.

ד.

דער יונגער האָן מיט זיין קריי אויפן פלווט,
 דער געטרייער הונט ביי דער טיר פון געצעלט,
 און איך אין מיין פרידלעכער רו מיט דער גויט —
 מיר דינען דעם פּאַלק און דער וועלט.

זאל מיין קליינגעמיט, וועלט, זיין כאַטש חשוב פאַר דיר,
 נישט מער ווי דעם שומר — דעם הונטס, ביי דער טיר.
 און מיין ליד, ווי דער קריי פונעם האָן אינדערפרי
 אויף דערדאָזיקער ערד וואו כ'בין האַלב ווי ניט-הי,
 און ריר זיך קוים צו צו דעם גוטס און האָב
 וואָס פאַלט פון דיינע גאַלדענע ביימער אַראָפּ.
 נאָר בענטשן בענטש איך די שיינקייט און די פרייד
 אין פייערלעכקייט פון אַלצדינג וואָס גייט-אויף און פאַרגייט
 און גייט-אַפּ צו די גרענעצן פון דער צווייטער זייט ערד,
 וואו עס שטעלט זיך אַפּ דער אַקער און דאָס פּערד,
 און די זון גייט אַרונטער ביים אומעטיקן ראַנד
 און עס ענדיקט זיך דער ערשטער טייל וועלט,
 פאַרמאַכט זיך דער ערשטער טייל לאַנד.

און דער צווייטער טייל הייבט זיך אָן, —
 איך ווייס נישט ווי אַזוי — דאַכט זיך אַ רואיקער שליאַך,
 אַן ערשטע אַלטע שטוב מיט אַ שטרוענעם דאַך,
 אַ ברונעם מיט אַ לאַנגן קרומען ברונעמשטאַנג,
 און פּונווייטנס — פון היימעלעכן ריידן אַ קלאַנג.
 איך קאָן נישט די לייט און איך ווייס נישט די שפּראַך,
 אַ גאַרטן, אַ פּלויט, אַ ברונעם, אַ דאַך.

ה.

דערמאָן זיך דאָס געיעג אויף די ניי-נביאים!
 ביי יעדן סטאַליער-ווערקשטאַט, שוסטער-טישל
 אַ בלייכער אַפּאַסטאַל מיט אַ פּלאַקערדיקן געוויסן.
 אין די פּאַלישן פון גאַטהויו, אויף די ווינקלען מאַרקן,
 אויפן פאַרוואַרפענעם וואַלדוועג, הינטערן בית-עולם פאַרקאָן, —
 ווי פּלאַמענדיקע פּאַקלען האָבן זיי זיך צעוואַרפן
 די ווערטער — בלאַנקע שווערדן, די פּסוקים — חלף-שאַרפּן.

ווי בינטלעך שטרוי צעוואַרפן איבער לאַנד און פעלד
 האָט זיי די שוואַרצע האַנט צונויפגעקליבן.
 מיט תּליה האָבן די נעכט פאַרוויינט די וועלט,
 פּרימאַרגנס הינטערוועגן — מיט קאַלטע קברים-גריבער.
 און ווידער האָבן קלאַרע אמתן פאַרשטעלט זיך אין משלים,
 די וואָר — זיך איינגעהילט אין טונקל-בלאַען שאַל פון חלום.

די שאַרף פון וואָרט — אַ ציטערדיקער לירע-אַדער, וואָס האָט זיך שטיל געבעטן, ניט געמאַנט און ניט געפאַדערט, נישט געריסן די פאַרהורטע צדקה-זונה ביי די קאַלטנס, פרום געבעטן און שטום געשאַלטן.

וואָס פאַר אַ געלער אלול ס'האַט געבלייכט איבער די גאַרטנס, פענצטער — גרוי-פאַרבנקט, טויב-מיד פאַרטראַכטע. צעפלויענע בשורות אין די ווייט-פאַרהוילענע לענדער, אַ יינגל קאַרבט דעם שטערן, כישופט אַ לעגענדע. די ערשטע חרוזים קלאַפן אין זיין אויער: עפן, עפן, ליכטיק יינגל! און די פאַריאַגטע בשורות קומען נייע-צעזונגען, ניט קיין אַדלערס, — טויבן ווייסע, בלאַע. איין יינגל נאָר שפינט חלום, אוצרט ליכט אין ענגן ווינקל אויפן פאַראַבלטן מידן קאַפּ פון ישוב.

דער געפרואווער

אין אַזאַ צייט קאָן אפשר טרעפן אַ דער דער צוגעזאַגטער, גרויסער יום-טוב, דער לאַנג-געגאַרטער, דער לאַנג-געוואַרטער, זאָל טאַקע אויף אַן אמת קומען. אַזויפיל צייכנס זיינען שוין פאַראַנען אין אַלטע און אין יונגע ספרים. אַזויפיל הייליקע אין די קברים אַזויפיל לידער פון גאַס און שטיבער וואָס איין דור זינגט צום צווייטן דור אַריבער. אַזויפיל בשורות, אַזויפיל רופן הענגען אין דער אומרו פון די לופטן.

און מיר? צי קאָנען מיר דען זאַגן אַז אונדזער שעה איז דאָ אַוועק אַן יום-טוב? אַז שווערע וואָך האָט אונדז שוין גאַנץ דערשלאָגן? פון ביידע זייטן, ווי צוויי הויכע פליגל דערהויכן איבער אונדזער אַקסל — פון לינקס — דער ווייט-נאָך זינגענדיקער נעכטן. פון רעכטס — דער ווייט-שוין קלינגענדיקער מאַרגן.

דעם נעכטנס זינגען איז נאך אונדזער זינגען,
דעם מאַרגנס קלינגען — אונדזער העלע האַפענונג.

און אויב דער יום-טוב זאל נאך אַלץ נישט קומען,
האַבן מיר געהערט זיין גאַנג זיין ווייטן.
און אויב מיר וועלן אויפן מיטנוועג דאָ פּאַלן,
וועט דער וואָס היט און וואַרט איבער די צייטן,
אויך איבער אונדזער פּאַלן וואַכן.
און ווען די גאַלדענע צעפּלאַטערטע פּאַנען
וועלן זינגען איבער אַלע שליאַכן
וועט ער אין אונדזער נאָמען הויך דערהויבן
די ווייסע איידעלע פּאַן פון גלויבן.
דאָס בלוט פון פּחדיםדיקע שלאַכטן,
דער רויך פון פּלאַקערדיקע שרפות
האַבן נישט פּאַרפּלעקט איר ריינעם לייונט.

און רוען וועלן אונדזערע ביינער
אין דער אַליי פון די גראַע שטיינער.
קיין מחנות וועלן אַהין ניט שפּאַנען.
ביים נידערדיקן באַרג-צופּוסנס,
וועלן די זומערן בליען, וויאַנען,
און ווינטן וועלן ברענגען גרוסן
פון דעם וואָס איז שוין ראוי-געוואָרן
צו זען די איינשטילונג פון גרויסן צאַרן,
און אין קלאַרן טראַכט פון פרייד און יום-טוב
אין די נייע הערלעכע גאַסן קומען.
די יונגע האַבן אים אויפגענומען,
די קינדער — אין אַ ראַד אַרומגערינגלט.
און ער איז געווען אַזוי ווי אַ יינגל,
אַ שלאַנקער-הויכער, אַ מילדער-בראַווער.
נאָר אויף די שווערע, האַרטע שטיינער זיינע
האַט נאָך געקלעפט דער בלוטיקער זשאַווער
פון טאַל פון טויט און גרויל און פיינען.

יחוס...

בין א סופר בן סופר, אן עני בן עני.
 א זון פון א מלמדיש קליין פאלק,
 פון א מלמדיש קליין געסל.
 א קעלערשטוב בערגלט ארויס פון גראַ-אלטקייט.
 מיין טייערער שטאַם און מיין יחוס.
 אז ס'איז מיך באַפאלן אַ ליידיקער פחד,
 בין איך געלאָפן מיט שיפן אויף ווייטע אינדזלען;
 זיך באַהאַלטן הינטער צעוואַקסענע מויערן
 הינטער פרעמדע מקדשים מיט שפיצן צום הימל.
 נאָר הינטער מיין אַקסל, פון הינטער מיין רוקן,
 איז געשטאַנען מיין הייליק, מיין ליכטיק מלמדים-פּאַלק
 מיט היילעך, קלייזלעך קליינינקע, אַלטע,
 אַ האַרביקע קעלער-שול מיט פאַרסודעטע פענצטער,
 און אַ זיידע אַ שווערער, ווי אין שטיינערנעם דרימל
 איז געגאַנגען פון בית-עולם מיט אַ בלעכענער פושקע
 שוין נאָך דער לוויה.
 ער איז זיך לאַנג פאַרזעסן דאָרט אין קברות-שטיבל
 און דורך די דינע ווענטלעך האָט ער געהערט די פייגעלעך
 אויף די גרויסע ביימער און די גרינע זומערפרישקייט
 האָט אים געווינטלט איבערן נאַקן דורך די ווענטיקע שפאַרעס.
 איצט גייט ער מיט אַ ליידיקער צדקה-פושקע,
 מיט אַ מידן און אַ שווערן שטעקן.
 דער טאַג איז גרויס און די גאַס איז זוניק,
 און קינדער וועלן זיך נישט איבערשרעקן.

קאדיע מאלאדאָווסקי

לידער

אָ בריוו צו אליהו הנביא

אַלטער בשורה-טרעגער, אליהו,
איך האָב פאַרלאָרן אַלע אַדרעסן,
שרייב איך איצט אַ בריוו צו דיר.
האַסט אַלטע פריינשאַפט זיכער ניט פאַרגעסן
ווען כ'פלעג דיר קינדווייז עפענען די טיר.

ניט איינמאָל דיך געפירט מיט ציטער און מיט תפילה
צום יום-טובדיקן טיש, צום כוס מיט וויין.
עס קען ניט זיין, זאָלסט איצט ניט וועלן לייענען מיין ביטערע מגילה,
עס קען ניט זיין.

כ'האָב לייכטזיניק פאַרשניטן אַלע דיינע שפורן,
און אויך מיין ווייטן הימל און די וואַרעמקייט פון גלויבן.
עס שטייען מיינע לידער איצטער נאַקעטע, ווי הורן,
נאָר דיינע מעשהלעך פאַרדעקן זיי, ווי טויבן.

צווישן אונדז אַזעלכע פרעמדע תהומען זיינען אויפגעקומען,
איך האָב, זעט אויס, געגראָבן זיי אומזיסט,
איך שווער, איך האָב געוואַלט פאַרזייען זיי מיט בלומען,
ס'איז ניט מיין שולד, וואָס זיי זיינען פאַרשאַטן איצט מיט מיסט.

איך האָב געוואַלט דערגראָבן זיך צו זיסע קוואַלן,
פאַר זיך קיין טראָפן ניט גענומען,
ניט איינגעשלאָגן ערגעץ ניט פאַר זיך קיין סלופ.
האַסט איידל אויסגעפורעמט מיר מיין האַלדז און גומען,
ווי איידל דו פלעגסט טאָן פון כוס אַ זופ.

דו ביסט דער נביא פון רחמים און נקמה,
דיין פייערדיקער רייטוואַגן די וואַלקנס ברעכט,
דו ווייסט מיין האַרץ, — איך האָב געפירט די בראַנע
אויף רייניקן די בייט פאַר גוטסקייט און פאַר רעכט.

איך בין געפאַלן און צעטראָטן,
און יעדער הונט וואָס לויפט פאַרביי גיט מיך אַ ביס,
נאָר עס קלאַפט מיין האַרץ, גאַרט ביזן לעצטן אַטעם
צום קוואַל צום אייביקן, וואָס איז נאָך אפשר זיס.

אַן עוולה, וואָס דו קומסט ניט און דו זעצסט זיך ניט אַנידער
ביי סדרים אונדזערע מיט חמצדיקן וויין,
מיר זינגען דאָרט אַזעלכע לאַנגווייליקע לידער,
אַז אפשר דו וואַלסט נאָך אונדז מציל זיין.

די שטורעמס האַבן אַלע קערנער אויסגעשלאָגן,
די פוסטע זאַנגען גרויסן זיך ביז איבל.
דיין טאַרבע בשורות האָסט אַוועקגעטראָגן,
באַהאַלטן ערגעץ אין דיין אויבערשטיבל.

אַפט ווילט זיך מיר, אַז דו זאַלסט ווידער קומען,
בקפיצת דרך, אויף זילבערנעם לבנה-גראַז,
וואַלסט ווי אַ מאַל מיך ווידער מיטגענומען
אין ליכטיקן מאַרשרוט פאַרווכן יעדן כוס.

צי ביסטו דאָרט געווען?
דאָרט ... דאָרט ... אונטערן ביזן מויער,
אין לאַנד פון צער, אין היים פון בראַך?
צי איז אויף זייער יום-טובדיקן טרויער
די לאַטע גרעסער ווי אינמיטן וואַך?
צי האָסטו דאָרט געהערט אַ קינדס געלעכטער?
אַ קינד מיט בלאַנדע הערעלעך געשאַרן.
צי האָסטו זייער כוס פאַרזוכט?
צי זיינען דייער ליפן ניט פאַרברענט געוואָרן?

עס שטיקן זיך אין האַלדז ביי מיר אַזויפיל נעמען.
איך האָב מורא פרעגן דיך ...

און זאָג מיר גאַרניט, אויב ס'האַט עפעס זיך געטראָפֿן.
גיב אַ ריר דיינע רחמימדיקע ברעמען
פאַרלעש מיין לאַמפּ.
און אויב עס איז קיין בשורה צו דיר ניט דערפֿלויגן,
פאַרלעש מיין לאַמפּ
און מאַך מיר צו די אויגן.

וועגן זיך און וועגן רעגן

ס'איז היינט מיין אַלטער גוטער פריינט, דער רעגן,
צו מיר געקומען אויפדאַסניי.
כ'וועל אויגן צומאַכן, קיין אבר ניט באַוועגן —
ס'איז אזוי טרייסטנדיק זיין גוטע פלאַפֿלעריי.
אַט טשאַפעט ער און פייפט מיט די צעריסענע קאַלאַשן,
מיין גוטער פריינט, דער שטילער רעגן, גייט,
ניט איינמאַל שוין האָט ער מיין טרויער אָפּגעלאַשן,
פאַרשמועסט און פאַרפלאַפֿלט און צעווייט.
און היינט האָט ער געזשומט מיט טראָפֿן זיידענעם און ווייכן —
ער האָט פֿון מבול קוים זיך אָפּגעראַטעוועט אַליין.
דער רעגנבויען, זאָגט ער, איז שוין ניט מער קיין צייכן,
דער וואַלקן האַלט אים צו און לאַזט אים ניט פאַרגיין.
דער אויבערשטער האָט אַלע צוזאַגן פאַרגעסן,
ס'איז אויפֿן הימל אַ יאַריד,
עס האָבן די צדיקים דעם לויטן אויפגעפרעסן,
און גאַרנישט איז געבליבן פאַר אַן אַלטן ייד.
די צדיקים אין פאַטערשטולן דרימלען זאַטע,
ביים יידן די נשמה גליט,
ער האָט אַ זמר שוין וועגן אַ נייער לאַטע,
אַ נייער חרבן — אַ נייע ליד.
דער רעגן מורמלט קעלטער אַלץ און בייזער,
שוין נאַענט לעם מיין פנים, זשומעט נאַכאַנאַנד,
ער האָט געוואַשן דעם כתר אויפֿן מזרח,
אַ נייער חרבן — אַ נייע וואַנט.
אַזוי דער רעגן מורמלט זשומעט, זשומעט,
איך זיך און הער און הער און הער.
ס'ווערט טיפּער, גליאַיקער מיין אומעט,
כ'בין בלויז דערוואַרטונג איצט, און בלויז געהער.

מיין גוף גייט איין, כ'בין דינער ווי א ברעטל,
 און שרפות לעקן מיך אין סאמע רעגנדיקער נאכט,
 איז דאס דער נס? איז דאס דער פייערדיקער זייל?
 ס'קען זיין פון גרינסטן בוים דער פרישסטער און געבענטשסטער עפל
 אויף מיר וועט פאלן, ווי עס פאלט א פייל...
 גיי ניט אוועק, מיין גוטער רעגן, איך וויל ניט עפענען די אויגן.
 פלאפל צו מיר, און לאמיר אלטע מעשות איבערדעשן,
 איך וויל ניט זען דעם פאלשן רעגנבוין,
 גיי ניט אוועק ביז שפעט, ביז ס'וועלן זיך די אומעטן אין מיר פארלעשן.

די נישט דערציילטע בלאט

1

אין אלט-פארהייליקטן אין קלוגן ספר
 איז דא א נישט דערציילטע בלאט.
 ס'האט מיר די בלאט געבראכט צוטראגן
 א ווינטער נאכט, אין חודש שבט.

דערזען זי אויסגעשפרייט אין וואלקן,
 געשריבן מיט גרויעם יעראגליף,
 פאר יעדן הארץ מיט אומעטן פארשאלטן
 איז אפן דאס פארהוילענע געשריפט.

ס'איז נאך געוועזן א באשאף, נאך א באשאף:
 פון תהום איז שרעק ארויס און צווייפל און פארראט.
 אויף דעם איז אויך כי טוב פארשריבן
 און צוגעדעקט מיט גרינעם פייגן בלאט.

און וועלקונג איז ארויף אויף אלע בלעטער,
 ס'האט ארומגעקלאמעוועט דעם שטאם,
 און זשאווער האט פארדעקט די ריינע ווערטער,
 פון זיסקייט — איז ארויסגעקומען סם.

דער וואלקן האט געווארפן נייע וואלקנס,
 געווארפן און געכפלט דאס געשריפט.
 איך האב פארמאכט די אויגן און פארשאלטן
 דעם אימהדיקן יעראגליף.

די פרייד פון יעגער
און דעם צאָפּל פון דעם פויגל,
און די רויטע שרפה פון בלוט —
אויף דעם איז אויך כי טוב פאַרשריבן
און פאַרחתמעט: עס איז גוט.

אויף מיין טיש דער קלוגער ספר איז געלעגן,
אין שוואַרצע טאָוועלעך, מיט חכמה זאָט.
נאָר איך מיט יאָמער האָב געלייענט
די אַלטע, נישט דערציילטע בלאַט.

2

ס'איז נאָכט אויף נאָכט געטאַפּלט, גאָט,
ווי קען מען דאָס פאַרטראַגן?
די זון, די שטערן — און דאָס איבעריקע דאָרט —
זיי האָבן אויך, זעט אויס, דעם חושך אין דעם ליכט פאַרבאַרגן.

איך האָב אַ מאָל געגלייבט אין דיין באַשאַף,
געגלייבט, אַז דייןע לייכטער וועלן ליכטיק בלייבן.
עס פעלט אין ספר נאָך אַ נישט דערציילטע בלאַט,
אַז שאַטנס וועלן אַנקומען, דעם ויהי אור פאַרטרייבן.

דו אייביק ביסט.
וועסט זען נאָך נייע תקופות, נייע וועלט געבורטן.
פאַרוואָס איז מיר באַשערט דער טאָג פון וויי און וויסט,
די ביזע נאָכט —
פון הרג און פון פּלּוכטן?

מיין טאָג איז קורץ, איין אַטעם נאָר,
כּיבין ווי דאָס פּלאַטערל, וואָס שטאַרבט אין איין מעת-לעת.
דאָס פּלאַטערל אין לעצטער שעה
זעט כאַטש דעם פּלאַם פון דייןע פּיערדיקע האַר —
און איך?
איז פינצטערקייט דיין לעצטער נס?

א נאַכט פון אַ פולער לבנה

ווער זאָגט אין די בערג רוישט אַ קוואַל,
וואו די זיסקייט רוט?
עס קען זיין ס'איז דער קול פון שאַקאַל,
וואָס שרייט אַ פאַרבענקטער נאָך בלוט.

אַ נאַכט פון אַ פולער לבנה
האַט פאַר מיר אַזאַ חלום געגרייט,
איך בין קראַנק און נאָך קראַנקער מיין חלום
און זייט מוחל פאַר ביטערע רייד.

ווער זאָגט, אַז אַ טרייסטער איז גוט
(מיט ווייסע און גליקלעכע הענט)?
עס קען זיין אַז ביי אים אויפן רוקן
אַ שטערן אַ פינצטערער ברענט.

אַ נאַכט פון אַ פולער לבנה
האַט פאַר מיר אַזאַ חלום געגרייט,
איך בין קראַנק און נאָך קראַנקער מיין חלום
און זייט מוחל פאַר ביטערע רייד.

ווער זאָגט, אַז גן עדן איז ליכט
און געלייטערטער געטלעכער שטראַם?
עס קען זיין אונטער זונען פון שיין
איז אַ טיר דאָרט פאַראַן צו אַ סדום.

אַ נאַכט פון אַ פולער לבנה
האַט פאַר מיר אַזאַ חלום געגרייט,
איך בין קראַנק און נאָך קראַנקער מיין חלום
און זייט מוחל פאַר ביטערע רייד.

די גאַלדענע בלאַט

אַ גאַלדענע בלאַט — אויפן ווייסן פאַפיר —
אַ ליד פון צוואַג, אַ ליד פון טרייסט.

די גאַלדענע בלאַט אויפן ווייסן פּאַפּיר,
ווערטער געבענטשטע וואָס האָבן דערלייזט.

פון שטורעם,

פון אומעט,

פון פאַרדראָס און פאַרראַט,

ווערטער געבענטשטע — די גאַלדענע בלאַט.

נאָר היינט בין איך קראַנק,

אַ שניט אויף אַ שניט,

און ווערטער געבענטשטע.

זיי לינדערן ניט.

האַב איך אַ שטעקן גענומען אין האַנט,

אויף פאַרטרייבן דעם אומעט און פאַרטרייבן די הינט,

און בין אַוועק זען די גאַלדענע בלאַט,

ווי זי ווערט געשריבן פון גאַט און מיט טינט.

אַ זאַמד איז דער וועג, און די מענטשן געשמדט,

מיט זאַמד מיר די אויגן פאַרשאַטן ביז בלינד,

נאָר איך בין געגאַנגען צו דער גאַלדענער בלאַט,

וואָס ווערט געשריבן פון גאַט און מיט טינט.

און די שטערן אין הימל זיינען אַלע אַוועק,

צי אפשר אינגאַנצן דאָס קומען פאַרזאַמט,

געלאָזן אַ מענטשן אַליין אויפן וועג,

אַן עלנטן איינעם מיטן שטעקן אין האַנט.

נאָר אַ מענטש כ׳האַב דערזען אין אַ שויב, ווי אַ ראָם,

זיין פנים פאַרטרויערט מיט אומעטן זאַט,

אַ ליכט האָט געברענט, אַ דיניקער פּלאַם,

דער מענטש האָט געשריבן די גאַלדענע בלאַט.

דאָס הויז האָט געלויכטן און אפילו דער דאָך,

און אפילו דער הימל האָט אַן אַפּשיין געהאַט,

ווייל עס איז געזעסן אַ מענטש אין דער נאַכט

און האָט געשריבן די גאַלדענע בלאַט.

האַב איך זיך געשטעלט און פאַר אים כ'האַב געזאָגט :
 — איך בין קראַנק, אַ וואונד אויף אַ וואונד, ווי דו ווייסט,
 עפן אויף מיר די טיר, דער חושך מיך נאַגט,
 גיב מיר ברויט און אַ טרייסט.

נאָר ער האָט פאַרלאָשן דעם פלאַם פון זיין ליכט,
 און געזאָגט צו מיר פראַסט: גיי צוריק.
 איך הער ניט דיין וויינען, איך אַרבעט מיין שיכט,
 פון חלומות איך האָב אַ פאַבריק.

און די שטערן אין הימל זיינען אַלע אַוועק,
 צי אפשר אינגאַנצן דאָס קומען פאַרזאַמט,
 געלאָזן אַ מענטשן אַליין אויפן וועג,
 אַן עלנטן איינעם מיטן שטעקן אין האַנט.

לידער

באשאפ

איך דריי אראפ אין לאמפ דאס נאכטיק פייער
בייג זיך טיף אריין אין שטילער רו.
איך זע, ווי אלץ געווארן וואלט נאך וואס באשאפן
אין ציטער פון דער ערשטער שעה.

כ'נעם אראפ פון זיך די קליידער, —
ווי ס'קאן א מענטש נאך זיין מיט זיך אליין.
די שטערן קוקן טיף
דורך ווייטקייטן אין מיר אריין.

אין אַזוינע שטילע, ציטערדיקע מינוטן —
גייט אויף דאס הארץ, ווי פון א נביא ריין.
איז גוט צוזאמען מיט דער וועלט באשאפן ווערן —
א טייל אן אייביקער אין איר צו זיין.

איצט רוט נאך אויף מיין לייב גאטס פייכטער אטעם.
זיין האנט אויף מיר. א רגע בלויז.
ס'קוקט די לבנה מיט וואונדער און פארגאפונג
ווי דער לעצטער, דער באשאפענער זעט אויס.

בארג-ליכט

בארג-ליכט, אין שפעטן ציטערדיקן אָונט.
אויף פעלדער נעפלדיק רייכערט זיך די וועלט.
איך גיי אַרום אליין אין שטילן טרויער
ס'שלאַגט פון מיר מיט האַרבסט־טיק גרויער קעלט.

אַריבער מיר דער אַוונט יאָגט,
די ווייטקייט גרויט.
ס'עפנט אויף און קוקט אַרויף צו מיר אַ טאַל,
מיין פנים לויכט מיט גליענדיקער רויט.

די נאַכט פאַלט צו. שוין שפעט.
איבערן טאַל געדיכט אַ נעפל קנוילט.
עס גייט אַרום אין טאַל די נאַכט
און גרוילט, און גרוילט.

אַליין שטייט דער ברונעם

אין דאַרפיש שטערנדיקער-נאַכט —
אַליין שטייט דער ברונעם.
און איבערן ליכטיקן וואַסער וויגן זיך די שטאַנגען.
דער עמער שפּאַנט אַ טונקעלער אין נאַכט.
אַ, ווער האָט דעם עמער לידיקן —
איבער ברונעם אויפגעהאַנגען?

אַ שטומער קוקט אַראָפּ דער עמער
מיט ווייטער בענקשאַפט — דורך טיפּער נאַכט —
צו דעם וואָס איז אַ באַרוועסער
מיט לבנה-ליכט אַוועקגעאַנגען.

דאָס וואַסער פונעם ברונעם ציט אַרויף
פול מיט גרויס-צעגרינטע שטערן.
און דער וואָס גייט אין לבנה-ליכט
פאַלט צו פרישער ערד אַראָפּ
און ווי אַ דורשטיקער טוט ער טיף אין זיך
פון די וויגנדיקע שטאַנגען זייער תפילה הערן:

— אַז יעדע פינצטערניש האָט אויך איר ליכט
און אַז פרייד פאַראַן איז אויך אין עמערס רינענדיקע טרערן.

אויפן פעלד — אויסגעצויגן — דער מענטש אַליין שלאַפט איין.
נאָר דאָס וואַסער פונעם ברונעם שפּאַרט פולער, העכער — — —
און גיסט אַריבער זיך די ברעגן.

דער עמער לעכצט און טריקנט אויס,
נאָר מיט קוואַלנדיקן וואַסער טרינקען אָן זיך
אין דאָרף שוין אַלע וועגן...

דער עמער פלאַצט און פאַלט אַראָפּ
וועקט אויף דעם מידן פון זיין שלאָף.
אַ טרויער איז אַדורך זיין גאַנצן לייב
פון דעם עמערס טויטן-דוף.

דער מידער שלאַפער, צעשוּיבערט, הייבט זיך אויף
און זעט אין נאַכט ווי ס'לויפט און רופט צו אים
דאָס ווייסע וואַסער פונעם איינזאַמען ברונעם...
נאָר אויפן וואַסער האָט ער שוין די שפּענדלעך איינציקע
און טרויעריקע — דערטרונקענע געפונען.

ג אַ ט

גאַט, מיט שטילסטע טריט גיי איך אום אויף דיין ערד אַליין —
אויף דיין ערד פון לעבן און פון טויט.
נאָר ווי טרויעריק איז מיר אויף דיין ערד
דעם וועג פון לעבן ביז צום טויט אַדורכצוגיין.

בלוטיק איז דער וועג,
וואָס פירט צו דיר אַרויף.
און טויט איז מער ניט סוד,
דער סוד — ער לייזט זיך אויף.

אַ י נ ד ע ר פ ר י

דאָס גרויע ליכט וועקט מיך אינדערפרי
און ציטערט אויף מיין מידן פנים. —
אַלע צייכנס שניידן זיך צוריק אַריין אין מיר,
מענטשן זאָלן ווידער מיך דערקאַנען. —

כ'שפאן מיט ערשטן טראַט פון שטוב אַרויס.
 אַ פרישער שניי הילט איין אין ווייסן אַלע מענטשן,
 גאַט האַט איבער אַלעמען די הענט שוין אויסגעשפּרייט
 און אַלע זאָכן אויף דער גרויסער ערד געטאָן שוין בענטשן.

און אויסגעלייגט אַזויפיל העלע וועגן
 פאַר אַלעמען אויף זיי צו גיין. —
 גייט ווער מיט מאַרד, ווער מיט תפילה —
 צו גאַט קומט-אָן באַזונדער יעדערער אַליין.

בין איך אויך איינער וואָס איז זוכה דעם ווייסן שניי
 אויף קאַפּ און ברעמען טראַגן,
 ווי ס'טראַגן ביימער-שפיצן
 ס'ערשטע ליכט ביים פריען טאָגן.

זע איך : גאַט טוט אייביק עפענען זיין וועלט —
 אייביק זאָגן ווי צום ערשטן מאל „ס'איז גוט".
 און אייביק וועט אַרומשוועבן זיין טרויער
 אויף יעדע זאָך וואָס רוט.

שוואַרצע לידער — אַרומגעזוימט מיט אַ דינער שטראַלן־שיין

נישטאָ קיין שטאַרבן אויף דער וועלט

נישטאָ קיין שטאַרבן אויף דער וועלט,
נישטאָ קיין פריער און קיין שפעטער,
נישטאָ קיין אויפגענג און קיין אונטערגענג.
אַלץ איז נאָר קרייזן — רינגען — רעדער.

נישטאָ געבוירן און נישטאָ קיין טויט,
קיין אַפּשטעלן און קיין איבעררייסן,
קיין ליניע האָט קיין אָנהייב נישט, קיין סוף,
אַלץ איז נאָר רינגען — רעדער — קרייזן.

קענסט פון מיליאָנען רגעס, זאָבן קלאַר
דעם פּראַסטן שכל אייביק דרינגען:
אויב נישט קיין טויט און קיין געבורט, איז לעבן אַלץ,
און אַלץ נאָר רעדער, קרייזן, רינגען.

אַלץ איז נאָר קרייזן, רינגען, רעדער —
און שוין נאָר אין בעסטע פּאַלן
זיינען די אַראָפּגענג און אַרויפגענג אויך
קרייזן — אַבער קרייזן אין ספּיראַלן.

נישטאָ קיין אַלפֿין און תּיוֹן, אָנהייבן און סוף,
נישטאָ קיין ליניעס מיט צוויי פּונקטן.
אין אַן אייביק, ענדלאָז קרייזן, קרייזן
איז דער אוניווערז פּאַרזונקען.

און אויך דו ביסט נאָר אַ רינג אין רינגען,
נישט געבוירן און דו וועסט נישט שטאַרבן,
און פּייניק נישט אומזיסט, אומנישט
די מחשבות אין דיין שאַרבן.

רעדער, רינגען, קרייזן נאָר — און ס'מישט און קנעט זיי
 אין סודות איינגעהילט דער מייסטער. —
 — אַ טרייסט פאַר דיר? — איז אודאי גוט ;
 און אויב נישט — מוזטו לעבן אַן אומגעטרייסטער.

לאַמיר זינגען אַ לויבליד אויפֿן זעלבסטמערדערס טון

In Memoriam Stefan Zweig

לאַמיר זינגען אַ לויבליד אויפֿן זעלבסטמערדערס טון.
 און טרינקען אַ לחיים אויף זיין הימלישן געדאַנק,
 לאַמיר זינגען אַ ליד, אַ ליד צו דער זון
 ביי זונענאונטערגאַנג.

לאַמיר זינגען אַ לויבליד אויף אַ שטריק,
 און אַ שיר השירים אויף אַ בעכער מיט סם,
 און אַ ברכה לאַמיר מאַכן אויף דער הערלעכער בריק
 פון וועלכער מע וואַרפט זיך אַריין אין ים.

און אַ שהחינו אויף דער קליינער פיסטויל,
 מיטן פערל־הענטל, געזילבערטן לויף,
 און אַ ליבעס־ליד צו דער דינענקער קויל,
 און אַ שיר אויף אַ קלינגל, וואָס אַן אַדער שניידט אויף.

און אַ הימנע אויף דעם דורכזיכטיקן גאַז,
 וואָס מע אַטעמט עס אין — אַבער אַטעמט נישט אויס.
 און אַ ליד אויך אויף אונדזער היינטיקן ליד — וויל אַ בלוטיקער שפּאַס
 אונדזרע לידער ביז היינט און אמת איז נאָר דאָס היינטיקע בלוז.

לאַמיר־זשע־זשע־זשע זינגען אַ ליד, אַ ליד אויף דעם גאַנצן אַרסענאַל,
 מיט וועלכן מע פאַרענדיקט מיט זיך, מיט זיך, די שלאַכטן־שלאַכט.
 לחיים! — גרינגאלדן און פריש שוימט אין בעכער די גאַל —
 גוט מאַרגן דיר — אמת, און דו, ליגנט — גוט' נאַכט!

אזוי זאג איך קדיש צום יארצייט פון מיין טאטן :

און אז דער טאטע איז געשטארבן און די שבעה-טעג זיינען שוין אַוועק, האָט זיך די מאַמע אונדזערע פון שבעה-בענקעלע אויפגעשטעלט צו שרייבן דריי בריוו צו די זין; איינעם קיין צפון, איינעם קיין דרום און איינעם אויף יענער וועלט.

צו אַלע דריי האָט זי אין זעלבן נוסח פשוט און פראַסט ווי אַ ליד געשריבן; — און וויאָזוי דער קראַנקער טאטע האָט זי אַ רוף געטאָן אין מיטן דער נאַכט, און וויאָזוי ער האָט דעם טויט-קראַנקן קאַפּ אויף אירע אַקסלען אַנגעשפּאַרט, און שטיל ווי אַ קראַנקער, געפאַלענער פּויגל די שוואַרצע אויגן אויף אייביק פאַרמאַכט.

און נאָך האָט זי געשריבן: — און וויאָזוי זי האָט דעם טאטנס קאַפּ פון אַקסל אירן אַראַפּגענומען און אויפן קישן געלייגט, און ווי וואָרעם ס'איז געווען זיין טויטע הויט, און די געקרייזטע האָר אויפן קאַפּ, וואָס זי האָט אַזוי ליב געהאַט, נאָך נישט אינגאַנצן גרוי, און ווי זיי האָבן אַלץ זיך נאָך געקרייזלט דין ווי זייד אפילו נאָכ'ן טויט.

די מאַמע אונדזערע איז אַ שווייגנדיקע, אמתדיקע דיכטערין, און ווייסט אפילו נישט, אַז זי פאַרמאַגט אַזאַ מין הימלישן טאַלענט, און גרויס איז זי, ווייל נאָר אין דער נשמה און אין האַרץ איז זי אַ דיכטערין, און מיר — די זין אירע — זיינען שרייבער נאָר מיט פעדערן אין הענט —

וואָבער צוריק צו די בריוו: און נישט אין זעלבן נוסח האָט די מאַמע די בריוו געענדיקט; אונדז, די אויף דער ערד, דעם איינעם אין צפון און דעם איינעם אין דרום, אונדז צוויי האָט זי געהייסן: אייביק דעם טאטנס נאָמען האַלטן הייליק און שייך, און דעם אויף יענער וועלט: און איצט מיין זון, נעם אים אויף ווי ס'פאַסט אַ זון, וואָס איז געטריי.

אַט אַזוי האָט די מאַמע צעשיקט נאָכ'ן טאטנס טויט דריי בריוו צו אירע דריי זין, אַקין צפון איינעם און דעם צווייטן קיין דרום פון דעם שטיק אומעט, וואָס רופט זיך ערד, און דעם דריטן בריוו אויף דער אמתער וועלט, און פינקטלעך האָבן די זין די בריוו באַקומען, די קעפּ געבויגן און לאַנג אין דער וועלט-נאַכט פון זייער געליבטן טאטן געקלערט.

מעדיטירנדיק איבער מיין מעטריקע

נאַכט איז, פאַרטאָג באַלד, כּהאַב געענדיקט מיין אַרבעט און נישטער אין אַלטע פּאַפּירן, אַלטע זכרונות — און פּלוצלונג האַלט איך אין מיינע הענט

א פאפיר א פארגעלטס נאך פון יענעם יארהונדערט, מיין נאמען איז דייטלעך דערויף אות ביי אות, און מיין שטעטל און דאס יאר. ס'איז דאך מיין געבורט־דאקומענט.

כ'גיב א קוק אין שויב, ס'איז נאך טיפע נאכט, כ'גיב א קוק אויף מיר דורך א שפיגל־שויב — און נאכט איז נאך אויך אין מיין הארץ. טו איך ווידער א קוק און איך טו א באַריר פאַר זיך דאָס מאַדנע שטיק פאַפיר, וואָס איז לאַנג שוין נישט ווייס — נישט די טינט דערויף שוואַרץ.

איך קוק און קוק און וואָס מער איך קוק, אַלץ ווייניקער און ווייניקער פאַרשטייט מיין שכל, וואָס עס איז דאָ אַייגנטלעך געשען — כאַטש זעלטן דייטלעך אַזוי זאָגט דאָס שטיק פאַפיר, וואָס און ווען און וואו די דאָזיקע מאַדנע זאָך, מיין געבורט, איז געווען.

איך לייג די הענט צום שטערן צו און טראַכט און טראַכט: פון אַלע די מיליאָסן שטובן, לענדער, שטעט און דערפער פון דער ערד האָט גאָט איין שטעטעלע, מיין שטעטעלע אויסגעקליבן — און דאָרטן האָט ער מיר, מיר אַליין, דאָס קומען אויף דער וועלט — אַט די מאַדנע זאָך באַשערט.

און פון מיליאָסן יאָרן, חדשים, טעג און נעכט פון דער גאַנצער, גאַנצער צייט האָט ער אויסגעקליבן איינע אַ שפּעט־נאַוועמבער־נאַכט, און פונקט אין אַט דער נאַכט, אין אַ פאַרטאַגיקער, ווינטיק־ווילדער ווינטער־שעה האָט ער מיך אויף דער וועלט געבראַכט און געזאָגט: ביסט אַ מענטשלעכע איינס, ביסט האָט ער מיך אויף דער וועלט געבראַכט און געזאָגט: ביסט אַ מענטשלעכע איינס, ביסט דאָ געמאַכט, ביסט דאָ.

און פאַרוואָס גראַד מיך? איך בין דאָך אוודאי אַזוי שטיל ווי אַ פיש ערגעץ דאָרט געלעגן מיט אַלע נשמות מיליאָסן ביינאַנד. — פונקט ווי אויף דער וועלט האָב איך דאָך אוודאי אויף יענער וועלט אויך נישט געטשעפעט קיינמאַל אפילו אַ פליג אויף דער וואַנט.

און איך קוק און איך קוק און וואָס מער איך מעדיטיר איבער דעם פאַפיר, אַלץ מערער רינגלט זיך און רינגלט ווי אַ רויך אַרום מיר די וועלט, און די ווענט פון מיין שטוב דרייען זיך שוין טאַנצנדיק אַרום מיר, ווי שליטנס פון אַ קארוסעל, און ס'קרעכצט און שעפטשעט ווי אַ לעבעדיקער דער אַלטער, פאַפירענער דאָקומענט.

נאָך אַ מאָל: יעדע זאָך באַזונדערס שטימט, און יעדע באַזונדער איז לייכט צו פאַרשטיין — די צייט? ס'איז קלאַר, דאָס אַרט? אויך קלאַר, הייסט דאָס — ברענגט אַרויס מיין מויל —

אין איין אָטעם און זייער שטיל: איך? — אויך קלאַר. נאָר אַלץ צוזאַמען, אַלץ.
אין איין אָטעם אַלץ — פון דעם כאַפּט אַזש אָן אַ קאַלטע, נאַסע, משוגענע גרויל.

ווייל טאַקע, טאַקע וואָס פאַר אַ שייכות האָב איך דען צו יענעם האַרבסטיקן פאַרטאַג.
אין יענעם ווייטן שטעטל אין מיין אומענדלעך־גאַט־נאַענטער אייביקייט געהאַט?
און אפילו אויך צו מיינע טאַטע־מאַמע? טאַקע, וואָס? ווער זיינען זיי? און מאַכטלאָז פאַלט —
מיין קאַפּ — און טרערן ריינען, ריינען מאַכטלאָז, שטיל אויף אַן אַלט־פאַרגעלטן בלאַט...

דאָס דריטע, דאָס אומהיימלעכע, דאָס אומבאַקאַנטע

(אַ ליד, וואָס איך אַליין פאַרשטיי נישט, כאַטש עס איז אַזוי אומהיימלעך לאַגיש און קלאַר)

די טויטע זיינען נישט אַנדערש אַ סך ווי די לעבעדיקע זיינען,
זיי האָבן ליב געזעלשאַפּט, און ליב, אַז גוטס מען רעדט וועגן זיי.
און טאַמער אַקאַרשט געשטאַרבן, זיינען זיי אפילו מיד נאָך, האָבן שטילקייט ליב,
ווי מוטערס, וואָס האָבן נאָר וואָס געבוירן, האָבן נישט ליב קיין געשריי.

און כבוד האָבען טויטע ליב, מער אפילו ווי די לעבעדיקע,
ווייל די, וואָס לעבן, האָבן ליב כבוד און געלט — און טויטע דאַרפן נישט מער קיין געלט,
דערפאַר האָבן זיי טאַפּלט אָבער ליב דעם כבוד, די טויטע;
יעדער לעבט ווי ער קען און דאַרף, און אַט אַזוי לעבט די טויטע וועלט.

די טויטע וואַכן אויף ביים באַריר פון אונדזערע געדאַנקען און אונדזערע ווערטער,
איז לאַמיר זיי טאַקע צוליב טאָן מיט אונדזער געדאַנק און מיט אונדזער מויל.
די טויטע האָבן ליב מעשיות פון פאַרצייטן, די צוקונפט און איצטיקייט — דווקא נישט,
פונקט ווי די לעבעדיקע פילן זיי, אַז די איצטיקייט איז אייביק אַ גרויל.

איז לאַמיר זיי צוליב טאָן, די טויטע אונדזערע, לאַמיר רעדן וועגן זיי,
לאַמיר אינדרייען די לאַמפן, די טויטע האָבן פיינט צופיל שייך,
לאַמיר זיצן אין אַ קרייז, קעפּ צונויפגעדריקט, מענער און פרויען, יונגע און אַלטע,
טויטע און לעבעדיקע, שותפים זיינען מיר אַלע און קענען איינער אַן צווייטן נישט זיין.

אַט אַזוי אדרבא, אַז מיר זיצן שוין צוזאַמען, לאַמיר־זשע טאַקע קלערן,
וועגן דעם אומהיימלעך־אומבאַקאַנטן עפעס, דער דריטער — יא, דער דריטער זאָך,
וואָס זי איז נישט לעבן און זי איז נישט טויט, און איז דאָ אַרום אונדז און איז דאָ אין אונדז,
און האַלט איבער אונדז איר אייביק־אומהיימלעכע וואַך.

וואָס קען עס טאָקע זיין, אָט דאָס דריטע און דאָס אומבאַקאַנטע ?
 גרויליק שטאַרצט עס הינטער יעדער שטוביקער וואַנט און יעדן בית-עולם פלוּיט,
 הינטער וועלכן מיר לעבן, אָדער ליגן שטיל און טויט. מיר קינדער —
 מיר קינדער פון איין טאַטע-מאַמע. די מאַמע הייסט דאָס לעבן און דער טאַטע הייסט דער טויט.

און פאַרגעסן איז דער כבוד געוואָרן און אַלע אַנדערע טויזנט קלייניקייטן.
 ווי נאָר איך האָב דערמאָנט די דריטע זאָך, די דריטע, אומבאַקאַנטע עקזיסטענץ...
 די טויטע זיינען נאָך שטילער און טויטער געוואָרן פון שרעק,
 און די לעבעדיקע? אַ שרעק אַ קוק צו טאָן — אַלע ווי איין טויט-געשפענסט...

יא, יא, ברודער, די טויטע זיינען נישט אַנדערש אַ סך ווי די לעבעדיקע זיינען.
 היימלעך איז אין זייער געזעלשאַפט, מ'רעדט רכילות, מ'טוט אַ שטיף, אַ לאַך.
 נאָר וויי — מע בלייבט אָן לשון, ס'נעמט איינעם אָפּ די הענט, די פיס,
 ווי נאָר עס באַווייזט זיך די שרעקלעכע מראה, דאָס געשפענסטישע פנים פון דער דריטער זאָך.

איבער אַ פאַטאַגראַפיש בילד

מיט מיינע אויגן, גלעזלעך פון לייב, וואָס שטעקן אין מיין מוח, האָב איך געזען אַ בילד אַזאָ:
 פּוילן — 42 — אַן אַפּגרונט-טיפּער גרוב מיט הונדערטער נאַקעטע, מענטשלעכע לייבער,
 מאַגער-גלידערדיקע, געשוואַלן-בייכיקע, אויסגעקליידערטע, אַנגעשליידערטע, אויסגעמישטע.
 אַ קאַשע פון לייבער — יידן, גוים, קינדער, מענער, יונגע און אַלטע ווייבער.

און ס'איז געווען מיטאַג, געוואָרן פאַרנאַכט, איך האָב געקוקט אויף דעם בילד אַ שעה נאָך אַ שעה,
 איך האָב געקוקט אויף דעם פאַפיר ביז וואַנעט איך האָב גאַרנישט מער פאַרשטאַנען,
 גאַרנישט מער געדענקט, גאַרנישט מער געוואוסט, ביז די גרויל האָט, ווי האַלב-טויטע לייב
 וואָס שטייען אויף תּחית המתים, איבער מיין לעבעדיק לייב גענומען שפּאַנען.

איך האָב אפילו פאַרגעסן, אַז אויף דער וועלט זיינען דאָ דייטשן, פּאָליאַקן, ענגלענדער, יידן,
 און געדענקט האָב איך יא, אַז ערגעץ דאַרט אין פּוילן האָבן מיר אַלע נאָך אַ לעבעדיקע מאַמען.
 און ווי אַ זאָך מאַכט זיך, היינט איז עס דאָך מעגלעך, אַז אויף דעם פאַפירנעם בילד אַדאָ
 זע איך זי, קוק אויף איר, נאָר איך דערקען זי נישט, ווייל זי איז אויסגעניורעט מיט אַלע
 לייבער צוזאַמען.

און אַזוי ווי איך האָב שוין זינט אַ דריי שעה פאַרגעסן, אַז אויף דער וועלט איז דאָ אַ גאַט,
 האָב איך אויך נישט געדענקט, אַז איצט וואַלט פּונקט גוט געווען מיט אים זיך אויסצוטענהן,

און אזוי ווי איך האב אלע מיינע פינף חושים אין דעם פאפירענעם גרוב אריינגעגראָבן, האָב איך אויך מיינע אויגן נישט געפילט — און אָן אויגן קען מען דאָך נישט וויינען.

טיף צו פאַרנאַכט שוין בין איך צו זיך געקומען, אַרויסגעשלעפט די פינף חושים פון דעם בילד, צוגעגאַנגען צו אַ שפיגל און געמאַכט אין אים אַריין מאַדנע, ווילדע העוויות. שפעטער האָב איך געלאַכט צו זיך אַליין, געגענעצט ווי אַ הונט, שפעטער ווי אַ וואַלף געבילט, און צום סוף לאַנגזאַם, טראַף ביי טראַף געזאַגט: איך, דו, ער, זי, מיר, איר, זיי — אלע זיינען חיות.

22טער יוני 1941

... און אויסגעשטרעקט האָט ער זיך אויף דער ערד, דער בלוט־יונגער רויט־אַרמיער, מיט אַ קויל אינמיטן האַרץ און צום סאַמע מיטן הימל זיינע אויגן — און געבליבן שטיל. ווייטער זיינען אים פאַרביי זיינע חילות אַוועק, און איבער זיין קאַפּ זיינען, ווי פייגל, די עראַפּלענער געפּלויגן און געפּלויגן.

פול מיט זומער און מיט שפע איז די ערד אַרום אים געלעגן. — שנייד מיך — רופט דאָס קאַרן — ברענג מיך אין שיער, אין דער קילער קאַמער — בעטן זיך די רייפע פירות פון די ביימער — און זיי רופן אים: איוואן און איוואן! — נאָר ער הערט נישט, דער טויטער ריטער פון סערפּ און פון האַמער.

בלויע און גרויסע זיינען זיינע אויגן געוועזן, זיי ליגן איצט אָפּן אַנטקעגן די לעבעדיקע הימלען — צוויי קליינע, טויטע שפיגלען; אזוי גיך ווי נאָר די חילות וועלן דאָ פאַרביי, וועלן זיך קראַען אַראַפּלאָזן אויף זיי און זיי מיט נאַכט אינמיטן טאַג פאַרויגלען.

נישט אויף אַן אמת האָב איך דאָס בילד, וואָס איך באַשרייב דאָ, געזען מיט די אויגן, דאָס בילד האָט נאָר דאָס אומרואיקע קלאַפּן פון מיין האַרצן געצייכנט אויף דער לייוונט פון מיין ווייסן חלום מיט דעם שווערן בלייער פון מיין שוואַרץ געוויסן, בשעת אַליין האָב איך געוואַרפן מיך אויף אַ געלעגער, אויף אַ ווייכן.

און אַט אזוי האָב איך די גאַנצע נאַכט גערעדט צו זיך: איך בין דיך מקנא, מקנא איוואן, דו אויף דער שטילער ערד, איך אויף אַ צערודערט בעט, און דו ביסט דערהויבן — ווייל איך בין לעבן געבליבן, לעבן, לעבן מיט ערד, מיט שטויב, מיט צווייפל, און דו, שיינער, בלאַנדער איוואן, ביסט טויט, געשטאַרבן, אַבער מיט הימל, מיט ליכט, מיט גלויבן.

מנחם אבל צו זיין

זיינען געקומען יעסיען־רעגנס צו גיין מנחם אבל צו זיין, און זיינען אַריבערגעגאַנגען אַריבער די מויערן פון דער וואַרשעווער יידן־שטאָט, און האָבן מיט טרערן גערעדט צו די איינגעשלאָסענע יידן: מיר זיינען געקומען — יידן — צוזאַמען מיט אייך צו טרויערן.

און ס'זיינען געקומען די שנייען אום ווינטער צו פאַלן, און איבער די מויערן זיך אַריבערגעהויבן, און שטיל געשעפטשעט צו די וואַרשעווער יידן, גלייך אין די מידע נשמות אַריין: מיר זיינען געקומען — יידן — צו העלפן אייך גלויבן.

און אַז סע איז שפעטער דער פּרילינג געקומען, זיינען שוואַלבן מיט אים געקומען און אונטער די דעכלעך פון חורבות האָבן זיי פול מיט פאַרטרויען נעסטן געקלעבט און אין הימל אַרומגעשאַסן הויך, העכער און נאָך העכער און גע־שוויש־טשעט: זאַרגט זיך נישט — יידן — קוקט אויף אונדז, איר וועט נאָך וועלטן בויען.

און אַז סע איז שפעטער דער הייסער זומער געקומען, איז מיט אים די פעסט געקומען צו גיין צו די יידן און געזעצט זיך אויף די צעגליטע שטיינער: יידן — און אייך, וואָס קען אייך העלפן? אייך וועל אייך העלפן נקמה נעמען — נקמה, נקמה — האָט די כּאלערע געצישיעט פון צווישן די ציינער!

און אויך זיינען אויפגעגאַנגען זונען אויף זונען, יעדן טאָג מיט אַ נייעם פּרימאַרגן, און אַרומגענומען און געגלעט און געקושט די יידן — און אַרויסגעקושט פון די אויגן די טרערן, פון די שטערנס די זאַרגן.

און אין קלאַרע נעכט לאַכן די שטערן און שפּרינגען אַריבער די מויער, איינער און דריי, און טויזנט און ביליאָן — און זיי בלינקען און זיי ווינקען און זיי טאַנצן אויף די לאַנגע שטראַלן־פיס: יידן, נישט געענדיקט איז די שפּיל — זי הייבט זיך אָן.

אַט אַזוי זיינען רעגנס און שוואַלבן און אפילו די פעסט אַליין געקומען מנחם אבל צו זיין, און אַזוי אויך די זון און דער גאַנצער הימלישער כאַר, אַריבער די מויערן פון געטאָ אין וואַרשע, און אינמיטן פון לויטער לעצטע טעג געקנידיקט די בשורה פון ערשטן יאָר.

ת כ ר י כ י ם

לאדזש אָדער ליצמאַנשטאַט, באַלוט איז געבליבן באַלוט און (יהושע)
שאַיע שניידער — שאַיע שניידער.

אַרבעט — קיין שטאָך, סיידן דאָס צושטעכן די לאַטע, דעם מגן
דוד אויפן אַרבל, נאָדיר אַזאַ אַנשיקעניש. מ'האַט זיי אין אדמה. ער
דאַרף עס די לאַטע מ'זאָל אים דערקענען, אָז ער איז אַ ייד. גענוג אַ
קוק טאָן אויפן נאָז, אויפן פנים, און, זאָל ער האָבן די ברכות, וואָס
זיין נאָז, אַ האַרטע, אַ לאַנגע, געפעלט אים בעסער, ווי זייערע פאַר-
ריסענע געזלעך. פון די האַר איז דאָך אַפּגערעדט. האַר. עפעס אַ
ביסל היי צי שטרוי, צוגעקלעפט, איין ריס איז אויס קאַפּ האַר. זיינע
האַר, געדיכטע, געקרויזטע, מ'זעט ממש ווי זיי וואַקסן. ער שעמט זיך
ניט מיט זיין יידישקייט. וואָס האַט ער זיך צו שעמען פאַר זיי, פאַר די
רוחצים, פאַר די ... פונדעסטוועגן דערקוטשעט זי אים, די לאַטע: גיי
האַב אינזינען אָז דו טאַרסט נישט אויסטאָן דאָס רעקל, טאַרסט זיך ניט
ווייזן אָן דער לאַטע. מישטיינס געזאָגט, וואו מ'קען זיך שוין ווייזן.
פאַרשפאַרט, אַ מויז אין אַ פאַסטקע. „אַ מאַל“ האַט מען נאָך געקענט
אַרויסגיין, אַ זוך טאָן אַ שטיקל אַרבעט, אַ גוי, אַ שררה איז געקומען,
אויב נישט באַשטעלט אַ נייעם גארניטור, איז איבערניצעווען אַ מאַנטל,
איצט, ניט אַרויס, ניט אַריין. און אינעווייניק, ווער דאַרף עס נייען,
ווער? דאָס לעצטע העמד פון לייב פאַרקויפט מען פאַר אַ רייפּטל ברויט,
אַ קאַרטאַפּליע. וואַס'ט עס זיין? וואַס'ט עס זיין? שיקט זיך עס אָז ...
שאַיע שניידער וועט אַרויסגיין. ביינאַכט. שפעט ביינאַכט. פינ-
צטער — אַן אויג זיך אַרויסנעמען. גוט אַזוי. אין דער פינצטער גנבעט
ער זיך אַרויס אויף יענער זייט וואַנט. — ווער איז דאַרט? שטיי!
אַניט שייס איך! — שאַיע פילט ווי די ביקס האַט זיך אַ וויג געטאָן
פון דער לענג אין דער ברייט, אַבער נאָך איידער יענער מאַכט אַ
טריט, טוט ער זיך אַ וואַרף יענעם פאַר די פיס, טוט אים אַ כאַפּ אָן,
וואַרפט אים אום, אַ ריס די ביקס, אַ זעץ איבערן קאַפּ ...

די פינף און פערציק יאָר אויף דער אויסגעקילעכיקטער פלייצע האָבן פאַמעלעך אַבער שווער אַ דריק געטאָן — שאַיע! צעלאָז זיך ניט אַזוי.

נו יאָ, זיי זיינען געזונט, אייזן, זיך באַרען מיט זיי, דאָס אפשר ניט, אַבער, אַבער... יהודה, דער לייב יהודה פון חומש, געדענקט ער, האָט געהאַט אַזאַ האָר אויפן בוידן, ווען ער האָט באַגעגנט אַ שונא, האָט די האָר זיך אויפגעשטעלט, געוואָרן אַ שפיז און דערשטאַכן דעם שונא.

שאַיע שניידער האָט עס אַ שטאַך געטאָן ערגעץ אונטן אַזוי שאַרף אַז די פינגער האָבן זיך איינגעגראָבן, געקראַצט, געריסן, הנאה געהאַט פונעם קראַצן און געדאַנקט גאָט וואָס זי, חיה, זיין ווייב, זעט ניט. דערזעט זי, פאַטשט זי אים איבער די הענט: שוין ווידער! מ'האַט דאָך דיר געזאָגט ניט קראַצן, מאַכסט נאָך ערגער, מאַכסטו.

אַנגעקראַצט זיך אַזש ס'איז וואַרעם געוואָרן דאָרט, האָט שאַיע שניידער איינגעלייגט יהודהס האָר אויפן בוידן. מאַלע וואָס אין „חומש שטייט“. ער האָט אַבער געלייענט אַ מאַל, צי געהערט, וועגן דעם טויבן היטל. דאָס טויבע, צי דאָס בלינדע? טויב, בלינד, וואָס איז די נפקא מינה? דער עיקר איז מ'טוט אָן אַט דאָס היטעלע, ווערט מען אַ רואה ואינו נראה. שאַיע טוט אָן אַט דאָס היטל, גייט אַרויס פון טויער. ער זעט דעם סאַלדאַט מיט דער ביקס, דער סאַלדאַט אים, אַ פייג, צוגיין, אַרויסכאַפן ביי אים די ביקס. ניין, וואָס טויג אים די ביקס? זייט נאָך קאַליע מאַכן. אים וועט מען טאַקע ניט זען, ער טראַגט דאָס היטל, די ביקס טראַגט דאָך אַבער ניט דאָס היטל, מיט אַ מאַל דערזעט מען אַ ביקס גייט. ניין, דאָס טויג נישט. אָן אַ ביקס. ער גייט גאָס איין, גאָס אויס, ער זעט סאַלדאַטן, אַפּיצערן, אַט איז איינער, אָן אַפּיצער, אפשר גאָר אַ גענעראַל, האָט אַזוי פיל מעדאַלן, גייט וואַקלט זיך, שיכור אַפּנים, אין איין האַנט האַלט ער אַ רעוואַלווער און פאַכעט מיט אים: דערשיסן! יודע! אַזוי די מעשה? אַ כאַפּ דעם רעוואַלווער, אַ שאַס, דעם רעוואַלווער אַריינגערוקט אין קעשענע און ניטא אים. אַנטלויפן? וואָס דאָרף ער אַנטלויפן? אַז מ'זעט דאָך אים נישט. מענטשן הייבן זיך אָן צוזאַמענלויפן, רוקט ער זיך אָפּ אָן אַ זייט, מ'זאָל אויף אים ניט אַרויפטרעטן, ער הערט דאָס פייפּעריי, זעט דאָס געיעג און ער שמייכלט: לויפט, לויפט, יאָגט זיך, איר'ט מיך אַזוי כאַפן ווי... צו אים אַליין דערשלאַגט ער זיך, לייגט אים אַוועק און אויס, פטור. אים היט מען זייער שטאַרק. אַלץ הייסט היטן. פאַרט אין אַ געפאַנצערטן צוג, שלאַפּט ס'איז אַ סברה אין אַזאַ געפאַנצערט בעט, אַז קיין קויל קען צו אים נישט צוקומען. עס נעמט אים

גאר קיין קויל... וואס'ט עס זיין? וואס'ט עס זיין? קען מען טאקע נישט...? שיקט זיך עס אז א וועלט מיט מענטשן, מילא זיי, די פאָ-ליאָקן, האָבן נישט געקענט, ניט געוואָלט, די כאַליערע ווייסט זיי, אָבער די פּראַנצויזן, די ענגלענדער, און איצט די רוסן, עפעס אַ קליי-ניקייט, מיליאָנען! מיליאָנען! ער'ט כאַפּן די מפּלה. דאָרטן וועט ער ברעכן דעם קאָפּ. ער גייט? זאָל ער גיין. ער'ט ברעכן די פּיס. זאָלן נאָר קומען די רעגנס, ווערן בלאַטעס, די פּרעסט וועלן אַ כאַפּ טאָן... שוין באַלד אלול. אלול, תּשרי, חשון. זאָל נאָר קומען דער מר חשון... דער סקאסער פּאָס ליכט אין שאַיע שניידערס קעלערשטוב האַט זיך אַ וויג געטאָן, אַ בלענד געטאָן שאַיען די אויגן. אַ פּאַרהירושטער האַט ער אַ קוק געטאָן, דערזען, אינעם פּאָס ליכט האַט זיך געוויגט אַ וועלט מיט שטויבעלעך. ווי שפעט איז עס שוין? מוז שוין זיין אַרום מיטאַג צייט. מיטאַג. מיטאַג... די אויגן האָבן אַ בלאַנדזשע געטאָן צום אויוון.

— זאָלסט מיר ניט אַרויסגיין פון שטוב! דו הערסט?

— וואָס זשע, האַסט מורא מע'ט מיך אויסכאַפּן?

— הייבסט שוין אָן? זאָלסט זיך נישט דערוועגן אַרויסגיין פון

יענער זייט טיר.

— אַט האַסטו דיר, פון יענער זייט טיר טאַר מען שוין נישט אַרויס-

גיין. אפשר זיך אַנידערלייגן און שטאַרבן.

— כ'על פּאַרשליסן די טיר. אויף מיינע נאמנות, כ'על פּאַר-

שליסן.

— פּאַרשליסן דעם אוצר, וועט זי פּאַרשליסן. גיי שוין, גיי שוין.

כ'על ניש אַרויסגיין, אַז כ'זאָג דיר כ'על ניש אַרויסגיין /עליך ניש אַרויסגיין.

נאָך אַ נס וואָס זי שלעפט זיך אַרויס יעדן פּרימאַרגן מיטן קוישיקל.

קומט אַהיים, ברענגט זי אַ מאָל אַ שאַלעכץ פון אַ קאַרטאָפּליע, אַ ביסל

גרויפן, אַ מאָל אפילו אַ שטיקל ברויט. ווען נישט זי... אָבער פּאַר-

רויכערן. דאָס האַרץ ציט אַזוי... כאַטש איין צי.

אַ בלינד, אויסגערונען אויג פונעם שטרוי זאָק האַט אַ וואונק

געטאָן — שטעק נאָר אַריין די פינגער, גיב גוט אַ גראַב... שאַיע

האַט שוין געפילט אין די פינגער די ווייכקייט פון דער צוגעפּוילטער

שטרוי. ער האַט שוין אָבער דערפילט דעם עסיקן רויך אין האַלדז. די

שטרוי מיט באבולע פּאַפּיר רייסן אים אויס די קישקעס. ער'ט זיך אַרויס-

כאַפּן אין דרויסן. ער'ט ווייט נישט גיין. טאָקע דאָ אין גאַס, אַ מאָל

געפינט מען אַ שטיקל. אַ פּאַר שוועבעלעך איז דאָ. מע'ט אַך אים

נישט אויסכאַפּן.

שאיע איז געשטאנען ביי דער טיר, זיך איינגעהערט, די האנט האט גערוט אויף דער קליאמקע. — טעפֿטעפֿטעפֿ, — האט טעמפֿ אָפּגע־קלאַפּט אין קאָפּ און דאָס האַרץ — טיאָך־טיאָך. צו אים? יאָ, אויף די טרעפּ שוין. ניט זי. איר טראַט קען ער. טאָ ווער קען עס זיין? פאַרשליסן. ניט אַרײַנלאָזן. עמיצער האָט אַ טאַפּ געטאָן די קליאָמקע. שאיע האָט מיט דער ברוסט צוגעשפּאַרט די טיר, די פּראַגע: ווער אײַדאַרט? איז דערשטיקט געוואָרן.

— שאיע?

שאיעס ברעמען האָבן זיך אַ הייב געטאָן. די ברוסט האָט זיך אָפּגעטיילט פון טיר, די האנט אויף דער קליאָמקע גרייט צו עפענען און פאַרהאַקן נאָך שטאַרקער.

— שאיע?

די אויערן האָבן אונטערגעזאָגט — אַ באַקאַנט קול, עפּן אויף. שאיעס האָנט האָט פּאַמעלעך געצויגן די טיר, איין אַקסל האָט זיך אַ צי געטאָן צו דער שמאַלער שפּאַרונע.

— יחיאלטשע?

יחיאלס אַקסל האָט זיך אַרײַנגעשניטן אין דער עפענונג, שאיע האָט קוים געהאַט צײַט אַ טראַט צו טאָן אָן אַ זײַט, יחיאל איז שוין געווען אינעווייניק, זײַנע אויגן זײַנען אַ לויף געטאָן איבער דער קעלערשטוב. ערשט נאָכדעם אַ קוק געטאָן אויף שאיען. — קײַנער נישטאָ?

— וואָסי? זעסטאָך.

— גאַרנישט. וואָס זאָל זיין? פּאַרקײטלט. אַט אַזוי.

— פון וואָנען קומסטו עס?

— פון וואָנען? פון גאַס.

— כ׳מײן...

— האָסט אפּשר אַ שוועבעלע?

יחיאל האָט אַרויסגענומען אַ טאַרבעלע טאַבאַק. מיט ציטערנדיקע פינגער האָט ער אויסגעוויקלט אַ שטיקל פּאַפּיראַס פּאַפּיר, עס צוואַ־מענגעלייגט אויף העלפט, איבערגעפירט דעם קנײַטש איבערן צונג, צעטיילט אויף צווייען, איין העלפט דערלאַנגט שאיען. גענומען שיטן אין פּאַפּיראַס דאָס זאַמדיקע ביסל טאַבאַק, האָבן ביי שאיען אָנגעהויבן ציטערן די פינגער. — וואָרט! 'עסט פּאַרשיטן. אַט אַזוי.

— איך זאָג דיר יחיאלטשע, גאַט אַליין האָט דיך צוגעשיקט. —

האָט שאיע אַזש פּאַרמאַכט די אויגן נאָכן ערשטן פּאַרציען זיך מיטן שלונג רויך. — איך בין עס געשטאַנען ביי דער טיר און געטראַכט: וואו גײט מען אַרויס קריגן אַ שטיקל פּאַפּיראַס? עס רעדט זיך אַזוי, אַ שטיקל פּאַפּיראַס. שוין נישט פּאַרזוכט קײן פּאַפּיראַס, געדענק שוין

נישט די צייט, ערשט גאט אליין האָט דיך צוגעשיקט. ניט קיין שלעכטער טאָבעק. וואו האָסטו עס דערטאָפט אַזאַ אוצר?

— געגנבעט.

— מ'טאָר שוין נישט פרעגן?

— ענטפער איך: געגנבעט. וואָס קוקט איר אויף מיר? אייך

געפעלט אויך נישט?

— כיעלטשע...!

שאַיעס האַנט אויף יחיאלס אקסל — אַ ברידערלעכע האַנט, וואָ-
רעמט און שטאַרקט, שאַיעס קוק — אַ פאַטערלעכער — שיצט און
שטראָפט.

יחיאל האָט אַרויסגעשטויסן אַ מויל רויך, אויסגעשפיגן. — שינדל
די קורעלאַפניטשקע, מיט אַ מאָל געוואָרן אַ צדיקת, מיך געסטראַשעט,
זי'ט מיך מסרן. אַ גוטע מכה, איר אויפן צונג אויף אירן. זאָל זי. כ'האַב
זי אין דער ערד, מיט זיי אינאיינעם. נישט גיין אַרבעטן. איר הערט,
שאַיע, כ'על נישט אַרבעטן!

יחיאל האָט זיך אַ זעץ געטאָן אויף בענקל אָן אַ ווענטל. די
פלייצע האָט זיך אַ וויג געטאָן, דער קאַפּ האָט זיך אַרונטערגעלאָזט.
אַ שויער שוואַרצע האָר, איבער זיי האָט זיך געקרייזלט אַ גרוי בלויער
רויך. דער רויך האָט זיך אַרומגעדרייט אַרום דער שטילקייט פון קע-
לערשטוב, ניט געוואָגט זי אַנצורירן, שאַיע האָט פאַרגעסן צוטראָגן דעם
פאַפּיראַס צו די ליפן.

— איך וויל שלאָפן, איך שטאַרב. — די ווערטער זיינען אַרויס-
געשפרונגען פון יחיאלס אַרויפגעשטויסענעם פנים. דער קלאַנג האָט
אַ קער געטאָן שאַיעס קאַפּ, ער האָט דערהערט די רייד, דערזען יחיאלס
פנים. די שוואַרצע האַלבע רייפלעך אונטער די אויגן האָבן אויסגעצויגן
די באַקן, דאָס פנים, פאַרשאַרפט דעם קין, די אויגן... זיי געפעלן
אים נישט. — נו, שפאַר זיך צו, ווער לאָזט דיך נישט? — האָט שאַיע
זיך אַ לאַז געטאָן צום בעט אין ווינקל. — לייג זיך צו, גיי. אַט אַזוי,
טו אויס! טו אויס! — האָט ער גענומען ציען פון יחיאלן דאָס רעקל.
יחיאל האָט זיך אַ זעץ געטאָן אויפן בעט, אַנגענומען איין פוס, האַלטנ-
דיק אים, פאַרקוקט צו שאַיען.

— גערופן זיך פאַרשרייבן אויף פעלד אַרבעט. זיך נישט געוויזן.
וואָלט געאַנגען. אַנווערן די שטינקעכץ דאָ? אַבער אַ מכה. ניט
אַרבעטן אויף זיי. נעלם געוואָרן. ביי דער קורעלאַפניטשקע, האָט דאָרטן
אַ לאַך אַ פאַרשטונקענע, זיך געוואָלגערט די טעג און ביינאַכט...
איצט איז אַלץ אַ סחורה, די צרה איז דאָס אַפּזעצן, אַז בייטאָג טאָר מען
נישט אַרויסשטעקן די נאָז. איז זי דאָס אַרויסגעאַנגען מיטן קוישל...
...

אָפּגעמאַכט — חצי חצי. געזען זי באַגנבעט מיך, זיך נעמט זי די סמע-טענע, פונדעסטוועגן געשוויגן. אַ ברירה? ערשט זי האָט גענומען באַלעבאַטעווען איבער מיר אָט ווי איך וואָלט געווען איר... אַזוי די מעשה? האָב איך איר דערלאַנגט אַ חלק, האָט זי מיך געסטראַשעט, זי'ט מיך מסרן, וועט זי מיך. כ'האָב זי אין דרערד, האָב איך זי. איר לינקן אויער וועט זי זען? אַזוי וועט זי מיך זען. כ'על זיך אַרויסגנבענען, שאַיע! כ'על זיך אַרויסגנבענען. צו זיי דאָרט...

— גרינג צו זאָגן. אפשר פריער, איצטער... זיך פאַרשפרייט ווי אַ צרעת, ווי אַ שרפה, צו ווייט...

— ברענען זיי ווי אַ ליכט. כ'וועל זיך אַרויסגנבענען!

איין שוך איז אַ פאַל געטאָן צו דער ערד, דער צווייטער, איידער די פיס האָבן זיך נאָך אַריינגעקליבן אין בעט איז שוין דער קאָפּ געליגן איינגעזונקען אין קישן, אין שלאָף.

פון יחיאלס איינער באַק האָט אַרונטערגעשריען דעם חושך פון זיין גאַנצן פנים, דער ווייטער פלעק האָר אויפן שליף איז געשפרונגען שאַיען אין פנים אַריין: ווייס! ווייס! שאַיע האָט שיער נישט אַ טאַפּ געטאָן מיט אַ פינגער אָט דעם ווייסן פלעק. אפשר טאַקע אויס-געשמירט. שיקט זיך עס, ער, יחיאלטשע, זיין שניידער יינגל, דאָך נאָך אַ שנעק. ווי אַלט קען ער זיין? זיבעצן, העכסטנס אַכצן, און אַ... גנב...

שאַיע איז אָפּגעאַנגען פון בעט, געמאַכט אַ פאַר טריט, זיך אומ-געדרייט, געבליבן שטיין, געקוקט אויף יחיאלטשען, זיין שניידער יינגל, געזען אים און אויך זיין פראַימען, וועמען מ'האָט אַוועקגעשלעפט אויף צוואַנג אַרבעט. געווען צוויי קאַרטלעך, איצט, שוין אַ חדשים דריי ניט געהערט. ווער ווייס... שאַיע האָט גענומען אַרומגיין. „אַ מכה. נישט אַרבעטן אויף זיי.“ פראַים האָט געוואָלט? פון שטוב אַרויסגעשלעפט. און אַזוי אַ? ער'ט אַריינפאַלן, וועט ער... „זיך אַרויסגנבענען, צו זיי דאָרט...“

נאַכט. אַ רעגן גיסט. יחיאל גייט פאַראויס, זען קען אים שאַיע נישט, ער פילט אים אָבער ווי ער גייט פאַראויס און שאַיע מאַרקירט אַריינצושטעלן זיינע פיס אין יחיאלס פיס טריט. נאַס. רעגן? שווייס? די פיס זינקען אין בלאַטע, איין פוס — ניט אַרויסצושלעפן. יחיאלטשע! כיעל! כי... — שטיין! —

שאַיע האָט זיך אַ צאַפּל געטאָן, אַ קער געטאָן דעם קאַפּ. דער שלאַפּנדיקער יחיאל האָט זיך געוואָרן מיט אַ געשריי דאָס מויל אָפּן און דאָס געשריי בויעט זיך דאָך אין אַ... צונגלאָזן מויל. — יחיאל! כיעל! — שאַיע האָט אים אַ טאַרע געטאָן. יחיאל האָט

זיך אַרריי געטאָן, געבליבן שטיל, ווייטער געשלאָפֿן. שאַיע איז גע-
שטאַנען, געשאַקלט מיטן קאַפּ, אָפּגעגאַנגען פֿון בעט, די הענט פֿאַר-
לייגט אויף הינטן, גענומען אַרומשפּאַנען. וואָס'ט זיין? וואָס'ט זיין?
„ניט אַרבעטן אויף זיי.“ ווי לאַנג אַז ער האָט שוין ניט געזען אַ
שטאָך אַרבעט? פֿאַרגעסן ווי צו האַלטן די שער, די הענט זיינען שוין ...

שאַיע האָט אַ ריב געטאָן די הענט, די אויגן האָבן זיך אַ ווענד
געטאָן צום אויוו, צום שאַפּקע. צום וויפּלטן מאַל איז ער צוגעגאַנגען,
אַז עפּן געטאָן דאָס טירל און צום וויפּלטן מאַל דערזען אַ גלאַז, אַ שאַל,
אַ טעלער, רייך, ליידיק. דאָס מויל האָט אַ ציאַמקע געטאָן, דערפּילט אַ
שווערן צונג, אַ ליימענעם טעם. פֿאַרויכערן, פֿאַרויכערן!

דער קאַפּ וואָס האָט נאָר וואָס געהאַט אַריינגעקוקט אין „פּוסטן
אַרון קודש“ האָט זיך אַ דריי געטאָן, די אויגן האָבן אַ בליק געטאָן
אויפֿן שלאַפּנדיקן יחיאל און גלייך אַ שפּרונג געטאָן צו יחיאלס רעקל,
דאָס פּעקעלע טאַבעק — אַ באַרג, ניט צו פֿאַרזען. שאַיע האָט הייליק
פֿאַרקלאַפט דאָס טירל פֿון שאַפּקעלע, איין שפּאַן געטאָן. יחיאל האָט
זיך נישט אויפּגעכאַפט. שאַיע האָט גענומען גיך שפּאַנען, דאָס פּעקל
טאַבעק האָט אים נאָכגעיאַגט, יחיאלס רעקל האָט זיך נאָכגעשלעפּט.

די אויגן זיינען געווען געריכט צום שלאַפּנדיקן יחיאל און די
פינגער האָבן זיך געשלייכט אין קעשענע פֿון רעקל, אַנגעטאַפט דאָס
פּעקעלע, אַרויסגעצויגן. שנעל, שנעל האָבן די פינגער געוויקלט דעם
פּאַפּיראַס, אַריינגעשטעקט דעם פּאַפּיראַס צווישן די ליפּן. דאָס פּייער
פּונעם אויף צווייען געשפּאַלטענעם שוועבעלע האָט זיך געטוקט אין דער
דלאַניע, שאַיע האָט פֿאַרויכערט, זיך פֿאַרצויגן און פֿאַרגעסן ווי ער
האָט דעם פּאַפּיראַס געקראַגן, דער רויך האָט זיך געקרייזלט און
שאַיעס מחשבות האָבן זיך נאָכגעקרייזלט.

אינגעשפּאַרט. אין אַ שטייג. אַז מ'קען זיך ניט אַ ריר טאָן. ווען
ער קען אַרויסגיין. פֿון יענער זייט, דאָרטן זיינען דאָ אַזוי פּיל מענטשן,
געהאַט אַזעלכע רייכע קונדן, זיינען זיי איצט אויך ניט רייך, אַבער אַלץ
ניט אַזוי ווי דאָ, אַ שטאָך אַרבעט איז דאָך ניט צו קריגן, סיידן תּכריכים.
אפּילו דאָס נישט. אַזוי פּיל לוויית אַז מ'האַט מתיר געווען באַגראַבן
אַן תּכריכים. וואָס מענטשן צעשטאַרבן...! שמשון אהרן לייבס, צי-
פּע די בעקערין, מענדל דוד איטשע מאירס... אַ שרעק, אַ שרעק.
וואָס'ט עס זיין? וואָס'ט עס זיין? עפּעס מוז דאָך... „כ'על זיך אַרויס-
גנבענען“...

פינצטער, חושך. ער און יחיאל. שוין אויסגעפּאַרן אויף וויפּל
פּויערישע וואַגנס, איצט גייען זיי אַן אַ זייט פֿון שליאַך, ערגעץ דאָ
ניט ווייט דאָרף זיין... אַז דאָרטן זעט זיך אַ פּייערל... וואָס קען

עס זיין? שיקט זיך עס, שוין...? זיי שטעלן קעזישע טריט, אָט אָט... מיט אַ מאָל דערפילט ער עמיצער לויפט נאָך, ער הערט שוין ניט דאָס לויפן, דאָס סאָפּען הערט ער, און געמעגט שווערן... — שטיי! שטיי! וואָרט! וואָרט, זאָג איך דיר! — חיה! ווי קומט זי? ווי האָט זי?...?

דער פּאַפּיראַס איז געבליבן רוען צווישן די צוויי פינגער, ניט דער גרייכנדיק די ליפן, שאַיעס אויגן האָבן זיך געצויגן אויף אַרויף, די אויערן, האָט ער געפילט, ציען זיך אויך, הערן זיך איין, הערן זיך שטאַרק איין און זיי דערהערן... חיהס טריט, יאָ, דאָס איז זי, אירע טריט, אָט איז זי שוין ביי די טרעפּ, איין טרעפּל, צוויי...

זיך באַהאַלטן! אַ לויף טאָן איר אַנטקעגן, וואָרענען זי, יחיאלטשע איז דאָ, ער שלאָפט, צו שפעט, חיהס קוישיקל האָט אַ שטופּ געטאָן די טיר, געעפנט, זי האָט זיך אַריינגעשטעלט, פאַרהאַקט די טיר היינטער זיך, יחיאל האָט זיך אַ צאַפּל געטאָן, אויפגעשפרונגען פון בעט, חיה, שאַיע און יחיאל זיינען אַלע געשטאַנען, דער רויך פון שאַיעס פּאַפּיראַס האָט זיך געקרייזלט, געוויקלט זיך אַרום שאַיען, אים געבונדן הענט און פיס, אים פאַרשטעלט דאָס מויל, די אויגן, — געפאַקט! גנב! געגנבעט אַ פּאַפּיראַס, אַריינגעגנבעט אַ פאַרשוי אַ גנב און גע-וואָלט זיך אַרויסגעבענען אינגאַנצן, אַנטלויפן. גאַנצוו!

חיה האָט אויפגעבונדן שאַיען — זע נאָר! ניט דערקענט! ס'קאַצל קומט! ווי קומסטו אָהער?

— ער איז אַריינגעפאַלן, געווען שלעפּעריק, אים אויסגעגאַנגען דאָס חיות, אים געהייסן זיך צושפּאַרן, — האָט שאַיע גערעדט פאַר יחיאלן, געקוקט אָט אויף חיהן אָט אויף יחיאלן מיט אַ שולדיקן קוק: זי'ט דיר גאַרנישט טאָן, אָבער דו מיר אויך ניט... פאַר אָט דעם אַ... דאָס שטיקל פּאַפּיראַס האָט שוין געברייט זיינע פינגער, ער האָט פאַרשטיקט דאָס פייער, צעריבן דאָס שטיקל צווישן די פינגער, חיה האָט אַוועקגעשטעלט דאָס קוישיקל, זיך נאָך אַ מאָל אומגעקוקט, יחיאל האָט אַ צי געטאָן די הענט אויף אַרויף, אַ ריב געטאָן דעם פנים, אויס-גשטרעקט איין האַנט צום רעקל.

— וואוהין איז? — איז שאַיע אונטערגעשפרונגען.

— נעמען אַ פּאַפּיראַס.

שאַיע האָט אַרונטערגעלאָזט די אויגן, דערזען יחיאלס באַרוויסע, ברודיקע פיס, ער האָט אַ שפּאַן געטאָן צו חיהן, געסודעט עפעס, חיה האָט אויפגעהויבן דעם קאַפּ, — געמעגט לאָזן דיין רייכערן אויף שפעטער, נאָכן עסן.

— עסן! ווער וויל עס עסן?

חיהס קוק — וואָס רעדט דער מענטש? — קוקסט מיר אויס
ווי נאָך אַ לאַנגן הענית.

— קיין תעניתים פאָסט איך נישט, חיהשע, שלאָפן, דאָס, זעט
איר, איז שוין... —

— גיי ווייס, שלאָפן. — חיה האָט אַ קנייטש געטאָן מיט די אַקסל,
זיך גענומען פאַרען, שאַיע האָט פאַרטרויט יחיאלן אַ וויכטיקן סוד
— דריי קאַרטאַפל האָט זי געבראַכט, און אַ ביסל גרויפן, יאָ, יאָ, אַ
ביסל גרויפן, ווי איד בין אַ ייד. 'עסט עסן מיט אונדז. סיי ווי נאָך
גרויסער טאָג... דיר געבן אַ שוועבעלע? וואַרט, אַנצידנדן דעם אויוון
וועסט שוין פאַרוויכערן.
— ווילסט?

— ניין, אַ דאַנק, — האָט שאַיע פאַרשעמט געענטפערט. — זעסטו,
נאָכן עסן... ווייסט, אַז מ'עסט אַפּ, מאַכט נישט אויס וואָס, אַבער נאָכן
עסן האָט דער פאַפיראַס אַן אַנדער טעם. ניט אַזוי?
יחיאלס שמייכלענדיקע אויגן האָבן צוגעשטימט. ער האָט גענומען
אַרויפציען די שיד און אין די טיף ברוינע, שיער ניט שוואַרצע אויגן,
האָט זיך צעשפילט אַ שמייכל — דאַרפן קריגן... אַ שטיקל זיף.
דאָס שטיקל זיף האָט אַרויסגעפירט יחיאלן אין גאַס... אים גע-
בראַכט צוריק צו שיינדל דער קורעלאַפניטשקע, אים ווידער אַרויס-
געיאָגט פון דאָרט... שאַיע האָט דערווייל זיך דורכגערעדט מיט דער
ווייב. — געווען ביי בריינדלען?
— געווען.

— נו. נו. נוקעט!
הייסט עס, ניטאָ קיין ידיעה פון פראַימען. ווער ווייס... שאַיע
וויל נישט טראַכטן. — נו, וואָס האָסטו געהערט, געזען?
— געזען. וואָס זען מען? לוויזות.
— ווער געשטאַרבן?
— ווער געשטאַרבן? איך ווייס ווער? צוויי לוויזות. ווער גע-
ווען דאָ?

— דאָ? קיינער נישט. ווער האָט צו זיין? כיעל, זעסט'אָך.
— ביזע שוין. וואָס טוט ער?
שאַיע האָט אַ מאַך געטאָן מיט די אויגן — פּרעג נישט איצט און
חיה האָט אין דער הויך אַ זאָג געטאָן: — באַגעגנט איצי טאַנדייטניק,
האָט ער מיר געזאָגט די קהילה רופט שניידער.
יחיאל האָט אַ הייב געטאָן דעם קאַפּ. — שניידער? — האָט
שאַיע אויסגעשריען. — די קהילה רופט שניידער? וואָס דאַרף די
קהילה שניידער?

— אזוי האָט ער מיר געזאָגט. די קהילה האָט גערופן אַלע שניר-
דער פון שטאָט אויף מאָרגן אינדערפרי.
— די קהילה שניידער? — האָט שאַיע איבערגעחורט, — וואָס
דאָרף די קהילה שניידער? סיידן תכריכים נייען. דו וויסט עפעס
דערפון?

יחיאל האָט אַ דריי געטאָן מיט די אַקסל, ניט ער ווייס, ניט ער
האָט צו טאָן מיט שניידעריי.

— אפשר וואָלט איך צוגעגאַנגען אַ פרעג טאָן?
וואוהין וועסטו גיין? אָט איצטער אַ? דאָך שוין באַלד נאַכט.
דיר געזאָגט, אויף מאָרגן אינדערפרי. מאָרגן, מירצעשעם, וועסטו גיין.
נעם גרייט בעסער צום טיש.

יחיאל האָט זיך געקוויינקלט, זיך געשוואָרן ער איז נישט הונגעריק,
שאַיע איז צוגעשטאַנען ער מוז עסן און וואוהין איילט ער זיך? דאָך
נאָך גרויסער טאָג...

יחיאל איז געבליבן עסן. דער איינער מאַלצייט, געגעסן אַרום
דריי פיר בייטאָג, האָט מכפר געווען פאַרן אַנבייסן, געדינט פאַר מיטאָג
און שוין בייגעשטאַנען פאַר אַ וועטשערע. שאַיע האָט זיך גאַרניט גע-
קענט אַפלויבן פון דעם קרופניק, אזוי געשמאַק, געמעגט שווערן מיט
אַ בייך, אַ פעטן ביין האָט חיה אים אויסגעקאַכט. ניין? טאָ פון וואָנען
קומען די אויגן? צו דערזען די „אויגן“ אינעם קרופניק האָט מען גע-
דאַרפט האָבן שטאַרקע אויגן גלעזער, אָבער שאַיען האָט אזוי פאַר-
שמעקט דאָס געקעכץ אַז ער האָט געזען אויגן און געווען אזוי באַרע-
דעוודיק אַז חיה האָט פאַרוואָרגט אַ קוק געטאָן אויף אים — עפעס איז
ער איר... האָט עס ניט צו טאָן מיט אים, מיט דעם כיעלן?

— זאָגסטו מאָרגן אינדערפרי ביי דער קהילה? — האָט ער
איבערגעפרעגט נאָך אַ מאָל. —

— וואָס אַ שטייגער קענען זיי דאַרפן שניידער? האָ?

— 'עסט גיין, 'עסטו זען.

— דו גייסט?

— איך? — אינעם טאָן פון יחיאלס פראַגע האָט זיך געהערט:

איך? וואָס האָב איך צו טאָן מיט שניידער? איך פאַרנעם זיך מיט...
כ'ווייס נישט. זען מאָרגן.

— קום צו. אויב ניט צו דער קהילה, טאָ קום צו אַהער. 'עסטו

קומען?

יחיאל האָט מיט אַ האַלבן מויל צוגעזאָגט, זיך געזעגנט מיט חיהן,
איר געדאַנקט פאַר דער וועטשערע, אַנגעבויגן דעם קאַפּ און אים

אַרויסגערוקט אין דרויסן. אויף די טרעפּ האָט ער אָנגערוקט דעם דאשעק און שנעל אַ שפּאַן געטאַן.

געבליבן אויג אויף אויג, האָט שאַיע איבערגעגעבן חיהן וועגן יחיאַלן. חיה האָט פּאַרזאָרגט אויסגעהערט. — אַזוי הייסט עס? און וואו איז ער'ס איצט אַוועקגעגאַנגען? כ'מיי וואו'ט ער נעכטיקן? — נעכטיקן. מ'רעדט און מ'רעדט און מ'שושקעט זיך. די נעכט... די נעכט... דאַרף ער ניט, כ'מיי ביינאַכט איז ער דאָך... אויף, ביי טאַג, בייטאַג דאַרף ער שלאָפּן.

— טאָ פּאַרוואָס האָסטו אים נישט געזאָגט ער זאָל קומען אַהער? — וואָס הייסט ניט געזאָגט? האָסט'אָך געהערט! אים געזאָגט ער זאָל קומען צו דער קהילה, אויב ניט דאַרטן זאָל ער קומען אַהער. און די קהילה דאַרף שניידער. ווער ווייס? אפשר... וואָס זאָגסטו? — וואָס ווייס איך? ס'וואַלט נישט געשאַדט מ'זאָל אַריינקריגן אַ ביסל אַרבעט. זיך היינט אָנגעגאַנגען אַ טאַג, די פּיס זיינען נישט מיינע.

— לייג זיך צו.

— ניין, כ'על זיך זעצן ציילן די פּערל.

קיין ליכט האָט מען ניט אָנגעצונדן. פינצטער געוואָרן האָבן מאָן און ווייב זיך אַריינגעלייגט אין דער איינציקער בעט, אין ווינקל פון קעלערשטוב.

— אַי, ווען איך קען אויספאַרען די פּיס. גוט אויספאַרען. כ'וואַלט זיך מחיה געווען.

— טוען דיר וויי?

— וויי. מ'גייט זיך אָן דעם טאַג ווערן די פּיס ווי קלעצער. אַט דאָ, ביי די ליטקעס.

שאַיע שניידער האָט אָנגעטאַפּט דעם פּלאַץ וואו חיה האָט אָנ-געדייט, גענומען גלעטן דעם פּלאַץ, צעגלעטן דעם ווייטיק פון די פּיס, בעגלעט ווייטער, העכער — פּאַרגלעטן דעם ווייטיק, די חרפה וואָס זי, אַ יידענע, גיים אום, דאביוועט דאָס ביסל עסן און ער, דער מאָן... זאָל ער נאָר מאָרגן זיין ביי דער קהילה דאַרט, קריגן עפעס אַרבעט, וועט זי שוין ניט דאַרפן זיך אַרומשלעפּן גאַנצע טעג מיטן קאַשיקל. שאַיע שניידער וועט איר נאָך ווייזן ער איז אַ מאָן, קען געבן עסן זיין ווייב, שאַיע שניידער איז נאָך אַ מאָן...

2

— זע נאָר, ער איז דאָ! וואו ביסטו געווען? דאָך געטרייסלט די שטאַט נאָך דיר!

יחיאלס איין אויג האָט אויפגענומען שאַיעס שניידערס פנים, דאָס צווייטע אויג האָט זיך געקאסעט אין דער ריכטונג פון דער בעט, אי-בערשניידנדיק די רוקנס פון די פרעמדע פאַר מענטשן, זיינע אויערן האָבן קוים פאַרנומען שאַיעס רייד, אויסרופן. די גריבער אונטער די אויגן, דאָס פינצטערע פנים, דאָס ווילד שוואַרץ בערדל און, דער עיקר, דער דינער, לאַנגער, האַלדז זיינער, וואָס אָט אָט בייגט ער זיך איין, דער קאַפּ וועט זיך אַרונטערלאָזן צו איין אַקסל אָדער גאַר אַרונטער-בייגן זיך צו דער ברוסט, האָט אָפגעשטעלט שאַיע שניידערס הילכיקן ברוך הבא. די אויערן פון דער שער האָבן זיך אַרונטערגעגליטשט פון די פינגער, שאַיע איז אַפירגעגאַנגען פון שנייד־טיש צו יחיאלן:

—וויילסט זיך זעצן אַרבעטן?

—איך וויל... שלאָפן!

די ווערטער זיינען אַרויסגעקומען אַזוי שטיל און אַזוי דייטלעך אַז שאַיע האָט זיי דערפילט אויף זיין פנים, נאָך דייטלעכער האָט ער דערזען יחיאלס פנים, זיין קוק וואָס האָט צווישן די ווערטער אַ בלאַנדזשע געטאָן איבער די פרעמדע דאָ אין שטוב. דער קוק האָט געזאָגט: איך ווייס ניט וואָס ביי אייך טוט זיך דאָ, ווער זיינען אָט־די מענטשן, אָבער מיר גייט איצטער גאַרניט אָן, איצט וויל איך שלאָפן! שלאָפן! אַרויסגעזאָגט מיטן מויל, נאָך מער מיט די אויגן, האָט יחיאל זיך אַ וואַקל געטאָן. שאַיע האָט אַ דערשראָקענער אַ שפרונג געטאָן, אונטער־געשטעלט אַ דלאניע אונטער יחיאלס עלנבויגן. — נו גיי, שפאַר זיך צו. לייג זיך. — שאַיע האָט, אונטערשפּרינגענדיק געמאַכט אַ ווארע, — אויסגעשניטן אַ זיג־זאג וועג צווישן שנייד טיש, ניי מאַשין און בענקלעך, געפירט יחיאלן צום בעט, אים באַלייגן. יחיאל האָט זיך אַ זעץ געטאָן אויפן בעט, דער אויבערשטער האַלבער קערפער האָט זיך אַ וויג געטאָן. ווען שאַיע איז אָפגעגאַנגען פון בעט איז יחיאל שוין געשלאָפן.

שראַגעס שוואַרצער קאַפּ האָר האָט ווי פריער זיך געטרייסלט ביים קעפל פון דער ניי מאַשין, פייגעס פינגער האָבן פלינק באַוואַרפן דעם זויס פון אַ סאָלדאַטישן מונדיר, שאַיע איז שוין געשטאַנען ביים טיש מיט דער שער אין האַנט, איבער דעם געשטעפּ, געניי און שניט האָט אָבער געשוועבט דער שלאָף, יחיאלס שלאָף, דער שלאָף האָט זיך געשלייכט הינטער שראַגעס רוקן און שראַגע האָט שטאַרקער גע־דרייט מיט די פיס, געיאָגט די מאַשין, געיאָגט אָט יענעם שלאָף, געטריבן; דער שלאָף האָט זיך געפלאַנטערט צווישן פייגעס פינגער און זי האָט ראַפּטאם געריסן די נאָדל אויף אַרויף, געצופּט דעם פאַדעם

וואס האט זיך פארפלאנטערט; אין דעם שלונג פון דער שער האט זיך אוועקגעשטעלט דעם שלאף, ניט געלאזט שאיען זי פארמאכן.

א וואך צייט זינט שאיע שניידער האט, אויפן אויפטראג פון דער קהילה גענומען נייען מונדירן פאר דער דייטשישער ארמיי. די גאנצע ארבעט — איין אפפאסטעניש נאך א לאנגן ארבעט תענית. ער האט ניט געקענט זיך אנוועטיקן מיט ארבעט, אפילו עסן, דאס ערשטע שטיקל ברויט אין משך פון וואכן, איז ניט געווען אזוי באטעמט ווי די ארבעט. פון באגינען ביון אונט האט ער ארומגעטאנצט פון שנייד טיש צו דער איינציקער מאשין, צו שראגע דעם שטעפער, פייגע דער נייטארין און ס'האט זיך אים אלץ געדוכט שראגע שטעפט ניט, פייגע נייט ניט, ער אליין שניידט ניט גיך גענוג, און אין אונט, ווען הענט און פיס זיינען ביינערלאז געלעגן אויפן בעט, ער האט זיי ניט געקענט א ריר טאן. האט דער קאפ נאך אלץ ניט געלאזט רוען; וואו נעמט מען נאך א מאשין, נאך מאשינען, נאך ארבעטער, ער'ט צושטעלן ארבעט פאר אלעמען. ווען ער קען קריגן א מאשין צום שניידן. אַניט איז דאס געוואנט? האלץ איז עס! דער שווארץ יאָר ווייסט זיי, דריי מאָל אַ טאָג דאַרף ער שאַרפן די שער. ווען ער קען כאַטש קריגן אַ מעסער, אַ שוּס־טערשן מעסער, שניידן עטלעכע לאַגן אויף אַ מאָל, ניט ווי מיט דער שער. חיה האט צוגעזאגט קריגן אַ מעסער, זי האט אפילו גערעדט וועגן נאך אַ מאַשין קריגן און שאַיען האַט געפּיבּערט — שניידן! נייען!

חיה האט אָפּגעטראָגן די ערשטע פּאַרטיקע אַרבעט, געקראָגן איר שפּייז קאַרטל, געקראָגן איר שטיקל ברויט, ביסל קאַרטאַפּל און אַ פּאַר קרישטאַלעכלעך סאַכאַרין, מעשה סוחרטע האט זי איין קרישטאַלעכל סאַכאַרין גלייך אויסגעביטן אויף אַ ביסל זאַלץ, פּאַרזעצט די שאַלעכץ פון די קאַרטאַפּל וואָס זי וועט אָפּשילן פּאַר אַ ביסל גרויפן און צוזאַמענגעשטעלט אַ מאַלצייט אַז ס'איז אַזש וואַרעם געוואָרן אין אַלע גליי־דער, אין קעלערשטוב איז ליכטיקער געוואָרן, שאַיע האַט געגעסן, זיך געקוויקט, איבערן שטיקל ברויט געמאַכט שהחינו, אַבער נאָך איידער ער האַט אָפּגעווישט די וואַנצעס איז ער שוין געשטאַנען ביים טיש, די שער אין האַנט, דער פּאַפּיראַס האַט, אַ פּאַרלאַשענער, גערוט, אויף דער אונטערשטער ליפּ, אפילו אינעם פּאַפּיראַס האַט ער פּאַרגעסן. האַט ער מיט אַ וואָך פּריער שטיקלעך געקליבן? האַט ער „געטריי־בערט“ דעם מאַטראַץ, גערייכערט שטרוי מיט באבולע פּאַפּיר? אַרויס פון זיכרון, ער האַט עס ניט געזען, ער האַט אפילו ניט געזען די דייטשן, וואָס וועלן טראָגן די מונדירן, וואָס ער האַט געשניטן, גענייט, ער האַט געזען — סחורה, אַרבעט.

אזוי ביז יחיאלס אריינקומען. זיין „איך וויל שלאָפן“, זיין שלאָפן איצט דאָ אין בעט, זיינע צעוואָרפענע הענט, צעשפרייטע פיס — דאָס האָט ער צענומען די הענט, ברייט פאַנאָדערגעשפרייט די פיס: שטיי, שאַיע! וואָס יאָנסטו אזוי? זעסטו, שאַיע, דאָ אַ מענטש, וואָס... אַר-בעטן אויף זיי? אַ מכה!

שאַיע האָט זיך געכאַפט ער שניידט ניט. ער האָט פאַרקלעמט די אויערן פון דער שער, אַ בליק געטאָן אויף די אַרבעטער, „דערזען“ אויך זיי נייען נישט ווי עס דאַרף צו זיין, האָט ער אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער שער, גענומען שניידן שנעל, שנעל, זיין שנעל שניידן האָט ער גע-פילט, גיט זיך איבער די אַרבעטער און ער האָט געפרוּאוּט שניידן נאָך שנעלער, האָטטיקער, ער האָט אַבער געפילט יחיאלס שלאָף וויקלט זיך אַרום זיין האָנט, וויקלט זיך, וויקלט זיך, נעמט זי איין, אַט-אַט שטעלט זי זיך אָפּ אינגאַנצן.

שאַיע האָט דערפילט חיהס קוק גלייך ווי זי איז אַריינגעקומען, דערזען ווי אירע אויגן האָבן אַ שפרונג געטאָן צום בעט, פון בעט צו אים און מיט אַ קוק געענטפערט: פרעג נישט! חיה האָט נישט גע-פרעגט, אויף איר שטערן האָט זיך געשאַטנט פאַרדרוס: אַט דער יחיאל... וואָס טוט ער דאָ? פאַרוואָס שלאָפּט ער? ניכאיבי וואַלט ער זיך געזעצט אַרבעטן. זי האָט דאָך געקראָגן אַ מאַשין.

שאַיע! — זי האָט אַ וואונק געטאָן צו איר מאַן. דער וואונק — אַ רמו אויף אַ סוד. וויל זי אים פאַרטרויען עפעס אַ סוד, אַדער וויל זי דערגיין דעם סוד פון יחיאלס שלאָפן? ניט גערן האָט שאַיע זיך אַרויסגעשאַרט פון הינטערן טיש. אַ פליסטערן, און שאַיע האָט זיך דערוואוסט חיה — זיין חייטשע! — קען קריגן אַ מאַשין! מ'דאַרף זי אַ ביסל צופאַרריכטן, אַבער אַ מאַשין. אויף פראקאט. קיינער טאָר אַבער נישט וויסן. דערביי האָט זי שוין אַ פרעג געטאָן אויף יחיאלן, צי וועט ער זיך זעצן אַרבעטן. שאַיע האָט אַ קער געטאָן דעם קאַפּ צום בעט, איבערגעטראָגן זיין בליק איבער די רוקנס פון די אַרבעטער און אַ קנייטש געטאָן מיט די אַקסל: זאָל מיך אזוי וויסן... וואָס האָסטו געבראַכט? — חיה האָט געפרוּאוּט פאַרשטעלן. צו שפעט. איר סוד, זי וועט דערלאַנגען צום טיש די זופּ מיט אַ פאַר ביינדלעך אינעווייניק, איז אויסגערוּנען. זי האָט געזען ווי שאַיעס אויגן זיינען גרויס געוואָרן, זיין מויל האָט זיך אָן עפן געטאָן, האָט זי אַ לייג געטאָן איר האָנט צו זיין מויל ער זאָל חלילה ניט אויסשרייען. — ניין! גיי דיר צו דיין אַרבעט. דערלאַנגען צום טיש, וועסטו... — פול מיט סודות איז שאַיע צוריקגעאַנגען צום שנייד טיש און דאָס ערשטע מאָל אין די לעצטע עטלעכע טעג געאַרבעט אומגעדולדיק, געוואַלט דער טאָג זאָל

זיך שוין ענדיקן, שראגע און פייגע זאלן אוועקגיין, זיי וועלן זיך זעצן עסן, א... זופ מיט ביינער! ווי לאנג שוין אז ער האט ניט געזען קיין פלייש, קיין ביין? שוין... און ער'ט אויפוועקן אים, יחיאל, ער'ט עסן מיט זיי, ביים עסן א רעד טאן מיט אים.

אויפגעריסן פון שלאף, אויפגעזעצט זיך אויפן בעט, האט יחיאל א פיר געטאן מיט דער האנט איבערן פנים, א ריב געטאן. אפגעריבן דעם שלאף, האט ער א קוק געטאן, א בלינצל געטאן מיט די אויגן און א קנייטש געטאן מיט די אקסל, דער פלייצע.

— מיר גייען צום טיש, — האט שאיע אויפגעראמט א זאג געטאן. די פאר בינדלעך דארטן אין טאפ האבן פארשארפט זיין הונגער און אויך דעם פארגעניגן — באַלד וועט ער פאָרוכּן א... ביין, ער האט אים שוין געסמאקעט, זיך פאסמאקעוועט און געוואלט אויך מהנה זיין יחיאלן.

— איך וויל זיך אַרומוואַשן.

אין יחיאלס „איך וויל“ איז געווען עפעס אַזוינס וואָס האָט גע- זאָגט „איך מוז“. ער האָט פּריער אַרויסגעזאָגט „איך וויל שלאָפן“ און שאַיע האָט דערזען יחיאל מוז זיך לייגן שלאָפן, איצט האָט ער דער- פילט יחיאל מוז זיך אַרומוואַשן.

— נו גיי, וואָש זיך, ווער לאָזט דיר ניט? גיי. אַט איז וואַסער. די שיסל. חיה, וואו איז די שיסל?

חיה האָט אַ וואָרף געטאָן אַ זייטיקן בליק אויף יחיאלן, אויף איר מאַן. — וואָס פאַרעט ער אַזוי אַרום אים? — זי האָט דערלאָנגט די שיסל, אַנגעגאַסן וואַסער. יחיאל האָט אַרונטערגעצויגן דאָס רעקל, די העמד, אַנטבלויזנדיק דעם רוקן, די ברוסט. חיה האָט זיך פאַרקוקט. כלומרשט ניט געזען. ווען יחיאל האָט אָבער געפרואוּט גרייכן מיט זיינע הענט דעם רוקן, אַרומוואַשן, האָט זי אַ לייג געטאָן די סטירקע וואָס זי האָט געהאַלטן אין האַנט, אַ וויש געטאָן די האַנט אָן פאַרטור, זיך אומגעדרייט און אַ זאָג געטאָן: לאָז!

איין האַנט אויף יחיאלס נאַקן, האָט זי מיט דער צווייטער האַנט געריבן יחיאלס פלייצע, געריבן מיט אַ וויכעט, געוואַשן, מאַמיש ברוגז- לעך געבורטשעט: נישקשהדיק אַנגעקליבן, און ווידער געריבן, גע- וואַשן.

יחיאל איז שוין ניט געווען דער אַכצניאַריקער בחור, דער... גנב, אפילו ניט דאָס לערן יינגל, וועמען זי האָט אַ מאָל, מיט אַ יאַר זעקס צוריק, אויך געצוואָגן, געוואַשן, עס איז איר אייגענער פראים, וועמען זי וואַשט אַרום. יחיאל האָט זיך ניט געריכט אויף דעם „אַנפאַל“, ביים ערשטן באַריר פון חיהס האַנט האָט זיין נאַקן זיך געשטייפט קעגן

איר האַנט, וואָס ווייטער זי האָט געוואָשן אַלץ נאַכגיביקער איז ער גע-
וואָרן, געדרייט, געקאָרטשעט דעם רוקן, אויסשטעלנדיק נייע פלעצער
צום וואַשן, רייבן, אַ הונט, וועמען דער באַלעבאָס קראַצט דעם האַלדז
און ער דרייט זיך, רייבט זיך אָן באַלעבאָס קני.

אויסגערופן דעם רוקן, אַרומגעווישט זיך, האָט יחיאל דערפילט
אַ משה איז אַרונטער פון זיינע פלייצעס. ווען ער קען זיך אויסטאָן אינ-
גאַנצן, זיך גוט, גוט אַרומוואַשן, זיך אויספאַרען...

— נו, וואָס שטייטו? קום צום טיש! — האָט אים שאַיע גערופן.
אויף איר וועג פון טיש צום אויוון האָט חיה זיך אָנגעראַפן מיט
יחיאלס קוק און אַ זאָג געטאָן: ער איז דאָך שענער געוואָרן! אויף
מיין וואָרט...

אַ פאַרשעמטער האָט זיך יחיאל געלאָזט צום טיש, זיך אַוועקגעזעצט.
שאַיע האָט געשקראַבעט מיטן לעפל דעם דעק פון שיסעלע און
זיך גאַרנישט געקענט אַפּליבן פון דער זופ. אַזוי געשמאַק, אַזוי...
דאָס ביינדל צווישן די פינגער, די ליפן האָט זיך געפלאַנטערט אויך
צווישן די רייד. ער האָט זיך ניט געקענט איינהאַלטן. — זאָג מיר, איד
בעט דיך, ווי האַסטו געקראָגן דעם אוצר?

— אַט באַלד וועל איר גיין דערציילן, — חיה האָט געשמיכלט.
זי האָט געזען דעם קצב, אפילו דאָס שטיקל פלייש וואָס זי ווונט נאָך
קריגן און איר שמיכל איז געוואָרן נאָך סודותפולער. שאַיע האָט גע-
גריזשעט, געסמאַקעט דאָס ביינדל און עס איז געווען ניט סתם אַ טרוקן
ביינדל, עס איז געווען אַ דעראינערונג פון פלייש, אַט די דעראינערונג
האָט ער געוואַלט איינהאַלטן, זי אויך באַהאַלטן אויף שפעטער.
— איצט, ווען דו דערלאַנגסט נאָך דאָס געשמאַקע גלעזל ציקאַריע,
מיטן גוטן שטיקל פיינקוכן...

— אַנדערש ניט געוואוינט...

כ'מיי, אַז יום טוב... — זיינע בורשטינענע אויגן האָבן געשפּילט,
די אויסגעהוילטע ערד קאָליר באַקן האָבן זיך גערויטלט.

— אַ יום טוב אויף אים.

— איז ניט קיין גלעזל ציקאַריע, איז אַ גלעזל טיי. וואָס זאָגסטו,

כיעל?

חיה האָט דערלאַנגט צוויי גלעזער וואָסער פאַרויסט מיט סאַכאַרין
און שאַיע האָט פאַרוזוכט, זיך געקוויקט. — אויך נישט שלעכט. וואָ-
רעמט אין בויך, אַ פאַרגעניגן. — צווישן איין זופ און צווייטן האָט
שאַיע געוואָרפן אַ קוק אויף יחיאל, אפשר אַ רעד טאָן מיט אים מכוה
אַרבעטן, געזען יחיאל איז געווען פאַרטיפט אין זיין גלאָז און שאַיע
איז געווען צופרידן, וואָס יחיאל האָט דערווייל ניט געכאַפט זיין קוק:

עפעס פעלן אים ווערטער. אויסגעטרונקען די גלעזער וואסער, האָט שאַיע דערזען יחיאלס האַנט זיך אַ שאַר געטאָן, די אויגן האָבן אַ זוך געטאָן דאָס רעקל. שאַיע האָט אויף גיך אַרויסגענומען אַ פע-קעלע טאַבעק, פאַפּיראַס פאַפּיר, אַרויסגענומען אַ ביסל טאַבעק פאַר זיך און אַ שאַר געטאָן דאָס פעקעלע צו יחיאלן. יחיאלס אויג האָט זיך אַ קאסע געטאָן צו שאַיען.

— נישט קיין שלעכטער טאַבעק, — האָט שאַיע אַ זאָג געטאָן. דער ציגאַר טוטין, „אַרויסגענומען“ ביי יחיאלן פון קעשענע, ווען יענער איז געשלאָפן, האָט זיך אַ דריי געטאָן אין דער לופטן, פאַרשוואונדן. שאַיע האָט אָפּגעצאָלט, חלילה נישט שולדיק געבליבן. איצט קען ער רעדן. — נו ?

יחיאל האָט פאַרצויגן דעם רויך, אַרויסגעלאָזט, זיך „איינגעהערט“ צום רויך אינעווייניק, זיך צוגעקוקט צום רויך, וואָס ער האָט אין אַ דין שטראַמעלע אַרויסגעלאָזט פון מויל, צו די צוויי רויך־פעכערס, וואָס האָבן זיך פאַרשפּרייט פאַרן נאַז און אַ זאָג געטאָן: נישט שלעכט. וואָס קאַסט עס ?

— אַ זלאַטע. דאָס האָט זי מיר געבראַכט. הערסט, יחיאל, ווען ניט זי... געדענקסט, ביסט געווען דאָ, זי איז געקומען, געזאָגט די קהילה דאַרף שניידער? זיך געחידושט: וואָס דאַרף די קהילה שניידער? סיידין תכריכים נייען. ערשט איך קום צוגיין צו דער קהילה, אַלע שניידער פון שטאָט זיינען דאָ. הערסט אַך, תכריכים טאַקע, נאָר פאַר זיי... .

יחיאל האָט שאַרף אַ קוק געטאָן אויף שאַיען. שאַיע האָט מיט הנאה אַ ווייז געטאָן אויפן שנייד טיש. — זעסט אַט דאָס אַ? דאָס איז תכריכים. פאַרשטייטו מיך... — שאַיע האָט אַ וואָרף געטאָן אַ בליק צו דער טיר, אַ נייג געטאָן דעם קאַפּ צו יחיאלן און גענומען סודען — ער האָט געמיינט, ער'ט אַריין אין רוסלאַנד, איינס־צוויי פאַרטיק ווערן, און אויס. בליץ. בליצט אָבער נישט. איצט האָבן מיר שוין אלול אַ דאַנקען גאָט און ס'איז נאָך אַלץ נעכטיקע טעג. דארפן ווינטער האַלטן דאַרט. און אַז גאָט וועט געבן עס וועלן זיך אָנהייבן די רעגנס, מיט די שנייען, מיט די פּרעסט, מיט די זאווערוכעס, דאָן וועט ער קריגן דעם ריכטיקן באַגראַב. דאָרטן וועט ער באַגראַבן ווערן.

— דערווייל באַגראַבט ער אונדז און מיר דערלאַנגען אים דעם רידל. שאַיעס קאַפּ האָט אַ שפרונג געטאָן אויף צוריק, אַט ווי יחיאל וואַלט זיך פאַרמאַסטן אים דערלאַנגען אַ פאַטש אין פנים. פאַר אַט דעם פאַטש האָט ער מורא געהאַט, דעם גאַנצן טאַג, די גאַנצע צייט.

— מיר העלפן אים! רעדסט'אך ווי א...
 — און וואָס איז דאָס? — יחיאל האָט אַ ווייז געטאָן אויף דער שטיק געוואַנט אויפן שנייד טיש.
 — דאָס רופסטו אָן געהאַלפן?
 — וואָס איז דער חילוק צי מ'לייגט אַ שאַסיי, אָדער מ'נייט מונדירן?
 דאָס מאַל האָט יחיאל שוין ניט דערלאָנגט קיין פאַטש, נאָר אַ שטאָך געטאָן, אַ שטאָך געטאָן טיף, אַ שטאָך אין האַרצן. זיין פראים האָט זיך אַ שטעל געטאָן צווישן אים און יחיאל.
 — איך פרעג דיך, וואָס איז דער חילוק? שטעל זיך פאַר, איך וויל ניט נייען. שטעל זיך פאַר, איך, הונדערטער אַנדערע שניידער נעמען זיך צונויף און זאָגן: מיר ווילן ניט נייען. דו שטעלסט זיך עס עפעס פאַר? זיי וואַלטן דאָך אונדז אויסגעקוילעט אינמיטן טאָג. אינמיטן העלן טאָג וואַלטן זיי אונדז אויסגעשאַסן. דיר איז גוט. האָסט קיין קינד, קיין רינד, קיין... גאַרניט, קענסט זיך זיין אַ נעלם...
 יחיאל האָט מיט אַ מאַל דערזען שיינדל די קורעלאַפניטשקע ווי זי איז אים נאַכגעגאַנגען דעם ערשטן טאָג, וואו ער איז געגאַנגען, איז זי אויסגעוואַקסן. זי האָט ניט געמסרט, דאָס האָט ער געזען, פאַרקערט, ער האָט געזען, זי וויל זיך איבערבנטן, ניין, ניט איבערבעטן, איר קוק — אַ קאַץ אויף סמעטענע... אַזאַ אַלטע פאַדלע... אים איז נישט גוט געוואָרן, אַנטלאָפן אויפן בית עולם, דאָרטן זיך געוואַלגערט טאָג און נאַכט, אַבער אפילו דאָרט לאַזט מען ניט צורו בייטאָג, איין לוויה נאָך דער צווייטער. גרינג צו זיין אַ נעלם... שיינדל די קורעלאַפניטשקע, דער בית עולם, שאַיע. ער הערט אים ריידן ווי פון ווייטן.
 — ...אן עדה יידן קען זיך ניט אויסבאַהאַלטן. פון די הייזער, פון די קעלערן וואַלט מען זיי אַרויסגעשלעפט און זיי געהייסן גראָבן זיי-ערע אייגענע קברים. שפילסט זיך מיט די רוצחים. און וואָס וואַלט מען אויפגעטאָן? אים געהאַלפן אונדז אומברענגען. אַזוי גייען מיר אויס פון הונגער, דאָ וואַלט מען אונדז אויסגעקוילעט. אַז דאָס וואָס ער וויל! אויסראַטן וויל ער אונדז. און איך זאָג דיר, מיר'ן אים נאָך איבער-לעבן. יאָ, אַז מיר'ן לעבן, וועלן מיר זיי נאָך איבערלעבן. שוין געזען זיי. דו געדענקסט עס נישט. ניט פאַר דיין צייט. וואַרט, ווי לאַנג איז עס שוין? אַ יאָר פינף און צוואַנציק. איך בין דאָן געווען אַט אַזאַ בחורל ווי דו. ווי אַלט ביסטו? אַכצן? נו יאָ, אַכצן, צוואַנציק. כ'גע-דענק עס נאָך ווי היינט, ווי זיי זיינען אַריינגעקומען, גענומען באַלע-באַטעווען. יענע זיינען געווען אַ גאַלד קעגן די, די זיינען דאָך פשוט רוצחים. אַבער אפילו דאָן, גענומען באַלעבאַטעווען, זיך צעלייגט ווי ביים טאָטן אין וויינגאַרטן, און האָסטו באַראַדפּט זען, ווי זיי האָבן נאַכדעם

גענומען שטעלן פיס! אנטלאפן, קיין זכר פון זיי ניט געבליבן. וואָס דאַרפסטו מער? פון ניקאַלאַיען, אים זאָל עס אַרויסוואַרפן און היטלערן אַריינאַרפן, פטור געוואָרן פון אים. פון זיי אויך פטור ווערן. דאָרטן וועלן זיי באַגראָבן ווערן. איך בין אַזוי זיכער אין דעם אָט ווי איך זיין דאָ מיט דיר. אַז מיר'ן לעבן וועלן מיר דערלעבן.

— פון אייער מויל, ווי זאָגט מען, אין גאַטס אויערן.
— פטור ווערן, פטור ווערן, ס'איז אַ סברא... — שאַיע האָט ווידער גענומען סודען. — ס'קומען שוין אַן טויזנטער פאַרוואַנדעטע, טויזנטער און טויזנטער...! דאָס האָט מיר חיה דערציילט, געהערט אויפן מאַרק. אין די טויזנטער! אַהיים שיקט מען זיי ניט, מ'האַט מורא, מ'ווייל ניט מ'זאָל וויסן, באַשטאַט מען זיי דאָ. היינט וויפל גע- הרגעטע? איך זאָג דיר...

יחיאל האָט דערזען טויזנטער סאַלדאַטן אין מונדירן. די סאַל- דאַטן האָבן זיך אַרויסגעצויגן פון די מונדירן, געבליבן בלויז מונדירן, אין מונדיר. ער טוט אים אַן, גייט אַרויס אין שטאַט, פון שטאַט, גייט אַוועק אַהיין...

— צייט מאַכן נאַכט, — האָט חיה באַפעלעריש אַ זאָג געטאָן. יחיאל האָט עס אַנגענומען, דאָס מיינט מען אים, ער זאָל אַוועקגיין. ער האָט זיך אויפגעשטעלט. די טונקעלע ליכט אויפן טיש האָט טיפער גע- מאַכט די טונקלקייט אין דער גאַנצער קעלערשטוב, ער האָט ניט גע- קענט זען די טיר, ער האָט דערזען דעם בית עולם...
שאַיע האָט זיך אויך אויפגעשטעלט. — קענטסטו זיך אויסבעטן אָט דאָ אַ. — האָט ער אַנגעוויזן אויפן שנייד טיש.

— איך...
— אַדער, מ'קען צושטעלן בענקלעך צו דער וואַנט. אַרויפלייגן אָט דאָס אַ. — האָט ער אַנגעוויזן אויפן קלעצל געוואַנט. — זיין אַ גוטער געלעגער. טו אַ נעם, — האָט ער צוגעפירט יחיאלס האַנט צום קלעצל געוואַנט.
יחיאל האָט אַ נעם געטאָן דאָס געוואַנט פאַרטוכל, עס אַרונטער- געלאָזט.

— האָסטו עפעס פאַר אים צוצודעקן זיך?
— צודעקן זיך? — חיה האָט גענומען באַקוקן די בעט אָט ווי זי וואַלט זי ניט געהאַט געזען פריער און באַטראַכט, וואָס קען זי אַרויס- נעמען פון דאָרט צו געבן יחיאלן פאַר אַ צודעק. מער ווי איין קאַלדרע איז דאָרטן ניט געווען, סיידן די צעריסענע אַלטע קאַלדרע וואָס ליגט איבערן צעריסענעם שטרוי זאָק. זי האָט גענומען ציען אָט די קאַלדרע.
— מ'דאַרף ניט! — האָט זיך יחיאל אַ ריס געטאָן, — איך...

— נאר, ביינאכט איז שוין קאלט. — האָט שאַיע שוין געטיקעט די קאלדרע יחיאלן. יחיאל האָט דערפילט די קעלט פונעם... בית עולם, האָט מיט פרעמדע הענט איבערגענומען די קאלדרע פון שאַיען, אַ קוק געטאָן איבערן קעלער און אַ זאָג געטאָן: כ'על זיך אויסבעטן דאָ אַ.

— אויף דער ערד גאָר!

— ס'סאָרט אייך. אויסבעטן אַ געלעגער אַז... — ער האָט אַ הייב געטאָן דאָס קלעצל געוואָנט, עס איבערגעטראָגן אין ווינקל, געטאָן אַ שפרייט אויס איין לאָג, אַ צווייטע, אַ דריטע. — דאָס איז די איבער-בעט, — האָט ער שמייכלענדיק אַ זאָג געטאָן.

— דאָס איז דער צוקאָפּנס, — האָט ער אָנגעוויזן אויפן שטיקל אויפגעוויקלטן געוואָנט, — איצט די קאלדרע. אַ געלעגער, אויפן קיי-סער געזאָגט געוואָרן!

שאַיעס אויגן האָבן געשמייכלט. ער האָט געוואונען. אויב יחיאל איז איצט ניט אַרויסגעגאַנגען... וועט ער מאָרגן זיך זעצן אַרבעטן. יחיאל, אין אַ סאָלאַטישן מונדיר, אַליין אויפגענייט טאַקע דאָ ביי שאַיען, גייט איבערן שטאַט, אַרויס פון שטאַט, זעצט זיך אַרויף אויף אַ באַן, ניין, אַ באַן ניט, אויף אַ פויערישער פור, איין פור, אַ צווייטע, איין דאָרף, אַ צווייטער, שטעט מיידט ער אויס, ביז ער קומט... דאָרטן גייט ער אַרונטער, קערט אָפּ פון גלייכן וועג, גייט איבערן פעלד, גייט, גייט, גייט... אַ גרוב. דער בית עולם! ער רייסט זיך אַרויס פון דעם... קבר, לויפט, לויפט... פאַלט אַריין... איין פוס יחיאלס האָט אַ דריגע געטאָן. יחיאל האָט זיך אַ צי געטאָן, זיך איינגעהערט, שטיל. שאַיע און חיהס אַטעמען האָט זיך געהערט. — שלאָפן שוין, — האָט יחיאל באַשלאָסן און זיך איבערגעדרייט אויף אַ זייט, איינגעשלאָפן. אינדערפרי האָט ער זיך געזעצט אַרבעטן.

3

די שער אין שאַיעס האַנט איז געבליבן מיט אַן אַפענעם מויל, שאַיעס אויגן, ברייט פאַנאָדערגעפנט, זיינען פאַרגליווערט געוואָרן; וואָס טוט דאָ דער יוון? וואָס וויל ער? וועמען דאָרף ער? איי-ם? די שער האָט זיך אַרויסגעגליטשט פון האַנט, טעמפּ אַ פאַל געטאָן צום געוואָנט, די האַנט האָט זיך אַ צי געטאָן צו דער מאַס, זי אַ שלעפּ געטאָן פון ברוסט, נאָקן און זי געשפאַרט אין דער הויזן קעשענע אַריין, שאַיע האָט זיך גענומען אַרויסשאַרן פון הינטערן טיש. — פראים? זאָל דאָס זיין? יתור! — האָט שאַיע דערהערט און די פאַר שטיקלעך, די עטלעכע פאַסן וואָס זיינען איבערגעבליבן... יחיאל האָט אָנגעוויזן אויף איציע דעם פאַרבער, ער „נעמט אָפּ“, פאַרבט איבער, פאַרקויפט

צו קירושנער, חיה האָט עס... דער יחיאל, אַ בראַך זאָל אויף אים קר-
מען, און חיה...

חיה האָט דערלאָנגט דאָס רעקל, געהאַלטן די אַרבל, שאַיעס הענט האָבן
באָין אופן ניט געקענט טרעפן אין די אַרבל. שאַיע האָט זיך אַ דריי
געטאָן, געפרוואווט אַ ריס טאָן דאָס רעקל, חיה האָט עס פאַרט אַרויפ־
געצויגן אויף אים און אַ זאָג געטאָן שטיל און שאַרף: איך גיי מיט.
שאַיע האָט אַ דריי געטאָן דעם קאַפּ. — בלייב! 'כ'על ניש קומען אין
אַ... דריי שעה אַרום, לויף אַוועק צו דער קהילה. דער סאַלדאַט האָט
געמאַכט אַ וואַרע פאַר שאַיען, מיליטעריש זיך אַ דריי געטאָן אויף די
קנאַפּל און גאַרניט מיליטעריש זיך איינגעבויגן אַרויסצוקריכן פון קע-
לערשטוב. חיה איז נאַכגעגאַנגען. זי איז געשטאַנען אויפן לעצטן טרעפל
אין דער הויך פון קעלערשטוב, דעם זעלנערס פלייצע — אַ באַרג, הינט
טערן באַרג פאַרגייט די זון, זעצט זיך, זעצט זיך, אַ דיין שטרייפל, פאַר-
שוואַנדן... אַ קרענקלעכע רויטקייט, בלוי, גרוי... זי האָט שווער
אַרונטערגעשפאַנט די טרעפלעך צוריק אין שטוב אַרײַן. די צוויי מאַ-
שינען האָבן גענייט... ערגעץ ווייט אַוועק, די צוויי שטעפער שראַגע
און יחיאל — שאַטנס, פייגע — אַ ליאַלקע וואָס וואַרפט מיט איין האַנט
אַרויף און אַראָפּ. פראים... שאַיע...

— אפשר ווייסט איר?

די ווערטער האָבן זיך געקוילערט אין דער קעלערשטוב, זיך צו-
געקאַטשעט צו יחיאלס מאַשין, — מסתמא דאַרפן זיי עפעס. — האָט
ער אַרײַנגעזאָגט אין מאַשין קעפל, די ווערטער האָבן זיך אָנגעקלאַפּט
אין מאַשין קעפל, זיך אָפגעקלאַפּט און אַ קלאַפּ געטאָן אין חיהס אויערן,
דאַרפן עפעס. וואָס קענען זיי דאַרפן פון שאַיען? פראים...

שאַיען האָט מען געדאַרפט. ליוטענאַנט עריך ריטטערהאפער האָט
געדאַרפט אַ נייע אויסשטאַטונג. הויך, גוט געבויט, מיט אַ שיינעם קאַפּ
שטרוי-בלאַנדע געכוואַליעטע האַר, גרוי-בלויע אויגן און אַ „רוימישן“
נאָז האָט עריך ריטטערהאפער געשמט אין זיין רעגמענט פאַר דעם
דאַמען ליוטענאַנט. ער האָט געוואוסט ער איז אַ שיינער, הנאה געהאַט
דערפון און געהאַלטן, אַז שיינקייט מוז מען אָפהיטן אפילו אין פּנלד.
יעדע קונסט בילד מוז זיך האָבן אים ראָם. ליוטענאַנט ריטטערהאפער
האָט מקפיד געווען אויף זיינע קליידער. ער האָט געקענט גענוג פרויען,
האָט זיי געזען אָנגעטוענע, אויסגעטוענע, האָט געוואוסט, אייניקע פרויען
מוזן האָבן קליידער צו פאַרדעקן זייער מיאוסקייט, אַנדערע פרויען מוזן
האָבן קליידער צו אַנטפלעקן זייער שיינקייט. יא, קליידער קענען אַנט-
פלעקן שיינקייט, דאָס האָט ליוטענאַנט ריטטערהאפער געוואוסט און אַנט-
געמאַסטן עס ניט אויף פרויען, נאָר אויך אויף זיך. זיינער אַ גאַרניטור

דאַרף זינגען! איינע פון די אומבאַקוועמלעכקייטן פונעם איצטיקן קריג איז פאַרן ליוטענאַנט געווען דער מאַנגל אין קליידער. אַן אָפּיצער זאָל מער ניט האָבן ווי צוויי גאַרניטורן! איין גאַרניטור, טאַקע אַן אַלטער, האָט ער געפטרט אין פעלד, אַ שטיקל שראַפּעל האָט צעריסן דעם גאַנצן... הינטן. די וואונד, ניט גענוג ערנסט אים אַרויסצושלאָגן פון די רייען, ניט גענוג ווירדיק צו קריגן אַן אויסצייכענונג, אפילו ניט אַנשטענדיק גענוג דערציילן עמיצן, אָפּגערעדט פון ווייזן, דאָך גענוג געשעדיקט אים צונעמען פון פראַנט, אים איבערפירן אין אַ שפיטאַל, און, דער עיקר, צו קריגן אורלויב. אורלויב! זיין אין דער היים! אין געזעלשאַפט, ניט די געזעלשאַפט פון ליצ-מאַנ-שטאַט! אָבער ווי ווייזט מען זיך אין געזעלשאַפט אין אַזאַ אָפּגעטראַגענעם גאַרניטור? די אַרבל אויסגעריבן, די קעשענעס אויסגעטריפעט, דער הינטן גלאַנצט, וואָס איז ער? אַ באַנק אָנגעשטעלטער? ער מוז האָבן אַ נייע אַוניפּאָרם. מ'האַט אים פאַרגעלייגט אַ גאַרניטור פון אַ חבר אָפּיצער וואָס איז... ניט צוריקגעקומען. פאַרשטייט זיך, ער האָט עס צוריקגעוויזן. ליוטענאַנט ריטטערהאפער וועט ניט אַרויפציען אויף זיך עפעס פון יענעם פלייצע. ליוטענאַנט ריטטערהאפער דאַרף האָבן אַן אייגענעם גאַרניטור, ספּעציעל געמאַכט פאַר אים, פונעם בעסטן שניידער, ניט דעם רעגיר-מענט שניידער, און איז דער בעסטער שניידער אַ ייד מיטן נאָמען שאַיע פעדערגרין, זאָל דער ייד קומען.

שאַיע איז געקומען, געבליבן שטיין מיט דער היטל אין האַנט, מיט איין קוק באַנומען דעם הויכן אָפּיצער, אין קאַפּ אַ שנעלע שקלאַ וטריא: אַ מענטש? אַ רוצח?

— דער שניידער?

די מאַס ביי שאַיען אין הויזן קעשענע — אַ פאַרטייעטע שלאַנג וואָס האָט זיך אַ ריר געטאַן. אַט דאָס הייסט עס. ער האָט אַ שאַקל געטאַן מיטן קאַפּ אויף יא, פרייער אַ קוק געטאַן.

— אַ גוטער שניידער?

— איך מאַך אַ גוט שטיקל אַרבעט.

חשיבות, שיער ניט שטאַלץ אין די ווערטער. די חשיבות איז גע-פעלן דעם ליוטענאַנט. ער האָט אַפּירגענומען אַ פעקל סחורה, אַ רוף געטאַן שאַיען. שאַיע האָט אַ ריב געטאַן די סחורה צווישן צוויי פינ-גער — אַ פיין שטיקל טוך! — ליוטענאַנט ריטטערהאפערס דינע ליפן האָבן זיך אַ צי געטאַן, ביי די מויל ווינקלען האָבן זיך געוויזן צוויי בערגלעך. פייע סחורה. געוויס. ער האָט עס געקראָגן! די פראַגע איז צי קען דער שניידער מאַכן דעם גוטן גאַרניטור פון אַט דער גוטער סחורה. — איך מאַך אַ גוט שטיקל אַרבעט. — דאָס מאַל האָט שוין דער

שטאלץ אַרויסגעסטאַרטשעט פון דער חשיבות. יידישע חוצפה. די בערגעלעך ביי די מויל ווינקלען פאַרשווינדן, די דינע ליפן קלעפן זיך אָפּ איינע פון דער צווייטער, אַ דיין שפעלטעלע, פון דאָרטן זייט זיך אַרויס: געדענק, ייד. דער גאַרניטור וועט ניט פאַסן וועל איך פון דיר פאַסן שניידן.

— אַ רוצח, — באַשליסט שאַיע, ער דערנענטערט זיך פונדעסט-וועגן צו אַט דעם רוצח, מוז דאָך נעמען אַ מאַס. שאַיעס פינגער ביי ריטטערהאפערס נאָקן — אַ פינגער אויף אַן עלעקטריש קנעפל, אַ שטראַם האַט דורכגעריזלט דעם רוקנביין, דער שטראַם ווערט אָפגעשטעלט פון שאַיעס צוויי פינגער טאַקע אויפן רוקנביין, ביי דער טאַליע, זיי גראַבן זיך איין דאָרט, לאָזן ניט דעם שטראַם ווייטער לויפן, דערפאַר ווען די צוויי פינגער טיילן זיך אָפּ דערפילט דער ליוטענאַנט, ער איז באַפרייט געוואָרן. ניט פריי. דעם יידנס פינגער אויף זיין אַרעם, אונטער דער פאכווע... ליוטענאַנט ריטטערהאפער דאָרף זיך איינהאַלטן ניט אַ מאַך צו טאָן מיטן אַרעם, אַ שאַר טאָן אַט דעם געקרויזטן קאָפּ. ווען אַט דער יידישער קאָפּ בייגט זיך איין, דעם יידנס פינגער קריכן אַרונטער אונטער דער דיך, גראַבן זיך איין דאָרטן, טוט זיך ליוטענאַנט ריטטערהאפערס קני אַ בייג, דערלאַנגט אַ שטורך שאַיע פעדערגרין אין האַרצן. שאַיע האַט זיך אַ וואַלגער געטאָן אויף צוריק, געבליבן האַלב ליגנדיק אויפן הינטן, דעם קאָפּ אויפגעבויגן, איין ברעג פון דער מאַס איז געבליבן אין דער עפענונג צווישן זיין גראַבן פינגער און האַנט, דער צווייטער ברעג לעבן די פיס פונעם ליוטענאַנט. דער ליוטענאַנט האַט אַ שאַר געטאָן מיט אַ פוס, אַ שפּאַן געטאָן. שאַיע האַט זיך אויפגעוויבן. — נאָ! — האַט דער ליוטענאַנט אַ וואָרף געטאָן די צעריסענע פעלד הויזן, — מעסט! — און זיך אָפגעקערט.

שאַיע האַט אויסגעמאַסטן, פאַרצייכנט, געבליבן שטיין אַ שוויגן-דיקער.

— פאַרטיק? נעם און גיי.

שאַיע האַט גענומען דאָס פעקל, זיך פאַרנייגט, אָבער ניט ווי צום אַרויסגיין.

וואָס אַזוינס?

— פאָדעם.

— פאָדעם?

— פאָדעם. צום גייען. — שאַיע האַט אַ מאַך געטאָן מיט די פינגער

אויף אַרויף, אַ נאָדל צי. ליוטענאַנט ריטטערהאפער האַט זיך געכאַפט אַז אַלץ האַט ער גענומען — צייג, קנעפּ, אַקסלבהאַנדן, נאָר ניט קיין פאָדעם. אים גאַרניט איינגעפאַלן אַז...

— א שניידער האָט ניט קיין פּאָדעם?

— פּאָדעם האָב איך, פּאַר מונדירן, סאַלדאַטישע, פּאַר דעם אָ, פּאַר אַט דער סחורה דאַרף מען האָבן פּאָדעם... — דאָ האָט שוין שאַיע אַ ריב געטאָן מיט די פינגער, — פּאָדעם, געלט.

דער ליוטענאַנט האָט אַ טאַפּ געטאָן אין קעשענע, אַרויסגעצויגן אַ פּאַפּירל, אַ וואָרף געטאָן. שאַיע האָט זיך אָנגעבויגן מיט אַ זייט, איין אויג פאַרקוקנדיק צום ליוטענאַנטס פּוס, אויפגעקליבן דאָס פּאַפּירל און ווידער געבליבן שטיין.

— וואָס איצט?

— זאָל איך קומען אָנמעסטן?

— געוויס. אין דריי טעג מוז עס זיין פאַרטיק.

— אַ פּאַסיר־שיין.

— האָ?

— אַ שיינ צו גיין אַהיים איצט, אויף קומען מעסטן.

דער ליוטענאַנט האָט אַריינגערופן דעם סאַלדאַט, אים באַפוילן גיין מיט שאַיען, קריגן פּאַר אים די נייטיקע „פּאַפּירן“.

די אלול זון האָט געלויכטן, געוואַרעמט, שאַיע האָט זי ניט געזען, געפילט. ער האָט געזען די שטאַט. לאַדזש. אַט אַזוי האָט ער דערזען לאַדזש מיט דרייסיק יאָר צוריק, ווען ער איז צום ערשטן מאָל גע-גאַנגען פון וואַקזאַל. דאָ איז... דאָ איז... דאָס פּעקל אונטערן אַרעם האָט אים דערמאַנט... זי! דריי שעה, האָט ער איר געזאַגט. גיכער! גיכער! אַ זיצנדיקע גויע מיט אַ קוישיקל פּלוימען ביי אירע פּיס איז אויסגעוואַקסן, אַפּגעשטעלט זיין שנעלן גאַנג. ער האָט אַ קוק געטאָן אויף איר: פון וואַנען האָסטו זיך גענומען? זי האָט אויף אים אַ קוק געטאָן: ווי קומסטו אַהער? די פּלוימען, באַלמעס פון אַ קונצנמאַכער, האָבן גענומען טאַנצן אַרויף און אַראָפּ צווישן די פּיר אויגן, זיך גע-הייבן, אַרונטערגעלאָזט, ווידער זיך געהייבן, דאָן געבליבן רוען.

— פינף גראַשן. אַבער שנעלער! — האָט די גויע אַ זאָג געטאָן, זיך אומקוקנדיק אין אַלע זייטן. דאָס פּאָזיטל אין קעשענע איז געקראַכן שאַיען אין האַנט אַריין, ער האָט עס אַפּגעשאַרט, אָנגעטאַפּט מטבעות, באַצאַלט די פינף גראַשן, די גויע האָט אויף גיך איבערגעקערט דאָס מעסטל פּלוימען צו שאַיען אין רעקל קעשענע. שאַיע האָט אַוועקגע-שפּאַנט, ער האָט זיך אַבער אומגעקוקט אויף צוריק און אַט דער קער פון קאַפּ האָט אים דערמאַנט: שאַיע! פּלוימען! פּלוימען! ער האָט גנבהש אַריינגעשטעקט די האַנט צו זיך אין קעשענע, אַרויסגעצויגן אַ פּלוים, אין דער באַהעלטעניש פון דער דלאַניע זי באַטראַכט און אַ לייג געטאָן די דלאַניע צום מויל. ווען דאָס ביינדל האָט זיך גענומען אַרומ-

שאַרן ביי די ציינער, האָט ער עס אַרויסגענומען, דו פינגער האָבן זיך אַ ישוב געטאָן און עס אַריינגעלייגט אין דער קליינער קאמזוויל קעשענע. אין שאַיעס אויגן האָט אויפגעפינקלט אַ שמייכל — ער'ט וואַרטן, נאָכן עסן וועט ער דערלאַנגען חיהן אַ פלוים — נאָ, פאַרבייס! וועט זי... שאַיע האָט פאַרשנעלערט זיין גאַנג.

— דאָס איז גאָר! אַלע בייזע, וויסטע, פינצטערע חלומות, וואָס האָט זיך מיר געחלומט היינטיקע נאַכט און אַ גאַנץ יאָר זאָל אויסגיין צו זייערע קעפּ, זייערע הענט און פיס.

אַזוי האָט חיה אפויפגענומען דאָס שטיקל צייג, וואָס שאַיע האָט צענומען, געוויזן די אַרבעטער, חיהן.

— אַ פיין שטיקל סחורה!

— מ'קריגט עס גאָר היינט ניט.

— זיי האָבן אַלץ, אַ מיתה משונה...

— אַן אַפיצער?

— אַפיצער, אוודאי! — האָט שאַיע ניט אָן שטאַלץ געענטפערט.

— איצט דאַרף מען זיך נעמען צו דער מלאכה. יחיאל! דאָס איז אַ שטיקל אַרבעט. אין דריי טעג מוז עס זיין, וואָס זאָגסטו?

יחיאל האָט גאַרניט געזאָגט. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט צוריק ביי דער מאַשין, די נאָדל האָט געטאַנצט איר שפרינגערישן טאַנץ און יחיאל האָט געשפרייט פאַר איר צייג, אונטערגעשטופט. ער האָט געשטופט אַהין סאָלדאַטן, אַפיצערן, אונטעראַפיצערן, אַריינגעשטופט דעם לעצטן אַפיצער, האָט ער זיך מיט אַ מאָל אַ דריי געטאַן, שיער נישט אויפגע- שפרונגען פון בענקל.

— וואָס האָסטו זיך אַזאָ כאַפּ געטאַן? נאָ!

חיה האָט דערלאַנגט אַ פלוים. שאַיע האָט ניט אויסגעהאַלטן, ער האָט צוגעפירט חיהן צום אויפגעהאנגענעם רעקל — טו אַריין די האַנט. טו אַריין! וואָס האָסטו מורא? — ער האָט אַריינגעפירט איר האַנט אין זיין קעשענע און ווען זי האָט אָנגעטאַפּט, אַרויסגעצויגן אַ פלוים האָט זי אויסגעשריען: אַ פ ל...! זי האָט דערוען שאַיעס אויגן. איר מויל האָט אַ צוק געטאַן: נאַשער! ביידע האָבן אַרונטער- געלאָזט די אויגן.

— פאַרזוך.

חיה האָט איינגעביסן אַ פלוים.

— און דו? — האָט זי זיך געכאַפּט, זי עסט, ער ניט.

— איד? איד... גיב, וועל איך עסן.

— מ'דאַרף זיי אויך געבן.

— אוודאי, אוודאי, — האָט שאַיע פאטאקעוועט, אָט ווי ער וואָלט גאָר אַנדערש ניט געדענקט. חיה. ניט נאָר אַ ליבע, — אַ גוטע, אַ טייִ-ערע נשמה. אַ צופרידענער פון זיין ווייב, פון די פלוימען, גייט שאַיע צום טיש, באַטראַכט די... פלוימען עסער.

— וואָרף ניט אַוועק! — האָט ער אַ געשריי געטאָן אויף פייגען, זע־ענדיק ווי זי האַלט דאָס קערל, ישובט זיך, וויסט ניט וואו דאָס אַהיב־צוטאָן. — דאָ אַ יאָדער. צעקנאָק. געשמאָק. וואָס האָסטו געטאָן מיט דיין קערל?

— איינגעשלונגען, — האָט יחיאל געענטפערט, חידושנדיק זיך וואָס מ'פרעגט זיך נאָך אויף אַזאַ זאָך.

— איינגעשלונגען! איינגעשלונגען דאָס קערל?

— זאָרגט זיך ניט, וועט אַרונטערגיין.

שאַיע האָט זיך ניט געזאָרגט, ער האָט פשוט ניט געקענט באַ־געמען ווי שלינגט מען עס אַרונטער אַ קערל. דער יאָדער... גוט וואָס ער האָט געקויפט פלוימען, אַז ער'ט גיין נאָכאַמאָל... אַנמעסטן... וועט ער...

יחיאל האָט דעם לעצטן פרעס געטאָן, געהאַלטן דאָס רעקל אין דער הויך, עס באַטראַכט, געלאָזט שאַיען באַטראַכטן און אומגעריכט פאָר שאַיען אַ פרעג געטאָן: ווער טראַגט עס אָפּ? שאַיע האָט אַ הייב געטאָן דעם קאָפּ, שאַרף אַ קוק געטאָן אויף יחיאלן: דו ווילסט?

יחיאל האָט בלוז אַ ניג געטאָן מיטן קאָפּ.

דער אָפּיצער מיט זיינע לאַנגע פיס, זיין קני... די גאָס, די שטאָט, די גויע מיט די פלוימען... יחיאל... וואָס וויל ער? וואָס איז ער אויסן? זיין קוק געפעלט אים ניט. דער אפריק שפילט... זיין קוק געפעלט אים גאַרניט. שאַיע האָט מיט אַ מאָל מורא געקראָגן פאָר יחיאלן, מורא אויף אַזוי פיל, אַז ער האָט ניט געוואָגט זאָגן ניין. — 'עסט באַלד צוריקומען?

— כ'על זיך אין ערגעץ ניט זאַמען.

— גיי, גוט, גיי, און פאַרגעס נישט, אַ שיין אויף צוריקקומען.

— כ'על קומען.

שאַיע האָט נאָכגעקוקט יחיאלן, דער גאַרניטור אויף זיין פאַראַרעם, געזען דעם אָפּיצער, זיין קני... געפילט ווי אַ ריס צו טאָן דעם גאַר־ניטור: גיי ניט! זיך אַז דו זיצט! און דערזען, דערפילט ווי יחיאל האָט אַן עפן געטאָן די טיר, אַרויפגעלאָפן די טרעפלעך. שאַיע האָט אַ צי געטאָן, אַ הייב געטאָן דעם קאָפּ, דערזען שראַגעס שוואַרצן קאָפּ האָר, פייגען און זיך צוגעשלעפט צום שנייד טיש. די שער איז גע־

בליבן שטיין מיט די אויערן אויפן געוואנט, שאַיע האָט געקוקט אַריבער די שפיצן: אַט איצטער מעסט ער אים אָן... דער ליוטענאַנט האָט זיך פאַרוואַנדערט, יחיאל האָט דערקלערט: זיין באַלעבאַס איז ניט געזונט און, סיי ווי, דער באַלעבאַס האָט נאָר צוגעשניטן, גענייט האָט ער, דאָרף ער זען צי ליגט עס גוט. אַט דער יונגער, שוואַרצער בחור מיטן חוצפהדיקן נאָז, סענסועלן מויל, עקשנותדיקן קין איז אים ניט געפעלן. מערקווירדיק, גיט זיך איין איין ייד אויף וועמעס פנים זיין גאַנצע ראַסע ליגט אויסגעגאַנגן. נאָז, מויל, האָר, כאַפט אים דער טיזול. דעם גאַרניטור האָט ער געבראַכט. ווען ער זאָל נאָר זיין זיכער אַז דער אורלויב איז שוין טאַקע באַשטימט. ס'הייסט, באַשטימט שוין פון לאַנג, אָבער געהערט מ'רופט צוריק אַלע אורלויבן, אויפן פראַנט גייט עס ניט אַזוי... די פאַרדאַמטע רוסן, די יידן...

ליוטענאַנט עריך ריטטערהאפער האָט זיך געדרייט פאַרן שפיגל. די הויזן זיינען פונקט צו דער מאַס, דאָס רעקל... ער האָט פאַרשפיליעט, צעשפיליעט און ווידער פאַרשפיליעט, געקוקט, געטאַפט ביי די זייטן, בלאַזט זיך. לויז, פאַרדאַמט. זיינס אַ רעקל דאָרף זיין געפאַסט צום לייב, אַ צווייטע הויט, און דאָ לויז, אַ זאַק, דער ייד... מיט דער האַנט האָט ער אָנגעוויזן אויף די זייטן וואו עס איז געווען לויז. יחיאל האָט געמאַכט אַ טראַט נעענטער.

— דאָס איז גאַרניט. מ'דאָרף בלויז איבערשטעלן די קנעפלעך אַ ביסל ווייטער, אַ קליין ביסל, א... —

יחיאלס פינגער האָבן זיך אַ צי געטאַן צום רעקל. איין האַנט האָט אַ קלאַפּ געטאַן איבער יחיאלס ביידע הענט, זיי אַרונטערגעקלאַפט. די הענט האָבן זיך אַ וואָרף געטאַן אויף צוריק, דער קאַפּ האָט זיך אַ הויב געטאַן, איין נאָז פליגל האָט זיך צעצייטערט. יחיאלס גליענדיקע אויגן האָבן זיך אָנגעטראַפן מיט ליוטענאַנט ריטטערהאפערס קאַלטן, שטאַל גרויען קוק. יחיאלס אונטערשטע ציין האָבן אַריינגעכאַפט דאָס שפיציקל פון דער אויבערשטער ליפּ, געקראַכן דערויף, געצויגן עס, געצויגן... —

— אַזוי וועט זיין גוט?

יחיאל האָט אַ קוק געטאַן, געזען דעם ליוטענאַנט מיט איין פאַלע פאַרלייגט איבער דער צווייטער, איינציענדיק דאָס רעקל און אַ שאַקל געטאַן מיטן קאַפּ: יא, דער ליוטענאַנט האָט געקוקט אויף די פעטעלקעס, אַריינגעשטעקט אַהין אַ פינגער, פאַרהייבן אַ שטיקל פאַלע. — ווי צייכנט איר אַן וואו צו שטעלן די קנעפלעך? — זיף.

— זיף ?

— מיט אַ שפיץ פון אַ שטיקל זיף אַ קליינעם צייכן.

דער ליטענאַנט האָט געבראַכט אַ שטיקל זיף, געצייכנט איין קנעפל, אַ צווייטס. פאַרטיק מיטן צייכענען, האָט ער אַ לייג געטאָן דאָס שטיקל זיף, ווידער פאַרצויגן די פּאַלעס, געמאַסטן, זיך באַטראַכט אין שפיגל און אַ צופרידענער באַשלאָסן אַז עס וועט ליגן גוט. ער האָט אַרונטערגעצויגן דאָס רעקל, אַ לייג געטאָן, פאַרדעקנדיק דאָס שטיקל זיף.

— נעם און גיי!

יחיאל האָט אַ נעם געטאָן דאָס רעקל. דאָס שטיקל זיף האָט אַ קיל געטאָן אין האַנט, זיך אַריינגעגליטשט אַהין, פון דאָרט זיך אַריבער-געגליטשט אין קעשענע פון אַפיצערס רעקל. יחיאל איז גרייט צו גיין, אַלץ וואָס פעלט — דער פּאַסיר שיין.

— פּאַסיר שיין? אה! די יידן מיט זייערע פּאַסיר שיינען! פריץ! ... דער מגן דוד אויפן אַרעם האָט אַרונטערגעקוקט צום אַפיצערין רעקל אויפן פאַראַרעם, ביידע האָבן אַ שפרונג געטאָן פאַר יחיאלס אויגן. דאָס רעקל גליטשט זיך אַרונטער פון פאַראַרעם, ציט זיך אַרויף אויף די אַקסל, אויף די אַרעמס, ניטאָ קיין מגן דוד, אַפיצער יחיאל... גיין. מיטן אַפיצערין רעקל, מיט די הויזן, די שיד, דעם פנים וועט ער אפילו פון שטאַט ניט אַרויסגיין, אַפגערעדט שוין פון אַוועקגיין... אפשר גאָר אַ שמיץ טאָן דאָס רעקל, אַרונטערייסן די לאַטע און... שאַיע שניידער האָט זיך אַ באַמבל געטאָן אויף אַ תליה, —זיי וועלן אים זיכער אויפהענגען אינמיטן מאַרק — דער אַפיצער אין זיין פולער הויך האָט זיך אַוועקגעשטעלט. דאָס רעקל האָט זיך אַרונטערגערוקט צו די פינגער צו... אַ געזונטער יונג. יחיאל האָט זיך פאַרמאַסטן מיט אים, איינס אויף איינס, יענער איז שטאַרקער, פונדעסטוועגן... דערלאַנגען איין כמאַל! ניט דערלאַנגט. ניט דערפאַר וויל יענער איז געזינטער. גיין, ניט דערפאַר. די האַנט האָט זיך ניט געהייבן וויל... וויל...

— האַלט!

יחיאל האָט זיך אַזש אַ וואַקל געטאָן אויף צוריק.

— פּאַסיר שיין!

יחיאל האָט דערלאַנגט דעם פּאַסיר שיין. דער סאַלדאַט האָט שטור-דירט דעם שיין און יחיאל האָט געזען ווי אַזוי מיט אַ „פיסל“ טוט ער אים אַ לייג אַוועק, אַ זעץ און אַפגעצויגן.

— און דאָס וואָס איז?

— אַן אַפיצערס אַ רעקל. אויפגענייט פאַר אים. אַ שניידער.

—אח, אַ שניידער. שטימט.

דאָס רעקל שוין ווידער ביי יחיאלן. ער האָט אַ רוק געטאָן די האַנט אין קעשענע, דאָס שטיקל זייף האָט זיך אַריינגעגליטשט אין האַנט, זיך אַריבערגעגליטשט אין יחיאלס הויזן קעשענע. נאָך גוט וואָס דער יעקע האָט עס ניט אָנגעטאַפּט ...

— נו ?

— די קנעפלעך איבערשטעלן.

— די הויזן ?

— די הויזן גאַרניט.

שאַיע האָט געהאַלטן דאָס רעקל, געקוקט האָט ער אויף יחיאלן, געוואָלט דערגיין ווי איז צוגעגאַנגען דאָס אַנמעסטן ... יחיאל האָט שוין געשאַרט דאָס בענקל ביי זיין מאַשין. זאָל עס הייסן אַז ... שאַיע האָט אַ קוק געטאָן אויפן רעקל, די זייף צייכנס, זיך געישובט געבן יחיאלן צי פייגען, געזען יחיאל שטעפט שוין, האָט ער עס דערלאָנגט פייגען: נאָ, שטעל איבער די קנעפלעך, אָבער גיב אַכטונג ווי דו שניידסט אַפּ די — לאַז, כ'על אַליין אַפּשניידן.

אויף מאַרגן, ווען שאַיע האָט אָפּגעבראַכט דאָס רעקל האָט דער ליוטענאַנט פרעמד אַ קוק געטאָן אויף אים. דערקענט, דערזען דאָס רעקל, האָט ער עס אַ נעם געטאָן פון שאַיעס האַנט, פליכטיק אַ קוק געטאָן דערויף, עס אַוועקגעלייגט און גענומען גיין צום פענצטער. זיך אומגעדרייט אויף צוריק, דערזען שאַיען. איז ער געבליבן שטיין, זיינע אויגן ... שאַיען איז קאַלט געוואָרן פון דעם קוק, ער האָט געוואָלט זיך אומדרייען, אַרויסלויפן, די פיס האַבן זיך ניט גערירט, דער אויבער-שטער האַלבער קערפער האָט זיך אַ דריי געטאָן, פון מויל איז אַרויס-געפאַלן: אַרבעט ... אַרבעט געלט.

— אַרויס !

שאַיעס גאַנצער קערפער האָט זיך אַ וואַרף געטאָן צו דער טיר. שטאַמלענדיק האָט ער איבערגעגעבן פריצן, דעם באַדינער, ער מוז האַבן אַ פאַסיר שיין אויף צוריק און דער אַפּיצער ...

— מ'דאַרף אים לאָזן צורו, געזאַלט מאַרגן פאַרן אויף אורלויב און גייט מאַרגן אויפן פּראָנט. יא, אַזוי איז עס. און אַ פאַסיר שיין ... קיין גויע מיט פלוימען זיצט מער ניט אויפן מאַרק און די שטאַט, וואָס גייט זי אים אָן ? גיכער זיין אין דער היים, אין שטוב. דאַרטן ביים טיש, ביי די תכריכים ... ביי דער קהילה קריגט מען כאַטש אַ שטיקל ברויט, אַ קאַרטאַפּל, דאָ ... דריי טעג זיך געפאַטשקעט, אַפּי-צער, און ... און סיידין דאָס שטיקל יתור ... מ'קען אפשר צוזאַמענ-שטעלן אַ קאמויל, אַפּזעצן אויף אַ פאַר היטעלעך. אַזאָ אַנשיקעניש.

א רציחה דאָס פאַרמאָגט! נאָך גוט אָפּגעשניטן... ניט זיכער מיטן לעבן. מיטן לעבן איז מען ניט זיכער. שטעלט מען אַרויס אַ פּוס... ער גייט מער נישט! אפילו...

דער זעלבער פּרייץ איז אין אַ דריי וואָכן אַרום געקומען אים רופן. שאַיע האָט מיט די אויגן בלוין אַ פּרעג געטאָן: וואָס ווידער? ניט געווען די שרעק ווי ביי פּריצעס אַריינקומען דאָס ערשטע מאָל, אויך קיין מורא פאַרן קומענדיקן, נאָר אַ מיין ווידערווילן צו אַ בעל חוב וואָס האָט זיך צוגעטשעפּעט, לאַזט ניט אָפּ. וואָס האָט ער זיך אָנגעזעצט אויף אים? וואָס וויל ער פון אים? ער האָט געפרוּאוּט דער-גיין ביי פּריצן, אָבער דער סאַלדאַט האָט אַרויסגעוואָרפּן אַ פאַר ווער-טער: ווייס ניט. געהייסן רופן, און מער אַ וואָרט נישט.

דער וועג, די געביידע, דער צימער — באַקאַנט, דער אַפיצער...? ניט יענער. דערפאַר דער גאַרניטור...

— צי קען ער דאָס?

— געוויס. דאָס האָט ער אויפגענייט פאַר...

— מיין קאַמעראַד. פאַרן אַוועקגיין אויפן פּראָנט האָט ער עס מיר איבערגעלאָזט. אין פאַל... איצטער... שאַיעס אויגן האָבן געזוכט, געפאַרשט.

— יא, ער איז געפאַלן אויפן שלאַכטפעלד פאַרן פּירער און פאַ-טערלאַנד.

שאַיע האָט אַרונטערגעלאָזט די אויגן.

— קיין איין מאָל געטראָגן. און אַ פיינער אונטפאַרם. אָבער עס פאַסט מיר ניט. די הויזן זיינען גוט, אָבער דאָס רעקל, דאָס רעקל... דער אַפיצער האָט אַרויפגעצויגן דאָס רעקל, פאַרשפּיליעט, זיך אַ דריי געטאָן. — עטוואָס לויט, אַט דאָ אַ... — ער האָט געדרייט דעם קאַפּ אויף צוריק צום אַקסל, פלייצע.

שאַיעס הענט האָבן זיך אַ צי געטאָן אַנצוטאַפּן ביי איין אַקסל וואו דאָס רעקל האָט זיך געבלאָזן, תוך כדי מחשבה האָבן די הענט זיך אַרונטערגעלאָזט, די אויגן האָבן אַ בליק געטאָן אויפן אַפיצער, דאָן גענומען לויפן איבערן רעקל, זיך אָפּגעשטעלט ביים אַקסל, ביי דער זייט. ער האָט שוין דערזען. ביי דעם אַפיצער איז איין אַקסל געווען נידעריקער, דאַרפן אונטערהייבן, אויסבעטן אַ ביסל.

— דער הער אַפיצער, — האָט שאַיע אָנגעהויבן און זיך פאַר-כאַפט, — איך מיין יענער הער אַפיצער האָט געהאַט איין אַקסל עט-וואָס העכער. יא, ביי פילע מענטשן גיט עס. ניט אַלע מאָל זיינען ביידע אַקסל גלייך. דאָן מוז מען אויסגלייכן, דעם ראַק, פאַרשטייט זיך. אַ לייכטע אַפּעראַציע. אַ קלייניקייט. דאָס קען מען טאָן.

— און עס וועט פאסן ?

געוויס.

— ווי לאנג קען עס נעמען ?

א טאג.

— אזוי. „דאן מאכן זי עס דאס עס גוט איסט“.

— וועט שוין זיין גוט. וועט שוין זיין גוט. — האט שאיע זיך

געאיילט אין זיינע רייד און באַלד זיך געאיילט אויפן וועג אַהיים. קוים
איז ער אַריינגעפאלן אין שטוב האַט ער אַ ווייז געטאָן דאָס רעקל יחיאלן;
דערקענסט ?

— דערקען. אוודאי. וואָסי דען ?

— און דעם אַפּיצער געדיינקסטו ?

שאיעס און יחיאלס אויגן האָבן זיך פאַרטשעפעט. ביידע זיינען
געווען אין איין מיאוסן אַרט. ביידע זיינען אַרויסגעגאַנגען פון דאָרט
דורך באַזונדערע טירן. איינער דעם צווייטן האַט געזען און ניט געזען.
שאיע, אַן איבערגעקערטער פונעם אַפּיצערס קני, יחיאל, די הענט אַרונט-
טערגעקלאַפט אויף אַרונטער, יעדער איינער האַט געוואוסט פון זיין אַפּ-
קומעניש. געאַנט וועגן צווייטנס, ניט געוואַנט, ניט געוואַלט אויסזאָגן,
איצט ...

— געדענק אים.

אַט-דער נאַכלעסיקער טאָן האַט באַשטעטיקט שאיעס פאַרדאַכט —
יחיאל אויך ... מיט אַ צווייענדיקער הנאה טוט ער אַ זאָג — איז אַט
דער אַ אַפּיצער ... איז שוין מכולה. הערסטאָך, — האַט ער אַ פאַטש
געטאָן יחיאלן אויפן אַקסל, — געשטאַרבן פאַרן פירער און פאַטערלאַנד.
פאַרן פירער און פאַטערלאַנד! און אַט-דאָס-אַ, — האַט ער אַ נעם
געטאָן דאָס רעקל אַן דעם מינדסטן דרך ארץ פאַר גוטן שטיקל אַרבעט,
האַט ער געלאָזט ירושה פאַר זיין קאַמראַד. קיין איין מאָל נישט אַנ-
געטאָן. באַגראָבן אַן תכריכים ... די תכריכים האַט ער געלאָזט פאַר
אַ צווייטן. קוקסט. האַ? יחיאל! תכריכים נייען מיר. ווי איך בין אַ ייד.
וואַרט, מיר'ן נאָך זען, מיר'ן נאָך דערלעבן ...

— ווען איינער הערט, וואַלט ער געמיינט, דאָס האַט איר אים אַוועק-

געשיקט אויף יענער וועלט.

— איך ? — שאיע האַט זיך דערזען אַ ליגנדיקן ביים אַפּיצערס

פיס און עס האַט אים ניט וויי געטאָן, ניט פאַרדראָסן. ער האַט דערזען
די מאַס, וואָס האַט זיך געצויגן פון זיין האַנט צום אַפּיצערס פיס און
אַן אנונג האַט אויפגעפליקערט, אַז צווישן אים און דעם אַפּיצער, זיין
טויט, איז דאָ אַ פאַרבינדונג.

— לויט איר רעדט ...

— אויף יענער וועלט האָבן אוועקגעשיקט יענע, דאָרטן, אָבער די תכריכים נייען מיר. דו הערסט, ווען זיי זאָל אָנגיין כאַטש אַ טויזנט חלק פון דעם וואָס איך, וואָס אַלע ווינטשן זיי, וואָס אַלע לייגן אַריין אין אַט די-אָ... וואָלט שוין אויך געווען גענוג. 'ס אַרט דיך, מיין ניט, אַז אַט אַזוי אַ גייט עס שוין. אַז מיר'ן לעבן וועלן מיר נאָך זען. אַט-דער-אָ...

שיער שיער האָט שאַיע ניט אַרויסגעזאָגט דעם סוד, פאַרוואָס דער לוטענאַנט עריך ריטטערהאפער איז געהרגעט געוואָרן. איצט האָט ער ווידער דערזען אַ זיך אַ ליגנדיקן, איבערגעקערט פונעם אַפיצערס קני און אויך דערזען דעם אַפיצער אַ ליגנדיקן, אַ געהרגטן און געזען אַזוי קלאַר די פאַרבינדונג, געווען אַזוי זיכער אין דעם, דאָך האָט ער זיך פאַרהאַקט. סאַראַ מאַדנעם קוק ער האָט עס, דער יחיאל. ער'ט נאָך אַ מאָל עמיצן... — אַט-דער-אָ... — האָט שאַיע אָנגעהויבן אויף ס'ניי, דערביי אָבער אַ נעם געטאָן דאָס רעקל, — האָט איין אַקסל אַ נידעריקן, דאַרף מען עס אַ ביסל אונטערבעטן, אונטערלייגן אַ קיי-שעלע, אויף אַט אַזוי פיל אַ אויפהייבן. וועסטו עס מאַכן?

יחיאל האָט איבערגענומען דאָס רעקל. שאַיע האָט זיך אוועקגע-שטעלט הינטערן שנייד טיש, גענומען די שער אין האַנט, אַ קוק געטאָן צו יחיאלן צו, זיך פאַרטראַכט. שאַיעס אויגן האָבן אַריבערגעקוקט ווייט איבער די שפיצן פון זיין שניידערישער שער...

לאַס-אַנגעלעס, 1941

מאַני לייב
אהרן צייטלין
אפרים אויערבאָד
מאַרק שאַגאַל
ה. לייוויק
י. י. טרונק
ש. ניגער
י. צינבערג
שלמה ביקל
א. גאלאמב

אַ מעשה ווי אַזוי אליהו הנביא האָט געראַטעוועט ווילנע פון שניי*)

אויפן אויוון איז אומעטיק, פינצטער און וואַרעם, און קראַנק איז די ליבינקע באַבע, זי קען ניט אַראָפּ פונעם אויוון. די אַלטינקע פיס זיינען שלאָף און פאַרלאָפּן און שוואַך אירע טייערע אויגן. און הינטער דעם קליינעם פאַרפראַרענעם שייבל ליגט שניי ביי די דעכער, און אומעטיק קראַקען די ביזע סאַראַקעס־וואַראַנעס.

— אוי, באַבעניו, גוטע, דערצייל מיר די מעשהלע פון יענעם גויאישן טעסלער, וואָס איז מיט זיין האַק אינעם וואַלד אינעם שוואַרצן געגאַנגען אַ דעמב אויסצוהאַקן צו מאַכן דעם שניפישקער פריץ אַ בעט מיט געשניצעכטס, מיט צאַצקעס און דריידלעך; און ווי נאָר זיין האַק איז אַריין אין אַ דעמב אין דער קאַרע ביים טונקעלן וואַרצל, אַזוי האָט דער דעמב זיך פאַנגאָדערגעוויינט אויפן קול און געבעטן מיט רחמים, ער זאל אים ניט האַקן, ווייל אים איז באַשערט גאָר צו וואַקסן נאָך הונדערטער יאָרן און צו ווערן אַ יידישע פראַסטע מצבה און שטיין אויפן ווילנער בית עלמין...

(*) די מעשה ווי אַזוי אליהו הנביא האָט געראַטעוועט ווילנע פון שניי, האָב איך אָנגעשריבן פאַר די קינדער פון פינפטן קלאַס פּאַלקסשול ביי דער ווילנער רעאַליגימנאַזיע, וואו מירע בערנשטיין איז געווען די לערערין. צוויי און דרייסיק קינדער פון דעם דערמאָנטן קלאַס האָבן אין 1938 מיר צוגעשיקט צוויי און דרייסיק בריף מיט זייער אינטערעסאַנטע פראַגעס וועגן מיין לעבן. אין מיין ענטפער צו די קינדער, האָב איך זיי צוגעזאָגט, אַז אַנשטאַט צו ענטפערן זיי אויף זייערע פראַגעס וועגן מיין לעבן, וועל איך פאַר זיי אָנשרייבן אַ מעשה, וואָס מיין ווילנער באַבע האָט פאַר אונדז, אייניקלעך, דערציילט; די קינדער דאַרפן אָבער מיר אַרויסהעלפן און באַשרייבן פאַר מיר די שטאַט ווילנע מיט אַלע וויכטיקע ערטער, ווייל איך אַליין בין אין ווילנע ניט געווען און האָב ווילנע ניט געזען; ד ערפאַר האָב איך זיי צוגעזאָגט, וועט די מעשה, וואָס איך וועל אָנשרייבן, זיין זייערע.

זעכצן פון די קינדער האָבן אין 1939 מיר צוגעשיקט וואונדערלעכע באַשרייבונגען פון דער שטאַט ווילנע — און די מעשה איז זייערע.

וואו זיינען די טייערע קינדער איצט? לעבן זיי כאַטש? האָט זיי כאַטש די האַנט פונעם דייטשישן מערדער אויסגעמיטן?

— ניין, יינגעלע, קענסט שוין די מעשה און ווייסט אויך דעם סוף פון דער מעשה. דער סוף איז אַ גוטער: דער טעסלער האָט קענטיק געטראָגן אַ גאָט אין זיין האַרצן און האָט יענעם דעמב ניט אַרונטערגעהאַקט און ער האָט אים געלאָזן צו וואַקסן; און שפעטער — אין הונדערטער יאָרן אַרום איז דער דעמב אַ מצבה געוואָרן אויפן הייליקן קבר פונעם הייליקן יידן משיח-השם און זי שטייט נאָך עדהיום מיט אירע געשניצטע צוויי לייבן, וואָס האַלטן די קרוין פונעם בורא אויף זייערע לאַפּעס. נאָר איך וועל דיר בעסער דערציילן אַ מעשה — אַ מעשה שהיה מיט ווילנע. מיט ווילנע די הייליקע שטאָט, וואָס האָט זוכה געווען ביים רבונר-של-עולם צו ווערן דער מקום פון לערנער, פון תורה און חכמה און אויך מעשים טובים. און אַז אליהו-הנביא זאָל קומען אין ווילנע און מיט זיינע פּאַלעס פּאַרשאַרן דעם שניי פון דער שטאָט, וואָס איז איינמאַל פּאַרשאַטן געוואָרן און שיער-שיער ניט חרוב געוואָרן פון שניי — ווען עס קומט ניט דער הייליקער נביא... נאָר גראַד מיט דער מעשה פון ווילנע קומט אויך ווי צום רומל אַ מעשה אַ צווייטע, וואָס איז זיך פּאַרלאָפּן מיט דיין עלטער-זיידן רב לייבע דער דאָרפישער שניידער, וואָס אים האָט גאַנץ ווילנע געקענט און גערופן רב לייבקע דער העלדישער פּאַלע. נאָר לאַמיר דערציילן די מעשה, ווי זי איז פּאַרלאָפּן און אויך מיט אַ דרך, ווייל איטלעכע מעשה האָב ליב אַז מע זאָל מיט אַ סדר זי תמיד דערציילן.

— געווען איז עס תיכף נאָך סוכות. מיין טאָטע רב לייבע דער דאָרפישער שניידער, — דיר צו לענגערע יאָר און וואָס דו ביסט געבענטשט אויך צו טראָגן זיין נאַמען, — איז פּלוצים אַן אלמן געבליבן מיט מיר מיט אַ פּיצעלע וויסטע יתומה. האָט ער באַלד נאָך שבעה, אין גרויסער אביונות געקליבן זיך ווילנע פּאַרלאָזן און פּאַרן מיט נאָך ווילנער אַרעמע יידן אין ווייטע און רייכע מרחקים, — אין רייכער אוקריינע צו זוכן מלאכה, אַ היים, זאָטן ברויט און פרנסה; ווייל ווילנע, כאַטש רייך מיט איר תורה, איז אַבער מיט ברויט געווען אַרעם; פּאַרקערט איז געווען די אוקריינע; אַ רייכע מיט ברויט, אַבער אַרעם מיט תורה; און ווילנער פּאַראַרעמטע יידן אַ סך פּלעגן דערמאַלט פּאַרלאָזן די ליטע און זיינען אין גיכן אין רייכער אוקריינע שטאַרק אויפגעריכט אַלע געוואָרן. פּאַרקויפן די אַרעמע יידן די בעבעכעס זייערע, לאָזט מען נאָר איבער דאָס העמד אויפן לייב און דעם טלית און תפילין און עטלעכע הייליקע ספרים און מ'וואַרט אויפן שליטוועג; ווייל ווינטער אויף שנייאיקע וועגן אַזאַ מין מהלך וועט ווייט ניט פּאַרפּאַרן די אַקס... נו, איז וואַרטן די יידן דער שניי זאָל זיך לייגן צו פּאַרן מיט הערש באַלאַגאַלע, וואָס איז אַ געניטער מיט פּערדלעך געניטע, און האָט אַלע יאָרן געפירט ווילנער אַרעמע יידן אין ווייטער אוקריינע. נאָר דאָ האָט דעם ווינטער געטראָפּן אַזוינס — אַז אפילו די ווילנער זקנים געדענקען גאָר ניט, אַז ביז חנוכה זאָל נאָך ניט שנייען. עס שנייט ניט און פּאַרטיק...

און ניט נאָר אין ווילנע און אינעם אַרומיקן קאָנט, נאָר אויך איבער ליטע און רייסן און איבער אוקריינע האָט ווי אויף צו להכעיס דעם ווינטער פאַרשפּעטיקט צו שנייען. ווי אַלע יאָר נאָך די יום־טובים געוויקט האָבן רעגנס די גאַסן און פעלדער, דערנאָך האָט אַ פּרעסטל אַ וויסער אין בלויע באַגינענס, ווי צווייט ווי צעבליטער, צעלייגט זיך אויף דעכער און אויף אַ פאַרבליבענעם בלאַט אויף די ביימער, אויף קרויט און פאַרוועלקטן בוריאַן און געשאַרענעם שטרוי פון דער תבואה אויף פעלדער. די זון האָט אַ קאַרגע און נידעריק שפּעט אין די מאַרגנס געשמאַלצן דעם פּרעסטל און באַלד איז דאָס פּרעסטל צערונען און אויך פון דער זון איז שוין גאַרנישט פאַרבליבן. אַזוי ביז אין כסליו אַריין; און דערנאָך האָבן ווינטן געצויגן פון מזרח, די זון האָט זיך מער ניט באַוויזן און איבער דער שטאַט האָט געצויגן אַ כמאַרע — איין גרויסע צעשוואַמענע כמאַרע מיט ריחות פון שניי, און פון שניי — ניט קיין סימן. פאַר מנחה האָט שאַרפּער געשניטן מיט פּראַסט און די נעכט זיינען קעלטער געוואָרן. דער פּראַסט איז אַזוי דורך די טעג שוין פאַרבליבן מיט זילבערנע קווייטן אויף שויבן, מיט איז אין די עמער, מיט האַרטע געפּראַרענע הרודעס אויף גאַסן און טראַקטן, מיט איז ווי געקאַוועטער שטאַל אויף דער גאַנצער וויליע און אויף דער ווילענקע. איז וואַרטן די אַרעמע יידן מיט זייער נסיעה שוין וואַכן און — גאַרנישט. כאַטש שריי חירוקים — עס שנייט ניט ... איז גייט מען אַרום ווי אויף עולם־התהוה ... איז גייט מען אַרום און מע קאַרגט זיך דעם ביסן פון גרייטן און אַרעמען גראַשן, איז מעסט מען דעם ווינט און מע זוכט די פּגימה — אַ פּלעק אויף דער קאַלטער לבנה; אַז אפשר איז גאַט זיך מרחם און שיקט שוין זיין שניי פאַר דער וועלט מיט די מענטשן. מע פּרואוּט שוין פאַרוואַרפּן אַ שמועס מיט הערש באַלאַגאַלע; אַז אפשר ניט וואַרטן, און שפּאַנען דעם וואַגן, דאָס ראַד וועט שוין ברענגען בשלום, אַז גאַט זאָל נאָר העלפּן ... נאָר הערש איז אַן עקשן און קענסט אים ניט עצהנען ווי נאָך מע פּאַרט אין אוקריינע. ער ווייס שוין דעם וועג, ווי אַ ייד קען אויף אויסווייניק אשרי, און ער וועט קיין עצות ניט נעמען. ער ווייס ווי ביי גאַט איז איצט ווינטער, אַז ווינטער־לעב דאַרף מען צום פּאַרן אַ שליטן; און ער האָט אַ שליטן — שוין איינמאַל אַ שליטן, פון דעמב און מיט אייזערנע שטאַבעס, און וואַרעם און ברייט און האָט אַרט פאַר די בעבעכעס און פאַר די דרייצן פאַרשוּינען; און ער וועט ניט קריכן אויף הרודעס קאַליעטשען די פּערדלעך און ברעכן די רעדער און שפּעטער נאָך מיט דער עגלה זיך שלעפּן אין שניי אין דער פּרעמד אויף ביז וואונדער; נאָר אַז מע וועט פּאַרן ווי מענטשן, נישקשה, עס ברענט ניט, און גאַט איז אַ פּאַטער; און איי, וואָס עס שנייט ניט און אַט איז שוין כסליו און חנוכה — איז טאַקע ביטער ... אַזויאַ האָט הערש באַלאַגאַלע געטענהט און אַפּגעהאַקט אַלע דבורים. איז בלייבט פאַר די אַרעמע יידן צו וואַרטן אין צרות מיט זייער נסיעה, און עסן פון גרייטן ... נאָר דיין עלטערזיידע רב לייבע דער דאַרפישער שניידער איז דאָ ביז וואָס־ווען, ווי זיין שטייגער, אַוועק איבער דערפּער מיט שער און מיט נאָדל. נאָר דאָ איז שוין מער ניט קיין צרה פון אונדזערע עטלעכע אַרעמע יידן, —

דאָ שטייט שוין די גאַנצענע שטאַט אין סכנה! איין קלייניקייט, ווילנע, אין ווינטער, שטייט נאָקעט אָן שניי! און די שליאַכן און טראַקטן אין שטיינערנע הרודעס פאַרפּרירענע ליגן, ווי בערגלעך די לענג, ביז די ווייטע אַרומיקע דערפער. און דאָ לאַזט דער פּראַסט גאַרניט אָפּ. און דאָס ראַד, ווי דאָס ראַד האָט נאָך סוכות געשניטן אין שליאַטעס און בלאַטעס — אַזוי זיינען קאַליעס פאַרבליבן געפּרורן אין הרודעס, דעם ראד ניט צו פאַרן און אויך ניט צו שטעלן די הוילע קאַפיטע פון פּויערשן פּעדל. און ס'ווייזט זיך קיין פּויער ניט אויף ווילנער מערק ווי דער שטייגער, אפילו אין מאַרקטעג, צופּוס אפּשר קומט אָן אַן אַרעמער פּויער און ברענגט אַ זאָק באַב צו פאַרקויפּן. און ס'פעלט שוין אין הייזער אַ בולבע און אויך אַ שייט האַלץ צו פאַרהייצן אַן אויוון. וואַלט כאַטשע דער פּראַסט ניט געהאַלטן, — מיט מאַטערניש קריכט שוין דער פּויער דורך בלאַטעס, וואָס לייגן זיך תּמיד נאָך סוכות אויף שליאַכן און וועגן וואָס פירן צו ווילנע, און ווילנע האָט יעמלט לרוב פון כל־טוב: אַ האַיאַריקע בולבע, אַ בוריק, אַ בעבל, אויף שבת אָן עוף, און וואָס ניט, — און אפילו אַן עפל פאַר קינדער ... נאָר דאָ ליגט דער פּויער פאַררוקט אויפן אויוון און ווייזט ניט די נאָז פּונעם טויער, און וואַרט אויפן שליטוועג מיט אַלעמען פירן אויף שליטנס זיין שפּע אין ווילנע.

איז אַטאָ דערלעבט מען שוין חנוכה, אַבער אַ תּוכחה ליגט איבער ווילנע. אַט בענטש מען די חנוכה ליכטלעך: דאָס ערשטע און אַט שוין דאָס אַכטע. איז לייכטן אין גבירישע הייזער די הייליקע ליכטלעך אין רייכע מנורות, און קלאַטשענע קנויטן אין שערבלעך מיט אויל אין די אַרעמע יידישע הייזער; און דאָס מאַל פון יידישע הייזער פאַרהיילכט ניט די פרייד פּונעם פּריילעכען יום־טוב, און ניט דאָס געלעכטער פון יידישע קינדער ביים שפּיל מיטן חנוכה דריידל, און ס'שמעקט ניט פון גבירישע הייזער מיט ריחות פון לאַטקעס מיט גענוענע גריוונס ... אַזוי, אַט, פאַרגייען אָן פרייד די אַכט טעג פּונעם פּריילעכען יידישן יום־טוב. און דאָ ברענט דער פּראַסט, לאַזט ניט אָפּ, און קיין שניי איז נאָך אַלץ ניט געפאַלן.

ערשט מרגן — אויף מאַרגן נאָך חנוכה, נאָך האַלבן טאָג, אין אַ דינטסיק — כך הוה! — אַ שניי! אַז אַפּנים דעם אויבערשטער האָט זיך מרחם געווען אויף די מענטשן וואָס וואַרטן אויף שניי ... נאָר דער שניי איז דאָ עפּעס גאָר ווי אויפּצופּלייסן געפאַלן: אַ שנייעלע דאָ און אַ שנייעלע דאָרט, אָן אַ ווינטל, אַזוי ביז אין אַוונט. דערפאַר האָט געבראַכן דער פּראַסט ביןן אַוונט, אַזוי ווי מיט הענט צוגענומען. נאָר מענטשן, וואָס גאָט האָט אין אָנהייב דערפרייט מיטן שניי, אַז ער שיקט זיי זיין ברכה — זיי האָבן תּיכף דאָ דערוען, אַז דער שניי איז קיין שניי ניט, נאָר זאָלן אויף די וואונדן. אַזוי ביז נאָך מעריב. ערשט דאָ האָט גענומען ווי אויף צו דעראמתן שנייען. דער שניי איז געוואָרן געדיכטער, געדיכטער און גרעסער, ווי פּעדערן גאַנצע. און דאָ האָט אַ ווינטל אַ צוק געטאָן שאַרפּער און שאַרפּער און באַלד מיטן ווינטל — אַ ווינט, און אַ ווינט מיט אַ וויכער — אַ וויבל אַ ווילדער — אַן אמתער שטודעס.

און — פרעג ניט! — אַ גאַנצניקע נאַכט האָט געדרייט און געשאַטן, געפיפט און געוואויעט, און ווילנע האָט שטאַרק זיך געפרייט... נאָר די זינדיקע מענטשן, זיי זיינען געשלאָפֿן די נאַכט מיט די גרינגע געמיטער מיט וועלכע זיי זיינען איינגעשלאָפֿן געוואָרן. נאָר מאַרגן באַגינען — אַז ווילנע שטייט אויף פֿון איר שלאָף ווי די טבע, און מענטשן מיט פֿרייד אין די הערצער און דאַנק צו דעם בורא — זיי צינדן אָן פייער און איילן זיך לויפֿן צו שחרית און ווילן שוין עפענען טירן און לאָדן, — ערשט וואו! — ערשט מיט שניי ליגן טירן און שטיבער ביז איבער די דעכער פֿאַרשאַטן, כאַטש בלייב אין די שטיבער פֿאַרשפּאַרט און פֿאַרשאַטן און וואַרט אויף אַ נס־השמים, און דאָ הערט ניט אויף גאָר צו שיטן און דרייען; און וואָס זאָל מען לענגער נאָך ברייען? — צוויי ביטערע לאַנגע מעת-לעת האָט געשנייט און געדרייט און פֿאַרשאַטן די הייזער, די קלויזן, די בתי מדרשים ביז איבער די דעכער און קוימענס, להבדיל די תּיפּלות, די קרייצבערג, דעם שלאַסבאַרג ביז פֿאַזע זיין שטיינערנעם היטל. און ווילנע ליגט אונטערן שניי, ליגט אונטער דעם שניי און זי קען זיך ניט רירן און הונגערט. און דאָ איז שוין דאָנערשטיק נאַכט און אַט דאָ איז שוין מאַרגן ביי גאַט ערב שבת און ווילנע דאַרף גרייטן אויף שבת און ליגט דאָ געבונדן מיט לייב און מיט לעבן. ניט אַנדערש, אַז ווילנע האָט זיך ביים רבונ־של-עולם מיט עפעס פֿאַרזינדיגט.

נאָר גאַט איז אַ פֿאַטער פֿון חסד און רחמים און ער וועט ניט לאָזן, אַז ווילנע זיין הייליקע שטאַט זאָל ניט פֿראַווען קיין שבת און הונגערן מיט אירע קינדער. און פֿרייטיק קאיאָר, ווען אין שלאָף און אין צער איך נאָך ווילנע געלעגן פֿאַרוונקען, — איז גראָד אליהו־הנביא געגאַנגען קיין ווילנע אַזוי ווי זיין שטייגער, ווי תּמיד צו העלפֿן דאָ איינעם אָן אַרעמען יידן, וואָס האָט ניט אויף שבת, דאָ העלפֿן און טרייסטן אַ חולה, דאָ ברענגען אַ שטאַרקונג דעם שוואַכן און אַנטראַגן וואַסער פֿאַר אים, און דאָ אָנהאַקן האַלץ קינדער זאָלן ניט פֿרירן... איז גייט זיך אַזוי אליהו הנביא געהויבן אין זיינע רעיונות, איז גייט ער געהויבן אין טיפע רעיונות — אין זאָרג פֿאַר דער וועלט מיט די מענטשן; ער גייט זיך אין שניי ביזן גאַרטל, אַ ווייסער, און רייכט זיך די הענט פֿון הנאה און זינגט אויפֿן קול אַ געזאַנג צו דעם אייביקן האָר פֿון דער וועלט מיט די מענטשן, וואָס ער האָט דערפֿרייט זיינע קינדער און האָט זיי דעם שניי פֿון זיין הימל געגעבן. איז גייט ער און זינגט און קערט אָפֿ רעכטס און לינקס מיט די שטיוויל דעם שניי פֿון די וועגן. און ווען ער הערט אויף מיט זיין הייליק געזאַנג און הייבט אויף זיינע ליכטיקע אויגן, — דערזעט ער דאָ תּיכּף, אַז דאָ איז ניט גלאַט, און ער וואונדערט זיך שטאַרק: — וואו איז ווילנע? אַ מעשה — ער גייט און ער גייט און ער איז ביז צו ווילנע נאָך אַלץ ניט דערגאַנגען; אַ מעשה — אַדאָ איז געשטאַנען אַ שטאַט און די שטאַט איז גאָר נעלם געוואָרן; צי אפשר איז ער אינעם שניי גאָר אַראָפֿ פּונעם וועג און ער איז גאָר פֿאַרבלאַנדזשעט געוואָרן? הייבט אויף אליהו הנביא די ליכטיקע אויגן און קוקט מיט די ליכטיקע אויגן צום מזרח, צום מערב, צום צפֿון און דרום, אויף אַלע פֿיר עקן פֿאַרשפּרייטע.

און זעט נאָר אַ וועלט אַ פאַרשנייטע, פון פאַרנט, פון הינטן, פון אַלע פיר זייטן ; ערשט דאָרט, העט אַוועק, צווישן שניי און דעם הימל דערזעט ער אַ פינטל אַ שוואַרצן, אַזוי ווי אַ פייגל אַ שוואַרצער וואַלט צווישן דעם שניי און דעם הימל געפלויגן. נאָר ס'איז ניט קיין פייגל געפלויגן, דאָס האָט זיך געשוואַרצט גאָר דער שפיץ פונעם שלאַסבאַרג, וואָס איז אין זיין גאַנצער גרויס דאָ געשטאַנען פאַרשנייט ביז זיין שטיינערנע היטל. דאָ זעט שוין דער הייליקער נביא, אַז ווילנע ליגט אונטער די שנייען פאַרשאַטן, און אַז איבער ווילנע — גאָטס שטאַט, איז אַן אומגליק פון הימל געפאַלן אַ גרויסער ... האָט דאָ אליהו הנביא לאַנג ניט געקלערט, און ער גיט מיט דער באַרד נאָר אַ טרייסל און גיט אַ שפּרייט אויס זיינע פאַלעס די ברייטע, אַזוי ווי צוויי פליגל צעשפּרייטע, און אַט איז ער שוין מיט זיין הייליקן פוס אויפן שטיינערנעם קאַפּ פונעם שלאַסבאַרג. ער שטייט מיטן פוס אויפן שפיץ פונעם שלאַסבאַרג און גיט אַ מעסט אַפּ מיט די אויגן די שנייען וואָס האָבן פאַרשאַטן די וועלט, אַז מע זעט ניט דעם ליכטיקן הימל, און אונטער די שנייען פאַרהורבעט ליגט ווילנע און שלאַפּט אין איר בייזער מערכה. דאָ טראַכט שוין דער נביא ניט לאַנג און ער טרייסלט די פאַלעס די צוויי ווי צוויי ווינטן, און פון זיינע פאַלעס נעמט בלאַזן און דרייען מיט ווינטן, מיט וויכערס און ווירבלס, אַז דאָ אַרום שלאַסבאַרג נעמט דרייען און אַקערן, גראַבן און קערן די שנייען, און ס'הייבן זיך שנייען פון ווילנע צום הימל פון וואַנען זיי זיינען געקומען, און טראַגן זיך איבער די ווייטע פאַרוואַרפענע און די אַרומיקע פעלדער ; און פול ווערט די וועלט מיט אַ וויכער פון שנייען — אַן אמתער תּוהו ובוהו ! און ס'ווערט ניט קיין וועלט און עס ווערט ניט קיין הימל און אויך אליהו הנביא ווערט נעלם אינגאַנצן אין שנייאיקן וויכער — אין שנייאיקן תּוהו ובוהו. נאָר ער ווערט ניט נעלם — דער ליכטיקער נביא, ער שטייט זיך אין שניי אויפן שלאַסבאַרג, און טרייסלט און פאַכט מיט די פאַלעס און בלאַזט מיט די ווינטן און וויכערט די שנייען, ביז ווילנע באַווייזט זיך ; צום ערשטן די גאַלדענע הויכע צלמים פון תּיפּלות, די קרייצבערג, און באַלד אויך, להבדיל, די דעכער און קוימענס פון שולן און קלויזן און באַלד אַלע קוימענס פון שטאַט און די דעכער, די פענצטער און טירן און טויער, און ווילנע ווערט ניצל, און ווייס ניט אין שלאַף אַז זי איז גאָר דאָ ניצל געוואָרן. און תּיכּף ווי ווילנע ווערט ניצל — לאַזט אַפּ אליהו הנביא די פאַלעס און באַלד ווערן שטיל און פאַרשטילט אַלע ווינטן, און מיט אַ צופּרידענעם שמיכל ער ווישט מיט אַ האַנט פונעם פנים דעם שווייס און דעם שניי פון זיין באַרד און די פּאות ; און באַלד לייגט זיך איין ביזן קנעכל דער שניי אויף די ווילנער פאַרשלאַפענע גאַסן און אויף אַלע וועגן, וואָס פירן צו ווילנע פון אַלע אַרומיקע דערפער. און באַלד ווי דער שניי לייגט זיך איין — נעמט שאַריען דער מזרח מיט מאַרגן. און ווי נאָר דער מזרח נעמט טאַגן — איז תּיכּף דער שמש אַרויס מיט זיין שטעקן צו וועקן די יידן צו שחרית און אַנזאַגן יידן דעם נס־השמים. דערפאַר איז דער שמש דאָך זוכה געווען נאָך צו זען אליהו הנביאן אין רוקן, ווי ער איז פאַמעלעך אַראָפּ פונעם שלאַסבאַרג אַ לויטערער און אַ פאַרשנייטער

און איז אזוי נעלם געוואָרן פון אויג פון דעם שמש אויף גאַטס און ניט מענטשישע שטעגן ... נו, פּרעג שוין ניט ווייטער, ווי גרויס איז די שמחה געווען פון דער שטאַט מיט די מענטשן, וואָס גאַט האָט אין רחמים אין זיינער, אַליין, מיט דער האַנט פון זיין הייליקן נביא, געראַטעוועט ווילנע פון אַזאַ סכנה אין וועלכער אַ שטאַט אין געלעגן!
 נאָר ווי קען אַ צונג דאָ גאָר אויסצודערציילן די פרייד פון דער שטאַט מיט די מענטשן און אויך פון די עטלעכע אַרעמע יידן, וואָס האָבן מיט זייער נסיעה געוואָרט אויפן שליטוועג, אַז הערש באַלאַגאַלע זאַל פירן זיי אין דער אוקריינע, אַזוי ווי עס פאָרן פאַרשויןען ביי לייטן אין ווינטער אין דעמבענע שליטנס ...
 נאָר גרויס ווי די פרייד איז געווען פון די מענטשן — איז גרעסער געווען זייער וואונדער, ווייל באַלד ווי זיי האָבן געעפנט די אויגן, איז ווילנע שוין פריילעך געלעגן גלייך ווי אויף אַ טישטוך אַ ווייסן מיט שניי ביזן קנעכל און פראַסט פון פרימאַרגן, און פול זיינען תיכף געוואָרן די גאַסן מיט טומלעניש פון ערב שבת מיט הויכע און ברייטע גוטמאַרגנס, מיט שמייכלען און ברכות אויף אַלעמענס ליפן, מיט הויכן געלעכטער פון ווייבער, מיט קוישן און שאַלן ביז איבער די שטערנס, וואָס זיינען געלאָפן אין מאַרק איינצוקויפן אויף שבת און שבת צו מאַכן;
 און פול זיינען תיכף געוואָרן די דאָרפישע שליאַכן וואָס פירן צו ווילנע מיט פריילעכען קלינגען פון גלעקלעך, מיט קוואַקען פון עופות און קנאַקן פון בייטשן, מיט פויערשן הוקען און פייפן מיט טופען פון פערדישע שטייפּע קאַפּיטעס, מיט סקריפען פון שליטנס געלאָדן ביז איבערן ווערך מיט כל טוב און מיט שפע, אַז ענג זיינען תיכף געוואָרן די מערק פון די פויערשע שליטנס און קונים, אַז איטלעכע גאַס אין דער שטאַט איז געוואָרן אַ מאַרק מיטן האַנדל און טומל, וואָס ווילנע האָט קיינמאַל אַזוינס ניט געהאַט גאָר אפילו אויף אירע ירידן, אַזוי איז געוואָקסן דער האַנדל און ווילנע האָט רוישיק געקאַכט ווי אַ קעסל פון בלויען קאַיאָר ביז נאַכמיטאַג, ביז איטלעכע יידישע הויז האָט אויף שבת פאַרגרייט פונעם שענסטען און בעסטן; און ביז דער צופרידענער פויער האָט גאַרנישט ניט מער וואָס געהאַט צו פאַרקויפן און איז מיט זיין ליידיקן שליטן פאַרפאַרן אין שענק און געקלונגען מיט געלט און האָט בראַנפן געטרונקען און שיכור נאָך ליכטבענטשן ערשט זיך געלאָזן אין דאָרף מיט מתנות פאַר ווייב און פאַר קינדער.

איז לאָזן מיר ווילנע דאָ איבער אין פרייד צו פאַרברענגען דעם הייליקן שבת, און לאַמיר דערציילן די מעשה ווי זי איז פאַרלאָפן מיט דיין עלטער-זיידן רב לייבע דעם דאָרפישן שניידער וואָס איז אין אַ דאָרף ערגעץ נעלם געוואָרן דורך אַלע דריי טעג פונעם אומגליק און איז אויך אויף שבת אַהיים ניט געקומען. די מעשה ווען זי זאל ניט טרעפן מיט דיין עלטער-זיידן — וואָלט קלינגען מסתמא אַזוי ווי אַ באיקע — געפּלויגן — געשטויגן, וואָס נאָר צו פאַרשלעפען קינדער. נאָר דאָ האָט גאַנץ ווילנע געוואוסט און אויף חידוש דערציילט פון די וואונדער וואָס איז מיט רב לייבען דעם העלדישן פאַלגע פאַרלאָפן אויף זיינע נסיעות

אין יענע דריי ביטערע טעג ווען די שטאָט איז פאַרשנייט און פאַרשאַטן געלעגן. איז אַט-אַ, נאָך חנוכה בילד, צו דער נאַכט, ווען דער שניי האָט גענומען צו שיטן, איז גייט זיך דער זיידע מיט נאָדל און שער דורך אַ וואָלד פון אַ דאָרף אין אַ צווייטער; ער גייט און ער פרייט זיך, וואָס אַט וועט זיך לייגן אַ שליטוועג און הערש באַלעגאַלע וועט שפּאַנען זיין שליטן און ער מיט די אַנדערע אַרעמע יידן וואָס וואָרטן שוין וואָכן אויף שניי, וועלן פאַרן ווי מענטשן אין ווייטער און רייכער אוקריינע. איז גייט ער און גייט — ערשט דער שניי ווערט געדיכטער און שניידט און פאַרקלעפט אַזש די אויגן;

און באַלד ווערט פאַרשאַטן דער וועג דורכן וואָלד, און אין ווינט און אין שטורעם און ווירבעל נעמט פייפן און קרעכצן דער וואָלד און נעמט שרייען מיט ווילדע משונהקע קולות. און דאָ, פונעם שניי גיבן פלוצלונג אַ ברען פאַר אים גרינע צוויי וועלפישע אויגן, און אַט גיט אין פנים אַ בלאַז אים ווי פייער צעגליטער דער וועלפישער אַטעם... און איידער ער כאַפט נאָך די שער צו דערלאַנגען דעם וואָלף מיט די שפיצן די שאַרפע, — איז ער אויפן רוקן פון וואָלף שוין געזעסן, די אויערן זיינע געהאַלטן, און אים האָט דער וואָלף שוין געטראָגן פון וואָלד דורך די פעלדער און דערפער פאַרשנייטע און שפעט אין דער נאַכט אים געבראַכט אין דער וועלפישער ביזער מדינה, וואו ער איז געוואָרן דער קעניג פון וועלף איבער זיבן און זיבעציק היילן, ווייל גראַד איז געשטאַרבן דער קעניג ביי זיי און זיי האָבן געדאַרפט דאָ אַ קעניג... נאָר לאַמיר דערציילן די מעשה כסדר און זאָל נאָר דער סוף זיין אַ גוטער. און גראַד איז דער סוף גאָר אַ גוטער הלוואי ניט קיין ערגערער אין אַלע מעשיות.

איז אַט-אַ: די וועלף האָבן שטאַרק זיך געפרייט וואָס זיי האָבן געפונען אַ קעניג, וואָס זאָל ביי זיי פירן די וועלפישע ווילדע מלוכה מיט טאַק און מיט שכל. איז נעמט מען באַלד קרוינען דעם קעניג; איז גרייט מען אַ סעודה ווי ס'פאַסט פאַר אַ מלכות, מיט טשערעדעס אַקסן און רינדער און שאַף, אַז דער שמאַלץ רינט זיי איבער די קלויצען... איז ווערט באַלד אַ יום טוב אַ פרייד און אַ טאַנצן אַ ווילדער, אַ וואויען אַ ווילדער אַ פרעסעניש, אַז גאַנצע אַקסן מיט רינדער אַזש לעבעדיק ווערן פאַרשלונגען; דאָס האָבן געהוליעט די וועלף און געפרעסן אַזוי אין דעם כבוד פון קעניג. דער זיידע איז אַבער ווי ס'פאַסט אויף זיין טראָן ווי אַן אמתער קעניג געזעסן, און האָט ניט פאַרזוכט פון דער סעודה, קיין ביינדל אפילו אין מויל ניט גענומען, און שטיל אין זיין האַרצן באַהאַלטן דעם פחד און אונטערן האַרצן דעם הונגער, ווייל ער האָט שוין באַלד אַ מעת-לעת ניט געגעסן און גאַט ווייס וואָס ס'וועט פון אים ווערן. איז זעען וועלף אַז דער קעניג זיצט טרויעריק און ניט ער עסט פון דער סעודה. איז הערן זיי אויף דאָ צו פרעסן און פרעגן מיט גרויסן פאַרדראָס ביי דעם קעניג; — אדוני, דו קעניג, צי זיינען ניט פעט פאַר דעם קעניג די שאַף מיט די רינדער? צי איז פון אַ טרויער באַטריבט גאָר דאָס האַרץ פונעם קעניג אין טאַג פון זיין קרוינונג? צי ריגלען אים שונאים אַרום און זיין האַרץ ווערט פאַרצערט פון אַ ביזער נקמה?

— בנין, — ענטפערט דער קעניג, — ניט בייזע נקמה פארצערט איצט דאס הארץ פונעם קעניג, און ניט פון א טרויער באשווערט איז זיין הארץ אינעם גליקלעכן טאג פון דער קרוינונג, און פעט זיינען אויך פאר דעם קעניג די טשערעדעס אַקסן, די שאַף מיט די רינדער; דער קעניג האָט אָבער אַ גאַנצן מעת-לעת ניט געגעסן, אַז אַט-אָ — ער חלושט, דער קעניג איז אָבער אַ ייד און אַ פרומער און עסט נאָר פון יידישער שחיטה... דערפאַר זאָל דער פלינקסטער פון אייך לויפן ברענגען אַ שוחט מיט זיינע חלפים; פאַראיינס זאָל מען ברענגען דעם קעניג אויך וויין — יין גפן און אויך יין שרף, ווייל גראַד איז איצט פרייטיק צונאַכטס און אַ ייד דאַרף דעם וויין נאָר אויף קידוש צו מאַכן; און גראַד איז דער קעניג אַ שניידער, און גראַד האָט אַ שניידער ליב מאַכן אַ כוסה... עס איז טאַקע פרייטיק צונאַכטס דאָס געווען און אויך תיכף נאָך קבלת שבת, ווען ווילנע האָט קידוש געמאַכט און געפרייט זיך לכבוד דעם הייליקן שבת.

נו, נעמט ניט קיין רגע — און איינער אַ וועלפל — דער פלינקסטער — ער ברענגט אויף דער פלייצע

פון נאַענטן ישוב אַ שוחט מיט זיינע חלפים — אַ יידן מיט פאות; און זיבעציק וועלף קייקלען איבערן שניי פון אַרומיקע דאַרפישע שענקען די פעסלעך מיט וויין — יין גפן און אויך יין שרף — מיט טייערן בראַנפן. דער זיידע האָט קידוש געמאַכט אויפן קול מיט געזאַנג; אויך דער שוחט האָט מער ניט געטראַכט פון זיין שרעק און האָט קידוש געמאַכט מיט אַ שבתדיק ניגון. די וועלף פון די זיבן און זיבעציק היילן — מיט וואויעניש אויף זייער שטייגער — זיי האָבן ווי אמן געענטפערט און האָבן פאַרזוכט פון דעם וויין מיטן בראַנפן. איז ווי נאָר זיי האָבן פאַרזוכט פונעם וויין מיטן בראַנפן — איז דאָס זיי געפעלן, איז האָבן זיי תיכף פאַרגעסן דעם קעניג, און האָבן פאַרגעסן דעם יום טוב, און האָבן גענומען צו טרינקען און זשליאַקען דעם וויין מיטן בראַנפן, געקראַכן מיט זייערע שנוקעס פון אונטער די צאַפנס און האָבן געזשליאַקעט, געזשליאַקעט די גאַנצענע נאַכט ביז אויף מאַרגן ווען ווילנע איז זאָט נאָכן טשאַלנט געשלאָפן, ביז אונדזערע וועלף זיינען שיכורע און ווי דערהרגעטע אַלע צעפאַלן.

גו, זעט דאָ דער זיידע אַז גאָט האָט דאָ ממש אים מציל געווען מיט דעם שוחט, און האָט פונעם הימל זיי צוגעשיקט דאָ אַזאַ גרויסע און שיינע מציאה — זיי דאַרפן נאָר שינדן די פעל פון די וועלף און זיי ווערן דאָ ביידע נתעשר... די וועלפעלעך זאָלן נאָר נישטער ניט ווערן און ליגן נאָך ביזן נאָך הבדלה, איז ווי נאָר זיי האָבן דערלעבט ביזן שטערן דעם ערשטן און אַפדאווענען מעריב — האָט דאָ באלד דער שוחט מיט זיינע חלפים די שאַרפע — מיט אים אויך דער זיידע גענומען צו שעכטן די וועלף ווי מע דאַרף, אַז אַ הייליקער ברכה אפילו, ביז אונדזערע וועלף זיינען אַלע ביז איינעם צעשאַכטענע ליגן געבליבן... און ביז אונדזער שוחט און ביז אויך דער זיידע — זיי זיינען אַן כוחות געבליבן...

איז ברענגט מען באַלד שינדער פון ווילנע מיט זייערע שינדמעסער קיילער געניטע ; איז שינדט מען די וועלף און מע לייגט אויפן שניי אויס דעם טייערן פעלץ גאַנצע קופעס, איז ברענגט מען באַלד שליטנס פון ווילנע די קופעס מיט טייערן פעלץ אַנצולאָדן ; אין לאַדט מען דעם פעלץ אויף די שליטנס און — וויאַ! — און מע פירט עס צום זיידן אין ווילנע

און באַלד — טאַקע שבת צונאַכטס האָט שוין ווילנע געוואוסט און דערציילט אויף חידושים פון אַלע די וואונדער וואָס איז מיט רב לייבקען פאַרלאָפן : ווי ער האָט געשאַכטן די וועלפישע גאַנצע מלוכה, און פירט איצט דעם פעלץ גאַנצע אוצרות אין ווילנע אויף זיבעציק שליטנס געלאָדן ; און אויך אַז רב לייבקע דער העלדישער פאַלגע פאַרבלייבט שוין אין ווילנע און פאַרט ניט מיט הערש באַלאַגאַלע אין ווייטער אוקריינע...

דער זיידע איז טאַקע דעם ווינטער פאַהבליבן אין ווילנע, געזעלן גענומען, די אַרבל פאַרקאַשערט און פעלצן מיט זיינע געזעלן גענייט פאַר די ווילנער נגידים, און גאַלד מיט די הויפנס געשאַרט, אַ ישיבה געבויט און צדקה געגעבן, און איז ערשט נאָך שבועות אַריין אין זיין אייגענער בויד מיט זיין קליינער יתומה, און איז אין אוקריינע געפאַרן און איז דאַרט אַ סוחר אַ גרויסער געוואַרן, און אויך אין אוקריינע געשמט מיט זיין נאָמען רב לייבע דער העלדישער שניידער.

לידער

זונטיק אויף וואַשינגטאָן סקווער

אַ שטייפער יענקי אין אַ פּאַנאַמע —
און ביי זיין זייט, מיט איר הינטל, אַ דאַמע
וואָס טראַגט זיך קאַקעטיש אויף הויכע פיס.

אַ בלאַנק-באַקראַגנטער פינצטערער נעגער
מיט אַ רויז אין לאַץ,
טונקעלע ברילן און געלע שיד,
און אַ יונגע נעגערטע — אַ שלאַנקע קאַץ —
זיצן אויף אַ באַנק, פלוישן הויך און גיך.

דער שאַפער זיצט אינעווייניק אין קאַר.
אין קאַר שפּילט ס'ראַדיאָ.
ער לייענט אַ בלאַט.
אַ זינגערין זינגט אים פון ליבע —
נאָר ער הערט נישט. ער לעזט די געשיכטע
פון דעם נייסטן מאַרד אין עפעס אַ שטאַט.

דער פּאַרטער פון נאַענטן האַטעל
שטייט, מער ווי שטענדיק, צערעמאַניעל
און גאָר באַזונדערס עלעגאַנט,
מעשה מיניסטער פון אַן עקזאָטיש לאַנד.

אַ פּאַרטראַכטע מולאַטין מיט אַ רינג אין אויער
רייכערט אַ ציגאַר, לאַזט רויך פון נאָז
און איז פול מיט טרויער.

עס דרעמלט איבער אַ יידיש בלאַט
אַ קליינע זקנה אין שפּאַקולן.

ס'איז זונטיק. ס'איז מאַי.
פאַרלעך אויף פאַרלעך אין וואַשינגטאָן סקווער.
אַ מיידל מיט אַן אַפגעשניטענעם פּוס
גייט שפאַצירן אויף קוליעס.

דער באַס, וואָס גייט צו ריווערסייד דרייוו,
איז געפאַקט. מע זיצט
אויף דער אַפענער אויבערשטער פּלאַטפאָרם.
אויסגעפּוצטע מיידלעך, שוויסיק און רייף.
אַ נעגער־יונג בליצט
מיט פּולע שיסלען פון ווייסלען.
גאַטס וועלט איז אין גוטער פּאַרם.

ס'איז זונטיק. ס'איז מאַי.
פאַרלעך און פייגל אויף וואַשינגטאָן סקווער.
אויך אהרן צייטלין איז דאָ דערביי —
ווער ווייס, וואָס מיט אים איז דער מער.
אויך ער איז דאָ דערביי —
ווי קומט ער איבערהויפּט אַהער?

אַ וועלט האָט ער געהאַט, אַ וועלט פאַרלוירן.
זיין וועג — פאַרהוילן.
עס טאַנצט פאַר אים אַ וואָרט,
אַרומגעהילט מיט פּלאַמען פון מאָרד,
אַ סיגנאַל, אַן אַקאָרד:
פוילן.

נ א ר ג ן

מע זעט זיך מאָרגן ווידער, זומערפייגל, זאַמדן!
אַ גוטע נאַכט אייך, ביימער! גאַרטן, זיי געזונט!
צום ווידערזען, מיין העפּט מיט צייכנונגען פון פּערד־קעפּ!
צום ווידערזען, גריין ביידל מיט דעם שוואַרצן הונט!

צום ווידערזען, איר ווענט. און האָט נישט מורא, פענצטער.
מע זעט זיך מאָרגן ווידער. וויינט נישט: ס'איז געוויס.
צום ווידערזען, דו טיר! צום ווידערזען, דו גאַניק!
צום ווידערזען ביז מאָרגן, אויגן, פינגער, פּיס!

אזא מין צעטל (קאטאלאגמעסיק ווי ווהיטמאן)
האט אויסגערעכנט אַוונטצייט מיין זון,
ווען ס'איז די זון איבער דעם זומערהויז אין שוידער
געגאנגען שלאָפן ווי אַ מידע הון.

איך הער אים ריידן נאָך — פאַרנאַכט אין שוידער.
(ווען כ'בין פון אים אַוועק, איז ער געווען ערשט אַ יאָר אַכט.)
אַצינד, ווען וועלטן ליגן טיף אין נאַכט,
זאָג איך אים נאָך: מע זעט זיך מאַרגן ווידער.

אין אַט דער אַלעראויסטערלישער נאַכט,
ווען טייוול פראַוועט ווילדן קידער-ווידער
מיט גאַט, ווען אַלץ צעפאַלט, צעפליט, צעקראַכט,
זאָג איך: מע זעט זיך מאַרגן ווידער.

צום ווידערזען דיר, אויג. צום ווידערזען דיר, ליכט.
צום ווידערזען דיר, מענטש, אין שוצקעלער פאַרבאַרגן.
צום ווידערזען דיר, ווידער! צום ווידערזען דיר, זען!
צום ווידערזען ביז מאַרגן!

פּעטער סטאַיוועסענט

ביז איז אין דער היים געווען אַ קלויסטער —
און פאַרשטאַרט.
האַבן מיך געאַרט
זיינע שווערע גלאַקן און זיין וואונד-גאַט דער געוויזטער.

היגע קלויסטערס, גוטמוטיק-אַמעריקאַניש,
שווערן נישט אויף מיר מיט וואונדיקייט אַנטבלויזטער.
דער קלויסטער מיטן זייגער-טורעם
מיין צימער קעגנאיבער
מאַכט מעשה דזשענטלמאַן: האַלאַ, האַו דו יו דו?
קוק איך אים אָן — און ס'וואַנדלט זיך אין רו
מיין טרויער דער צעברויזטער.
עס שמייכלען די יסורים.
מקיים ווערט אַ וואונדערלעכער פּסוק:

ובכן ראיתי רשעים קבורים.
 ווייל דאָ אַנטקעגנאיבער ליגט ער,
 טאַקע דאָ, אין דער קלויסטער-ערד, הויזט ער,
 דער האַלץ-געפוסטער קאַפּיטאַן,
 וואָס האָט געברילט אַ צאַרנדיקן בריל
 אויף מיינע ברידער פון בראַזיל.
 אין זיין ניי-אַמסטערדאַם, דעם פישער-דאַרף,
 האָט אים אַריינלאָזן נישט געפאַסט
 דעם גאַסט, וואָס בויט די וועלט און ווערט געהאַסט:
 ירושלים בלאַנדזשענדיקע קינדער,
 נו, אַצינדער
 שטיי אויף און טופע מיט דיין האַלץ-פּוס,
 פעטער סטייוועסענט!
 איצט וועסטו דאַרפן טופען, קאַפּיטאַן,
 נישט אויף עטלעכע און צוואַנציק מאָן,
 נאַר אויף צוויי מיליאָן מיט אַ האַלבן.

זאָל נישט זיין דיר קשה,
 וואָס איר, אָן אימיגראַנט,
 שרייב אַט דאָס ליד אין אַ העל גרויס לאַנד,
 קעגנאיבער דיין קבר, הילצערנער רשע.
 עס שטייט פאַרשריבן אויף די ווענט
 פון אַלע בבלס
 און אויף די טאַוולס
 פון אַלע געשיכטן:
 ייד איז עלעמענט.
 ווער זשע קאָן אָן עלעמענט פאַרניכטן?

יידישע לאַנדשאַפט

צעשאַסענער בוים,
 געהאַנגענער מולד.
 אונטן אין טאַל
 ליגט ס'שטעטל געקוילעט.
 און אויפן טראַקט —
 משיח בן-יוסף, אויף שטיקער צעהאַקט.

עורי, תימן,
 ובואי, צפון.
 היכלות לייכטן,
 די טירן אָפֿן.
 אַ וועג פֿון היכלות —
 אַראָפֿ צום גלות,
 צו עלמא-הדין.
 משיח בן-דוד לאָזט זיך גיין.

אויפן קבר פון שרה אַהרנסאָן אין זכרון יעקב

טיף אין גראָז זיצט שטילקייט דולע,
 טרוימט גאולה.

אויף דעם הימלס גרויסן וועבשטול
 ווערט געוועבט עפעס אָן אויפהער.
 ריטמיש שאַטנט
 דאָ אַהינצו, דאָ אַהערצו.
 אונטן — שרה. ווען דערהערט זי
 קול פֿון שופֿר ?

די מצבה — אַט-אַט קראַכט זי
 און צעשרייט זיך. אַבער שטיל איז.
 ווינטן שווייגן, ס'קניען תפילות.
 און אין גראָז זיצט שטילקייט דולע,
 טרוימט גאולה.

געשריבן אויף דער שיף „אַריענטע“

אין הימל דריי פלאַמיקע פּאַסן
 נאָך טאָג, נאָך זון, נאָך אַזויפיל האַרמידער —
 אויך נאָך מיר וועלן בלייבן, ווי דריי רויטע פּאַסן, דריי לידער —
 און אפשר דאָס אויך נישט.

פֿון ווייטע פּאַנגען
 קערט זיך אום דער ווינט. אַ תּשבורת פֿון קלאַנגען
 ברענגט ער דעם אַוונט.

אלע שיפן און אלע קאפיטאנען
פירן פון דאנען
צום דארטן.
שיף, ביי דיין בארטן
שטיי איך און ווייס: איך שווים
נישט צו קיין האפן —
צו אלהים.

ה י מ ל ע ן

פארטאג בין איך אהיימגעגאנגען
מיד פון אן אסיפה,
עפעס אן אסיפה.
שטום זיינען אראפגעהאנגען
יוני-הימלען טיפע.

כ'גיי און זע אין ווינקל
א קאץ א טויטע ליגן.
נאך א קאץ, א לעבעדיקע —
אבלדיק אנטשוויגן.
סוד פון דעם נישט-היגן.

די, וואס לעבט, פרואווט אויפוועקן
די טויטע — און עס צאפלען
שווער אין אירע אפלען
פלעמלעך פון פארטראכטעניש.

שטום האבן אראפגעגלאנצט
יוני-הימלען טיפע.
וואס האסטו גערוישט אזוי,
נארישע אסיפה?
א, איר הימלען טיפע.

ווערטער א פאר

דער סך-הכל פון פיר און פערציק יאר
זיינען ווערטער א פאר, וואס איך גיי פארקינדן.
אלץ איז פאראן, נאר נישט דער טויט,

און אלץ איז מעגלעך, אַ חוץ פאַרשווינדן.
און וואָס איז דער טיחול, דער וועלטס דעספּאַט?
ער איז נאָר דאָס, וואָס באַשטעטיקט גאָט.
און אַלע יסורים זוכן איין זאָך,
שטערן און טרערן ריידן איין שפּראַך.
און אייביק באַוואַכט אַלץ אַן אייביקע וואָך.

ש ל אַ פּ

נאַכטצייט אויף מיין געלעגער
קלער איך: ביסט ווידער איינער.
ס'האַט ווידער געטאָן פאַרקריכן
אין אַן איינציק פעקל ביינער
דיין מאַדנע געזינדל איכן.

איין איך — אין קאָפּע געזעסן
צווישן פּראָזער און ריימער
פון מלך-אביונס גיטער,
אַ צווייטער — פאַרפאַסט אַ מאַמר,
תפילה געטאָן — אַ דריטער.

אין יאוש איז דער פּערטער
שטאַרבן געווען אַ בעלן,
דער פינפטער — געשפּילט מיט ווערטער,
און טיף איז ערגעץ געפאַלן
דער זעקסטער, אַ פאַרקלערטער.

ווער האָט זיי, די אַלע איכן,
געכאַפט ווי אַ פּלינקער טרעגער,
פאַרוואַרפן איבער דער פּלייצע,
געוואַרפן אויף איין געלעגער?

איך ליג אַזוי און איך פּרעג עס —
ערשט זע: זיי נעמען זיך שטויסן.
איין איך דעם צווייטן נעמט שטופן
אין שלאָף-טייך אַריין דעם גרויסן,
וואָס גלאַנצט מיט פינצטערע שופן.

זיי פאלן אַרײַן ... זיי שווימען ...
 וואוהיך, וואוהיך, איר איכן?
 לײדיק און שוואַרץ באַוואונדערט
 דעם שוויים זײערן דעם גיכן
 דאָס זעקל ביים ברעג פון שלאָף־טייך.

אויפן טויט פון דער שוועסטער

אויף גענשער בית־עולם
 אַ שנייאיקער טאָג,
 פון לעצטן חודש
 דער לעצטער טאָג:
 מע טראַגט זי.

עס שיטן און שיטן
 די רידלעך די צוויי,
 קלאַפן און שיטן
 איינס־צוויי, איינס־צוויי:
 מ'איז קובר.

ערד פאַרשיט
 דער ערדס געשריי,
 און דער הימל שיט
 מיט שניי, מיט שניי
 אויפן קבר.

זאַל שנייען — — עס בליט
 דער טויט ווי אַ בלום.
 מיר קערן זיך אום
 צוריק צו די נעסטער.

גוט פּרילינג דיר, שוועסטער!

אין דיין טרויער זאָלסטו לעבן

דער שיה

דאָס לעמעלע איז קליין אַזוי, מיין גאַט,
און אויגן האָט עס גרויסע, פול מיט צער,
פאַרפלאַנטערט האָט זיך עס אין שטעכיק דראַט
און איך בין נאָך אַ קינד, מיין גוף איז דאָר.

ווי קען איך רייסן מיט די הוילע הענט דאָס דראַט ?
ווי קען איך צוזען ווי דאָס פעלכל ווערט צעפליקט ?
כ'האַב ערשט געזאָגט צו דיר — אַדווישעם אחד,
און איצט האָסטו אַזאַ נסיון מיר געשיקט.

דאָס לעמעלע האָב געזען כלחוד השור,
ווי ס'איז אַרומגעשפרונגען אויפן ראַנד פון שליאַך,
אין טוי געבאָדן די געקרויזטע, ווייכע האָר
און אויסגעמעקעט צו דער וועלט אַ שבח.

כ'בין נאָכגעגאַנגען נאָכ'ן ציטערדיקן מע
און ס'האַט געזאָגט אַנטפלעקט זיך פאַר מיין אויג, —
דאָס איז דאָר, גאַט, פון חומש'ל דיין שיה,
ווי ס'שפּרינגט אַרום פון סטויג צו סטויג.

נאָר נישט דאָס לעמעלע, נישט איך געוואוסט,
אַז אויפן וועג איז דאָ אַ שטעכעדיקער פּלויט,
און ווען איך האָב צום ווידערקול געגלוסט,
האַט דאָרט דאָס דראַט געשטאַכן שוין די הויט.

דאָס לעמעלע איז קליין אַזוי, און שטיל געוויין
פון דראַט-געפלעכט צעגייט זיך אויפן סטעפּ.

די אויגן זיינע — א ברונעם טיף און ריין,
נעם, גאט, און פולע עמערס ווייטיק שעפ.

שעפֿאָן פֿאַר זיך און פֿאַר דער גאַרער וועלט,
ווייל טראַפֿנסווייז אויף גראַז דאָס חיות רינט,
די אויגן ווערן אָפֿגעבליט־פֿאַרגעלט,
דיין שוה צעריסן — צוויי אותיות אויפֿן ווינט.

זאַלן זיין באַוויליקט

זאַלן זיין באַוויליקט די רייד פֿון מיין מויל
און דאָס געמיט פֿון מיין האַרץ פֿאַר דיר,
אויפוויקלען וועל איך זיך אַליין ווי אַ קנויל,
אויסצוטאָן זיך פֿון פֿאַלשן פּוץ און ציר.

אינעם ליכט פֿון אמת שרימפֿט־איין דיין וועלט,
ס'ווערט דער מענטש קלענער ווי דיין באַשאַף,
וויפל גרויסקייט דו האַסט פֿאַר אים געשטעלט
און נאָך קליינקייט פֿאַרצערט ער זיך אין געלאַף.

ס'איז דער הימל געגאַרטלט מיט אַ גילדענעם שוור,
כ'האַב געשפּירט דעם ציטער פֿון גראַז און בוים,
כ'האַב געזאָגט: דו מענטש, די קרוין פֿון יצור,
ס'שטייט גרייט פֿאַר דיר וויין און דו טרינקסט דעם שוים.

כ'האַב געזען ווי דער טאָג האַט זיך אַרויסגעשיילט
פֿון דער מאַמע־נאַכט — אַ לויטער געשטאַלט,
און אַ פּויגל צו אַ פּויגל האַט דערציילט,
אַז אַ ליכט פֿון מזרח ווידער קוואַלט.

כ'האַב באַשאַף געהערט, געשפּירט, געלעבט,
ס'איז באַשאַף גערונען אין די אַדערן פֿון דער ערד,
כ'האַב אַן עמער טאָג פֿאַר זיך אָנגעשעפֿט,
נאָר דער ווינט האַט מיט צאַרן אים איבערגעקערט.

ס'איז נאַכט צוגעפֿאַלן, דאָס האַרץ איז הויל,
ס'איז נאָר דאָ אַ צוריקרוף וואָס איך שפּיר, —
זאַלן זיין באַוויליקט די רייד פֿון מיין מויל
און דאָס געמיט פֿון מיין האַרץ פֿאַר דיר.

דרייסיק מאָן שטאַרק

דרייסיק מאָן שטאַרק האָבן מיר געשפּאַנט
 אין דער שטילקייט פונעם באַגינען,
 דרייסיק מאָן שטאַרק אין אַ פרעמדן לאַנד
 דאַרפן פאַרטאָג דעם שונא געפינען.
 שאַרט זיך ביי בלייך־רויטע זוימען דער טאַג,
 ס'שאַרן זיך דרייסיק מאָן שטאַרק מיט געווער,
 הענגען די נאַכט און דער טאַג אויף דער וואַג,
 וויגט זיך דאָס צינגל אַהין און אַהער,
 דרייסיק מאָן שטאַרק, נאָר געזע און געהער,
 וואו איז דער שונא? — גיט דאָס האַרץ אַ שלאַג.

דרייסיק מאָן שטאַרק, מיר גייען אין וואַלד,
 זיפט זיך די שייך, ווי דורך אַ זיפל,
 פאַסיקלעך ליכט, אַ פאַלד אויף אַ פאַלד,
 בינדן דאָס זילבער צונויף אין אַ קניפל,
 וועווערקעס קוקן דערשטוינט אין געלאַף,
 צוויטשערט אַ פויגל — אַ שפרונג און אַ זונג,
 וואו איז דער שונא, אַז דאָ איז באַשאַף?
 דאָ גיט דאָס לעבן דעם ערשטן טרונק.

דרייסיק מאָן שטאַרק, ס'ווערט שיטער דער וואַלד,
 עטלעכע שפּאַן און אַ פעלד איז צעעפנט,
 עמיצער גיט אַ געשריי צו אונדז: „האַלט!“
 דאָ וועט איר אפשר דעם שונא נאָך טרעפן.
 ליכט, ווי פון טויזנטער קוואַלן רינט,
 ערד פון די קוואַלן אַ דאַרשטיקע טרינקט,
 איבער די גראַזן לויפט דורך אַ ווינט
 און די שפיצן אין כוואַליעס פאַרשלינגט, —
 דרייסיק מאָן שטאַרק, ווער פאַרבינדט
 טויט מיט לעבן, וואָס גייט־אויף און זינגט?

הייבט־אויף די ביקסן, נאָר נישט פאַרן טויט,
 ס'ווערט אויפסניי דאָ דאָס לעבן געשפונען,
 דרייסיק מאָן שטאַרק, מיט קוילן און שרויט,
 ווער האָט דאָס לעבן אייך דאָ נישט פאַרגונען?

אפשר דער שונא דערפאר זיך דארט זאמט,
ווייל אויך פאר אים דער טאג זיך צעשפינט?
אים גייט, ווי אייך, אנטקעגן דאס לאנד,
זון פאר אים, ווי פאר אייך, איצטער רינט, —
דרייסיק מאן שטארק האבן מיר געשפאנט
און געקושט זיך מיט ליכט און מיט ווינט.

כחומר ביד היוצר

ווי דאס ליים אין די הענט פונעם טעפער,
בין איך, גאט, ביי דיר אין די הענט,
כ'פיל דעם ציטער אין זיך פונעם קלעפער,
פון דיין פייער, וואס האט מיך געברענט.

האסט געקנאטן דעם קאפ און דעם קעפער,
דעם פארלענדטן און דעם, וואס פארלענדט, —
ווי דאס ליים אין די הענט פונעם טעפער,
זיינען מיר ביי דיר אין די הענט.

הבן יקיר לי אפרים

א זון א טייערער איז מיר אפרים,
דאס קינד פון מיין שפיל, פון מיין פולן געמיט,
ער דארף נישט קיין זעמלמעל, גוט איז ברויט מיט קלייען,
אבי צו זיין אן ערלעכער ייד.

ס'געשטאלט זיינס טראגט ער אויפגעהויבן, —
צו גרייסן דעם מענטשן און זיין מיין, —
אין אויגן קוקט ער, ווי אין ליכטיקע שויבן
און זעט ווי א הארץ אין דער טיף איז ריין.

אזויפיל מאל האט ער פאר מיר געשטרויכלט,
באדעקט אי זיך, אי מיך מיט שאַנד,
נאר וואס זאל איך טאן מיט אים? איך בין אים מוחל,
ווייל כ'ווייס אן דאס הארץ זיינס איז קוראנט.

א סך מאָל באַפאַלט מיך אַזאַ מין אומעט,
אז כ'זע ווי איינגעשרומפן ער ווערט
אין אַנגעזיכט פון א יידן אַ מלומד,
וואָס פעכט מיט זיין חכמה, ווי מיט אַ שווערד.

די אויגן ווערן אים, ווי בלויער סאַמעט,
פאַרצויגן מיט אַ ליכטיק-דינער הויט, —
כ'זעל גיין, זאָגט ער, נעמען זיך אַ מלמד
צו לערנען די טיפקייט פון לעבן און טויט.

דערצייל איך אים דענצמאָל אַ מעשה שהיה,
פון מלך שלמה, וואָס האָט געפאַרשט גענוג,
און אויף דער עלטער, אין פאַרנאַכטן גרויע,
איז ס'האַרץ זיינס געבליבן ווי אַ לידיקער קרוג.

און דיין האַרץ איז פול מיטן וויין פון גלויבן,
אַ וויינגאַרטן ביסטו, פון דער זון דערנערט,
אין דיר ווערן אַלע טאַג צייטיק די טרויבן
דיך אַנצוטרינקען מיט ליבשאַפט צו ערד.

אפרים מיין זון ווייזט אויף זילבערנע זוימען
אַרום אַ וואַלקן, וואָס צו מערב ציט, —
איך וועל זיך, זאָגט ער, לערנען ביי שלמהן
פון זיין שיר-השירימדיק יונגן ליד.

דאָס ליד פון לידער האָט געזונגען שלמה,
קוש מיך פון די קושן פון דיין מויל,
ווי וויין טוט מיין ליבשאַפט צו דיר שוימען,
אפילו אין טעג פון טויט און גרויל.

קלייבן די יאַרן

גיי אַרויס אין סטעפּ
קלייבן דיינע יאַרן,
ס'לעבן דיינס אויף טרעפּ
פירט צום הויכן גאַרן.

אבער דא, אין נידער,
ביסטו סטעפניק ווידער.

האָסט אַ וועלט געשעפט
און באַרוישט געוואָרן, —
גיי אַרויס אין סטעפּ
קלייבן דיינע יאָרן,
ווי דער פּויער זאָנגען,
ווען ס'איז זון פאַרגאַנגען.

גיי אַרויס אין סטעפּ,
ביסט אַליין אַ פּויער,
ס'פּערדל האָט געשלעפט
וואָגן, דיך און טרויער,
איבער רודעס רויערד,
ביז צום שטילן טויער.

ווינט האָט צוגעקלעפט
ברידער — זאָנגען קאָרן, —
גיי אַרויס אין סטעפּ
קלייבן דיינע יאָרן,
שטעל זיי אויף אין גאַרבן,
בינד צונויף צום שטאַרבן.

ס'וועבט אַ דין געוועב
דעם לבנה-האַרן, —
גיי אַרויס אין סטעפּ
קלייבן דיינע יאָרן,
פּרייד און אומעט דיינעם —
שעפּסן, ברויטן, וויינען.

לעבן האָלב געלעבט,
לעבן האָלב פאַרפּאָרן, —
גיי אַרויס אין סטעפּ
קלייבן דיינע יאָרן,
וויפל יאָרן האָסטו
סטעפּישע און פּראַסטע?

א שנירל פערל

ס'האט דער באַבעס שנירל פערל
 אויף דער זון געבלישטשעטט רויט
 און דאָס טיכל אויף איר שטערן
 האָט געקארבט זיך, ווי איר הויט.

אויפן קלייד פון שוואַרצן אַטלעס
 האָט געגרינט אַ גאַנצער וואָלד
 און צעוואָרפן זיינע פאַטלעס
 צווישן קנייטש, און בייג, און פאַלד.

פול איז זי געווען מיט יאַרן,
 ווי מיט וויין אַן אַלטער קרוג,
 שכל נאָך געהאַט צו שפאַרן
 יונגשאַפט אין איר ריינעם קוק.

ס'פנים האָט געצאַנקט פאַרנאַכטיק,
 ס'קול געסקריפעט, ווי אַ ראַד, —
 אַז אַ מענטש איז באַלד שוין אַכציק,
 באַרגט ער יאַרן אויס ביי גאַט.

יאָרן האָט מיר גאַט באַוויליקט,
 האָט די באַבע אַלץ געזאַגט,
 און איך האָב אים נישט געסילוקט,
 וואָרן וואָס האָב איך פאַרמאַגט?

ס'האָט די צייט דיך אויסגעוויגן,
 ווי דעם בוים אויף אונדזער הויף,
 אַבער דיינע יונגע אויגן
 האָבן אַפגעצאַלט דעם חוב.

איצטער נאָך, אין צייטן גראַבע,
 ווען ס'האַרץ איז פאַלשער ווי די צונג,
 זע איך דיינע אויגן, באַבע,
 ווי זיי זיינען ריין און יונג.

כ'שעפ פון זיי, ווי ס'שעפט א בלאַנזער
 טראַפנס ליכט, — דו ביסט מיין שוץ,
 וויפל שלעכטס איך זאל נישט אַנזען,
 זע איך אַלץ אַ ביסל גוטס.

חברשאַפט געקעפט

צוויי שטיבלעך, צוויי שטילע שכנים,
 איין וועג פירט צו זייערע טרעפּ,
 נאָר ס'טוט די חברשאַפט וויינען
 דערפאַר וואָס זי איז געקעפט.

צוויי מענטשן צונויפגעקניפטע,
 נאָר אַפגעזונדערט אין גאַנג,
 אויף טרעפּ אַריבערגעהיפטע
 דערלאַנגען זיך אין געדאַנק.

געקאַרבט איז ביי איינעם דאָס פנים,
 ביים אַנדערן גרוי שוין די האַר, —
 ס'איז גוט זיך אין ריס צו דערמאַנען
 ווי בלוי ביידנס אויגן, און קלאַר.

צוויי מענטשן אומיסטן געקומען
 צו וואוינען אַ שטוב-ביי-אַ-שטוב,
 אַנטקעגנצוטראַגן די מומיען
 פון איבערגעריסענעם קנופּ.

אַ זאַק מיט אַש פון טרויער
 האָט אַנגעטאַן זיך דער טאַג,
 ווי טיף האָט אין האַרץ געבויערט
 דאָס וואַרט, וואָס איז נישט געזאַגט.

די נאַכט האָט מיט צער גענידערט
 און שטיבלעך צונויפגעפאַרט,
 צוויי מענטשן האָט דערווידערט
 דאָס אייגענע פיינלעכע וואַרט.

א שטול ליגט אן איבערגעקערטער,
 דער ווינט האט א ציטער פארשלעפט. —
 באגעגענען וועלן זיך ווערטער
 אויף טרויעריק-שכנהשע טרעפ.

בויבעריק, יולי, 1942.

ו ש מ ר ו

די בני ישראל האבן שבת אפגעהיט,
 ווי גאט האט זיי פארזאגט ביים בארג סיני דורך משה, —
 דער זומערדיקער טאג האט פארביק אפגעגליט.
 מיט נאכטיקייט די ביימער-קרוינען רוישן,
 דער שבת קומט מיט שאַרף פון זיידנס אין די טריט,
 פון הימל פאלן שטערן פולע קוישן,
 צעזונגען האט זיך אויף דער גארער ערד דאס ליד:
 די בני ישראל האבן שבת אפגעהיט.

געווען איז שבת שטיל-צעפלאַטערט דאס געמיט,
 די רו האט ווי אויף פליגלען עס דערהויבן,
 פארנאכט האט זיך די כלה שבת יונג צעבלית
 און קעגן חתן ארויסגעקוקט פון שויבן, —
 קום, חתן, פונדערווייט, פארהארעוועט און מיד,
 דיין וואַכיקייט וועל איך אַרונטערשטויבן
 און זינגען וועלן מיר פאַר גאַרער וועלט דאָס ליד:
 די בני ישראל האבן שבת אפגעהיט.

פאַרבענקט אַ שטערן צו אַ שטערן פליט,
 אַ וואַלקן ווערט אַ לאַם מיט פּוכקע קרויזן,
 אַזויפיל רואַיקייט אַרום, און איך, דער ייד,
 פאַרוואָס זאָל איצט מיין האַרץ אַזוי צעברויון?
 כ'פאַרמאָך די אויגן און אַ וועלט פאַר מיר זיך ציט
 מיט שטילע היימען, פרומע ליכט און קלויזן,
 איך הער דאָס אויסגעפייניקט-ציטערדיקע ליד:
 די בני ישראל האבן שבת אפגעהיט.

יום השישי

יום השישי ויכולו השמים,
זעקסטער טאג, דער הימל אויסגעשפרייט,
דער באַשעפער ברענגט אַ טאָג אַ נייעם,
ס'איז דער זיבעטער — דער טאָג פון רו און פרייד.

וואָסער אָפגעטיילט שוין פונעם תוהו,
מענטש געפורעמט אינעם צלם אלקים,
איצטער שפרייטן זיך די הימלען בלויע,
פול איז דאָס באַשאַף מיטן שאַפערס שטים.

ערד און הימל, מענטש, געוויקס און פויגל, —
די באַשאַפענע פון גאַרנישט נעמען זיך צונויף,
מיט אַ פאַרביקן געזאַנג, ווי רעגנבויגן,
אויסצוזינגען די זעקס טעג כי טוב.

זינגען איבער — אַטעם, קולות, פאַרבן
פינף אותיות, פון כיו ביו בית,
גאַר דאָס וויסן, אַז דער סוף איז שטאַרבן
קלינגט שוין מיט געוויין-געבעט: דערלייז.

הימל קושט די ערד, ווי אירס אַ חתן,
ווינט, ווי ברודער, קושט דעם בוים,
ס'ליגט אַ טרויעריקע רו צעגאַסן
איבער גאַר באַשאַף, פון זוים ביו זוים.

מענטש איז איינער נאָך, אותיות דריי געציילטע,
פון דער ערד גענומען, — אלה, דלת, מים, —
נאָר ער טראַגט שוין וואונדן נישט פאַרהיילטע,
ס'פאַלט שוין אויף זיין אויג שאַטן פון דער ברעם.

וויפל פרייד ס'איז דאָ, און וויפל טרויער,
אינעם ווינט און אינעם וואָסערס לויף,
ווייסט דער אָדם, אַז ס'איז קורץ זיין דויער,
ווען ער זינגט דאָס לעצטע מאָל כי טוב.

ס'לאַזט זיך נאַכט אַרונטער ווי אַ פּליגל,
אינעם ים פון שטערן די לבנה שווימט,
ס'האַט דער מענטש געלייגט די ערשטע ציגל
פונעם אומעט אינעם צלם אלקים.

דו ביסט גאַנץ, באַשעפּער, נישט געפורעמט,
סוף און אָנהייב לויכטן אין דיין שפור,
נאַר אין אַדם האָט זיך שוין צעשטורעמט
דאָס געוויין אויף טויט פון דיין יצור.

רוט די נאַכט, אַדם ליגט פאַרטייעט,
אין געדאַנק ביי אים בינדן זיך די רייד, —
יום השישי ויכולו השמים,
זעקסטער טאָג, אַ טרויער איז פאַרשפּרייט.

סוף איז אָנהייב

פּונדאָנענט האָסטו אָנגעהויבן ?
פון אלה, בית און גימל.
דאָס אות איז דיינס אַ שטרעקע,
דאָס וואָרט — אַ טרעפּ צום הימל,
פון שורות, ווי פון שויבן,
קוקסטו אַרויס צום פעלד,
די פּסוקים חומש שמעקן
מיט יעקבס שטיל געצעלט,
די פולע זאַנגען רוישן
מיט יוספּס כתונת פּסים,
דער ווינט — אַז ישיר משה
צעכוואַליעט אויפן וואַסער.
ווער וויינט אין חשוונדיקע נעכט
און ס'האַרץ צערייסט אויף צווייען ?
דאָס ליכטל צאַנקט, דער רעגן שטעכט, —
אוי, רחל מבכה על בניה.

די זון האָט זיך אויף שניי צעבלענדיקט,
פון דעכער טראַפּנס רינען.

די שטרעקע אינגעשרומפן,
 דאָס וואָרט ווילסטו געפינען, —
 דער קרייז האָט זיך פאַרענדיקט.
 הייב־אָן פון אַלף, בית,
 נאָר ס'קלינגט דאָס קול דיינס שטומפיק,
 ווייסט, יינגל, וואָס דאָס הייסט?
 דער רבי האָט געוויין געציקלט,
 דער וועג קיין אפרת עלנט איז ווי רחל,
 מיט אַש דער קאַפּ, אין שמאַטעס אינגעוויקלט,
 זיצט יעקב מיט די הענט פאַרבראַכן,
 די שבטים זיינע ציען זיך פאַרביי
 אין ווינט, אין פראַסט, אין שנייען, —
 הייב־אויף דיין קול און ווידער שריי:
 אוי, רחל מבכה על בניה.

הימל און ערד

האַסט אַ זשמעניע סיוונדיקן רעגן אַנגעשעפט
 און אַריינגערונקען דעם הימל און די ערד,
 צו דיין גומען האָט אַ קרישל ערד זיך צוגעקלעפט
 און אַ וואַלקן־זוים האָט שטיל זיך איבער דיר פאַרקלערט, —
 זינג דעם טרויער דיינעם, זינג.

ס'גייט אַ באַרוועסער אַרום דער טאָג און איז פאַרשעמט,
 דו אַליין האָסט היינט צעכראַסטעט דיין פאַרוויינט געמיט,
 ס'איז נאָך דאָ אַ ערד, וואָס שווייגט, אַ הימל, וואָס פאַרנעמט,
 ס'איז נאָך אהרנס שטעקן דאָ, וואָס איבערנאַכט צעבליט, —
 בלי דעם טרויער דיינעם, בלי.

ס'האַט פון דיר דער הימל ס'פנים זיינס היינט אַפגעקערט,
 אויף די ביימער הענגט די נאַכט אינמיטן העלן טאָג,
 טו אַריין אונטער דיין גומען דעם שם־המפורש — ערד,
 וועט דער הימל איבער דיר זיך ווידער טאָן אַ טראַג, —
 פלי דעם טרויער דיינעם, פלי.

זינג ארויס דאָס אָנגעזאַמלטע אין טעג פון צער,
 די צעאָקערטע, צעקאַרבטע און צעבליטע בייט,
 פאַרן ווינט דאָס האַרץ דיינט, ווי אַ טיר, פאַרשפּאַר,
 און מיט ערד און הימל טרינק אָן דיינע רייד, —
 טרינק דעם טרויער דיינעם, טרינק.

אפשר

אפשר וואָלט זיך נישט געלוינט צו לעבן,
 ווען די זון וואָלט נישט געשיינט
 אַזוויי נעכטן,
 אַזוויי היינט, —
 אפשר וואָלט זיך נישט געלוינט.

אפשר וואָלט זיך נישט געלוינט, באַגרעכער
 טראַגן דיר אַ ריין געמיט
 פון אַ גערעכטן,
 ווי ס'טראַגט דער ייד, —
 אפשר וואָלט זיך נישט געלוינט.

אפשר וואָלט זיך נישט געלוינט דער אומעט
 אויף דער שולד פון מערדערס האַנט,
 דער צער אויף קעפן,
 דער טויט אין שאַנד, —
 אפשר וואָלט זיך נישט געלוינט.

נאָר אַ ווידערקול איז היינט געקומען, —
 אין אור־כּשדים זיך צעגליט, —
 פון פּלאַם צו שעפן
 מיין ריין געמיט,
 ווי אברהם און די רועי צאן.

אוי, דער ווינט

רוי דער ווינט, אוי, דער ווינט
 הערט נישט אויף זיין ביזן געוואָר,

אויף די שויבן שוידער רינט,
ווי א וואנד דאָס האַרץ איז רוי.

ס'לעשט דעם לעצטן קנויט דער ווינט,
ס'פאלט אויף שויבן עלנט שטרוי,
וועלט האָט טויט פאַרטרויט דיר, ווינט,
איך — דאָס לעבן דיר פאַרטרוי.

טרויעריקער בוים

ביסט דער טרויעריקער בוים אינמיטן סטעפּ,
וואָס די בלעטער זיינע האָט דער ווינט פאַרקערט,
וואָס צעוואַקסן איז ער זיך אין הייך און גרעב,
נאָר ס'איז קאַלט פאַר אים דאָס וואַרעמקייט פון ערד.

ס'וויינט דער האַרבסט אין זיינע דורכגעווייקטע ריטלעך
און אַרום — די סטערטעס וואַרעמען זיך געמיטלעך,
אַ די זון שיינט־אויף אפילו אינעם קאַלטן שבט,
גיט אַ זונג פון זיי מיט רויכעלעך און שטרוי־שיין,
נאָר דער ווינט האָט פונעם בוים פאַרקערט דאָס לעצטע בלאַט
און אים אַנגעלאָדן מיט שטיקער אייז אין קוישן.

ביסט דער טרויעריקער בוים אינמיטן סטעפּ,
אין דיין טרויער טרינק די זון און לעב.

לידער

דער פּאַטער

עס דוכט זיך מיר — איך זע דעם פּאַטער,
וואָס ליגט אין ווייטן אין דער ערד;
פון אַלץ איז ער געוואָרן פטור,
געטויט האָט אים אַ קאַלטע שווערד...

דו האָסט אין שול געוואָרט אויף ניסים,
אַ טרער פלעגט פאַלן אויף דיין באַרד,
אברהמען און יצחק, פאַר יעקבן דעם זיסן
פון האַרצן האָסטו אויסגעוויינט אַ וואָרט.

אין שווייס האָסטו געהאַרעוועט אַ לעבן,
און וויינען פלעגן וויינען דייע הענט,
אַ בלייכער און אַ שטומער פלעגסט אונדז עסן געבן,
די קינדער דייע אין אַרעמע פיר ווענט.

דו האָסט געלאָזן מיר ירושה —

דיין אַלטן אויסגעוועפטן ריח;
דיין שמייכל פליסט אין מיינע חושים,
צו מיר אַריבער איז דיין כוח.

די מוטער

עס שוועבט אין לופט די טויטע מוטער,
זי אַטעמט קוים אין איר געוויין;
— וואו איז מיין זון? און איצט וואָס טוט ער?
געווייגט האָב איך אַ מאָל זיין מולטער,
זאַל זיין געבענטשט זיין וועג און ריין.

— אין ווייטיק האָב איך אים געטראָגן,
געזייגט האָט ער מיין ערשטע קראַפט.

געלערנט פארן שלאָף אים קריאַת־שמע זאָגן
און פאַר אַ האַנט צו לייטן אים געבראַכט.

—וואו ביסטו איצט, מיין זון? —

דו ביסט אין מיין זיכרון;

עס נעכטיקט טיף אין מיר אַ שטערנדיקע נאַכט...
און רואיק האַט זי מיר די אויגן צוגעמאַכט.

— פון דיר איז נאָך געבליבן ביינער,

די יונגע שיינקייט איז ניטאָ,

דו ליגסט אַליין צווישן שטיינער,

נאַר מיך האַסטו פאַרלאָזן דאָ.

איך וואַלט געקושט דיין זאַמד און גראָזן,

און ווי דיין שטיין וואַלט אויך געוויינט,

איך וואַלט מיין נשמה דיר איבערגעלאָזן

און ווי אַ מלכה דיך געקריינט.

דער ערשטער לערער

נישטאָ מיין לערער מיטן פענזל, נישטאָ זיין בערדעלע,

אַ גזלן אים געהרגעט פאַר אַ צווייער,

אַוועקגעפירט האַט אַ שוואַרץ פערדעלע

אויף יענער וועלט אים דורכן טויער.

עס האַט פאַרלאָשן זיך זיין לאַמפּ,

עס קוקט אַריין אין שטוב אַ וואַלקן,

אַנטקעגן אים שטייט ווי אַ גלאַמפּ

פאַרשפאַרט דער קלויסטער מיט אַ פלאַקן.

דיין בילד, דאָס יידישע, אין בלאַטע

פאַרשמירט אַ חזיר מיטן עק —

איך האָב, מיין לערער, שוין חרטה,

וואָס איך בין לאַנג פון דיר אַוועק.

די שטאַט די ווייטע

עס קלינגט אין מיר

די שטאַט די ווייטע,

די קלויסטערס ווייסע

און די שולען. די טיר
איז אָפֿן. דער הימל בליט,
דאָס לעבן פליט אַלץ ווייטער.

עס בענקען אין מיר
די גאַסן קרומע,
מצבות גראַע, — אויף אַ באַרג
עס ליגן טיף די יידן פרומע.

אין פאַרב און פלעקן,
אין ליכט און שאַטן,
שטייט מיין בילד פון ווייטן
איך וויל מיט דעם מיין האַרץ פאַרדעקן.

איך גיי צעפלאַסן און צעפלאַקערט,
עס בליצן יאָרן,
מיין וועלט אין חלום קומט צו מיר,
און איד — איך ווער פאַרלאָרן.

נישט זוכט מיך היינט, נישט זוכט מיר מאַרגן,
איך בין אַנטלאָפֿן פון זיך אַליין,
איך וועל פאַר זיך אַ גרוב פאַרזאָרגן,
און וועל צעגליין אין גרויס געוויין.

מיין פרוי

דו גייסט צו מיר מיט לאַנגע האַר
מיט ליבע, צאַפֿלדיק, אַנטקעגן,
און אויגן שענקסטו מיר אַ פאַר,
און שטענדיק וויל איך ביי דיר פרעגן:

וואו זיינען מיינע ווייסע בלומען
פון אונדזער חופּה אויף די וועגן?
צום ערשטן מאל צו דיר געקומען,
אַ גאַנצע נאַכט ביי דיר געלעגן.

די לבנה האָבן מיר פאַרלאָשן
און אַנגעצונדן ווייסע ליכט,
מיין ליבע איז צו דיר געפלאַסן,
און אויפגעעפנט דיין געזיכט.

עס שענקט דיין בויד מיר אַ מתנה —
 אַ מאַכטער שיין ווי ראש השנה.
 אַ דאַנק דיר, גאַט פון אַרון קודש,
 פאַר יענעם טאַג פון יענעם חודש.

געבורטלאַנד

עס גייט אַריבער מיין לבנה
 פון יענעם לאַנד צו מיר צו גאַסט,
 עס פאַכעט מיר אַ פאַן אַ רויטע,
 איך כאַפּ זיך אויף אויף אונדזער גאַס.

די וועלט איז דאַרטן אַ באַנייטע
 און ווינטן טראַגן זיך פון איר,
 משפחות נאַענטע און ווייטע
 אַ חתונה געמאַכט אַן מיר.

פאַרכאַפט אַ לעבן אַ באַפרייטן
 מיט הייסע ביקסן און הייסע רייד,
 איך הער די קולות פון דער ווייטן,
 ווי מענטשן שטויסן זיך אין פרייד.

אַ גיי אַראַפּ, מיין ווייסער וואַלקן,
 און נעם אַרויף מיך אין דער הויך!
 איך הער ווי אונטן קלינגען גלאַקן,
 און פון די היזער גייט אַ רויך.

עס וויל אַ וואַרט מיין מויל זיי זאַגן,
 מיין לאַנד פאַרשאַטענע אין שניי, —
 ביז וואַן מיין אַטעם וועט מיך טראַגן
 וועט מיין נשמה זיין מיט זיי.

איך האָב צו דיר אין פאַרב געזונגען,
 ווער ווייס צי דיר געפעלט מיין ליד;
 אַ שטימע גייט פון מיינע לונגען
 און מאַכט מיך טרויעריק און מיד.

געמאַלט פון דיר האָב איך די בילדער,
 די בלומען, וועלדער און די מענטשן,
 איך מאַל דיין פנים ווי אַ ווילדער,
 און טאַג און נאַכט וויל איך דיך בענטשן.

אין ליסבאן פארן אפפאר

עס וואקסט צווישן אונדז א וואנט
א בארג פארשאטענער מיט גראז און קברים,
צעטיילט האט אונדז די האנט,
וואס שאפט די בילדער און די ספרים.

צי האט איר ווען געזען מיין פנים —
אין מיטן גאס א פנים אן א גוף?
עס איז ניטא קיין מענטש וואס קאן אים,
און ווי אין אפגרונט זינקט זיין רוף.

איך האב געזוכט צווישן איך מיין שטערן,
פון אייער וועלט האב איך געזוכט דעם עק,
איך האב געוואלט מיט איך צוזאמען שטארקער ווערן
זייט איר צעלאפן זיך אין שרעק.

ווי זאל איך זאגן איך מיין לעצטן ווארט
צו איך — ווען איר האט זיך פארלארן,
איך האב ניט אויף דער ערד קיין ארט
וואהיין צו גיין, וואהיין צו פארן.

און זאלן אויסטריקענען זיך די טרערן,
און זאל זיך אפרייבן דער נאמען פון מיין שטיין,
וועל איך, אזוי ווי איר, א שאטן ווערן,
און ווי א רויך צעגיין.

1941

אויפן שיף

איך בין צום שיף געקומען,
איך זעגן זיך מיט איך, —
מיין ערד האט איר פארנומען,
די קברים ביי דעם טיך.

האסטו מיין טרויער אפגעווישט,
מיין היים פון מיר פארדעקט,
א נייעם בלאט מיר אויפגעמישט,
א נייעם לאנד אנטדעקט.

נאָר לאָז מיך ניט אַליין אין מיטן ים,
וואוּ מחנות ברידער מידע אָן רחמנות
האַבן מיר דערמאַנט מיין יחוס און מיין שטאַם.

און זאָל מיין וועג זיך ציען אָן סכנות —
ווי זאָל איך בענטשן דיך, מיין גאַט,
און וועלכער טאַג זאָל זיין מיין תענית?

מיין פאַלק

מיין פאַלק, דו אַרעמער, דו האַסט ניט מער קיין טרערן,
עס גייט פאַר אונדז ניט מער קיין וואַלקן און קיין שטערן,
געשטאַרבן משה אונדזערער, ער ליגט שוין לאַנג אין זאַמד,
געבראַכט דיך און פאַרטריבן צוריק פון אונדזער לאַנד.

פאַרשוויגן, שטום זיינען די לעצטע אונדזערע נביאים,
זיי האַבן דורכגעשריען זייער האַלדז פאַר אייך,
מען הערט נישט מער דעם ניגון פון די שירים
וואָס האַבן זיך פון מויל געגאַסן ווי אַ טייך.

און אַלע ווילן אין דיין האַרץ צעברעכן דייע לוחות,
צעטרעטן ווילן זיי דיין אמת און דיין גאַט,
אַ וועלט אַ שולדיקע וויל צאַפן דייע כוחות
און אין דער ערד נאָר לאָזן דיר אַן אַרט.

מען יאַגט, מען שלאַגט מיין פאַלק פון אַלע זייטן,
עס פאַלט זיין מגן דוד, עס פאַלט זיין קרוין,
פאַרוואָס ביסטו ניט גלייך מיט אַלע לייטן?
וואוּ איז דיין כבוד, וואוּ איז דיין שייך?

צערייס מיט דייע הענט דעם שוואַרצן הימל
און וואַרף דיין גלות אין די בליצן,
פאַרברענט זאָל זיין דער אַלטער שימל
און דו זאָלטסט פאַר דער וועלט דיין אמת קריצן.

די באַלאַדע פֿון מדבר

יידן גייען דורכן מדבר —
סיי אין חלום, סיי אין וואַר
שוין אַזוי דריי טויזנט יאר.

יידן גייען פֿון מצרים
און אויך איך — איך גיי מיט זיי,
מיט די שבטים אין איין ריי.

בין איך נאָך ניט אַלט קיין זיבן —
גיט דער רבי שמעון לייב
מיט זיין לאַנגער האַנט אַ הייב
און ער ווייזט ווי ס'שטייט געשריבן
אין במדבר, צי אין דברים.

איצטער האַב איך מער נאָך צייכנס
וואָס קיין צווייטער קאָן ניט האַבן;
רייען, רייען בערגלעך קברים —
איך אַליין האַב זיי געגראָבן
מיט מיין קליינער יינגל־האַנט
שפּאַנענדיק צום כנען־לאַנד
דורכן מדבר.

—iii—

נאַכט — מיין חלום.
דרעמל דרעמלען:
זעקסטער צען פֿון מיינע יאָרן —

ווי א קארטוואן פון קעמלען
הוידעט זיך דורך מדבר-דארן.

וויסער דארן פלאקערט, זע —
ס'איז דער סנה, דער סנה, דער סנה.

איך, א יינגל, שפאן אויך מיט
דרייסט מיט מענערישע טריט,
שטיי ניט אָפּ פון טאַטע-מאַמען.
גרויסער שטעקן אין מיין האַנט —
שפאן איך פעסט מיט זיי צוזאַמען
צו דעם צוגעזאַגטן לאַנד,
דורכן מדבר.

—:—

יידן גייען פון מצרים —
אַזא פרייד צו גיין מיט זיי.
פונעם חדר זיך באַפרייען,
פון די פרעסט און פון דעם שניי.

ניסן, ניסן, חודש ניסן —
אַלע שבטים מעגן וויסן,
אַז דער ווינטער איז אַוועק,
און אַז פרעה ליגט דערטרונקען
מיט די רייטוועגן פאַרזונקען
אין דעם ים-סוף אויפן דעק.

ים-סוף, ים-סוף — ליד פון פרייהייט;
אויף די פאַרמעטן פאַרגעלטע
זע נביאים און נביאות, —
גיב אַ דריי אַן עץ-חיים
און צעוויקל די יריעות,
און גיב נאָך אַמאַל אַ דריי.
יידן גייען פון מצרים
און ס'איז גוט צו גיין מיט זיי.
יידן שפאַנען טאַג און נאַכט,
און אַ פייער זיי באַוואַכט
דורכן מדבר.

פאָנען ווייען. דגלים, דגלים.
 איך הייס לוי, טאַטע — שייעל,
 מאַמע — אסתר. וואונדער־חלום.
 הער איך — משה זאָגט צום טאַטן:
 — גיי אַריין צו מיר אין אוהל,
 אהרן טוט אויף דיר דאָרט וואָרטן
 מיט דערוואָרטונג פון אַ כהן. —

זאָגט דער טאַטע: קום אויך, זון,
 און ער נעמט מיך, און מיר גייען.

ס'איז באַגינען, שפראַך אויף זון,
 אַלע שבטים טיף אין שלאָף
 ליגן נאָך אויף זעמדער־היגלען,
 און זיי לויכטן אָפּ ווי שפיגלען
 מיט אַן אויפֿלויכט פון אין־סוף.

(יא, ס'איז קלאָר פאַר מיר דער זין:
 ניט אין שטעטעלע איך בין,
 נאָר אין גרויסן מדבר סין.)

משה הייסט אונדז גיין וואָס שנעלער,
 איידער טאָג צעברענט זיך העלער,
 איידער הערנער אויף זיין שטערן
 נעמען פלאַמיקער נאָך ווערן.

טאַטע פירט מיך פאַר אַ האַנט,
 און אָט זיינען מיר אין אוהל.
 אהרן זאָגט: צום כנען־לאַנד
 איז ווער ווייס ווי ווייט נאָך, שייעל, —

און דעריבער — יא, דעריבער
 דעק זיך מיט אַ תלית איבער,
 מיט אַ תלית ווייס אין בלוייען,
 און איך בענטש דיך פאַר אַ כוהן.

זאָגט דער טאַטע: גוטער אהרן,
 בענטש אויך אים — מיין זון מיין קליינעם,
 ווייל דורך מדברשע געפאַרן
 גייט ער טריי מיט אונדז אינאיינעם.

ענטפערט אהרן: גוט, איך טו
דיין פארלאנג. — זאל גאט אייך היטן
אין דעם בונד מיט אייך פארשניטן,
איר זאלט וויסן — זייער לאנג
וועט נאך דויערן דער גאנג
דורכן מדבר.

—:—

מיר פארלאזן אהרנס אוהל.
טאטע זאגט: נו, זיי צופרידן,
כ'האב פונדיינטוועגן געפועלט
אויסדערוויילטקייט צווישן יידן.
איצטער זע, זע, זע —
ס'פלאקערט ווידער אויף אַ סנה,
ריר ניט אָן אים מיט די הענט
אין באַגינען ווי ער ברענט.

פאלג איך ניט וואָס טאטע הייסט
און — צעברען די הענט אויף וואונדן,
און בלייב שטיין פארעקשנט דרייסט,
ווי אַ סנה אליין געצונדן
אין דעם מדבר.

—:—

אי, אי, אי, ווי ס'קען געשען!
טאטע זעט: איך שטיי און ברען,
נעמט ער שרייען יאָמער-גוואַלדן,
און די מאַמע — אויך גלייך דאָ,
טוליעט מיך אין אירע פאַלדן,
אין דער כישופדיקער שעה
ווען די שבטים אַלע שטייען
אַנגעגורט מיט שווערע פעק,
גרייט פאַר וויטערדיקן וועג,
אין באַגינענדיקע רייען.

(טאטע האָט אַ רויטע באַרד,
מאַמע — צעפּ, צוויי שוואַרצע קראַנצן,
טאטע שטאַמלט מיט זיין וואַרט,
מאַמע שווייגט דערפאַר אינגאַנצן) —

גייט צו משה צו דער מאַמען
און ער זאָגט מיט ווייכער טרייסט :
— זאַל געבענטשט זיין ווער עס ווייסט
אַז ס'איז גאָט פאַראַן אין פלאַמען.

און ווי נאָר ער זאָגט אַזוי,
גיט אַ מזרח-ווינט אַ וויי
און צעפלאַטערט אַלע פאַנען,
און די שבטים נעמען שפאַנען
מיט געזאַנגען און מיט טעניץ
איבער שטראַלנדיקע קרעניץ
פון צעבליטע זאַמדן-לאַנען
פון דעם מדבר.

—:—

וואונדער ווי עס קאָן פאַסירן!
אַלע שבטים גייען פריילעך
און זיי זינגען צו : וילך,
משה ווייס וואוהין צו פירן. —

מיר אַליין נאָך ליגט אין טעם
דאָס אַזוי-שירדיק געזאַנג
נאָכן דורכשפאַנען דעם ים,
און איך שטיי ניט אָפּ אין גאַנג
פון די שבטימדיקע רייען.

כאַטש מיין גוף — אין פייער-וואונדן —
ווערט נאָך בראַנדיקער געצונדן,
און די פיס אין בלוט פאַרגייען,
אין דער טיף פון זאַמדן-גלי
זינקען, זינקען ביז די קני.

הייסער שווייס פאַרפלייצט מיין פנים,
און מיין אַטעם האַקט זיך אָפּ,
אַבער כ'שטרעק אויס הויך מיין קאַפּ —
קיינער זאַל מיין אַנגסט דערקאַנען,
קיינער זאַל ניט זען ווי מיד
ס'גיט אַ זונק אַראָפּ מיין רוקן.

און ווי דאָרשטיק און ווי טרוקן
ס'ווערט מיין צונג אין מויל פאַרשטיינט.

טאַטע זאָגט צו מיר: זיי מוטיק,
אויך אַ יינגל דאָרף זיין גרויס;
אַבער מאַמע, זע איך, וויינט —
אויך איר פנים, זע איך, גלוטיק
ברענט אין פיבערדיקן שווייס.

זאָג איך: טאַטע, יאָ — איך פּאַלג,
כ'וויל זיין אייביק מיטן פּאַלק. — —

פלוצלונג, שאַ — אַ שווער געמורמל
טראָגט זיך פון די ערשטע רייען,
אַ בהלהדיקער טומל
שטורעמט אויף אין ווי געשרייען.

און נאָך איידער ס'ווערט וואָס קלאַר —
נאָר אין חלום קאָן עס טרעפן! —
מרים גיט מיט פרייד אַן עפן
צימבלען ליכטיקע אַ פּאַר
און — אַ צימב מיט אַלע ברעגן.
און יהושוע, זון פון נון,
לאַזט זיך אין אַ פייער-טאַנץ
צו דער סאַמע מיטאַג-זון;
און יהושועס טאַנץ אַנטקעגן —
וואונדער ווי עס קען געשען,
מיינע אויגן זאָלן זען —
שמעון-לייב, מיין עברי-רבי,
קומט אַ לויטערער צו שוועבן
נעמט זיך דרייען אין אַ ראַד.

זיינע פּאַלעס פול מיט סוד
פון מדינות און מלוכות
און פון תהומען און פון ימען
און פון געטער און פון רוחות. —
ער דערזעט מיין טאַטע-מאַמען
און אויך מיך דערזעט ער באַלד,
בלייבט ער פלוצלינג שטיין דערשראָקן
ווי אַ גראַז אין טיפן וואַלד,

ווען, ווי אויפגערייצטע גלאקן,
נעמען וויגן זיך די שבטים
אין דעם פייערדיקן אטעם
פון דעם מדבר.

—:—

אי, אי, אי, ווי ס'קען געשען —
כ'זאל אליין בארג סיני זען
און ניט זיין פון אים פארטריבן;
קען דען בעסער ווער דערציילן —
אויב ניט גאנץ איז כאַטש אין טיילן —
ווי אין ספר שטייט פארשריבן? —
איך בין אָבער סיי ווי דאָרט,
פריי איך זיך וואָס אין מיין וואָרט
איז נאָך לויטערקייט פאַרבליבן: —

בליץ און דונער. סיני שטורעמט.
משה שטייגט פון שפיץ צו שפיץ,
לוחות גליהען אויסגעפורעמט,
צען געבאָט — אין וואָרט געקריץ.

משה שטייגט און משה נידערט,
משה טראָגט צו זיינע ברידער
אויסדערוויילטקייט. און צופוסנס
פון באָרג סיני אַלע שבטים
הערן מיט פאַרכאַפּטן אַטעם
משהס קול דורך פייער־פלוסן.

אַלע פאַלן מיר אַוועק,
דורכגענומענע אין שרעק,
מיט די פנימער אַרונטער.
טאַטע האַלט מיין שטערן אונטער,
טאַטע טוליעט מיך צו זיך
מיט אַ ליבשאַפט גאָר אַ נייער.
אין מיין גאַנצן לייב גיך, גיך
שפיר איך ווי סע יאַגט אַריין
פון דער הייך אַ שטראַם מיט פייער.

וואונדער ווי סע קאן גאר זיין!
 פליסטער איך דורך קלעפ פון ציין:
 צי איז ניט אין מיר אריין
 מיט זיין פייער גאט אליין? —

קליין ווי ס'איז מיין יינגל-גוף,
 גיב איך איבער קעפ א פלי
 און איך פאל אויף ביידע קני
 צו דער ערד און — שטיי ניט אויף מער,
 ביז — — איך כאפ צוריק זיך אויף
 נאך פארבייאיקע מעת-לעתן
 ווייט העט ווייט אויף קאלטע שטיינער
 פון א גרויען אינדערפרי,
 אין דעם מדבר.

—:—

אוי, צי בין איך דא נאר איינער
 וואס דערזעט אַזא מין גרויל? —

מיט די פנימער אין זאמד,
 קאלטער שוים אויף יעדנס מויל,
 דורכגעשוידערטע אין שאַנד
 ליגן שבטים שטום אין ווייטיק.

נאך וואס זע איך? — טאטע האַלט
 אין זיין האַנט אַ ברוכוואַרג-שטיין
 מיט געקריץ — אַ שפאַלט אויף שפאַלט,
 און עס טוט אַ רויך נאָך גיין
 פון אַן אַפגעבראַכן אַלף.

און דערביי — מיט הענט ווי שפיון
 צו די הימלען אַנגעוויזן,
 און מיט אויגן שאַרף ווי חלף,
 משה שטייט, און זיינע קני
 צוקן, צוקן, ביז זיי טוען
 מיט אַן אימפעט זיך אַ צי
 און זיי פאַלן און זיי רוען
 אויף די שערבלעך פון די לוחות.

ווייס איך איצט, ווי ס'קען געשען —
 איך אליין זאל אַלץ דאָס זען
 און מיין האַרץ זאל נעמען קלאַפֿן
 האַסטיקער ווי ווען ניט איז: —
 משהס טרויער איינצוזאָפֿן
 קריך איך צו צו זיינע פֿיס,
 און מיט מיינע פינגער קליינע
 נעם איך זיי אַרום און געלט —
 זיי, און אויך די שפּליטער־שטיינער
 פֿון די לוחות, ביז ס'ווערט שפעט,
 ביז די נאַכט מיט אירע פּליגלען
 שוועבט אַראָפּ פֿון אַלע היגלען
 און זי וויגט מיך, מיד פֿון פיין,
 ביי די פֿיס פֿון משהן איין
 אין דעם מדבר.

—:—

מיינע כוחות זינקען, זינקען,
 אַבער קיינער טאָר ניט וויסן. —
 העלדזער שרייען: וואַסער! טרינקען!
 העלדזער שרייען: ברויט אַ ביסן!
 שבטים יאַמערן געיאַמער
 אין צעשפּאַלטונגען פֿון שטיינער:
 — לאַמיר אַלע, לאַמיר, לאַמיר
 שלאַגן משהן אין די ציינער!
 — ווער דאָרף גיין קיין כּנען אַרבן —
 אַז מיר שטאַרבן, אַז מיר שטאַרבן?
 — לאַמיר איבערלאָזן משהן,
 לאַמיר גיין צוריק קיין גושן
 פֿון דעם מדבר.

—:—

שמעון לייב, מיין ערשטער רבי,
 שטייט און בעט מיט הייסע טרערן:

משה, זיי דעם פאלקס פאָרגעבער
און פאָרגעס זיין חטא דעם שווערן.

אויך דער טאַטע, אויך די מאַמע
בעטן גנאָד מיט אים צוזאַמען. —

אַבער מיטאַמאַל — וויי, וויי,
ווי עס קען אַזוינס גאָר טרעפן! —
רבי מיט אַ ווילד געשריי
נעמט אַליין גאָר משהן פלעפן:

— ביסט אַ גזלן, אַ רוצח,
ביסט ניט בעסער דאָך פון פרעהן,
זייגסט אונדז אויס ביז לעצטן כוח,
מער וועסטו שוין אונדז ניט נאָרן
מיט גאולהדיקן רמוז.
איך דאָך ווייס דעם גאַנצן אמת:
ביסט גאָך קנאַפער פון אַ שואַ. —
ניט געווען און ביסט ניטאָ,
און דו קאַנסט מיט גאַרנישט קומען. —
דאָס זאָג איך דיר — שמעון לייב
דער מלמד פון איהומען. —
אין דער טיף פון מדבר־שטויב
זינק איך, און וועל ווייטער זינקען,
אייביק, אייביק. — יידן קלאָגן,
יידן שטרויכלען, קריכן, הינקען,
אַבער איך — איך טו דיר זאָגן:
כ'דאַרף קיין וואַסער, כ'דאַרף קיין ברויט,
איך בין סיי ווי סיי שוין טויט,
ס'איז מיר נאָר אַ גרויס רחמנות,
סיי אויף אסתר, סיי אויף שיעל,
סיי אויף לויז, בנאמנות.
וואָס זיי מיינען — ביסט אַ גואל.
ווייל איך ווייס דאָך — אַלע שבטים
שטאַרבן אונטער גאַטס געבאַטן
אין דעם מדבר.

וואָס געשעט דערנאָך ? — וויי, וויי,
ווי זאָל איך אין דעם גאַר גלייבן ?
טאַטע-מאַמע, אויכעט זיי
נעמען ביזע פויסטן הייבן
צו דער זייט פון כנען-לאַנד,
און זיי שילטן ביז און ביטער,
און זיי וואַרפן זייער האַנט
גלייך אויף משהן מיט דערשיטער.

מאַמעס פנים ווערט געשוואַלן, —
און עס פאַסט איר ניט איר צאַרן.
כ'וויל מיט איידלקייט זי מאַלן
אין דער פּיין פון אירע יאַרן.

אונטער טאַטנס נאָך מער פיינען
ליגט איר שיינקייט מיד און וואַרט.
טאַטע-מאַמע — ביידע זיינען
היינט ווי קינדער אָפגענאַרט.
טאַטע קאַן זיין יאָך קוים טראַגן,
און די כהונה וויינט אין אים.
און די ליפן זיינע זאַגן
מיט אַ שטאַמל, מיט אַ קרים :

— אוי, צו וועלכע ביזע יאַר
האַטטו מיך אָהער פאַרטראַגן,
אַז מיין זון, מיין יורש-בכור
זאָל מיט מיר צוזאַמען קלאַגן
אין דעם מדבר ?

—:—

דאָ גיט משה זיך אַ דריי
און שטרעקט אויס צו מיר זיין האַנט :
— דו וואַרפסט אויך אויף מיר די שולד ?
דו שילסט אויך אַזוי ווי זיי
אַן בטחון, אַן געדולד ? — —

מיינע כוחות זינקען, זינקען,
אַבער קיינער טאַר ניט וויסן.

אלע שרייען: גיב אונדו טרינקען!
 אלע שרייען: ברויט אַ ביסן!
 אָבער איך פֿאַרדריק די ציין
 און פֿאַרקלאַמער ביידע ליפֿן,
 ווען דער הונגער זייגט מיין ביין
 און צעלעכערט מיר די ריפֿן.
 איך פֿאַרבינד ניט מיינע פֿיס
 ווען זיי בלוטיקן אין ריס,
 און מייין שטעקן, וואָס איך האַלט,
 שליידער איך ניט אין קיין שטיין
 מאַנען וואָסער מיט געוואַלט.

און איך זאָג: איך שילט ניט, ניין —
 איך וועל ווייטער גיין און גיין
 נאָך דעם צייכן פֿון דיין האַנט
 ביזן סאַמע לעצטן ראַנד. —
 אָבער זאָל דיין כּעס ניט גרימען
 אויף מייין מאַמען, אויף מייין טאַטן. —
 זאָל ניט זיין עס ווי אַ סימן
 אַז זיי האָבן דיך פֿאַרראַטן
 אין דעם מדבר.

—:—

נעמט מיך משה ווייך אַרום. —
 אוי, ווי זיס איז זיין באַרירונג!
 טאַטע-מאַמע שטייען שטום
 אין צעווייטיקטער פֿאַרווירונג.
 און מייין רבי שמעון לייב,
 זע — ער איז ווי דינער שטויב
 אויפֿן ווינד צעווייט געוואַרן. —
 אַך, מלמד פֿון איהומען,
 וואָס ביסטו פֿון תּהום פֿון יאָרן
 אויף מייין וועג אַרויפֿגעקומען? —
 אָדער אפשר איז קיין פֿרייד
 גאַר קיין גרעסערע ניטאָ
 ווי אין אויפרודער פֿון רייד
 זאָגן: קמץ אַלף אַ ? —

טאַטע-מאַמע מיך, דערשלאַגן
פּאַלן אויף די קראַנקע קני,
און זיי ווילן עפעס זאָגן,
נאָר זיי ווייסן שוין ניט ווי.

אויך אַזוי די שבטים צוועלף,
אין פאַרלאַרנקייט און ריס,
מיט אַ טיף-פאַרשטיקטן: העלף
פּאַלן משהן צו די פיס.

משה גיט אליין אַ ציטער
פון אַן אימהדיקן רעיון:
אַלץ פאַרקוקט ער, אַלץ פאַרגיט ער,
נאָר ניט בענקשאַפט נאָך מצרים.

ער הייבט אויף זיין רעכטע האַנט
און ער זאָגט מיט אַ געוויין:

— איר וועט אין דעם כנען-לאַנד
קיינמאַל ניט אַריינגיין, ניין. —
איר וועט וואַגלען פערציק יאָר,
ביז ס'וועט שטאַרבן אייער דור
אין דעם מדבר.

—:—

אוי, אוי, אוי, ווי ס'קען פאַסירן!
טאַטע-מאַמע פּאַלן קראַנק,
קאַנען זיך פון אַרט ניט רירן
ווייטער מיטצוגיין דעם גאַנג
פון די שבטים. טאַטנס אויגן —
בראַנד צעפלאַקערטע צוויי קוילן,
און זיין רויטע באַרד, צעפלויגן,
קנוילט זיך אין פאַרקניפטע קנוילן,
און זיין ברוסט, אַריינגעזונקען,
אַטעמט מיט דערשטיקטן כריפ,
דורך די ברעמען לעצטע פונקען
פּאַלן אַשיק אויף זיין ליפ.

מדבר פלאקערט מער נאך גלוטיק,
דערנער רייסן זיך צו מאָרד,
און אַ שוים, געבלעזלט בלוטיק,
נעמט צונויפקלעפן זיין באָרד.

לעבן אים די מאַמע גוססט,
אַבער שטיל, אַן מינדסטער שרעק. —
„אַז איך שטאַרב — דאָס, זאָגט זי, ווייס איך,
זאַל שוין זיין אַ סוף, אַן עק.
משה וויל אונדז מער ניט האָבן —
האַט מסתמא גאַט באַשערט
אין דעם מדבר זיין באַגראָבן. —
מדבר איז דאָך אויך גאַטס ערד. —
אַבער ער — מיין זון דער קליינער
בלייבט אין עלנטקייט אַ יתום
צווישן דערנער, צווישן שטיינער.
גאַט פון יעקב, ניט פאַרלאָז אים.“

און זי שטרעקט אויס אירע פינגער
דינע, בענקענדיקע, ווייסע.
לוי, זאָגט זי, ס'ווערט מיר גרינגער
גאַר ווי אין אַ קינדער מעשה.
און זי נעמט אַרום מיין קאַפּ,
און זי שעפטשעט מיט די ליפּן:
— משחית-מלאך, טו זיך אָפּ.
זאַלסט מיין קינד אַריבערהיפן.
קינד מיינס, דיר וועט זיין באַשערט
עפעס בעסערס. — דו וועסט קומען
צו אַ מילך-מיט-האַניק-ערד
אַ פאַרוואַקסענע מיט בלומען,
דו ביסט משהן ליב און טייער,
וועט ער דיך געוויס באַפרייען
פון דעם מדבר.

—:—

— אסתר, כאַרכלט שווער דער טאַטע,
זע, ווי קומט עס אויף מיין אַרעם

א פאַרשפיצטע געלע לאַטע —
ביי דער שוועל פֿון אונדזערע קברים ?

מאַמע : — שייעל, שייעל, אוי וואָס רעדסטו ?
זעסט ניט אַנדערש — נאָר אַ חלום.

טאַטע : — ניט קיין חלום איז דאָס, אסתר,
נאָר אַן אמת. אויף די דגלים
זע איך בלוטיקע סימנים.

מאַמע : — שייעל, שייעל, שרעקסט מיך איבער
אַז דו זעסט אַזוינס אין פיבער.
איין באַרואיקונג וואָס זעסטו ?

טאַטע : — וואָס איך זע — דערצייל איך, אסתר :
אויך דאָס האַרץ פֿון אונדזער משה
ווערט געדריקטער און געפרעסטער,
און נאָך רו אַ ביסל בענקט.

אויך אויף זיינע אַקסלען הענגט
אַ פאַרשאַלטנקייט, אַ שטראַף
און אַ מדברדיקער סוף.

ווייטער זע : אויף משהס באַקן
ברענען טרערן — גרויסע טראַפֿן.

משה בייגט אַראָפּ זיין נאַקן
און ער מאַכט זיך אַ צוקאַפֿנס,

גרייט זיך צו אַן אַרט צום שטאַרבן. — —

טאַטע, טאַטע, שריי איך אויס :
איך וויל אַלע גורן אַרבן. —

טאַטע גיט אַ האַנט אַ הייב,
זיינע אויגן לויכטן אויף

מיט פאַרגעבונג, דאַנק און לויב.
דורך די קנוילן פֿון זיין באַרד

טראַגט זיך דורך אַ לעצטער פיבער.
לעצטער פלאַקער פלאַקערט איבער,

און אַ ווייך־צעשמיכלט וואַרט

טראַגט זיך מיט אַ העלער טרייסטונג
צו דער מדברדיקער זון :

— יידן גייען פֿון מצרים

שוין דריי טויזנט יאָר, מיין זון.

און ס'געשעט ווי ס'מוז געשען —
 כ'זאל מיט מיינע אויגן זען
 טאטנס לעצטן צוק פון קאפ,
 ווי זיין אטעם שטעלט זיך אָפּ
 אין דעם מדבר.

—:—

וויי, וויי, וויי, אַ גרויסער בראַך, —
 גרויסער בראַך ווערט גרעסער נאָך:
 ס'גייען דורך קוים רגעס צוויי,
 גיט אויך מאַמע זיך אַ דריי
 מיטן פנים צו דעם טאַטן
 און זי זאָגט: שלאָף רואיק איין,
 לוי וועט אונדז ניט פאַרראַטן,
 ער וועט אונדזער היטער זיין,
 ער וועט אונדזער דאַרן גוף
 צודעקן מיט ווייסע שטיינער
 פאַר אַ צייכן אַז גאַטס רוף
 וועט ניט אויסמיידן מער קיינער. —

שטורעם ווינטן זאָלן טראַגן
 כוואַליעס זאָמד פון אַלע זייטן, —
 וואָס מיין מויל טוט איצטער זאָגן
 בלייבט אין האַרץ פון אַלע צייטן. — —

מאַמע, שריי איך אויס, ניט שטאַרב!
 אַבער מאַמע מאַכט אַ צייכן —
 אינעם זאָמד אַ טיפן קאַרב —
 לעצטן אַטעם אויסצוהייכן.

אירע אויגן לויכטן אויף
 און זי זאָגט פאַרטרוילעך-זיס:
 — מאַך ניט טמא, זון, דיין גוף
 אַן אַ שרץ, אַן אַ שלאַנג,
 היט פון דערנער דיינע פיס
 אינעם ווייטערדיקן גאַנג,
 וואָס וועט ווערן לויטער וואַגל.

זע, היט אָפּ ווי ס'אויג אין קאַפּ
 ס'ביסל וואַסער וואָס אין לאַגל. —
 משה ווייס דאָך ווער דו ביסט,
 און אויך אהרן. — בענטש ווי זיי
 ס'לאַנד וואו מילך און האַניק פליסט.
 און צו זיינע וואונדער גיי. — —

און ס'געשעט ווי ס'מוז געשען —
 כ'זאַל מיט מיינע אויגן זען
 מאַמעס וואַרט פֿון מויל אַרויס.
 ווען זי הויכט איר אַטעם אויס
 אין דעם מדבר.

—:—

מיט מיין קליינער יינגל-האַנט
 גראַב איך אין דעם מדבר-זאַמד
 קברים צוויי צו איילן פיר
 טאַטע-מאַמע צו באַהאַלטן.

כ'ריר זיי אָן מיט שוואַכן ריר —
 כ'ווייס: מע טאַר זיי שוין ניט וועקן.
 לייג איך זיי אין גרוב אַריין
 און איך וויין ניט — שטאַרק צו זיין.
 נאַכדעם וואַרף איך זאַמד צוריק,
 ביידנס אויגן צו פאַרדעקן —
 זאַמד וואָס טרוקענער און ריינער;
 נאַכדעם, אויף די בערגלעך זאַמד,
 ווייט פֿון צוגעזאַגטן לאַנד,
 שטעל איך אויף צוויי קופּעס שטיינער
 אין דעם מדבר.

—:—

אוי, אוי, אוי, ווי ס'קען געשען —
 כ'זאַל מיט מיינע אויגן זען
 משה, ווי ער איז שוין אַלט,
 אַבער פריש נאָך, ניט געבויגן,
 מיט נאָך ליכטיקע צוויי אויגן,

קלעטערט דורך א פעלזן-שפאלט
צו דעם שפיץ פון באַרג נבו.

אונטן, אין צופוסנס שאַטן
רוען אויסגעלייגט די שבטים
אין אַ סדר, ריי אין ריי,
נאָך דער לענגסטער וואַנדערונג.

איך בין שוין ניט קינדיש-יונג,
אַבער כ'קוק נאָך אַלץ מיט וואונדער
אויף אַ יעדן משהס טראַט,
ווען ער שיידט זיך אַפּ באַזונדער
צו פאַרנעמען ס'קול פון גאַט.

גנב'ע איך זיך שטיל אַרויס
פון דער מחנה, נעם זיך יאָגן
בערגל איין און בערגל אויס,
ביז מיין פוס ברענגט מיך צוטראַגן
צו דעם שפיץ פון באַרג נבו.
און ס'פאַרגייט ניט קיין מינוט
ווי איך הער גאַטס קול אַזוי:

— משה, משה, אייל זיך צו
אַנצוקוקן פון דערווייטן,
דורך די אַפענע פיר זייטן,
ס'כנען-לאַנד, וואָס איך און דו
האַבן צוגעזאָגט צום אַרבן
צו די שבטים. — היינט וועסטו
אויפן שפיץ פון באַרג דאָ שטאַרבן.

משה, זע איך, ציט זיך אויס —
מיט קיין וואָרט פון מויל אַרויס —
אויפן העכסטן פעלז פון פעלזן
און פאַרגייט זיך אין אַ העל-זען
דורך די אַפענע פיר זייטן.
אין דעם בילד וואָס פון דערווייטן.
אויף זיין קאַפּ די הערנער צוויי
ווי צוויי סנהען ברענען, פלאַמען,
און דורך זיי און איבער זיי.

ווי פון רעגנבייגן־ראַמען
רייסן דורך זיך זיינע אויגן
מיט אַן ערשטן־לעצטן בליק
פול מיט אויסשטראַלונג פון גליק.

נביא, נביא, זאָג איך, שטאַרבסט ?

און — וויי, וויי, ווי ס'קען געשען
אַזאָ בילד איך זאָל דערזען :

מיטאַמאָל אַ ווינט ציעיאָגט זיך,
ס'טוט אַ שוואַרצקייט זיך אַ גאַס,
און אַ פינצטערניש צעטראַגט זיך
איבער אַלע פעלזן־שפיצן.
נאַכט פון נעכט נעמט אַליץ אַרום,
נאַכט פון נעכט געפינט מיך שטום
ביי די פיס פון משהן זיצן.

משה אַטעמט שווער און הייס,
האַסטיק — האַסטיקער צו ווערן,
גרויסע טראַפּן אַנגסטן־שווייס
רינען פון זיין באַק און שטערן.

פלוצלינג צינדט זיך אָן אַ בליץ,
און איך זע אין שרעק פון שרעקן :

משהס קאַפּ אונטער אַ מיץ —
יודן־מיץ מיט שאַנדע־עקן
אויף זיין שטערן פרעסט מסוכן ;
אויף זיין ברוסט און אויף זיין רוקן
געלע לאַטעס ברענען רונדיק,
און אויף ביידע הענט און פיס
הענגען קייטן, שניידן וואונדיק
זיך אַריין ביז סאַמע ביין.
און פון אַלע זייטן פיר
טראַגט זיך אַ פאַרשטיקט געוויין
פון אַ היימלאַזער נשמה ;
און אַ חוזק־קול הילכט אָפּ
פול מיט שנאה פון אַ חיה :

— משה יודע, סיניקאפ.
 שנייד פון זיך אליין אן אבר,
 מאך אליין זיך א לויה,
 גראב אליין פאר זיך א קבר. — —
 משה טוט א קרעכץ: אוי וויי! —

נביא, גיב איך א געשריי,
 עפן דינע אויגן אויף!
 און ס'געשעט: מיין ציטער-רוף
 טרייבט אַוועק דעם ביזן חלום.
 זון לויכט ווידער אויף נבו
 און אויף אַלע שבטים אונטן
 אין די רואיקע אוהלים.

נביא, זאג איך, קום אַרונטער,
 און פאַרגיב מיין גרויסע זינד,
 וואָס איך האָב — אַ כוהן-קינד —
 גאַר געוואָגט ביי דיין צוקאַפן
 זען מיט אויגן פינצטער-ווילד
 אַזא חושך פון אַ חלום.
 אַזא פחד פון אַ בילד,
 אַזא צוקונפט פון טייוואַלים. — —

משה גיט אַ ווייכן שמייכל
 און מיין שולד-געפיל פאַרגייט. —
 אַנשטאַט קייטן — שפּילט אַ פלייט
 און אַ האַרף ווי אין אַ היכל;
 צו מיין אויער קומט עס אַן
 מיט אַ רוישונג פון אַ פאַן
 וואָס פאַרכישופט און וואָס גלעט
 מיטן זיסן שאַרף פון שלום
 און פון צדק און מחילה.

משה גיט אַ צווייטן שמייכל
 מיט אַ לויטערקייט פון נעילה,
 און ער ווייזט מיר מיט זיין האַנט —
 איך זאָל קוקן ניט אויף אים,
 נאָר אַהין צום כנען-לאַנד.

וואָס מע זעט גוט פֿון דערווייטן
דורך די אָפּענע פֿיר זייטן
פֿונעם מדבר.

—:—

אוי, אוי, אוי, ווי קאַן עס זיין,
אַז מיין אויג זאָל ניט דערזען
אין דער לעצטער מערבֿ-שיין
וואָס מיט משהן איז געשען!

צי מיין אויג האָט זיך פֿאַרמאַכט
פֿון התלהבות און געלייטער,
אין פֿאַרבלענדונג פֿון פֿאַרנאַכט
פֿון דער שיינקייט פֿון דער ווייטער?

אוי, די שיינקייט פֿונעם לאַנד,
וואָס איך זע פֿון באַרג פֿון דאַנען,
מאַכט מבולבל מיין פֿאַרשטאַנד,
און כ'פֿאַרגעס אויף דער מינוט
משהס עלנט, משהס צער
און דעם אַנזאַג פֿונעם גור, —
און איך וויל גאַר נעמען שפּאַנען
דורך די מערבֿדיקע פֿלאַמען
איבער ווייטקייטן און תהומען,
איבער גרענעצן און צאַמען
וואָס איך ווייס ניט זייער נאַמען.

און אַט גיב איך זיך אַ ריס.
— און איך מיין: איך נעם שוין פֿליען,
ערשט — אין שטרויכלונג מיינע פֿיס
נעמען אויף צוריק מיך ציען.
— און די שטרויכלונג — איך דערשפֿיר
קומט דערפֿון וואָס כ'נעם און פֿועל
אין דער אַנונג פֿון גאולה
צו פֿאַרגעסן אַן דעם גואל. —

און אַזוי איז עס געשען:
ס'האַט די שיינקייט מיך פֿאַרשלונגען,

און דערפאר האָב איך פאַרזען
ווי פון אַלע זייטן פיר
האַט צעפלאַקערט זיך נבו
אין אַ רינג פון רויטע צונגען.

כ'האַב גענומען רופן, שרייען:
משה, נביא! — און, אין פייער
אַ פאַרכאַפטער, זיך געדרייט
און געזוכט זיך צו באַהאַלטן
אין די פעלזנדיקע שפּאַלטן.

משה! — האָב איך נאָך אַ מאַל,
מיט אַ לעצטקייט אין מיין קול,
אויסגערופן: נביא, זע
כ'בין מיט פלאַם אַרומגענומען! —

אַבער ס'איז קיין ענטפער, וויי,
צו מיין אויער ניט געקומען. —
ווי דער ערשטער וואונדער־סנה
האַט געפלאַקערט באַרג נבו
אין דעם מדבר.

—:—

נאַכט — מיין חלום. וועלט אין וועלטן.
זע, וואָס רוף איך? זע, וואָס קלאַג איך?
צו די רואיקע געצעלטן
זע, וואָס לויף איך? זע, וואָס יאָג איך?

אַלע שבטים שלאָפן זיס,
טאָג וועט זיין נאָך זיסער מאַרגן:
מאַרגן וועלן אַלעמענס פיס
אַנרירן מיט פולער וואָר
ס'לאַנד, וואָס איז געווען פאַרבאַרגן
פערציק לאַנגע מדבר־יאָר.

אַלע שבטים שלאָפן זיס —
ווי זאָל איך פון שלאָף זיי וועקן?
אַבער, וויי, איך מוז, איך מוז
אַלעמען מיט טויט דערשרעקן
אין דער חצות־עדיקער שעה:

—שבתים, משה איז פֿאַרגאַנגען,
ברידער, משה איז ניטאָ. —

אוי, איך טראָג אויף מיינע פינגער
שטיקער פייער פֿון נבו; —
ברידער, מאַכט מיין משא גרינגער
אויף אַ רגע צי אויף צוויי.

פֿון דער טיף פֿון מיינע ביינער
נעמט אַרויס פֿון טויט דעם סוד,
כ׳וויל נאָך לויפֿן צו די שטיינער: —
צום פֿאַראיינזאַמטן יסוד,
וואָס איך האָב אַליין געשטעלט
אויף מיין טאַטע-מאַמעס וועלט.

שטילער, וויסער קבר-שטיין, —
ביסט מצבה און מזבח,
כ׳דאַרף דורך פינגער און דורך ציין
איינזאַפֿן אין זיך דיין ריח
נאָך איין מאָל — צום לעצטן מאָל —
איידער כ׳ריר אָן אויף דער וואָר
ס׳לאַנד, וואָס גאַט האָט מיר פֿאַרשפּראַכן
נאָך אַזויפיל וואַנדער-יאָר
דורכן מדבר.

—:—

נאַכט — מיין חלום. תהום פֿון תהומען. —
זע אַ פּאַלן, זע אַ פליען! —
הער, ווער רופֿט עס מיך ביים נאַמען
ווי אין שול צו אַן עליה?

אַקוראַט ביים שוועל פֿון כנען,
נאָר צו טאָן דעם לעצטן שפּאַן —
מיטאַמאַל גאָר, זע — בית עלמין!
זע — איהומען! זע — נאַכאַלעמען! —

וויי, ווי מאַדנע ס׳קען געשען
כ׳זאָל אַליין מיט אויגן זען: —

ניט קיין גאָס און ניט קיין געסל,
 ניט קיין הויף און ניט קיין שטוב,
 ניט קיין שלאָס און ניט קיין שלעסל,
 נאָר אַ גרוב — איין גרויסע גרוב. — — —
 ווידער מדבר, נאָר אַן זאַמדן,
 ניט פאַר וואַנדער־פיס צו לאַנדן.
 ביין און שאַרבן, שמוץ און וואַרעם,
 און צערייצטע מחנות ראָבן.
 אונטן — קברים, אויבן — קברים,
 טויט אַליין האָט זיי געגראָבן.

ווער זשע רופט עס מיך ביים נאַמען
 ווי אין שול, צו אַן עליה?
 ווער זשע וואַרפט אויף מיר אַרויף
 אַזאַ גרויסע געלע לאַטע
 און אַ בלוטיקע רצועה? —

גיט אין מוח מיר אַ ברען
 יענע מדברשע נבואה,
 די נבואה פון מיין טאַטע.
 הייב איך אויף מיט שטאַלץ מיין אַרעם
 צו דער שיין פון דער לבנה
 און איך זאָג מיט גרויס כוונה:
 כבוד לאַטע, קדוש לאַטע! — —

ווי איך זאָג עס נאָר אַרויס,
 נעמט דער הימל זיך צעשפאַלטן,
 די לבנה לעשט זיך אויס
 און די שטערן זיך באַהאַלטן
 הינטער צונגען פון אַ שרפה.

נאָר איין שטערן — רויט, זעקסשפיציק,
 ריזיק־וואונדערלעך און בליציק —
 נעמט אַרום דעם גאַנצן צפון:

און אַ הונט־שלאַנג אים אַנטקעגן,
 מיט פיר קרומע נעגלי־סופן,
 וואַרפט זיך איבער מערב־וועגן
 צו דעם האַרץ פון שיינעם שטערן.

שטיקער הימלען נעמען קנאלן
 אין צעשמעטערונג און פאלן
 אין אַ פלאַקערדיקן רעגן.
 ניט איך הער אַ קול זאל רופן,
 ניט איך זע אַ פוס זאל שפאָנען.
 דאָ, וואו ס'איז מיין וויג געשטאַנען,
 זע איך קייקלען זיך וואַטאַנען —
 געטער-שוויינען פון וואלהאַלע,
 אַנגעזויפענע מיט בלוט;
 יעדער וואַטאַן האָט אַ כלה —
 אַ וואַלקירע — איז אים גוט,
 שטעלט ער אויס צוויי ציינער-רייען
 און קאַפּיטעס גאַלד-געשמידטע,
 און דער פייער-גוס פון הימל
 פאַלט אויף יעטוועדער קאַפּיטע.

און דער פייער-גוס אַליין
 נעמט זיך מיטאַמאַל גאַר דרייען
 ראָד אין ראָד און שלאַגט אַרויף
 פון דער ערד צוריק צום הימל.

און — אַ וואונדער, זע: אין צווייען,
 אויפן סאַמע מיט פון הימל
 עפנט זיך אַ ספר אויף —
 פייער-ספר פון דניאל.

ניט אין וואָר און ניט אין דרימל
 האָב איך ווען אַזוינס געזען;
 אותיות אין גרויסן חלל
 שרייבט אַ פייערדיקע פען:

„דאָס וועט זיין אין צייט פון קץ,
 צייט פון אַפּגאַט, צייט פון געץ.

ס'וועט אַ נבוהניק זיך נעמען
 גלאַנץ און מאַכט פון אַ מלוכה,
 און וועט אַלעמען פאַרשעמען,
 און וועט אַלעמען באַטריגן
 מיט פאַרשוועכונג און מיט ליגן.

דאָס וועט זיין אין צייט פון קץ.
צייט פון אָפּגאַט, צייט פון געץ.

ער וועט צינדן, ער וועט רויבן
און זיך גרייסן איבער גאַט,
זיך אליין וועט ער דערהייבן
צו דער הויך פון אַ געבאַט.

דאָס וועט זיין אין צייט פון קץ,
צייט פון אָפּגאַט, צייט פון געץ.

אַלץ וועט טויטן דער פאַרלענדער
מיט זיין פלייצנדיקער האַנט,
ער וועט שענדן אַלע לענדער
און נאָך מער דאָס שיינע לאַנד.

דאָס וועט זיין אין צייט פון קץ,
צייט פון אָפּגאַט, צייט פון געץ.

וואויל צו דעם וואָס האַפט און גאַרט,
וואויל צו דעם וואָס גלייבט און האַרט —
ווייל ס'וועט קומען אויך דער גור
אויף דעם נבזהניק דעם האַר. — —

צו דער שריפט דעם קאַפּ פאַרריסן,
ליג איך אין אַ גרוב און לייען,
ביז אַ שלאָף מיך נעמט באַפאַלן
און די אותיות פאַרגייען.

כ'נעם פון שלאָף מיט שרעק זיך רייסן,
כ'שפיר אין שלאָף פון טויט דעם אַטעם,
כ'טו אַ שפרונג און נעם זיך טראַגן
איבער שטעכעדיקע דראַטן,
איבער אָפּגעברענטע לאַנען,
איבער סוואַסטיקעס און טאַנקן,
איבער ברוך פון עראַפלאַנען,
איבער קברים, קברים, קברים.
און עס שטיקט מיך און עס ווערגט מיך
ריח פוילעניש פון פגרים.

היים. איהומען. וויג, מיין וויג —
 אונטער גרויל פון וואַטאַנס זיג
 אַ ווי לאַנג נאָך וועסטו ליגן?
 טאַטע־מאַמע פון דעם מדבר
 שטייען אויף. איך זע זיי קומען
 אויף די חורבות פון איהומען
 מיך אַ צווייטן מאָל צו וויגן.

דאָרט אין מדבר — פערציק יאָר,
 דאָ — אינגאַנצן איין נאַכט נאָר,
 און איך ווייס ניט וואָס איז פריער.
 דאָרשט — דער זעלבער. אויך — דער הונגער.
 אויך די זעלבע אויגן גליען
 אונטער שווערע גרויע ברעמען.
 כ'בין אַן אַלטער, כ'בין אַ יונגער,
 כ'בין אַ זון און כ'בין אַ טאַטע,
 כ'טראָג אַ כהונה און אַ לאַטע
 אין איהומען און מצרים,
 אין ניו־יאָרק און ירושלים,
 און בין אַלץ נאָך ניט געקומען
 צו מיין אויסגעחלומט לאַנד
 פונעם מדבר.

—:—

היים אין חורבן. — מייע ליפן
 קושן דייע שרפה־קוילן,
 כ'זוך אין זיך מיין לעצטן כוח
 אין דער פינצטער צו דערציילן
 פאַר אַ יעדן שטיין און דאָרן,
 אַז מיין וויג האָט שוין געברענט
 צווישן פלאַקערדיקע ווענט
 לאַנג, נאָך לאַנג פאַר מיין געבאָרן.
 איצטער בין איך אויף דיין ערד
 (כאַטש מיין גוף פון דיר איז ווייט)
 צו באַזיגן צייט דורך צייט
 און מרחקים אַפּצווישן.

אויף א הארטן קבר־שטיין
 ליגט מיין קאפ ווי אויף א קישן,
 און דער ווינט דורך מיינע ציין
 שפילט ווי אויף א דינער פלייט
 ס'ליד פון קינדישן בטחון. —
 ווינט אויף זיינע פליגלען ברענגט
 ס'ליד און נעמט אויף מיר עס פאָכן:

„לאַנגע פינגער פון דער וועלט
 וועלן קירצער שוין ניט ווערן, —
 פול מיט ליבשאַפט איז באַזעלט
 אונדזער לאַנד פון שיינעם שטערן.

אַלע קברים פּראַלט פּאַנאַנדער,
 אַלע מדברס זאַלן הערן
 ווי דער לעצטער טראַט פון וואַנדער
 זינגט צום ליכט פון שיינעם שטערן. — —

אַזאָ קינדעריש געזאַנג
 האָב איך לאַנג שוין ניט פּאַרנומען.
 מדבר סין. נבו. איהומען —
 דורך ניו־יאָרק אַ כישוף־גאַנג.

משהן שטאַרבן איז באַשערט
 מעג דאָך מיר געוויס באַשערט זיין;
 אויף אַן אַפּגעברענטער ערד
 הערן אַלץ און ניט דערהערט זיין,
 און אויך טאָן אַ לעצטן פּאַל
 אויפן גרענעץ צווישן וועלטן. —
 משהן ווער עס האַט פּאַרשאַלטן,
 טוט אויך מיך אַזוי פּאַרשעלטן.

כ'צי זיך אויס. איך ווייס ניט וואו —
 ערגעץ, צווישן ד' אמות —
 ערגעץ, וואו ס'דאַרף זיין די רו
 אויך מיין טאַטנס, אויך מיין מאַמעס.

אַלץ אין מיר איז גרייט און וואַרט.
 כ'הער אַן אַפּקייקלונג פון שטיינער.

גלייך דערנאָך — אַ מאַדנעם שפּאַנען
 פֿון געשטאַלטן צוויי. זיי קומען
 מיט אַ שטילקייט ניט פֿון דאַנען,
 און זיי בלייבן ביידע שטיין
 איבער מיר. כ'דערקען זיי ביידן:
 טאַטנס קאַפּ איז ווייס ווי ביין
 און זיין באַרד איז אַלץ נאָך פּלאַמיק.
 ביי זיין רעכטער האַנט די מאַמע
 שטייט, ווי שטענדיק, פול הכנעה,
 און עס ווייט פֿון איר מיט גוטסקייט,
 ווי אין יענע מדבר־שעהן
 פֿאַר איר שטאַרבן. און — אַ וואונדער!
 אויף איר פנים ניט קיין סימן
 פֿון אַזוי פיל יאָרן ליגן
 אין איר קבר אין איהומען.

און — אַ וואונדער איבער וואונדער:
 אויף איר פנים שפילט אַ יונגשאַפּט
 פריש און וואַרעם, ווי ביים וויגן
 אַ נאָר וואָס געבוירן קינד
 מיט אַ גליק־באַזעלטן ניגון
 פֿון אַ פרידלעך הויזגעזינט. —

לוי, זאָגט זי, כ'בין געקומען
 ווידער, זיין מיט דיר וואו דו.

און דער טאַטע גיט נאָך צו
 מיט אַ שטילן אונטערברומען:
 — יידן גייען פֿון מצרים
 סיי אין חלום, סיי אין וואַר
 שוין אַזוי דריי טויזנט יאָר
 דורכן מדבר.

פלוטארך

בילדער פון דער אַנטיקער וועלט

1

זיין קליינע פּאָטער-שטאַט כאַרינעאַ אין בעאַטיע האָט דעם יונגען פּלוטאַרק נישט איין מאָל אויסגעקוקט באַשיינפּערלעך ווי אַ מדבר. שוין אין זיין יוגנט איז ביי אים דער דורשט נאָך וויסן נישט געווען קלענער ווי דער דורשט נאָך וואַסער, וואָס אַ וואַנדערער האָט אין דער טרו-קענער וויסטעניש. וויסן איז דאָס לעבנס-וואַסער פאַר דער נשמה און בעאַטיע איז געווען אַ לאַנד פון פויערים און פּאַסטוכער, ד"ה מענטשן וואָס האָבן מער צו טאָן מיט די הצטרכותן פונעם פאַרגענגלעכן חומר איידער מיט די איידעלע באַדערפּענישן פונעם דערקענענדיקן גייסט. פּלו-טאַרך האָט זיך אַנגעהערט פון די שטעט אַטען און רוים, וואָס האָבן געשטמט מיט זייערע ביבליאַטעקן, אַקאַדעמיעס און פּילאַזאָפּן-שולעס, און די קוואַלן פון וויסן האָבן דאָרט שפּעדיק געשטראַמט ווי דאָס פּרישע און קילע וואַסער אין די אַאָזיסן פון דער מדבר.

פּלוטאַרך האָט שוין אין זיינע יונגנטלעכע יאָרן פאַרלאָזן כאַ-רינעאַ און איז אַוועקגעפאַרן אין די גריכישע און רוימישע הויפּט-שטעט. פון די פאַרמעט-ראַלן וואָס זיינען טויזנטעררויז דאָרט אין אַטען און אין רוים געלעגן אין די קאַלטע מאַרמאַרנע זאַלן פון די ביבליאַטעקן האָט זיך פאַר אים, פּלוטאַרכן, פּאַנאַנדערגעעפּנט די וועלט. זי האָט זיך פּאַנאַנדערגעעפּנט נישט אַזוי ווי מע זעט זי אינעם בלענדנדיקן שפיגל פונעם פאַרשוואַונדנדיקן מאַמענט. וואַרעם אינעם אַספּעקט פונעם מי-קלאַמפּערשט רעאַלן מאַמענט איז די וועלט נישט מער סיידן ווי אַ פאַרבייגעניידנדיקער שאַטן אין דעם אויגנפּינטל צווישן פאַרגענגלעכקייט און צוקונפט. אין די ביכער אַבער איז די וועלט אַ דויערהאַפּטיקייט, אַן אַנהאַלט און אַ יש. וואָס איז דען די וועלט מחוץ דעם ווי זי עקזיסטירט אין די ביכער? הויל, אַן עקזיסטענץ-לאַזיקייט. — און זי איז גע-גליכן גריילעך צו דעם שאַטן פון אַ פּויגל וואָס פליט פאַרביי. נאַר

אין די ווערק פון די גרויסע שריפטשטעלער דויערט די וועלט און עקזיסטירט. דאָרט לעבט די וועלט אויף די פליינען פון דער צייט-לאַזיקייט און זי טוט דאָרט פון זיך אָפּ די אילוזאָרישע געווענדער פון דער פאַרשטעלונג. זי ווערט ענדלעך פאַקט און ווירקלעכקייט. אַלע געשטאַרבענע לעבן אין די געשריבענע אותיות ווי אויף די פעלדער פון די גליקעליקע. אַלע געטאַענע טאַטן פון די העלדן און פון די באַדייטנדיקע מענער זיינען דאָרט אין די אותיות אייביק קעגנוואַרטליך. מיט זייערע שרייבעדערס האָבן די גרויסע שריפטשטעלער אַרויסגע-יאַגט דעם טויט פון זייערע געשריפטן אַזוי ווי מע פאַרטרייבט דעם פיינט מיט די פייילן פון דעם פייילנביגן. מיט אַט-אָ-די שרייבעדערס האָבן די גרויסע שריפטשטעלער אַרונטערגענומען די פלאַטאַנישע אידיען-וועלטן פון די גייסטיקע הימלישע ספערעס און זיי אויסגעלייגט אין די פאַר-מעטענע געשריפטן פון די ביבליאָטעקן. אפילו אַטען און רוים פון דער קעגנוואַרט זיינען ממש גאַר ווינציקע און נישט-אַנזעעוודיקע זאַמד-שטויבעלעך אַקעגן דעם אַטען און רוים אויף די אייביקייטס-פליינען פון די ביכער. אַ וועלט, נאָר אויפן פאַרמעט ביסטו וואַרהאַפטיק אייביק! לאַנגע, לאַנגע יאָרן האָט פלוטאָרן דעריבער פאַרברענגט אין די דאָזיקע צוויי וועלט-הויפטשטעט ווייט פון זיין קליינער פאַטערשאַט כאַרינעאַ. זיין וויסן און זיינע וועלט-קענטשאַפטן זיינען געוואָרן וואָס אַ מאָל רייכער און טיפער. די פריינטשאַפטן זיינען מיט אַ סך באַקאַנטע גריכן און רוימער האָבן אין קלוגע שמועסן און סימפאָזיוס באַלויכטן און פאַר-טיפערט די קוואַלן פון חכמה, וואָס זיינען געפלאַסן אין די ביבליאָטעקן. ביים בעכער וויין אויפן גאַסטמאַל פון געלערנטע און ביים פלייטן-שפיל פון גריכישע יונגפרויען באַלעבט זיך דער פאַרשנדיקער גייסט ווי אַ פעלד אונטערן רעגן. אין געזעמל פון חכמים פאַרגעסט אויך דער לייכטזיניקער עראָס זיין אייטל ליבע-שפיל און הייבט אָן צו רעדן ווי אַ פילאָזאָף. נאָר דאָס שענסטע און דאָס טיפסטע וואָס האָט אויף פלוטאָרן געמאַכט אַן איינדרוק איז געווען די מענטשלעכע געשיכטע.

אין די אַנאַלן פון דער געשיכטע האָט ערשט פלוטאָרן באַמערקט מיט גרויס פאַרוואַנדערונג וואָסען וואַונדערלעך שפיל עס שפילן די געטער מיט די מענטשן, און דער עיקר: ווי קלוג און מיט וויפל חכמה עס באַהאַלטן זיך די געטער אין די געווענדער פון דער מיקלאַמ-פערשטער צייט. וואָס איז צייט? נישט מער ווי די גלייכע ליניע פון אַ שאַטן וואָס די געטער האָבן אויסגעשפרייט איבער דעם אַנגעזיכט פון דער ערד. קאַנען מיר אויף אַן אמת גלויבן, אַז מיט אַט-אָ-דער גלייכער ליניע דערגרייכט מען טאַקע דעם גאַלדענעם פונקט פון אַ צוקונפֿט? אַ — די צוקונפֿט אין דער ווייטקייט פון דער צייט איז אינגאַנצן גע-

גליכן צו דעם שפיגל-בילד פון אַ וואַסער, וואָס באַווייזט זיך דעם דורש-טיקן וואַנדערער אויף די אויסגעטרונקטע זאַמד-ווייטקייטן פון דער מדבר. אויך ער, דער פרעמדער וואַנדערער, גלייבט, אַז אַט איז ער נאַענט ביי קלאַרע און קילע וואַסערן און ער וועט אין זיי שטילן זיין דורשט. דער וואַנדערער איז גענאַרט! מיט יעדן טריט, וואָס ער דער-נענטערט זיך צו דעם בלענדנדיקן וואַסער-בילד אַנטלויפט פון אים די פאַטאַ-מאַרגאַנאַ אויף צען טריט ווייטער, — און ער וועט קיינמאַל נישט דערגרייכן זיין פאַרלאַנג און קיינמאַל נישט שטילן דעם פייניקדיקן דורשט אין יענע גענאַרנדיקע וואַסערן. דאָס דאָזיקע משל פאַסט וואונ-דערלעך צו צו דער צוקונפט, וואָס ווייזט זיך דער געפייניקטער מענטש-הייט אויף די פּוּסטע ווייטקייטן פון דער צייט. אויך די צוקונפט איז נישט מער ווי דאָס שפיגל-בילד פון אַ פאַטאַ-מאַרגאַנאַ פון אַן אויסזיכטס-לאָזער האַפּענונג. קיין שום דור, — מעג עס געבוירן ווערן אין טויזנט-טער יאָרן אַרום — וועט זי קיינמאַל נישט דערגרייכן, און שטענדיק נאָר איר נאַכלויפן ווי נאָך אַ גאַלדענעם שאַטן וואָס דערווייטערט זיך כּסדר און דערווייטערט זיך. די ליניע פון דער צייט איז נישט מער סיידן ווי די ליניע פון אַ קרייז וואָס דרייט זיך אַרום און אַרום ווי אַ שקלאַף ביי אַ מילשטיין, — און זי קומט תמיד צוריק צו דעם אויס-גאַנג-פּונקט פון אַן אַנהייב, ד"ה צו דעם עלענדסטן גאַרנישט. וואָר-האַפּטיק, אין די אַנאַלן פון דער געשיכטע קומען מיר צו דער אמתער דערקענטעניש פון דעם קרייז-לויף פון דער צייט.

ווען פּלוטאַרד האָט זיך אָנגעהויבן צו פאַרטיפּן אין די געשיכטס-פאַרמעטן וואָס זיינען אויך טויזנטער ווייז געלעגן אין די ביבליאָטעקן צו-זאַמען מיט די אַנדערע אָנגעזאַמלטע שאַפּונגען פון דער מענטשלעכער שרייבפּעדער, האָט ער געזען: אין די אַנדערע חכמות האָבן מענטשן אָנגעהויבן אַרײַנצוקוקן וואָס עס טוט זיך אינעווייניק, אין די אייביקע ווערק פון די געטער, אין די וועלטן, אין די שטערן און אין די אַטאַמען, אין די געשיכטס-וויסנשאַפטן, אָבער, האָבן מענטשן ענדלעך אָנגעהויבן צו באַנעמען וואָס עס טוט זיך טיף אינעווייניק אין די געדאַנקען פון די געטער און וואָס די גאַטהייטן מיינען מיט זיך און מיט דער וועלט. דאָ, אין דער געשיכטס-וויסנשאַפט, האָבן די מענטשן אָנגעהויבן צו אַנטציפּערן דעם מיינן פון די געטלעכע מחשבות און פון דער געטלעכער טבע בכלל. גאַנצע טעג איז פּלוטאַרד געזעסן אין די קילע מאַרמאַר-זאַלן פון די ביבליאָטעקן, איינגעבוּיגן איבער די געשריפּטן פון דער געשיכטע. פּלוטאַרד האָט אַליין טיף געגלייבט אין די געטער. איבערהויפּט אין דעם דעלפּישן אַפּאַלאָ. דאָך — דער גרעסטער און דער העלסטער גלויבן טינקט זיך אין די טונקלקייטן

פונעם ספק, ווי דער טאג אין די שאַטנס פון דער נאַכט. און פלוטארך האָט איינציקווייז אָנגעהויבן צו טראַכטן און צו צווייפלען אין זיין גע- מיט, נעמלעך: ווער ווייסט צי די געטער האָבן ניט אָפגעטאָן אַ נאַריש- קייט דערמיט, וואָס אַ חוץ די אַלע אומציייליקע וועלטן פונעם קאַסמאָס, האָבן זיי נאָך באַשאַפן דעם דערקענענדיקן און דעם ליינדדיקן מענטש? אינעם עבנבילד פונעם מענטש און אין דער צייט, וואָס ער באַוועגט זיך, האָבן די געטער באַשיינפערלעך אומפאַרויכטיק אויפגעדעקט דעם זעלטענעם סוד, ד"ה די מעגלעכקייט, אַז עס קאָן גריילעך געמאַלט זיין, אַז עפעס זאָל אויסקוקן ווי אַ ליניע וועלכע ציט זיך אַוועק אָן אַ גרע- נעץ. אין דער אמתן אָבער איז עס נישט מער ווי אַ קורצע ליניע, וואָס דרייט זיך אין אַ קרייז-לויף. און דער קרייז-לויף — הגם ער איז גאַנץ קורץ און ענדלעך — האָט גראַד דעם שיין פון אַ מיקלאַמפערשטער אומ- ענדלעכקייט. פלוטארך האָט געוואַלט ציען דערפון דעם לאַגישן שלום: צי זיינען דען נישט סוף כל סוף די געטער פונקט אזוי אָנמעכטיק און פאַרגענגלעך ווי די מענטשן, אויב די שטאַרקסטע אַטריבוטן פון זייער אומשטערבלעכקייט, נעמלעך די אייביקע צייט, איז נישט מער ווי אַ קרייז-שפּיל?

נאָר וועגן די געטער האָט פלוטארך אַ סך נישט געוואַלט טראַכטן. די סיבה איז געווען די פאַלגנדיקע: איינמאַל ביינאַכט האָט ער גע- האָט אַ חלום: דער ליכטיקער אָפּאַלאַ שטייט פאַר אים אין אַ געוואַנד, וואָס איז פינצטערער ווי די נאַכט. אין האַרץ פונעם גאָט שטעקט אַ פייל און ס'רינען פון דאָרט שטראַמען מיט בלוט. דאָס רויטע בלוט צעגיסט זיך טייכנווייז איבער גאָר דער ערד, און אין די בלוט-טייכן באַדן זיך די ערינעען. די ערינעען האָבן ווילד-לאַכנדיקע געזיכטער און צעפלאַשעטע האַר. די שרעק-מיידלעך פונעם געוויסן זינגען עפעס אַ פּרעך גאָט-לעסטעריש געזאַנג און קראַכן ווי קראַען. אָפּאַלאַ אָבער, דער גאָט פון ליכט און חכמה, שטרעקט צו אים, פלוטאַרכן, אויס די הענט ווי אַ שוץ-בעטנדיקער און מאַכט מיט די לעפּצן. דער גאָט צי- טערט אינגאַנצן און וויינט אַ ביטער געוויין. מיט אַ מאַל טוט עס אַ קראַך. דאָס הייליקטום פון דעלפי צעפאַלט אין חורבות און ס'בלייבט איבער דערפון נישט מער ווי דאָס טויער מיט דער אויפשריפט „דער- קען דיך אַליין“.

פלוטארך האָט אויפגעוואַכט אַ דערשראָקענער און באַלד אויסגע- טייטשט די דעלפישע אויפשריפט ווי אַן אַראַקל. נעמלעך: דערקען דיך אַליין מענטש, און לאָז אָפּ צו דערקענען די געטער.

פלוטארך, וואָס האָט אַלץ ליב געהאַט צו פאַרשטיין ווי אַ משל, האָט אויפגעהערט צו שרייבן פּילאָזאָפּישע טראַקטאַטן וועגן וועזן פון

דער אומשטערבלעכקייט, ווי עס האָט געטאָן דער געטלעכער פּלאַטאָ. דערפאַר האָט ער, פּלוטאַרך, זיך גענומען צו שרייבן פונעם לעבן פון די מענטשן. אינעם לעבן פונעם מענטש האָט ער געגלייבט צו דערקענען דאָס לעבן פון דער וועלט און פונעם קאָסמאָס און דעם גאַנג פון דעם אמתן וועלט-לויף. פּלוטאַרך האָט געפרוּאוּט צו פאַרגלייכן די איינצעלע ביי-אַגראַפיעס פון אַזוי גערופענע אומשטערבלעכע מענער, וואָס האָבן גע-לעבט אין פאַרשיידענע דורות, אין פאַרשיידענע צייטן און אין פאַר-שיידענע לענדער. פּלוטאַרך איז געווען אין דער מיינונג, אַז די דאָזיקע אומשטערבלעכע מענער וועט ער אַמבעסטן אויסגעפינען צווישן די גריכן און די רוימער. די געדאַנקען און די טאַטן פון די דאָזיקע רעפרעזענט-טאַנטן פונעם מענטשן-געשלעכט האָט ער מיט גרויס שריפטשטעלערישער מייסטערשאַפט אַרויסגעפישט פון דעם מיקלאַמפערשט-אייביקן שטראַם פון דער צייט. די גרויסע מענטשלעכע טאַטן אויף די פּלאַכן פון דער וועלט האָט פּלוטאַרך מיט דער אויפמערקזאַמסטער פרעזיווקייט אַפגעוואויגן אויף די וואָג-שאַלן פון דער דערקענטעניש. פּלוטאַרך האָט זיי געוואויגן און געוואויגן און צום סוף איז ער וועגן דער מענטשלעכער אומשטערב-לעכקייט געקומען צו די פּאָלגנדיקע זייער טרויערעוודיקע אויספירן, נעמ-לעך: דער מענטש טויכט אויף ווי אַ שיינער און פאַרביקער זייפן-בלאַז פון דעם כאַאָטישן גאַרנישט. דער מענטש וואַקסט און וואַקסט, ביז ער קומט צו צו אַ געוויסער הויך. ביי דער דאָזיקער הויך וואַרט אים אַפּ דאָס אומבויגזאַמע שיקזאַל און טוט אים אַ קלאַפּ. די זייפן-בלאַז וואָס הייסט מענטש פּלאַצט און ווערט צוריק אַ גאַרנישט.

אַזוי האָט זיך פּלוטאַרך פאַרגעשטעלט דעם קרייז-לויף פון דער וועלט לויט די אַנאַלן פון דער געשיכטע.

2

פּלוטאַרך איז געזעסן אין די ביבליאַטעקן איבער די פאַרמעטענע געשריפטן ווי אַ צושויער וואָס זיצט אין טעאַטער און קוקט זיך צו צו דעם שוישפּיל, וואָס וויקלט זיך אַפּ אויף דער בינע. די וועלט האָט זיך דאָ פאַר אים פּולשטענדיק אויפגעטאַן אין איר אמת, ד"ה אין איר טראַגישער האַפּענונגסלאַזיקייט. די גרויסע מענער פון דער טאַט זיינען פאַר אים פאַרבייגעאַנגען ווי די קאַמעדיאַנטן אויף דער שמאַלער ראַמפּע פון דער סצענע. אַט-אַ-די ווינציקע ראַמפּע איז די אייביקע צייט — האָט פּלוטאַרך ביי זיך געטראַכט און דערביי זיך געפילט רואיק ווי אַ דערקענענדיקער גאַט. ווען נאָר אין די ביכער שפּיגלט זיך אַפּ דאָס גרויסע שוישפּיל פון דער וועלט, ווי קאַן מען דאָן לעבן אַן ביכער ? !

און — צי איז נאך דען פאַראַן אַן אַנדער וועלט-אמת אַ חוץ דעם וועלט-אמת וואָס עקזיסטירט אַזוי וואונדערלעך-האַפענונגסלאָז און אַזוי טראַג-גיש אינעם וואַרט און אין אות? כדי זיך נאָך טיפּער און טיפּער צו דערגרונטעווען צום מהות פונעם מענטש, ד"ה צום מהות פון וועלט-אַל ווי ער שפּיגלט זיך אָפּ אינעם מענטש, האָט זיך פּלוטאַרץ אין די שפּע-טערע יאָרן אָנגעהויבן מיט אַ באַזונדערן פּלייס צו לערנען די לאַטיינישע שפּראַך. הגם — די מוטערשפּראַך פון פּלוטאַרץ, גריכיש, איז אין דער גאַנצער געלערנטער וועלט אָנגעגאַנגען אַלס די העכסטע און איידלסטע דערגרייכונג פון שפּראַכלעכן אויסדרוק. גריכיש איז די שפּראַך פונעם מענטש וואָס דענקט אַבסטראַקט. לאַטיין אָבער, איז די שפּראַך פונעם מענטש פון דער טאַט. דערקענדיק גרינדלעך די לאַטיינישע שפּראַך — די מכלומרשטע טאַטהאַפּטיקע אַנטיטעזע צום אַב-סטראַקטן גריכיש — האָט זיך פּלוטאַרץ נאָך מער איבערצייגט ווי ענלעך די מענטשן זיינען צו זיך אויפן פּליסנדיקן שטראַם פון די צייטן. וואַרעם, די שפּראַכן זיינען דער לעבעדיקסטער און קעגנוואַרטטיקסטער ריט-מוס פון דער געשיכטע אין דער נשמה פון דעם אינדיווידועלן מענטש. אַלצדינג פּליסט. אין דער אמתן שטייט אַלצדינג כסדר אויף איין און דעם זעלביקן אָרט. די טאַט פון דעם רוימער און די פאַרשטע-לונג פון דעם גריך — נישט פאַראַן צווישן זיי קיין שום וועזנטלעכער חילוק. די טאַט איז נישט ווייניקער די אילוזיע פון דער פאַרשטעלונג ווי די פאַרשטעלונג די אילוזיע פון דער טאַט.

ווען פּלוטאַרץ האָט געגלייבט אַז די גאַנצע וועלט האָט זיך אים שוין אַנטפלעקט צווישן די שטילע ווענט פון די ביבליאָטעקן האָט ער זיך געפילט מאַדנע באַרואיקט. נישטאַ מער וואָס צו זוכן — סיי ווי קומט מען צוריק צום אויסגאַנג-פונקט. אַ, גליק פון דער וועלט! האָט ער געטראַכט ביי זיך אין האַרצן, נאָר אויף איין אָרט קאַן מען דיך געפינען אויף זיכער, און דאָס נעמלעך, ביי דיאַגענעסן אין פּאַס. וואַרהאַפּטיק, די טאַטן פון אַלעקסאַנדער זיינען מיט גאַרנישט דויערהאַפּטיקער ווי דער רעזיגנירנדיקער שמיכל פון אַ דיאַגענעס. אַלצדינג איז פאַר-גענגלעכער ווי די פאַרגענגלעכקייט. די וועלט איז אייטל שאַטן, און די מענטשן זיינען די שאַטנס פון דעם דאָזיקן שאַטן. פּלוטאַרץ האָט אָנגע-הויבן אַפּטער אַרום צו שפּאַצירן אויפן רוימישן פּאַרום צווישן דעם רעשדיקן געווימל פון מענטשן. דערביי האָט ער אויפגעהויבן זיינע בליקן און באַטראַכט די מעכטיקע קייזערלעכע פּאַלאַצן אויפן פּאַ-לאַטין. ער האָט עס געטאַן אומישנע, — און ער האָט לגמרי נישט באַדויערט דאָס, וואָס ער רייסט אָפּ זיך אויף גאַנצע שעהן פון די ביי-בליאָטעקן און פּטרט די קאַסטבאַרע צייט פון שטודיום אויף אַזעלכע

קנאפ־וויסנשאפטלעכע זאכן ווי שפאצירן גיין אויפן פארום. ניין, אין די צייטן ווען פלוטארך האט אין זיך געגלויבט צו פילן דאס פולשטענדיקע רייף־ווערן פון דער דערקענטעניש האט ער נאך גיכער הנאה גע־ האט דערפון צו זען ווי דער האַסטיקער מענטשלעכער געטומל איז נישט מער ווי אַ פוסטער חלום.

אין אַ קילן פּרילינג־אָונט איז ער אַהיים געקומען פון זיינע שפּאָ־ צירן איבערן פּאָרום אַ מידער און אַ רואיקער. פּלוטארך האָט זיך געלייגט אויף זיין מאַרמאָר־בעט וואָס איז געווען באַצירט מיט זייער אַ קינסטלערישן באַראַליעף. דער באַראַליעף האָט פּאַרגעשטעלט אַ סצענע פון טראַיאַנישן קריג. נעמלעך, דעם קאַמף צווישן אַכילעס און העקטאָר. צוקאַפּנס פון פּלוטאַרכס בעט איז געהאַנגען אַ לוקסוריעז בראַנזן אייל־ לעמפל. עס האָט געהאַט די געשטאַלט פון אַ שוועבנדיקן אַמאַר וואָס האָלט אין זיין מויל אַ פּאַקל. פּלוטאַרך האָט אויסגעבלאַזן דאָס אייל־ לעמפל און זיך איינגעטויליעט אין די דעק־טיכער. פּלוטאַרך האָט צו־ געמאַכט די אויגן און אַנטשלאָפּן געוואָרן דעם שלאָף פון גערעכטן.

פּונקט צו האַלבער נאַכט האָט ער געהאַט דעם פּאַלגנדיקן חלום: לעבן אים שטייט דער גאַט אַפּאַלאַ ליכטיק ווי דער מאַרגנשטערן. דער גאַט האָלט אין זיין האַנט אַ גאַלדענע האַרף און שפּילט אויף איר, נאָר די האַרף איז שטום און גיט נישט פון זיך אַרויס דעם מינדסטן קלאַנג. פּלוצים באַווייזט זיך איבערן קאַפּ פון גאַט אַ פייערדיק געשריפט מיט די פּאַלגנדיקע ווערטער:

— געפּין דיך אַליין!

פּלוטאַרך האָט אויפגעציטערט אין די וואַרעמע דעק־טיכער און גע־ פּרעגט זיין געוויסן:

— צי האָב איך מיך דען נישט געפונען אין דעם וועלט־שפּילגל פון די ביכער? און צי איז נאָך פּאַראַן אַ טיפּערע וואַרהייט ווי די מענטש־ לעכע וואַרהייט פון דער געשיכטע?

— טיף אין דיין האַרץ איז פּאַראַן נאָך אַ טיפּערע מענטשלעכע וואַרהייט, האָט אים שטראַפּנדיק געענטפּערט דאָס געוויסן. דער גאַט אַפּאַלאַ האָט צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ ווי ער וואַלט מסכים געווען, און פּאַרשוואַונדן אין זיין ליכטיקייט.

פּלוטאַרך האָט זיך איבערגעדרייט אויף זיין געלעגער, ער האָט זיך אויפגעכאַפּט מיט אַ גרויסער אומרואיקייט און מער נישט געקאַנט אַנטשלאָפּן ווערן.

צומאַרגנס האָט ער זיך געפּעדערט גאַנץ אין דער פּרי. אַנטשטאַט צו גיין ווי זיין שטייגער איז אין דער ביבליאָטעק, האָט ער זיך פּאַמע־ לעך אַוועקגעלאָזט צו די ברעגעס פון טיבער.

פלוטאָרך איז געגאנגען און געגאנגען כסדר ווייט אָוועק מיט די ברעגעס פונעם טייך. ס'האָט געווייט אַ פרישער פּרילינג־ווינט. די היזער זיינען געוואָרן וואָס אַ מאָל שיטערער און ס'האָט זיך אָנגעהויבן דער הינטער־שטאַט. דער טיבער האָט זיך ברייט פּאַנאָנדערגעגאַסן אונטער די מילדע פּרילינג־הימלען. די זון האָט אויף אים געשפּילט מיט אירע ליכט־פּלעקן און דער ווינט האָט גערונצלט זיין וואָסער־שפיגל. פלוטאָרך איז אַריינגעקומען אין אַ ציפּרעסן־וועלדל. אינעם וועלדל איז געווען אויסטערליש שטיל. שטיל און קיל. די ערד האָט יונגפּרוילעך געשמעקט מיט אירע גראָזן, נאָר בינען האָבן געזומעט אין דער וואָלד־שטילקייט. האָרט ביים ברעג, אין איידעלן שאַטן פון די טונקל־שלאַנקע ציפּרעסן, איז איינזאַם געשטאַנען אַ קליינער ווייסער טעמפל פון דער געטין ניקע. דער טעמפל איז געווען געבויט אויס פאַרישן מאַרמאָר און אין ריינעם יאָנישן סטיל, — זייער אַ געלונגענע קאַפּיע פון דעם ניקע־טעמפל אויפן אַקראַפּאָליס אין אַטען. דער טעמפל האָט אַרויסגעשימערט פון די טונקלע ציפּרעסן אין צניעות־דיק־שטילער און וויכער ליכטיקייט.

פלוטאָרך האָט זיך אַנידערגעזעצט אויף די טרעפּן פון הייליקטום מיטן פנים צום ברייט־צעגאַסענעם טיבער.

פון זיין לאַנגן און כסדרדיקן שטודירן אין די ביבליאָטעקן און דורך מיוזאַמער שריפּטשטעלער־ישער אַרבעט — וואָרעם צו יענער צייט האָט שוין פלוטאָרך געהאַט אָנגעשריבן כמעט ביי אַ דריי הונדערט מייסטער־האַפּטיקע ווערק — איז פלוטאָרך געוואוינט געווען צו קוקן אויף יעדער דערשיינונג, סיי אין דער נאַטור סיי אין לעבן, נישט מער ווי אויף אַ משל און אַ באַשמעטיקונג צו די הנחות און דעם נמשל פון דעם אינ־טעלעקטועלן געדאַנק. אַז די וועלט און אַלע אירע דערשיינונגען זיינען גריילעך נאָר די טריבע און צעריסענע שפיגל־בילדער פון העכערע איר ביקע אמתן, דאָס האָט געלערנט דער געטלעכער פּלאַטאָ, — און פּלו־טאָרך האָט זיך דערין אַלץ פעסטער איבערצייגט וואָס מערער ער האָט די גאָר גרויסע וועלט־געשעענישן באַוויזן אַרויסצוהייבן אויף דער שפיץ פון זיין שרייבפּעדער און די וועלט איינצושליסן אין דעם שאַטנ־האַפּטיקן געפּעס פונעם וואָרט, ד"ה באַשיינפּערלעך צו באַווייזן אַז די רעאַלע און טאַטשאַפּטיקע און ווירקלעכע וועלט איז נישט מער ווי די אילוזיע פון אַן איקס. דעם דאָזיקן אומבאַקאַנטן און נישט באַגריפּענעם איקס האָט פּלאַטאָ אין זיין וואונדערלעכער עלאַקווענץ אָנגערופן מיט זייער אַ פּאַעטישן נאָמען, נעמלעך, די אייביקע אידעע. דאָ האָט ווידער פּלאַטאָ ריכטיק באַוויזן אַז פון דער גאַנצער רעאַליטעט פונעם קאַסמאָס האָבן מיר נישט מער ווי די רעאַליטעט פונעם וואָרט, ד"ה די רעאַ-

ליטעט פון דער אילויע. פלוטאָר, ווי אַ רייף געוואָרענער חכם האָט שוין גאָר נישט אַנדערש געקוקט אויף דער וועלט סיידן ווי מ'קוקט אויף די אָנגעשריבענע פאַרמעטן אין די ביבליאָטעקן. אויך איצטער, זיצנדיק אויף די טרעפּן פון דעם ניקע־טעמפל און אין דער שטילקייט פון ציפּרעסן־וועלדל און קוקנדיק אויפן פליסנדיקן טיבער, האָט ער אַנגעהויבן צו טראַכטן פונקט דאָס זעלביקע וואָס העראַקליט אויף די ברע־געס פון דעם גרויסן ים אין עפעזאָס, נעמלעך, אַז דער עצם פון דער וועלט איז אַן אייביקע באַשטאַנדלאָזיקייט, אַן אומאויפהערלעך שאַטן־שפּיל פון ליבע און האָס און אַז אַלצדינג האָט נישט קיין שום אייגנט־לעכן האַפט און פליסט כסדר אין דער קאַריטע פון דער צייט. ניין, העראַקליט האָט נאָר אָנגעכאַפט ביי אַן עק פון דעם געוואַנד פון דעם וועלט־אמת. — האָט פלוטאָר מיט אַ ווייטיקלעכער רואיקייט צוגע־געבן אין זיינע געדאַנקען — וואָרעם דער שטראַם פון טאַטן וואָס פליסט אין דער צייט־קאַריטע פון דער געשיכטע איז פיל באַלערנדיקער ווי די גרויסע וואַסער־באַוועגונגען אויף די האַריוואַנטאַלע אומענדלעכקייטן פון די ימים. אין דעם שטראַם פון דער געשיכטע זעען מיר אַ סך באַשיינפערלעכער, אַז די אייביקייט פליסט און פליסט און בלייבט סוף כל סוף שטיין אויף איין און דעם זעלביקן אָרט. די אומענדלעכע צייט איז סך־הכל נישט מער ווי איין אומענדלעכער מאַמענט וואָס בייט זיינע פאַרבן ווי אַ שוישפּילער די קאַמעדיאַנטן־קליידער, — און ס'איז נאָר איין און איינציקער מענטש וואָס לויפט מיקלאַמפּערשט אויף די געיענ־ברעטער פון דער געשיכטע און קומט תמיד צוריק צו זיך, ד"ה צו זיין טראַגישער אומבאַהאַלפּנקייט.

טראַכטנדיק אַזוי און דערמאַנענדיק זיך וואָס ער האָט געלייענט און ווייס וועגן מענטשן, האָבן זיך ביי פלוטאָרן די אויגן פאַמעלעך צוגעקלעפט. די יונגפרוילעכע גערוכן פון גראַז און ערד האָבן אים איינגעשלעפּערט. פלוטאָר האָט פאַרנומען אַרום זיך אַ שטיל גערויש. ס'איז געווען דאָס בלאַזן פונעם ווינט צווישן די ציפּרעסן־בויער און דער וואַסער־לויף פונעם טיבער — אָבער אין זיין האַלב־שלאַף האָט זיך פלוטאָרן אויסגעדוכט, אַז די טויערן פונעם ניקע־טעמפל האָבן זיך אויפגעטאַן און די געטין איז פון דאָרט אַרויסגעפלויען ווי אַ ווייסע טויב פונעם טויבנשלאַק. די נצחון־געטין ניקע, אין דעם געשטאַלט ווי פלו־טאָר האָט זי אַמאל געזען אויפן מאַזילעאום אין סאַמאַקטראַט, האָט איר בער אים געשוועבט; דער לינדער פּרילינג־ווינט וואָס האָט אים גע־קילט דעם מידן קאַפּ איז פלוטאָרן אויסגעקומען, אַז דאָס פאַכעט די געטין איבער אים מיט אירע פליגל און קילט אים דעם קאַפּ. די גע־

טין ניקע האָט כסדר געשוועבט ווי אַ גרויסע וואונדערלעכע טויב און פלוטאָרכן געפליסטערט אין די אויערן אַריין:

— מאָן פון כאַרינעאַ! באַזין זיך און זיי זיך מנצח.

ניקע איז פאַרשוואונדן. פאַר פלוטאָרכן איז פלוצים געשטאַנען דער גאַט אַפּאַלאַ, — אָבער נישט אין דעם מאַיעסטעטישן געשטאַלט פון דעלפי, נאָר דאָס באַשיידענע און נישט זייער קינסטלערישע גע-טער-בילד פון אַפּאַלאַ, אַזוי ווי עס געפינט זיך אין דעם טעמפל פון פלוטאָרכס קליינער פאַטער-שטאַט כאַרינעאַ. אַפּאַלאַ האָט שטום גע-מאַכט מיט דער האַנט גלייך ווי ער וואַלט אים, פלוטאָרכן, גערופן צו זיך. דאָן איז אַפּאַלאַ פאַמעלעך און מיט שווערע טריט אַוועק אין די ווייטקייטן.

פלוטאָרד האָט אַ ריס-אויף געטאַן די אויגן און זיך אומגעקוקט. די ציפּרעסן-בוימער זיינען געשטאַנען אין זייערע שלאַנקע טונקעלע שאַטנס. דער לינדער ווינט האָט געווייעט אין די לופטן. דער טיבער איז געפּלאַסן אין זיינע ברעגעס און די זון-פלעקן האָבן זיך אויף אים געוויגט ווי גרויסע אַפּגעריסענע ליכט-בלעטער. פלוטאָרד האָט אַ דריי-אויס געגעבן דעם קאַפּ און געוואַלט אַ קוק טאַן צי די טויערן פונעם ניקע-טעמפל האָבן זיך טאַקע געעפנט. פלוצים אָבער — ווי אויף אַ דערשיינונג — זיינען זיינע בליקן געפּאַלן אויף אַ קעגנשטאַנד וועלכן ער האָט ביז אַהער גאָר נישט באַמערקט.

געמלעך — עטליכע טריט פון אים, האָרט לעבן ניקע-טעמפל איז איינזאַם געוואַקסן אַן אַרכידייע. דאָס געשטאַלט פון דער בלום איז געווען שלאַנקער ווי דאָס שענסטע געטער-בילד פון אַפּאַלאַ וועלכעס פלוטאָרד האָט ווען עס איז געזען, אירע צעוויקלטע בלעטער — איי-דעלער ווי די פליגל פון ניקע, און דאָס שאַטנהאַפטיקע ווייסקייט פון דעם בלומען-פלייש איז געווען אַזוי שטיל און וואונדערלעך, גלייך ווי די קאָלירן פונעם העלסטן טאַג וואַלטן זיך דאָרט דיסקרעט געשפילט מיט די אומעטיקע טונקלקייטן פון אַן אַוונט. עפעס ווי אַ טרויעריקע צוזאַמענקייט צווישן די דאָזיקע צוויי אייביקע קעגנזאַצן. אַזוי קאַן נאָר אויסקוקן די געשטאַלט פון דער צניעותפולער טוגנט! און פלור-טאָרד דער רייפער חכם וואָס האָט זיך דורך די ביכער אויסגעלערנט צו לייצענען אין דעם גרויסן בוך פון דער וועלט, האָט אין דער דאָזיקער שטילער איינזאַמער בלום ווידער געזעען אַ משל מיט וועלכן די גע-טער רעדן צו אים. עס איז געווען פאַר אים ווי אַן אַנטפּלעקונג פון אַ נייער און טיפּער חכמה וועלכע ער האָט, צו זיין גרויס פאַרוואונדערונג, גאָר נישט געפונען אין די אַנאַלן פון די ביבליאַטעקן. פלוטאָרד האָט מיט אַ מאַל פאַרשטאַנען אַז זיין אינערלעכער דעמאָן האָט דאָ צו אים

גערעדט אין די געשטאלטן פון דער געטין ניקע און פון גאט אפאלא
און אין דער געשטאלט פון דער בלום. און פלוטארך האט געטראכט
ביי זיך אין הארצן די פאלגנדיקע געדאנקען:

גרויסע קונסט-ווערק, גרויסע שוישפילן און דיכטונגען, די אומשטערב-
לעכע דערקענטענישן פון דער פילאזאפיע, — זיי קאנען נאך געדייען
אין אזעלכע שטעט ווי אטען און רוים. די טוגנט אבער און די מאראל
געדייען אמבעסטן אין דער שטילקייט פון אן אפגעלעגן ארט. די טוגנט
איז די שטילסטע בלום פון דער נשמה. זי איז, — ווי די געטין ניקע,
דער לעצטער נצחון פונעם מענטש, — ד"ה דער נצחון איבערן מענטש.
די טוגנט ווערט געהיט פון דער געטין ניקע און זי, די טוגנט, וואקסט לעבן
די קוואלן פון דער דערקענטעניש. די טוגנט איז די גאלדענע פרוכט
וואס וואקסט אויף די ביימער פון וויסן. די וויסן-ביימער וועלכע
טראגן זי נישט, זיינען עקרים און פרוכטלאז.

אזוי האט ביי זיך געטראכט דער חכם פלוטארך. און אין דעם
טונקעלן שוויגן פונעם ציפרעסן-וועלדל האט ער גלייך אויפן ארט בא-
שלאסן צוריק צו פארן אין זיין פאטער-שטאט כארינעא — לויטן רוף
פון אפאלא — און אין דער שטילקייט פון זיין הארץ האדעווען די
בלום פון דער טוגנט און די שיינקייט פון מידות.

3

פלוטארך האט זיך אנגעהויבן צוצוגרייטן צו זיין אהיים-דייזע נאך
כארינעא. ער האט געגלייבט צו פארלאזן רוים אויף שטענדיק, דע-
ריבער האט ער זיך געוואלט געזעגענען מיט זיינע פילע פריינט. פלו-
טארך האט געהאט פריינט נישט בלויז צווישן די געלערנטע און פילא-
זאפן נאך אויך אין די הויכגעשטעלטסטע רוימישע קרייזן, און אפילו אין
די הויף-קרייזן. פלוטארך האט זיך דערמאנט, אז אויך יענע צייניקער
און סטאאיקער וואס האבן — פון פאראכטונג צו זייער אייגענעם גוף —
זיך קיינמאל נישט געוואשן, און האבן ווי סאקראטעס, געטראגן שמו-
ציקע און אפגעריסענע פילאזאפן-מאנטלען, האבנדיק דערמיט די אמביציע
פטר צו ווערן פון אלע פליישלעכע ליידנשאפטן — אפילו יענע וועלט-
פאראכטער האבן פונדעסטוועגן נישט אויסגעמיטן אפצוגעבן כבוד די
מעכטיקע פון דער ערד. א חוק, פארשטייט זיך, איין און איינציקער
אויסנאם, און דאס בעמלעך, דער צייניקער דיאגענעס. מיט דעם איז
פלוטארך גארנישט אומטריי געווארן די מיינונגען פון זיין געוויסן. פלו-
טארך האט בעסער פון אלעמען געוואוסט, אז די לייטזעליקייטן פונעם
שיקזאל זיינען קיינמאל נישט קיין דויערהאפטיקע. פאר די עטלעכע
טראפן וויין וואס דאס שיקזאל דערלויבט דעם שטערבלעכן מענטש

צו טרינקען פון איר גאלדענעם בעכער, מוז דער מכלומרשט באַגינסטיי-
קטער מענטש באַצאלן מיט טויזנט מאָל טויזנט טאָפּעלע ביטערנישן. פּונ-
דעסטוועגן — אין די שעהן ווען די שיקזאל-געמינס שמיכלען צו אַ
שטערבלעכן באַדאַרף מען זיך זייער שטאַרק אויסהיטן מיט גאַרנישט
דעם געטערנישן שמיכל צו פאַרפינצטערן. הגם — דער חסד פון די
געטער איז נישט מער ווי אַ לעצטער שטראַל וואָס וועט זיך באַלד
לעשן אין אַן אייביק־פינצטערער נאַכט.

עטלעכע טעג פאַר פלוטאַרכס אָפּפאַר האָט איינער פון זיינע רייכע
רוימישע פריינט לכבוד אים איינגעאַרדנט אַ סימפּאָזיום. דער רוימי-
שער מאַנגאַט האָט אומישנע קאַפּירט דעם סימפּאָזיום פון געטלעכן
פּלאַטאַ. אַ הויך רוימער איז אויך געווען אַ היפשע צאל גריכישע פּילאַ-
זאַפן וואָס האָבן זיך געפונען אין רוים, ס'רוב סטאַאיקער. מ'האַט
געטרונקען וויין פון קונסטפולע קאַריניטישע בעכער. פליטן־שפּילערינס
האַבן געשפּילט און געוונגען אַלטע אַטישע לידער. די אַנטיילנעמער,
באַקראַנצט מיט פּרישע רויזן־קראַנצן, זיינען געלעגן אַנגעלענט אויף
רייך־באַצירטע געלעגערס און מ'האַט געשמועסט אויף דער אייגענער
טעמע וואָס אין פּלאַטאַס סימפּאָזיום, נעמלעך, וועגן דער ליבע און וועגן
דעם גאַט עראָס. פלוטאַרך האָט פאַרטיידיקט דעם געדאַנק אַז דער
שטאַרקסטער פון די געטער איז אַפּאָלאָ, וואָרעם אַפּאָלאָ איז דער גאַט
פון דער חכמה, און ס'איז אַ טעות צו גלייבן אַז עראָס וועט ווען־עס-
איז זיין דער איינציקער הערשער איבער דער וועלט. די חכמה איז
שטאַרקער פון דער ליבע, ווייל די חכמה איז די טאַכטער פון דער דער-
קענטעניש, די ליבע, אָבער, איז די טאַכטער פון דער בלינדקייט. אַ
טייל פון די סטאַאיקער, וואָס האָבן זיך געפונען אויפן סימפּאָזיום, זיי-
נען געווען אין אַן אַנדער מיינונג, נעמלעך, אַז דער שעפּערישסטער כוח
אין דער וועלט איז די גלייכגילטיקייט. די גריכישע פּילאָזאָפּן זיינען
שוין געווען אַ ביסל שיכורלעך און די געשפרעכן זיינען געווען זייער
גייסטרייך. אין די צווישן־פּויעס האָבן די שקלאָפּן געמישט דעם וויין
אין זילבערנע קאַנען און כסדר אַנגעפּילט די בעכער. פלוטאַרך האָט
אויך געטרונקען אַ סך פון דעם שטאַרקן גריכישן וויין און איז געווען
גאַר אויפגעלייגט און באַריידעוודיק.

דער סימפּאָזיום איז פאַרלאָפּן אין גייסטרייכע געשפרעכן ביז
שפּעט אַריין אין דער נאַכט. וואָס אַ מאָל מער אַנטיילנעמער זיינען
אַנטשלאָפּן געוואָרן אויף די בענק, אַדער גאַר אַראָפּגעפּאַלן אויפן דיל
און איינגעשלאָפּן אונטערן טיש. אין אויסגעגאַסענע קאַלוזשעס פון גריי-
כישן וויין האָבן זיך אויפן דיל געוואָלגערט צעבלעטערטע רויזן־קראַנצן.
ס'האַט געשמעקט מיט רויזן און וויין. די גריכישע פּילאָזאָפּן האָבן גע-

כראפעט. די לעצטע זיינען פארבליבן וואך פלוטארך און דער רוימישער גאסטגעבער און זיי האבן ווייטער געפירט דאס געשפרעך.

ערשט ווען דער האן האט געקרייט האבן זיך די שמועסער געכאפט, אז ס'איז שוין טאג און מ'דארף גיין צו רו. אין די שיסלען פון די גרויסע בראנזענע לאמפן-שטענדערס, וואס זיינען ארום געשטאנען איבערן עס-זאל, האבן זיך נאך שוואך גערויכערט און געצאנקט די אייל-פלאמען. דורך די אויפגעפראלטע טירן צום אטריום האט דער יונגער פרימארגן העל באלויכטן די שלאפער און די גאלדענע און זילבערנע טרינק-געפעסן וואס זיינען געווען אנגעשטעלט אויפן טיש. א שקלאף האט פלוטארכן געברענגט צו טראגן א גאלדענעם בעקן מיט רויזן וואסער. פלוטארך האט זיך ארומגעוואשן דאס פנים און די האר, און ער האט זיך געפילט עטוואס פרישער. אינעם מויל האט ער נאך גע-האט אן איבלקייט פון וויין.

פלוטארך האט זיך געזעגנט מיט זיין פריינט און אוועקגעגאנגען צו זיך אהיים. ער האט נאך געהאט א סך ענינים צו דערליידיקן פאר זיין רייזע.

אז פלוטארך איז ארויסגעקומען אויפן גאס האט געבלאזן א קאל-טער ווינט. די בלעטער פון די איינצלנע ביימער זיינען געווען נאס פון טוי. ס'האט נאך געשמעקט מיט דער רויקייט פון דער אנטשוואונדענער נאכט. די הימלען איבער דער וועלט-שטאט האבן זיך וואס א מאל מער אנגעגאסן מיט טאג. ראזיקע וואלקנדלעך האבן געשוועבט איבערן ליכטיק-בלויזען הימל-לאזור ווי שפילנדיקע אמאָרעטן. אין די רוימישע גאסן האט זיך אנגעהויבן צו וועקן דאס אלטעגלעכע לעבן. בעקער האבן גע-טראגן קויבערס מיט פריש-געבאקענעם ברויט, לאסט-טרעגער — כל-ערליי משאות, איבערהויפט גרינסן און פרוכטן. פאסטוכער וואס זיינען געקומען פון די סאבינער בערג, האבן געטריבן רינדער און שאף אין די שחיטה-הייזער און אויפן פי-מארק. די שאף האבן געמעקעט. דא און דארט זיינען אהיים געגאנגען פארשפעטיקטע שיכורים און גע-זונגען אויסגעלאסענע ווייך און ליבע-לידער. שקלאפן האבן פארבייגע-טראגן א לעקטיקע, אין וועלכער ס'איז געזעסן א דרימלדיקע קורטיזאנע. אויך אויפן פארום האבן זיך אנגעהויבן צו עפענען די קלייטן. און די געלט-וועקסלער האבן אנגעהויבן אויסצולייגן זייערע מטבעות אויף קליינע מאַרמאָרנע טישלעך.

פלוטארך איז געווען אנגעטאן אין א לייכטן גריכישן מאַנטל. אים איז געווען קאלט און ער האט געציטערט.

כדי זיך וואָס מער אויסצוניכטערן פון דער דורכגעוואַכטער נאַכט און פון דעם מידן ווייך־רויש וואָס ער האָט געפילט אין די שלייפן, האָט פלוטארך ביי זיך באַשלאָסן אַהיים צו גיין דורך אַ ווייטערן וועג. אַזוי גייענדיק איבער אַפגעלעגענע רוימישע גאַסן איז ער אָנגע־קומען צום שקלאַפֿן־מאַרק.

אויך דאָ האָט זיך שוין אָנגעהויבן די טאַג־טעגלעכע באַוועגונג. רוימישע שקלאַפֿן־סוחרים אין רייכע ווייסע טאַגעס, ים־פיראַטן פון די גריכישע אינדזלען, באַרבאַרישע הענדלער אין בונטע גאַלד־געשטיקטע אַריענטאַלישע געווענדער און מיט בלוי־געפודערטע און קינסטלעך־גע־קרייזעלטע בערד, זיינען ביז און האַפערדיק אַרומגעגאַנגען און מיט לאַנג־גע בייטשן געקנאַלט אין די לופטן און גערופן צום אויפשטיין. אויף דער הוילער ערד, און צווישן די אין עגיפטישן סטיל באַמאַלטע זיילן־גענג וואָס זיינען געשטאַנען צעוואַרפן איבערן שקלאַפֿן־מאַרק, האָבן זיך מאַסנווייז מענטשלעכע לייבער דערהויבן פון דער ערד. אומעטום זיי־נען געלעגן מענטשן, — אויף דער ערד, צווישן די זיילן־גענג, און לעבן די הויערנדיקע קעמל־קאַראַוואַנען, וועלכע זיינען געקומען מיט שקלאַפֿן אַזש פון די ווייטע אַראַבישע מדבריות.

אויפן מאַרק האָט זיך געשטאַרקט וואָס אַ מאָל מער דער פאַרביקער מענטשן־געטומל און דער געשריי־געמיש פון פאַרשיידענע שפראַכן און פעלקערשאַפטן: גריכן, נעגער, סודאַנער און עטיאָפיער. יידן פון פאַ־לעסטינע, און אַראַבער פון אַלערליי שבטים, קריגס־געפאַנגענע אַזש פון הינטער די זיילן פון העראַקלעס, און אָנגעהעריקע פון אַנדערע באַ־קאַנטע און אומבאַקאַנטע פעלקער. ס'האַבן געשריגן מענער און וויי־בער, זקנים, יונגפרויען און קינדער. דער דור־הפּלגה פון דער גאַנ־צער וועלט איז דורך די מעכטיקסטע און רייכסטע הענדלער אַהער גע־בראַכט געוואָרן אויפן רוימישן שקלאַפֿן־מאַרק און אויסגעשטעלט צום פאַרקויף.

אַט־אַ־די קאַסטבאַרע לעבעדיקע סחורה האָט מען פאַרן רוימישן פאַלק געברענגט פון אַלע עקן וועלט. מ'האַט זי געברענגט צו שלעפן אויף געפאַקטע שיפן, אויף וועגענער, אויף אייזלען, אויף קאַראַוואַנען, אַדער סטאַדעס־זוויי געטריבן צו פוס. אַ חוץ געוויינטלעכע אַרבעטס־שקלאַפֿן און אַרבעטס־שקלאַפֿינס האָבן זיך אינעם פאַרביקן געווימל אויפן שקלאַפֿן־מאַרק געפונען געפאַנגענע חכמים און געלערנטע, פרינצן און פרינצעסינס, פעלדהערן און שטאַטס־לענקער, פאַעטן און פילאַזאָפן, פע־דאַגאָגן, קאַמעדיאַנטן, זינגער, מכשפים, דאַקטוירים, שוואַרץ־קינצלער און שוישפילער, טענצער און טענצער־ינס, לוסט־יונגלינגען און קורטיזאַנעס. די טייערערע און פיקאַנטערע מענטשן־סחורה האָבן די הענדלער ס'רוב

אפגעקויפט ביי זיגרייכע היילות אדער פיראטן האבן זיי געכאפט אויף שיפן.

איצטער, אין די מארגן-שעהן, האבן די סוחרים אנגעהויבן צונויפֿ-צוזאמלען זייער מענטשיש פארמעגן און די שקלאפן אויסצושטעלן און אויסצוסדרן צום אנגעבאט און אנבליק פאר די קויפער, וואס דארפן באַלד אַנקומען. מ'האט געשריגן און זיך גערופן אין אַלערליי שפראַכן. אויך אייזלען האבן הויך גערעוועט. הויערנדיקע קעמלען, וואס האבן גע־לאַסן געמעלה-גרהט, האבן אויסגעשטרעקט זייערע לאַנגע העלדזער אין דער זיך באַוועגנדיקער מאַסע אַריין און וויסט געשריגן. די הענדלער האבן דערווייל אינצווישן, איטלעכער באַזונדער, צוזאמענגעטריבן די שקלאפן און אנגעהויבן מאַכן צווישן זיי אַן אַרדענונג. די וואס האבן געהאַט בלויזע אַרבעט־שקלאפן, האבן זיי אנגעהויבן אויסצוטאן האַלב־נאַקעט און אויסשטעלן שורותוויי. די יעניקע שקלאפן, וועלכע האבן שוין אַ מאַל געפראווט צו אַנטלויפן האַט מען מיט פעסטע שטריק צוגעבונדן צו די קאַלומנעס פון די זיילן־גענג. מיט זשעסטן פון גרויסע מבינים האבן די הענדלער נאָך אַ מאַל באַטאַפט דאָס לייב און די מוס־קלען פון די צום פאַרקויף אויסגעשטעלטע מענטשן, דערנאָך זיי באַ־גאַסן מיט קאַלט וואַסער און געריבן מיט בערשטן, כדי זייער הויט זאָל אויסקוקן רויטער און געזינטער. סוחרים, וואס האבן געהאַנדלט מיט איידעלערע יונגפרויען, האבן אַנטבלויזט די שענסטע קערפער־טיילן פון די שקלאַפֿינס און באַזונדערס אַרויסגעשטעלט די קערנדיקע וויב־ערישע ברוסטן, כדי צו וועקן לוסט. די לייבער פון די שיינע יונגפרויען האבן די הענדלער באַשמירט מיט שמעקנדיקן רויזן־אייל, צעפלאַכטן זיי די האַר אין לאַנגע און קינציקע צעפ, אַנגעטאַן גאַל־דענע רינגען אויף די אַרעמס און אויף די פוס־קנעכלען פון די יונג־פרויען און אונטערגעצייכנט די אויגן מיט שוואַרצע ציר־זאַלב. די קורטיזאַנעס און די לוסט־יונגלינגען האַט מען אויסגעפוצט מיטן זאַרג־פעלטיקסטן געשמאַק — אויף צו מערן זייערע חנען. אויך די הענדלער, וואס האבן מער ניט געהאַט וואַס צו פאַרקויפן, נייערט פילאָזאפן און דיכטער, האבן אויסגעזעצט זייער סחורה אויף אַ שורה רונדיקע בענק, ווי אין אַן אַקאַדעמיע, און געגעבן די פילאָזאפן און די דיכטער אין די הענט אַריין שווערע ביכער־ראַלן און זיי באַפּוילן אַרויסצולייגען הויך אויפן קול פאַרשיידענע ציטאַטן.

איינציקווייז האבן זיך אויך די קויפער אנגעהויבן צו באַווייזן אויפן שקלאַפֿנמאַרק. ס'רוב זיינען געקומען בעלנים אויף אַרבעט־שקלאַפן. אַרום די אַרבעט־שקלאַפן האַט זיך דערווייל געמאַכט די גרעסטע באַ־וועגונג. די קויפער האבן אנגעהויבן ברוטאַל אויסצוטאַפן די לייבער

פון דער מענטשישער סחורה, אריינגעקוקט די שקלאפן אין די אויגן, געפרואווט זיי די שטארקייט פון די הענט און פון די ציינער און גע- הייסן זיי לויפן. אויף דעם אָרט וואו ס'זיינען געשטאַנען אויסגעשטעלט די יונגפרויען, איז נאָך אין די מאַרגן-שעהן דער קויפער-עולם געווען אַ קלענערער. דערפאַר האָבן זיך דאָ צונויפגעזאַמלט אויסגעקליבענע מבינים. צום מיינסטן עלטערע מענטשן. די קויפער האָבן זיך אונטער- געהאַלטן מיטאַנאַדער, געשמועסט, און זיך באַראַטן. טייל קויפער האָבן מיט גרויס געניטשאַפט אָפגעשאַצט די מעלות און די חסרונות פון די וויבערישע גלידער. פון זייער זייט האָבן די שקלאַפן-הענדלער נישט אויפגעהערט צו רימען די וויבערישע רייצן און מיט די שפּיץ-פינגער באַריירט די יונגפרויעלעכע בריסטן כדי צו ווייזן די פרישע קערנדיקייט. נישט ווייט פון דעם דאָזיקן פּלאַץ האָבן געטאַנצט די טענצער און די קורטיזאַנעס האָבן הויך געזונגען ליבע-לידער און ריטמיש געבויען זיי- ערע קערפערס אין ליידנשאַפטלעכע באַוועגונגען. אויך דאָ האָבן מבינים הויך דיסקוטירט מיט די שקלאַפן-הענדלער. טייל פון די קויפער האָבן שפּילעוודיק אָנגענומען פאַר די רייך-פּריזירטע לאַקן פון די לוסט- יונגלינגען.

פלוטארך איז רואיק פאַרבייגעגאַנגען דעם געטומל אויפן שקלאַפן- מאַרק. אויף די אַרבעטס-שקלאַפן האָט ער זיך איבערהויפט נישט אומ- געקוקט. אויך די אויסגעשטעלטע שיינע וויבער און אַנטבלויזטע יונג- פרויען האָבן ווייניק געלאַקט זיינע בליקן. פלוטארך איז שוין געווען אַן עלטערער מענטש, דערצו האָט ער קיינמאַל נישט געהאַט קיין באַ- זונדערן חשק צו קוקן אויף וויבערישע רייצן. די שיינקייטן פון דער חכמה זיינען אין זיינע אויגן געווען טויזנט מאַל לאַקנדיקער ווי דאָס שענסטע ווייב. דערפאַר האָט זיך פלוטארך אָפגעשטעלט ביי דעם גע- זעמל פון די שקלאַפישע פּילאָזאָפּן. ער האָט זיך פאַרטראַכט וועגן דער השגחה און וועגן שיקזאַל. פלוטארך האָט אויפגעשפיצט זיינע אויערן צו הערן וואָס די דאָזיגע פּילאָזאָפּן לייענען. די ציטאַטן זיינען געווען קנאַפּ אינטערעסאַנט, און לויט זיין מענטשן-קענטשאַפט האָט פלוטארך גלייך אָפגעשאַצט ביי זיך אין האַרצן אַז אַט-אַ-די פּילאָזאָפּן-סחורה איז נישט פון קיין איבעריק הויכער מדרגה. פלוטארך האָט ביטולדיק אַ מאַך-געטאַן מיט דער האַנט און אָנגעהויבן אַוועק צו גיין. באַלד האָט ער געהערט, ווי עמיצער לויפט אים נאָך פון הינטן און רופט אים.

פלוטארך האָט זיך אומגעקוקט.

אַ קליינער גריכישער שקלאַפן-הענדלער אין אַ שמוציקן אָפגע- ריבענעם געוואַנט און מיט אַן אויסגעקראַכן שפּיציק ציגן-בערדל האָט

פלוטאָרן נאָכגעשריגן. פלוטאָרן האָט זיך אָפגעשטעלט. דער גריך האָט זיך הכנעהדיק געבויגן אין דרייען און טיף זיך געבוקט. דאָן האָט ער צו פלוטאָרן אויפגעהויבן אַ פאַר רויטלעכע כיטרע אויגן און גע- זאָגט מיט אַ שטיל קול:

— האָר, איר קוקט מיר אויס צו זיין אַ גרויסער געלערנטער. כ'האָב צו פאַרקויפן זייער אַ באַדייטנדיקן פּילאָזאָף. ער איז אַ באַקאַנ- טער סאַפיסט און שטאַמט פון דעם אינדזל קאַס, וואו ס'איז געבוירן געוואָרן דער אומשטערבלעכער היפּאָקראַטעס. איך וועל אים אייך פאַר- קויפן פאַר ביליק געלט.

דער הענדלער האָט פלוטאָרן אָנגענומען פאַרן מאַנטל און צוריק געפירט אויף עטלעכע טריט.

דער שקלאָף איז געזעסן אויף אַ שטיין, געקייט אַ טרוקן רעפטל ברויט און פאַרטיפט געלייענט אין אַ פאַרמעט, וואָס איז געלעגן אויס- געשפרייט אויף זיינע קניען.

ס'האָט אויסגעקוקט, ווי ער באַמערקט קיינעם נישט אַרום זיך. דער גריכישער הענדלער האָט פּלוצים געביטן זיין האַלטונג. ער איז ווי מיט אַ מאַל אויסגעוואַקסן העכער, און אַ געשריי-געטאָן:

— אַנכיזעס!

דער שקלאָף אַנכיזעס האָט זיך אויפגעשטעלט. ער איז געווען אַ קליינער, דאַרער מאַן אין די מיטעלע יאָרן. ער האָט געטראָגן אַ צעפליקטן מאַנטל פון וועלכן ס'האָט זיך געלאָזט היפש פילן אַן אומ- אָנגענעמער ריה. פון די ריסן פון דעם מאַנטל האָט זיך אַרויסגעווען אַ שמוציק-באַהאַרטער גוף. אַנכיזעס האָט געהאַט גראַלעכע צעקנוי- דערטע קאָפהאַר, און דאָס פנים איז ביי אים געווען רוי און ווילד באַ- וואַקסן, ווי ביי אַ סאַטיר. פלוטאָרן האָט באַמערקט, אַז איין פוס איז ביים שקלאָף קירצער פונעם צווייטן און אַז ער הינקט.

— וואָס לייענט איר דאָ? — האָט אים פלוטאָרן געפרעגט מיט אַ רואיק געלאַסן קול.

— איך לייען פּראָטאַגאָראַס פונעם געטלעכן פּלאַטאָ, האָט אַנכיזעס געענטפערט האַלב-הייזערדיק — ער האָט זיך געקראַצט אין די האָר און דערביי זיך אפילו נישט באַמיט אַ קוק צו טאָן אויפן פּרעגער — אַבער אויף יעדן זאָך, וואָס עס זאָגט סיי סאַקראַטעס סיי דער סאַפיסט, האָב איך טויזנט באַווייזן קעגן און טויזנט באַווייזן פאַר. ס'איז נישטאָ קיין באַשטימטערע זאָך, ווי די לאַגיק. אַלצדינג קאָן באַווייזן ווערן מיט דער לאַגיק, און דערפאַר טאַקע ווייל אַלץ קאָן באַווייזן ווערן דעריבער קאָן גאָר- נישט באַווייזן ווערן. מיט דער זעלביקער לאַגיק קאָן איך אייך למשל באַווייזן, אַז איר עקזיסטירט פונקט אַזוי ווי איך קאָן באַווייזן, אַז איר

עקזיסטירט נישט. פלאטאז איז געווען דורכאויס איינזייטיק, ווען איז זיינע דיאלאגן קומט כמעט תמיד סאקראטעס ארויס דער זיגער. ווי קאן מען זיגן אין א וועלט, וואס איז סך-הכל נישט מער ווי א סך-הכל פון לאגישע ווידערשפרוכן? ...

אנכיזעס האט געוואלט ווייטער רעדן. דער שקלאפן-הענדלער האט טריאומפירנדיק געשמייכלט און צופרידן געקלאפט מיט די בלוטלאזע לעפצן. נאר פלוטארך האט דעם סאפיסט אומגעדולדיק איבערגעהאקט: — וואסער ארבעט קאנט איר טאן פאר אייער האר, א חוץ פיר לאזאפירן?

אנכיזעס האט א קוק געטאן אויף פלוטארכן און געענטפערט: — איך קאן גארנישט און קאן אלץ, פונקט ווי יעדער מענטש. און יעדער מענטש איז נישט מער ווי א צווייפלהאפטיק שאטן-בילד פון א צווייפלהאפטיקן וועלט-שאטן. ווען איך טו עפעס — וואסער ווערט האט מיין טאט, ווען עס קאן, גריילעד, געמאלט זיין, אז איך עקזיסטיר בכלל נישט, און איר עקזיסטירט נישט, און קיינער פון אונדז עקזיסטירט נישט. אפילו מיין איצטיקער באלעבאס אנדראמאכאס, וואס קאר-מעט מיך נישט מער ווי מיט טרוקן ברויט און מיט וואסער — דער פאר גיט ער מיר אפט צו פארזוכן דעם טעם פון זיין בייטש — אויך ער, דער זייער חשובער אנדראמאכאס, עקזיסטירט נישט, און מיר זיי גען נישט מער ווי די שאטנס פון אן עקזיסטענצלאזיקייט און לעבן אין הינער-פלעט פון א קאשמארישן חלום... איין זאך, אבער, האר, קאן איר צוואנגן אויף זיכער: איך וועל פון איך נישט אנטלויפן, ווא-רעם וואו אהין וועל איך לויפן, ווען ס'איז נישטא קיין שום רעאליטעט און אלץ איז נישט מער ווי א תוהו ובוהו פון ווידערשפרוכן. אפילו, ווען איר וועט מיך לייגן אין קייטן, בין איך פארט פרייער פון אייך, האר... ווער קאן מיר דען באווייזן, אז די קייטן עקזיסטירן? ...

אנכיזעס האט זיך פלוצים שטארק צעהוסט פונעם שנעלן רעדן. איבערן באוואקסענעם סאטיר-פנים האט זיך אים געגאסן דער שווייס און די האר האבן זיך אים פאנאנדערגעקלעפט אויפן פנים, ווי ער וואלט געטראגן א חיהשע מאסקע.

פלוטארך האט שוואך געשמייכלט. ער האט זיך געווענדט צום הענדלער:

— וואס קאסט דער דאזיקער שקלאף?

דער גריך האט געזאגט א שפאט-ביליקן פרייט. ס'האט אויסגעזען, אז ער וויל גערן פטור ווערן פון דער דאזיקער סחורה. פלוטארך האט דעם הענדלער אויסגעצאלט די געלט-סומע און א זאג געטאן צו אנכיזעסן:

— איך וועל דיר באווייזן, אַ אנכיוועס, אַז די עקזיסטענצן זיינען פיל רעאלער ווי דו מיינסט. קום!
אַנכיוועס האָט געקייט זיין ברויט, צוזאַמענגענומען דעם פאַרמעט און נאַכגעהינקט פלוטאַרכן.

4

אין ברינדיוועס האָט זיך פלוטאַרך מיט זיין שקלאַף אַנכיוועס איני געשיפט אויף אַפּצופאַרן צו די גריכישע ברעגעס. די שיף איז געווען אַ גרויסע. אַ חוץ מיט זעגל־טיכער איז זי נאָך געטריבן געוואָרן דורך אַ סך רודער־שקלאַפן. די שיף איז געווען רייך באַמאָלט מיט בילדער פון דער גריכישער מיטאַלאָגיע און אויף איר שטאַבל איז געווען אַ גרויס פאַרגאַלדיקט בילד פון דער געטין טעטיס. די געטין האָט מיד און מוטערלעך געשמייכלט און זי האָט געמאַכט אַ באַוועגונג ווי זי וואָלט געוואָלט אַראַפּשוועבן אין די וואַסערן.

ווען די שיף האָט אויפּגעהויבן איר אַנקער איז שוין געווען שפעט אין אַוונט און די לבנה איז, ווי אַ גרויסער זילבערנער טעלער, פול גע־שווימען איבער די הימלען. די וואַסער־פעלדער פון ים זיינען גע־לעגן רואיק אינעם בלייכן לבנה־שיין, ווי אונטער אַ טויטן ליכטיקן טוי. זיי האָבן פייכט געאַטעמט אונטערן פאַרגאַסנעם לבנה־ליכט און זיך פאַרלוירן אין דער שטילער ביינאַכטיקער ווייטקייט. די שיף האָט פאַנאָדערערגעלאָזט אירע זעגלען, און די זעגלען האָבן זיך אַנגענומען מיטן קילן ים־ווינט. די שיף האָט זיך אומהיימלעך, ווי אַ פרעמדע אויס־טערלישע בריאה, געגליטשט איבער די ווייכע באַלבנהטע וואַסערן. אי געם האַלב־צעפענטן בויד פון דער שיף האָבן די רודער־שקלאַפן לע־בעדיק געקלאַפט מיט זייערע לאַנגע וועסלעס איבער די ביינאַכטיקע וואַסער־פלאַכן. די פינצטערע און העל־פאַרחלומטע וואַסערן — ווי זיי וואָלטן זיך געוועקט — האָבן געענטפערט מיט אַ געפליעסק. באַלד האָט זיך אין דער ביינאַכטיקער שטילקייט געהערט אַ געזאַנג. אַ כאַר־גע־זאַנג. טיף אין דער שיף האָבן די רודער־שקלאַפן אַנגעהויבן צו זינגען אַלטע גריכישע שיפער־לידער צום מאַנאַטאַנעם טאַקט פון די וועסלעס. אויפן דעק זיינען געווען ווינציק פאַסאָזשירן. ס'רוב מיטפאַרנדיקע האָבן זיך שוין געהאַט געלייגט שלאַפן. איבער די תהומות האָט מען נאָר פאַרנומען דאָס שיפער־געזאַנג פון די שקלאַפן און דאָס גליטשן זיך פון דער שיף.

אויף אַ באַקוועמער שטול פון געפלאַכטענע פאַלמען־בלעטער, לעבן אַ געצעלט פון פורפורנע טיכער, איז פלוטאַרך געזעסן און אַרויסגעקוקט אויף דער ווייכער לבנה־נאַכט, וואָס האָט ווייס געציטערט אין דער לופט און איבער די פייכט־אַטעמדיקע וואַסערן. פלוטאַרכן צופוסנס איז גע־

לעגן דער שקלאַף אַנכיוזעס, צוזאַמענגעקנוילט ווי אַ גרויסער הונט. אַנ-
 כיוזעס איז פּעסט געשלאָפּן. צייטנווייז האָט ער ווילד אויפגעשנאָרעט
 אין דער נאַכט־שטילקייט, אָדער גאָר אַרויסגערעדט פון שלאָף אַפֿ-
 געריסענע און אומפאַרשטענדלעכע ווערטער. פלוטאָרן האָט געקוקט
 דאָ אויף דער לבנה, דאָ אויף אַנכיוזעסן. פלוטאָרן האָט זיך געפילט
 מאַדנע באַרואיקט און פריש, זיין אָפּגעדעקטן קאָפּ האָט געקילט דער
 ווינט און זיינע נאָזלעכער האָבן אין זיך אַריינגעוויגן דעם זאָלץ־
 ריח פון די ימישע טיפענישן. פלוטאָרן האָט זיך דערמאַנט זיינע פאַר-
 גאַנגענע יאָרן אין אַטען און אין רוים. ער האָט זיך דערמאַנט אין די
 טויזנטער ביכער, וואָס ער האָט אין זיין לעבן אַדורכגעלייענט, און אין
 די גערוימיקע קאַלטע זאַלן פון די ביבליאָטעקן. ער האָט זיך דער-
 מאַנט אָן זיינע קייזערלעכע פריינט, אָן די פילע פילאָזאָפּן און מאַגאַנטן,
 מיט וועלכע ער האָט פאַרברענגט אין טיפע געשפרעכזן און אין גייסט־
 רייכע סימפּאָזיוםס. ער האָט זיך דערמאַנט זיינע רייזעס אין דעם גע-
 היימישפּולן לאַנד עגיפּטן און זיינע שמועסן דאָרט מיט די חכמים פון
 טעמפל פון סעראַפּיס, ווי וואונדערלעך פאַרשיידנאַרטיק און פאַרביק עס
 זיינען פאַרלאָפּן זיינע טעג אויף די פליינען פון דער דערקענטעניש.
 דאָס לעבן פון גייסט קאָן זיין פונקט אַזוי רוישיק און אַבענטויערלעך, ווי
 דאָס לעבן פונעם גוף. די ליידנשאַפטן פון דער פאַרנופּט זיינען נישט
 ווייניקער היציק און אויפברויזנדיק, ווי די ליידנשאַפטן פון דער ליבע.
 מיט וויפּל לוסט רייצן די שיינקייטן פון געדאַנק! וויפּל גענוס ליגט
 אין די געפּעסן פון דער חכמה! אין דער פאַרחלומטער לבנה־נאַכט
 האָט פלוטאָרן צוריק געקוקט אויף זיין לעבן, ווי אַ פעלדדער אויף
 די שלאַכט־פעלדער פון זיין רום. ווי ווילד האָט דאָ געקלונגען דאָס
 געפּעכט! אָבער איצט, ווען זיין האַרץ שווייגט שטיל אין אַזאַ וואונד-
 דערלעכער רו, פאַרבלאַסט אַלצדינג, ווי דער לבנה־נעפּל אויף די וואַ-
 סערן, און לעשט זיך בענקשאַפטלעך אויס אין די מרחקים פון דער
 פאַרגאַנגענהייט.

אַלץ איז נישט מער ווי דאָס שאַטן־שפּיל פון אַ חלום. אַלץ. פּלור-
 טאָרן האָט זיך צוגעהערט צו דעם שיפּער־געזאַנג פון די רודער־שקלאַפּן
 טיף אונטן אין דער שיף. יענע גרויסע און רומפולע גריכישע און רוי-
 מישע מענער, וועמענס טאַטן און ליידין ער האָט באַשריבן — צי זיינען
 זיי מער געווען, ווי דער וועג פון דער שיף אויף די בלייך־טונקעלע
 וואַסערן, ווי דער ווינט, וואָס בלאָזט אים איבערן קאָפּ, און ווי דאָס גע-
 זאַנג אונטן פון די שקלאַפּן, וואָס צעריינט אַזוי האַפּענונגסלאָז אין די
 ווייטקייטן פון דער נאַכט און ס'בלייבט דערפון נישט איבער קיין שום
 ממשות ?

אין דער אומעטיקער בלאַסקייט פון דער לבנה-נאַכט האָט פּלו-טאַרד זיך דערמאַנט אָן יענער שטילער און בלאַסער ליכטיקייט פון דער אַרכידייע וואָס איז געוואָקסן צופּוסנס דעם ניקע-טעמפל און וואָס האָט דאַמאַלסט אין זיינע אויגן אויסגעדריקט דאָס צניעותפולע ליכט פון אַ גרויסער און אייביקער וועלט-גוטסקייט. אַלץ איז הוילע פאַרבלענ-דעניש אַ חוץ דער וועלט-גוטסקייט. די וועלט-גוטסקייט איז די איינציק-מעגלעכע רעאַליטעט. זי איז די אור-אידייע פון אַלע פּלאַטאַנישע אי-דייען און אַלע פּלאַטאַנישע אידייען זיינען נישט מער ווי איר שפיגל-בילד און די שאַטנס פון דער דאָזיקער איינציק-וואַרער אידייע. פאַר-וואָס איז די גוטסקייט די איינציקע רעאַלע עקזיסטענץ? דאָ האָט פּלוטאַרד צוגעמאַט די אויגן און ליכט זיך אויסגעשמייכלט אין זיין באַרואיקט געמיט: וויל די גוטסקייט איז דאָס גרויסע וועלט-געפיל פון רחמנות צו אַלע קרעאַטורן, וואָס פייניקן און מאַטערן זיך אין דער האַפענונגסלאַזער איינרעדעניש פון אַן עקזיסטענץ וואָס עקזיסטירט נישט. אַלע טאַטן ווערן געטאָן אין אַ תהום פון טאַטלאַזיקייט, און דאָס איז די טראַגעדיע פונעם מענטש. ווי אַרעם איז דער מענטש! ווען דאָס מענטש-לעכע האַרץ ווערט פול מיט גוטסקייט און מיטלייד, קאָן אַלעמען מוחל-זיין און אַלעמען ליב האַבן, דאָן ערשט דערגרייכט עס די העכסטע מדריגה פון אַ וועלט-אמת. וואַרעם דאָס געפיל פון דער גוטסקייט וועקט אויף דעם מענטש פון זיינע חלומות און ער דערקענט, וואָס ער איז אַליין און וואָס איז אַלצדינג אַרום אים. די גוטסקייט איז די העכסטע חכמה אונדזערע און אונדזער העראַאישסטער זיג איבער די טונקל-קייטן פון דער וועלט. מיר באַזיגן אין דער גוטסקייט די אילוזיע וועגן זיך אַליין, ד"ה די אילוזיע וועגן אונדזער אייגענער עקזיסטענץ. דער-מיט ענדלעך פאַרענדיקט זיך פאַר אונדז דאָס גרויסע און טראַגישע שפיל פון אַלע וועלט-אילוזיעס. מיר קאָנען זיך באַרואיקן און אויפ-הייבן און אַוועק גיין פון דעם גרויסן וועלט-טעאַטער און זיך מיטלייד-פול אויסשמייכלען אין דעם גרויסן געוויין פון דער וועלט.

די שקלאַפן אונטן אין דער שיף האַבן אַלץ כסדר געזונגען זייער שיפער-געזאַנג.

פּלוטאַרד האָט זיך ברייטער אויסגעזעצט אויף דער געפלאַכטענער פאַלמען-שטול לעבן דעם געצעלט פון פּורפור-טיכער. ער האָט אַנ-געוויבן אויסצולייגן אין זיינע געדאַנקען די פּלענער פון די נייע ווערק, וועלכע ער האָט בדעה אַנצושרייבן אין זיין פאַטערשאַטט כאַרינעאַ, אין דער שטילקייט פון חשבוני-הנפש, נעמלעך, די ווערק וועגן מאַראַל און וועגן דערציאונג. עס האָט זיך פּלוטאַרכן אויסגעדוכט, אָז ער האַלט אין זיינע קילע פייכטע הענט די פּעדער. דעם גרויסן שריפטשטעלער איז

באפאלן דער חשק צו שרייבן און אויסצודריקן — לויט זיין געוואוינ-
הייט — זיינע געפילן אויפן פאפיר. די נאכט האט אנגעהויבן צו פאר-
בלאסן אויף די אומענדלעכע וואסער-שטחים פון ים. די מזרח-הימלען
האבן זיך שטיל אנגעהויבן פאנאנדער צו בליען מיט דער רויז פון פרי-
מארגן. דער ווינט האט שטארקער געבלאזן אין די זעגלען פון דער
שיף. דער ים איז געווארן באוועגטער. די שיף האט זיך צעווייגט.
אויף די פאליעס וואס האבן זיך געוועקט אויף די פרימארגן-וואסערן
האט זיך לייכט געזילבערט דער שוים.

דאס שיפער-געזאנג אונטן, אין דער שיף, האט פאמעלעך אויפ-
געהערט, ווי עס וואלט זיך אויסגעלאשן צוזאמען מיט דער נאכט.
פלוטארך האט זיך געוואלט אויפהייבן פון זיין שטול און גיין צו
רו; ער האט אנגעהויבן צו פילן מידקייט. די מזרח-הימלען זיינען גע-
ווארן וואס אַ מאַל ליכטיקער. די זיך-באוועגנדיקע וואסערן וויקלען
זיך וואס אַ מאַל אָפּפּענער אַרויס פון די מרחקים און צינדן זיך לייכט
אַן מיט דעם רויט פון פרימארגן. איינצלע מעוועס שרייען אין די
לופטן און קרייזן אַרום די פּאַנאַנדער-געבלאָזענע זעגל-ביימער פון
דער שיף. פלוטארך בליקן פאלן אויף אַנכיזעסן. פלוטארך שמיכלט:
אַט ליגט דאָ אים צופּונסן דער רעזיגנירנדיקער סאַפּיסט. די חכמה,
וואָס ווייסט אַלץ, שלאָפט דאָ איר הינטישן שלאָף. פלוטארכן האָט
זיך אויסגעדוכט, אַז פּונקט אַזוי האָבן אויסגעקוקט די גרויסע גריכישע
ציניקער, וואָס זיינען פון מכלומרשטן ביטול צו דער וועלט, נאַקעטע
געשלאָפּן אויף מיסט-הויפּנס. דער האַמאַ סאַפּיענס ווען ער שלאָפט,
וויפל רחמנות וועקט ער און ווי אומבאַהאַלפּן איז ער! מיט דעם שפיץ
פון זיינע ווייכע סאַנדאַלן האָט פלוטארך באַרירט דעם רוקן פון דעם
שנאַרכנדיקן פּילאַזאָף.

אַנכיזעס האָט אויפּגעריסן די אויגן.

— ס'איז שוין טאָג, אַנכיזעס, האָט פלוטארך ערנסט געזאָגט. דער-
נאָך האָט ער צוגעגעבן מיט גרינגשעצנדיקער איראַניע: אַנכיזעס פון
דעם אינדול קאַס, וועלטבירגער און שקלאָף, וואָס איז טאָג?
דאָס באַוואַקסענע חיה-פנים פונעם סאַפּיסט, וואָס איז נאָך רויער
געוואָרן אין דער אויסגעשלאָפּנקייט, האָט זיך אויסגעניכטערט. אַנכי-
זעס האָט פונדאָסניי צוגעמאַכט די אויגן און געענטפּערט פלוטאַרכן
גלייך, ווי ער וואַלט גערעדט פון שלאָף:

— אין דער נאַכט פאַרוונקען מיר אין דער פאַרגעסנקייט פון דעם
אור-צושטאַנד פון דער וועלט. מיר טראַכטן נישט, פּונקט ווי די קרע-
אַטור, וואָס לעבט אין כּסדרדיקער און טעמפּער געדאַנקענלאָזיקייט. אין
דער נאַכט זיינען מיר נישט קליגער פון די פּליגן, וואָס שלאָפּן איין

אויף דער וואַנט. די נאַכט איז דאָס אור-בילד פון דעם אייביקן גאַר-
 נישט, און איך ווייס דעריבער, וואָס זי איז. דער טאַג, אַ האַר, איז,
 אַזוי צו זאַגן, דאָס שאַפּנדיקע ליכט און די דערקענענדיקע וואַכקייט.
 אין דעם מצב פון אַ מכלומרשטער וועלט-ליכטיקייט איז דער אמתער
 חכם געגליכן צו דער פלעדערמזיו, וואָס גראַד אין טאַג איז זי בלינדער
 פון אַלע בלינדע. ווען אַלע מיינען צו וויסן, ווייסט דער חכם אַמוויי-
 ניקסטן, און דאָס דאָזיקע נישט-וויסן איז דער קוואַל פון זיין חכמה.
 דער טאַג, אַ האַר, איז פאַרן דערקענענדיקן מענטש פינצטערער און
 נאַכטישער פון אַלע נעכט.

פלוטאַרד האָט אים נישט געענטפערט און געגאַנגען צו רו.
 דער סאַפיסט האָט זיך פונדאַסניי צוזאַמענגעקניילט. ער האָט זיך
 אויסגעדרייט מיטן רוקן צו די הימלען און אַנגעהויבן הויך צו שנאַרכן.
 איבערן ים האָט זיך פאַנאַנדערגעגאַסן דער טאַג.

5

זינט די עטלעכע וואַכן וואָס פלוטאַרד וואוינט אין זיין פאַטערשטאַט
 כאַרינעאַ האָט ער זיך פאַמעלעך אַנגעהויבן איינצואַרדענען לויט די נייע
 וואונטשן פון זיין האַרץ. זיינע טעג האָבן שוין גענויגט צו זייער לעבנס-
 אַוונט. די עלטער האָט זיך אַנגעהויבן אַריינצוגיסן אין זיין בלוט מיט
 דער גליקזעליקייט פון דער וועלט-רואיקייט. אין דער עלטער ווערט
 דאָס לעבן רייף אין אונדזער באַוואוסטזיין ווי אַ פרוכט וואָס ווערט ציי-
 טיק אויפן בוים. די עלטער שליסט זיך אין איידעלן דופט פון איר
 בליאונג ווי אַ בלום אין זון-פאַרגאַנג. די עלטער אַליין איז שוין אַ
 גרויסע חכמה פאַר דעם וואָס פאַרשטייט זי און ווייס זי צו געניסן.
 זיין ני בוך „מאַראַליאַ“, דאָס בוך פון פלוטאַרכס עלטער, האָט גע-
 זאַלט זיין פלוטאַרכס גרויסער און לעצטער חשבון מיטן מענטשלעכן
 געוויסן, גלייך ווי זיינע פריערדיקע היסטאָרישע-פאַרגלייכונגען זיינען
 געווען דער חשבון מיט דער מענטשלעכער טאַט.

ווען ער איז געזעסן אין דער שטילקייט פון זיין הויז, אין עק-
 שטאַט צווישן בייער, און געשריבן די בלעטער פון אַט-אַדעם לעצטן
 בוך זיינעם האָט פלוטאַרד געפילט אַ זעלטענע קלאַרקייט אין זיין גייסט.
 גיין, דאָס איז נישט מער געווען צו איבערדערציילן דאָס לעבן פון די
 מוטיקע מענער וואָס זיינען העראַאיש אַרויסגעטראַטן אויפן אויבערפלאַך
 פון דער געשיכטע און דאַרט געוואַרפן זייערע טאַטן אויף די וואַגשאַלן
 פון דער וועלט און געפרוואווט זיך צו פאַרמעסטן מיטן אומבויגנאַמען
 שיקזאַל — די מענער וואָס האָבן פאַר אַלעמענס אויגן געוואַלט קעמפן
 מיט די ווירקלעכקייטן פון דער וועלט און אונטערגעגאַנגען אין זייער

קאַמף. די העלדן ווערן סוף-כל-סוף פאַרברענט ביים פייער פון זייערע טאַטן ווי די נאַכט-שמעטערלינגען ביי דעם פלאַם פון אַ לאַמפּ. אויף די בלעטער פון „מאַראַליאַ“ האָט זיך פּאַנאַדערגערעדט די שטים פון מענטשלעכן געוויסן און זיינע פליכטן צו זיך אַליין, די פליכטן לגבי דער אייגענער פערזענלעכער עקזיסטענץ אין דער וועלט, דער מענטש-לעכער העראַאזים אויף אינעווייניק. דער דאָזיקער שווערער קאַמף מיטן שיקזאַל אויף די פעלדער פון דער אייגענער פליכט שפילט זיך אָפּ אין די תהומישע שטילקייטן פון דער נשמה. אים זעט קיינער נישט און הערט קיינער נישט, און די פאַנפאַרן פון רום טראָגן אים זעלטן פאַנאַנדער איבער די מענטשלעכע דורות. דאָ פאַרמעסט זיך דאָס שיק-זאַל, אויף טויט און לעבן, אויף אויף אויג מיטן מענטש אַליין, מחוץ פון אַלע באַוואַנדערנדיקע צושויער. און דער זיג? שווייגט איר אַלע אומשטערבלעכע געטער! אין דעם דאָזיקן שווערן קאַמף פון פליכט און געוויסן, באַווייט זיך גאַר דער קליינער, אומבאַקאַנטער און נאַמענ-לאָזער שטערבלעכער אין זיין טיטאַנישער גרויסקייט. ס'איז די אומ-באַקאַנטע מענטשלעכע טאַט וואָס ווערט דאָ געטאַן כּסוד פון אַלע געטער אינעם טונקעלן שאַטן פון דעם וועלט-אַל.

פלוטאָר דערמאָנט זיך אַן דער אַרעמער אַרכידיע אין וועמענס בלו-מען-פלייש עס האָבן אַזוי באַשיידן און אַזוי טיף זיך געראַנגלט דער טאַג מיט דער טונקלקייט. פלוטאָרן האָט זיך אויסגעדוכט אַז פונקט אַזוי ראַנגלען זיך אַלע וועלט-אַמתן אין זייער לעצטער סינטעזע.

נאָך שעהן רואיקן און גליקזעליקן טראַכטן און שרייבן האָט ער גע-לאָסן אַוועקגעלייגט די פעדער און אַוועקגעגאַנגען אינעם טעמפל פון אַפּאַלאָ. זינט זיין אַנקומען אין כאַרינעאַ האָט פלוטאָר דאָרט געהאַט אַנגענומען דעם אַמט פון אַ פּריסטער.

לאַנג, לאַנג פלעגט ער אַפּשטיין פאַרן געטער-בילד און דערויף קוקן — דאָס אַפּאַלאַנישע געטער-בילד אינעם טעמפל פון כאַרינעאַ האָט פּוילשטענדיק צוגעפאַסט צו דער איצטיקער שטימונג פון פּלוט-טאַרכס געמיט, וואָרעם די גאַטהייטן ווייזן זיך דעם מענטש אין דעם וועזן און אין דעם באַשטאַנד פון מענטשנס וועלט-קוק. פלוטאָרן האָט געזען דערין אַ סימבאָלישן צייכן וואָס גראַד אין דער דאָזיקער באַ-שיידענער און ווינציקער געשטאַלט האָט אים דער גאַט אויסגעקליבן פאַר אַ פּריסטער. פלוטאָרן האָט געהאַט געזען דאָס געשטאַלט פון אַפּאַלאָ אין די רייכסטע טעמפלען פון רוים און גריכנלאַנד. די גרעסטע מייס-טער האָבן זיך דאָרט באַמיט דעם גאַט פון ליכטיקייט און חכמה פאַר-צושטעלן אין די וואַנדערלעכע מאַטעריאַלן פון גאַלד און עלעפאַנט-ביין. אַפּאַלאָ האָט דאָרט געזאַלט אויסדריקן די מענטשלעכע וועלט-

דערקענטעניש אין איר ראפינירטסטער שיינקייט. אלצדינג וואס געפיל און פאנטאזיע זיינען נאָר בכוח געווען צו דערגרייכן, אלע דערהויבנקייטן פונעם געמיט, האָבן יענע מייסטער געוואַלט געשטאַלטיקן אין די קינסט-לערישע קערפער-פאַרמען פון דעם גאַט. אלע וועלט-ליכטיקייטן האָבן אויפגעלויכטן אין זיין שטאַלצער שיינקייט. דער אומאיביקער און ענד-לעכער מענטש וויל כסדר אַוועקלייגן אין די געטערישע הענט אַריין די השגות וועגן אייביקייט און אומענדלעכקייט פון וועלכע דער מענטש האָט נישט אויפגעהערט צו חלומען אין זיינע זעאונגען. אין די געטער-הענט האָט דער מענטש זיינע נישט-דערפילטע בענקשאַפטן געוואַלט אויסבאַהאַלטן פאַר דעם שיקוואַל פון דער צייט. ער וויל אַז די געטער זאָלן אים באַשיצן פאַר דער טראַגישער פאַרגענגלעכקייט.

דאָס געטער-בילד, אָבער, אין דעם היימישן טעמפל פון כאַרינעאַ האָט לגמרי נישט געהאַט די אַמביציעס אויסצודריקן דעם מענטש אין די ספּערעס פון די גאַטהייטן. דער גאַט פון שיינקייט און חכמה האָט דאָ, אין כאַרינעאַישן טעמפל, געהאַט דאָס אויסזען, נישט מער און נישט ווייניקער, ווי אַ פשוטער בעאַטישער פאַסטוך און ער איז געווען זייער פרימיטיוו אויסגעהאַקט פון אַ גראַען און רויען פעלד-שטיין. אים האָט געמאַכט קענטיק עפעס אַן אומבאַקאַנטער פאַלקס-קינסטלער וואָס האָט נישט געהאַט די מינדסטע השגה וועגן די פראַפאַרציעס פון דער אַבסאָלוטער געטלעכער האַרמאָניע און ער האָט זיך פאַרגעשטעלט די העכסטע גאַטהייט אויף גאָר אַן אַנדערן אופן. ד"ה אויף דעם אופן פון דעם שווערן האַראַפאַשנעם מענטשלעכן לעבן. דער דאָזיקער אַפּאַלאַ איז איינזאַם געשטאַנען אין די קילע טונקלקייטן פונעם טעמפל גלייך ווי ער וואַלט געפאַשעט אומגעזעענע שאַף.

פלוטאַרכן האָט זיך באַשיינפערלעך אויסגעזוכט: דאָס דאָזיקע אַרעמע געטער-בילד האָט אים אין חלום צוריקגערופן קיין כאַרינעאַ ווי צו די קוואַלן פון אַ לעצטן אמת. זיין גאַנץ לעבן לאַנג האָט ער, פלוטאַרן, זיך באַמיט אַוועקצורייסן פון דעם קליינעם מענטש און פון דער קליינער מענטשלעכער טאַט און אַהין צו דערגרייכן העכער אַרויף צו אַן אַבסטראַקטער אידיע פון מענטשלעכער העלדישקייט און צו דער אומשטערבלעכער מענטשלעכער טאַט. ניין, דאָ האָט ער געהאַט אַ זיכערן טעות. וואָרעם די גרעסטע מענטשלעכע מדרגה און דער דערהויבנסטער אויסדרוק פון זיין וועזן איז די פליכט פון מענטש צו מענטש און די מאַראַלישע פאַראַנטוואַרטלעכקייט לגבי די מיטמענטשן און לגבי דעם לעבן. דער גרעסטער דערקענטער צווישן די פילאַזאָפּן, דער געטלעכער פלאַטאָ, האָט במשך זיין גייסטיקער אַנטוויקלונג, כסדר אַראַפגענידערט פון די העכסטע אידעאישע ספּערעס צום מענטש און

צום מענטשלעכן לעבן. אין לעבן פון מענטש האט פלאטא געזען דאס קלארסטע שפיגל-בילד פון דער וועלט-דערקענטעניש. פלאטאס לעצטע ווערק און דער עפילאג פון זיינע אלע קאסמישע דערקענטענישן איז געווען די „פאליטעא“, נעמלעך דאס בוך, וואס איז דורכאויס געווידמעט דעם מענטשלעכן צוזאמענלעבן.

פלוטארך האט ארויפגעקוקט צום גאט און געטראכט אין זיינע גע-

דאנקען:

— צי שטעקן נישט אין דעם דאזיקן גאר פרימיטיוון געטער-בילד די ריינסטע דערגרייכונגען פון דער חכמה? צי איז נישט דער דאזיקער אפאלאג דער העכסטער אויסדרוק פון דער אפאלאגישער גאטהייט? וואָ-רעם די געטער-בילדער פון אפאלאג אויס גאלד און עלעפאנט-ביין, גע-מאכט פון די גרעסטע מייסטער פאר די וואונדערלעכע טעמפלען פון רוים און אטען, זיינען געווען אינגאנצן אויסגעלייזט פון דער מאטעריע, און זיי שוועבן איבער איר ווי ענדגילטיקע און אייביקע איבערוועלטישע רואיקייטן. די מאטעריע איז דאָ אויפגעגאנגען אין דער ליכטיקייט פון אַ שלמות ווי אַ נעפל אין דער זון. דער דאזיקער גאט, אַבער, פון כאַרינעא, שטייט אינמיטן פון דעם פולשטענדיקן חומר פון דער מאַ-טעריע, אינמיטן דעם אומדערענדיקטן קאמף מיט איר שווערקיט. דאָ האַט עס אויסגעקוקט, אַז די גאטהייט באַטייליקט זיך צוזאמען מיטן מענטש אין שווערן מיזאמען געראַנגל מיטן אייביקן כאַאָס.

אַפאלאג, קעמפנדיקער און ליידנדיקער מענטש! ווי נאַענט דו ביסט מיר ענדלעך געוואָרן, אַ טיפסטער קוואַל פון דער חכמה! אַזוי האַט פלוטארך געפליסטערט אין דער קילער שטילקייט פונעם הייליקטום. ער האַט לאַנג געקוקט אויפן גאט און הויך אויפגעהויבן צו אים די פלאַכן פון זיינע הענט אין שטילן געבעט.

6

אינמיטן פון דער אַרבעט פלעגט פלוטארך צוזאמענעמען די אַנגעשריבענע בלעטער און אַוועקגיין אויף אַ שטילער איינזאַמער לאַנקע לעבן אַ טייכל. דאָס טייכל און די לאַנקע זיינען געווען געווידמעט די מוזעס. אַהינצוצו האַט פלוטארך באַפוילן דעם שקלאַף אַנכיועס אַז ער זאַל אים באַגלייטן. דער סאַפיסט האַט אים נאַכגעהינקט.

פלוטארך האַט זיך אַנידערגעזעצט ביים גראַזיקן ברעג פונעם טייכל אונטערן שאַטן פון אַ בוים און פלעגט הויך אויפן קול פאַר-לייענען פאַר אַנכיועסן דאָס וואָס ער האַט שוין אַנגעשריבן. פלוטארך האַט עס ליב געהאַט צו טאָן, ווייל אַנכיועס האַט זיך כמעט אויף יעדער שורה אַפגעשטעלט און אַנגעהויבן פלוטאַרכן צו פאַרשיטן מיט די האַלדז-

ברעכערישע אַרגומענטן און קעגנבאַווייזן פון דער סאַפּיסטיק וועלכע זיינען איצט פּלוטאַרכן — אין דער רואיקער רייפּקייט פון זיין וועלט-דערקענטעניש — אויסגעקומען גענוג פאַלש און אויבנאויפיק. פּלוטאַרכ האָט געשמייכלט. דאָס היציקע ווידערשפרעכן פונעם שקלאַף האָט אים געקילט און דערפרישט דעם גייסט ווי דער לייכטער ווינט פון אַ פאַלמענפעכער. פון דעם שאַרף-געשליפענעם שפּיגל פון די ווידערשפרוכן האָט צו פּלוטאַרכ אַרויסגעקוקט דאָס ערנסטע פנים פון זיין אייגענעם אמת.

פּלוטאַרכ האָט געשוויגן און זיך צוגעהערט צום סאַפּיסט. אַנכיוזעס האָט זיך וואָס אַ מאָל מער צעקאַכט. ער איז פלינקער און שניידיקער געוואָרן אין זיינע איינווענדונגען. דאָס באַוואַקסענע סאַטיר-פנים איז אים געוואָרן רויט און דערשוויצט פון אינערלעכער אויפּרעגונג. ס'האָט זיך אויסגעדוכט, אַז אַנכיוזעס ווערט כמעט ווי שיכור פון זיינע אייגענע ווערטער וואָס האָבן אים געברענט אויף דער צונג ווי שאַרפע גע-ווירצן. אַנכיוזעס האָט אפילו פאַרגעסן זיין שקלאַפּישן מעמד און אַנגע-הויבן צו שרייען הויך אויפן קול אינמיטן דער שטילקייט פון דער לאַנקע. ער האָט זיך אויפגעשטעלט, אַנגעפאַנגען אַהער און אַהין צו הינקען, און אַזוי הינקענדיק האָט ער האַסטיק געזשעסטעקולירט מיט די הענט און זיך כסדר באַמיט צו באַווייזן די אומהאַלטבאַרקייט פון פּלוטאַרכס געדאַנקען. ווען פּלוטאַרכן האָט זיך אויסגעדוכט, אַז דער שקלאַף הייבט אָן צו ווערן צו פּרעך, האָט זיך אים דאָס פנים פאַרכמורעט, ער האָט צוזאַמענגעצויגן די ברעמען און געזאָגט מיט אַ רואיקע און באַ-פעלערישע שטימע :

— אַנכיוזעס, שעפּ אָן וואָסער פון טייך און גיס מיר אויף די הענט. אַנכיוזעס האָט געקייכט און פינצטער אַ קוק געטאָן אויף זיין האַר און געטאָן וואָס מ'האָט אים געהייסן.

אינמאָל איז פּלוטאַרכ אַרויסגעגאַנגען אויף דער איינזאַמער לאַנקע און מיט זיך מיטגענומען אַ קאַפּיטל פון זיין ווערק „מאַראַליאַ“. ער האָט עס געהאַלטן פאַר באַזונדערס געראַטן אַלס שריפטשטעלערישע דערגרייכונג. אַנכיוזעס איז אים אַ פאַרכמורעטער נאַכגעהינקען. קור-מענדיק אויף דער לאַנקע האָט זיך פּלוטאַרכ אַנידערגעזעצט אויפן ווייכן שמעקנדיקן גראַז און באַפוילן אַנכיוזעסן זיך לעבן אים אַנידערצוזעצן אויף דער ערד. דאָס טייכל האָט ליב גערוישט אין די ברעגעס. אַ ליב-דער ווינט האָט געווייעט צווישן די גראַזן. פּלוטאַרכ האָט אַנגעהויבן צו ליינען הויך אויפן קול. דאָס קאַפּיטל איז געווען אַנגעשריבן אינעם סטיל פון די גרויסע גריכישע שריפטשטעלער, און פּלוטאַרכ האָט זיך דאָ באַמיט צו דערגרייכן דאָס איידעלע און געמיטפולע שיינקייט פונעם

פלאטאנישן גריכיש. און ער האט געגלייבט, אז ער האט עס באוויזן צו טאן. דאס קאפיטל איז פול געווען מיט ציטאטן פון די אַלטע גריי-כישע פילאָזאָפּן, און זיי האָבן זיך אַרײַנגעפלאַכטן אין פלוטאַרכס אייגענע געדאַנקען מיט אַ וואונדערלעכער האַרמאָניע ווי זיי וואָלטן געפלאַסן פון איין און דעם זעלביקן קוואַל. פלוטאַרך האָט געפילט אַן אינערלעכע שטאַלצע באַפרידיקונג פון אַט-אַ-דער טאַט פון זיין פעדער. שוין ביי די ערשטע זאַצן האָט אַנכײַעס אַנגעהויבן אַרױסצווײַזן אַ ווידערשפּע-ניקע אומרואיקייט. וואָס ווייטער פלוטאַרך האָט געפרוּאוּט צו לײַענען איז אַנכײַעס גאַר מיט אַ מאַל אױפגעשפרונגען פון זיין אַרט און אַנגע-הויבן נאַכצואווייזן גרויסע פעלערן סײַ וואָס שײַך דעם עצם פון די אַרױסגעזאַגטע געדאַנקען, סײַ וואָס שײַך די פּולקומענהייט פונעם סטיל. ער האָט אַנגעהויבן צו זידלען די פילאָזאָפּן וועמענס צײַ-טאַטן פלוטאַרך האָט מיט פיל זאַרגפעלטיקייט אויסגעזוכט. דעם סטיל און די שפּראַך וואָס האָבן פלוטאַרכן אַליין אַזוי וואוילטוענדיק געקלונגען אין די אויערן און זיי זײַנען קלאַר געפלאַסן פון זיין צונג ווי גוטער און אַלטער ווייך, האָט אַנכײַעס זיך דערלויבט אַנצורופּן מוטנע און פאַרדרייט. אין זיין ווילדער צעהיצטקייט האָט אַנכײַעס אפילו אויס-געשריגן, אַז פלאַטאָ איז סך-הכל נישט מער געווען ווי אַן אומאויפ-ריכטיקער פּלױדערזאַק, וואָרעם ער רעדט פון אַ מכלומרשט הויך-עטישן שטאַט, און דערביי לאַזט ער גאַנץ רואיק באַשטיין דעם שטאַנד פון די שקלאָפּן, ד״ה אַז דער געטלעכער פלאַטאָ האָט געהאַט זייער אַ קנאַ-פע השגה וועגן דעם ווערט פונעם מענטש. סאַקראַטעסן האָט אַנכײַעס אַנגערופּן אַן אוממאַראַלישן פאַרפירער און פאַרדאַרבער פון דער יוגנט. מיט בײַווײליקער פרייד האָט דער הינקנדיקער שקלאָפּ גערימט די אַטענער וואָס האָבן סאַקראַטעסן פאַרמשפּט צום גיפּט-בעכער.

וואָס פלוטאַרך זאַל נישט האָבן געענטפערט און באַפוילן אַנכײַעסן אויסצוהערן דעם ווייטערן פאַרלויף פונעם אַנגעשריבענעם קאַפיטל — עס האָט אויף אַנכײַעסן נישט געהאַט די מינדסטע פעולה. דער שקלאָפּ האָט זיך כסדר אַלץ ווילדער צעהיצט. דאָס מויל זײַנס האָט געשפּריצט מיט שפּײַעכץ. די אויגן האָבן ביי אים אומהײמלעך געפּינקלט. דאָס באַהאַרטע רױע פנים איז אים געוואָרן נאַס און העסלעך. פלוטאַרך האָט ענדלעך אומגעדולדיק און גערייצט אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט, צוריק אַרײַנגעלייגט די באַשריבענע פּאַפירן אין דער טאַש פון זיין מאַנטל, זיך אַן אומצופרידענער אױפגעהויבן פון זיין אַרט און אַנגעהויבן צוריק אַהיים צו גיין.

אים פון הינטן האָט אַנכײַעס נאַכגעהינקט, און אַלץ כסדר נישט אױפגעהערט צו רעדן.

פלוטאָרד האָט זיך געמאַכט נישט הערן. ער האָט זיך געפילט נישט גוט. און זיין געמיט איז געווען פול מיט אַ טונקעלע און נאַגנדיקע בייזקייט. ער האָט געטראַכט ביי זיך אין האַרצן, צי ער האָט בכלל ריכטיק גע- האַנדלט אַנצופאַרטרויען זיינע טיפּסטע געדאַנקען אַט-אַ-דעם אומהיימ- לעכן און פאַרביסענעם שקלאַף. אים, אַנכיזעסן, האָט ער געגלייבט צו קאַנען אַנטפלעקן די טיפּענישן פון זיין נשמה. איז עס נישט געווען אַ ביסל איבעראַייליק און נאַאיוו? פלוטאָרד האָט אפילו מיט אַ מאַל היפּש חרטה געקריגן דערויף, וואָס ער האָט אַנכיזעסן איבערהויפּט געקויפט און אַריינגעברענגט דעם דאָזיקן שקלאַף אונטער דעם היימישן באַלקן פון זיין הויז. אַנכיזעס באַמיט זיך אומישנע און מיט באַשיינ- פערלעכער שאַדן-פרייד אים צו שטערן די אינערלעכע רו און דאָס שטילע און קלאַרע גלייכגעוויכט פון גייסט וואָס אַ רייפער שריפטשטע- לער באַדאַרף אומבאַדינגט נייטיק צו האָבן צו שרייבן וועגן די העכסטע ווערטן פון דער עטיק. ניין, דער דאָזיקער הינקנדיקער שקלאַף איז זיכער אויף אים אַנגעשיקט געוואָרן ווי אַ בייזער דעמאָן. אין פלוטאָרדן האָט פאַמעלעך אַנגעהויבן אויסצוואַקסטן אַ טעמפער האָס צו אַנכיזעסן. פלוטאָרד האָט זיך אפילו דערמאַנט אין דער אַרכידיע, און אין דעם פשוטן אַפּאַלאַ-בילד אינעם טעמפל פון כאַרינעאַ וועמעס פריסטער ער איז, ער האָט זיך דערמאַנט אין זיינע אייגענע געדאַנקען — די וואונ- דערלעכע בלומען פון זיין עלטער וועגן מאַראַל און וועגן דער גרויסער ליבע צו אַלע קרעאַטורן. אָבער פונדעסטוועגן — דעם פונדעסטוועגן האָט פלוטאָרד געטראַכט מיט טיפּער ערפורכטיקייט — דער געטלעכער פלאַטאַ וואָס האָט אין זיינע וועלט-דערקענטענישן דערלאַנגט צו די סוב- סטאַנצן פון די העכסטע עקזיסטענץ-אידיען האָט ביי זיך נישט גע- קאַנט פועלן אַפּצושאַפן אין זיין אידעאַלן שטאַט דעם שטאַנד פון די שקלאַפן. און וועלכער חכם — פלוטאָרד האָט זיך ביטער אויסגע- שמייכלט — קאָן האָבן אין זיך די אַמביציע צו זיין קליגער און דער- קענטעניש-רייכער ווי דער גרעסטער פון אַלע פּילאַזאָפן?

פלוטאָרד האָט זיך אַפּגעשטעלט אויף אַ רגע, זיך אומגעדרייט און אַ קוק געטאָן אויף אַנכיזעסן. אַנכיזעס האָט נישט אויפגעהערט צו רעדן. פלוטאָרד האָט אַנגעהויבן ווייטער צו גיין און ווי צו זיך אַ מאַך גע- טאָן מיט דער האַנט. דערביי איז אים געקומען אויפן זינען דאָס וואָרט פון אומשטערבלעכן דעמאָקריט, נעמעלעך, אַז אין דער קעגנזאָרטיקער מלוכה-אַרדענונג איז נישט אַנדערש מעגלעך, נאָר אַז די מאַכטהאַבער זאָלן טאָן אומרעכט, הגם פּערזענלעך קאַנען זיי זיין די בעסטע מענטשן. דעמאָקריט, וואָס זעט די לעצטע סובסטאַנץ נישט אין דער העכסטער

איביקער אידייע נאָר אין דעם קליינעם און אייביקן אַטאַם, איז דאָ פּול־שטענדיק מסכים מיט פּלאַטאָן. ניין, אין דער הינזיכט פון זייערע באַ־ציאונגען צו שקלאַפּן האָבן די אַלטע פּילאָזאָפּן דאָך ביי זיך נישט גע־קאָנט פּוועלן צו זאָגן דאָס ענדגילטיקע וואָרט...

אין דער היים איז פּלוטאַרך גלייך אַוועק אין זיין ביבליאָטעק־חדר, ער האָט זיך אַ מידער אַנידערגעזעצט אויף אַ גרויסע מאַרמאַרנע שטול און שווער געאַטעמט, ער האָט מיט אַ בייזן טאָן באַפוילן אַנזיכטן אים צו ברענגען אַ בעכער מיט לייכטן גריכישן וויין געמישט מיט וואַסער. פּלוטאַרך האָט געגלייבט, אַז אַט־אַ־דאָס זיסע און מילדע געטראַנק וועט אים אויפהייטערן.

נאָך אַ קליינע וויילע איז אַנזיכט צוריק געקומען, אין זיינע הענט וואָס האָבן כּסדר געציטערט פון אויפּרעגונג האָט ער געטראַגן דעם בעכער מיט וויין. ער האָט נאָך שטאַרקער געהינקט ווי תּמיד און גיט אויפּגעהערט צו רעדן. צוקומענדיק נעענטער צו פּלוטאַרכן און ווילנדיק אים דערלאָנגען דעם בעכער האָט זיך אַנזיכט מיט אַ מאַל אָן עפעס געשטרויכלט. ס'האָט זיך געהערט אַ קלינגענדיקער קלאַפּ אויפן דיל, גלייך ווי אַ סך האַרפע־זייטן וואַלטן געפּלאַצט. אַנזיכט איז דערביי אומגעפאַלן און אויסגעגאַסן דעם פּולן וויין־בעכער אויף פּלוטאַרנס געוואַנט.

דאָס, אין וואָס אַנזיכט האָט זיך געשטרויכלט און עס צעבראַכן, איז געווען אַן אַלטע וואַזע פון קונסטפּולער אַטישער פּאַבריקאַט. וואונ־דערפּולע קיראַמיק, אויף איר בויך איז מיט שוואַרצע און רויטע ליניעס געווען געצייכנט ווי אַזוי אַגאַמעמאַן איז מקריב זיין טאַכטער איפּיגעניע. מ'האָט געזען דעם ים און דאָס גאַנצע טראַגישע בילד פון דער אַפּע־רונג. די וואַזע איז געווען איינע פון די קונסט־קעגנשטאַנדן וואָס פּלו־טאַרך האָט פּאַרמאַגט, און זי איז זאַרגפּעלטיק געווען אַוועקגעשטעלט צווישן די מאַרמאַר־געשטעלן מיט ביכער־ראַלן.

פּלוטאַרך איז אויפּגעשפרונגען פון זיין אַרט. ער האָט אַ קוק געטאָן אויפן שאַדן. זיינע הענט, וואָס האָבן געציטערט, האָבן פעטלעך געקלעפט פונעם פּאַרגאַטענעם וויין, אין זיינע שלייפן האָט ער געפּילט קאַלטן שווייט.

— וואָס האָסטו געטאָן? האָט פּלוטאַרך אויפּגעשריגן ווי נישט מיט זיין קול.

ליגנדיק אויף דער ערד צווישן די שאַרבענעס פון דער צעבראַכענער וואַזע, האָט אַנזיכט אויפּגעהויבן זיין ווילדן צעקנודערטן סאַטיר־קאַפּ צו פּלוטאַרכן:

— כ'האב צעבראָכן אַ קונסט־ווערק, האָר, האָט אַנכיוועס געענטפערט מיטן טאָן פון זיינע פריערדיקע רייד. די קונסט־ווערק זיינען די גרעסטע פאַרפירער פונעם מענטש. וואָרעם זיי דערציילן ליגערישע טאָטן פון אַ וועלט וואָס איז אַליין נישט מער ווי אַן אייביקע טאַטלאָזיקייט. די שיינקייט, האָר, איז די אויסגעלאָסענע טאַכטער פון דער פאַרבלענדער־ניש. די שיינקייט פאַרשטעלט אונדז דאָס ליכט פון דער דערקענטעניש, גלייך ווי דער וואַלקן וואָס פאַרשטעלט דאָס ליכט פון דער זון. די מלחמה פון טראַיאַ איז קיינמאַל ניט געפירט געוואָרן, און האַמער, אַזוי צו זאָגן דער קייניג פון די דיכטער, איז סך־הכל דער גרעסטער און שעדלעכסטער ליגנער וואָס האָט ווען עס איז אַ מאַל עקזיסטירט. ער האָט די דאָזיקע אויסגעטראַכטע מלחמה וואונדערלעך זיס און וואונדערלעך פאַלש באַזונגען אין זיינע געזאַנגען, און לאַזט דאָרט קעמפן העלדן און פולטוען טאָטן וואָס זיינען נישט מער געווען ווי די שאַטנס פון זיין ליגערישן ווילן. דאָס קונסט־ווערק וואָס ליגט דאָ צעבראָכן, איז צעבראָכן געוואָרן מיט פולשטענדיקן רעכט. עס האָט געוואַלט פאַראַייביקן פאַר אַלע צייטן אַ מעשה פון אַ וועלטליגנער וואָס אַליין איז ער געווען שטאַק־בלינד ווי די נאַכט און האָט געהאַט די אומפאַרשעמטע חוצפה זיך אַנצורפן דער זענער. ער האָט צומאַל נישט געזען זיין איר־גענע נאַז און געלעבט ווי אַ בעטלער, און האָט זיך גענומען דעם מוט צו דערציילן וואָס עס טוט זיך אויפן אַלימפ און ווי אַזוי עס עסן זיי־ערע מאַלצייטן די געטער. אַ, דער דאָזיקער האַמער האָט ביז גאָר פאַר־גרעסערט דעם פלאַנטער פון אַלע דערקענטענישן וועגן אַ וועלט וואָס קאָן סיי ווי נישט דערקענט ווערן. די ספאַרטאַנער, האָר, האָבן אויס־געראַטן די קונסטן פון זייער פאַרנופטיק לאַנד ווי מ'ראַט אויס דאָס גרעסטע ביי. די דאָזיקע פאַרנופטיקע טאַט פון די ספאַרטאַנער איז באמת ווערט צו לויבן...

פלוטאַרך האָט אינגאַנצן געציטערט מיט זיין לייב. פון זיין ווייסן גריכישן געוואַנט האָט געטריפט דער וויין. ער האָט באַוועגט מיט די בלייכע לעפצן און געקוקט אויפן שקלאַף וואָס איז געלעגן אויפן דיל צווישן די שאַרבענעס און כסדר נישט אויפגעהערט צו רעדן. פלוטאַרך האָט פלוצים אַ פאַטש געטאָן מיט די הענט.

זיין צווייטער שקלאַף אַבזיווס, אַ הויכער, טונקעלער און קרעפ־טיקער עטיאָפיער, איז אויפגעטראַטן אויף דער שוועל פונעם ביבליאָטעק־חדר.

— פיר דעם שקלאַף אַנכיוועס אַרויס אויפן הויף, האָט פלוטאַרך הויך און שטרענג באַפוילן ציילנדיק יעדעס וואָרט, דאָרט וועסטו אים,

אַביזיוס, געבן צוואַנציק שטאַרקע שמיץ מיט פייכטע ריטער. געשמיסן זאָל ער ווערן אויפן נאַקעטן טייל פון אויבערשטן קערפער, אַזוי ווי מען שמייסט שקלאָפן. ווען אַלץ וועט זיין גרייט צו דער עקזעקוציע און דו וועסט האַלטן ביים שמייסן זאָלסטו מיך רופן.

דער עטיאָפיער האָט אַנכיזעסן אויפגעהויבן פונעם דיל ווי מ'הייבט אויף אַ ווינציק בינטל ביינער און אים שנעל אַרויסגעטראָגן פונעם ביבליאָטעק-חדר.

אין אַ היפשע וויילע אַרום האָט זיך דער עטיאָפיער ווידער באַוויזן אויף דער שוועל.

— האָר, האָט ער געזאָגט און זיינע ציינער האָבן ווייס געבלאַנקט הינטער די דיקע און צימערניג-רויטע ליפן, ס'איז אַלצדינג פאַרטיק. איך וואָרט נאָר אויף דיינע באַפעלן.

פלוטאָרן האָט זיך פאַמעלעך אויפגעהויבן פון דער מאַרמאָרנער שטול. מיט רואיקע און לאַנגזאַמע טריט איז ער נאַכגעגאַנגען דעם שקלאָף.

אויפן הויף איז אַנכיזעס מיט אַ פולשטענדיק נאַקעטן אויבער-קערפער געווען צוגעבונדן מיט אַ שטריק צו אַ קליינער דאָרישער זייל וואָס איז געשטאַנען האַרט לעבן ברונעם. אַנכיזעס האָט זיין קאַפּ פעסט צוגעדריקט צום געשטיין ווי ער וואָלט זיך געוואָלט דאָרט קילן. זיין אויסטערליש דאָרער און שטאַרק-באַהאַרטער גוף איז געווען אויסגע-דרייט מיט די פלייצעס צום הויף.

אויפן ראַנד פונעם ברונעם זיינען געלעגן פייכטע ריטער. אַביזיוס האָט גענומען די ריטער אין זיינע גרויסע טונקעלע הענט אַריין.

— האָר, האָט פלוצלינג געזאָגט אַנכיזעס און אויסגעדרייט צו פלוטאָרן זיין ווילד-צעקנוידערטן סאַטיר-קאַפּ, — אַזוי ווי איר האָט נישט וואָס צו טאָן, און אַביזיוס איז פאַרנומען מיט אייערע באַפעלן, טאָ ליענט מיר איצטער ווייטער דאָס לעצטע קאַפיטל פון אייער „מאַראַליאַ“. דער סטיל דאָרט און די אַרויסגעזאָגטע געדאַנקען זיינען נישט אַנטבלויזט פון אַ געוויסער שיינקייט.

אַביזיוס האָט דערווייל געוואָרט מיט די ריטער.

— שמייס, אַביזיוס, האָט געזאָגט פלוטאָרן, און ווענדנדיק זיך צו אַנכיזעסן האָט ער צוגעגעבן:

—כ'דארף נאר דארט צו פארריכטן עטלעכע סטיל-פעלערן אויף
וועלכע דו האסט מיך מיט רעכט אויפמערקזאם געמאכט. שפעטער
נאכן שמייסן וועל איך עס דיר איבערלייענען. שמייס, אביזיוס, האט
פלוטארך הויך אויפן קול איבערגעחזרט זיין באפעל און זיך אוועקגע-
רוקט אין א זייט.

איבער אנכיזעסעס מאגערער פלייצע האבן אנגעהויבן צו פיפן די
ריטער.

ווילנע 1940

בריוו פון י. צינבערגן צו ש. ניגערן און י. אַפּאַטאַשוו

ש. ניגערן

י. צינבערגן

(זכרונות און בריוו — צו זיין 70-טן געבוירנסטאָג)

ישראל צינבערג איז, לויט ז. רייזענס „לעקסיקאָן“, געבוירן גע-
וואָרן אין 1873. לויט דעם חשבון, וואָלט ער אין 1943 אַלט געוואָרן
70 יאָר. כּיּזאַג „ער וואָלט אַלט געוואָרן“ און ניט „ער איז אַלט געוואָרן“,
ווייל צו אונדזער טיפּסטן צער ווייסן מיר ניט צי ער לעבט. מיר האָפּן,
אַז יא; קיינער פון אונדז האָט אין די לעצטע יאָרן פון אים נישט
געהערט. אין 1938 איז ער פּאַרשוואונדן געוואָרן פון זיין וואוינונג אין
לענינגראַד, וואו ער האָט געוואוינט זינט דעם יאָר 1898 — און עד
היום ווייסן מיר ניט, וואו ער איז אַהינגעקומען . . .

איך געדענק נאָך גוט זיין וואוינונג אויף אוסאַטשאַוו פּערעאולאַק
6/6. זי איז געווען ענלעך מער אויף אַ ביבליאָטעק, ווי אויף אַ וואוי-
נונג. צענדליקער יאָרן נאַכאַנאַנד האָט ער זי יעדן אַרבעטסטאָג אינ-
דערפרי פּאַרלאָזן צו גיין אויפן באַרימטן פּוטילאַווער זאַוואַד, וואו ער האָט
געאַרבעט ווי אַ כּעמיקער; יעדן אַוונט פּלעגט ער זיך אומקערן צוריק
אַהיים און נעמען זיך פאַר זיין ליטעראַרישער און וויסנשאַפּטלעכער אַר-
בעט. ער פּלעגט זי איבעררייסן נאָר ווען ער האָט געדאַרפּט גיין אויף
אַ זיצונג — פון דער חברה מפיצי השכלה, פון דער ליטעראַרישער געזעל-
שאַפּט, פון דער פּאַלקס-פּאַרטיי, פון דער רעדאַקציע פון „וואַסכאַד“,
„יעוורעיסקאַיאַ ענציקלאָפּעדיאַ“ אָדער „פּערעזשיטאַיע“. ער איז איינער
פון די פּלייסיקסטע מענטשן, איינער פון די גרעסטע מתמידים, וואָס מיר
האַבן ווען עס איז געהאַט. נאָר אַ דאַנק אַט דער אויסערגעוואוינטלעכער
אַרבעטס-פּעאַיקייט האָט ער געקאַנט זיין אַזוי פּראָדוקטיוו, ווי ער איז
געווען; נאָר אַ דאַנק איר האָט ער, ביי די אומגינסטיקסטע תנאים,
געקאַנט פּאַרטיק ווערן מיט זיין מאַנומענטאַלער „געשיכטע פון דער לי-
טעראַטור ביי יידן“. ער האָט געאַרבעט אויף איר מיט גרויס התמדה
אין משך פון צענדליקער יאָרן. אירע אַנהייבן קאַן מען מערקן שוין אין

אזוינע סאמע ערשטע אַרבעטן זיינע, ווי די מאַנאָגראַפיע וועגן י. ב. לעוויןזאָן (1900) אָדער זיין סעריע אַרטיקלען „די זשאַראַגאַנישע ליטע-ראַטור און אירע לעזער“ אין „וואַסכאַד“, 1903. איר המשך איז געווען זיין מיטאַרבעטן אין די ליטעראַרישע אַפטיילונגען פון דער „יעוורעסקאַיאַ ענציקלאָפּעדיאַ“ (1907—1914). דער קאַלעקטיווער „איסטאַריאַ יעור רעסקאַוואַ נאַראַדאַ“ (1914) און די זאַמליכער „פּערעזשיטאַיע“, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן אינאיינעם מיט זיין נאָענטן פריינט שאול גינזבורג. אויף דער עצם „געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן“ האָט ער אָנגעהויבן צו אַרבעטן אין 1915, אין רעכטן מיטן ברען פונעם ערשטן וועלט-קריג . . . ווען אירע ערשטע בענד זיינען אַרויס (אין ווילנע, פאַרלאַג „טאַמאַר“). האָב איך געפרוואוט זיך אויסמאַלן די אַטמאָספּערע, אין וועלכע צינבערג האָט אויף זיין גרויסן ווערק געאַרבעט אין משך פון יאָרן און יאָרן:

אַ בלוטיקער מבול האָט די ערד פאַרפלייצט. און ער איז געזעסן און האָט געפאַרשט די געשיכטע פון דער ליטעראַטור. עס האָט אויס-געבראַכן די רעוואָלוציע אין רוסלאַנד, דער בירגער-קריג האָט גע-פלאַקערט, עס איז איינגעשטעלט געוואָרן די דיקטאַטור פון לעניניזם, די דיקטאַטור פון סטאַליניזם — י. צינבערג האָט געזוכט און גענישטערט אין ביבליאָטעקן, געגריבלט זיך אין אַלטע מאַנוסקריפּטן. עס האָט געפּעלט דאָס נייטיקסטע, עס איז געווען הונגער, עס איז געווען שרעק, די לופט האָט געציטערט פון די געבורטס-קרעכצן פון אַ נייער לעבנס-אַר-דענונג — ד"ר צינבערג איז נאָך אַלין געזעסן על התורה זעל העבודה. פון פעטערבורג איז געוואָרן פעטראַגראַד, פעטראַגראַד איז אין לעניני-גראַד מגולגל געוואָרן — און י. צינבערג האָט ניט אויפגעהערט צו טאָן זיין פאַרשונגס-אַרבעט. וועלטן זיינען חרוב געוואָרן, וועלטן זיינען גע-בויט געוואָרן — און כאַטש ער איז אַלעמאַל געווען אַ געזעלשאַפטלעכער טוער, אַ מענטש, וואָס האָט אַ שטאַרקן אינטערעס צו אַלין, וואָס קומט פאַר אַרום אים — האָט ער ניט אַפּגעשטעלט זיין וויסנשאַפטלעכע טעטי-קייט. וואָס איז די נפּקא מינה, ווי די שטאַט הייסט, פעטראַגראַד אָדער לעניני-גראַד; וואָס מאַכט עס אויס, ווער עס הערשט אין איר, דער צאַר, די רעוואָלוציאַנערע רעגירונג מיט קערענסקין בראש, אָדער גאַר די סאַוועטנ-מאַכט. — י. צינבערג פאַרלאָזט ניט זיין אַרבעטס-צימער אויף אוסאַטשאַו פּערעאולאַק, סיידן נאָר אין די שטונדן ווען ער איז פאַרנומען אויף דער פאַבריק פון אַמוניציע . . . בייטאַג איז ער אין אַ כעמישער לאַבאָראַטאָריע, ביינאַכט — אין דער לאַבאָראַטאָריע פון גייסט. בייטאַג — צווישן נאַטור-וויסנשאַפטלעכע אינסטרומענטן און אַפּאַראַטן, ביינאַכט — צווישן ספרים און מאַנוסקריפּטן . . . אינמיטן אַן אויפגעברויזטן ים — אַ

וויספע פון טיפער שטילקייט . . . איצט איז די שטילקייט אַרום אים שוין אַ ביסל צו טיף, זיין גורל איז אַזאַ טרויעריקער סוד, אָבער זיין לעבנס-ווערק ליגט אָפּן פאַר אונדז. מיר האָבן אַלע געלערנט און לערנען אַ סך פון זיין „געשיכטע“ וואָס לכתחילה איז זי געשריבן געוואָרן אויף רוסיש און וואָס איז פון אים אַליין דערנאָך איבערגעאַרבעט געוואָרן אויף יידיש. ווי אַ סך אַנדערע יידישע שרייבער פון זיין דור, איז ער צוויי- (און אפילו דריי-)שפראַכיק. ער האָט געשריבן אַ ביסל העברעאיש, דערהויפּט אָבער רוסיש און יידיש. געלייענט און שטודירט האָט ער זיין גאַנץ לעבן אַלץ, וואָס איז שייך צום יידישן לעבן און וואַרטשאַפּן, ווי אויך צו דער יידישער געשיכטע, — אַלץ איינס אויף וואָס פאַר אַ שפראַך עס איז גע-שריבן געוואָרן. אָבער גאַר אַ באַזונדערן אינטערעס און גאַר אַ באַ-זונדערע ליבשאַפט האָט ער אַרויסגעוויזן צו יידיש און צו דער ליטעראַ-טור אויף יידיש. מען וואַלט עס געקאָנט זען, ווען עס זאָלן אויפגעזאַמלט זיין אַלע היסטאָרישע, קריטישע און פּובליציסטישע אַר-בעטן, וואָס ער האָט געשריבן אויף רוסיש און אויף יידיש. מען קאָן עס אויך זען פון זיין קאַרעספּאָנדענץ.

און אַזוי ווי זי קאָן אונדז בכלל מאַכן נעענטער צו דעם שריפּט-שטעלער און געלערנטן, וואָס איז אַזוי ווייט פון אונדז, וועל איך, אָנ-שטאַט צו ריידן אַליין, לאָזן אים ריידן, — און וועל דאָ פאַרעפּנטלעכן אַ טייל פון זיינע בריוו צו מיר. כּוועל זיך אַריינמישן נאָר, ווען עס וועט נייטיק זיין עפעס קלאַר צו מאַכן.

כּ'האַב קאַרעספּאָנדירט מיט צינבערגן אין צוויי פאַרשיידענע פע-ריאָדן פון אונדזער ביידנס לעבן — אין דעם פאַר-מלחמה- (און פאַר-אַקטאַבער-) פעריאָד און אין דעם פעריאָד, וואָס נאָך דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע.

אַקוראַט ווען איך האָב זיך אָנגעהויבן דורכצושרייבן מיט אים, געדענק איך ניט. ניט אַלע זיינע בריוו צו מיר איז מיר געלונגען אויפצוזוכן. דער ערשטער פון די בריוו זיינע, וואָס איך האָב געפונען, איז דאָטירט 13טן אויגוסט, 1911. ער איז אָנגעקומען צו מיר אין בערן, שווייץ, — פון פעטערבורג. איך האָב זיך אָנגעהויבן דאָן אָפּצוגעבן מיט דער פאַרשונג פון יידישער ליטעראַטור-געשיכטע, דערהויפּט האָבן מיך אינ-טערעסירט די נאָענטע פאַרגייערס פון מענדעלע מוכר ספרים. כּ'האַב געהאַט ביי זיך עטלעכע ביכלעך פון א. מ. דיק; כּ'האַב אָבער געוואַלט זיך באַקענען מיט נאָך ווערק זיינע און בכלל געזוכט ידיעות וועגן אים אַליין און וועגן זיינע טשיקאַווע מעשה-ביכלעך. צווישן די, וואָס איך האָב זיך נאָכגעפרעגט ביי זיי און געבעטן ביי זיי אינפאַרמאַציע, איז געווען

אויך י. צינבערג, מיט וועלכן איך האב שוין פריער קארעספאנדירט וועגן אַנדערע ליטעראַרישע ענינים. זיין ענטפער אויף מיין אַנפּרעג איז געווען:

30/viii 1911

געערטער הער ניגער!

איך בין אייערער אַ שטיקל בעל-חוב. אויף אייער לעצטן בריוו האב איך ניט געענטפערט. איך בין אויף אַ שטיקל צייט געווען פאַרריזט, דערנאָך ווען איך בין צוריקגעקומען, בין איך געווען שטאַרק פאַרנומען און דערנאָך ווי דער שטייגער איז — פאַרגעסן. נאָר — ברוך מזכיר נשכחות! איך האב מיך פאַרט דערמאַנט און שיק אייך דעם רייסטער פון דיקס ווערק, וועלכע ער האט פאַרפאַסט ביז דעם יאָר 1868. דער שריפטשטעלער ש. מ. גינזבורג האט מיר געזאָגט, אַז אים זיינען באַקאַנט מערערע אינ-טערעסאַנטע פרטים וועגן דיקס. אפשר וואָלט כדאי געווען איר זאָלט זיך צו אים ווענדן? זיין אַדרעס איז: פעטערבורג, אַנגלי-סקי פּראָספעקט, נומ. 12.

איצט האב איך ווידער צו אייך אַ בקשה: אין דער יידישער ענציקלאָפּעדיע האב איך בדעה צו געבן אַן „ערך“ אויך מכוח אייך. וואָלט איך אייך געוואָלט בעטן מיר אין גיכן מיטצוטיילן די וויכ-טיקסטע פרטים פון אייער ביאָגראַפיע און ליטעראַרישער טעטי-קייט. אין דערוואַרטונג אויף אייער ענטפער, פאַרבלייב איך מיט דרך ארץ.

י. צינבערג.

(צושרייט)

אין „המליץ“, 1868, זייט 176, ווערן אויסגערעכנט פּאָלגנדיקע

ווערק פון דיק (אמ"ד):

דער שיין טויט; איין געשיכטע פון טערקיי; די גלאַקע פון באַגדאַד; דאָס העמדל; די פרידלעכע ברידער; מנחם דער שוואַרצוועלדער; די פרומע תרצה; די אַנטלאָפּענע טאַכטער; פחד בלילות; די טויטע האַנט; דער שנאָרער; דער פרוש פון בערדיטשעוו; דער פאַרשטויסענער; דער נסיון; איי היים; גאַטס וואונדער; חיים הנצחיים; יורש הנעלם; די שטיפמוטער; דער אברבנאל; גורות ת"ח; כבוד אב; ספורי ארץ הקדושה; קורות ירושלים; אמרי בינה; דברי יושר; אַדרת זקנים; תולדות ראטשילד; דער וויבערשער סוד; דער בדחן; דער מלמד; די עגונה; הורדוס; מעוז היים; דער וואָלפּיש; בן סדום; חייציקל אַליין; ר' שמריה גוט יום טוב ביטער; יעקילע גאַלדשלייגער; די בהלה; לאַך-פּילן; דריי לאַנגע ווינטער

נעכט; דער רענדל; דאָס דינסטמיידל; די נאַכט פון ט"ו כסליו; די פייער יורשים; די ביטערע אלמנה; חכמי יון; דער קאסט-אַפגעטענער איידעם; דער אַרויסגעטריבענער אַרעם בחור; טויט שרעק ביים ערשטן סדר; שפּאַניע; דער ישובניק; ועוד רבים כאלה.

דער שריפטשטעלער ש. מ. גינבורג, וואָס ווערט דערמאָנט אינעם בריוו, איז שאול (מאַאיסעיעוויטש) גינבורג, דער היסטאָריקער. די יידישע ענציקלאָפּעדיע, וואָס האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגיין אין פעטערבורג אין 1907. י. צינבערג איז געווען איינער פון אירע נאַענטסטע מיטאַרבעטער און רעדאַקטאָרן. ער האָט געשריבן אין איר דערהויפּט וועגן ענינים פון דער העברעאישער און יידישער ליטעראַטור.

דעם צווייטן פון די בריוו, וואָס מיר איז געלונגען אויפצוזוכן, האָב איך באַקומען אין 1913. איך בין דאָן שוין געווען אין ווילנע, וואו איך האָב רעדאַקטירט דעם מאָנאַטלעכן זשורנאַל „די אידישע וועלט“ . . . כדי דער אינהאַלט פון אַט דעם בריוו זאָל זיין מער פאַרשטענדלעך, איז נייטיק צו דערמאָנען, אַז „די יידישע וועלט“ האָט געהאַט אָנגעהויבן אַרויסצוגיין אין פעטערבורג, מערץ, 1912, און אַז י. צינבערג איז געווען איינער פון אירע גרינדערס און רעדאַקטאָרן. די איבעריקע מיטגלידער פון דער גרופּע, וואָס האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן די „יידישע וועלט“ אין דער צאָרישער הויפטשטאָט, זיינען געווען: ש. דובנאַוו, שאול גינז-בורג, ד"ר ח. ד. הורוויץ, י. עפרען (יעפרויקין) און מ. קריינין. מיט דער אויסנאַם פון ש. דובנאַוו און י. יעפרויקין, זיינען זיי אַלע שוין אויפן עולם האמת. סוף 1912 האָט דער ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין איבערגענומען דעם זשורנאַל און אים איבערגעפירט קיין ווילנע. לויטן אַפמאַך האָט די פעטערבורגער גרופּע רעזערווירט פאַר זיך דאָס רעכט פון אַלגעמיינער השגחה אויף דער געזעלשאַפּטלעכער ריכטונג און דעם כאַראַקטער פון דער מאָנאַטלעכער אויסגאַבע. אַ חוץ דעם, זיינען די געוועזענע אַרויסגעבער און רעדאַקטאָרן געווען באַרעכטיקט (און, דוכט זיך מיר, אויך מחויב) צוצושיקן יעדן מאָנאַט אַן איבערבליק איבערן יידישן לעבן („אין דער יידישער וועלט“). דעם איבערבליק האָט געוויינלעך געשריבן — פריער ד"ר ח. ד. הורוויץ, דערנאָך י. עפרען. אַנדערע מיטגלידער פון דער פעטערבורגער גרופּע, צווישן זיי י. צינבערג, האָבן פון צייט צו צייט אויך מיטגעאַרבעט אינעם זשורנאַל. גלייכצייטיק פלעגט דער אַדער יענער פון זיי — געוויינלעך איז עס געווען י. צינבערג — זיך דורכשרייבן מיט מיר און אַרויסזאָגן זיינע מיינונגען וועגן יעדן ביכל באַזונדער. קיין מוז זיינען די מיינונגען פאַר דער ווילנער רעדאַקציע

נישט געווען; דאָס זיינען געווען גאַר פריינטלעכע עצות. דער זשורנאַל איז פאַקטיש רעדאַקטירט געוואָרן אין ווילנע און נישט אין פּעטערבורג, כאָטש דאָרט האָט זיך געפונען די קאַלאָניע, וואָס האָט פאַרמעל געהאַט געוויסע רעדאַקטיר־רעכט. אפילו די „איבערבליקן“, וואָס זי פלעגט צושיקן, פלעגן אָפט רעדאַקטירט און געקירצט ווערן אין ווילנע. דערמיט דערקלערט זיך דער אָנהייב פונעם פּאַלגנדיקן בריוו:

21/VII 1913

געערטער הער ניגער!

אייער בריוו האָב איך דערהאַלטן און אים גלייך איבערגע-
שיקט ד״ר הורוויצן, וואָס וואוינט איצט אויף אַ דאָטשע (ש. גינבורג
איז איצט אין דער פּראָווינץ). בכלל איז אין די צוויי־דריי זומער-
חדשים אין פּעטערבורג זיך שווער צונויפצורעדן, מחמת דער בהלה
פון דאָטשעס.

איך מוז מודה זיין, אַז מיט אייער מיינונג, דאָס אויס מאַנגל
אין אַרט דאָרף די מאַנאַטלעכע איבערזיכט כלל ניט פאַרנעמען
איבער אַכט זייטן — בין איך גאַר ניט איינפאַרשטאַנען. איך זאָג
דאָ נאַטירלעך אַרויס בלויז מיין פּערזענלעכע מיינונג. דאָס זעק-
סטע ביכל „יידישע וועלט“ האָב איך אינגאַנצן דורכגעלייענט און
מיין מיינונג איז: צופיל וועגן ליטעראַטור און גאַנץ ווייניק וועגן
לעבן גופא. עפעס קומט דאָס ביכל אויס צו טעאָרעטיש אַקאַדעמיש,
און טאַקע דערפאַר צו בלאַס און בלוט־אַרעם! אַגב אורחא, אַ
פאַר ווערטער וועגן אייער נייעם מיטאַרבעטער N. מיר דוכט,
אַז פיל נחת וועט איר פון אים ניט האָבן. מילא, טאַלאַנט-
לאַזיקייט קען מען נאָך אַמאָל מוחל זיין, אָבער ניט ווען מע וויל

¹דאָס זעקסטע ביכל (יוני, 1913) האָט געהאַט דעם פּאַלגנדיקן איינ-
האַלט: דוד איינהאַרן: „רויטע ליליעס“ (באַלאַדע); י. ל. פּרץ: „מיינע
זכרונות“; ש. אַש: „דאָס נייע לעבן“; מ. טייטש: „לידער“; א. מ.
דיק: „מעשה גר צדק“ (כתבים); ש. ניגער: „בריוו וועגן דער נייער
יידישער ליטעראַטור“; ד״ר ר. זעליגמאַן: „הענריך היינע“; י.
לעווין: „די יידישע קאַלאָניאַזאַציע אין פּאַלעסטינע“; י. פּאַדרושניק:
„די נאַציאָנאַלע און שפּראַכפּראָגע אין בעלגיע“; מ. שאַליט: „סטאַ-
טיסטיק פון די יידישע געמיינדעס אין רוסלאַנד און אין פּוילן“; נייע
ביכער“ (1—פון דער אייראָפּעאישער ליטעראַטור; 2—פון דער העב-
רעאישער ליטעראַטור; 3—פון דער יידישער ליטעראַטור); א. יוד:
„יידישע ביכער אויף דער ביכער־אויסשטעלונג אין פּעטערבורג“; א. יוד:
דער יידישער וועלט“ — שײן: „ליכט און שאַטן“; פּאַרן חודש“...

אָט די דאָזיקע טאַלאַנטלאַזיקייט צודעקן און באַשיינען מיט חוצפה. ניט אחד העמס און ניט דוד קויגענס כבוד בין איך דאָ אויסן, נאָר פשוט דעם ליטעראַרישן געשמאַק, און ׀׀׀׀ טאָן — עקלט. און ווען ער רעדט אָן חוצפה (וועגן היינען, וועגן בערגסאָנס אַ ווערק) איז ער באַנאַל און טרוקן. נאָר, ווי געזאָגט, עס איז בלויז מין פּערזענלעכע מיינונג.

לאַמיר בעסער רעדן פון פּערזענלעכע זאַכן. איך האָב ערשט די טעג פרייע צייט געהאַט דורכצוליינען בערגעלסאָנס „נאָך אַלע-מען“. אַ ווערק איז דאָס, און אַ זייער וויכטיק ווערק. זייט דעם „אַרום וואַקזאַל“ האָט ער געמאַכט ריזיקן פאַרשריט. אויב בער-געלסאָן איז אין ווילנע, טאָ זייט אַזוי גוט און גיט אים איבער פון מיין נאָמען אַ „יישר כּוח“. וועגן דעם ווערק מוז מען אומבאַ-דינגט שרייבן. און איך בעט אייך טאַקע מיר מעלדן אויב איר קלייבט זיך וועגן „נאָך אַלעמען“ צו רעדן אין דער „יידישער וועלט“. אויב יאָ, זעט זשע למ"ה ניט קיין נאַטיץ — דוד בערגעלסאָן און מירל הורוויץ האָבן פאַרדינט אַ ספּעציעלן אַרטיקל. טאַמער אַבער ניט, בעט איך אייך אויך צו מעלדן: וועל איך דעמאָלסט, ווי איך האָב קיין צייט ניט, אַנגורטן מיינע לענדן און מכריז און מודיע זיין דעם יידישן לעזער: מזל טוב אייך! דער יידישער מאַדער-נער ראַמאַן איז אין אַ גליקלעכער שעה געבוירן געוואָרן. איידער איך ענדיק, נאָך אַ קליינע שאלה: וואָס הערט זיך מכוח מיין בקשה וועגן 10-15 באַזונדערע אַפּדרוקן פון מיין „קול מבשר און זיין צייט“?

וועגן אייער פאַרשלאַג, די פּראָגרעסיווע רוסישע פּרעסע זאָל די „יידישע וועלט“ ניט פאַרשווייגן, וועלן מיר דאָ זען עפעס טאָן. מיט דרך ארץ

י. צינבערג

אין אַ וואַך אַרום נאָך דעם בריוו פון 21טן יולי, 1913, האָב איך באַקומען דאָס פּאַלגנדיקע קאַרטל פון ניי-דובעלן, אַ זומער-רעסאַרט ניט ווייט פון ריגע:

30/vii ניי-דובעלן

געערטער הער ניגער!

איר האָט מיר אפילו אויף מיין בריוו ניט געענטפּערט, נאָר פון אייער אַרטיקל אין 7טן ביכל¹ בין איך מיר משער, אַז איר

¹געדרוקט אין „דער יידישער וועלט“, 1913, 1, 2, 3.

רעכנט צו שרייבן וועגן „נאך אלעמען“. איצט נאך אַ בקשה: שרייבט מיר, און טאקע תיכף ומיד, אויב איר רעכנט אויך צו שרייבן וועגן ריבקינס „וועליזשער בלוט בלבול“. איך האב אים שוין לאנג פארשפראכן צו שרייבן וועגן זיין ראמאן, נאָר אַלץ קיין צייט ניט געהאַט. אויב איר רעכנט צו שרייבן וועגן אים, איז מה טוב, וועל איך שוין דערמיט יוצא זיין, ובאם נישט, האָב איך דאָ אין דובלען יאָ צייט, וואָלט איך געשריבן וועגן דעם ענין אַן אַרטיקל. על כן שרייבט תיכף אַן ענטפער. אויב איר וועט שרייבן וואָלט איך אוודאי צופרידענער געווען, ווייל איך האָב פיינט צו שרייבן ווען איך חוז ניט ווען איך וויל. מיט גרויס פאַרגעניגן האָב איך געלייענט אין לעצטן נומער אימבערס לידער. עס שמעקט פון זיי מיט טוי און מיט יוגנט און נאָך מיט עפעס וואָס הייסט טאַלאַנט.

מיט אַכטונג

י. צינבערג

אין אַ פאַר חדשים אַרום האָט ער זיך ווידער אַמאָל אומגעקערט צו דער טעמע וועגן ד״ר ה. ד. הורוויצעס איבערזיכטן „אין דער יידישער וועלט“, ער האָט אַבער אַנגערירט אויך אַנדערע ליטעראַרישע ענינים.

9/1913

געערטער ה' ניגער!

באשר דער זומער־סעזאָן איז שוין בשלום אַריבער, זיינען מיר, פעטערבורגער מיטגלידער פונעם קאַלעגיום, זיך צונויפגעקומען בפונדק אחד, און אַרומגעשמועסט די ענינים וואָס זיינען נוגע די „יידישע וועלט“. דער ד״ר הורוויץ האָט אונדז מיטגעטיילט וועגן דעם קליינעם סכסוך, וואָס ער האָט געהאַט מיט אייך, צוליב זיין לעצטער איבערזיכט. מיר אַלע האָבן מסכים געווען בהסכם כולם, אַז בכלל דאַרף די איבערזיכט געדרוקט ווערן ניט מאַחורי הפרגוד, פון יענער זייט ביבליאָגראַפיע, וואו עס דרוקן זיך שוין לויטער קליר־ניקייטן, בכדי שלא להוציא את הניר חלק. מיר זיינען דער מיינונג, אַז אַ מאַנאַטלעכע איבערזיכט פון יידישן לעבן דאַרף אין אַ יידישער צייטשריפט פאַרנעמען אַ מער בכבודיקן פלאַץ. דאָס איז ראשית. איצט מכוח רסוק אברים. אַרויסוואַרפן גאַנצע שטי־קער פון דער „איבערזיכט“ אויס דעם איינציקן טעם וואָס עס מאַנגלט אַן אַרט איז לויט אונדזער מיינונג, ניט ריכטיק. אין

„בריוו וועגן דער נייער יידישער ליטעראַטור“.

שלימסטן פאל וואלט מען געקענט דעם „פלאגש בגבעה“⁴, אדער אן אנדערע נאטיץ אפלייגן אויף א מאנאט. נאָר וואָס ס'איז געווען איז פאַרפאַלן. דער ה' הורוויץ איז מרוצה צו שרייבן די איבער-זיכט פאַרן 9טן ביכל, און איר אינהאַלט איז אַרומגערעדט געוואָרן ביי אונדז אין קאַלעגיום. מיר בעטן אייך אָבער, דאָס מאָל די איבערזיכט שוין ניט לייגן אויפן סדומער בעטל און דרוקן זי גאַנצערע הייט. ניט רייסן פון איר שטיקער. עד כאן בשם הקאַלעגיום. אים אַלגעמיינעם מאַכט דאָס 8טע ביכל אַ גוטן אינדרוק. וועגן אייניקע פרטים וואָלט יאָ כדאי געווען צו ריידן, נאָר איך רעכן אַז אין גיכן וועט אייך אויסקומען זיך אַראַפּפאַפּן קיין פע-טערבורג, וועלן מיר שוין וועגן אַליץ אַנשמועסן. ווי געפעלט אייך די מעשה צייטלין?⁵ עס עקלט ממש, און, דעם אמת מוז איך זאָגן, איך ווייס ניט ווער עס פירט זיך דאָביי עקלאַפּטער: דער „פריינד“ צי יצקן.

מיט דרך ארץ.

י. צינבערג.

4/xii (1913)

געערטער ה' ניגער!

די איבערזיכט (פאַר דער „ידישער וועלט“ — ש. נ.) וועט העכסט וואַרשיינלעך אויך דאָס מאָל ה' עפרען שרייבן. די טעג וועלן מיר וועגן דעם האָבן אַ רעדאַקציאָנעלע זיצונג. אויך בין איך אייך פאַראויס מודיע, אַז פאַר דעם לעצטן ביכל (פון יאָר — ש. נ.) איז פון אונדז באַשטעלט אַ ספּעציעלער אַרטיקל מכוח דעם יובל פון דער בילדונגס חברה, וואָרען מיט דער קליינער נאָטיץ אין פאַריקן ביכל איז מען נאָך כלל ניט יוצא געווען. ווי מע זאָל זיך ניט פאַרהאַלטן צו דער טעטיקייט פון דער דאָזיקער חברה, יעדנפאַלס איז איר יובל אַ וויכטיקע דערשיינונג, וועלכע דאַרף

⁴ אַ שאַרפע פּאָלעמישע נאָטיץ „פלאגש בגבעה אין רחובות“ פון שלום אַש, געדרוקט אין אויגוסט, 1913.

⁵ פּערזענלעכע אַנפּאַלן אויף הלל צייטלינען אין דער וואַרשעווער פּרעסע, אַנפּאַלן, וואָס האָבן געפורט צו אַ פאַרביטערטער פּאָלעמיק צווישן „דעם פריינד“ וואָס איז דאָן שוין אַרויסגעגאַנגען אין וואַרשע און ש. יאַצקאַנען, דעם אַרויסגעבער און רעדאַקטאָר פון „היינט“.

⁶ עס רעדט זיך וועגן דעם 50-יעריקן יוביליי פון דער חברה מפיצי השכלה. דער אַרטיקל („די גלגוליס פון אונדזער קולטור“) איז פאַר-פּונטלעכט געוואָרן אין דעצעמבער, 1913.

באהאנדלט ווערן ערנסט און מיט זאך־קענטניס אין א ספעציעלן אַרטיקל. דעם באַטרעפנדן אַרטיקל שרייבט (וו. לאַצקי) בער־טאַלדי, און איר וועט אים אין גיכן דערהאַלטן.
מיט אַכטונג.

י. צינבערג.

צוליב דער חברה מפיצי השכלה און אירע שול־טעטיקייטן ערב דעם ערשטן וועלט־קריג איז שיר ניט צעשטערט געוואָרן דעם שלום־בית צווישן דער רעדאַקציע פון דער „ידישער וועלט“ אין ווילנע און אירע ראַטגעבערס אין פעטערבורג. „ווילנע“ האָט אַ שטאַרקן אַנטייל גענומען אינעם קאַמף, וואָס האָט זיך דאַן געפירט פאַר דער מאַדערניזירונג און דעמאָקראַטיזירונג פון דער ידישער שול און פאַר יידיש. ווי אירן אַ וויכטיקן לימוד און דער שפראַך פון לימודים. צווישן די ראַטגעבערס פון דער „ידישער וועלט“ אין פעטערבורג זיינען די מיינונגען געווען צעטיילט: ש. גינבורג און מ. קריינין — אגב, אַקטיווע מיטגלידער פון דעם צענטראַלן קאָמיטעט פון דער ידישער בילדונגס־געזעלשאַפט — דער קאָמפּס־אַרענע פון דער ידישער דערציאונג אין יענער צייט — האָבן נאָר טיילווייז געשטיצט די פּאָדערונגען פון די יידישיסטן; נע־ענטער צו זיי איז געשטאַנען י. צינבערג. גאָר נאָענט — י. עפרען. און אַזוי ווי אין יענער צייט 22־25טן דעצעמבער, 1913) איז גראַד פאַרגע־קומען אין פעטערבורג אַ באַראַטונג פון דער חברה מפיצי השכלה, אַ באַ־ראַטונג, אויף וועלכער די יידישיסטן, ובתוכם דער רעדאַקטאָר פון „דער ידישער וועלט“, זיינען שאַרף אַרויסגעטרעטן קעגן דער אַלטער, קאַנ־סערוואַטיווער, פירערשאַפט פון דער חברה. — זיינען די באַציאונגען צווישן „ווילנע“ און אַ טייל מיטגלידער פון דער פעטערבורגער „ידישע וועלט“־גרופע געוואָרן אַ היפש ביסל אַנגעצויגן. נאָך דעם פּאַלעמישן אַרטיקל („דער קאַמף אויף דער באַראַטונג פון דער חברה מפיצי השכלה“), וואָס דער שרייבער פון די שורות האָט, אונטער דעם פּסעו־דאָנים „אילוני“ פאַרעפנטלעכט אין דער „ידישער וועלט“ (יאַנואַר, 1914), — איז די אַנגעצויגנקייט פון די באַציאונגען צווישן אים און אַ טייל פעטערבורגער קאַלעגן נאָך גרעסער געוואָרן. און דאָס האָט געפירט צו אַ ספעציעלן בריוו־אויסטייש. אַן אַנצוהערעניש אויף אים איז דאָ אין צינבערגס פּאַלגנדיקן בריוו:

23/1 1914

געערטער ה' ניגער!

אייער בריוו האָב איך קודם כל איבערגעשיקט ה' גינבורגן.
אין דעם ענין וועגן וועלכן איר שרייבט, איז ער דאָך אַלס קאָמיטעט־

מיטגליד, וואָס האָט אַנטייל גענומען אין דער באַראַטונג, מער פאַראַינטערעסירט ווי איך. ער איז אַ שטיקל נוגע דבּר. איך ווידער בין אַ זייט(יקער) מענטש. וואָס נוגע ווידער מיין פּער־זענלעכער מיינונג... נאָר וועגן דעם איז צו לאַנג צו ריידן. איך רעכן אָבער, אַז מיט אייך און מיט אייער גלייכן וואָלט מיר ניט שווער געווען זיך צונויפּרעדן וועגן דער וויכטיקער פּראַגע פון פּאַלקשול. מיט די אידיען פאַרטרעטער אָבער פון דעם ב' (בונד) וואָלט דאָס מיר שוין אַנגעקומען פיל שווערער, פשוט דער־פאַר, וואָס מיר האָבן שוין צו פאַרשיידענע באַגריפּן וועגן נאַציאָ־נאַלע קולטור און איר באַדייטונג. איך בין דאָך גופּא אין מיינע יונגע יאָרן אַ שטיק צייט אין מאַרקסיסטישן קלייזל געגאַנגען ביז איך האָב ניט איינגעזען, אַז אינעם דאַרטיקן סידור פעלן זייער וויכטיקע תּפּילות... נאָר וועגן דעם איז איצט נישט כּדאי מאַריך צו זיין, און איך גיי איבער צו דעם אַנדערן ענין. וועגן די „וואַרשע־ווער צייטונג“ וועל איך נאָטירלעך געבן אַן אַרטיקל פאַרן „פּנקס“.¹ אין דעם אַרטיקל וועל איך אויך דערציילן ווי אַזוי מע האָט נאָך אום אַנפאַנג פונעם 19טן יאָרהונדערט געזאָלט גרינדן אַ יידישע ציי־טונג אין ווילנע, דערנאָך ווי אַזוי אין יאָר 1823 עס האָט אַנגעפּאַנגען צו דערשיינען אין וואַרשע דער „באַבאַכטער און דער וויכסל“ און ערשט דערנאָך איבערגיין צו דער „וואַרשעווער צייטונג“. פאַר אַ צווייטן ביכל „יידישע וועלט“ האָב איך בדעה צו געבן אַן אַר־טיקל וועגן אלעזר שולמאַנס ווערק,² וואָס איז ערשט ניט לאַנג דערשינען, און אגב אורחא זיך אַפּשטעלן אויף טבּיובס טאַקט־לאַזע, אָדער פשוט גערעדט — אומפּאַרשעמטע פאַררעדע צו דעם דאָזיקן בוך. ביי אונדז איז אַלץ מעגלעך, ביי אונדז איז רעכט, אַז אַ מענטש וואָס באַרימט זיך אַז „מעולם לא טנפתי את עטי בשפת זשרגון“ זאָל ווערן אַ רעדאַקטאָר פון אַ בוך וואָס איז זיך מתעסק מיט דער געשיכטע פון דער דאָזיקער שפּראַך און איר ליטעראַטור. איך בעט אייך אָבער מיר תּיכּף מודיע צו זיין, אפּשר האָט איר שוין ביי אימעצן באַשטעלט אַן אַרטיקל וועגן דעם דאָזיקן בוך, וועל איך דאָן וועגן אַן אַנדער אַרטיקל טראַכטן.

מיט אַכטונג,

י. צינבערג.

¹דער צווייטער באַנד „פּנקס“, יאָרבּוך פאַר דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור און שפּראַך, וואָס האָט זיך דאָן געגרייט צום דרוק. *שפת יהודית אשכנזית וספרותה, ריגע, 1913.

דער לעצטער פון די בריוו, וועלכע שטאַמען פון דער צייט, וואָס פאַר דעם ערשטן וועלט-קריג, איז פול מיט אינטערעסאַנטע מיינונגען וועגן יידישע און אַלגעמיינע ליטעראַטור-פראַגן:

2/11 (1914)

ליבער ה' ניגער!

דאָס ערשטע ביכל „יידישע וועלט“* האָב איך נעכטן דערהאַלטן און עס מאַכט בכלל אַ גאַנץ גוטן איינדרוק; נאָר שוין צופיל המשכים, כמעט קיין איין גאַנצע זאַך, לויטער ברעקלעך, כפרט פון זשיטלאָוסקיס אַרטיקל²⁰, טאַקע ממש אַ ברעקעלע. היינט אַ פאַר ווערטער וועגן סעגאַלס אַרטיקל²¹. איך וויל דאָ כלל ניט באַרירן די פראַגע: צי איז גוט דער אַרטיקל צי ניין. איך בין נאָר דאָס אויסן: ניט בערנאַרד שאָו איז דער שריפטשטעלער, וואָס דער יידישער לעזער מוז אים שענקען זיין אויפּמערקזאַמקייט. דער יידישער לעזער נייטיקט זיך כלל ניט אין דעם דאָזיקן שריפט-שטעלער, וואָרעם וואָס קאָן אים, זאָגט מיר איך בעט אייך, שאָו געבן? איך האָב זייער מוראַ, איר וועט מיך ניט גאַנץ פאַרשטיין, וועל איך רעדן דייטלעכער. איך בין (מיט) דער מיינונג, אַז אין אַ יידישן זשורנאַל דאַרף מען געבן ספעציעלע אַרטיקלען נאָר וועגן אַזעלכע אייראָפּעאישע שריפטשטעלער, וואָס האָבן אַ קול-טורעלן אוניווערסאַלן ווערט, וואָס זייער שאַפן קען געפינען אַן אַפּקלאַנג אין די אינטימע ווינקעלעך פון דעם יידישן לעזערס נשמה. אָבער דרוקן סתם אין דער וועלט אַריין אַרטיקלען וועגן אַזוינע שריפטשטעלער ווי שאָו, וואָס האָבן פאַר ניט ענגלענדער אַ גאַנץ קנאַפן אינטערעס, איז דאָכט מיר ניט כדאי. איך בין כלל ניט אויסן דערמיט, אַז מע מוז שרייבן נאָר וועגן געניאַלע שריפט-שטעלער. אַט אַ שטייגער, די לעצטע יאָרן האָט זיך אין אייראָפּע און אויך אין רוסלאַנד געשטאַרקט דער אינטערעס צו די אַלטע דייטשישע ראַמאַנטיקער, צו דער — „ראַמאַנטישער שולע“. מע דרוקט אויפּסניי ניט נאָר די ווערק פון נאָוואַליס און שלייערמאַכער, נאָר אפילו דעם טאַלאַנטלאָזן ראַמאַן „לוצינדאַ“ פון פרידריך שלע-געל. אַט דווקא אַן אַרטיקל וועגן די דאָזיקע אַלטע ראַמאַנטיקער וואַלט געווען זייער כדאי צו געבן אין אַ יידישן זשורנאַל, און דאָס ניט נאָר דערפאַר, וואָס אויך אין אונדזער נייער ליטעראַטור איז

* יאַנאַר, 1914.

²⁰ „ווען און ווי אַזוי איך בין גשוואָרן אַ יידישיסט“.

²¹ דײַר ל. סעגאַל: „בערנאַרד שאָו“.

צו באַמערקן אַ ראַמאַנטישע שטימונג; ניין, איך רעכן גלאַט עס וואַלט געווען זייער אינטערעסאַנט צו פאַרגלייכן די גרונטשטיי-מונגען פון יענע דייטשישע ראַמאַנטיקער מיט די הויפטשטימונג פון אונדזער דעמאָלטיקן חסידות. און אַז איר וועט ניט לאַכן פון מיר, וועל איך אייך זאָגן אָפּ, אַז לויט מיין גוסט, האָבן ר' נחמן בראַצלאַווערס מעשות אַ גרויסע קרבות מיט פילע זייטן פון נאַ-וואַליסעס ווערק, פון נאַוואַליסעס פאַנטאַזיעס . . . איך פאַרהאַף, אַז איצט פאַרשטייט איר שוין וואָס איך מיינ, און וואָס איך בין אויסן.

איצט ווענד איך מיך צו אייך מכוח אַן ענין וואָס איז הויפט-זעכלעך מיך אַליין נוגע. אין גיכן וועל איך אַנפאַנגען צו דרוקן אין רוסישן דאָס ערשטע בוך פון מיין ווערק וועגן דער פּעריאָדישער פרעסע און געזעלשאַפטלעכע שטרעמונגען ביי יידן אין רוסלאַנד¹², איך רעכן, עס וואַלט כדאי געווען אַרויסצוגעבן דאָס דאָזיקע ווערק אויך אין יידישן. וואַלט איך ביי אייך קודם כל געוואַלט פּרעגן צי וואַלט ה' קלעצקין אַזאָ ווערק אַרויסגעגעבן, און אויף וואָ-סערע באַדינגונגען?

מיט דרך ארץ,

י. צינבערג.

אַלע ווייטערדיקע בריוו שטאַמען פון די יאָרן, וואָס נאָך דער אַק-טאַבער-רעוואָלוציע, און עס ווערן אין זיי אַנגערירט דערהויפּט אַנגע-לעגנהייטן פונעם יידיש ליטעראַרישן לעבן אין סאָוועט-רוסלאַנד, פון איין זייט, און אין אַמעריקע, פון דער אַנדער זייט. איינער פון די קאַרעס-פאַנדענטן אי זאָן שוין געווען אין אַמעריקע, און סוף 1920 האָט אויך י. צינבערג געטראַכט — און זייער ערנסט געטראַכט — וועגן איבער-וואַנדערן קיין ניו-יאָרק. ער האָט מיר געשריבן וועגן דעם גאַנצע דריי בריוו — צוויי אויף יידיש און איינעם אויף רוסיש. ער האָט געוואַלט זיין זיכער, אַז זיין בקשה וועט דערגיין צו מיר. אין דעם בריוו אויף רוסיש האָט ער איבערגעגעבן דעם אינהאַלט פון די צוויי יידישע בריוו. די לעצטע זיינען אי ענלעך, אי ניט ענלעך איינער צו דעם אַנדערן. דערי-בער, פאַרעפנטלעכן מיר זיי ביידע. ווי דער לעזער וועט זען, — האָט צינבערג זיך אין קיין זאָך נישט געענדערט נאָך דער גרויסער איבער-קערעניש פון 1917. די איינציקע ענדערונגען, וואָס פילן זיך אין זיין קאַרעספּאַנדענץ, זיינען: ערשטנס, דאָס, וואָס ער שרייבט שוין איצט

¹² אַרויס אונטער דעם נאָמען: „איסטאַריאַ יעוורעטיקאַי פענטשאַטי וואַרסאַיאַ“, פעטראַגראַד, 1915.

„חבר“, „אנשטאט „הער“, און צווייטנס, וואָס ער רעדט וועגן זיין אייגענער לאַגע און וועגן זיך אליין בכלל — אַ זאָך, וואָס ער האָט ביז דאָן זעלטן ווען געטאָן . . . אָט זיינען די צוויי בריוו פון סוף 1920 :

26/XII 1920

געשעצטער חבר ניגער !

אין דעם היגן קאָמוניסטישן אַרבעטער קלוב, וואו איך האָב געהאַלטן עטלעכע פּאַרלעזונגען, האָב איך מיך צורעדט מיט אייניקע אַרבעטער, וואָס זיינען געקומען צו פּאַרן פון ניו-יאָרק. זיי האָבן מיר אַגב איבערגעגעבן אַ גרוס וועגן אייך און מיך בכלל אַ ביסל באַקאַנט געמאַכט מיט דעם דאָרטיקן לעבנסשטייגער. דאָס זיצן דאָ אין פעטערבורג ווייט און אַפּגעזונדערט פון יידישע קול-טור צענטרען, האָט מיר שוין פּאַקטיש פון לאַנג דערעסן, בעת דער ריזיקער ניו-יאָרקער געטאַקעסל אינטערעסירט מיך זייער שטאַרק. איך זאָג דאָך, ווי איר ווייסט אפשר, פון לאַנג נביאות, אַז מיר טרעטן אַריין אין אַ נייער תקופה ווען דער הויפּט-צענטער פון דער אידישער קולטור פּאַנגט אַן צוריק-וואַנדערן פון מזרח קיין מערב, דאָס מאַל אין ווייטן מערב — קיין אַמעריקע. אפשר האָב איך אַ טעות, נאָר ווי די מעשה איז, איך וואַלט חשק געהאַט פּרוּוואון אַפּ-ריכטן גלות און פון דעם אוסאַטשאַו-פּערעאולאַק זיך איבערפעקלען אין ניו-יאָרקער געטאַ, טאַקע מיטן גאַנצן הויזגעזינד. דאָ זיינען נאָך גורם מער פשוטע, גאַנץ מאַטעריעלע מאַטיוון אויך: עס לעבט זיך מיר דאָ איצט גאָר ניט לייכט און ביי דעם געוואַלטיקן יקרות איז אַ דוחק אין חיונה.

לכן ווענד איך זיך צו אייך מיט דער פּאַלגענדער בקשה: איר זייט דאָך אויפן אָרט, מיך קאַנט איר אויך, בעט איך אייך זייער מיר געבן אַ בריוולעכע עצה: ווי איז אייער דעה, צי לוינט פאַר מיר איך זאל זיך לאַזן קיין ניו-יאָרק; צי וועט מיר דאָרט ניט שווער אַנקומען די פּאַמיליע צו דערנערן אַלס ליטעראַט און לעק-טאַר, דאַצו נאָך אַ באַהאַונטער אין נאַטורוויסנשאַפטן, בפרט אין חכמת הכעמיע. היינט ווי האַלט עס מיט דער מאַראַלישער סביבה אין אונדזער קלייזל, ד״ה, אין דער יידישער ליטעראַטור-וועלט.

אַגב וואַלט איך אייך געוואַלט בעטן מיר שרייבן, ווי לעבט זיך אייך גופא און בכלל ווי שטייט עס אין דער ניו-יאָרקער יידישער וועלט מיט ליטעראַטור און קולטור? מיר דאָ זיינען דאָך ווי אַפּ-געשניטן פון דער גאַרער וועלט און ווייסן ניט וואָס דאָרט טוט זיך.

דאָ אין פעטערבורג איז אין דער יידישער סביבה זייער ווייניק לעבן. נאָר וואָס עס עקזיסטירט דאָ אַ יידישער אוניווערסיטעט, אין וועלכן עס באַטייליקן זיך איבער צוואַנציק לעקטאָרן. און איך אויך בתוכם. עס אינטערעסירט אייך וואַרשיינלעך, ווי שטייט עס מיט מיין געשיכטע פון דער העברעאיש-יידישער ליטעראַטור. אין רוסישן איז דער ערשטער באַנד, וואָס באַשטייט אויס פיר אַפטיילונגען און נעמט אַרום דעם גאַנצן מיטלאַלטער, — שוין פון לאַנג פאַרטיק צום דרוקן, נאָר דאָ איז איצט דרוקן פאַקטיש אוממעגלעך, בפרט נאָך ווי אַ בוך, וואָס האַלט שטאַרקע 45 דרוק-בויגן. די ערשטע אַפטיילונג פון דעם באַנד (די שפּאַניש-אַראַבישע תקופה) האָב איך מיט אַ יאָר אַנדערטהאַלבן צוריק איבערגעאַרבעט אין יידיש און זי פאַרקויפט דעם פאַלקס-פאַרלאַג¹⁸ מיט דעם תנאי, אַז ווי נאָר זיי טרעטן צו צום דרוקן, זאָל איך גלייך צוטרעטן צו די ווייטערדיקע אַפטיילונגען און אויך זיי איבעראַרבעטן אויף יידיש. דעם כתב-יד האָב איך איבערגעגעבן דובינסקין (אַ פאַר-שטייער פון דער „קולטור-ליגע“ — ש. נ.) און עד היום — אין קול ואין עונה. אין רוסישן האָב איך דערווייל פאַרטיק געמאַכט צום דרוק די ערשטע צוויי אַפטיילונגען צום צווייטן באַנד : (1) די רענעסאַנס-תקופה אין איטאַליע און (2) דער קולטור-צענטער אין טערקיי און פאַלעסטינע. איך טרעט איצט צו צו די ווייטער-דיקע צוויי אַפטיילונגען פון דעם באַנד : דער קולטור-צענטער אין דייטשלאַנד און פוילן און די אַנטשטייאונג פון דער אַלטער יידישער ליטעראַטור (אגב, דאַרט וועל איך באַריכות אַנטוויקלען דעם געדאַנק, וואָס איך האָב דורכגעפירט אין מיין אייך באַקאַנטן פאַרטראַג „נאַציאָנאַלע ליטעראַטור און פאַלקסשפּאַן“). איך באַנוץ דאָ אגב די געלעגנהייט בעטן ביי אייך אַט וואָס פאַר אַ געפּעליקייט ; איך האָב זייער נייטיק באַסינס אַנטאַלאַגיע וועגן דער יידישער לי-טעראַטור, דער עיקר האָב איך נייטיק דעם ערשטן באַנד. אַן דעם צווייטן וואַלט איך מיך געקאַנט באַגיין (איך האָב בשעתו מיך מיט אייער עקזעמפלאַר באַנוצט). עס פאַרן דאָך איצט שיירותוויז יידישע אַרבעטער פון ניר-יאָרק קיין רוסלאַנד, וואַלט איר מיר געטאָן אַ גרויסע טובה, ווען איר זאָלט מיר דורך אימעצן פון זיי וועמען מע קאָן געטרויען איבערשיקן אויף מיין רעכענונג איין עק-זעמפלאַר פון באַסינס בוך.

¹⁸ אַ פאַרלאַג, וואָס האַט באלד נאָך דער רעוואָלוציע אָנגעהויבן צו פונקציאָנירן ביי דער „קולטור ליגע“ אין אוקראַינע.

אין משך פון די לעצטע פאר יאר האב איך אויך א גאנצן צאל קלענערע וויסנשאפטלעכע פארשוונגען פארטיק געמאכט. איך קאנען באזונדערס אינטערעסירן: (1) א מאנאגראפיע (5 דרוק-בויגן בערך) וועגן דעם אלטן יידישן טעאטער ביז גאלדפאדענען; (2) גלגולים פון דעם אחשוורוש-שפיל¹⁴; (3) א גרויסער ארטיקל וועגן א דייטשישן דאקטאר פונעם 18טן יארהונדערט, וואס האט פארפאסט א זייער אינטערעסאנט ווערק אויף מאמע-לשון. די אלע ארבעטן זיינען נאך ניט געדרוקט און דרימלען ביי מיר אין שרייב-טיש. דער „פאלקס-פאלאג“ האט ביי מיר אויך געוואלט אפ-קויפן א זאמלונג פון מיינע אלטע שוין געדרוקטע אויפגעצן (,ליטע-ראטור און לעבן“ ערשטער באנד) נאר עס איז דערפון גארניט געווארן, ווייל איך בין געווען שטארק אין ספק צי וועלן זיי באלד צוטרעטן צום דרוק. נו, מע דארף הייסט עס, ענדיקן. דער בריוו איז שוין אזוי אויך צו אויסגעוואקסן. לכן — זייט מיר געזונט. מיט חברישן גרוס.

ישראל צינבערג.

עיקר שכחתי: מיין אדרעס איז נאך אלץ דער אלטער.

31/xii 1920

געשעצטער חבר ניגער!

די טעג האב איך איך געשיקט א בריוו דורכן מאסקווער קאמיסאריאט. נאר ווייל איך בין ניט גאנץ זיכער אז דער בריוו וועט דערגיין קיין ניו-יארק, שרייב איך נאך אמאל אויפן סמך: אין צווייען איז שטארקער.

אויס פילע טעמים, הן מאטעריעלע הן מאראלישע, האב איך שטארק חשק באקומען זיך געזעגענען מיט פעטערבורג און בכלל מיט רוסלאנד. און וויבאלד עמיגרירן, האלט איך אז דאס גלייכ-סטע וואלט פאר מיר געווען זיך באזעצן אין אזא גרויסן יידישן צענטער ווי ניו-יארק. אט מהאי טעמא ווענד איך זיך צו איך: איר זייט דאך אויפן ארט, מיך קאנט איר דאך אויך, לכן, בעט איך איך מיר ארויסזאגן אייער מיינונג, אויב עס לוינט פאר מיר איך זאל איבערפארן קיין ניו-יארק, צי וועט פאר מיר ניט שווער זיין צו קריגן דארט חיונה פאר מיין פאמיליע, אלס ליטעראט און לעק-טאר, וואס איז אגב באהאוונט אין נאטור-וויסנשאפטן אויך, בפרט אין חכמת הכעמיע. דאס איז מכוה דער מאטעריעלער זייט, היינט

¹⁴ פארעפנטלעכט אין „צוקונפט“, ניו-יארק, 1923. 1.

ווי האַלט עס דאָרט מיט דער ריין־מאַראַלישער זייט אין אונדזער קלייזל, דאָס הייסט אין דער יידישער ליטעראַרישער וועלט. היינט, בכדי עס זאָל מיר זיין לייכטער גובר זיין די מניעות, וואָס זיינען פאַראַנען מיטן אַרויספאַרן פון דאַנען, צי וואַלט איך אפשר געקאָנט באַקומען אָן איינלאַדונג פון עפעס אַ געזעלשאַפטלעכער אַדער קול-טורעלער שטיפטונג אין ניו־יאָרק אויף אַהין צו קומען. אַגב בעט איך אייך מיר שרייבן, ווי לעבט זיך אייך גופא און בכלל ווי שטייט עס איצט אין דער ניו־יאָרקער יידישער וועלט מיט קול-טור- און ליטעראַטור־פּראַבלעמען. מיר זיינען דאָך אַפּגעריסן פון דער גאַרער וועלט און ווייסן ניט וואָס דאָרט טוט זיך. דאָ אין פעטערבורג איז אין דער יידישער וועלט זייער ווייניק לעבן, נאָר וואָס ס'עקזיסטירט אַ יידישער אוניווערסיטעט אין וועלכן עס באַטייליקן זיך איבער 20 לעקטאָרן און איך אױך בתוכם. וויסנ־שאַפטלעך באַשעפטיקן זיך דאָ זייער ווייניקע פון אונדז — די פּאָסענדע סביבה פעלט דאָ בכלל. מע דאַרף אַרבעטן עבודת פּרד בכדי מיט פיל מאַטערניש צו באַקומען דאָס שטיקל פאַר־דאָרט ברויט. האָט מען שוין אַ פרייע שעה, ווייס מען ניט וואָס פריער צו טאָן: צי האַלץ האַקן, צי וואַסער טראָגן, צי שטיין אין אַטשערעד ביים קאַאָפּעראַטיוו וכדומה נאָך אַזעלכע באַשעפטי־קונגען. מיר גופא געלינגט עס דאָך, ניט קוקנדיק אויף אַלע מניעות, צו שרייבן מיין גרויס ווערק: געשיכטע פון דער העברע־אישי־יידישער ליטעראַטור. אין רוסישן איז דער ערשטער באַנד, וואָס באַשטייט אויס פיר אַפּטיילונגען און נעמט אַרום דעם גאַנצן מיטל־אַלטער — שוין זייט לאַנג פאַרטיק צום דרוקן; דרוקן איז אַבער דאָ אין רוסלאַנד ביי איצטיקע צושטאַנדן גאַנץ אוממעגלעך. ליגט דער כתב־יד כאַבן שאין לה הפכים. די ערשטע אַפּטיילונג פון דעם דאָזיקן באַנד (די שפּאַניש־יידיש־תּקופה) האָב איך נאָך אום זומער 1919 איבערגעאַרבעט אין יידיש און פאַרקויפט דעם קולטור פּאַלקס־פּאַרלאַג מיטן תנאי, אַז ווי נאָר זיי טרעטן צו צום דרוקן, דאַרף איך מיך נעמען גלייך צו די ווייטערדיקע אַפּטיילונגען און זיי איבעראַרבעטן אין יידיש. דעם כתב־יד האָט גענומען דובינסקי, און עד היום — מע הערט נישט מע זעט נישט. אין רוסישן שרייב איך דערווייל מיין ווערק ווייטער, און עס זיינען שוין ביי מיר פאַרטיק צום דרוקן די ערשטע צוויי אַפּטיילונגען פונעם צווייטן באַנד: 1) די רענעסאַנס־תּקופה אין איטאַליע און 2) דער קולטור־צענטער אין טערקיי און פּאַלעסטינע. איצט טרעט איך צו צו די ווייטערדיקע צוויי אַפּטיילונגען פונעם באַטרעפּנדיקן

באנד : 3) דער דייטש-פּוילישער קולטור-צענטער און 4) די אַנט-שטייאונג פון דער אַלטער יידישער ליטעראַטור.

אגב האָב איך צו אייך נאָך אַ קליינע בקשה : איך האָב זייער נייטיק באַסינס אַנטאַלאָגיע וועגן דער יידישער ליטעראַטור, בפרט דעם ערשטן טייל (אַן דעם צווייטן וואַלט איך מיך געקאַנט באַגייזן). בעט איך אייך אַט וואָס : עס פאַרן דאָך איצט גאַנץ אַפּט יידישע אַרבעטער פון ניו-יאָרק קיין רוסלאַנד ; וואַלט איר מיר געטאָן אַ גרויסע טובה ווען איר זאַלט דורך אימעצן פון זיי איבערשיקן אויף מיין רעכענונג אַן עקזעמפּלאַר פון דעם דאָזיקן בוך.

אין משך פון דער לעצטער צייט האָב איך אויך אַ גאַנצע צאָל קלענערע פאַרשונוגען גרייט געמאַכט צום דרוקן. אייך קאַנען פון זיי ספּעציעל אינטערעסירן : 1) אַ מאַנאָגראַפּיע וועגן דעם אַלטן יידישן טעאַטער ביו גאַלדפּאַדען (פאַרנעמט בערך 5 דרוק-בויגן), 2) גלגולים פון אַחשוּרוש-שפּיל, 3) אַ גרויסער אַרטיקל וועגן אַ דייטשישן דאָקטאָר פון 18טן יאָרהונדערט, וואָס האָט פאַר-פּאַסט אַן אינטערעסאַנט בוך אויף מאַמע-לשון און 4) אַ טאַגבוך. דאָס אַלץ איז נאָטירלעך נאָך ניט געדרוקט און רוט ביי מיר אין שרייבטיש. דער קיעווער פּאַלקס-פּאַרלאַנג האָט ביי מיר געזאָלט אויך אַפּקויפּן אַ זאַמלונג פון מיינע אַלטע זאַכן וואָס זיינען בשעתם דערשינען אין פּאַרשיידענע צייטשריפטן, נאָר עס איז דערפון גאַר-ניט געוואָרן, ווייל איך בין שטאַרק מסופּק געוון צי וועלן זיי באַלד צוטראַען צום דרוקן.

מיט וואָס פאַרנעמט איר זיך איצט חוץ אַלטעגלעכער אַרבעט ? צי האָט איר בדעה ווייטער דעם „פּנקס“ ארויסגעבן ? וואָס מאַכן זשיטלאַווסקי און דער אַלטער ווינטשעווסקי ? היינט וואָס טוט זיך צווישן די נייע, די יונגע, ניט אַנגעקומענע, נאָר געבוירענע דאָרטיק, וואָס זיינען שוין אויפגעוואַקסן ניט אינעם קליינעם שטעטל ערגעץ אין תּחום, נאָר אין דעם ריזיקן שמעלץ-קעסל — ניו-יאָרק !

שרייבן שרייבט מיר אַט אויף וואָס פאַר אַן אַדרעס :
אוסאַטשאַוו פּערעאולאַק, 6, וואוינונג 6.
נאָטירלעך דאַרפּט איר סאָלאַוויטשיקן מיטטיילן מיין אַדרעס :
Ковно, Литва, Министру по еврейским делам М.
Соловейчику.

דערמיט שליס איך מיין בריוו. זייט מיר געזונט.
מיט חברישן גערוס,

י. צינבערג

ג. ב. מאנשי שלומנו איז איצט דא קיינער ניטאָ. עפרויקין איז ערגעץ אין מערב-איראָפּע, יאָשונסקי, דאָכט מיר, אין באַברויסק, בעל-מחשבות איז די טעג געקומען אָהער פון קיעוו, נאָר ער פאַרט באַלד אָפּ נאָך אויסלאַנד מיט אַ ליטווישן עשעלאָן, שטיף איצט ערגעץ אין מינסק און קלייבט זיך מעבר לגבול.

ווי עס איז צו זען פון דעם קאָוונער אַדרעס, וואָס ער האָט אָנגע-געבן, האָט ער געהאַפּט צו קאָנען זיך איבערפּעקלען קיין ליטע און פון דאָרט — קיין אַמעריקע. אָבער דאָס, וואָס איז געלונגען אַנדערע יידישע שרייבער, איז צינבערגן ניט געלונגען, — און ער איז געבליבן אין לענינגראַד.

אַ געוויסע צייט האָט ער ניט געשריבן, אָדער ער האָט געשריבן — און זיינע בריוו זיינען נישט דערגאַנגען צו מיר. אין 1922, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן אין ראַטנפּאַרבאַנד די „נייע עקאָנאָמישע פּאָליטיק“ (נעפּ) און מען האָט זיך, ווי ער שרייבט, „מער געקאָנט פּאַרלאָן אויף דער פּאַסט“, האָט ער מיר ווידער אָנגעהויבן שרייבן, אָבער — שוין ניט מער וועגן פּאַרן קיין אַמעריקע.

5/11 1922

געערטער חבר!

איך האָב אייך פּאַר אַ חודש דריי געשריבן נאָר גאַנץ זיכער, אַז איר האָט מיין בריוו דערהאַלטן בין איך ניט. איצט, זאָגט מען, קאָן מען זיך אויף דער פּאַסט מער פּאַרלאָן — שרייב איך נאָך אַ מאָל.

אינעם לעבן דאָ קומען איצט פּאַר באַדייטענדע שנויים — „השיבני נאָזאָד“ צוריק צום קאָפיטאַליסטישן סדר. נאָר דעם אינטעליגענטן לעבט זיך איצט ניט פיל לייכטער ווי פריער; אין געוויסן זין — נאָך אפשר ערגער: ער פילט איצט, ווען מען קען שוין יאָ אַלץ באַקומען אַבי די מיליאָנען זיינען נאָך פּאַראַן — נאָך בולטער, נאָך שאַרפּער ווי עלנט ער איה, ווי נידעריק טיף זיין סאָציאַלע לאַגע איז געפאַלן. ניט קיין פּראַלעטאַריער — אַ בעט-לער איז ער, וואָס לעבט פון קצבה, אלא ניט מוז ער פאַר הונגער שטאַרבן.

אינעם רוסישן ביכער-מאַרק הייבן זיך אָן פילן סימנים פון לעבן, עס זיינען דערשינען די ערשטע ביכלעך פון נייע פריוואַטע צייטשריפטן, עס גרינדן זיך אויך נייע פריוואַטע פּאַרלאָגן, נאָר דאָס אַלץ איז שווער קקריעת ים-סוף. אויפן יידיש-רוסישן ביכער-מאַרק איז נאָך דערווייל כמעט ווי אינגאַנצן טויט. אַפּע (מפיצי

השכלה — ש. נ.) האָט נאָך גרויסע ווייען און פיל מאַטערניש באַ-
וויזן אַרויסגעבן אַ וויסנשאַפֿטלעך זאַמלבוך (אין רוסישן) וואָס וועט
די טעג אַרויס מתחת מכבש הדפוס. די „קדימה“ האָט ביי דוב-
נאוון און ביי מיר אַפּגעקויפט צוויי קליינע אַרבעטן (צו 5-6 דרוק-
בויגן) און האַלט ביי דרוקן. נאָר דאָס אַלץ אין רוסישן, אין יידישן
איז דערווייל — שאַ שטיל, אין קול ואין עונה. דאָ האָבן זיך דווקא
באוויזן אַ פּאַר יידישע שריפטשטעלער, וואָס האָבן וואָס צו זאָגן,
בפרט איינער פון זיי — אַ וואונדערלעכער איבערזעצער. זיין
איבערזעצונג פון פּושקינס „יעווגעני אַניעגין“ איז אַן אמת מייסטער-
ווערק, נאָר וועגן דרוקן זיינע איבערזעצונגען קאָן דאָ דערווייל
קיין רעדע ניט זיין. איצט, בעת די פּאַסט-פּאַרבינדונגען מיט אַמע-
ריקע ווערן ווי עס איז איינגעאַרדנט, וואַלט אפשר מעגלעך געווען
שיקן פון דאַנען אַרטיקלען אין די אַמעריקאַנער יידישע צייטשריפטן
און דערנאָך האָנאַראַר זאָל צוגעשיקט ווערן דורך דער אַמעריקאַנער
מיסיע, אַמבעסטן ניט מיט געלט נאָר מיט שוואַכספּ: מיט הלבשה-
זאַכן אַדער עסנוואַרג. דער דאָלאַר איז דאָך אויף דעם וואַליוטע-
מאַרק דער גרעסטער יחסן — מי ידמה לו מי ישוה לו. וואַלט
איך אייך טאַקע געוואַלט בעטן מיר מודיע זיין, אפשר וואַלט כדאי
געווען איך זאָל פּרוּאוון שיקן אַרטיקלען (אויס טאַקטישע טעמים
ניט קיין פּובליציסטישע נאָר ריין וויסנשאַפֿטלעכע, קריטישע און
קולטור-היסטאָרישע) אין די „צוקונפט“ אַדער אין אַן אַנדערן
זשורנאַל ?

איך האָב אייך דאַכט מיר אין איינעם פון מיינע פּריערדיקע
בריוו געשריבן, אַז עס ליגן ביי מיר שוין פון לאַנג פּאַרטיק צוויי
אַרטיקלען אין יידיש: „גלגולים פון אחשוורוש-שפּיל“ (בערך איין
דרוק-בויגן) און „ד״ר מרקווי דער קעניגסבערגער דאַקטאָר“ (וועגן
אַ זייער אינטערעסאַנטן יידישיסט פונעם 18טן יאָרהונדערט; בערך
אַנדערטהאַלבן דרוקבויגן). חוץ לזה ליגט ביי מיר, אמת אין
רוסישן, אַ גרעסערע אַרבעט (בערך 5 דרוקבויגן) וועגן דעם אַלטן
(ביז גאַלדפּאַדענען) יידישן טעאַטער („אַטשערקי פּאַ איסטאָריאי
יעוורעיסקאָוואַ טעאַטראַ“ — „שטריכן איבער דער געשיכטע פון
דעם יידישן טעאַטער“). איך וואַלט זי געקאַנט איבעראַרבעטן
אויף מאַמע-לשון. דאָ שעפּן איצט פילע חיונה דערפון, וואָס האָבן
קרובים אין אַמעריקע און יענע שיקן זיי צו דורך דער אַמעריקאַנער
מיסיע פּאַקעטן מיט „כל טוב“; ביי אייך אין ניו-יאָרק קאַסט
אַזאַ פּאַקעט (פּאַסילקע בלע״ז) בסך הכל עטלעכע דאָלאַר, דאָ אַבער,
אין אונדזער הונגער-לאַנד באַטרעפט ער עטלעכע סאַוועטישע מילי-

אן. צי וואלט איך אפשר געקאנט באקומען אזעלכע פאקעטן אלס האנאראר פאר מיינע ארטיקלען? מיט מיינ גרויס ווערק גיי איך אלץ ווייטער; עס גייט אפילו ביי די היגע שווערע צושטענדן א ביסל שווערלעך צו, אבער ווי עס איז — עס גייט דאך, און דעו מאנסקריפט האלט אין איין וואקסן. וועגן דרוקן דא אין רוסלאנד אזא גרויס ווערק קאן נאך דערווייל קיין רעדע ניט זיין. וואס הערט זיך ביי אייך אין די געזעלשאפטלעכע און ליטערארישע קרייזן? ווי לעבט זיך אייך גופא? איך האף מיט אייער ענטפער וועט איר ניט לאזן לאנג ווארטן. באסינס אנטאלאגיע (דער עיקר דעם ערשטן באנד) האב איך שטארק נייטיק און דא איז אים ניט צו באקומען, צי וואלט איר אפשר אויך דערמיט ניט געקאנט בא-הילפיק זיין? איך וואלט אייך דערפאר געדאנקט און געדאנקט. מיט חברישן גרוס.

י. צינבערג.

3/v 1922

זייער געשעצטער פריינט ש. ניגער!

אייער בריו פון 10/III האב איך פאר פסח דעהאלטן און איך דאנק אייך זייער פאר אים. איך האב אייך געפאלגט און די טעג אוועקגעשיקט דורכן „אויסלענדישן קאמיסאריאט“ אן ארטיקל „גלגולים פונעם אחשורש שפיל“ פאר די „צוקונפט“. בנוגע צום האנאראר וואלט איך געוואלט בעטן צושיקן מיר ניט אין געלט, נאר אין שפיידזאכן דורך דער באקאנטער ארגאניזאציע „ארא“. מע זאגט אבער דא, אז די „ארא“ האלט גאר ביי אפשטעלן איר טעטי-קייט; אויב דאס וועט זיך ארויסווייזן פאר אמת, איז מיינ בקשה דעם באטרעפנדן האנאראר ארויסצאלן ברוצקוסעס יינגערן ברו-דער — אינזשענער סערגיי ברוצקוס, וואס וואוינט אין ניו-יארק (אדרעס אנגעגעבן).

איך שרייב אויך ברוצקוסן וועגן דעם.

איך וואלט געקאנט שיקן פאר די „צוקונפט“ א גאנצן משך ארטיקלען. עס זיינען ביי מיר גרייט צום דרוקן (אין רוסישן) צוויי ארבעטן צו 5-6 דרוקבויגן; „טעאטראלע פארשטעלונגען ביי יידן זייט דער ביבלישער צייט ביז גאלדפאדענען“ און „די אנוואגער פון דער השכלה-תקופה“.

איבערארבעטן זיי אין יידישן וואלט ביי מיר פיל צייט ניט געפאדערט. חוץ לזה וואלט איך געקאנט צושיקן אן ארטיקל (פון 2 דרוקבויגן בערך) אויף דער טעמע וואס איך האב בארירט אין מיינ רעפערט „נאציאנאלע ליטעראטור און פאלקס-ליטעראטור“.

מיט מיין „געשיכטע“ גיי איך ביסלעכווייז אלץ ווייטער. בנוגע צו דער העברעאישער ליטעראטור האלט איך שוין אין דער מיט פון 18טן יארהונדערט, און קום די טעג צו ביז צו דער השכלה-תקופה. דאָ וועל איך אָבער מוזן מאַכן אַן הפסקה: דער ווייטערער, 8טער ספר פון מיין ווערק, וועט באַהאַנדלען ספּעציעל די אַלטע ייִדישע ליטעראַטור פון איר התחלה און ביז צו דער השכלה-און חסידות-תקופה.

איצט אייניקע פרטים וועגן דעם היגן יידישן לעבן. די יידישע קהילה איז דאָ אַ גאַנץ גרויסע, געוויס גרעסער אין צאָל ווי בימי ניקאָלאַי, נאָר די קהילה האָט איצט גאָר אַן אַנדער פנים. פון די אַמאָליקע „פנים“, פון די דיפּלאָמירטע גבירים, באַנקירן, אַדוואַקאַטן, מעצענאַטן און סתם בכבודע בעלי-בתים איז כמעט קיינער ניט געבליבן. דערפאַר זיינען אָבער אַרויסגעשוואומען גאַנץ קליינע מענטשעלעך, ספּעקולאַנטן, טענדלער, גאַלד-און וואַליוטע-הענדלער, אַלע מיני „נעפיסטן“ (פונעם וואָרט „נעפ“ נטרוקין פון די דריי ווערטער „נאַוואַיאַ עקאַנאָמיטשעסקאַיאַ פּאַליטיקאַ“), עמי-הארצים, גראַבע מענטשן. זיי ווילן עס שפּילן אַ ראַליע פון שיינע יאָדער-יידן, וואָס ווילן פאַרנעמען דעם בכבודסטן אַרט ביים מזרח. נדבות גיבן זיי אפילו גאַנץ שיינע, נאָר די תנועות דאַביי, די רייד זייערע — עס עקלט. דאָס ביסעלע אינטעליגענץ גרופּירט זיך אַרום דעם ייִדישן אוניווערסיטעט (אגב — ער האָט משנה שם געווען און הייסט שוין „אינסטיטוט וויסשיך זנאַני“). חוץ סיסטעמאַטישע פאַרלעזונגען ווערן צוויי מאל אין חודש געהאַלטן עפנטלעכע פאַר-זאַמלונגען. אגב, היינטיקן שבת לייען איך דאָרט אַ רעפּעראַט וועגן די נייעסטע ייִדישע דיכטער. מאַרגן גייט אַרויס דער צווייטער נומער פון דער נייער צייטשריפט „יעוורעסקי וועסטניק“. זי באַריט נאָטירלעך נאָר ריין ליטעראַריש-קולטורעלע פּראַבלעמען. די צייטונג דערמאַנט אַ ביסל אַן נחם תבה. איך פון דער פּאַלקס-פּאַרטיי, נעבן מיר אין שכנות זאָסלאַווסקי פונעם „בונד“ און קליינ-מאַן פונעם „נאַווי וואַסכאַד“, דאַן האַרנפעלד און די ציוניסטן קויפּמאַן און סאַלאַדוכאַ אַאַוּו. מענטשן האָבן שטאַלץ קרייסירט אויף זייערע שיפּן, יעדער אונטער זיין פּאַן. מיטאַמאַל האָט דער שרעקלעכער שטורעם אויסגעבראַכן, אַלע שיפּן צעשמעטערט, פון די פּאַנען קיין זכר ניט געבליבן, און אונדז, די שיפּברוכיגע, האָט עס אויף אַ קעמפּע אַרויסגעוואָרפּן, האַלטן מיר זיך איינס אין אַנדערן געקלאַמערט — עד יעבור זעם . . .

פּסח איז אַרויס אַ זאַמלבוך „יעוורעסקאַיאַ מיסל“ (13 דרוק-

בויהן). דער אַרױסגעבער איז — אַפֿײַע. דער זאַמלבוך איז אַ רײַן װיסנשאַפֿטלעכער. מיר פֿאַרנעמען זיך דאָרט אויך מיט הוכרות נשמות, רעכענען אויס די אבדות, װאָס די העברעאיש־ייִדישע ליטע־ראַטור האָט דעם לעצטן יאָר געליטן. די טעג איז אויך אַרױס דער ערשטער נומער פון אַ ייִדישן חודש־זשורנאַל „דער שטראָם“. די רעדאַקציע איז אין מאַסקװע, דרוקט זיך מיט דער װילדער אַר־טאַגראַפֿיע פון דער יעװסעקציע. דאָס בוך איז נישט באַזונדערס געלונגען. אַ זשורנאַל אָן אַ פּאָן, אָן אַ פּראָגראַם, אָן אַ סדר און באַשטימטן דרך. נאָר װי די מעשה איז — דאָך אַ ליטעראַרישע דערשיינונג. און מיר זײַנען דאָך אַזױנע דלפנים, רחמנא לצלן, אַז יעדע מתנה איז ביי אונדז אַנגעלייגט. מיר לעבן דאָך נאָר פון קצבה . . .

פון אונדזערע אַלטע גוטע ברידער איז איצט קיינער נישט. דובנאָװ איז די טעג אַװעק קיין חוץ לארץ. זײַן ערשטע סטאַנציע איז קאַװנע, פון דאָרט װעט ער פֿאַרן קיין בערלין. פ. איז איצט אַ ייד אַ סוחר, אַ גביר עצום, מאַכט גוטע געשעפטן, איז איינער פון די הויפּט־באַלעבאַטים אין „עפּראָן־פּאַרלאַג“. קיין נייע אינ־טעליגענטע קרעפטן איז אין אונדזער קרייז נישט צוגעקומען, אמת, מיט איין אויסנאַם: איינער אהרן שטיינבערג, אַ יונעגער מאַן פון אַ יאָר 30, פון פּילאַזאַפּישן פּאַך (ער לייענט ביי אונדז פּילאַזאַפּיע). דאָס איז אַ זייער באַגאַבטע און — דאָס איז די הויפּט זאַך — אַ העכסט שײַנע פּערזענלעכקייט. איך האָב אים ממש ליב באַ־קומען.

איצט װאָס הערט זיך ביי אייך? איר שרייבט סתם: „עס זײַנען פּאַראַן נייע קרעפטן“. מיר איז אָבער אינטערעסאַנט צו װיסן מיט אַלע פרטים: װער און װאָס? אויף װאָס פּאַר אַ אופן אַנטװיקלט זיך איצט אין אַמעריקע די ייִדישע שײַנע ליטעראַ־טור. צי האָבן זיך באַװיזן נייע קרעפטן? װי האָבן זיך אַנט־װיקלט און װאָס האָבן געשאַפּן די לעצטע יאָר אַט די נייע טאַלאַנט־פולע שריפטשטעלער, װאָס האָבן אַנטייל גענומען אין די ערשטע זאַמליכער „ליטעראַטור“ און „אַמעריקע“. מיר װײַסן דאָך דאָ פון גאַרניט. איך האָב עפעס גערעדט מכוח דעם מיט אַ פּאַר אַרבעטער, װאָס זײַנען געקומען פון אַמעריקע, זײַנען זיי אָבער נישט קיין בר־סמכאס. מיך אינטערעסירט זייער װאָס איר שרייבט װעגן די „נייע װעלט“. עס װאָלט געװען זייער אינטערעסאַנט צו געבן דאָרט אַ משך אַרטיקלען פון פּאַרשיידענע דענקענדע שריפט־שטעלער אינעם נוסח פון דעם װאָס מע רופּט „געשטענדניסע“

בלעז, ביי אונדז הייסט עס חשובן הנפש, ד"ה, פרוואון אונטער-פירן דעם סך הכל וואָס דער יידישער אינטעליגענט האָט טיף אינע-ווייניק איבערגעלעבט אין זיין נשמה אין משך אָט פון די לעצטע היסטאָרישע יאָר מיט זייערע געוואַלטיקע געשעענישן. עס איז זייער וויכטיק אונטערפירן די שורה און דערגיין צי איז מען גע-בליבן מיט גאַנצע לוחות צי מיט שבריי-לוחות, צי רעגירן נאָך די אַלטע געטער, אָדער זיי לידן איצט גלגול-מחילות און קיין נייע האָבן זיך נאָך גיט באַוויזן. איך וויל דאָ גיט מאַריך זיין נאָר — די לחכימא ברמיזא.

דערווייל — זייט מיר געזונט. גריסט אייער פאַמיליע און

באַקאַנטע.

אגב — נאָך אַ קליינע בקשה: פון מיין אַרטיקל וואָס איך האָב געשיקט אין „צוקונפט“, קאַנט איר זען, אַז איך האָב געפרוואווט צונויפשמעלן אַ רעסטאָורירטן אחשורש-שפיל טעקסט. מיך איג-טערעסירן דערפאַר אַלע טעקסטן פון דער באַטרעפענדער פיעסע, וואָס זיינען אין דרוק דערשינען. אויב איך האָב גיט קיין טעות האָט פאַר אַ 4-3 יאָר צוריק ה' ליטוויין פאַרעפנטלעכט אין אַמע-ריקע אַן אחשורש שפיל. דאָס איז דאָך געוויס אַ גאַנץ קליין ספרל. אפשר וואָלט איר עס מיר געקענט צושיקן, איך זאל מיך דערמיט קאַנען באַקענען און האָבן אַ באַגריף פון וועלכער תקופה איז דער דאָזיקער טעקסט. אויב עס וועט נאָר טעכניש מעגלעך זיין, וועל איך אייך צושיקן דעם „עוורעיסקאָיאַ מיסל“ און נאָך אַ פאַר זאַכן. י. צינבערג.

נאָך די דאָזיקע צוויי בריוו איז אַנגעשטאַנען אַ פּויזע. זי האָט אַנ-געהאַלטן גאַנצע צוועלף יאָר. אין 1934 איז די קאַרעספּאַנדענץ באַגייט געוואָרן. דעם 9טן מערץ, 1934, האָט ער מיר אַנגעשריבן אַ בריוו, וואָס איין העלפט זיינע האָט געטראָגן אַ ריין פּריוואַטן כאַראַקטער און די צווייטע העלפט — ווי אַלעמאַל — אַ ליטעראַרישן כאַראַקטער. לאַז איך דורך דעם פּריוואַטן טייל און ברענג דאָ יענעם טייל בריוו, וואָס האָט אַן אַלגעמיינעם אינטערעס:

9/III 1934

זייער חשובער ש. ניגער!

שוין אַ צייט מיט יאָרן זייט אונדזער שריפטלעכער פאַרקער האָט זיך איבערגעריסן. אמת, מיר האָבן אין משך פון דער דאָזיקער צייט דאָך איינער וועגן דעם אַנדערן ידיעות באַקומען. אין די „ליטעראַרישע בלעטער“ און אין „גלאַבוס“ האָבן איך גע-

לייענט וועגן אייער 50-יאָריקן יוביליי און אויך וועגן דער דריי-
בענדיקער אויסגאַבע פון אייערע קריטישע פאַרשונגען. איר וועגן
מיר האָט מסתמא אויך געהערט, אפשר געזען אפילו די שוין דער-
שינענע פיר בענד פון מיין געשיכטע. די ווייטערדיקע צוויי בענד
(דער פינפטער און זעקסטער) זיינען שוין אויסגעזעצט און מאַט-
ריצירט, נאָר מחמת דעם קריזיס אין מדינת פוילן גייען זיי דער-
ווייל פון דרוק ניט אַרויס. דער פאַרלעגער פאַרזיכערט אפילו אַז
אין אייניקע מאָנאַטן אַרום וועט דער פינפטער באַנד דאָך די ליכטיקע
וועלט דערזען. איצט האַלט איד ביי פאַרענדיקן דעם זיבעטן באַנד
— (אַ דיקבייכיקער, וועט האַלטן איבער 32 דרוקבוֹיגן), נעמט אַרום
די תקופה פון 1781-1820 — בליצייט פון דער בערלינער השכלה
און חסידות. מיין פאַרמעסט איז אַלץ ניט ווייניקער ווי צען בענד
(ביז דער וועלט-מלחמה), עס איז בלויז אַ פראַגע וועגן יאָרן און
כוחות.

— — — — —

וואָס הערט זיך ביי אייך ? וואָס שרייבט איר די לעצטע צייט ?
איד האָב נישט די מעגלעכקייט צו זען אייערע אַמעריקאַנישע צייט-
שריפטן, ווייס איד בכלל ניט וואָס אין אייער ליטעראַריש וועלטל
טוט זיך.

מיט בעסטן גרוס,

י. צינבערג

נאָך אַט דעם בריוו האָב איד געקראָגן פון אים נאָך צוויי בריוו אין
1934 און איינעם — אין 1935. אַט דאָס זיינען זיי:

1934 VI/19

זייער געשעצטער ש. טשאַרני !

אייער בריוו פונעם 30/IV האָב איד דערהאַלטן. איד האָב
געקליבן זיך אייך שרייבן, נאָר געווען פאַרטאָן מיטן פאַרענדיקן דעם
זיבעטן באַנד מיינעם. נעכטן האָב איד צו מזל אַ סיום געמאַכט,
בין איד פרייער געוואָרן און — איר זעט, גלייך אַן אייך זיך דער-
מאַנט און סילוק מיין חוב.

איד האָב אייך דאַכט מיר געשריבן אַז אייערע דריי בענד האָב
איד ניט געזען, ניט געהאַט די מעגלעכקייט צו זען. איד מוז מיך
אייך מודה זיין, אַז איד ווייס בלויז דאָס איר האָט געשריבן אַ
גרעסערן אַרטיקל וועגן נחמן בראַסלאַווער, נאָר קיין מאָל אים
ניט געזען. מיר איז דווקא באַזונדערס אינטערעסאַנט געווען מיט

אים זיך צו באַקענען בעת איך האָב געשריבן דעם צווייטן טייל פון דעם זיבעטן באַנד וואו איך רעד באריכות וועגן דעם דאָזיקן אייגנאַרטיקן מיסטיקער. אָן אמתע איבערראשונג איז פאַר מיר געווען דובנאַווס אַפּשאַצונג אין דעם צווייטן באַנד פון זיין „גע-שיכטע פון חסידיזם“. את חטאי אני מזכיר: איך האָב גאַר ניט געוואוסט, אָז אין דעם אַלטן דובנאַוו שטעקט נאָך אַזוי טיף דער עקשנותדיקער משכיל פון ש״י איש הורוויצעס שניט... .

איר פרעגט צי באַקום איך אַמאַל אַמעריקאַנישע אויסגאַבעס. זייער ווייניק, אָבער עפעס דאָך. בשעתו האָב איך פון ד״ר שאַצקין באַקומען צוגעשיקט דעם אַמעריקאַנער „פּנקס“; דעם לעצטן ווייני-טער האָט מיר אַפּאַטאַשו צוגעשיקט זיין „טאַג אין רעגענסבורג“ און שוואַרצס „אַ גרוס פון שפּאַניע“³⁶. בכלל בין איך אַפּגעריסן פון דער יידיש-אַמעריקאַנישער ליטעראַטור — צו מיין גרויסן באַדויערן. איך ווייס בלויז וועגן מ. ל. האַלפּערנס שאַפן, ווייס וועגן לייזויקס לעצט ווערק „דער גולם חלומט“ און „קייטן“, וועגן לעיע-לעס „צו מיר צו דיר“, אָבער קיין איינס פון זיי פאַר די אויגן ניט געזען... .

איך ווייס ניט וואָס איז דער מער מיטן פּערטן באַנד פון מיין „געשיכטע“, וואָס מע קען שוין ביי אייך אין ניו-יאָרק ניט באַ-קומען, עס האָבן מיר שוין וועגן דעם געשריבן אייניקע ניו-יאָרקער שריפטשטעלער. איך גופא האָב פונעם פאַרלאַג באַקומען קוים 7-6 עקזעמפלאַרן. ווען די שוין מאַטריצירטע ווייטערע צוויי בענד וועלן די ליכטיקע וועלט דערזען, איז מיר אויך אומבאַקאַנט. — שרייבט וואָס הערט זיך אין אייער ליטעראַריש וועלטל. באַווייזן זיך נייע ליטעראַרישע קרעפטן? און ווי האַלט עס מיטן יונגן אונטער-וואַקסנדיקן דור? ווי גרויס איז דער טייל וואָס בלייבט ווייניקסטנס צוויישפּראַכיק, ד״ה, פאַרגעסט ניט מאַמע-לשון?

מיט גרוס

י. צינבערג.

12/xii 1934

זייער געשעצטער ש. ניגער!

איך דאַנק אייך זייער פאַר אייער בריוו און פאַר אייער טרחה. כמעט אין איין צייט מיט אייער בריוו האָב איך אויך באַקומען בריוו וועגן דעם זעלבן ענין פון אַפּאַטאַשו און פון פּנחס קאהן אויס-ווילנע. אויך דער לעצטער מעלדעט מיר, אָז ס׳איז שוין אייני-

³⁶ עס דאַרף זיין: „דאָס ליד פון שפּאַניע“.

געקויפט פאפיר פאר מיין פינפטן באַנד, וואָס וועט געוויס בקרוב פון דרוק דערשיינען. האַפנטלעך וועט עס שוין מיטן זעקסטן באַנד וואָס איז שוין אויך מאַטריצירט ניט אַזוי לאַנג דויערן, און וועט באַלד אַרויס פון דרוק נאָכן פינפטן. אוודאי האָט איר געטראָפֿן: זעלבסט פאַרשטענדלעך גיי איך צו אין דעם זעקסטן באַנד צו דער־געשיכטע פון דער אַלט־יידישער ליטעראַטור פון אינעווייניק, און באַווייז ווי איינע און די זעלבע מדרש־טעמעס מאַכן דורך פאַראַלעל־די זעלבע גלגול מחילות הן אין דער העברעאישער ליטעראַטור הן אין דער יידישער. פון מדרש צו פיוט, פון פיוט צו וועלטלעכן עפאָס. איך האָב שוין צוריק מיט יאָרן אין מיין אַרטיקל וועגן די מקורים פונעם „מעשה בוך“ אַנגעוויזן אויף דער זינד וואָס די יידיש־פאַרשער באַגייען בעת זיי נעמען כלל ניט אין באַטראַכט די העברעאישע קוועלן. באַזונדערס זינדיקט אין דער הינזיכט דער ציוניסט שיפער, און דערפאַר פאַלט ער טאַקע זייער אָפט אַריין אין געוואַלדיקע טעותן און שלאַגט אָן, ווי די בעלי־מלאכות זאָגן ביי אונדז, „ווי אַ באַנדער“. ווען ער ציטירט שוין אַ מאַל יאָ אַ העברעאישע קוועלע איז בלויז פון דער צווייטער אָדער דריטער האַנט. איך בין אים דערפאַר חושד אַז ער איז במחילה אַ שטיקל „עם האַרץ“.

מע זאָגט אַ ווערטל: מיט וואָס דער טאַפּ ווערט אַנגעשמעקט, דערמיט ווערט ער אויך צעבראַכן. דאָס רעד איך טאַקע וועגן זיך גופא. איך האָב דאָך, ווי איר ווייסט, אַמאָליקע יאָרן קריטיש־פובליציסטישע איבערזיכטן געשריבן (אַבוזאַרי יעוורעסיקאַי פעטשאַ־טי״ בלע״ז). איז אין מיר די פובליציסטישע אָדער נאָך ניט אין גאַנצן אויסגעשטאַרבן און בין ניט לאַנג אין די „ליטעראַרישע בלעטער“ מיט אַ פאַלעמישן אַרטיקל אַרויסגעטרעטן „מיטן פנים צום טאַלאַנט“. איך האָב דאָרט פיל ניט דערזאָגט. איך פאַרהאַף, ס׳וועט נאָך זיין די געלעגנהייט זיך אומקערן צו דער באַריטער טעמע.

וואָס הערט זיך ביי איך ?

מיט פריינטלעכן גרוס,

י. צינבערג

8/III 1935

זייער געערטער ש. טשאַרני!

איר ווייסט שוין מסתמא, אַז מיין פאַרלעגער האָט טאַקע גע־האַלטן וואָרט: מיין פינפטער באַנד „ליטעראַטור געשיכטע“ איז שוין אַרויס מיט אַ חודש צוריק און די טעג האָב איך פונעם פאַרלאַג דערהאַלטן אַ פראַכע־נומער פונעם זעקסטן באַנד; ער וועט בכּן

גאָר אין גיכן דערשיינען אויפן ביכער-מאַרק. איצט האָב איך צו אייך אַ קליינע ביטע: אויב עס וועט וועגן מיינע לעצטע צוויי בענד, בפרט וועגן דעם זעקסטן, דערשיינען אין דער אַמעריקאַניש-יידישער פרעסע אַ רעצענזיע, וואָלט איך אייך געוואָלט בעטן זיין אַזוי ליבעסווירדיק און מיר צוצושיקן. איצט בעט דער פאַרלאַג איך זאָל דעם מאַנסקריפט פון דעם 7טן באַנד אַרויסשיקן וואָס גיכער. איך וועל דאָס די טעג טאָן. אגב קאָן איך אייך מאַכן פאַלגנדיקע אינטערעסאַנטע מיטטיילונג: אין דער היגער מלוכה-ביבליאָטעק ווייסט איר דאָך, געפינט זיך אַ ריזיקע מאַנסקריפטן קאַלעקציע. אַ געוויסער טייל מאַנסקריפטן איז נאָך עד היום ניט קאַטאַלאָגירט. צווישן די מאַנסקריפטן וואָס זיינען ערשט סוף יאָר 1934 פאַרנאָטירט געוואָרן אין קאַטאַלאַג, געפינט זיך אַן איינ-געבונדענער מאַנסקריפט — אַ זאַמלונג פון קאַרגע 300 בריוו, וואָס ר' נתן נעמעראַווער, ר' נחמן בראַסלאַווערס תלמיד, האָט גע-שריבן זיין זון יצחק און אייניקע אַנדערע פון „אנשי שלומי“. איך האָב מיך מיט דעם מאַנסקריפט באַקענט און אים אויסגענוצט פאַר מיי 7-טן באַנד. די בריוו זיינען אינטערעסאַנט ביז גאָר אין פילע אופנים. זיי גיבן אַ בולט בילד וועגן דעם וועלט-באַנעם און לעבנס-שטייגער פון די בראַסלאַווער חסידים אין דער ערשטער העלפט פונעם 19טן י"ה (די בריוו זיינען דאַטירט: 1845-1836). אגב ווערן דאָרט איבערגעגעבן אינטערעסאַנטע פרטים וועגן די רדיפות וואָס די בראַסלאַווער האָבן געהאַט אויסצושטיין מצד זייערע קעג-נער. אינטערעסאַנט איז אויך דער סטיל פון די בריוו. זיי זיינען געשריבן העברעאיש, נאָר יעדעס מאָל רייסט זיך דורך דעם „רבינס“ אַ מימרא אויף מאַמע-לשון. און די דאָזיקע ר' נחמן בראַסלאַווערס יידישע ווערטלעך זיינען קאַלאָריטפול. איין בריוו, אַ שטייגער, פאַרענדיקט זיך ביי ר' נתנען מיט אַזאַ „עיקר שכחתי“: און טאַקע פאַרט האָפּ!“ (ר' נחמנס אַ מימרא). דער מאַנסקריפט שטאַמט, ווי עס ווערט אַנגעוויזן אויפן שער-בלאַט, פון אומאָן.¹⁶

וואָס הערט זיך אין אייער ליטעראַריש וועללעל ז?

מיט גרוס

י. צינבערג

¹⁶ ווי עס ווייזט, האָט י. צינבערג ניט געוואוסט, אַז אַט דער מאַנס-קריפט איז נאָך אין 1896 פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין בערדיששעוו — אונטערן נאָמען „עלים לתרופה“ מאת הרב ר' נתן שטערנהארץ ז"ל, און ער האָט עס אויך אין זיין בוך, באַנד 7, בוך 2, ציטירט ווי אַ כתב-יד.

בריוו פון י. צינבערגן צו י. אפאטאשוו

אין 1934 בין איך ספעציעל געפארן פון מאסקווע קיין לענינגראד זיך צו באקענען מיט צינבערגן. געקומען בין איך צו אים אין אָוונט. ס'איז געווען סוף יוני. און כאַטש דער אָוונט איז געווען אַ הייסער, איז אין עס־ציימער, אויפן פיר־עיקן טיש, געשטאַנען אַ קאַכעדיקער סאַ־מאַזאַר.

אַרום טיש — פרוי צינבערג מיט דער טאַכטער און אַ דריי קאַלעגן פונעם אַמאַליקן „וואַסכאַד“, פון דער אַמאַליקער „חברה מפיצי השכלה“. אין די אויגן האָט זיך מיר געוואָרפן דער זון פונעם העברעאישן שרייבער אברהם פאַפירנאַ. ער האָט געטראָגן וויסע ליייונטענע הויזן, אַ ווייס ליייונטן העמד. דער פאַפירנאַ, אַ יידישיסט, וואָס קען נישט קיין יידיש, האָט גערעדט רוסיש מיט אַ טיפער מאַסקווער הברה.

צינבערג האָט מיר דערציילט, אַז פאַפירנאַ האָט אַ חלק אין זיין „געשיכטע“. און ווי פאַפירנאַ איז אים נאַכגעגאַנגען און האָט געהאַלטן אים אין איין איבערציגן, אַז מען דאַרף די „געשיכטע“ שרייבן אין יידיש, נישט אין רוסיש, ווי דער מחבר האָט געפלאַנט.

צינבערג, וואָס איז שוין דעמאָלט געווען אין די זעכציקער, די האָר אויפן קאַפּ גרוי, האָט געהאַט אַ יונגן אויסזען. דערצו רירעוודיק. איז עמיצער פון די געסט מיט אים נישט איינשטימיק געווען האָט צינבערג געשלעפט פון פאַליצעס ספרים, ביכער, זיי געבלעטערט און אַנגעוויזן מיט אַ פינגער דעם דף. ער האָט דערמאַנט אַ רב, אַ למדן און אַ בקי, וואָס שמועסט אין לערנען און בלעטערט — דאָ אַ גמרא, דאָ אַ רמב"ם, דאָ אַ תוספות.

אין מיטן רעדן זיינען אַריינגעקומען צוויי סטודענטן, וואָס האָבן געאַרבעט אויף דיסערטאַציעס איבערן אַלט־יידישן ראַמאַן. צינבערג איז געווען גליקלעך, וואָס מען קומט צו אים נאָך מאַטעריאַל, וואָס דער מאַסקווער מלוכיש פּעדאַגאָגישער אינסטיטוט שיקט צו אים דיסערטאַ־ציעס וועגן אַלט־יידיש. די סטודענטן האָבן זיך געפילט היימיש. ביים טיי טרינקען האָבן זיי צינבערגן געפרעגט קשיות. די ענטפערס האָבן זיי פאַרשריבן אין נאַטי־ביכלעך.

שפעט אין דער נאַכט, ווען די געסט זיינען זיך שוין געהאַט צעגאַנגן, גען, האָט צינבערג מיך אָפּגעפירט אין האַטעל אַרײַן. ער האָט מיר דערציילט מיט אַ שטילער פרייד, ווי שלמה מולכו איז אים געקומען צו חלום, ווען ער האָט געשריבן וועגן אים און בשעת־מעשה מיך גענומען צורעדן כ׳זאַל אומבאַדינגט זיך „אַרײַנכאַפּן“ קיין ביראַ־בידזשאַן. מען דאַרף זען מיט די אייגענע אויגן — האָט ער עטלעכע מאָל איבערגע־חורט — ווי ס׳בױט זיך אַ ייִדישע רעפּובליק.

און אַז איך האָב זיך געזעגנט מיט אים און בין אַרײַן צו זיך אין האַטעל־צימער, האָב איך אַ לאַנגע צײַט נישט געקענט איינשלאָפּן. כ׳האַב געטראַכט וועגן צינבערג, דעם אינזשענער־כעמיקער פון פּוטילאַוּסקי זאַוואַד, וואָס שרייבט „די געשיכטע פון ליטעראַטור בײַ ייִדן“. צינבערגס גרעסטע פּאַרדינסט איז, וואָס ער האָט נישט בלויז געהאַלטן אין דער האַנט יעדעס ספר, יעדעס בוך און ביכל, וואָס ער באַשרייבט אין זיך „געשיכטע“, נאָר ער האָט די אַלע ספרים און ביכער איבערגעלייענט און אַ סך פונעם מאַטעריאַל נאָכגעקאַנטראַלירט. כ׳האַב געטראַכט וועגן דער ייִדישער רעפּובליק אין ביראַ־בידזשאַן. כ׳האַב געטראַכט וועגן דעם פּאַרפייניקטן משיח — וועגן שלמה מולכו. און דאָס אַלץ איז לענינגראַד.

י. אָפּאַטאַשו

13-XI-33

זייער חשובער י. אָפּאַטאַשו!

אייער ליבן בריוו פונעם 25-XI האָב איך נעכטן דערהאַלטן. און עס קומט אייך פאַר אים אַ טאַפּלטן ייִשר־כוח: ערשטנס האָב איך שוין פון לאַנג געוואָלט שליסן מיט אייך באַקאַנטשאַפט, ווען נישט פּער־זענלעך איז ווייניקסטנס דורך בריוו. און צווייטנס האָבן די פּראַגמענטן פון אייער לעצט ווערק, וואָס זיינען געווען אָפּגעדרוקט אין די „ליטעראַ־רישע בלעטער“ מיך זייער פאַראינטערעסירט און איך וואָרט איצט מיט אומגעדולד אויף דעם אַרויסגעשיקטן עקזעמפּליאַר. זעלבסטפאַר־שטענדלעך וועל איך אייך דערנאָך גערן מיטטיילן וועגן דעם איינדרוק, וואָס דאָס ווערק וועט אויף מיר מאַכן. אייערע באַמערקונגען צו מײן באַנד (1) האָב איך בשעתם געזען.

י. אָפּאַטאַשו, נאַטיצן וועגן צינבערגס ערשטן באַנד: „געשיכטע פון דער ליטעראַטור בײַ ייִדן“ — „ליטעראַרישע בלעטער“, וואָרשע נומי 48 (343).

עס טוט מיר באַנג וואָס איר האָט נאָך ביז איצט מיין פּערטן באַנד ניט געזען — דאָרט איז גראַד פּיל פּאַראַן וועגן אייער „העלד“ אליהו בחור. חוץ לזה איז די דאָרט באַהאַנדלטע תקופה אַ זייער אינטערעסאַנטע; רענעסאַנס-תקופה אין איטאַליע און די מיסטיש-משיחישע שטרעמונגען אין פּאַלעסטינע פון יוסף קאַרו ביז שבתי צבי. איך וואָלט גערן אייך צוגעשיקט אַן עקזעמפּליאַר, איז אַבער דאָס מאַל מיין פּאַרלעגער אַ גרויסער קמצן געווען און מיר בלויז זעקס עקזעמפּליאַרן צוגעשיקט. דערצו איז נאָך דאָס איבערשיקן אויסלענדישע אויסגאַבעס פּאַרבונדן מיט גרויסע פּאַרמאַליטעטן. דער פינפטער און זעקסטער באַנד פון מיין אַרבעט זיינען שוין אויסגעזעצט און מאַטריצירט, נאָר גייען נאָך ניט אַרויס מתחת מכבש הדפוס מחמת דעם קריזיס אין פּוילן און אויף דעם יידישן ביכער מאַרק בפרט. ווייס איך ניט ווען די ביכער וועלן די ליכטיקע וועלט דערזען. איצט שרייב איך דעם זיבעטן באַנד, וואָס נעמט אַרום די תקופה פון 1781 ביז 1820 און באַשטייט אויס צוויי ביכער: (1) די בערלינער השכלה און (2) חסידות און אויפקלערונג. אין אַ חודש דרייפיר אַרום האָף איך דעם דאָזיקן גאַנץ דיקן באַנד צו פּאַר-ענדיקן. לויט מיין פּאַרטראַכטן פּלאַן דאַרפן נאָך אים פּאַלגן ניט וויר-ניקער ווי נאָך דריי בענד. צי וועל איך נאָך דערווייזן זיי אַנצושרייבן — לאלהים פּתרונים.

איך שעפּ דאָך חיונה פון אַ גאַנץ אַנדער קוואַל, כּפּיר, ווי דער שטייגער ביי יידן, אַ דור-פרצופּימדיקע עקזיסטענץ און לעב אויף צוויי פּאַרשידענע וועלטן. בייטאַג — דער הרהאָ פון דער פּאַבריק, וויסנ-שאַפּטלעכע, כּעמיש-מעטאַלורגישע עקספּערימענטן. דערצו נאָך זיצונגען, באַראַטונגען, קאָנסולטאַציעס, אַאָז'וו. און ערשט אין אַוונט און גאַנץ אָפּט — ערשט שפּעט אין אַוונט, ווערט מען מגולגל פון אַן אינזשינער אין אַ סופּר בישראל. און מען האָט צו טאַן מיט די גאַטזוכענישן פון דעם בעש'ט און דער עקזאטישער פּאַנטאַסטיק פון ר' נחמן בראַסלאַווערס מעשהלעך. בלייבט אַבער פּאַר דער דאָזיקער וועלט קנאַפלעך צייט. באַרגט מען אַ ביסל ביים שלאָף, ביי די שעהן פון רו. עס קלעקט אַבער אַלץ ניט. און אפילו ביי אַ זייער גרויסער אַרבעט-פּעאַיקייט, בלייבט מען דאָך אַ בעל-חוב ביי זיך גופא, ווייל די מעגלעכקייטן זיינען צו קליין לגבי די פּאַרטראַכטע פּלענער...

האַט ניט קיין פּאַריבל וואָס איך בין גלייך פון אַנהייב אַן אַרויס מיט השתּפּכות הנפש. און דאָ קום איך נאָך צום שלום מיט צוויי בקשות אויף אַ מאַל: ערשטנס וואָלט איך אייך געוואָלט בעטן פרעגן ביי אַ געלעגנהייט ד'ר שאַצקין צי האָט ער דערהאַלטן מיין בריוו? מיין צווייטע ביטע באַשטייט אַט אין וואָס: אפשר זעט איר אַ מאַל דעם דיכטער

י. שוואַרץ? איך וואָלט זייער אַ בעלן געווען באַקאַנען זיך מיט זיין זאַמלונג איבערזעצונגען פון די מיטלאַלטערלעכע העברעאישע דיכטער און איך וואָלט אים זייער דאַנקבאַר געווען, ווען ער טוט מיר די געפּעליקייט און שיקט מיר צו די דאָזיקע זאַמלונג.

מיט פריינטלעכן גרוס,

י. צינבערג

18-xii-1933

זייער געשעצטער ה' אָפּאַטאַשו!

אייער בוך האָב איך ענדלעך באַקומען. אַליין געלייענט, דער-נאָך — מיין פרוי, איצט לייענען באַקאַנטע. עס איז מיר בשעת דעם לייענען אַלץ אויפן געדאַנק געקומען דאָס באַקאַנטע בילד אינעם יחזקאל-בוך, „העצמות היבשות“, ווי צעוואָרפענע, איינגעטריקנטע ביינער זיי-נען פּלוצלונג דורך אַ מאַגישער קראַפט תחית-המתים אויפגעשטאַנען, האָבן לעבן באַקומען און פון „מעמבראַ דיזיעקטאַ“ לעבעדיקע מענטשן געוואָרן. יעדער מיט זיין אייגענעם סטיל און שטייגער — די אַלע לידלעך, געגראַמטע שער-בלעטער, גלייכווערטלעך און סענטענצן מיט וועלכע איך האָב מיר באַקאַנט אויס אַלטע, פאַרגעלטע בלעטער און טרוקענע ביבליאָגראַפישע נאָטיצן — האָבן אין אייער „טאָג אין רעגנס-בורג“ זאָפט און בלוט באַקומען, שפרודלען אינעם מויל פון רעאַלע פּערזאָנען, זיינען געוואָרן נוסח, סטיל, האַפּערדיקער לעבנס-צאַפּל.

נאָך דעם זייער געלונגענעם פּרוואו האָבן מיר איצט ערשט רעכט צו קומען צו אייך מיט דער טענה וועגן נאה דורש נאה מקיים. איר האָט דאָך אין אַ משך אַרטיקלען אַלץ געפלייסט זיך אונטערצושטרייכן דעם גרויסן קולטורעלן ווערט פון היסטאָרישע ראַמאַנען. טאָ זייט זשע אויך דער „נאה מקיים“. ווי אין אייערע „פוילישע וועלדער“, האַנדלט זיך וועגן אונדזער נעכטן, אָבער ניט וועגן פאַרגאַנגענע דורות. מיט אייער „רעגנסבורג“ האָט איר באַוווּזן, אָז איר זייט באַרופן צו שאַפן ברייטע קונסט-בילדער פון אונדזער היסטאָרישן עבר, אויפ-לעבן פאַר אונדז ניט בלויז איין טאָג אין מיטלאַלטערלעכן רעגנסבורג, נאָר אַ גאַנצע תקופה. אין דעם זעלבן רעגנסבורג און טאַקע אין דער-זעלבער צייט האָט זיך דער אייגענער שתדלן, זלמן אויס ראַסהיים, זיך באַגעגנט מיט פאַרשטייער פון צוויי פאַרשיידענע וועלטן: מיט שלמה מלכו און דוד ראובני. און מיטן אַלטן רעגנסבורג קאַנקורירן פיל אַנדערע יידישע קהילות: דאָס מיטלאַלטערלעכע וואַרמס מיט יוזפא שמשעס „מעשה ניסים“, דאָס אַלטע פּראָג מיטן וואונדערבאַרן „גרויסן ר' ליווע“, וואונדערבאַר ניט בלויז דורך דער גולם-לעגענדע, נאָר אויך מיט זיין אייגנאַרטיקן טעאַזאָפּישן וועלטבאַנעם. איך האָב אים דער-

פאַר אינעם פינפטן באַנד פון מיין געשיכטע אַ ספעציעל קאָפיטל אָפּגע-
געבן. איך מוז זיך אגב מודה זיין, ווען איך זאָל זיין געבענטשט מיט
אַ קינסטלער-טאַלאַנט, וואָלט איך גאַר באַשריבן פּראַנקפורט-אויף-דעם-
מאַין אין דעם התחלה פונעם 17-טן יאָרהונדערט אין דער תקופה פון
דעם „ווינץ ליד“ מיט דעם פעטמילך אויפשטאַנד. אין וועלכן עס זיינען
צוויפגעקניפט אַזויפיל סאַציאַלע ווידעראַנאָדן און עס שפּיגלט זיך
אַזוי בולט אָפּ די גאַנצע טראַגיק פון אונדזער עקאָנאָמישער לאַגע, פון
אונדזערע עקאָנאָמישע פּונקציעס אין מיטלאַלטער. פעטמילך איז דאָך
אין תּוך גענומען קיין „רשע“ ניט געווען...

אַנטשולדיקט. איך בין פאַרקראַכן אין אַ זייט. עס געהערט שוין כלל
ניט צום ענין. די לעצטע שורה: אייער „טאַג אין רעגענסבורג“ איז
אויסגעצייכנט.

דערווייל, זייט מיר געזונט און פול מיט לעבנסקראַפט און שאַ-
פּונגס-לוסט. ווי עס ווינטשט אייך

י. צינבערג

11-1-1934

ליבער י. אַפּאַטאַשו!

מיין צווייטן בריוו מיט דער קבלה אויף אייער „טאַג אין רעגענסבורג“
האַט איר געוויס בשעתו דערהאַלטן. אויך אייער ליבן בריוו פון 9-11-1934
האַב איך באַקומען.

געוויס איז אונדזער וועג פון שאַפּן אַן „אַנדערער“, ווי איר זאָגט.
דערויף זיינען מיר דאָך ניט בלויז אַן „עם הספר“ נאָר אויך אַן „עם
מפּוֹר ומפּוֹרד“. עס איז נאָך אַ יידישער „גם זו לטובה“, וואָס ווי די
מעשה איז — זאָל זיין מיט מאַטערניש. מיט גרויסע הפּסקות, אָבער
דאָך האָב איך נאָך די זכיה צו זען מיין ווערק געדרוקט. עס זיינען
דאָך פריער פאַרגאַנגען גאַנצע יאָרן און מיין מאַנוסקריפט פון די ערשטע
בענד „געשיכטע“ האָט זיך געוואָלגערט כאַבן שאין לה הפּכים...

איר פרעגט צי וועל איך באַהאַנדלען אין מיין געשיכטע אויך די
יידישע ליטעראַטור אין אַמעריקע. געוויס. ניט פאַר די לעצטע צוואַנציק
יאָר. איך האָב אייך, דאָכט זיך מיר, געשריבן, אַז מיין „געשיכטע“
דאַרף לויט דעם פאַרטראַכטן פּלאַן באַשטיין פון ניט ווייניקער ווי צען
בענד. אין דעם זיבעטן באַנד, וואָס איך האָלט איצט ביים פאַרענדיקן,
דערפיר איך די געשיכטע פון אונדזער ליטעראַטור ביז 1820. דער
אַכטער דאַרף אַרומנעמען דעם משך פון 1820 ביז 1860. דער ניינטער
— 1860—1880. דער לעצטער — זייט פון די פאַרגאַמען פון 1881
ביז דער וועלט-מלחמה. און טאַקע — עד כאַן. די נאָך-מלחמה תקופה
איז דאָך אונדזער היינט אין וועלכן מען לעבט און אַטעמט קאָן מען

קיין געשיכטע ניט שרייבן. זאל וועגן אונדזער הרת־עולמדיקער תקופה דער קומענדיקער דור שרייבן... אין די דאָזיקע ווייטערדיקע בענד, אויב איך וועל נאָך באַווייזן זיי אַנצושרייבן, האָב איך בדעה אַריינצו־נעמען אויך די „יודאָיקע“ מיט איר „חכמת־ישראל“ זשורנאַליסטיק, אַזױוו.

איך דאַנק איך פאַראויס פאַר אייער ברייטוויליקייט מיר באַ־הילפיק צו זיין בנוגע דער ייִדיש־אַמעריקאַנער ליטעראַטור. דערוויל האַלט איך נאָך פון פאַרנט און איך האָב נאָך קיין באַגריף ניט ווען איך וועל דערצו קומען. איך וואַלט, אגב, זייער געוואַלט וויסן ווי לעבט איר זיך ביי היינטיקן טאַג גייסטיק אויס, איר, ייִדישע שריפטשטעלער, אין דעם קאַכנדיקן ניו־יאָרקישן קעסל? צי איז ביי איך צו באַמערקן אַזאַ ירידה־שטימונג ווי ביי דער ייִדישער אינטעליגענץ אין מערב־אַיראָפּע? צי האָט אויך ביי איך דער היטלערישער האַקנקרייך מיט זיינע בלוטיקע מעשים אַרויסגערופן אַזאַ געפאַלנקייט, אַזאַ פאַנישע מוט־לאַזיקייט?

מיט פריינטלעכן גרוס,

י. צינבערג

22-II-1934

ליבער י. אָפּאַטאַשו!

אייער בריוו פון ו-25 האָב איך דערהאַלטן און אין אייניקע טעג אַרום אויך באַקומען אייער מתנה: שוואַרצעס „גרוס פון שפּאַניע“2). איך בין אייך זייער דאַנקבאַר פאַר אייער ליבנסווירדיקייט און בין גערן גרייט אייך אָפּצודינען. ניט אַלע איבערזעצונגען זיינען שוואַרצן גע־לונגען, יעדנפאַלס קומט אים אַ ייִשר כּוח פאַר זיין אַרבעט. לעיעלעסעס „מולכו“ האָב איך. בין מיט אייך גאַנץ איינ־פאַרשטאַנען. עס איז אַ זייער געלונגענע זאַך. און איך שעם מיך ניט צו דערציילן, אַז בעת איך האָב וועגן מולכוז אין מיין פּערטן באַנד געשריבן, האָב איך אים איין מאַל אין חלום געזען, אים, דעם יונגן, עקזאַלטירטן מיסטיקער און משיח־טרוימער, פאַר וועלכן דער גאון התורה דער בעל „בית יוסף“ טוט מיט אַזאַ הדרת כבוד קניען: „שלמה בחירי“... „שלמה חביבי“...

איצט שרייב איך גראַד וועגן אַן אַנדערן מיסטישן טרוימער, וועגן נחמן בראַסלאַווער — בעת דובנאַוו אין זיין „געשיכטע פון חסידות“ מאַכט פון אים גאָר צונישט און דערקלערט, אַז דעם מהרנ”ס מעשיות זיינען „בבא מעשיות פון ערגסטן סאַרט“. נו, מילא — יעדער גייט

(2) דאָרף זיין „דאָס ליד פון שפּאַניע“.

זיך זיין וועג און שאַצט לויט זיין וועלט־באַנעם. די קאַפיטלעך פון מיין זיבעטן באַנד אין וועלכע איך באַהאַנדל די באַשעפער און טעאַרעטיקער פון דער חסידישער באַוועגונג האָבן מיך זייער פיל מי געקאָסט, ווייל איך האָב מיך געפלייסט אויפצודעקן און מסביר זיין פריער פאַר זיך גופא, דערנאָך פאַרן ליענער, מיט וואָס האָבן די דאָזיקע מענטשן גע־וואונען די הערצער פון דער יידישער מאַסע. מיט וואָס אַ שטייגער האָט אַזאַ קנאַפער ידען, אַזאַ פשוטער דאַרף־מלמד און קמיעות־שרייבער ווי דער בעש״ט אַזוי אויסגענומען ביי אַזעלכע למדנים און גדולי התורה, ווי דער פאלאנער רב, דער מעזעריטשער מגיד און זייער גלייכן? ...

איך רעכן, ליבער אָפּאַטאַשו, אַז איר מוזט געוויס ליענען מייןע בריוו מיט אַ שמייכל אויף די ליפן, טראַכטנדיק דערביי: אויף די עלטערע יאָרן באַקומט יעדער ניין מאָס רייד. מיין באַרעדעוויקיט נעמט זיך אָבער ניט פון עלטער (כאַטש איך בין אַ בן ששים), נאָר שטאַמט אין אַ געוויסער מאָס פון ריין קולטור־היסטאָרישע קוואַלן. איך האָב מיך באַזעצט אין אַמאָליקן צאָרישן פעטערבורג נאָך גאָר אין די יונגע יאָרן (בלויז 25 יאָר אַלט געווען). און אַט דאָס אַמאָליקע פעטער־בורג, דאַרפט איר וויסן, פאַרנעמט אַ גאַנץ אייגנאַרטיק בלאַט אין דער געשיכטע פון דער רוסיש־יידישער אינטעליגענץ. ביי אַלע אירע חסרונות איז דאָך די היגע קהילה געווען אַ וויכטיקער קולטור־צענטער, וואָס האָט געהאַט אַ גאַנץ באַדייטנדיקע השפעה (הן לטובה, הן לרעה) אויפן גאַנצן רוסיש־יידישן קיבוץ.

נאָך דער אַקטאַבער רעוואָלוציע איז אָבער דאָס יידישע פעטער־בורג אַראָפּ פון זיין קולטורעלער מדרגה. עס זיינען אין ראַטן־פאַר־באַנד אויסגעוואַקסן נייע יידישע קולטורצענטערן פון אַ גאַנץ אַנדער שניט און נוסח. מאַסקווע, קיעוו, מינסק, כאַרקאָוו, און דאָס יידישע לענינגראַד האָט אינגאַנצן זיין פרצוף אָנגעוואָרן. פון דער אַלטער יידי־שער פעטערבורגער אינטעליגענץ איז כמעט גאַרניט געבליבן, טאַקע ווי דער דיכטער פרוג (אויך פון דער אַלטער פעטערבורגער גוואַרדיע) האָט אַ מאָל געשריבן:

Но безмолствуют могилы
Знамя старое в пыли!
Эти люди, эти силы
Отгремели и ушли!

(נאָר עס שווייגן די קברים, ס'ליגט אין שטויב די אַלטע פּאָן. געווען מענטשן. געווען כחות — זיין האָבן אָפּגעשטורעמט און — אַוועק!)

און איר, איינער פון די אַמאָליקע „יונגע“, פון די אַמאָליקע „ראַדיקאַלע“. בין איצט איינער פון די לעצטע מאַהיקאַנער! דאַמאַלט, אין דעמזעלביקן פעטערבורג, האָב איך שטענדיק אַ טריבונע געהאַט, פון וועלכער איך פלעג מיך צונויפשמעסן מיט מיין לייענער פובליקום, געפירט פון וואָך צו וואָך מיינע „אַבזאַרי יעוורעסקאַי פעטשאַטי“ געשריבן קרייטישע אַרטיקלען, זיך אַפגערופן אויף די פאַרשיידנסטע קולטור-פּראָגן. דאָס אַלץ איז געווען אַ מאַל. היינט, היינט שרייב איך בלויז וועגן אונדז דער עבר, וועגן דער קולטור, וואָס אונדזערע אבות אבותינו האָבן אונדז געלאָזט בירושה. איז אָבער, מעשה שטן, ביי מיר דער אַמאָליקער פובליציסטישע אַדער ניט אינגאַנצן אַפגעשטאַרבן, ווילט זיך אַ מאַל האָבן צו טאָן מיט לעבעדיקע מענטשן, ניט בלויז מיט אַלטוואָרג פון פאַרגאַנגענע דורות. אַט דערפאַר טאַקע, ווען ס'קומט צו אַ ידידות-בריוו, ווען איך נעם די פעדער אין האַנט ניט לשם חכמת ישראל און תולדות הספרות, נאָר פשוט זיך דורכשמועסן מיט אַ לעבעדיקן קולטור-מענטשן, וויל איך רק רעדן און רעדן...

זייט איר אָבער אַ בר-מול. און דאָס בייגעלע פאַפיר ענדיקט זיך שוין, מוז איך איבעררייסן, איך אויפהערן דולן דעם קאַפּ. זייט מיר געזונט און שטאַרק, מיט פיל אַרבעטסלוסט און שאַפונגסקראַפט. מיט פריינטלעכן גרוס,

ישראל צינבערג

1934-xii-5

זייער ליבער י. אַפּאָטאַשו:

אייער בריוו פון 12-אָב האָב איך דערהאַלטן און איך דאַנק איך זייער פאַר אייער טרחה. באַלד נאָך אייער בריוו האָב איך אויך דער-האַלטן אַ תשובה פון ניגערן. אויך ער האָט גערעדט מיט מ. שורן און יענער האָט אויך אים מבטיח געווען, אַז אַנפאַנג 1935 וועט אַרויס פון דרוק דער פינפטער באַנד מיינער. און באַלד נאָך אים — אויך דער זעקסטער.

פון דעם זאַמלבוך „יעוורעסקאַיאַ מיסל“, וו. וואו ס'איז אַפגעדרוקט מאַרס אַרבעט, האָב איך בלויז איין איינציקן עקזעמפלאַר און אַ צווייטן איז איצט זייער שווער צו באַקומען. ווייל אין דעם דאָזיקן זאַמלבוך געפינען זיך אייניקע אַרטיקלען, וואָס איך וועל נייטיק האָבן ביי מיין ווייטערער אַרבעט, האָב איך מיט דעם זאַמלבוך געטאָן, ווי יעקב אבינו מיט זיין טשערעדע — אויף צווייען געטיילט: די מער נייטיקע אַרטיקלען אויסגעריסן און דעם איבעריקן טייל מיט מאַרס אַרבעט אין דער מיט האָב איך אייך אַרויסגעשיקט, טאַקע ווי איר האָט געבעטן — רע-גיסטרירט (זאַקאָונע בלע"ז).

ביי מיר גייט אַלץ ווי געוויינלעך — ביי טאָג אַ שכיר-יום, האָב צו טאָן מיט אייזן, מיט בראַנזע, מיט זייער-געשמילצן און כעמישע פאַרבינדונגען און אין אַוונט זיך איך אַרומגערינגלט מיט השכלה און חקירה-ספרים, האָב צו טאָן מיט צונצן, יאסטן און היינען, יא, היינע איז אונדזערער. ער געהערט צו דער געשיכטע פון אונדזער קולטור. בערנע אָבערן ניט. וועגן בערנען שרייב איך בלויז אייניקע ווערטער, ווי וועגן אַ באַדייטנדיקן דייטשישן שריפטשטעלער, וואָס האָט באַרירט די „יודן-פראַגע“ אַלס פרעמדער און זייטיקער. דערפאַר אָבער האָב איך מיטן גרעסטן פאַרגעניגן נאָך אַ מאָל איבערגעליענט היינעס בריוו צו זיך בעסטן פריינט מאזערן און ביבערס באַוואוסט ווערק וועגן היינעס לעבן און געשפרעכן.

פאַר אַ פאַר וואָכן האָב איך מיך דערמאַנט אין די אַמאָליקע יאָרן און אין מיין אַלטן שטייגער, ווען איך פלעג כמעט יעדע וואָך שרייבן קריטיש-פובליציסטישע עטיודן וועגן יידישער ליטעראַטור און קולטור. איך האָב פאַרעפנטלעכט אין „ליטעראַרישע בלעטער“ (נומ' 47) אַ פאַ-לעמישן אַרטיקל. — „מיטן פנים צום טאַלענט“.

וואָס הערט זיך ביי איך? אין די יידישע ליטעראַרישע קרייזן? מיט בעסטן גרוס

— י. צינבערג

אויך מיין פרוי לאָזט איך גריסן.

21-V-1935

ליבער י. אָפּאַטאַשו!

גאַנץ צופעליק, דורך חיים לעווין, בין איך געוואויר געוואָרן אַ היי-יאַר האָט מען געפייערט אייער 25-יאַריקן יוביליי. איך באַקום דווקא די „ליטעראַרישע בלעטער“, און טאַקע רעגולער, נאָר — מעשה שטן — דאַרף זיך גראַד טרעפן, — אַ צוויי נומערן (10 און 12) זאָלן צו מיר ניט דערגיין. און צווישן זיי טאַקע — דער אָפּאַטאַשו-נומער. איך האָב דעמאָלט אָנגעשריבן קיין וואַרשע מען זאָל מיר נאָך אַ מאָל אַרויסשיקן דעם באַטרעפנדיקן נומער. די מעשה האָט זיך אָבער פאַר-צויגן און ערשט נעכטן האָב איך אים ענדלעך באַקומען און אים שוין טאַקע דורכגעליענט. ס'איז אפילו פאַראַן אַן אַלטער כלל: „עבר זמן בטלו קרבנות“. צו אַ יוביליי פון אַ געליבטן און געשעצטן קינסטלער איז דאָס אָבער ניט שייך, בפרט בנוגע איינעם פון די געציילטע יידישע קינסטלערס וואָס שאַפן נוסח, זייער אייגענעם נוסח. איך האָב נאָטירלעך ניט בדעה צו קומען מיט אַ קריטישער אָפּשאַצונג וועגן אָפּאַטאַשו און זיך באַדייט אין דער יידישער ליטעראַטור. איך קום בלויז מיט אַ „ברכת הדיוט“ — די ווייטערדיקע 25 יאָר פון אָפּאַטאַשוס ליטעראַרישער טע-

טיקייט זאלן מאַניפעסטירן אַ ווייטערדיקן אויפשטייג. אַ נאָך העכערע
 מדרגה אין אָפּאַטאַשוס גלאַנצפולן שאַפונגס-וועג. באַנוצנדיק די שפּראַך
 פון די מקובלים, ווינטש איך אייך, אַז אין אייערע ווייטערדיקע שאַפונגען
 זאל מיט נאָך מער האַרמאָנישער גאַנצקייט זיך צונויפגיסן די אייך אַזוי
 איינגאַרטיקע מידה פון גבורה מיט דער מידה פון הוד-שבתפּארת...
 בנוגע מיין ווייניקייט ווייסט איר דאָך געוויס, אַז מיין פאַרלעגער
 מ. שור האָט טאַקע וואַרט געהאַלטן און פאַר פּסח זיינען איינער נאָכן
 אַנדערן דערשינען דער פינפטער און דער זעקסטער באַנד פון מיין
 ליטעראַטור-געשיכטע. דער מאַנוסקריפט פון 7-טן באַנד איז שוין פון
 יענער זייט גרענעץ. איצט שרייב איך דעם אַכטן, כ'פאַרענדיק מיט
 דער השכלה אין גאַליציע.
 אויב ס'איז ניט שווער וואַלט איך אייך געבעטן מיר צו שיקן דעם
 ניט לאַנג פאַרעפנטלעכן ליטעראַרישן נאכלאס פון משה לייב האַלפּערן.
 מיט פריינטלעכן גרוס — י. צינבערג.

1935-8-A

ליבער אָפּאַטאַשו!

געכטן דערהאַלטן אייער ליבן בריוו פון 17-24, מיך בעסטן דאַנק.
 איר דאַרפט וויסן, אַז יעדער בריוו, וואָס איך באַקום פון אייך, איז פאַר
 מיר אַ שטיקל יום-טוב. און דאָ איז נאָך צוזאַמען מיט אייער בריוו אַנ-
 געקומען דעה ביכער פאַקעט מיט אייער „פּונדקא רטיבתא“. אייער
 פּראַכטפולע דערציילונג האָב איך ביז איצט אין אַ באַזונדערע אויסגאַבע
 ניט געזען. איך האָב זיך מיט איר באַקאַנט אַ דאַנק דעם יובל נומער
 „ליטעראַרישע בלעטער“. מיין פרוי איז גאַר אַנטזיקט פון דעם נעטן
 ביכעלע. אַ שיינעם דאַנק אייך פאַר אייער ליבנסווערדיקייט און וואָס
 איר האָט מיך אין זיינען.

להבא וועט איר שוין מיין ווערק נישט דאַרפן קויפן. ווי גאַר דער
 זיבעטער באַנד וועט אַרויס מתחת מכבש הדפוס וועט מען אים, לויט
 מיין באַפעל דעם פאַרלעגער, אייך באַלד צושיקן.

שד"לן גיב איך אַפּ אין 8-טן באַנד אַ גאַנץ בכבודיקן פּלאַץ, בערך
 אַ דרוק בויגן. איך האָב אויף אים פיל צייט געפּטרט. איך האָב דאָך
 אַ חולשה: יעדן שריפטשטעלער, וואָס איך באַהאַנדל אין מיין ווערק,
 ער מעג מיר זיין ווי באַקאַנט און ווען אפילו ס'איז מיר שוין אויסגע-
 קומען אַ מאָל וועגן אים צו שרייבן, — מוז איך אים אויף ס'ניי שטור-
 דירן. און ערשט דעמאַלט ווען איך געפין מיך מיט אים אין ענגן קאַנ-
 טאַקט, קאָן איך געבן וועגן אים אַ געהעריקע אָפּשאַצונג. האָב איך דער-
 פאַר נאָך אַ מאָל איצט איבערגעלייענט שד"לס ריזיקע בריוחאַמלונג און

די כאַראַקטעריסטישסטע פון זיינע אַרבעטן. לוצאַטו איז ביי פילע פּאַר-
שריגן פאַר אַ רעאַקציאָנער. יענע באַמערקן אָבער ניט אַז לוצאַטו איז
ביי אַלע זיינע רעאַקציאָנערע טענדענצן און סענטענצן דאָך איינע פון
די אינטערעסאַנטסטע פּערזענלעכקייטן, וואָס דאָס ידנטום האָט פאַר-
מאָגט אין דער ערשטער העלפט פונעם 19-טן יאָרהונדערט. נישט אין
דעם ליגט דער הויפטבאָדייט פון לוצאַטו, וואָס ער איז געווען אַן אומ-
דערמידלעכער פּאַרשער און האָט זיך קונה שם געווען אַלס שפּראַך-
וויסנשאַפּטלער און אויסגעצייכנטער ביבל-דערקלערער. לוצאַטוס באַ-
דייט באַשטייט קודם כל אין דעם וואָס ער איז — אַ פּערזענלעכקייט,
אַ גאַנצע, פון איין גוס, וואָס האָט ניט געוואוסט פון פּשרות. ער איז
אַרגאַניש ניט מסוגל געווען צו פאַרשווייגן דעם ביי אים אַנגענומענעם
אמת. ניט אויסשריייען בקול רם דאָס וואָס אַנדערע האַלטן פאַר באַ-
קוועמער צו פּאַרדעקן און פאַרשווייגן. אַט די אַנגעלאָדענע קראַפט פון
דער פּערזענלעכקייט אימפּאַנירט, חוץ אימפּאַנירן. אין דעם דאָזיקן גע-
לערנטן און היציקן קעמפּער האָט אויף אַ גאַנץ אויסטערלישן אופן גע-
שטעקט די תּמימות פון דעם קינד אויס אַנדערסאָנס מעשהלע, וואָס
זאָגט אויס דעם, פון אַלע פאַרשוויגענעם סוד, אַז דער קעניג גייט
במחילה אַרום אַ נאַקעטער.

איערע „פּוילישע וועלדער“ און „1863“ האָב איך בשעתם גענומען
אין אָפּע-ביבליאָטעק. (די „פּוילישע וועלדער“ האָב איך אויך געלייענט
אין העברעאישער איבערזעצונג). די אָפּע-ביבליאָטעק איז שוין אָבער
זייט אייניקע יאָר איבערגעפירט קיין קיעוו, האָב איך איצט ניט איערע
צוויי ראַמאַנען. און אויב איר וועט זיין אַזוי גוט זיי מיר צושיקן, וועל
איך איך זייער דאַנקבאַר זיין.

אגב, אין חודש אויגוסט, בעת כ'בין געווען אין אורלויב, האָב
איך איבערגעלייענט הירשבינס „רויטע פעלדער“. אַ גאַנץ שיינע זאַך.
איך בין דאָך בכלל בנוגע יידישע שריפטשטעלער אין אַמעריקע —
שטאַרק אינטערשטעליק. און אויב איך וועל זוכה זיין זיך דער-
לאַנגען צום לעצטן שלוסטייל פון מיין ווערק, וועל איך מוזן אַ ביסל
אונטערקנעלן.

דערווייל בלייבט מיר געזונט און שאַפט וואָס מער.
מיטן בעסטן גרוס — י. צינבערג.

ג. ב. — מיין פּרוי לאַזט איך אויך גרוסן און דאַנקט איך זייער
פאַר „פּונדקא רטיבתא“.

24-X-1935

ליבער פריינט י. אָפּאַטאַשו!

איך האָב אייך ניט לאַנג געשריבן. מסתמא האָט איר מיין בריוו דערהאַלטן. איצט שרייב איך נאָך אַ מאָל אַט מכוח וואָס פאַר אַן ענין: די טעג האָב איך באַקומען די ידיעה פון מיין פאַרלעגער, אַז אין משך פונעם לעצטן מאָנאַט זיינען דערשינען אין צווייטער אויסגאַבע דער צווייטער און דער דריטער באַנד פון מיין געשיכטע (דער ערשטער באַנד איז שוין פון לאַנג אַרויס אין צווייטער אויסגאַבע). עס איז געוויס אַ שטיקל זכיה, אַז ביי אַזאַ קאַטאַסטראַפּאַלער לאַגע אויפן יידישן ביכער-מאַרק, זאַל אַזאַ פילבענדיק וויסנשאַפטלעך ווערק דאָך זיך נייטיקן אין אַ צווייטער אויסגאַבע. אַפט פּרעגט מען זיך ביי מיר אַן צי דערשיינט מיין ווערק אויך אין אַן איבערזעצונג אויף אַ וועלכער ס'איז איראַ-פּעאישער שפּראַך. וועגן דייטש איז איצט אַפּגערעדט — אין היטלער-לאַנד קאָן קיין רעדע ניט זיין וועגן גרעסערע יידישע אויסגאַבעס. קאָן זיך פּאַקטיש איצט האַנדלען בלויז וועגן ענגליש: צי איז איצט מעגלעך אַז עס זאַל זיך געפונען אַ בעלן אַרויסצוגעבן מיין געשיכטע אין ענגליש-שער איבערזעצונג? אַט וועגן דעם פּרעג איך מיך טאַקע איצט אַן ביי אייך, ליבער אָפּאַטאַשו. איר ווייסט דאָך געוויס דעם באַלאַנס, ווי גרויס ס'איז דער פּאַרנעם פון די ענגליש-לייענער, וואָס האָבן נאָך אַן אינ-טערעס צו יידישער ליטעראַטור און געשיכטע. אויך זייט איר דאָך אין סאַמע צענטער פון דעם ענגליש-רעדנדיקן יידנטום, ווייסט איר גוט די לאַגע ווי עס האַלט מיט די יידיש-ענגלישע פּאַרלאַנג און אויסגאַבן. הכלל — איר קאַנט אַם בעסטן וויסן צי קאָן דער געדאַנק ביי איצטיקע צושטענדן פאַרווירקלעכט ווערן צי ניין? בעט איך אייך טאַקע צו זיין אַזוי גוט און מיר אויפקלערן צי ס'לוינט בכלל טראַכטן וועגן דעם, אַדער ס'איז בלויז אַ חלום, וואָס מען דאַרף אים פאַרגעסן און אים אַרויס-שלאַנגן פון זיינען.

מיט פריינטלעכן גרוס און בעסטע וואונטשן.

י. צינבערג

2-I-1936

ליבער י. אָפּאַטאַשו!

איך בין זיך מודה ומתוודה — בין אייער געוואַלטיקער בעל-חוב. דערהאַלטן אייערע צוויי ביכער, דערנאָך באַקומען אייער בריוו פון ו'א 13 און אויף דעם אַלץ ניט געענטפערט און ניט געדאַנקט. ניט געדאַנקט אויך פאַר דעם גרויסן פאַרגעניגן, וואָס איר האָט מיר פאַרשאַפט בעת איך האָב נאָך אַ מאָל איבערגעלייענט אייערע „פּוילישע וועלדער“ און „1863“ (אגב, ס'קאַפיטל „דער לעצטער“ דערמאָן איך איצט אין 8-טן

באַנד). אמת, איך בין געווען שטאַרק פאַרנומען די לעצטע צייט אויף מיינע ביידע פראַנטן: ביזנעס־כעמיע און השארת הנפש־ליטעראַטור. הכלל — ס'איז אַ חרפה — נאָר ווי די מעשה איז — איר זעט דאָך, איך בין אַ בעל־תשובה, איך שרייב און וואָס געווען איז פאַרפאלן און פאַרגעסן.

פון אַלע אין אייער בריוו דערמאָנטע יידיש־ענגלישע וויסנשאַפט־לייט, האָב איך צוריק מיט יאָרן אַ פאַר מאָל זיך דורכגעשריבן בלויז מיט איין דאָוידזאָנען. איך וועל אייך פאַלגן און אים אָנשרייבן. איך רעכן אפילו — עס וועט זיין אַ ברכה לבטלה. דאָוידזאָן איז דאָך, דאָכט מיר, פון די תלמידי־חכמים, וואָס זיצן פאַרשפאַרט באהלה של תורה און האָבן ווייניק צו טאָן מיט וועלטלעכע זאַכן. יעדנפאַלס וועל איך אים שרייבן — שאטן וועט עס דאָך געוויס ניט.

ביי מיר גייט אַלץ ווי געוויינלעך. איך שרייב מיט קליינע הפסקות. דער פאַרלאַג דרוקט מיט גרויסע הפסקות. ווי עס האַלט מיטן זיבעטן באַנד האָב איך קיין באַגריף ניט. ווי עס שיינט ליגט ער נאָך אין מאַ נוסקריפט, ניט אונטערן דרוקוואַרשטאַט. איצט בין איך אין מיין גע־שיכטע צוריקגעקומען ממרחקים אין מיין אייגענער היים. איך שרייב וועגן דער השכלה אין רוסלאַנד און האָב איצט צו טאָן מיט מיין בוך עיר — יצחק בער לעווינזאָן און זיין תקופה. אַ מאַנאָגראַפֿיע וועגן לע־ווינזאָנען איז אויך געווען מיין ערשטער אַרויספאַר אין דער רוסישער ליטעראַטור מיט 36 יאָר צוריק.

אויסער אייערע צוויי ראַמאָנען האָב איך די לעצטע צייט מיט גרויס פאַרגעניגן געלייענט מאַנגערן (אַלע זיינע לידער און באַלאַדן) און אלעזר שטיינבאַרגס „משלים“. אַ ממש וואונדערבאַרע דערשיינונג איז דער דאָזיקער שטיינבאַרג. אַריגינעל ביז גאַר. ער האָט מער פון רעכט גע־מעגט אויף זיך זאָגן: „לא זכיתי את האור מן ההפקר!“ עס איז אַ געוואַלדיק גרויסע אבידה פאַר דער יידישער ליטעראַטור, וואָס דער דאָזיקער מייסטער איז אַזוי פרי פון דער וועלט געגאַנגען.

נו זייט מיר געזונט און שטאַרק, איך ווינטש אייך אַ גליקלעך און פראַדוקטיו־אַרבעטסלוסטיק יאָר!

מיין פרוי און טאָכטער זיצן דערביי און שיקן אייך אויך זייער בעסטע גליקוואונטשע. מיין פרוי האָט זיך די לעצטע טעג פאַרטיפט אין אייערע „פוילישע וועלדער“.

י. צינבערג

26-IV-1936

ליבער י. אפאטאשו!

אייער בריו פון 29-III דערהאלטן. אין אייניקע טעג ארום אויך באקומען אייער „מי און פורעם“. א שיינעם דאנק איך פאר אייער ליבן באנד. ליענענדיק דעם אינהאלט-פארצייכעניש, האט זיך מיין אויג אָנגעשלאָגן אין דעם נאָמען „ווערים“. האָב איך די נאָוועלע מיטן מאָדנעם נאָמען צום ערשטן געלייענט און זיך באַגעגנט מיט מיין אַלטער באַקאַנטער — דער ליבער גאַטספורכטיקער גליקעל. די נאָוועלע איז אויס-טערליש שיין. דערווייל האָב איך איבערגעלייענט די ערשטע 120 זייטן. איך ליען מיט פאַרגעניגן און ווען איך וועל מיך באַקענען מיטן גאַנצן באַנד וועל איך שרייבן וועגן אים באַריכות.

איך שיק איך מיינע בעסטע גליקווינשע צום נייעם ליטעראַרישן אונטערנעמען — צו די זאַמלביכער, וואָס איר גיט אַרויס מיט לייוויקן צוזאַמען. פאַר דער טעמע, וואָס איר לייגט מיר פאַר, האָב איך קיין חשק ניט זיך צונעמען אויס כמה טעמים. ביי מיר ליגט שוין אייניקע יאָר גרייט אָן אַרבעט, וואָס איך האָב געשריבן אין רוסיש פאַר אָן אויס-גאַבע וואָס איז געבליבן ניט פאַרווירקלעכט. ווייל איך האָב נאָך אייער זאַמלבוך ניט געזען, וויס איך ניט צי פאַסט אַהין מיין אַרבעט, וואָס באַהאַנדלט אַזאַ ניט-אַקטועלע פּראָגע ווי:

„Проблема любви в средневековой еврейской поэзии.“

מכוח מיין געשיכטע מעלדע איך אַטוואָס: ווייל מיין זיבעטער באַנד איז זייער גרויס אין כמות (פון 38 ביז 40 דרוק בויגן) האָט מיין פאַרלעגער באַשלאָסן אים אַרויסגעבן אין צוויי באַזונדערע האַלבע בענד. דער ערשטער האַלבער באַנד איז שוין פעליק אויסגעזעצט. מיטן אַכטן באַנד בין איך שוין באַלד פאַרטיק. פון די דרייצן קאַפיטלעך, וואָס גייען אין אים אַריין, שרייב איך שוין דעם עלפטן. וואָס הערט זיך ביי אייך?

זייט מיר געזונט און שטאַרק און אַרבעטלוסטיק, ווי עס ווינטשט אייך אייער י. צינבערג.

יא, מחשבתן! עיקר שכחתי. איר געדענקט דאָך מסתמא ווי איך האָב מיך מיט אייניקע חדשים צוריק אָנגעפרעגט ביי אייך, צי וואָלט ביי איצטיקע צושטענדן מעגלעך געווען צו טראַכטן וועגן אַרויסגעבן מיין ווערק אין ענגלישער איבערזעצונג. איר האָט מיר דעמאָלט פאַרגעשלאָגן איך זאָל זיך ווענדן מכוח דעם צו איינעם פון די „חכמי-היהדות“, אַ שטייגער צו ישראל דאָוידזאַנען. גראַד צו יענער צייט באַקום איך פון דעם זעלבן דאָוידזאַנען צוגעשיקט זיינע אָן אַרבעט מיט אַ זייער

פריינטלעכער צושריפט. באשר ער שיקט מיר די אַרבעט אויס דאַנק-
באַרקייט פאַר דעם פאַרגעניגן, וואָס ער האָט געהאַט לייענענדיק מיניע
לעצטע צוויי בענד (VI-V). האָב איך דאַן אויסגענוצט די געלעגנהייט
און זיך געווענדט צו אים מיט אַ בריוו און אים געפרעגט ווי ער גע-
פינט: צי זיינען פאַראַן וועלכע ס'איז רעאַלע מעגלעכקייטן מיין גע-
שיכטע זאָל דערשיינען אין ענגלישע איבערזעצונג, אָדער דאָס איז ניט
מער ווי אַ — „חלום שוואַ אין לו פתרון“. דערויף האָט דאָוידזאָן
געענטפערט אַט-וואָס:

„אין כל ספק אצלי שספרו ראוי שיתורגם לאנגלית כדי שיהיו
לו מהלכים בקרב הדור הצעיר שאינו זקוק ליהודית ובכל זאת מתעניין
בקורות הספרות העברית. אבל העיכובים כל כך גדולים עד שכמעט
שנראה לי כחלום שלא יפתר בקרוב. ראשית, אין בכל ארצות-הברית
אפילו מו"ל אחד פרטי שיחפץ להוציא כספו על הוצאת ספרי מדע —
אני מדבר במדע היהדות. יש אַמנם החברה „דזשוואיש פאַב.“ בפילאָ-
דעלפיה, שמוציאה ספרים מקוריים גם תרגומים, אבל האנשים העומדים
בראשה, השופטים על ערכם של הספרים המובאים להם, מתייחסים
בשיוון נפש לספרי מדע כתובים ביהודית. מלבד זה ימצאו תשובה
אחרת והיא — שזה לא מכבר הדפיסו ספר על קורות עם ישראל וספרותו
שחובר מאת פרופיסר מאַרפס ומרגליות. כבודם של שני החכמים האלה
במקומו מונח, אבל האמת נתן להאמר, כי ספרם זה איננו מן המשובחים,
שאינם משביעים רצון הקהל הפשוט ולא רצון המלומדים. אין כל ספק
אצלי שלוא יצא ספרו של כבודו בתרגום אנגלי, כי אז היה דוחק את
ספרם של מאַרפס ומרגליות אל הכותל. עוד אבן נגף הוא ספרו של ד"ר
וואכסמאן שכבר נדפסו ממנו שני חלקים והשלישי עומד להופיע. אף
כי אין טפה של מקוריות בספר זה ושגיאותיו רבות, בכל זאת אפשר
שמנהלי החברה יאמרו „כי אפשר להסתפק בספרו של וואכסמאן, כי
מי יבין שגיאותיו“.

פון דעסטוועגן פירט צום סוף אויס דאָוידזאָן „אם לא יועיל לא
יזיק“, איז פאַרט כדאי איך זאָל מיך ווענדן מיט אַן אָנפראַגע צום
„ראש החברה“ און דערביי אַנווייזן, אָז דאָס האָט מיר דאָוידזאָן די עצה
געגעבן, איך האָב דאָס אָבער ניט געטאָן — איך האָב פיינט צו קלאַפּן
אין פעסט פאַרמאַכטע טירן. איך האָלט דאָס אויך פאַר אַ שטיקל פחיתת
הכבוד צו ווענדן זיך צו אַזוינע „אַדונים“, וואָס פאַרהאַלטן זיך מיט ביטול
צו יידיש. ווי רעכנט איר ?

י. צינבערג

17-VIII-1936

ליבער פריינט, י. אָפּטאַשו!

נעכטן דערהאַלטן אייער בריוו אויס ווי 31-VII. איך בין צופרידן וואָס מייך פאַרלעגער האָט געהאַלטן וואָרט און איך גלייך צוגעשיקט ביידע טיילן פון מיי 7-טן באַנד.

מיך אינטערעסירט זייער צו וויסן ווי עס פאַרהאַלט זיך דער אינ-טעליגענטער לייענער צו די קאַפיטלעך, וואו איך באַהאַנדל די חסידות-ליטעראַטור.

דובנאַווס ווערק האָט מיך זייער אַנטוישט. עס איז, אמת, דאָרט אַנגעזאַמלט זייער פיל פאַקטישער מאַטעריאַל, נאָר קיין בנין איז דער פון נישט געוואָרן, אַדער ריכטיקער — דער בנין איז זייער ניט קיין געלונגענער. דובנאַוו האָט זיך געפלייסט צו זיין שטרענג וויסנשאַפטלעך אַביעקטיוו, איז דאָס בוך געשריבן אין אַ טאָן, וואָס איז „לא קריא ולא חמימא“. און ווייל ביי קולטור-געשיכטע איז שטרענגע אַביעקטיוויטעט אַ דבר שאַן אפשר, וואָרעם ביי באַלייכטן די פאַקטן מוז זיך דערביי אַנטפלעקן דער וועלט-באַנעם פונעם געשיכטספאַרשער גופא, איז דאָס אויך געשען ביי דובנאַווס געשיכטע חסידות: מיר האָבן פלוצלונג דערזען ווי טיף עס איז נאָך איינגעוואַרצלט אין דובנאַוו דער פאַר-ביסענער משכיל פון ש״י איש הורוויצעס חדר. איך רעד שוין ניט וועגן דעם קאַפיטל וואו דובנאַוו רעדט וועגן דעם בראַסלאַווער. דאָרט פאַר-געסט ער אפילו אַז ער האָט זיך פאַרגענומען צו זיין אַביעקטיוו. ער זידלט זיך פשוט און מאַכט דעם מיסטיקער אויס בראַסלאַוו כעפרא דארעא. בכלל שטייט דער דאָזיקער קאַפיטל אויף דעמזעלבן ניוואַ, ווי דובנאַווס באַוואוסטע רעצענזיע וואָס ער האָט בשעתו אַנגעשריבן אין „וואַסכאַד“ וועגן פּרצעס דערציילונג „ליל זוועה“.

דערפאַר, ליבער אָפּטאַשו, איז מיר טשיקאַווע צו וויסן, ווי עס פאַרהאַלט זיך דער בעסערער לייענער צו מייך חסידות-אינטערפּעטאַציע. אייער באַנד דערציילונגען³, וואָס איר האָט מיר פריער צוגעשיקט האָב איך געלייענט מיט גרויס פאַרגעניגן. פון אייניקע בין איך גאָר געווען אַנטזיקט. אגב, אין אייער צוגעשיקטן זאַמלבוך איז מיר זייער געפעלן באַשעוויסעס נאָוועלע „אויף אַן אַלטער שיף“. אַ טאַלאַנט מיט שאַרפע קינסטלער אויגן, וואָס באַטראַכטן די וועלט דורך גרוישוואַרצע ברילן.

איך בין איצט שטאַרק טרוד מיטן פאַרענדיקן דעם אַכטן באַנד, האָב צו טאָן מיט די חכמי אשכנז, מיט פּילפּוזאַנען, ריסערן, גייגערן

וכדומה. איך האָב ערגעץ געלייענט, אַז אין גיכן וועט דערשיינען זאַמל-
ביכער נומער צוויי — כּן ירבו.
אַ פּריינטלעכן גרוס פון מיין פּרוי.
מיט האַרציקן גרוס — י. צינבערג.

1936-11-29

ליבער פּריינט!

איך געדענק ניט, דעם אמת זאָגנדיק, ווער פון אונדז ס'איז אַ
בלע-חוב פאַרבליבן און דעם דערהאַלטענעם בריוו געלאָזט אַן ענטפּער.
איך געדענק אויך ניט, צי האָב איך אייך געשריבן אַ קבלה אויף דער
צוגעשיקטער באַשורע — די ביאַגראַפיע פון אייער עלטער-זיידע רבנו
אליקום געץ 4. האַלט איך היינט אין אַוונט דעם נעכטיגן נומער: „אי-
זויעסטאָ“ און דערזע דאָרט אַפּפּאַטאַגראַפירט אַנאַ וואולפּס סקולפּטור-
אַרבעט — דער ביוסט פון דעם „ידישן שריפטשטעלער אָפּאַטשאַו“.
דער ביוסט וועט צוזאַמען מיט נאָך פיל אַנדערע סקולפּטורן אַוועקגעשיקט
ווערן אין ביראַ-בידזשאַנער מוזיי. האָב איך געקוקט אויפן ביוסט-אַפּ-
דרוק און עס האָט זיך מיר פאַרגלוסט אייך אַנצושרייבן אַ פאַר ווערטער.
פשוט פרעגן: וואָס מאַכט איר?

אין די לעצטע נומערן „ליטעראַרישע בלעטער“ ווערט אייניקע מאַל
דערמאָנט אייער אָפּענער בריוו צו די פּוילישע שריפטשטעלער 5. דעם
בריוו גופא האָב איך ליידער ניט געזען. מיט גרויס אינטערעס האָב איך
געלייענט דעם אינהאַלט פון ליוויקס רעדע אויף דעם אינטערנאַציאָנאַלן
פּען-קאָנגרעס. איך רעכן, אַז דער צוקונפטיקער קולטור-היסטאָריקער וועט
געוויס שענקען פיל אויפּמערקזאַמקייט דעם אַ סך זאָגעדיקן פּאַקט (און
וועט אים בכלל ניט באַטראַכטן ווי אַ צופאַל נאָר אַלס אַ לאַגישן פּועל-
יוצא), וואָס אויף דער שוועל פונעם צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, ווען ס'איז
אַזוי פאַרשאַרפט געוואָרן דאָס פּראַבלעם פון נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין און
נאַציאָנאַלן כּבוּד-געפיל ביי די אונטערדיקטע פעלקער — איז די צענט-
ראַלע פּערזענלעכקייט אויף דעם יידישן פּאַרנאַס געווען דער העברע-
אישער דיכטער ביאַליק. שפּעטער, מיט צוואַנציק יאָר, נאָך דער וועלט-
שחיטה און דעם גרויסן יום-הדין, ווען די מענטשלעכע פּערזענלעכקייט,

4 רבינו אליקום געץ — רב אב"ד בהילדוסוס — מאת פנחס זעליג
גליקסמאן. לודז — תרצ"ו.

5 „אַ אָפּענער בריוו צו פּוילישע שרייבער“ — טאָג, ניו-יאָרק,
30 מערץ 1936. איבערגעדרוקט — „ליטעראַטורנאָיאַ געזעטאָ“ — מאַס-
קווע, אַפּריל 1936.

דאָס מענטשלעכע געוויסן דאָרף אָפּגעבן דין וחשבון פאַר דעם גרויסן סאָציאַלן אומרעכט, פאַר די בלוטיקע מעשים און נידערטרעכטיקע, שוואַרצע זינד, וואָס ווערן אין ציוויליזירטן מערב אָפּן אָפּגעטאַן קעגן דער ליכטיקער זון — איז דער באַדייטנסטער דיכטער, דאָס געוויסן פונעם יידישן וואָרט, דער יידישיסט ליוויק, ביי פרייער צייט און ביי אַנדערע אומשטענדן וואָלט איך גערן אַ מאַנאַגראַפֿיע געשריבן — „ביאַליק און לייט וויק“. עס וואָלט אויך געווען זייער אינטערעסאַנט און באַלערנט דורכ־צופירן אַ פאַראַלעל: „שלום אַש און יוסף אָפּאַטאַשו“. איך קאָן אָבער ניט פאַרגעסן אַז „הומן קצר והמלאכה מרובה“, וועלן דאָס מסתמא אַנטערע טאַן...

מיין אַכטער באַנד איז שוין ביים פאַרלעגער. און איך בין די טעג צוגעטראָטן צום ניינטן באַנד. וואָס הערט זיך ביי איך? ווען דערשיינט דער צווייטער זאַמבוך?
זייט מיר געזונט און שטאַרק און שרייבט, אייער איך איבער־געגעבענער — י. צינבערג.
נ. ב. מיין פרוי גריסט איך פריינטלעך.

24-1-1937

ליבער פריינט י. אָפּאַטאַשו!

היינט באַקומען צוויי נומערן „ליטעראַרישע בלעטער“ מיט אַ מאַל (נומ' 2 און 3) און בין פון דאָרט געוואויר געוואָרן, אַז איר זייט אַקערשט דעם ערשטן יובל פון אייער לעבן איבערגעטראָטן. איך האָב אויך לייט וויקס בריוו צו איך געלייענט, דעם האַרציקן אין שטילן טרויער איינ־געהילטן בריוו, אויס וועלכן עס רייסט זיך אַרויס: „מען באַליידיקט אונדז און מען וואונדיקט אונדז“. ליוויק ווייס דאָס פון איין איינציקן אויסוועג, וועגן איין איינציקן ענטפער — „ווערק, אַרבעט“. און דעם דאָזיקן ענטפער האָט איר דאָך, ליבער אָפּאַטאַשו, געגעבן אויף אַזאַ גלענצעדיקן אופן. ער איז דאָך געווען דער דעוויז, דער אַטעם פון אייער פופציק־יאַריקן לעבן... מיט גאַנצע זעכצן בענד האָט איר גע־ענטפערט, מיט אַ גאַנצער וועלט לעבעדיקע, צאַפּלידיקע געשטאַלטן, מיט געשטאַלטן פון גאַנצע דורות, פון יידישע מיט קולטור־ירושא באַ־לאַדענע דורות... און אַט אַזוי זייט איר געוואָרן איינער פון גרונטזיילן פון דער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור, פונעם לעבעדיקן יידישן וואָרט. איז מיין וואונטש, און דאָס איז אויך דער וואונטש פון אַלע פריינט און קעמפער פאַר יידישער קולטור, איר זאָלט זוכה זיין אין משך פון נאָך צענדליקע יאָרן מיט דעם זעלבן מוט און מיט אויפשטייגנדיקער שאַפונגסקראַפט שפינען אַלץ דעם אייגענעם „ענטפער“ — ווערק, עכטע

אָפּאַטאַשו־קונסט־ווערק. און אויף „באלידיקן“ און „וואונדיקן“ ענטפערן „ביד חזקה“, מיט מעכטיקע געשטאלטן געפורעמט און געשאפן פון אונדזער סאָציאַלן היינט און פון אונדזער היסטאָרישן עבר. עס וואָלט זיך געוואָלט נאָך פיל זאָגן. נאָר אַז מען דאַרף ערשט פריער דאָס וואָרט איבערגעבן דעם קאַלטן, בלאַסן פאַפיר, און עס דאַרף ערשט איבערוואַנדערן געפרוירענערהייט מעבר לים — פאַרלירט מען דעם חשק. דער געדאַנק ווערט, ווי געליימט און דאָס וואָרט — פאַר־גליווערט...

זייט מיר טאַקע געזונט און טאַרק און שאַפט און שאַפט, ווי עס ווינטשט אייער פריינט

י. צינבערג

פ. ס. אגב, אייער זונס דעביוט איז מיר געפעלן. און עס פרייט מיך אייער בייצווען, אַז דער צווייטער דור אָפּאַטאַשו פאַרמעסט זיך ווייטער צו שפינען דעם גאַלדענעם ירושה־פאַדעם. מיין פרוי שיקט אייך די האַרציקסטע גליקווינטשן.

ד. ז.

1937-11-7

ליבער י. אָפּאַטאַשו!

אונדזערע בריוו האָבן זיך ווידער אַמאַל אויסגעמיטן. סוף יאַנואַר האָב איך געשריבן אַ בריוו בנוגע אייער פופציק־יאָריקן יובילעאום און אייניקע טעג אַרום האָב איך פון אייך דערהאַלטן אייער בריוו פון 20. איך האָב ניט לאַנג באַקומען פון ניו־יאָרק צוגעשיקט צוויי נױ־מערן „באַדן“ — — —

דאָרט איז דאָ יהודה עלזעטס אַ רעצענזיע וועגן די ערשטע פיר בענד פון מיין געשיכטע. איין קוריאָז האָט מיך דאָרט נישט ווייניק פאַר־חידושט. דער קריטיקער באַשולדיקט מיך אין אַ חטא פון וועלכן איך בין דווקא ריין ווי דער ערשט געפאַלענער שניי. ער איז מיך נעמלעך חושד אַז פילע מאָל ווען איך האָב במחילה דעם אַריגינאַל נישט געזען, נאָר איך ציטיר פון דער צווייטער האַנט, דאָך מאַך איך מיך ניט וויסן־דיק און גיב ניט אָן דעם מקור. דעם חשד פרוואווט ער אפילו באַ־קרעפטיקן מיט פאַקטן. נאָר די צוויי פאַקטן וואָס ער ברענגט זאָגן בלויז עדות, אַז מיין קריטיקער האָט ניט גענוג אויפּמערקזאַם געלייענט טאַקע דאָס ווערק, וואָס ער רעצענזירט. אַזוי, אַ שטייגער, זאָגט ער אַרויס דעם חשד, אַז די ביילאַגע נומער 7 צום צווייטן באַנד, וואו איך גיב איבער די קאַלאַפּאַנען פון די ערשטע צוויי שאַנצענאַ אויסגאַבעס פון עמנואל רומיס „מחברות“, זאַל איך האָבן גענאַשט פון פרעמדע קוועלן און די אויסגאַבעס גופא האָב איך אין די אויגן ניט געזען. וואָלט

אַבער דער שטרענגער קריטיקער אויפּמערקזאַמער געלייענט דעם באַ-
טרעפּנדיקן באַנד, דעמאָלט וואָלט ער אויס דער ז' 291 געקאָנט זיך
פעסט איבערצייגן, אַז די דאָזיקע צוויי זעלטענע אויסגאַבעס האָב איך
בפּירוש יאָ געזען און ברענג פּון דאָרט געוויסע טעקסט-אויסבעסערונגען
און דערגאַנצונגען. אויב איר זענט געווען אין לענינגראַדער אַזיאַטישן
מוזיי האָט מען אייך, אַלס ביבליאָפּיל, ווארשיינלעך געוויזן די דאָזיקע
צוויי ערשטע „מחברות“-אויסגאַבן. — — — — —

מיין האַרציקן גרוס לייוויקן.

איך האָב די טעג באַקומען צוגעשיקט פּון די דיכטער איציק מאַנ-
גער זיינע צוויי ביכלעך: „מגלה-לידער“ און „וועלוועל זבארושער
שרייבט בריוו מלכהלען דער שיינער“. איך לייען שטענדיק מאַנגערס
זאַכן מיט גרויס פאַרגעניגן. די לעצטע צוויי זיינען מיר אויך זייער
נעפעלן.

מיט פריינטלעכע גרוסן — י. צינבערג.

1937-11-22

ליבער פריינט י. אָפּאַטאַשו!

— — — דעם צווייטן „זאַמליכער“ דערהאַלטן. פריער פּון אַלעם
— אַ שטיקל אַנטווישונג. ביידע רעדאַקטאָרן האָבן געשטרייקט און גאַר
ניט געגעבן. דעם בעסטן איינדרוק מאַכט חיים גראַדעס: „געוויין פּון
דורות“. עס האָט אויפגעלויכטן אַ נייער שטערן אין דער יידישער פּאַעזיע
און עס איז פיל צו האַפּן פּון דעם דאָזיקן 27-יאַריקן דיכטער. זיין זיידע
— „דער נאַפּאַלעאַנישער סאַלדאַט“ איז וואונדערבאַר. יוסף ראַלניק איז
דער אינטימער יוסף ראַלניק. —

צו דעמבלינס פיינעם ראַמאַן וואָלט ניט געשאַדט צו געבן צום
סוף אַ פּירוש אויף אַ גאַנצן סכּום לאַקאַלע אויסדרוקן און ווערטער.
ריוויקניס אַרבעט האַלט איך ערשט איצט אין ליענען. די דאָזיקע אַר-
בעט וועל איך געוויס נייטיק האָבן פאַר מיין צענטן באַנד. אגב, האָב
איך צו אייך אַ שטיקל בקשה. דער אַמאַפּטייל פּון ייוואַ האָט ניט לאַנג
אַרויסגעגעבן צום 250 יוביליי פּון די „קוראַנטן“ אַ ספּעציעל זאַמלבוך
וועגן יידישער זשורנאַליסטיק. בעט זיי אין מיין נאַמען (איך ווייס ניט
וועמען דאָס איז נוגע — צי פיינערמאַנען צי ד"ר שאַצקי) אַזוי גוט זיין
מיר דאָס דאָזיקע בוך פרעזענטירן.

אגב, מייעלס מאַנאַגראַפּיע וועגן אָפּאַטאַשוו האָב איך באַקומען און
איבערגעלייענט. דאָס ווערק גייט מער אין דער ברייט, ווי אין דער טיף.

יעדנפאלס ליענט עס זיך מיט אינטערעס און פארן ברייטן ליענער-
קרייז איז עס ווי געמאסטן.
מיין פרוי און טאכטער גריסן אייך הערצלעך.
מיט בעסטן גרוס — י. צינבערג.

12-v-1937

ליבער פריינט אָפּאַטאַשו!

איך דאַנק אייך זייער פאַר די אָפּטע גרוסן וואָס איך האָב פון
אייך די לעצטע צייט באַקומען. צוויי בריוו און — אָפּאַטאַשו ביבלי-
אָגראַפיע. אַט דאָס נעטע ביכל האָט מיר געשאַפן אַ דאָפּלטע פרייד;
ראשית, וואָס דער שריפטשטעלער אָפּאַטאַשו האָט אין אַמעריקע אַזוינע
פריינט און פארערער, וואָס האָבן מיט אַזאַ ליבע און ערנסטיקייט פארנאָ-
טירט אַלץ וואָס ס'האָט אַ שייכות צו אָפּאַטאַשושאַפן; ובשנית —
דער פּאַקט גופא, אַז מיר זיינען שוין ברוך השם לייטן גלייך און אייך ביי
אונדז פאַרשטייט מען שוין אויף אַזאַ צאַרט-קולטורעלן אופן אַרויסווייזן
דאָס פּיעטעט-געפיל צו אַ אייגענעם פאַרדינסטפולן נאַציאָנאַלן קינסטלער.
ביי מיר איז אַלץ ווי געוויינלעך. דער אַכטער באַנד ווערט אויס-
געזעצט; איך האָב שוין באַקומען די קאַרעקטן פון די ערשטע 11 דרוק-
בויגן. איצט אַרבעט איך איבער דעם ניינטן באַנד. איך פאַרענדיק דעם
פערטן קאַפיטל — וועגן דעם משכיל אַבראַמאָוויץ און מענדעליס אָנהייב.
עס גייט מיטן שרייבן ניט אַזוי געשוויינט ווי איך וואָלט געוואָלט; איר
ווייסט דאָך, איך קאָן מיין ליטעראַרישער אַרבעט אָפּגעבן בלויז גע-
ציילטע שעהען. אַוונט צייט קומען צו מיר אָפט מענטשן וואָס דורשטן
נאָך דברי תורה, ווילן כאַפן אַ שמועס מכוח יידישער ליטעראַטור און
קולטורעלע אָנגעלעגנהייטן, און איר, איך מוז מודה זיין — איך האָב
אַ חולשה צו לעבעדיקע מענטשן, דער ניצוץ פונעם אַמאָליקן פובליציסט
איז אין מיר נאָך ניט אינגאַנצן אויסגעלאָשן. ווי ליב מיר זיינען
ספרים, דאָקומענטן פון אַמאָליקע געראַנגלנישן, זוכענישן און וועלט-
באַנעמען — זיינען מיר דאָך ליבער לעבעדיקע מענטשן, וואָס קעמפן
ערשט און זוכן, מיט זייערע נצחונות און מפלות, מיט זייערע אילויעס
און בלאַנדזשענישן... בין איך דאָך אַ פאַטאַליסט. געדענק וואָס אין
פרק שטייט: הכל צפוי. טראַכט איך מיר: מסתמא דאַרף אַזוי זיין,
און איז אָנגעצייכנט, אַז איך זאָל מיין חיבור ברענגען צום געוואונטשטן
סיום — וועל איך אים ווי עס איז פאַרענדיקן, אלא טאַמער ניט —
איז דאָס אַ גאָט זאָך.

דערווייל זייט מיר געזונט און שטאַרק, און שרייבט וואָס מער,
און זאָלן אייערע פריינט און פאַרערער געצוואונגען זיין דרוקן וואָס

מער „מילואים“ צו דער אָפּאַטאַשו־ביבליאָגראַפיע. ווי עס ווינטשט אייער פריינט — י. צינבערג.

1937-VI-27

ליבער פריינט י. אָפּאַטאַשו!

איך האָב מיט גרויס אינטערעס געלייענט אייער אַרטיקל: „וועגן זיך“ (6) און איך דערלויב מיר צו מאַכן אַ פאַר באַמערקונגען. איר האָט טענות צו די קריטיקער, וואָס יעדער קומט מיט זיין מיינונג וועגן אָפּאַטאַשו, און איין מיינונג איז סותר די אַנדערע. „וואָס פאַר אַ ראַ-מאַנטיקער בין איך — פרעגט איר פאַרחידושט — ווען כ'האַלט, אַז ס'העכסטע און ס'אַמתסטע איז ס'לעבן, ווען כ'האַלט אַז קיין זאָך קען נישט זיין העכער פונעם לעבן. מען קען ס'לעבן מיט קיין זאָך נישט פאַרבייטן.“ פרעג איך אַ שאלת תם: צי איז דען ראַמאַנטיק סותר דאָס לעבן? צי לייקנט דער ראַמאַנטיקער דאָס לעבן? ראַמאַנטיק איז דאָך בלויז אַ ספעציעלער שטאַנדפּונקט, אַ ספעציעלער צוגאַנג צו די ווערטן פונעם לעבן, אַדער ריכטיקער — אַ ספעציעלער אָפּשאַץ... מען קען דאָך זיין אַ גרויסער רעאַליסט, זיין איבער די אויערן פאַרליבט אינעם לעבן, ווי טאַלסטאַי אַ שטייגער, און דאַביי זיין פון אַ געוויסן שטאַנד-פּונקט אַ ראַמאַנטיקער, באַטראַכטן דאָס לעבן דורך ראַמאַנטיש באַ-פאַרבעטע ברילן. עס איז פיל וועגן דעם צו רעדן, האָב איך אָבער איצט גראַד נישט די שטימונג און אויך נישט די פרייע צייט זיך אַריינצולאָזן אין לאַנגע טעאָרעטישע וויכוחים. איך וואָלט געקאַנט ברענגען ראיות פון אייער שאַפן גופא. איר באַשרייבט טאַקע מיט אַ געוויסער ליבע דעם לעבן-אויפנעם פון זאַנוויל דעם פערד-גנב. נאָר מיט וואָס פאַר אַ צערט-לעכקייט און יראת הכבוד באַשרייבט איר ר' שבתין. מען פילט אַז דעם „ראַמאַנטיקער“ ר' שבתיס לעבן-און-וועלט באַנעם, איז אייך ליב און טייער... איר שטרייכט ווייטער אונטער אַז „דער עיקר איז דער מענטש“. די דייטשישע ראַמאַנטיקער נאָוואַליס א"א זיינען דאָך אָבער אויך אַרויס-געגאַנגען פון דעם זעלבן גרונטפרינציפ? —

בכן, דאַרף מען זיך נישט שרעקן פאַרן וואָרט „ראַמאַנטיקער“, נאָר קודם כל פרוואון קלאַרער דעפינירן, וואָס דאַרף מען פאַרשטיין אונטער דעם דאָזיקן וואָרט.

מיט בעסטן גרוס — י. צינבערג.

מיין פרוי און טאָכטער לאָזן אייך האַרציק גריסן.

(6) י. אָפּאַטאַשו „וועגן זיך“ — רעדע געהאַלטן צום 25 יאָריקן יובל אין ניו-יאָרקער פען-קלוב 1936. „אויפּקום“ — נאָוו-דעצעמבער 1936.

דער יידישער פראָזע־סטיל

(נאָטיצן פֿאַר אַ קריטישער אַרבעט)

I

„מעגלעך אז דער סטיל פון אַ שריפטשטעלער הענגט גאַר אָפּ מער פון זיין כאַראַקטער ווי פון זיין גייסט, מער פון זיין זיטלעכן איידער פון זיין פּילאָזאָפּישן אַדער קינסטלערישן קוק אויפן לעבן. ציצעראַ שרייבט אויסגעצייכנט אָבער ער האָט נישט קיין סטיל. ער איז געווען אַ מענטש אָן כאַראַקטער. טאַציטוס און צעזאַר האָבן סטיל.“

ס'קען זיין אז וואָס שייך ציצעראַן האָט לודוויג בערנע — צו אים באַלאַנגען די נאָר וואָס ציטירטע שורות — קריטיש איבערגעכאַפט די מאַס. וואָרעם עס איז שווער צו טראַכטן וועגן כאַראַקטערלאַזיקייט ביי אַ מענטש, וואָס פאַרמאָגט אַזויפיל צילבאַוואוסטיקייט אין זיין לאַ-טיינישער שפראַך. און עס איז ניט ווינציקער שווער צו אַקצעפטירן, אז עס איז געווען אַן סטיל אַ שרייבער, וואָס זיינע עלעגאַנט געטאַקטע ווער-טער און זאַצן האָבן מיט אַזויפיל פּעדאַנטישער און דערביי הייסער געטריישאַפט געטראָגן ראיות און סברות — ציגל פֿאַר געביידעס פון פּאָליטישן און פּילאָזאָפּישן סך-הכל.

אָבער די קריטישע אומגערעכטיקייט צו ציצעראַן איז ניט מער ווי אַ טפל אין יענע עטלעכע שורות פון בערנעס, „באַמערקונגען וועגן שפראַך און סטיל.“ דער עיקר איז בלי שום ספק דאָס, וואָס בערנע האָט דאָרט מיט זיין געוויינטלעכער שאַרפּזיניקייט און מיט זיין פֿאַר-שפיצטער מאַראַלישער שפּירעוודיקייט פֿאַר ליטעראַטור אַרויסגעבראַכט צוויי גרונטאַווע געדאַנקען וועגן ליטעראַרישן סטיל. אפשר איז עס עט-וואָס איבערגעטריבן ווען איך זאָג אז ער האָט „אַרויסגעבראַכט“. וואָרעם אין דער אמתן האָט ער דעם ערשטן רעיון אַז סטיל איז דער רעזולטאַט פון כאַראַקטער און זיטלעכן לעבנס-באַנעם, בלויז אַפֿאַריסטיש פּיק-סירט און וואָס אַנבאַטרעפט דעם צווייטן — האָט ער אויף אים איינגע-לעך נאָר אומדירעקט אַנגעוואונקען. די אַנווינקעניש אויפן צווייטן טע-זיס באַשטייט דערין וואָס בערנע האָט מיט זיין סטיללאַזיקייט-באַשול-דיקונג פֿאַרטשעפעט נישט קיין אַנדערן ווי דווקא ציצעראַן, וואָס איז געווען דער קלאַסיש-גרויסער רעדנער נישט בלויז ווען ער האָט גערעדט, נאָר אויך ווען ער האָט געשריבן. דער געדאַנק וואָס לאַזט זיך אַרויס-

טייטשן פון בערנעס קעגנערשאפט צו דעם אופן שרייבן פונעם באַרימטן רוימישן פּאָליטיקער און פּילאָזאָף פון מיט אַכצן הונדערט יאָר צוריק, וואָלט געקענט פּאַרמולירט ווערן אַן ערך אַזוי אַז סטיל הייבט זיך אַן אויף אַן אמת ערשט דעמאָלט, ווען עס הערט זיך אויף דאָס רעדן.

רעדן און שרייבן זיינען פּסיכאָלאָגיש צוויי פונדאַמענטאַל פּאַרשיי-דענע אופנים פון גייסטיקער עבודה. רעדן איז בעצם אַ עקסטענזיווע געהירן און געמיט-אַרבעט, בעת שרייבן פּאַרקערט — אַ אינטענזיווע. די קונסט פון רעדן באַשטייט אין באַרעדעוודיקייט. דער קינסטלערשער אויפטו פון שרייבן איז דער היפּוך פון באַשרייבעוודיקייט — צימצום. ביים רעדן איז די שפּראַך דער אַנטרייבנדיקער, דער פּאַרפלייצנדיקער כוח. ביים שרייבן — די קראַפט וואָס האַלט צוריק און האַמעוועט פּסי-כיש. אויך די געדאַנקלעך סאַמע צוגעגרייטסטע/רעדע איז וואָס שייך פּאַרם, ריטם און טאָן — אַ מאַמענט-אימפּראָוויזאַציע וואָס לעבט צום גרויסן טייל אין איר זכות. און ווייל די שאַפונגס-אינספּיראַציע ווערט ביים רעדנער אַנגעווייעט און מאַדיפּיצירט פון די צענדליקער, הונ-דערטער און טויזנטער אויגן, וואָס מאַנען זייער הנאה און זיינען גרייט אַפּצודאַנקען שוין אויפן אַרט מיט דער הויכער הסכמה פון פונקט אַזוי-פיל דלאַנעס — דערפאַר איז די רעדע אַ מאַל מער און אַ מאַל וויי-ניקער, אָבער תמיד און אַלעמאַל אַ אַפּנייג פונעם רעדנערס טיפּערן „איך“, פון זיין געמיט, פון זיין געדאַנק, פון זיין עסטעטישן באַדערפעניש און פון זיין עטישער כוונה.

די געשריבענע פּראָזע דאַקעגן — זי איז אַ בית-עולם פון פּאַר-שניטענע אינספּיראַציעס. המצאות, געשטאַלטן, אימאַזשען, מעטאַפּערן און ווערטער. וואָרעם איר דרך איז ניט בלויז שאַפונג, נאָר אויך פּערמאַנענ-טער קריטישער קאָנטראָל פון דעם געשאַפענעם. איר כוונה איז צו פּאַרקעפּערן און צו פּאַרלעבעדיקן פּאַנטאַזיע-שאַטנס אָבער טאַקע צו-ליב דעם מוז זי עלימינירן, אַרויסשטויסן און פּאַרטרייבן אין מלכות פון שאַטנס אויף צייטווייליק אָדער אויף תמיד אַזויפיל „לעבעדיקס“, „צאַפּלדיקס“ און „שיינס“ וואָס שטופּט זיך אין איין געדרענג צו דער שוועל פון רעאַליזירונג.

די געשריבענע שפּראַך איז דאָס לשון פונעם עקזאַקטן רעיון, פון דער עכטער עמאַציע און פונעם סאַמע אייגנסטן זעלישן ריטם און טאָן. איך האָב מיך אויסגעדרוקט צו קאַטעגאָריש און האָב דערזען דעם לע-זער אַ שמיכל טאָן. בעסער איך טאַקע באַלד אויס דעם געדאַנק. די שריפּט-שפּראַך — ניט זי איז דער אויסבונד פון אַלע פּריער אויסגע-רעכנטע מעלות, נאָר זי קען, זי איז בכוח דאָס צו זיין.

און עס איז נישט דערפאר ווייל ביים שרייבן פארלירט מען כלומרשט די נאטירלעכקייט, נאר פארקערט ווייל דעמאלט, ווי געזאגט, ווערט דער מענטש ערשט דער סאמע נאטירלעכסטער „ער אליין“. עס פאר־ווישט זיך אין אים זעליש דער „זאָן פאליטיקאָן“ וואָס האָט אינזינען אין זיין שפראַך דעם. איינדרוק אויף זיינע געזעלשאַפטלעכע מיטבאַשע־פענישן און עס קומט אויף צוריק דער איינזאָמער, עגאַצענטרישער יחיד וואָס דאָהט נאָר וועגן אויסדרוק פון זיך אליין. און אויסדריקן זיך אליין קען נישט הייסן נאָר אַרויסזאָגן און באַגרינדן אייגענע מיינונגען, נאָר פאַר אַלעמען אויך אַרויסברענגען די אייגענע נשמהדיקע נויטווענד־דיקייט פון אַזאָ מיינונג. קאָנקרעטער און בדרך משל: ניט נאָר דער־וויין די עקזיסטענץ פון גאָט נאָר דערעיקרשט געשטאַלטיקן די אייגענע ליידנשאַפטלעכע באַדערפעניש נאָך גאָטס דאָאיקייט.

און דאָ מעגען מיר זיך אומקערן צום בערנעשן ציטאַט וועלכן איך האָב אַוועקגעשטעלט ביים סאַמע אָנהייב פון מיינע נאַטיצן ווייל איצט וועט אונדז קענען קלאָרער ווערן בערנעס טעזיס אַז סטיל איז אַ רע־זולטאַט פון כאַראַקטער און מער פון זיטלעכן איידער פון פּילאָזאָ־פּישן לעבנס־באַנעם.

אויך די שפראַך פון וויסנשאַפטלעכער אַרגומענטאַציע שייט זיך קאַטעגאָריש אַפּ פונעם גערעדטן לשון. זי איז געשריבענע פראָזע דער־מיט וואָס זי דינט דעם אויסדרוק פונעם געדאַכטן, דעם עקזאַקטן אַרויס־ברענג פון באַגריפלעכקייט וואָס קען דערגרייכט ווערן נאָר אין אַ קאַנ־צענטרירטן איבערשמועס מיט דער אייגענער מחשבה. אָבער אַט־די וויסנשאַפטלעכע און פּילאָזאָפּישע פראָזע קען ניט אידענטיפּיצירט ווערן מיט סטיל אַזוילאַנג זי איז נאָר דער אויסדרוק פון איין זעלישער פאַ־קולטעט און ניט פון דעם גאַנצן קאַמפלעקס פון פּסיכישע און גייסטיקע עלעמענטן וועלכע שטעלן צונויף די פּולקייט פונעם שרייבערס פּערזענ־לעכקייט. פשוטער: דער אידעאַלער סטיל וועט זיין דער לעבעדיקער סינטעז און די האַרמאָנישע פראָפּאָרץ פון דאַכטונג און פאַנטאַזיע, פון וויזיאַנערישקייט (זען מיטן איבערלעכן אויג) און אָודיטיווקייט (הערן מיטן איבערלעכן אויער). פון באַוועגלעכקייט און קאַנטעמפּלאַטיווקייט, פון אַבסטראַקציע און חוש־מדיקייט, מיט איינעם וואָרט פונעם שרייבערס גאַנצער און קאַמפּליצירטער פּערזענלעכקייט.

אָבער ווען איבער באַשריבענע בייגאַלעך פאַפּיר וועט זיך דורכטראַגן פאַר אונדז אַ בעסער אָדער ערגער געפּלאַסטערטער שאַסיי פון ווערטער און זאַצן אַז אַ לאַנדשאַפט ביי די זייטן וואָס נאָך איר זאָלן מיר דעם שליאַך קענען אידענטיפּיצירן און אַ נאַמען געבן — דעמאַלט וואָלט בלי שום ספּק געווען אומפּאַסיק אַנצואווענדן בכלל דעם

באגריף סטיל. דעמאלט וועט גענוג זיין ווען מיר וועלן זאגן אז מיר האבן פאר זיך א שרייבער מיט א גלאטיקער און פליסיקער שפראך. נאר דאס און נישט מער. וואָרעם סטיל — סטיל קען ניט אויסקומען מיט איין גייסטיקער אָדער זעלישער דימענזיע. ער איז בעצם פיל-די-מענזיש. ער איז דער סכום פונעם שרייבערס איינגעבוירענער און ירושה-דיקער נשמה-לאַנדשאַפט פלוס זיין אַנטוויקלטן קינסטלערישן בליק אויף דער וועלט און פלוס זיין אייגענער פאַרהאַרעוועטער און דערוואַרבענער טעכניק פון וואָרט-געצייג.

עס איז שוין העכסטע צייט אַז זשאַרש לואי בופאַנס באַרימטע און דורך אנדערטהאַלט יאַרהונדערטער אַזוי האַפּערדיק אַרומגעטראַגענע און ביטער באַנאַליזירטע מימרא אַז *le style c'est l'homme* (דער סטיל איז דער מענטש) זאָל צוליב אַלטקייט און אומפאַסיקייט איבער-גענוצעוועט ווערן. מיטן אויבערשטאַף (מענטש) צוריק פון אויוון און מיטן אונטערשלאַק (סטיל) צוריק אויף זיין בכבודיקן אַרט פון אונטן וואָלט זיך באַקומען אַ נייער זאַג, וואָס וואָלט מן הסתם נישט אַזוי גע-בלישטשעט מיט אויפטועכץ און פאַראַדאַקסאַלישקייט, וואָלט אָבער דער-פאַר בלי שום ספק געווען געענטער, אַ סך נעענטער צום סאַמאַראַדנעם אמת אַז — סטיל קען ניט באַצייכענען קיין מענטש, ווייל סתם מענטש איז בעצם סטילאַזיקייט. דער בכלל-מענטש איז שפּראַכלעך נישט נאָר נישט קיין באַשאַפּער פון סטיל נאָר אפילו נישט זיין בעל-הנאה (אווון-פרוקטואר). דער בירגער (פאַלקסמענטש און אינטעליגענט) דעקט זיין פולן באַדאַרף פון געשריבענער שפּראַך ביי די רעגיאַנאַלע און צומאַל אויך ביי נאַציאָנאַלע נוסחאות. דער זשורנאַליסט העלפט זיך מייסטנס אַרויס דערמיט וואָס ניט ער שרייבט, נאָר ער רעדט שרייבנדיק, און אויב טאַקע שרייבן טוט ער געוויינטלעך דאָס וואָס עס טוען אַלע אַנדערע סתם-שרייבער. ער לעבט ווי זיי פון גמילות חסדים ביי אַ סטיל וואָס פאַסמאַקעוועט אים און מאַכט צוואַנג-הלוואות ביים ליטעראַרישן נוסח. סטיל גופא ווערט געבוירן נאָר דאָרט און נאָר דעמאַלט ווען הינטער אים שטייט אַ שעפּערישע שרייבערישע פּערזענלעכקייט.

II

טרויעריק, פּינלעך טרויעריק האָט געמוזט אויסזען יענער יידישער מענטש מיט דורות צוריק וואָס האָט זיך אין איינעם אַ טאַג גענומען שרייבן אַ בריוו אויף יידיש און איז געבליבן שטיין פאַרן בייגאַלע פאַפּיר אַ זעליש אויסגעטוענער, אַ שטום-אומבאַהאַלפענער — אַן לשון. זיין צער האָט געלינדערט דער אַנאַנימער קינסטלער פונעם בריוונשטעלער, פונעם נאָך ניט געדרוקטן בריוונשטעלער, וואָס האָט פאַר אים צונויפֿ-

געמיסטערעוועט אויף גיך עטלעכע פראָזעס אויף פאָפּיר — דעם אָנהייב פון אַ געשריבענעם נוסח. ווי דאָנקבאַר, ווי טיף דאָנקבאַר האָט געמוזט זיין דער טראַגיש איבערראַשטער מענטש פאַר די פייגנבלעטער אויף צו פאַרדעקן זיין נאַקעטקייט, זיין שרייבערישע פאַרשעמטקייט! די ערשטע, די עלטערע פראָזעס ווי למשל „טיילע דיר מיט אַז כ'בין ב"ה געזונט, געבע גאָט פון דיר דאָסזעלבע צו פאַרנעמען" זיי נען טאַקע געווען נישט מער ווי „פייגנבלעטער" וואָס האָבן מיט זייער פאַפּירקייט זיך געפרוואווט בלויז צו פאַרשאַטענען די פאַרשיידנאַרטיקייט פון איבערלעבענישן ביים בריוושרייבער. יענע געשריבענע זאַצן האָבן כלל נישט פאַרטשעפעט און אוודאי נישט געפרוואווט אַרויסצוברענגען פּריוואַטע געפילן פונעם יחיד אַדער צו באַשרייבן אַ ספעציפישן זע-לישן צושטאַנד.

ס'האָט גענומען אַ היפט שטיקל צייט ביז דער בריוושטעלער האָט אַנשטאַט צו סטריגעווען פייגנבלעטער, אָנגעהויבן צו נייען נוסח־בגדים וועלכע מען זאָל קענען אַנטאָן אויף אַלע מעגלעכע געפילן פון אַ שרייבנדיקן מענטש. ווי שפראַך־שטאַף האָבן דעם בריוושטעלער געדינט אַ חוץ גע-רעדטע אידיאָמען אין וועלכע עס לאָזט זיך אַריינבלאָזן דעם אַטעם פון גע-שריבנקייט אַדער, ריכטיקער געזאָגט, פון וועלכע עס לאָזט זיך אַרויס-בלאָזן דער דעך פון גערעדטקייט, דער עיקרשט אויך פסוקים פון דער ביבל און בכלל פון אַלטע ספרים. די קליידער וועלכע האָבן זיך באַ-קומען פון דער מאַטעריע און פון דעם געניי זיינען מייסטנס געווען צו-גערעכט פאַר דער גרעסטער מאַס פון די מענטשלעכע געפילן, פאַר מאַ-נומענטאַלע סענטימענטן, פאַר איבערלעבענישן, אַזוי צו זאָגן, אין דער גאַנצער לעבנסגרויס.

ווען אַנטשל בעל קוראס און זיין ווייב שרה רבקהס בכור פון שלום אַשעס ראַמאַן „די מוטער" שרייבט דעם ערשטן בריוו פון אַמעריקע צו זיינע טאַטע, מאַמע טוט ער אַן אויף זיינע איבערלעבענישן אַט אַזעלכע ברייטע פלודערן פון אימאַזש:

„איך האָב צו אייך נישט געשריבן, ווייל איך האָב נישט געהאַט וואָס צו שרייבן. איך האָב פילעס דורכגעמאַכט אין אַמע-ריקע. ווען אַלע ימים וואַלטן טינט געווען און אַלע וועלדער פּעדערן און אַלע הימלען פאַפּיר, וואַלט איך אייך נישט געקענט אַלעס אַרויסשרייבן וואָס איך האָב דורכגעמאַכט אין אַמעריקע..."

און דעם בעל־קוראס זון שלמה חיים איז אין אַמעריקע חלילה נישט אַריינגעפאַלן אין די הענט פון ווילדע אינדיאַנער, ס'האָט אים נישט אַרומגעטראָגן דער אשמדאי איבער ימים און מדבריות און דער טויט

האָט ניט געלויערט אויף זיין יוגנט. ס'האָט זיך בלויז געהאַנדלט וועגן די באַנאַלסטע פּאַסירונגען פון די ערשטע עמיגראַנטישע וואַכן. מיר דערוויסן זיך דאָס פון אַשן אַליין וועלכער קאַמענטירט קריטיש דעם שרייבערישן פאַרמעסט פון זיין העלד.

„פון דעם אָנהייב פון בריוו — שרייבט אַש — מיט די אַלע ימים טינט און אַלע וועלדער פעדערן וואַלט מען געקענט מיינען ווער ווייס וואָס דער יונג איז דורכגעגאַנגען. אויסגעלאָזט האָט זיך אַז איין וואָך האָט ער גענעכטיקט ביי איין לאַנדסמאַן און אַ צווייטע וואָך האָט ער גענעכטיקט ביי אַ צווייטן לאַנדסמאַן און אַ דריטער לאַנדסמאַן האָט אים געפירט אין שאַפ אַרין צו לע-דער-סחורה אַרבעטן. היינט וואוינט ער ביי אַ פּערטן לאַנדסמאַן, וועלכן ער צאָלט אַ דאָלער אַ וואָך פאַר אַ „שטיקל בעט“ בלויז אויף ביינאַכט.“

דאָס וואָס איך פאַרצייכן דאָ וועגן דעם בריוו פון אַשעס ראַמאַן-געשטאַלט שלמה חיים איז ניט נאָר חל אויפן נוסח פון אַ ברייוו-שטעלער, נאָר אויך אויפן פּרימיטיוון ליטעראַרישן נוסח בכלל. וואָרעם נישט וועגן דעם גייט עס וואָס דער קאַמאַשניק געברויכט אין זיין באַשרייבונג אַ פאַרטיקע און הויכע מליצה פון „אַקדמות“ נאָר וואָס דורך אַט-דער מליצה קומטן צום אויסדרוק זיין באַדערפעניש צו סינטעטיזירן זיינע איבערלעבענישן אין אַ ווירקלעכקייטס-ווייטער און דיספּראַפּאַרציאַנירט גרויסער ליטעראַרישער כלי. איך וויל דערמיט זאָגן אַז פון שלמה חיימס ליטעראַרישער פאַרם האָט אַרויסגערעדט אַ טונקעלער קינסט-לערישער אינסטינקט צו געשטאַלטיקן די איבערלעבענישן אַזוי אַז די דעטאַלן זאָלן זיך ערגעצוואו פאַרלירן און זאָלן נישט קענען מינערן מיט זייער וואַרהייט די גראַנדיעזקייט און דעם צויבער פון געשריבנקייט. דער „אַקדמות“-אימאַזש וועלכן ער נוצט, איז אויסן נישט נאָר צו פאַר-שטעלן די פּרטים נאָר מיט זיין באַדינגטקייט בכלל אויסצומיידן אַ דירעקטן צורירן זיך. צו דער ליטעראַרישער טעמאַטיק. ווען די הימלען זאָלן זיין פאַפיר וואַלט מען געקענט באַשרייבן די פּאַסירונגען, אַבער אַזוי ווי זיי זיינען עס דערווייל נאָך ניט לאַמיר זיך — הייסט עס — אַפּלאַזן פון דעם געשעעניש-שטאַף. דער עיקר איז די סוגעסטיע, די אַנסאַמבל-שטימונג וואָס באַקומט זיך פון דער געשריבענער פאַרמולע. וואַלט אַנטשל בעל-קוראס בכור דאָסזעלבע וואָס ער האָט געשריבן געדאַרפט דערציילן פאַר טאַטע, מאַמע וואַלט ער זיכער געווען אַנגע-הויבן ניט פונעם סינטעז נאָר פון די דעטאַלן, ניט פון דער קאַנסטרוק-ציע, נאָר פונעם אַנאַליז. די קאנווע פון רייד האָט נישט קיין ראַנדן. שטאַף

לייגט זיך אויס נאכאנאנד און דאס שפעטערע ווארט האט דעם כוח צו פארדעקן און צו פארטיליקן דאס פריערדיקע. ערשט אויף דער באגריף-נעצטקייט פון פאפיר ווערט געבוירן די פארם-פראגע, די פראבלעם פונעם עסטעטישן ציל, ווארעם עס האנדלט זיך דאך וועגן דעם ווי-אזוי אויסצונוצן דעם שטח און אלץ צו זאגן, די פרימיטיווע פראצע האט פארענטפערט, אזוי צו זאגן, די צימצום-פראגע דערמיט וואס זי האט אויסגעלאזט דעם שטאף און אפגעבן ס'גאנצע פלאץ צו דער פארם. און די פארם האט געמוזט זיין א פארטיקע, א אויסגעליגענע ניט נאר ווייל עס האט די ראשונים פונעם יינגסטן און שווערסטן ליטעראטור-זשאנער: פראצע, געמאנגלט אין שעפערישן כוח און אין טעכנישער רוטין, נאר אויך צוליב דער הערשנדיקער קונסט-שטימונג אז פארם איז דער עיקר און אז זי מוז שטיין וואס ווייטער פונם שטאף ווייל עס דראט איר פון זיין זייט מינערונג און פראפאגאציע. און איבעראל און אלע-מאל ווען די עסטעטיק פארנעמט דעם געביטערישן אויוו-אן ווערט די ליטעראטור פארוואנדלט אין א גאטלאזן שפיל און די פארם זינקט אראפ צו ארנאמענטיק — צו מליצה. און מליצה קאן קיינמאל נישט זיין סטיל, נאר העכסטנס נוסח, ווייל סטיל איז ניט קאנווענציאנעל-קאלעקטיוו נאר העכסט-פערזענלעכער נשמה-אויסדרוק.

פארמאליסטן זיינען נישט נאר געווען די העברעאישע בת-השמימניקעס אונדזערע פון דער השכלה-צייט, נאר אויך, ווי פארא-דאקסאל דאס זאל נישט קלינגען, דער זיידע שמ"ר און זיין ליטע-רארישע שול פון פראצע-שווארצן אויף יידיש. אויך פאר שמ"רן איז די פארם געווען א הימלישע פרינציפן וואס טאר ניט פאראומווער-דיקט ווערן פון דער שטאף-מיואסקייט. נאר וואדען? ער האט גע-האט זיין אייגענעם דרך וויאזוי דאס צו פארהיטן. ער האט זיך אויס-געטראכט און אויסגעליגן פרינציפן-געשטאלטן כדי דער שידוך צווישן חומר און צורה זאל חלילה נישט מוזן זיין א מארגאנאטישער.

און שמ"ר — דאס איז אייגנטלעך געווען דער קאנסעקווענטסטער פארמאליזם. נישט נאר גרויסע קאנווענציאנעלע סינטעזן אין וועלכע עס זאלן זיך ווי אויטע הימלען אויסבאהאלטן די אנאליטישע דעטאלן פון די אייגענע איבערלעבענישן, נאר צו דער קאנווענציאנעלער, אויסגע-ליגענער פארם — נאך א פרעמדע טעמאטיק אויף בארג.

און סטיל — סטיל גרענעצט זיך ניט נאר אפ פון פארם-קאנווענ-ציאנעלישקייט, נאר ער קען אויך ארויסוואקסן בלויז פון אייגענער טע-מאטיק. אויב כאראקטער ביי א שרייבער איז אידענטיש מיט דורכ-געלעבטער שטרעבונג צו אייגענעם אמת, דאן איז זיין סטיל דאס גע-ציג מיט וועלכן די ווארהייטשטרעבונג אקערט אנאליטיש אויף די

אייגענע טעמאטיק און סינטעטיזירט זי צו א ליטעראריש-קינסטלערישער קאנסטרוקציע. מיר מוזן בכך אלץ מער און מער מסכים זיין מיט בערנען. די פראפארץ אין דער געשטאלטונג, די מאס און וואג פון די אפגעקליי-בענע שטאף-דעטאלן, די איינארדענונג פון די איבערלעבענישן און ווער-טער, די פארב און דער ריטם פון די ווערטער — אלץ וועט שטיין אונטערן קאנטראל פון דער אייגענער ווארהייטס-שטרעבונג, אונטער דער מאראלישער אפטרופסות פון כאראקטער. און דער סטיל וועט ניט לאזן פעלשן נישט אין דעטאל און נישט אין דעם סינטעטישן סך-הכל, ער וועט „האלטן אן אויג“ אויף די ווערטער, אויף די זאצן און יעדע קלענסטע פארקרימונג קארעגירן.

א אינטערעסאנטער ביישפיל פון סטיליסטישער זעלבסט-קארעגיי-רונג איז מיר אונטערגעקומען ליענענדיק ל. שאפיראס דערציילונג „ממה נפשך“. אויפן ערשטן בליק קען זיך אויסדאכטן אז די אויטא-קארעקציע איז בלויז קאקעטעריי, בלויז חנדל און מאניער. אבער האט מען זיך אריינגעלייענט אין שאפיראן און ווייס אז ער איז א שרייבער מיט כח-ראקטער און מיט סטיל און אז ער האט על-פי כאראקטער די נייגונג איבערצולאזן אן עפיטעט, געדיכטער צו מאכן א פארב און גראטעסק צו פאררוקן א שטריך ביי זיינע געשטאלטן, וועט דאס „אליין פאר-בעסערן זיך“ אין משך פון דער שילדערונג זיין אין הסכם מיטן קאנטראל וועלכן עס איבט סטיליסטיש אויס זיין קינסטלערישע ווארהייטס-שטרע-בונג. שאפירא הייבט אן די דערציילונג מיט א קורצער באשרייבונג פון זיין העלד ליפעס מוטער — די רביצין.

„די רביצין — שטעלט ער אוועק א סינטעטישן זאץ — איז געווען

זייער א נארישע יידענע. —“

און דערנאך קומען איבער א צענדליג שורות פון דעטאל-אנאליז, פון מאראלישן הינטערגרונט און פון פיזישן אויסזע. זיי ליענען זיך אזוי :

„דעם רבס שכירות, מיטן רח"ש צוואמען, זיינען געווען אזוי קליין, אז אלע אירע יארן האט זי געהאלטן אין איין שטיקעווען דעם סוף פון דער וואך צום אנהייב פון דער נעקסטער. עס האט זיך נישט געשטיקעוועט, און פירן די רבנישע באלעבאטישקייט איז געווען אזוי שווער ווי צו פירן א מלוכה. פון דעסטוועגן איז ביי דער רביצין געוואקסן א גוידער און איר פנים איז געווען גלאט און גערויטלט ווי ביי א מיידעלע. זי איז געווען לאנג און דין אבער ווייט פון מאגער. דעם קאפ האט זי געהאלטן א ביסל פאראויס און געבויגן, ווי א הון וואס זוכט קערנדלעך. געהאט צוויי בלויז, אינגאנצן אומשולדיקע, מיידלשע אייגלעך, א ביסל

קורצזיכטיקע, און פון אונטערן פאָרוואַרפענעם ווייס־זיידענעם טיכל האָבן אַרױסגעקוקט צוויי קליינע אויערלעך ווי רױזנבלעטלעך. מיט אַלט־פּרענקישן געפאַסטע בריליאַנטן אין זײ. — אַ ירושה פון דורות.

קען מען נאָך אַט־די עטלעכע פּאַרטערט־דעטאַלן נאָך בלייבן ביי דער ערשטער אימפּרעסיע. אָז די רביצין איז געווען „זייער אַ נאַרישע יידענע“? איז „זייער נאַריש“ ניט איבערגעטריבן פאַר אַ פּרוי וועלכע האָט געמייסטערעוועט די רבנישע באַלעבאַטישקייט וואָס איז געווען אַזוי שווער צו פּירען ווי אַ מלוכה? און איז דאָ למען אייגענער וואַרהייט־שטרעבונג נישט נייטיק נאָך אַן אַנדערער סך־הכלדיקער אַדיעקטיוו? איז דאָ נישט געבאַטן אַ סינטעטיש וואַרט אויך פאַרן גלאַטן פנים וואָס האָט זיך גערויטלט ווי ביי אַ מיידעלע און פאַר די בלויע, אומשולדיקע אויגן און פאַר די אויערלעך ווי רױזנבלעטלעך?

קומט טאַקע די סטיליסטישע זעלבסט־אויסבעסערונג און שטעלט אַוועק קודם־כל און אין סאַמע פּראָנט אַ נייעם שם־התואר: „שיין“. און וואָס שייך דעם אַדיעקטיוו „זייער נאַריש“ וואָס איז געבוירן גע־וואָרן אין דער היץ פון ערשטן איינדרוק און פון איבערגעאייילטער מאַ־ראַלישער קוואַליפיקאַציע — ווערט ער שטרענג אַרומגעפּוצט פון גוזמא. די קאַרגירטע אונטערשטע שורה פונעם בילד זעט איצט אויס אַזוי:

„די רביצין איז געווען אַ שיינע און אַ נאַרישע יידענע.“
אודאי איז דאָס אַ ספּעציעלע אייגנטימלעכקייט פון שאַפּיראַס סטיל. ער האָט ליב אַוועקצושטעלן ביים אָנהייב אַ סינטעטישע כאַראַק־טעריסטיק פון אַ געשטאַלט און זי דערנאָך אַנאַליטיש צו באַאַרבעטן און זי סטיליסטיש אויסצובעסערן. אָבער ניט דאָס בין איך אויסן. איך בין אויסן אַרױסצוברענגען וויאַזוי דער אַנאַליז פון די אייגענע אימ־פּרעסיעס האָט אין דעם שאַפּיראַשן טעקסט באַהיט די ווערטער פון אי־בערגעטריבנקייט און... פאַרוואַנדלט דעם גערעדטן רכילות־פּסוק וועגן דער רביצין אין אַ געשריבענעם זאַץ פון קינסטלערישער פּראָזע.

און געבראַכט האָב איך דעם ביישפּיל דערפאַר, ווייל אין אים שוועבט ערגעצוואו אַרום די עיקר־פּראָבלעם פון דער יידישער פּראָזע־שפּראַך ווי זי האָט זיך באַוויזן צום זיידע מענדעלע. די פּראָבלעם איז געווען: פּטוך ווערן פון גערעדטקייט וואָס איז אידענטיש מיט גוזמא; ניט פאַרלירן דעם שטאַף אונטער גרויסע פּאַלעס פון פּאַרטיקע סינ־טעזעס; געדולד, אויסדויער און אַטעם ביים באַשרייבן דעם פּרט; שרייבן באַשאַפּן און פאַרמולירן נישט אין אַ לשון פון ערשטער אימפּרעסיע און הייס־געבאַקענער עמאַציע, נאָר מיט באַגריפּן און בילדער וואָס זיי נען אַפּגעקילט, אַביעקטיוויזירט און צוגעפאַסט געוואָרן צו דער איבער־

לעבעניש, צו דער פאסירונג און צו דער געשטאלט אין קלוגן באַראַט פון חושים און געדאַנק.

III

אָמַר ר' מענדעלע: און היות דאָס רעדן מיטן מויל אַרבעט אויס ווי אַ קינסטלער, אַ מאַלער די געדאַנקען פונעם גייסט און זייער קערפער-לעכער געשטאַלט, דערײַבער דאַרף עס אויך האָבן מיטל דערצו וואָס זאָלן אים שטיין צו הילף, די אַרבעט זאָל זיין ריכטיק, מייסטעריש גוט. און אַזאַ מיטל איז דאָס שרייבן, אָדער די שריפטלעכע שפראַך. דער שרייבער איז מער מקפיד אויף זיין שפראַך, ווי דער וואָס רעדט. ער זוכט, קלייבט צו די פאַסנדיקע ווערטער, זעצט זיי ווי פערל איינס צום אַנדערן מיט ישוב הדעת, מיט דער כוונה, אַז דער גייסט און די צורה זאָלן ווי די נשמה מיטן גוף פאַסן איינער צום אַנדערן, נישט מער — נישט ווייניקער וויפל מען באַדאַרף. (הקדמה צו שלמה ר' חיימס).

און מענדעלעס גרויסער, אומשטערבלעכער אויפטו פאַר דער מאַ-דערנער יידיש-פראַזע איז טאַקע געווען דאָס וואָס ער האָט זיך דער ערשטער (אויב די ליטעראַטור-אַרכעאָלאָגיע וועט אויסגעפינען אַ פריער-דיקן ערשטן, וועט מענדעלען אַלץ בלייבן דער ערשטער, ווייל דער ערשטער מיט דערפאַלג) גענומען באַשרייבן דאָס יידישע לעבן. באַ-שרייבן און ניט באַרעדן. און ווען איך זאָג באַרעדן בין איך ניט אויסן קיין מוסרדיק שטעכווערטל אויפן חשבון פון די פאַרמענדעלישע רע-אַליסטן. איך מיינ נאָר אַז זיי האָבן ניט געזוכט און ניט געקליבן די פאַסנדיקע ווערטער און האָבן נישט אין זינען געהאַט אַז „דער גייסט און די צורה זאָלן ווי די נשמה מיטן גוף פאַסן איינער צום אַנדערן„. דאָס וואָס דאָס יידישע לעבן איז למשל ביי יצחק יואל לינעצקי אַרויס-געקומען אַזוי גראַטעסק פאַרקרומט און אַזוי גוזמאדיק פאַרגעדיכטעוועט, איז ניט בלויז ווייל דער באַשאַפער פון „דאָס פוילישע יינגל“ האָט געהאַט אַ איבערגעטריבן פיינטלעכע איינשטעלונג צו דעם דאָזיקן לעבן, נאָר אויך און דערעיקרשט דערפאַר ווייל ער האָט עס געפרוואוט גע-שטאַלטן אין פאַרטיקע און אין ליאַרעמדיק-גוזמאדיקע פאַרמולעס פונעם גערעדטן לשון.

צוליב די פאַרטיקע זאָגעכצער און פאַרגלייכן האָבן די פיר קנייטשן אין שטערן ביים גמראַ-מלמד ר' אברהםל חיריק געמוזט מאַכן פון אים ממש אַ פאַרזעעניש. די קנייטשן זיינען געווען אַזוי טיף — דערציילט אונדז לינעצקי — אַז „אין איטלעכן באַזונדער וואָלט מען געקאָנט לייכט באַהאַלטן אַ בינטל ציצית“. (ז' 58) און צוליב דערזעלבער סיבה האָט דער פּרעגער אין חדר געמוזט זיין עפעס אַ מאַנסטרום פון כוח און פון סאַדיסטישן עקשנות, ווייל דער מחבר האָט געוואָלט אַז ער זאָל

האַבן אַזוי געקוועטשט דאָס יינגל ביי דער באַרד און אַזוי געהאַלטן אים אין איין פאַררייסן די מאַרדע „ביז איך האָב באַקומען עד־היום אַ קנאַפּ אין גאַרגל ווי אַ גענדזן איי די גרויס“ (ו' 35, ציטירט ביידע מאָל לויט „די צווייטע פּאַלקאַמען איבערגעאַרבעטע אויסגאַבע“, ווילנע תרנ"ו, איבערגדרוקט מיט אַ אַריינפיר פון מ. זילבורג אין פאַרלאַג „קוואַל“, ווין 1921).

איז געקומען מענדעלע מיט דערזעלבער טעמאַטיק און מיט דער־זעלבער אַדער כמעט דערזעלבער פיינטלעכער באַציאונג צו די גע־שטאַלטן פון זיין יוגנט אָבער מיט גאַר אַן אַנדערער, מיט אַ נייער שפראַך אויף זיי צו באַשרייבן און די געשילדערטע פאַרשוניגען, זאַכן און געשע־ענישן האָבן זיך איינגעשרומפן ביז צו די נאַרמאַלע גרענעצן פון רע־אַלקייט, פון אַ ביטערער אָבער רעאַליסטישער ווירקלעכקייט.

די גאַר אַנדערשקייט פון שפראַך איז קודם כל באַשטאַנען דערין, וואָס זי האָט געזוכט ווערטער אויף ריכטיק אַפּצופאַטאַגראַפירן דאָס גע־זענע. ס'האַט מענדעלען אין ערשטער ריי דערצו פאַרהאַלפן דאָס וואָס על פי טבע פון זיין ספּעציפישן קינסטלער־טאַלאַנט איז ער געווען מער זעענדיק ווי הערענדיק. די פאַרמינערטקייט פון זיין אינערלעכן חוש־השמיעה האָט מענדעלען באַהיט פון צו דערהערן און פון אויפ־צונעמען אין זיין שפראַך דעם רעש און דעם ליאַרם פון גערעדטקייט. דאָס איז מעגלעך און וואַרשיינלעך. אָבער זיכער איז אַז די באַזונדערע פאַרשאַרפטקייט פון זיין אַפּטישן זין האָט געפירט דערצו אַז ער זאַל זיך דורכאויס נישט פאַרלאָזן אויף די „געזאַגט־ער“ און „געהערט־ער“־גוממאות וואָס האָבן זיך אַנגעקליבן אין די ווערטער פון גערעדטן לשון און אַז ער זאַל ביים אַפּקלייב און ביי דער צופאַסונג פון וואַרט געטרוען בלויז דער פּאַזיטיווער דערפאַרונג פון זיין אויג. די מאַס און וואַג פון מענדעלעס שפראַך איז געלעגן אין זיין אויג און ... (ווי ער דערציילט אונדז אַליין) אין זיין ישוב־הדעת. דער סאַמע אויבערשטער קאַנטראַלאַר איז געווען דער ישוב־הדעת. ער איז געווען דער שופט עליון וואָס האָט געמשפט צי פאַרדינט טאַקע די זעאונג פונעם חוש־מדיקן אויג אַזאַ ברייט, אַזאַ טיף, אַזאַ שאַרפּקאַנטיק וואַרט, ווי זי פּרעטענדירט.

לינעציקי האָט „געזען“ אַזעלכע קנייטשן אויפן שטערן פון אברהמל חיריק וואָס אין אַיטלעכן פון זיי וואָלט מען געקענט באַהאַלטן אַ בינטל ציצית. מענדעלע האָט אַזוינס נישט געקענט זען, ווייל ער האָט טאַקע אויף אַן אמת געקוקט. און ווען דעם אויג זאַל זיך געווען פאַרגלוסטן צו פּאַלגן די עצה פונעם יצר־הרע און דווקא זען „גרינטלעך“ און „עקס־טרעם“, וואָלט דער ישוב הדעת אַקעגגעשטעלט זיין וועטאַ און נאָך אַ לאַנג־

גער שקלא וטריא אויב ער וואלט באווייליקט דאס שפראך-בילד פון איין ארעמען, דינעם ציצית-פאָדעם, וואלט דאָס זיכער געווען אַ סך.

געשטיצט אויף אַט-די צוויי עיקר-עלעמענטן פון זיין טאַלאַנט: אויג און ישוב הדעת האָט מענדעלע אונטערגענומען די גרעסטע אונ-טערנעמונג אין דער געשיכטע פון עטלעכע הונדערט יאָר יידיש-שאַ-פונג, דהיינו צו באַשרייבן מיט וויסנשאַפטלעכער פינקטלעקייט און גע-נויאיקייט יידישע מענטשן און יידישע זאַכן. ער האָט דערמיט נישט באַשאַפן קיין אייגענעם פערזענלעכן סטיל, נאָר עפעס אַזוינס וואָס איז פונעם שטאַנדפונקט פון אונדזער שפראַך-באַלעבאַטישקייט אַ סך מער דערפון — אַ נוסח פון אַ געשריבענעם לשון מיט וועלכן יעדער איינער קען זיך און דאַרף זיך באַנוצן אויף אַרויסצוברענגען וואָס ער זעט און וואָס ער טראַכט. מיטן כוח פון ווערטער, שפראַך-בילדער און שפראַך-ווענדונגען וועלכע ער האָט מיט גרויס עקלעקטישער געניטשאַפט גע-שעפט פון אַלע יידיש-דיאַלעקטן און דערעיקרשט פונעם ליטווישן און פונעם אוקראַיניש-וואַלינישן און מיט דער הילף פון שפראַך-סימבאָלן וועלכער ער האָט אַליין צוגעטראַכט, צונויפקאַמבינירט און צונויפגעמיס-טערט האָט ער אויסגעברייטערט דעם באַגריף-שטח פון יידיש און אויס-געצויגן איר דערציילונגס- און באַשרייבונגס-אַטעם.

ער האָט אויסגעצויגן און פאַרלענגערט, זאָג איך, דעם אַטעם פון יידיש, ווייל ער האָט מיט חידושלעכער עקשנות און ווירטואַזיטעט דורכ-געלייגט וועגן פון גלאַטע און קלאַרע זאַצן אויך דאַרט וואו פריער זיי-נען געוואַקסן בלויז די ווילדע געוויקסן פון שטאַמלערישע ע-בע-מע-אַנאַמאַטאַפיעס און פון שטום-פאַרצווייפלעטע העוויזות און מענאַריעס אַנ-שטאַט ווערטער.

ער האָט זיך ניט גערעכנט, מענדעלע, מיט זיין אייגענער פאַעטישער סענזיביליטעט, נאָר אין זינען געהאַט ביי זיין באַשרייבונג די געוויינט-לעכע חושימדיקייט פון אַלע מענדעלעך; ער האָט ניט געטראַכט צו זיין אייגענער פאַרשפיצטער געדאַנקלעכקייט, נאָר גענומען ווי אַ מאָס דעם אַלגעמיינעם שכל הישר פון אַ יידישן דערציילער און באַשרייבער. פאַר זיי האָט ער דאָס געשאַפטן דעם שפראַך-נוסח, זיי געוואַלט לערנען וויאַזוי אַרויסצוברענגען געדאַנקען און בילדער.

איז וויאַזוי דאַרפן זיי דאָס אַרויסברענגען? דער דירעקטיוו צו דער וועלט פון יידישע פען-האַלטערס, וואָס גייט אויף פון מענדעלעס נוסח וואַלט געקענט פאַרמולירט ווערן אַומגעפער אַזוי: שרייב בלויז דאָס וואָס דו האַסט געזען, האָב צייט און געדולד, קלויב זאַרגעוודיק די ווערטער, בוי די זאַצן גלייך און סאַליד און באַשרייב יעדן פרט מיט זאַכלעכקייט און קלאַרקייט. דאָס וואַרט דאַרף דינען דעם באַגריף און

דער זאך און נישט דיינע אייגענע הפציעס און חלומות, מיט אַנדערע ווערטער נישט אַזוי דער סוביעקטיווער קינסטלערישקייט ווי דער אַב־יעקטיווער וויסנשאַפטלעכקייט.

זאַכלעכקייט, קלאַרקייט און פינקטלעכקייט — דאָס איז דער געניוס און דער דעוויוז פון מענדעלעס נוסח. און סיי דער דירעקטיוו און סיי דער נוסח אַליין, איך מיין דאָס נוסח־פלייש, זיינען ביידע, ווי געזאַגט, פון גרויס באַדייטונג פאַר דער נאַציאָנאַלער קולטור־באַלעבאַטישקייט. מענדעלעס שפראַך־מאַטעריאַל האָט אַרויסגעהאַלפן, האָט צום גרויסן טייל מעגלעך געמאַכט די יידיש־סטייליסטן פון דער קינסטלערישער פראָזע, וואָס זיינען געקומען נאָך אים. מענדעלעס מעטאָדע ווידער אינאיינעם מיט זיין וואַרט־מאַטעריאַל האָבן געשטעלט אויף די פיס די שפראַך פון דעם יידישן וויסנשאַפטלער, פון דעם יידישן פובליציסט און... פון דעם יידישן צירקולאַרן־שרייבער. יאָ אויך דער צירקולאַרן־שרייבער האָט נהגה געווען פון דעם נוסח און געקענט איבערגיין פון זשאַרגאָן צו יידיש.

דער איינציקער וועמען מענדעלע האָט באַעוווּלהט מיט זיין נוסח איז געווען ער אַליין מענדעלע וואָס האָט צוליב דעם אין גוטע דריי פערטל פון זיין שפראַך איבער דער לענג פון זיינע ספרים פונעם „קליינעם מענ־טשעלע“ און ביז צו זיין שפעטסטן ווערק „שלמה ר' חיימס“ מותר געווען אויף אַ פּערזענלעכן קינסטלערישן סטיל. איך וויל דערמיט זאָגן אַז אונטער דריי פערטל פון מענדעלעס שפראַך שטייט ניט סוביעקטיווע קינסטלערישקייט (איך ווייס אַז עס דערוואַרטן מיך מלקות דערפאַר) נאָר ווירטואַזע בעל־מלאכהשקייט. עס פעלט אין גרעסטן טייל פון מענדעלעס פראָזע דער איך־חותם.

עס איז דאָרט ניט פאַראַנען יענע העכסט־פּערזענלעכע סטייליסטישע גאַטע וואָס לויט איר דאָרפט איר — ווי עס פאַרלאַנגט דאָס געאַרג בראַנדעס — דערקענען אַ באַשטימטן קינסטלער אויך אין זיין אַנאַנימי־קייט. אויב מע וועט אייך פאַרלייגן אַ אַנאַנימען פאַראַגראַף פראָזע און ס'וועט אייך דאָרט נישט אַקעגנקומען עפעס אַן אַנווינקעניש אויף מענ־דעלעס ספּעציפישער טעמאַטיק וועט אייך על פי שפראַך אַליין שווער זיין צו פאַרשטיין פאַרוואָס דאָס געשריבענע בלעטל דאַרף דווקא שטאַמען פון מענדעלען און נישט פון אַ סתם יידישן שרייבער.

ווי אַ ביישפּיל לאַמיר נעמען נישט אַ שטעלע פונעם „קליינעם מענ־טשעלע“ וואו מענדעלע איז נאָך אין זיינע אַנהייבן נאָר דווקא יענע באַרימטע באַשרייבונג פון די הייזער אין וועלכע „די זיידעס זיינען גע־זעסן און האָבן אַפּגעלעבט זייערע יאָרן אינאיינעם מיט קינדער, קליינע

און גרויסע און פאַרפאַלקן אויף קעסט", וואָס געפינט זיך אין דעם ווערק פון מענדעלעס עלטער — אין „שלמה ר' חיימס".

„האַרט לעבן דעם אויוון שטייט אַ הרובע פון גרינע קאַפלעס, אַ היכע, אַ לאַנגע מיט צוויי בענק: די פליישיקע און די מילכיקע באַנק. אַט די דאָזיקע ביידע אויוונס און אַ ווענטל מיט טירלעך נאָך זיי, וואָס ציען זיך איבער דער גאַנצער לענג שטוב, צעטיילן זיך אין צוויי העלפטן, איין העלפט איז די הויפט־דירה, וועלכע איז דאָ באַשריבן, און די אַנדערע באַשטייט פון אַלקערלעך פאַר זיך און פאַר שכנים. אַקעגן דער הרובע הענגט פונעם סופיט אַראָפּ אַ ליימען קויעמענדל עפעס ווי אַ מין גלאַק מיט צוויי דראַטענע קייטעלעך, איינס אַקעגן דאָס אַנדערע, אונטן ביים ראַנד, צו וועלכן עס ווערט צוגעקייטלט עפעס אַ מין אייזערנע סקאַוואַראַדע (אַ לוטשניק), אויף וועלכער עס ווערט צעלייגט אַ פייערל פון דאַרע שפענדלעך צו באַלייכטן אַלע אַוונט די שטוב חוץ פרייטיק צו נאַכטס, וואָס דענסמאַל ווערט עס באַלויכטן פון חלבדיקע בענטש־ליכט אין מעשענע לייכטער אויפן טיש און אין דעם זעקס־רייערדיקן קופערנעם הענג־לייכטער אויוון מיט אַן אַדלער. דער דאָזיקער לוטשניק גיט, ווי די זון, ליכט, וואַרעמקייט דעם גאַנצן הויזגעזינט און טראַגט אַריין פריילעכקייט, לעבן אין שטוב. אַרום אים פאַרברענגט מען די ווינטער־נעכט אין געזעלשאַפט מיט עפעס אַן אַרבעט, אַדער גלאַט אַזוי זיך אַ געשפרעך, וויבער, היימישע און אַ מאַל אויך איינע אַדער אַ פאַר נאַענטע שכנות אין דער מיט זיצן זיך אויף דער פליישיקער, אויף דער מילכיקער באַנק, פליקן פעדערן און באַרעדן די וועלט. שבת צו נאַכט ווערט צוגערוקט אַ טיש, מען לייענט פאַר פון „ספר הישר" פון „גדולת יוסף" — און מען עסט געקאַכטע קאַרטאַפלעס. חנוכה שפילן די קינדער אין דריידל, די עלטערע אין קאַרטן — און מען עסט לאַטקעס. און גלאַט אַזוי אַ נאַכט, ווען מען פרעגלט שמאַלץ, זיצט מען אויפגערוימט, דערציילנדיק מעשיות — און מען עסט גריוון." (ז' 12, פאַרלאַג „מענ־דעלע", וואַרשע 1928, מיט אַ הקדמה פון נ. מ.).

און מען פרעגט זיך — דאָס טוען שוין מיר און נישט אונדזערע באַשריבענע זיידעס און באַבעס — וואו איז אין די דאָזיקע סאַליד קאַנ־סרואירטע זאַצן און פינקטלעך אויסגעקליבענע און גוט צונויפגעהעפטע ווערטער פאַראַן אַ רמז אויף קינסטלערישן סטיל? עס איז טאַקע נישט, די שפראַך איז דאָ אַזוי צו זאָגן, אַ פאַטאַגראַפישע, זי ברענגט אַרויס אַביעקטיוו די שטוב־פאַנאָראַמע אַבער זי דייטעט אפילו נישט אַן אויפן פאַטאַגראַף אַליין. עס מוז ערשט קומען די אונטערשריפט אויף דער פאַטאַגראַפיע כדי מען זאל זיך דערוויסן פון וואָס פאַראַ אַטעליער זי

שטאַמט. און זי שטאַמט, וואָס אמת, פונעם סאַמע בעסטן. עס איז דער וואַרשטאַט פונעם לערער פון אַלע פּאַטאַגראַפן.

יעדער זאָץ איז, ווי געזאָגט, אַ סאַלידע קאַנסטרוקציע און האָט רוים און אַטעם אָבער וואָס עס פעלט אים איז געשטאַלט — די לעבעדיקע געשטאַלט פונעם קינסטלער, וואָס באַווייזט זיך אין אַ צונויפשטעל פון ווערטער מיט זיין אייגענעם קאַליר-ניואַנס, מיט זיין אייגענעם טאָן און באַוועגעלעכקייט און מיט זיין אייגענער באַהאַלטענער אַרביטראַרישקייט פון שטימונג און רעפּלעקס. און עס פעלט די געשטאַלט פון די זאַכן ווייל זייער באַשרייבונג איז בלוז אַ צונויפלוף פון ליניעס און שטח. איז בלוז אויסשפּרייט, איז בלוז צוויידימענזיש.

עס האָט דאָס אין אַ געוויסער מאָס דערפילט אויך בעל-מחשבות ווען אים, וואָס איז געווען אַן אַבסאָלוטער יאָ-זאָגער צו מענדעלען, האָט זיך פון דעסטוועגן גענומען אויסדאַכטן אַז מענדעלעס „לשון איז אַ גע-קינצעלטער“ און אַז „מען ווערט פאַרמאַטערט צו שלינגען די אָפּגעטאַקטע רייד פון ר' מענדעלען אין פאַרשיידענע געשטאַלטן“ (ז' 36, געקליבענע שריפטן, ערשטער באַנד, פאַרלאַג שרעברעק, ווילנע 1910). דעם פּיאַנער פון אונדזער ליטעראַטור-קריטיק, וואָס איז אין תּוך געווען אַ קונסט-געניסער מיט מערב-איראָפּעאישע אָפּעטיטן, איז נמאט געוואָרן די פּאַטאַגראַ-פישע פינקלעכקייט, די וויסנשאַפּטלעך-דידאַקטישע קלאַרקייט פון דעם גרעסטן טייל פון מענדעלעס לשון. אין אַזאַ מאָמענט איז אים זעליש מעגעלעך געווען צו פאַרזען דעם זיידעס גרויסע קולטור-היסטאָרישע נוסח-כוונה און נוסח-דערגרייכונג און מענדעלעס שפּראַך איז אים אויסגעקומען „געקינצלט“ און „אָפּגעטאַקט“ ווייל עס האָט אים געשטערט אין איר דער מאַנגל פון העכסט-פּערזענלעכער קינסטלערישער אייגנקייט — פון סטיל.

אודאי ווערט מענדעלען דעם קינסטלער איבערדריסיק און שווער צו דינען רק ורק דעם נוסח און ער באַשליסט צומאַל מיט אַ בייזער אַז „עד כאן, ביז דאַנען, ווייטער ר' ייד רוקט זיך נישט! צו מיר אין דער נשמה אַריינקריכן, אַריינלייגן דאָרט אייערע חכמהלעך, פוילע פשטלעך — דאָס איז נישט פאַר אייך. דערויף איז שוין דאָ פאַר אייך אַנדערע ערטער... מייענע געדאַנקען גיב איך איבער בעסער אַליין.“ (ז' 78 „פישקע דער קרומער“, די זעלביקע וואַרשעווער אויסגאַבע).

און „בעסער אַליין“ מיט זיין אייגענער שפּראַך קומט מענדעלע אַרויס אין זיינע לירישע אינטערמעצאַס און אין זיינע ביחידותן מיט דער נאַטור. דעמאַלט הייבן אַז צו שפּילן אין זיין לשון אַלע אַטרוונעס פון געמיט און עס דערהערט זיך און עס דערפילט זיך אין יעדן זאָץ דער ספּעציפיש מענדעלישער טאָן און טעם פון זיסער האַרבקייט. דעמאַלט ווערט מענ-

דעלע אויס בעל-נוסח און אליין פאר זיך א בעל-סטיל. דעמאלט פאר-
לירט זיך די סטאטישקייט, די פאטאסטאטישקייט פון זיינע ווערטער און
עס צעוויגט זיך אין זיי עפעס א אינגעהאלטענע דראמאטישקייט, וואס
פארכאפט זייער אפט ממש דעם אטעם ביים לעזער.

איינער פון די ביישפילן פאר מענדעלעס שפראך ווען זי גייט אריבער
פון רשות הרבים פון נוסח צו רשות היחיד פון סטיל איז יענע סצענע
אין „פישקע דער קרומער“ ווען דער ערל כאפט מענדעלען און פירט
אים אריין צום „רויטן קאלנער“ און ער ווערט ניזוק מיט דער פאה.
אין דער עלעגיע אויף דער „גרוי-אלטער פאה וואס איז געוואקסן מיט
מיר פון קינדווייז אויף ביז אין מיינע אלטע יארן“ (ז' 54 „פישקע דער
קרומער“) און דערנאך נאך אין א גרעסערער מאס אין דעם לירישן
איבערשמועס מיט דער לבנה, וואס „קוקט אויף אים מיט איר ליכטיקער
צורה“ און טרייסט אים, „שאַ בידנע קינד, שאַ! וואס זאל מען טאן?“
(ז' 61) באדינט זיך מענדעלע, דאכט זיך, מיט די זעלביקע אידנאמא-
טישע ווערטער פון זיין רייכן נוסח ווי אלעמאל, אבער דאס מאל האט
כמעט יעדעס ווארט עפעס ווי צערוקט זיינע גרענעצן און אויפגענומען
אין זיך א חוץ דעם קאנקרעטן און סינאמיש ניוואסירטן באגריף, נאך
אויך עפעס מער — א סימבאלישע אנווינקעניש, א טרער פון פאנטאסטיק
און א ראמאנטישן זיפן פון צער.

איך טראכט צומאל אזא מין אפיקורסישע טראכטעניש. דאס וואס
דעם לעזער פונעם נייעם דור איז אזוי שווער צו ליענען מענדעלען
איז ניט (ווי מיר האבן זיך ליב צו טרייסטן) ווייל זיין טעמאטיק איז
פארעלטערט געווארן, נאר דערפאר וואס זיינע ווערק זיינען צום גרעסטן
טייל געשריבן נישט אין סטיל פון זיינע לירישע אינטערמעצאס נאר
אין נוסח פון זיינע רעאליסטישע באשרייבונגען. טעמאטיק ווערט קיינ-
מאל ניט אלט. דער אייגנארטיקער סטיליסטישער „וויאזוי“ פונעם קינסט-
לער היט אויף די פרישקייט און לעבעדיקייט פון דעם טעמאטישן „וואס“.
דער אמת וואס שייך מענדעלען איז דער, אז מיט זיינער א געוויינט-
לעכער פרשה קען מען אונדזער יוגנט לערנען שרייבן א גוטן, זאכלעכן
און קלארן יידיש אבער מען קען ביי איר ניט וועקן די פרייד פון זיך
האבן באגעגנט מיט יידיש-קינסטלערישן סטיל.

איך געדענק שוין ניט וואו איך האב געליענט אז א צו אנטוויקלטער
און קולטיווירטער נוסח קען צומאל אויך ברענגען שאדן דער ליטעראטור
פון א פאלק. איך געדענק בלויז אז דער ביישפיל פארן, ווי מיר דאכט,
ריכטיקן געדאנק איז געווען די פראנצויזישע שפראך וועלכע האט אויס-
געארבעט אזא קלארן, עלעגאנטן און וואס שייך געפיל- און געדאנק
-ניואנסן, אזא מין רייכן „דעפארטמענט-סטאר“-נוסח וואו עס איז דא

אפילו פון פויגלמילך, אַז נאָר אַזעלכע ווי מאַרסעל פרוסט און שאַרל פעגי האָבן אין אונדזער צייט נאָך געקענט מוסיף זיין דערצו זייער איי-גענעם, העכסט-פערזענלעכן סטיל.

יידיש איז, פאַרשטייט זיך, נאָך ווייט, זייער ווייט פון דער פראַנצויז-זישער עשירות און זאַטקייט. ביי אונדז האָט דער מענדעלע-נוסח קיינעם זיכער שעפּעריש ניט געהאַמעוועט נאָר פאַרקערט סטימולירט און צום טייל אויך שרייבעריש אַרויסגעהאַלפן און אויפגערעכט. שאַדן האָט ביי אונדז, ווי מיר דאַכט, אַנגעטאַן בלויז שלום-עליכם. יאָ, שלום-עליכם! דער פענאַמען פון טביה'ס באַשאַפער איז ביי אונדז פון שטאַנדפונקט פון שפּראַך געווען איינער פון יענע ליטעראַרישע וואונדער וואָס געשען זייער זעלטן. עפעס אַ פאַרבאַרגענער צויבער-זאַק האָט זיך פאַנאַנדער-געבונדן אין געמיט פון שלום ראַבינאַוויטש פון פּערעיסלאוו און עס האָט זיך פון דאָרט אַרויסגעשיט פאַר אים יידיש-שפּראַכלעכער רוי-מאַ-טעריאַל פון עטלעכע דורות. דער וואונדערמענטש האָט זיך גענומען פאַרוויילן מיט זיין אוצר, געטאַשט און איבערגעטאַשעוועט זאָגעכצער ווי קאַרטן, צונויפגעשטעלט רעדעכצער ווי דאַמינאַ-ביינדלעך און צוואַמען-געשטעקט ווערטלעך ווי אין אַ שפּיל מיט שוועבעלעך און... ס'האַבן זיך באַקומען געשטאַלטן מיט אויסזע און מיט אויספיל. אַוודאי איז געווען אַ סכנה אַרויסצונעמען אַ ווערטל, אַוועקצובלאַזן אַ זאָגעכץ אַדער גאָר אַרויסצורוקן אַ רעדעכץ, וואָרעם „דאָס מענטשעלע“ האָט זיך דאָך בלויז אויף זיי, אויסשליסלעך אויף זיי געהאַלטן. אָבער ניט דאָס בין איך אויסן.

איך וויל זאָגן אַז די גערעדטע שטיקלעך לשון וואָס געוויינטלעך באַ-נוצן זיך דערמיט שרייבער און אויך נאָר מיט גרויס שפאַרעוודיקייט, בלויז דעמאַלט ווען זיי ווילן אויף אַ עקסטראַ-קורצן וועג דערגיין אין *medios homines* ווען זיי ווילן דערגרייכן און אַרויסברענגען עפעס אַ באַזונדער פאַרביק פינטעלע אין דעם שטייגער פון זייערע העלדן, אַט-דעם שפּראַך-שטאַף האָט שלום-עליכם פאַרשווענדט אויפן אַלצבאַנאַנד פון זיינע פאַרשויענען, אויפן עיקר און טפל פון זייער געשטאַלטונג. קענען רעדן אויף פאַפיר מיט אַלע גרויסע חסרונות און אַלע גע-וואַלטיקע עפעקטן פון רעדן, פון אין פּסיכישן זין נאָר רעדן און נישט שרייבן — דאָס איז געווען אַ איינמאַליקער שלום-עליכמשער פענאַמען וועלכען עס איז שווער און אפשר בכלל ניט מעגלעך ליטעראַר-קריטיש צו פאַרטייטשן און צו דערקלערן.

און עס איז זיך אפשר נישטאַ וואָס צו חידושן וואָס שלום-עליכם — ווי עס ווערט דערציילט אין די זכרונות וועגן אים — האָט געקענט שרייבן איבעראַל און האָט זיך ניט גענייטיקט אין דער געוויינטלעכער

שרייבערישער קאנצענטרירונג און מיט זיך אליין זיין. עס דארף אירך מעגלעך נישט וואונדערן וואָס ער איז געווען אַזאָ אויסגעצייכנטער רע-ציטאַטאָר פון די אייגענע ווערק — וואָרעם ער איז דאָך געווען אַ גרוי-סער, אַ געניאלער רעדנער מיט דער פען.

אַבער לאַמיר ווייטער ניט אַפּגיין פונעם וועג. מיר גייט דאָ נישט אין עפעס אַנדערש ווי בלויז אונטערצושטריכן אַז אונדזער איינמאַליקער און אומפאַרגלייכלעכער שלום-עליכם האָט נישט באַשאַפן נישט קיין ליטעראַרישן סטיל און נישט קיין ליטעראַרישן נוסח. וואָס שייך סטיל, הייבט ער זיך אָן, ווי שוין געפרוואוּט דערווייזן אין די פריערדיקע נאָ-טיצן, ערשט מיט געשריבנקייט. און נישט נאָר ער הייבט זיך אָן, נאָר ער איז אויך באַדינגט פון פּסיכישער געשריבנקייט. און שלום-עליכמס שפּראַך — דאָס איז געווען אַ רעדנערישער אינטערמעצאָ אין דער מאַ-דערנער יידיש-ליטעראַטור. און נוסח? נוסח האָט שלום-עליכם אוודאי נישט באַשאַפן. וואָרעם זיין שפּראַך-מאַטעריאַל פון פאַרטיקע און האַלב-פאַרטיקע זאַגעכצער און רעדעכצער און ווערטלעך איז נישט געווען באַ-שטימט פאַר קיינעם אַ חוץ אויסשליסלעך פאַר אים אַליין. נאָר ער האָט אַזוי געקענט רעדן אויף פאַפיר און דעם געהיימען נוי-רעצעפט זיינעם האָט ער צו דער נאָכוועלט נישט איבערגעלאָזט. און זיין שפּראַך גופא האָט אויך נישט געקענט אַנווינקען קיין שום „אַזוי זאָלט איר שרייבן“ ווייל זי האָט נישט געהאַט קיין שום באַוואוסטזיניקע קינסטלערישע צילן און קיין שום באַהאַלטענע אַדער אַפענע נוסח-כוונות — זי איז געווען אַ זיך אַליין נישט קענענדיקע און זיך אַליין פאַרצערנדיקע סטיכיע וואָס האָט אַפּגעטאַן איר געשטאַלטונגס-עבודה און זיך דערנאָך געלייגט, אַנט-שוויגן געוואָרן אינאיינעם מיטן טויט (צי, דאַכט זיך, עפעס פריער?) פון אונדזער גרויסן שלום-עליכם — איר אויסשליסלעכן און גליקלעכן אר-זופרוקטואר.

אפשר האָט מען נישט גענוג געוואָרנט און אפשר האָט די וואָרעניש נישט געקענט העלפן, וואָרעם די רויע שטיקער שפּראַך-גאַלד האַבן געמיניעט און גערייצט די מיטלמעסיקייט און אומשעפּערישקייט. אַ פאַקט איז אַז די שלום-עליכם-אימיטאַציע האָט אין בריוו, אין וויסנשאַפטלעכע אַפּהאַנדלונגען, אין פּאָליטישע צירקולאַרן און אין אַ היפשן טייל פון אונדזער בעלעטריסטיק צו נישט געמאַכט מענדעלעס גרויסן קרבן פון נוסח-באַשאַף.

פון מענדעלעס נוסח האָט געפירט אַ וועג צו שפּראַך-אויסברייטע-רונג, צו אַלץ ווייטערער און ווייטערער דעראַבערונג פון באַגריף- און זאָך-שטחים פאַר יידיש — צו דער מאַדעניזירונג פון אונדזער פאַלקס-לשון. מיט די איבערגענומענע זאַגעכצער און רעדעכצער פון שלום-

עליכמס שפראך, מיט זייער בלישטש פון חכמהדיקייט אָבער אָן דעם סוד פון געשטאַלטונג אין זיי, וועלכער איז געווען באַקאַנט נאָר אים אַליין, דעם געהיימניספולן קינסטלער־מכשף שלום־עליכם — האָט אונז־דזער שרייבערישע אינטעליגענציע און ניט־אינטעליגענציע צוריקגעפירט יידיש צו דער פלאַטישקער, רעשדיקער און גוזמאדיקער פאַלקסטימלעכ־קייט פונעם גערעדטן פאַרמענדעלישן רעאַליזם.

די שלום־עליכמשע נאַטור־סטיכע מיט אירע טויזנטער פאַרפירע־רישע רייצן האָט אַזויאַרום אין דער היסטאָרישער פערספעקטיווע צום טייל אַ תל געמאַכט פון מענדעלעס געזונטער און פרוכטבאַרער קולטור־האַרעוואַניע — פון זיין יידיש־נוסח. פאַר אונדזער שפראַך־באַלעבאַ־טישקייט וואָלט אפשר דערפאַר נאָך איצט געווען נייטיק און פאַסיק אַוועקצושטעלן אַ וואָרנונגס־צייכן: היט אייך פאַר שלום־עליכמס לשון! אים טאָר קיין איינער ניט נאַכמאַכן, אים קענען בלויז טויזנטער געניסן.

IV

פּרצעס שפראַך איז ניט אַן ערך ווייניקער אָפּגעהיט און פון שטאַנד־פונקט פון איבערטעריטאָריעלן פאַלקס־נוסח אוודאי ווייניקער דורכגע־זיפט ווי מענדעלעס. פּרץ קען זיך אין אַזאַ ווערק זיינעם ווי „הסתידיש“ פאַרגינען אַ טיף פּוילישן לאַקאַליזם ווי „דזיאָנסלעס“ און אַזאַ ליידיקן דייטשמעריזם ווי „לער“. און די העברעאִיזמען, די אָן אַ שיר העברע־איזמען וואָס ווימלען אין פּרצעס לשון וועלן זיך צום גרויסן טייל צו־ליב דער וויטער ארכאאִישקייט פון זייערע באַגריפן זיכער נישט קענען איינברגען אין יידיש און זיי וועלן פאַר דער שפראַך־באַלעבאַטישקייט פאַרבלייבן ווי ווערטער, וואָס — ווי זאָגט פּרץ וועגן זיינע „דריי מתנות“? — „צוניץ קומען זיי נישט, גאָר נישט לתשמיש, אָבער לנוי — אויסטערליש.“ קען זיין אַז די שפּע פון לשון־קודשאִיזמען ביי פּרצן איז טאַקע אַ סימן פון שפּראַכלעכער אומבאַהאַלפּנקייט. ער האָט אפשר, ווען ער זאָל געווען האָבן מענדעלעס געדולד, אויסדויער און זיין פאַרשפיצטן הוש אויף אַרומצונישטערן אין די באַהעלטענישן פון די שבט־דיאַלעקטן, גע־קענט געפינען ווערטער אין נעענטערע און היימישערע שיכטן פון דער יידיש־געשיכטע. אָבער פּרץ האָט פאַר דער סוף כל סוף נוסח־אַרבעט נישט געהאַט דעם נייטיקן טעמפּעראַמענט און אויך נישט דעם ווילן. פּרץ איז אין דעם פרט געווען דער סאַמע עגאַ־צענטרישסטער קינסטלער צווישן די קלאַסיקער אונדזערע. ער האָט אינוינען געהאַט זיך, גע־האַלטן אין איין אַרויסברענגען די פּרץ־געשטאַלט און איר אייגענעם, אייגנאַרטיקן סטיל.

און דווקא אַט־די סאַלטאַ־מאַרטאַלעס זיינע פון אַרכאַאי־רבנישן

לשון צו נעאלאגזמען און פון נעאלאגזמען צו פרומען ביכל-דייטשמע-
 ריש און צו ווארצלדיקע סלאווישע לאקאליזמען — דווקא זיי צייכענען
 פאר אונדז די קאנטורן פון דער פּרין-פיגור ווי זי דריקט זיך אויס אין
 איר פּראָזע-סטיל. דער אַלגעמיינער איינדרוק וואָס באַקומט זיך אין
 גלייך אַ שטענדיק גייטיק פּאַרסאַפּעטע געשטאַלט זאָל האַלטן אין איין
 לויפן אין באַרג אַרײַן, די שפּראַך אירע — אַ גיכע און אַפּגעהאַקטע, די
 זאַצן קורצאַטעמדיקע, די ווערטער — אַרויסגעריסענע פון סאַמע אינע-
 ווייניק פון שפּראַך-פּלאַנטער און אַלץ יאַגט זיך ווי געטריבן אין רײַם
 פון פּחד און אַלאַרם, פּאַרזײענדיק דערביי דעם שטח פון די שורות מיט
 ווייטע אַסאַציאַציעס פון ערגעצוואו אָנהאַלט, ערגעצווען טרייסט און
 ערגעצוואוהין ראַטונעק, אדרבא נאָט לײענט:

דער גראַף האָט נאָך געלעבט און האָט מיט אַלע פּריצים אַרום
 מלחמה געהאַלטן — אַ גרויסער גבור חײל געווען... פּלעגט באַ-
 פּאַלן, פּאַרברענען גאַנצע היף... אויפהענגען די פּריצים, מאַנס
 זײַן די נשים — סכּנת נפּשות געווען... און אין שטעטל איז אַ
 בת-ישראל געווען, אַן אשת-איש און מגזע ישרים, מזרע קדושים,
 און בעלה — נשמתו בגזוי מרומים — איז געווען גאַר, גאַר! מיט
 וויין וואָרט אַ מנהיג... איז אָבער די אשה אַ גרויסע יפה-פיה
 געווען... און דערזען האָט זי אַ מאָל דער גראַף... און איר
 ווייסט דאָך „אין אַפּטרופּס“... און דער יצר הרע האָט גובר גע-
 ווען... נישט פּאַר אייך געדאַכט, נישט פּאַר קײן שום בת-ישראל
 געדאַכט... (נסים ונפלאות, באַנד „חסידיש“ ז' 105, אַלע ווערק
 פון י. ל. פּרין, ווילנער פּאַרלאַג פון ב. קלעצקין).

מען קען קוים דעם אַטעם אַפּכאַפּן. (און נאָך „אַ גליק“ וואָס דאָס
 מאָל ווערט דערציילט אין פּאַרגאַנגענהייט וואָס האָט אַן און פּאַר זיך אַ
 רואיקן טעמפּאַ און נישט אין דעם גיכען, האַסטיקן און ביי פּרצן אַזוי באַ-
 ליבטן פּרעזענס נאַראַטיוואַם) עפּעס באַרירט דאָ פּרצעס רײַן אינדיווײ-
 דואַליסטישער סטיל ערגעצוואו אויך דעם עסענציעלן רײַם פון הונ-
 דערטער יאַרן יידיש לעבן, יידישע דורות און יידישע געשיכטע. דער
 רײַם פון די ווערטער און פון די זאַצן דעכעט דאָ, דאַכט זיך, אַרויס
 דעם היסטאָרישן פּאַניק-געשרײַ פון אַ גאַנצן קאַלעקטיוו.

אויך מענדעלעס נוסח האָט, פּאַרשטייט זיך, אַ נאָענטע קרובה-
 שאַפּט מיטן אימפּעט פונעם יידישן קיבוץ. אָבער אין אים שפּיגלט זיך
 בלויז אַפּ דאָס סטאַטישע, דאָס אין צײַט און אין רוים איינגעגרענעצטע
 פונעם יידישן לעבן. שלום-עליכמס צויבער-לשון טראַגט אין זיך, אמת,
 שוין דאָס דינאַמישע אָבער נאָר דאָס אויסערלעך דינאַמישע, די האווע-
 ניש און לויפעניש פון די רמ"ח אברים וואָס ביי דער ערשטער קרייצונג

מיט נשמה איבערלעבעניש ווערט דערפון געדיכטע מעלאָדראַמאַטיק. נאָר דער גרויסער און איינמאַליקער שלום־עליכם האָט דאָס פּאַטענציעל מעלאָדראַמאַטישע פון זיין שפּראַך־רייטם געקענט גובר זיין מיט דער גענאַלער קראַפט פון זיין הומאָר.

ערשט אין פרצעס גרופירונג פון זאַצן און ווערטער, אין זייערע אינעווייניקסטע און אויסנווייניקסטע געפיל־ און געדאַנקען־פּינטעלעך און אין דעם ריטם פון זייער גאַנג, יאוועט זיך דאָס זעליש־דינאַמישע פון שטיקער יידישע געשיכטע און עס שפּאַרט אַרויס דאָס טראַגישע פונעם יידישן לעבן. איך כאַפּ זיך צוריק, גיט אַזוי דאָס טראַגישע גופא ווי דאָס יאָגן זיך נאָך דעם טראַגישן און איינציטיק די טיפע מורא און שרעק עס צו דערגרייכן.

דעם אונטערשייד צווישן מענדעלעס נוסח און פרצעס סטיל, וואָלט מען אפשר געקענט פּאַרמולירן אַזוי: מענדעלע — ווירטואַז צונויפגע־שטעלטע אקאָרדן אויפן וואַרט־קלאוויר, ביי וועלכע עס קומט גיט אַרויס קיין איין פאַלשער טאָן. ביי פּרצן ווידער — פעלט די ווירטואַזיטעט און עס איז דווקא פאַראַן צומאַל אַ וואַרט וואָס גיט אַ קריץ „ווי איין איבער גלאַז“ אָבער פון דעסטוועגן ברענגט די פרצעס שפּראַך אַרויס איר אייגענעם, אייגנאַרטיקן איבערלעכן געזאַנג, איר אייגענעם נשמה־ריטם.

ריטם פון פחד. און גיט נאָר ריטם, נאָר אויך פאַרב פון פחד און וואונדער. צווישן די עטלעכע געציילטע באַמערקונגען וואָס איך וויל דאָ נאָך מאַכן וועגן פרצעס סטיל רוקט זיך אַרויס צום פּראַנט דאָס באַ־לאַדישע און צומאַל אויך דאָס מעשהדיקע וועלכעס טאַנצט איך ממש אַקעגן ביי דער ערשטער באַקענטשאַפט מיט אַ פּאַדאַגאָף פּרץ. דאָס באַלאַדישע איז נישט בלויז איינע פון די סטיליסטישע פונקציעס פון זיינע באַרימטע פּינטעלעך, נאָר עס קומט אויך צום אויסדרוק אין פרצעס מעטאַפּערן און פאַרגלייכן.

די באַלאַדישע פונקציע פון די פּינטעלעך: אַ קלאַרער רעאַליס־טישער פאַקט געקליידט אין גיכטערע רעאַליסטישע ווערטער הייבט פּלו־צים אָן צו לייכטן מיט אַ מאַדנע אומפאַרשטענלעך ליכט און וועקט אנונגען פון געשעענישן וואָס קומען פאַר פון יענער זייט ווירקלעכקייט, אַזוי צו זאָגן, הינטער די פּלייצעס פונעם וואַרט. די פּינטעלעך אַנולירן אַזוי־אַרום דעם וואַרטס רעאַליסטישע באַגריפלעכקייט און מאַכן פון אים — אַ סימבאָל פון עפעס וואָס האָט אינדעראַמתן נישט קיין קאַנווענציאָנעלן צייכן אין דער שפּראַך. די פּינטעלעך זאָגן אָן אַז דאָס וואַרט וואָס שטייט פאַר זיי האָט גיט די כוונה צו דעפּינירן אַדער צו פאַרפּיקסירן סתם אַ ממשותדיקע זאַך, נאָר צו סוגערירן אַ שטיק סוד, וואָס בלויז ווען מען

קוקט דערויף מיט חושימדיקע אויגן קען עס כאפן דעם אַנבליק פון יענעם קאַנקרעטן קעגנשטאַנד. און עס בעטן זיך די פינטעלעך מען זאָל נישט זען דאָס וואָרט מיטן גשמיותדיקן בליק פון אויוון אויף, נאָר מען זאָל וועלן וויסן וואָס ביים וואָרט אין האַרצן טוט זיך, וואָס ביי אים „אויף דער נשמה איז...“

אַ ביישפּיל? דערמאַנט אייך אין נעמיראַווער רבין אין יענעם סליחות-אינדערפרי ווען עס איז געשען דאָס דערהייבנדיקע וואָס האָט געצוואונגען. דעם „ליטוואַק“ מודה צו זיין אַז „אויב ניט — נאָך העכער.“ עס ווערט דאָרט דערציילט אַז „ענדלעך שטייט דער רבי זאָל לעבן אויף“ און עס קומען דריי פינטעלעך, וואָס וואונקען אָן אַז די באַשיינפערלעכע טואונג פון אויפשטיין איז נאָר אַ לכאורהדיק-רעאַלע, וואָרעם עפעס קומט דאָ פאַר אין דער העכערער ווירקלעכקייט אַזוינס וואָס קען אויף וויפל עס איז נגלהדיק, געדעקט ווערן מיטן וואָרט „אויפשטיין“ אָבער אין דער אמתן איז עס אַ סך מער און אַ סך געהיימנישפולער ווי דאָס. דאָס רעאַליסטישע וואָרט „אויפשטיין“ איז נישט מער ווי אַזוי צו זאָגן, דאָס ערדישע מינימום פונעם ווייטן פלאַטאַנישן אידעאַל פון דעמעלעבן באַ-גריף. און אַז „דערנאָך גייט ער צו (דער נעמיראַווער רבי) צו דעם קליידער-אַלמער און נעמט אַרויס אַ פעקל“ הערט אויף אויך דאָס פעקל צוליב די דריי פינטעלעך וואָס קומען נאָך אים, צו זיין רעאַל און עס פאַרציט זיך מיט אַ סודותדיקן באַלאַדע-שלייער.

אין דעם פּרץ-וואָרט קומען זיך אַ דאַנק די פינטעלעך צונויף צוויי אמתן: דער אמת פון רעאַליסטישן פאַקט און די וואָרהייט פון זיין טראַנס-צעדענטאַלן שאַטן. דער קאַנקרעטער פאַקט האָט די טענדענץ זיך צו פאַרטונקלען דורך דעם דיכטערס אומגלויבן אין דער געוויינטלעכקייט פון זיין עקזיסטענץ און דער שאַטן שטרעבט צו ליכט דורך אונג און וויזיע.

די פינטעלעך האָבן ביי פּרצן, ווי געזאָגט, אויך אַנדערע סטיליס-טישע פונקציעס ווי (1) איינפאַכע אַטעמפּויע אין דער האַסטיקייט פון דעם דערצייל-טעמפּאָ (2) אַסאַציאַציע צו ווייטע היסטאָרישע געשטאַלטן און פאַסירונגען און (3) אַפּצושוטפן כוואַליעס פון גערעדטן לשון, וואָס רייסן זיך אין דער געשריבנקייט אַריין. אָבער דאָ אינטערעסירט מיך דאָס באַלאַדישע וואָס קומט צום אויסדרוק אין די פינטעלעך און, ווי אויוון שוין דערמאַנט, אויך אין פּרצעס מעטאַפּערן און פאַרגלייכן.

ווען פּרץ וויל אונדז מאַלן דעם חסיד חיים ברוך, דעם וואָס איז, ווי איר ווייסט, אויפגעריכט געוואָרן דורכן „רבינס ציביק“, באַקענט ער אונדז קודם כל מיט זיינע אויגן. אויגן דאָס איז פּרצעס באַליבט גע-שטאַלטונגס-מיטל.

אויגן — דאָס איז ראשית דער קורצסטער וועג פאַר פּרצן אַרויס־צובאַקומען דאָס נשמהדיקע, דאָס תמציתדיקע. און והשנית דורך וועלכן גליד פון די רמ"ח קען איינדריונגלעכער, קלאַרער אָדער בעסער געזאָגט טונקעלער אָנגעדייט ווערן אָז דער מענטש איז גאָר באותו רגע ניט־דאָאיק, נאָר ערגעצואואו אַריינגעדרייט אין אַ נעץ פון איבער־רעאַלע גע־שעענישן וואָס שפּאַרן אַריין אין דער ווירקלעכקייט פון לעבן בלויז דורך שרעק און וואונדער? און פאַרבן פאַרבט זיך דער פּחד ביי פּרצעס גע־שטאַלטן קודם כל אין די אויגן און אין זיי ליכטיקט זיך אויך דאָס שפעל־טעלע דורך וועלכן עס גייט אויף די אנונג פון טראַגיק און ניסימדיקייט. ביי חיים ברוכּן „אין די טיפע אונטערגעשלאַגענע אויגן האָט שטענ־דיק געציטערט אַ מין באַהאַלטן שיינדל, גלייך עמעץ דרייט זיך דאָרט אַרום מיט אַ ליכט אין דער פינצטערער שטוב!“ עס האָט אין די אויגן געציטערט דאָס באַלאַדישע — דער געראַנגל פון אַ ליכטל מיט דער פינ־צטערקייט פון שטוב אָדער ווי איציק מאַנגער וואָלט געזאָגט דער קאַמף פון אַ לאַמטער־פלעמל מיטן ווינט. וואָס וועט מנצח זיין? דאָס מאַל האָט זיך געשטאַרקט דאָס פּלעמל און עס איז געשען דער מופת מיטן ציביק וואָס האָט אויפּגעהעלט פאַר תמיד די פינצטערקייט אין חיים ברוכּס לעבן.

ביי שמעיה גבור ווידער נאָכדעם ווי ער האָט „מקדש השם“ גע־ווען, אַראַפּגעריסן ביים רב דעם ספּאָדעק און זיך געלאָזט גיין אַהיים — אַהיים צו זיין גורל, „זיינען די שוואַרצאַפּל פון די אויגן אים ערגעץ פאַר־שוואונדן געוואָרן און ער האָט געקוקט פאַר זיך מיט צוויי וויסע לענג־לעכע פּלעקן“ די פאַרטונקלוקייט פון שמעיהס געמיט האָט זיך גע־באַרעט מיט די וויסע לענגלעכע פּלעקן פון האַפּענונג ווי עס ראַנגלט זיך די שאַטנדיקע דעמערונג מיט דער וויסקייט פון אַ שפיגל. און דאָס מאַל האָט געזיגט די דעמערונג און דער קאַמף האָט זיך געענדיקט טראַגיש — מיט דער שוואַרצקייט פון שמעיהס טויט.

און ביידע מאַל, (אין „רבינס ציביק“ און אין „שמעיה דער גבור“) און די ביידע מאַל זיינען אַ משל פאַר אַ סך אַנדערע מאַל איז אין דער באַלאַדישער מעטאַפּער צונויפּגעפּרעסט געוואָרן אין אַ גרויסער מאָס אי דער דראַמאַטישער תּוך פון דער דערציילונג, אי דער מעטאַפּיזישער אומרו פון דעם העלד און פאַר אַלעמען אויך דער הינטער־גרונט קאַליר פון אַ אייגנאַרטיקן אינדיווידואַליסטיש־קינסטלערישן סטיל, וועלכער האָט זיך באַוווּזן אין דער יידיש־פּראָזע אין די ווערק פון י. ל. פּרץ. אַ צווייטער וויכטיקער שטריך פון פּרצעס סטיל — אַ שטריך וואָס קומט דערעיקרשט בולט צום אויסדרוק אין זיין עסעאַיסטיק — איז דאָס שטורמישע אויסלאַדן זיך פון געדאַנק און עמאַציע ווי אין אַ דירעקטן

נאענטן צוזאמענשטויס מיט עפעס אַ אומגעזעענער געשטאַלט. ווי אַ
כאַראַקטעריסטישער טעקסט זאָל אונדז דינען פרצעס באַרימטע עסיי „וואָס
פעלט אונדזער ליטעראַטור?“

לייענט מען איבער די ערשטע צוויי אפאָדיקטיש אָועקגעשטעלטע
פּסוקים פונעם דערמאָנטן אַרטיקל:

„צו אַלעם ערשטן — טראַדיציע

דער אַרטאָדאָקסישער מאַטעריאַליסט שמייכלט: זאָל ער“

האַט מען דאָס זיכערע געפיל אָו מען איז אין דער מיט פון אַ וויכוח.
נישט ביים אָנהייב — נאָר אין דער סאַמע מיט. די זאַצן הערן זיך ווי
דער אָפּשלוס, ווי דער אונטערשטרייך צו פּריערע רייד. וואוּזשע און
וואָסזשע איז דאָס פּריערע? עס איז אַ ניט פאַרשריבענער אינטימער
איבערשמועס מיט עמעצן, אַזוי צו זאָגן, איידער עס איז אויפגעגאַנגען
דער פאַרהאַנג פון דער עטיי. דער איבעררעד פון הינטער די פלייצעס
פונעם ערשטן זאַץ איז טאַקע נישט אַריינגעקומען אין אַרטיקל אָבער
עס הערט זיך דער אימפעט פון דער דיסקוסיע און עס דערטראַגט זיך
דער קלוג-פאַרשפּיצטער איבערפּרעג פון דעם אומגעזעענעם. און פרצעס
ערשטע ווערטער אין דער עסיי: „צום אַלעם ערשטן — טראַדיציע“ —
דאָס איז דער ספּאַנטאַנער און עקספּלאַזיווער ענטפּער וואָס ווערט גע-
געבן דעם דעקוטשיליווען ניט-געזעענעם דיסקוטאַנט. עס ווערט פאַר
שפאַרט דער וועג צו ווייטערע רייד מיט אַ לאַקאַנישער סענטענץ וואָס
דערלאָזט ניט קיין אָפּפּרעג. דער זאַץ איז דער דראַמאַטישער קלימאַקס
פון אַ מחוץ פון דער געשריבנקייט פאַרגעקומענעם געראַנגל פון פּראַ
און קאַנטראַ. און ניט בלויז הייבט זיך די עסיי אָן מיט אַזוינע הויכפונקטן
נאָר זי ווערט אויך אַלעמאַל איבערגעריסן פון אַזעלכע ניט געהערטע
נאָר בלויז דורכן אינערלעכן חוש השמיעה אויפגעכאַפּטע אויסטענה-
עכצער און זי הייבט זיך אַלעמאַל אויספניי אָן מיט... אַ פינאַל פון אַפּאָ-
ריסטיש פאַרפיקסירטע זאַצן.

אַזוי למשל — שוין אין דעם ערשטן קאַפיטל פון דעמוזעלבן מאמר.
נאָך אַ פאַרסאַפּעטן, אַנגעשטרענגט-באַלערעוודיקן אָבער דאָך כמעט ווי
רואיקן נאָכטייטש (ניט אויסטייטש) אין עטלעכע פאַראַגראַפן צו דעם
אַקסיאַמאַטישן זאַץ אָו אונדז פעלט צום אַלעם ערשטן טראַדיציע, קומט
ערגעצוואו ווידער אַ ניט-געהערטער שמועס מיט דערוועלכער ניט-
געזעענער געשטאַלט און עס ענדיקט זיך אויך דאָס מאָל ווי אַלע מאָל
מיט אָן אויפרייס פון געדאַנק און וואָרט וואָס וואָרפט אַרויס אַזעלכע אי-
ראַניש-בריענדיקע סוף-פּסוקים ווי

טראַגיקאַמיש: אַן אַלטער גרייז-גראַעזער מאַן גייט צו קינדער

אין חדר אַריין לערנען.

אָן אַלט, דאָס עלטסטע פּאַלק און אַ יונגע, די יינגסטע ליטע־
ראַטור! ווער ביסטו יונג יידישער שרייבער?
אַ קינד אָן אַ טאַטן, אַ קינד אָן אַ מאַמען; מאַרגן אָן עברי.
נישט נאָר אויף יידיש, יידיש מוז געשאַפן ווערן; דערצו פעלט
טראַדיציע.

און דער פּרעזשער סטיל, פּרעגן מיר, וואו איז זיין טראַדיציע? איך
מיין וואו שפּאַרט זיך אָן און מיט וועמען זאָגט זיך אָן קרובהשאַפט פּרצעס
עסעאיסטישער אופן שרייבן? לאַמיר אים נאָכאַמאָל כאַראַקטעריזירן,
וועט זיך פאַר אונדז לייכטער אויפהעלן די שטאַם־לייטער און מיר וועלן
דערזען דעם „ראשון“ מיט דער לעגענדאַרער גילדענער טאַץ פון שע־
פּערישער השפּעה אין האַנט.

דער פּרעזשער עסי. עס ציטערן אין אים אַריין די קלאַנגען פון
אַ נישט פּאַרשריבענעם וויכוח; דער אויספיר הייבט זיך אָן מיט... אַ
סוף־פּסוק און זוכט דערנאָך אין אַ טאַץ פון אַ אינטימער דיסטאַנצלאַזי־
קייט באַלערעוודיק צו פּאַרטיישן אַבסטראַקטע בכּן דיסטאַנצירטע גע־
דאַנקען און רעפּלעקסיעס; פּאַלקטימלעכקייט פון פּאַרגלייך און תּלמוד־
חכּמשער קאַפּריז פון אַסאַציאַציע שפּייזן דעם פּאַלעמישן געבייזער פון
די זאַצן; די דיאַלעקטישע פּראַצעדור פון דיסקוסיע מיט זיך און מיט
דער אימאַגינערער קנגן־געשטאַלט געפינט איר אַפּשלוס אין אפּאַריס־
טישע „צא ולמד“־זאַצן, וואָס ווערן פּאַרפּיקסירט ווי אורטיילן, ווי משפּטים
נישט אַפּצופּרעגן און נישט צו אַפעלירן.

דערמאָנט ניט דער נאָר וואָס אָנגעצייכנטער סטיל פון פּרצעס עסי
אין דעם וואונדערלעכן נוסח־געמיש פון קילן סקעפּטיציזם און צו דער־
זעלבער צייט הייסער דאָגמאַטישקייט, פון לאַנג פּאַרצויגענער אויס־
טענהעכץ און גלייכצייטיק אינטענוווער וואַרט־שפּאַרעוודיקייט — אַ
נוסח אין וועלכן דער פּאַרצייטישער און צום טייל נאָך היינטצייטיקער
בית־המדרש־לערנער אונדזערער האָט געאַקערט בלעטער גמרא און פּאַ־
לעמיזירט מיט געשטאַלטן פון געשיכטע, פון פּאַנטאַזיע און מיט זיך
אַליין?

אודאי איז ביי פּרצן דער דאָזיקער פּסיכישער נוסח פונעם „מתמיד“
צום גרויסן טייל פּאַרהילעכט געוואָרן פון זיין אייגענעם קינסטלערישן
טעמפּעראַמענט און פון זיין אייגענעם אַרגאַנישן ריטם פון אויסדרוק און
אָודאי האָט פּרץ אַרויסגעלאָזט פון זיין סטיל אַ שפּאַר ביסל פון די
קולות און אַקאַרדן וועלכע שטעלן צונויף דעם ניגון פונעם בית־המדרש־
לערנער און אַנשטאַט דעם, באַוואוסטזיניק אַריינגעבראַכט דעם קלאַנג פון
געשליפענעם איראַפּעאישן אפּאַריזם און דעם עלעגאַנטן מוזיקאַלישן פּרעג
און ענטפּער פון דער איראַפּעאישער מאַנאַלאַג־פּאַרם — אַבער דער

גרונטטאָן, די נשמה פון דער סטיל-מעלאָדיע, אזוי צו זאָגן, איז גע-
בליבן דער אַלטער געדאַנקלעך און זעליש-קאַנצענטרירטער איבער-
שמועס פונעם יידישן למדן מיט די געשטאַלטן פון זיין עבר און מיט
זיך אַליין אין דער קעגנוואָרט.

פּרצן איז אַזויאַרום געלונגען די גרויסע דערגרייכונג פון אַ אינ-
דיווידואַליסטיש-קינסטלערישן סטיל אין איינלאַנג מיטן ריטם פון
יידישן לעבן און פון יידישער געשיכטע און אין הסכם מיטן פסיכישן
גרונטטאָן פונעם רעפרעזענטאַטיווסטן אינטעלעקטועלן יידישן פּאַלקס-
טיפ אין משך פון די לעצטע עטלעכע צענדליק דורות.

און עס געשעט אויך ביי פּרצן ווי עס געשעט אַלעמאַל ווען גייס-
טיקע קאַלעקטיוו-ירושא גיט זיך איבער צו עכטער אינדיוידואַליסטישער
שעפּערשיקייט, דהיינו: וואָס זעלבשטענדיקער פּרץ איז אין זיין סטיל,
וואָס ווייטער ער איז אַוועק צו זיך אַליין, אַלץ נעענטער בלייבט ער צום
קאַלעקטיוון אַריגינאַל, אַלץ געטרייער צום אַנרעג פון ירושהדיקייט.

איך קער מיך איצט אום צום טעקסט פון „וואָס פעלט אונדזער לי-
טעראַטור?“ פון וואָנעט איך האָב געפּראוואוּט אַרויסשילן יענעם עלע-
מענט וועלכן איך וואָלט אַנגערופן: דער פאַרקריפּלער דיאלאָג אין
פּרעצעס עסעאיסטישן סטיל. אַט-דער „פאַרקריפּלער דיאלאָג“ פון צו
העל באַלויכטענע רעפּליקעס אויף האַלב אַדער אינגאַנצן ניט באַלויכטענע
רייד-שטחים וואָס עקזיסטירן ניט אין דער עסיי אויף דער וואָר, נאָר
בלויז מיטן כוח פון סוגעסטיע — דאָס איז אייגנטלעך אויך פּרעצעס טעכ-
ניק פון צימצום. (אין די דערציילונגען פולן אויס די דאָזיקע פונקציע
די באַרימטע פינטעלעך וואָס קומען במקום אַפּגעשטופּטע און פאַרבּראַקע-
וועטע שטיקער פון גערעדטן לשון).

אין פּרעצעס גרויסער סטיליסטישער דערגרייכונג איז די דאָזיקע
טעכניק פון צימצום דער קלענסטער, דער סאַמע קלענסטער אויפטו.
וואָרעם די שפּאַרעוודיקייט פון ווערטער איז דאָ אַן אַרביטראַרישע, אַ
קאַפּריזונע. זי גייט אויפן חשבון פון געדאַנקען-לייב, איך מייך פון תוך
גופא. איך וויל דערמיט זאָגן אַז אַט-דער צימצום פאַרזאָרגט ניט אַלע-
מאַל די גאַנציקייט און פולקייט פונעם רעיון אין דער ענגסטער וואָרט-
און זאָץ-פאַרם, נאָר ער לאָזט אויס טיילמאַל שטיקער פונעם געדאַנק
כדי צו באַוואַרענען די שפּאַרעוודיקייט פון די רייד. אזוי באַקומען זיך
אין זיינע עסייען אַנשטאַט דער גאַנצער און אויספירלעכער אַפּהאַנדלונג
אַפט נאָר אירע ראשי-פרקים און אַנשטאַט דער פולער שפּע פון פּרציזישע
געדאַנקען-בליצן — בלויז זייערע ברוכשטיקער, בלויז זייערע רמזים.
די דערציילונגען ווידער קומען אַרויס צוליב דער אכזריותדיקער סטיל-

עקאנאָמיע מיט דער הילף פון די פינטעלעך, ניט איינמאל בלויז סכע-מאָטיש, בלויז רושטאָואַניע-מעסיק. אָבער, ווי מערקווירדיק דאָס זאָל זיך אין פּלוג ניט אויסדאַכטן, די טיפע שעפּערישע אַנרעגערשקייט פון פּרצן אין אונדזער ליטעראַטור האָט אויך אין דעם פּרט ניט געליטן. פאַרקערט. דווקא אָט דער פּחת אין זיין סטיל האָט ניט ווייניקער נאָר אפשר נאָך מער גערייצט וויכטיקע פּראָזע-שרייבערס וואָס זיינען געקומען נאָך אים. אפשר נאָך מער, האָב איך געזאָגט, ווייל די ניט-פאַרענטפּע-רונג פון דער צימצום-פּראָבלעם אין דער ערשטער גרויסער קינסטלע-רישער סטיל-דערגרייכונג אין יידיש האָט פּריי געלאָזט דאָס פּעלד פאַר נייע עקספּערימענטן, פאַר נייע ראַנגלענישן און פאַר באַדייטנדיקע נצחונות.

V

וואָס קער זיך אָן דער מחבר פון „ניו-יאָרקיש“, פון „ממה נפשך“, פון „דאָק“ — דעם שרייבער מיט אַ אַרצי-פּאַזיטיוויטישער איינשטעלונג צום יידישן לעבן און צו זיינע אייגענע יידישע העלדן מיט דעם ראַמאַנט-טיקער פון „חסידיש“ און פון „פּאַלקסטימלעכע געשיכטן“ ? אין פּרט פון לעבנס-און געשיכטס-פּילאָזאָפּיע — זיכער גאָר וויי-ניק. וואָס שייך אָבער סטיל און סטיל-כוונה איז צווישן לאַמעד שאַפּיראַן און י. ל. פּרצן פאַראַן אַ בפּירושע קרובהשאַפט. ביידע האָבן אָן אַרגאַ-נישע שטרעבונג אַפּצוגרענעצן זיך פון קאַנווענציאָנעלישקייט, פון אַל-געמיינעם שפּראַך-נוסח און ביידע זיינען גרייט מקריב צו זיין געשטאַלט פון זייער געשטאַלטונג אַבי אַפּצוהיטן די גרעס-מעגלעכסטע שפּאַרעוו-דיקייט פון זאָך-און וואַרט-שטח.

דער חילוק איז נאָר וואָס פּרץ האָט טאַקע ניט איינמאל געבראַכט, געמוזט ברענגען דעם קרבן און שאַפּיראַ בלייבט מייסטנס בלויז ביי דער גרייטקייט וואָרעם אים העלפט קודם כל אַרויס די פּילם-טעכניק פון קאַנסטרוקציע. שאַפּיראַס דערציילונג באַשטייט אָפּט פון איינצלנע פּילם-סצענעס און די סצענעס זיינען איינע צו דער אַנדערער געבונדן בלויז מיט איין וואָרט פון אַסאַציאַציע. איך וויל דערמיט זאָגן אַז יעדעס בילד ווערט אינהאַלטלעך און אין פאַרם געפירט אַזוי ווייט ביז עס יאָוועט זיך דאָס וואָרט פון וועלכן עס קען אַרויסוואַקסן דער תּוכן פון דער צווייטער סצענע.

אַ ביישפּיל: די נאָוועלע „דאָק“ הייבט זיך אָן מיט אַזאַ איינס און אַ האַלבשורהדיקן אַריינפיר: „בעני מילגרוים האָט אָנגעהויבן קולטי-ווירן אַ פּליך נאָך אין די סטודענטישע יאָרן“. די צווייטע סצענע קניפט

אָן אין די „סטודענטישע יאַרן“ און גיט איבער עטלעכע זייער טונקעלע שטריכן פון די ניו־יאָרקער יידישע גאַסן און אָז עס דערגייט צום „קלוב פון די עסערן“ ווערט דער דאָזיקער קלוב דאָס סוגעסטיווע וואָרט אויף וועלכן עס לאָזט זיך אַנשפּילען דעם תוכן פונעם דריטן בילד. און אין קלוב זיינען בעני מילגרוים און איזי פישלער פאַרטאָן אין אַ שאַך־פאַרטיע אַזוי לאַנג ביז בעני „האַט אָן זשאָק אַרויסגעבורטשעט: פאַראַן אַזאַ מיידל וואָס אַרבעט אין אַ שאַפּ“. דער געשפרעך ביים שאַך־ברעט אַטעמט דאָן נאָך אַרויס געציילטע צוויי, דריי זאַצן און אויף דער לייזונט באַווייזט זיך דאָס פערטע בילד מיט דעם מיידל — די באַרדערקע סיידל. אודאי איז פילם־טעכניק אויך ניט מער ווי אַן אויסערלעכע, אַ דרויסנדיקע פאַרם פון שפּאַרעוודיקייט. אָבער ראשית אַרגאַניזירט די דאָזיקע טעכניק פון לכתחילה דעם לעזערס אויפּמערקזאַמקייט אַזוי אַז פאַר איר זאָל די גאַנצקייט אויף אַ נאַטירלעכן אופן באַשטיין פון זעלבסט־שטענדיקע חלקים, בשעת די סוגעסטיווע פּרזישע פינטעלעך שאַפּן דאָס געפיל פון אַ איבערגעריסענעם אַטעם וואָס דאַרף ערשט דורך דעם כישוף פון זייער הויך צוריק פאַרקניפט ווערן. און והשנית ווערט די סוגעסטיע פון דער צוזאַמענגעהעריקייט פון די חלקים מער דערגרייכט דורך שאַפּיראַס קאָנקרעטן און פּלאַסטישן וואָרט אידער דורך פּרזעס אַבסטראַקטע און פון דער קאָנקרעטקייט אַוועקרוּפּנדיקע פינטעלעך. וואָס שייך די קאָנקרעטקייט פון שפּראַך איז זיכער פאַראַן אַ נאַענט־קייט צווישן שאַפּיראַן און מענדעלען. זיינען זיי אָבער אויך ווי ס'קען זיך אויבנאויפיק אויסדאַכטן קרובים אין זייער סאַטירישער געשטאַל־טונג? דער אונטערשייד איז אין דעם פּרט, ווי איך גלייב, אַ פונדאָ־מענטאַלער. דעם זיידעס לעבנס־מאַטעריאַל איז אַ איבערגעקליבענער, אַ אויסגעסדרטער און מענדעלעס ברייט־לייוונטיקער נוסח טעכערט אויס מענטשן און געשעענישן איעדן מיטן פינקטלעכסטן און... מיטן סאַמע לעצטן וואָרט. מענדעלעס באַשרייבונג און אירע שפּראַכלעכע מיטלען זיינען אַזוי צו זאָגן סך־הכלדיקע, אַפּגעשלאָסענע.

שאַפּיראַס סטיל אָבער געפינט זיך אין סאַמע מיט פון זיין מאַטע־ריאַל־כאַאַס — אין סאַמע מיט פון זיין געשטאַלטונגס־עקספּערירמענטאַציע. דאָס אַמעריקאַניש־יידישע לעבן וואָס איז דער ליטעראַרישער שטאַף פון שאַפּיראַס לעצטע און רייפסטע ווערק איז און תוך אַ זייער מאַדנע גע־זעלשטלעך באַשעפּעניש. עס איז יונג און ליאַרעמדיק — דאָס דאָזיקע לעבן — ווי אַ שטיפּעריש חדר־יינגל און צו דערזעלבער צייט מוטלאַז און פּילאָזאָפּיש אַפּגעבליאַקעוועט ווי אַ געוועזענער רעוואָלוציאַנער. עס שפּרודלט מיט קאַריערע־גלוסטעניש און מיט תאוה צו דערפאַלג און גלייכצייטיק שמיכלט עס רעזיגנירט מיט אנונגען פון פּריציפּטיקן טויט.

עס עקספערימענטירט נאָך מיט זיך אליין — דאָס אַמעריקאַנער יידיש־יידיש לעבן. עס רייצט אָן אויף זיך דעם כעס פון סאַטירע און עס דרייט זיך אַרויס פון זיך אליין מיט באַזאָרענישן פון צווייפֿל.

און שאַפֿיראַס סטיל — ער איז ווי יעדער עכטער סטיל אַרויסגע־וואַקסן פון זיין אייגענער טעמאַטיק. פון דעם תּמצית אָדער בעסער גע־זאָגט פון דער תּמצית־לאַזיקייט פון זיין איסט־סיידער ליטעראַרישן שטאַף. שאַפֿיראַס סטיל איז דערפֿאַר ניט אַזוי סאַטיריש ווי וואַגאַבונדיש. איך מיינ מען הערט ניט אין אים אַ קאַנסעקווענט און ציל־זיכער יאָגן זיך אויף ערגעצואוהיזן געשטאַלטעריש אַנצוקומען. נאָר גיכער אַ נערוועז און אומרואַיק אַרומהאווען איבער מענטשן און פּאַקטן, אַן אַרומהאווען מיט שטעכיקער פּאַלעמיק און מיט איראַנישער רעזאָנירונג און אַפּרעג. אין „ניו־יאַרקיש“ (ז' 17) זיצט דער אַלטער בחור מאַני מיט דער קעלנערקע דאָלאַרעס אין „מואָווי“. „די ביליקע און גליטשיקע קופּלעטן און טענץ האָבן צעוואַרעמט דאָס מיידל, וואָס האָט שליסלעך ניט גע־קענט אינהאַלטן אירע געפילן און האָט זיך מיט אַ קוויטשעק צוגעדרוקט צו איר קאַוואַליערס אַרעם“. אוודאי לאַזט זיך דאָס בילדל פּאַרענדיקן מיט אַ דיקן סאַטירישן שטריך אָבער שאַפֿיראַס סטיל דרייט זיך אַרויס ביים סאַמע סוף פּונעם זאַץ מיט אַ באַזאָרעניש פון שמיכל און איראַניע. „ניט אַ שפּיל טאָן זיך מיט איר וואָלט געווען אַ גראַבקיט“ — גיט ער פּלוצים אַ פינקל און די שטעכיקע קפּדנות רירט זיך ניט פון אַרט. זי בלייבט שטיין עפעס אַ צוריקגעהאַלטענע אין מיטן וועג.

דאָס קינסטלעריש־וואַגאַבונדישע אין שאַפֿיראַס סטיל דערלאַזט ניט צו סאַטירישן אונטערצי. די סאַטירע ווערט מיד פון איר אייגענער בייזקייט און זי נעמט זיך אונטערפוילן איראַניש. און די איראַניע — דאָס איז, אַזוי צו זאָגן, שאַפֿיראַס סטיליסטישער קליין־געצייג מיט וועלכן ער פּאַרמעסט זיך אויפן גרויסן פּאַנצער פון לעבנס־פּאַקטן און זעלישע צושטאַנדן און... טרעפט אים. עס חזרט זיך טאַקע ניט איבער דער נס פון דודן מיט גלית. עס זיגט ניט דוד אָבער גלית פּאַרלירט פון זיין גרויס. דער לעבנס־פּאַקט ווערט נישט פּסיכאָלאָגיש פּאַניכטעט. ער קרומט זיך בלויז אויס אונטערן קלאַפּ, ער ווערט נעבעכדיק און פון אונטער דער געשטאַלטס זעלישער אַפּאַטיע הייבט אָן אַרויסצוקוקן דאָס רחמנות־פינטעלע פון אַ מענטשלעך אויג.

דער איראַנישער זאַץ, דאָס איראַנישע וואָרט און צומאָל בלויז דער איראַנישער קאדאַנס פּונעם לשון — זיי באַשאַפן דאָס די אייגנאַרטיקע אינטימקייט פון שאַפֿיראַס סטיל. איך זאָג אייגנאַרטיקע, וואָרעם עס איז אַ אינטימקייט וואָס באַגייט זיך אָן גוט־ברודערישקייט צו די אייגענע געשטאַלטן און אָן היימישן „אויף דו“ מיט דער אייגענער שפּראַך. דאָס

אינטימע איז דאָ פון אַן אַנדער מין. דאָס לשון איז דווקא קלאַר און דווקא אויף דיסטאַנץ, אַ מאָל קאַרעקט און אַ מאָל קאַפּריזונע דיסטאַנצירט. נאָר דאָ און דאָרט האָט אַ איראַנישע רעפּלעקסיע זיך צעשאַטן איבער דער שפּראַך, איבער די זאַצן, איבער די ווערטער און דער דאָזיקער פּוך גיט צו די פּאַסירונגען און די געשטאַלטן — דעם חן פון אומלאַגיק. און גאַרנישט מאַכט מענטשן נעענטער, אינטימער ווי דאָס אומלאַגישע, אַב-סורדע פינטעלע אין זיי.

און אַ מאָל געלינגט שאַפּיראַן מיט אַזאַ זייטיקער ערגעץ אין אַ פּאַראַנטעז איינגעקלאַמערטער באַמערקונג ניט נאָר צו שפּרייטן אינטימ-קייט איבער זיין שפּראַך און פּסיכאָלאָגישע וואַרעמקייט צו זיינע גע-שטאַלטן, נאָר דאָס און נאָך מער ווי דאָס. עס טרעפט אַן דורך אַזאַ מאַמר המוסגר ווי למשל „איזי (פּיטלער) האָט געהאַט עפעס אַ ווייב און עפעס קינדער“ (דאָק"ו 174) דערגרייכט שאַפּיראַ אַ באַזונדערן איי-נערלעכן צימצום פון קינסטלערישן סטיל. ער האָט דעמאָלט דעם כּוח אייך צו לאָזן קוקן אויף דער גאַנצקייט פון געשטאַלט ווי ביי אַ גלע-זערנעם קעגעל ניט נאָר פון דער ברייטער באַזע נאָר אויך פונעם בלוז צו איין פינטעלע צונויפגעדרענגטן שפיץ. דורך זעקס ווערטער פון אַ פּאַראַנטעז האָבן מיר זיך דערוואוסט, האָבן פּאַרשאַטאַנען און עס איז אונדו נאָענט געוואָרן די געשיכטע פון איזי פּישלערס שליםמזלדיקן משפּחה-לעבן, פון זיין צעבראַכענער מערכה און פון זיין צעשוּיבערט געמיט.

און צום סוף פון דער נאַטיץ זאָל נאָך דערמאָנט ווערן אַ וויכטיקע סטיל-דערגרייכונג וואָס שטייגט אויף פון שאַפּיראַס נאַטור-און פּאַנאַ-ראַמע-קאָנטעמפּלאַציעס. דער ביישפּיל:

אַהער צו דער הויך וואו דאָס פּאַרשטעטל איז געלעגן, האָבן קלאַנגען פון דער שטאַט געגרייכט שיטער און קנאַפּ. אַ דאַמפּער האָט געסאפּעט ערגעץ אויפן טייך ווי אַ שווערער שווימער, אַ צוג האָט פּאַרשלאָפן גערעדערט איבער איינער פון די צוויי בריקן און געפּאַכעט איבערן קאַפּ מיט אַ פּרענזל רויך. טיפע שאַטענס האָבן גערוט אינעם פּלאַנטער פון די גאַסן וואָס האָבן זיך געקייטלט באַרגאַראַפּ און פון דאָרטן איז געקומען אַ מאָל אַ סקריפּ, אַ מאָל אַ שאַרף, פּאַרשטיקט און צווייפלדיק, ווי די קלאַנגען אַרום אַ שלאַפּנדיקן וואָס האָט נאָר וואָס געעפנט די אויגן. אַ קאַץ איז אַריבערגעגאַנגען דעם וועג מיט ווייכע וואַטענע טריט, פּאַמעלעך און מיושבדיק; זי האָט באַשיידן פּאַרשנורעוועט די ליפּן, ווי זי ווייס נאָר וועט נישט זאָגן און האָט געזשמורעט די אויגן. פון דער אַקאַציע פּאַרן הויז האָט זיך אַפּגעריסן אַ שווערער טראַפּן

וואסער, האט אַ בליאַסק געטאָן אין דער זון און איז נישט גע-
וואָרן („ממה נפשך“, זייט 52).

דער ברייטער יום-טובדיקער, כמעט ריטועלער ריטם פון אַט דער
באַשרייבונג איז, אויב מען מעג זיך אַזוי אויסדריקן, דער עונג שבת פון
שאַפיראַס שפראַך נאָך אַזויפיל קריטישע באַגעגענישן און צוזאַמענשטויסן
מיט די צערייצטע, פאַרשפיצטע און... וואַכעדיקע טראַכטענישן און
געפילן פון זיינע העלדן. אָבער אייגנטלעך, ניט דאָס בין איך אויסן.
די אויוון ציטירטען נאַטור- און פאַנאַראַמע-באַשרייבונג איז, ווי
איך גלייב, אַ גרויסער סטיליסטישער נצחון דערפאַר, ווייל אין דער
שפראַך און אין די בילדער וועלכע שאַפיראַ נוצט דאָ מישן זיך
אויף אַ זעלטענעם אופן צונויף דאָס אַקוסטישע, דאָס וויזועלע און דאָס
געדאַכטע. עס איז אַ קלאַסיש ביישפּיל פון סטיל-רייכקייט וואָרעם הינטער
די ווערטער האָבן אויפגעמערשט געאַרבעט כמעט אַלע חושים פונעם
קינסטלער און דער פאַנטאַזיע-כוח דערצו. דער גליקלעכער האַר-
מאַנישער צונויפשפּיל פון אַלע רעצעפטיווע מעגלעכקייטן האַט אַרויס-
געבראַכט אין דעם בילד פון די פופצן געדרוקטע שורות גלייכצייטיק
שלווה און באַוועגלעכקייט, גלייכצייטיק אייביקן געדויער פון לעבן און
דעם בליאַסק פון נישט ווערן.

VI

„וואַראַה והנה חור אחד בקיר... ואחר... והנה פתח אחד“ —
אַט די ווערטער פון יחזקאלס גרויסער וויזיע וועלכע דוד בערגעלסאָן
האַט אַוועקגעשטעלט ווי אַ מאַטאָ צו איינעם פון זיינע סאַמע בערגעלסאָ-
נישסטע ראַמאַנען ווי „אַפּגאַנג“, גיבן, דאַכט מיר, איבער צום בעסטן
דעם תמצית פון זיין ליטעראַרישן סטיל. צום בעסטן — וואָרעם בער-
געלסאָן האַט מער ווי יעדער אַנדערער פון אונדזערע מאַדערנע פראַזע-
קינסטלער אינזינען געהאַט קודם כל זיך צו דערגראַבן צו דעם פּסי-
כאָלאָגישן טירל וואָס קען אַדורכפירן דורך דער זעלישער וואַנט פון זיינע
געשטאַלטן. אים האַט אין זיינע ראַמאַנען און דערציילונגען אינטערע-
סירט ווייניקער דער געקייטל פון פאַסירונגען און געשעענישן אַרום זיינע
מענטשן און זאַכן און אפשר נאָך ווייניקער דער געזעלשאַפטלעכער
פּיזאַזש און די אידעאישע אַטמאָספּערע פון וועלכער זיי וואַקסן אַרויס.
זיין קינסטלערישע אַמביציע איז פאַר אַלעמען געווען להוט אַרויסצו-
באַקומען פון דער געשטאַלט דעם אינערלעכען נשמה-פאַרטערט וואָס
אַ מען האַט אים אויפגעכאַפט שטראַלט ער אַרויס פון זיך און באַ-
שאַפט שוין ממילא דעם דרויסנדיקן הינטערגרונט.
בערגעלסאָן איז אפשר טאַקע דערפאַר נישט אַזוי דער ראַמאַנ-
שרייבער (דערצו פעלט אים די דינאַמיק פון סיפור המעשה) ווי דער

גרויסער פארטרעטיסט פון דער יידישליטעראטור. אים גייט עס פאר
אלעמען אויסצושעפן פסיכיש דעם מענטש און ארויסצוברענגען די פאר-
מולע זיינע, זיין, אזוי צו זאגן, פארטרעטיסטישן שם המפורש.

און דער געשטאלטונגס-אינסטרומענט, דער סטיל מיט וועלכן בער-
געלסאן נוצט זיך אויף צו דערגרייכן זיין קינסטלערישן ווילן אין אן אויס-
פארשערישער, א דיאגנאסטישער. עס ווערן פארציכנט די פאקטן, עס
ווערן צונויפגעקליבן די פרטים, עס ווערן ארויסגעארבעט פראוויזארישע
סך-הכלען — אלץ אויפן וועג צום אנטגילטיקן אורטייל, צום דיאגנאז.

אויך מענדעלע האט פינקטלעך פארציכנט פאקטן אבער די גרופי-
רונג, די אינארדענונג און דערעיקרשט דער אפשאץ פון זייער וויכטיקייט
איז געווען לגמרי אן אנדערע ווי ביי בערגעלסאנען. ווארעם ביי מענ-
דעלען איז דאס געווען א פארשרייבן לדורות פאר קומענדיקן היסטא-
ריקער און ביי בערגעלסאנען א פארנאטירונג צוליב א תיכפדיקן בא-
ריכט וועלכער דארף צוגעשטעלט ווערן וועמען? — דעם ריכטער,
דעם דאקטער און זיך אליין. דער זיידע באשרייבט א לעבנס-שטייגער
און לאזט איבער צו דער געשיכטע צו מאכן דעם בילאנץ. בערגעלסאן
נעמט אויף פראטאקאל, שטעלט אויס דעם קראנקן-צעטל פאר זיך אליין,
ווארעם ער נייטיקט זיך דערין פאר דעם ספעציעלן געריכטלעכן אדער
מעדיצינישן „קייס" וואס איז איבערגעגעבן געווארן צו זיין קינסטלע-
רישער השגחה און באהאנדלונג.

באגלייך מיט דער שפראך פון געריכטס-אקט און שפיטאל-צעטל
ווערט אויך בערגעלסאנס סטיל באהערשט ערגעצוואו פון א מורא אן
די געשטאלט זאל ניט אונטערגעביטן ווערן אונטער די ווערטער. עפעס
לאזט אים ניט רוען דער חשד אז דער נאמען פון זיין העלד איז צו קורץ,
אז ער איז ניט קיין גענוג גוטער דערקענונגס-צייכן פאר אים און בכלל
אז דאס פאפיר מיט די ווערטער נישט עס ברענגט ארויס, נאר פאר-
קערט, עס פארשטעלט גאר די לעבעדיקייט פון דער געשטאלט. ווי-
אזוי באווארנט זיך בערגעלסאן? א מאל האלט ער דווקא אין איין איבער-
חורן דעם נאמען פון זיין ליטערארישן פארשוין און איז ביי יעדער אי-
בערחורונג מוסיף עפעס א פיזישן סימן ווי א באזונדערע דערקענונג-
סגולה און צומאל רופט ער עלעהיי א דאקטער זיינע מענטשן און זיינע
זאכן נישט אזוי ביי זייערע נעמען ווי בלויז ביי כאראקטעריסטישע סימ-
פטאמען פון זייערע חולאתן, ביי ספעציעלע דיאגנאסטישע קניישטן און
ביי דינע פסיכאלאגישע דעפיניציעס.

אין בערגעלסאנס סטיל קומט פאר, אזוי צו זאגן, א שלאכט פאר
אידענטיפיקאציע פון די געשטאלטן, א געראנגל אויף צו דערהאלטן די
הונדערט-פראצענטיקייט אז זיי זיינען טאקע זיי אליין, ווארעם אט-די

געוויסהייט, די אלעמאל אויפסניי געוויסהייט וועגן דער אידענטיטעט פון זיינע פארשוניען איז פאר אים אויך די זיכערקייט אז ער געפינט זיך אויפן ריכטיקן וועג צו דער סך-הכלדיקער צימצום-פארמולע פון זייערע פארטרעטן.

ביי מלכס לוויא אין „אפגאנג“ באקענען מיר זיך צווישן א רעדל יידן מיט דעם גרויסגופיקן קאסיר פון ראקיטנער וואלד, יצחק בער. וויי-טער מיט עטלעכע שורות ווערן מיר אויך געוואויר אז

אין די יונגע יארן איז ער געווען ערגעץ א שוחט צי א רב, אט דער יצחק בער, ער האט געקענט גוט לערנען, נאר ער איז געווען אן אפיקורס, קיינמאל נישט געגאנגען אין שול און האט שטארק פיינט געהאט פרומע יידן. („אפגאנג“, ווילנער פארלאג קלעצקין, ווילנע 1929).

איז דערנאך אלעמאל ווען מיר באגעגענען זיך מיט יצחק בערן וועט אונדז בערגעלסאן צוליב אידענטיפיקאציע נישט פארפעלן צו דער-מאנען אין דעם גאנצן פעקל סימנים: „גרויסגופיק, איז אמאל געווען א שוחט, צי א רב און האט פיינט פרומע יידן און גייט קיינמאל ניט אין שול...“ און אז מיט עטלעכע פאראגראפן שפעטער קומט צו נאך א פיזישער צייכן, דהיינו „זיינע גרויסע אויסגעקוליעטע אויגן“ וועט אט-דער נייער סימן אויך שוין נישט פארגעסן ווערן און ער וועט פיגורירן אין די אקטן כמעט אלעמאל ווען עס וועט דערמאנט ווערן דער נאמען יצחק בער.

און יאסל באמפעלדס ווייב פייגע אין דער דערציילונג „שונאים“ — (געקליבענע ווערק VI, פארלאג קלעצקין, ווילנע 1929) זי ווערט אידענטיפיצירט אין די מייסטע סיטואציעס דורך די סימפטאמען פון איר משונהדיקער שלאפקייט: „עס מלוייעט זי שטענדיק אויפן הארצן און איר מויל גענעצט פון זיך מיט אפטע קורצע גענעצלעך“.

און ווי איך האב שוין פריער אנגעוואונקען איז אט-דער עלעמענט פון אידענטיפיקאציע אין בערגעלסאנס סטיל אויך א רעזולטאט פון זיין בענקשאפט און שטרעבונג נאך דער לעבעדיקייט פון געשטאלט. דער פארלאנג זיך ארויסצורייסן פון דער פאפירענער ווארט-פארמולע און צו ווייזן טאקע דעם מענטש גופא. טרייבט בערגעלסאנען אלץ געדיכטער און געדיכטער אריין אין די דאזיקע פארמולעס, ווארעם דער באגער בייצוקומען די שפראכעלעכע צייכנס קען נאר דערגרייכט ווערן דורך די צייכנס גופא, דורך מער פארשטארקטע, מער אונטערגעשטראכענע און מער בולטע צייכנס. עס איז פאראדאקסיש? אמת. אבער אין דעם דאזיקן פאראדאקס קומט דאך טאקע צום אויסדרוק די טראגישע באגרע-נעצטקייט פון קינסטלערישער שאפונג בכלל.

און מיר דאכט אז אט דאס טראגישע שפאנען פון איין רעאליסטישער שפראך-פארמולע צו דער אנדערער כדי אנצוקומען אזוי צו זאגן צו דער סאמע לעצטער און אויסשעפנדיקסטער — דווקא די דאזיקע פראג-טאקאלארישע זאכלעכקייט פון סימנים ברענגט אריין אין בערגעלסאנס סטיל יענעם שטיל נאגנדיקן טאן, יענעם עלעגישן קאדאנס פון זיין שפראך, וואס איז דאס העכסט-פערזענלעכע מוזיק-פינטעלע וועלכעס מען קען דערהערן אין יעדער שורה זיינער.

ביי מענדעלען גייען דאס לירישע און דאס זאכלעך באשרייבע-רישע נעבענאנד און נאכאנאנד. ביי בערגעלסאנען איז דאס עלעגישע דער גרונט-רייטם פון זיין פראטאקאלארישער פארצייכענונג. די זאכ-לעכע ווערטער וויברירן מיט עפעס א געזאנג, מיט עפעס א טרויעריקער אנונג אז דאס עסענציעלע צו וועלכן זיי ציען זיך וועט אין תוך אויך גאר נישט אויפקלערן. ווארעם דאס לעצטע — עס מעג זיך פאר-שפיצן אנעקדאטיש (ווי ניט איינע פון בערגעלסאנס דערציילונגען) אדער עס מעג זיך צעשטראלן מיט צער (ווי א סך פון זיינע נאוועלעס און רא-מאנען) — עס איז אן באוועגונג און אן באגער.

זיין קינסטלערישן ציל — צו דעפינירן דעם סאמע פסיכאלאגישן עסענץ פון זיינע מענטשן, פון זיינע זאכן און פון זיינע אטמאספערעס — האט בערגעלסאן געקענט דערגרייכן אויפן חשובן און אפשר צום שאדן פון זיין געשטאלטונגס-דינאמיק, פון זיין סטיל-אימפעט. ווארעם די דע-פיניציע זי קען ניט געכאפט ווערן אין פלוס פון זאכן און פאסירונגען. דער מאדעל מוז פארפיקסירט ווערן כדי דער קינסטלער זאל פון אים קענען ארויסקוקן און ארויסשמעקן דאס תמציתדיקע פינטעלע. און טאקע נישט אומזיסט האבן די צוויי חושים: ראייה און ריח, די אויבער-האנט אין בערגעלסאנס שפראך. זיי זיינען די בעסטע אויספארש-אינ-סטרומענטן פאר אומבאוועגלעכקייט.

וואס א שטייגער קען זיין מער היפוך צו סטאטישקייט, פליסי-קער און רעשדיקער ווי דער געיאג פון שעהן און מעת-לעתן? ביי בער-געלסאנען אבער איז די צייט אזוי: האלט זי זיך אויף ערגעץ אין א „פארלוירענער נעסט מיט עטלעכע הונדערט יידן“ ווי אין דער דער-ציילונג „שבט גדליה“ (באנד VI) איז זי „א שטילע און א זויערע ווי אן אלטע מויד, וואס האט נישט חתונה און איז פרום און לעבט יארן לאנג אן שום אומגליקן און אן שום גליקן“. האנדלט זיך עס ווידער וועגן דער צען-א-זייגער-אונט-שעה אין בערלין ווי אין דער נאוועלע „מיט א נאכט ווייניקער“ איז זי „א נעפלדיק-עלעקטרישע, א דערוואר-גענע.“

ערשט ווען רי געשטאלטונגס-אביעקטן ווערן באפרייט פון זייער אויסערער באוועגלעכקייט און גערויש קען פון זיי אויפגיין דער אינ-טענזיווער ריח פון פסיכישן תמצית. ערשט אַ אָפגעשטעלטע אין גאַנג, „אַ דערוואַרגענע“ נעמט די בערלינער צענטע אָונט-שעה מאַנען אַז „מען זאָל זיך מיט איר באַהעפטן דורך אַ וואונק, דורך אַ בליק, דורך אַרומפירן דעם עצירותדיקן הונט אויפן טראַטואַר! — אַרומפירן הין און צוריק און שווייגן.“

שווייגן — וואַרעם נאָר פון דער מאַסיווער שטילקייט פון און אַרום זיינע מענטשן און זאָכן האָט בערגעלסאַנס שפראַך געקענט אַרויס-ברענגען מיט אַזאַ צימצום די פאַסן פון אינערלעך ליכט וואָס זיינען אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר זיין געשטאַלטונג.

עס איז אין זיינע פסיכיש-דיאַגנאָסטישע פאַרמולעס כמעט ניטאָ אַ וואַרט וואָס זאָל ניט אויפהעלן אַ גרעסערן אָדער קלענערן פלעק פון נשמה-פינצערקייט. צי איז עס „ס'עצירות“ פונעם הונט אין דער בערלינער אָונט-שעה אָדער די „זויערקייט“ פון גדליהס צייט — עס שלאָגט ליכ-טקייט פון ערגעץ טיפער און באַלויכט די סטאַטיק.

בערגעלסאַנס דערציילונג איז צום גרויסן טייל דער שטיל-לעבן פון יחידישן נשמה-געשפין אין אונדזער ליטעראַטור, פונקט ווי מען-דעלעס — דער „נאַטור-וואַרט“ פון כללישן שטייגער-געוועב. דער חילוק באַשטייט אָבער ניט בלויז אין די קינסטלערישע אָביעקטן, נאָר אויך אין די געשטאַלטונגס-מיטלען און אין די רעזולטאַטן. אויף בערגעלסאַנס פאַרטרעטן קען מען ווי אויף קינסטלערישע בילדער לאַנג קוקן און נישט מיד ווערן צו אַנטדעקן אין דער געשטאַלט דעם געשטאַלטער. מענדעלעס מייסטערהאַפטע שטייגער-בילדער, זיי איילן זיך אַוועק פון אייער אויפמערקזאַמקייט — אין פאַנטעאַן פון קולטור-געשיכטע.

VII

וועגן סטענדאַלן איז געזאָגט געוואָרן אַז זיין ליטעראַטור איז אַ מענלעכע — אַ סימן זיינע פרויען ווערן אַזוי ליידנשאַפטלעך געליבט. אויף דער מענלעכקייט פון יוסף אַפאַטאַשוס ראַמאַנען און דערציילונגען זאָגט עדות דער סטיל אין וועלכן זיי זיינען געשריבן געוואָרן. וואַרעם ניטאָ, דאַכט זיך, קיין צווייטער אין דער יידיש-פראַגע וואָס זיין שפראַך זאָל אַטעמען מיט אַזויפיל באַוועגלעכקייט און מיט אַזויפיל קראַפט ווי אַפאַטאַשוס. זיין אופן פון געשטאַלטונג האָט עפעס ווי געשטעלט אויף רעדער דאָס גאַנצע יידישע לעבן און אַרויסגעריסן פון קאַנטעמפלאַטיוו-קייט די קינסטלערישע מאַדעלן זיינע. און עס גייט ניט נאָר וועגן דעם

וואס אפאטאשן האט טעמאטיש געדעקט גרויסע שטחים פון יידישער טעריטאריע און יידישער היסטאריע. דאס האט אש געטאן באגלייך מיט אים. עס האנדלט זיך וועגן דער דינאמישקייט מיט וועלכער אפאטאשן האט אויסגעפולט אזוי צו זאגן, אלע מינוטן אין דעם מעת-לעת אין אלע צייטן פון זיינע געשטאלטן. עס איז גלייך ער זאל ניט וועלן דערלאזן קיין איין לידיק-גייערישן מאמענט נישט אין דער אויסערלעך-פיזישער און נישט אין דער אינערלעך נשמהדיקער פארמאציע פון זיינע ליטערארישע פארשוניגען און זאכן און אפילו ניט אין זייער ארום פון געזעלשאפט און נאטור.

צו אט דער געשטאלטונגס-כוונה פונעם לעבן אינעם פראצעס פון לעבן האט אפאטאשן צוגעפאסט זיין סטיל וועלכן מען וואלט געקענט אַנרופן אַ סטיל פון צייטווערטער. וואָרעם ביי קיינעם פון די אַנדערע וויכטיקע פראָזע-שרייבער אין יידיש דאָמינירט ניט אין אַזאַ מאָס דאָס צייטוואָרט ווי ביי אַפאָטאָשן. דאָס הויפטוואָרט פּרעזענטירט זיך אין זיין שפראַך צום סאַמע גרעסטן טייל ניט מיטן גרים פון זיין אייגנשאַפט. נאָר מיטן ריטם פון זיין טואונג.

דער אַדיעקטיוו אפילו דער סאַמע ריכטיקסטער איז דאָך פאַרן הויפטוואָרט ערגעצואו אַ אַפּשטעל אין צייט, ערגעצואו אַ מאָמענט פון מער אַדער ווייניקער געקינצלטער שטייפקייט פאַר דער הנאה וועגן פונעם פּרעמדן אויג. דאָס צייטוואָרט דאַקעגן אפילו אַזאַ גליווערדיקס ווי „רוען“ האָט אין זיך דעם ברויז פון דינאַמיק, פון נאַטירלעכער באַוועגלעכקייט לשם לעבן.

ווערט טאַקע דערפאַר יעדע סיטואַציע, אפילו די סטאַטישע פּאָזיציע פון „רוען“, ביי אַפאָטאָשן געשטאַלטערש פאַנאַנדערגעלייגט אויף אירע באַוועג-טיילן און די לעבעדיקע גאַנצקייט און ניט נאָר די גאַנצקייט, נאָר אויך דער קינסטלערישער צימצום פון דער גאַנצקייט ווערט באַשאַפן פון דעם צונויפשטעל פון די איינצלנע טואונגען.

אַט למשל האָט מען ביי שמעון „פּויער“ אין הויף פרי נאַכט געמאַכט און אין שטאַל האָט זיך באַזעצט די ר.ו. איז, וויאָזוי ווערט זי אונדז באַוויזן?

„אין די שטאַלן האָבן קי געאַרבעט מיט די בייכער ווי מיט בלאַזזעק. פּערד זיינען נישט איינגעשטאַנען, זיך געריבן אָן די ווענט, צעשאַטן די פאַשע מיט די נאָלעכער, געריסן פון בענ-קעניש די קאַרעטעס.“

אזוי די בהמות. און די מענטשן?

די פאַראַבקעס זיינען געלעגן אויף בונטן שטרוי מיט פאַר-ריסענע קעפּ, אַריינגעאַטעמט דעם ריח פון בהמה-מיסט. פון צע-

פאַרעטן ווייבער־לייב, וואָס איבער די ווענט, געלאָזט קנולן פאַרע צו די באַלקנס און די אַנגעקוואַלענע גלידער האָבן געוויינט פאַר צופיל שפע" (״יוגנט״, געזאַמלטע ווערק, באַנד VIII, ווילנער פאַר־לאַג קלעצקין, ווילנע 1929).

די סטיליסטישע שפאַרעוודיקייט אין דער דאָזיקער אייגנאַרטיקער געשטאַלטונג איז, ווי מיר דאַכט, איינע פון די סאַמע שווערסטע און וואונדערלעכסטע פראַזע־דערגרייכונגען, וואָרעם דער צימצום ווערט דאָ פאַרווירקלעכט אין סאַמע מיט פון שפראַך־רחבות. עס ווערן דאָ ניט גענוצט קיין סינטעטישע אַדיעקטיוון אויף איינצופאַנגען און אַרויסצו־ברענגען די נאַכט־רו אין שטאַל. פאַרקערט די שפראַך צעלאָזט זיך מיט דעם גאַנצן פלייך פון נאַטוראַליסטיש־קאַנקרעטע צייט־ווערטער אויף צו צעשטערן, דאַכט זיך, די שלוה און עס געשעט ווי אין דער נאַטור: דער טייך מורמלט ליאַרעמדיק, די ביימער ניט זיי שושקען זיך, נאָר זיי רעדן זיך איבער מיט זייערע בלעטער הויך און אויף אַ קול און גאַטט לעבע־דיקע באַשעפענישן האַלטן אויך ניט איין דעם אַטעם, נאָר זיי רייסן זיך די העלדזער אַיעדעס אויף זיין אופן — און אַזוי פון אַט־דער שפע פון רעש באַקומט זיך דאָס די אַזויפיל באַזונגענע נאַכטישע שטילקייט אין וואַלד. פון אַט דער אויסערלעכער באַוועגלעכקייט פון אירע טיילן גייט אויף די אינערלעכע מיסטעריע־שווייגעניש פון דער נאַטורס גאַנצקייט.

און ווי אין דער נאַטור אַזוי איז אויך מן הסתם אין דער קונסט. דער סוד פון האַרמאָניע באַווייזט דאָס דאָזיקע וואונדער פון געשטאַל־טונג. עס איז דאָ ממש אַ נאַטור־האַפטער סדר אין דעם בייאַנאַדער־שפאַן פון די הויפט־און צייטווערטער אין אַפאַטאַשוס שפראַך און עס איז פאַראַן עפעס אַ שלימותדיקער צונויפשטעל פון טואונג און סוביעקט און אַביעקט פון טואונג אין זיין סטיל.

איין סובסטאַנטיוו יאַגט זיך האַפערדיק און מיט אינערלעכער סיי־מעטריע־געזעצלעכקייט פאַנאַדער מיט דריי און מיט מער צייטווערטער און איין פרעדיקאַט ברענגט צו טראַגן מיט געטריישאַפט אַזויפיל און נאָך מער הויפטווערטער. די שם־עצמס, ״פאַראַבקעס״ און ״פערד״ אין דער דערציילונג ״יוגנט״ טוען דריי טואונגען מיטאַמאַל און בייאַנאַנד און אפילו אַזא דומם ווי פעסלינס קלייד אין דער באַקאַנטער נאָוועלע ״אליהו בחור״ ווערט אויך דינאַמיזירט פון כלערליי באַוועגונגען.

אַ שוואַרץ זידן קלייד, געפאַסט אין סטאַן, מיט אַרעמבענדער אַרום די אַרבל, מיט שטיקערייען אַרום האַלדז און פון דער טאַליע פאַלדן און פעלדלעך, זיידענע פאַלעס, וואָס שוויילן, צעבלאַזן זיך

ברייט און ברייטער, אַ גאַנץ געשטעל וואָס רעדט, רוישט, צישעט
 ביי יעדן ריר, ביי יעדן קער.“
 און אַז אויף זי 33 פון „צווישן ימען און לענדער“ (ניו־יאָרק 1937)
 זיינען אָנגעלאָפֿן ווינטעלעך פון די פרדסים און האָבן מיטגעבראַכט
 טרויער האָבן זיי אים מיט אַ סדר פֿאַרטיילט אויף דריי סוביעקטן:
 „טרויער פֿאַרן אייגענעם לעבן, פֿאַר דער אייגענער פֿראַצע, פֿאַרן איי־
 גענעס לשון“.

אַ דאַנק אַט דער קינסטלעריש רעאליזירטער צוועקמעסיקייט און
 פֿראַפֿאַרץ פון טוער און טואונג ווערט אַ חוץ דער שוין דערמאָנטער
 שפֿאַרעוודיקייט פון זאָץ און בילד און אַ חוץ דער שטענדיקער באַוועג־
 לעכקייט פון סיפור המעשה אויך דערגרייט דאָס וואָס איבער דער דינאַ־
 מישסטער שפֿראַך אין אונדזער פֿראַזע שפֿרייט זיך די גרעסטע מאָס פון
 ווערדע און פון רואיקער זיכערקייט — פון מעגלעכקייט אין אונדזער
 פֿראַזע.

אין אַשעס שפֿראַך דאַמינירן לירישע טענער. פון שאַפֿיראַס לשון
 רייסן זיך אקאַרדן פון סאַטירישן פֿאַמפלעט. פון בערגעלזאַנס סטיל טראַגט
 זיך דער ניגון פון עלעגיע. אין אַפֿאַטאַשוס ראַמאַנען און דערציילונגען
 אין וועלכע עס בריוון אַפֿט אַזויפיל ליידנשאַפטן, עס צינדן זיך מיט אַזוי־
 פיל גבורה באַגערן פון גוף און נשמה — דווקא אין זיי איז דערגרייכט
 געוואָרן יענע זעלישע גלייכוואַגיקייט פון געשטאַלטונג וועלכע קומט צו־
 שטאַנד דעמאָלט ווען קראַפט פֿאַרבינדט זיך מיט ראַפֿינירטקייט.

עס איז אין אַפֿאַטאַשוס סטיל פֿאַראַן יענער זעלטענער צוזאַמענ־
 שפיל פון מאַטעריע און גייסט וואָס דערמאָנט אין די מאַנצביל־סקולפֿ־
 טורן פון די אַלטע גריכישע מייסטערס. מען קוקט אויף אַזאַ באַרימטער
 שטיי־פיגור און עס דאַכט זיך אַז איבער איר פלייצע האָט זיך מיט דער
 גאַנצער שווערקייט אַראַפֿגעלאָזט די קאַנקרעטקייט פון פלייש און מוס־
 קולען און זי פֿאַרנעמט דעם גאַנצן שטח. וואו קומט דאָ צום אויסדרוק
 דער גייסט? ער ליכטיקט זיך אין די אינערע באַוועגונגס־ליניעס פון
 דער גשמיות, אין די מיט וואונדערלעכער דינקייט און ראַפֿינירטקייט
 אויסגעמאַסטענע דיסטאַנצן אין באַנאַדער־געלאַף און אין קרייץ־געיעג
 פון די דיקע און געשפּאַנטע פליישרימענס.

אויך אין אַפֿאַטאַשוס שפֿראַך איז מיט אומפֿאַרמינערטער גאַנצקייט
 פֿאַרבליבן די שפֿראַכלעכע פלייש־מאַסע, איך מייז די מאַסיווע קאַב־
 קרעטקייט פון ווערטער, פון אידיאַמען און שפֿראַך־ווענדונגען פון רע־
 גענסבורג, פון מלאווע און פון ניו־יאָרק. אַלע זיינע געשטאַלטן צי איז
 דאָס דער אַלטער צירונג־הענדלער פון קיסריה, קיווקע גנב פון מלאווע,
 די טענעצערניס רויזלין פון „אַ טאַג אין רעגענסבורג“ אָדער רעגינע פון

„אָרום גרענד־סטריט“, צי גאָר אפילו משה העס אין 1863 אָדער דער אַסטראָוצער רבי וואָס האָט אַ האַלב יאָרהונדערט געפאַסט תעניתים — אַלע שטייגן זיי אויף פון אַפאַטאַשוס שפראַך־קאָנקרעטקייט און רעדן כמעט דורכאויס קאָנקרעטע רייד. דער גייסט פון טיפע עטישע וועלע־נישן און די הייסע שטרעבונג צו אַ העכער לעבן וואָס איז אַזוי כאַראַק־טעריסטיש פאַר אַ גרויסן טייל פון אַפאַטאַשוס ליטעראַרישע פאַרשוי־נען גייט אויף סטיליסטיש נישט פון אַבסטראַקציעס, נישט פון ציטערדיק־געפיעשטשעטע ווערטער און אויך ניט פון אַריינטאַטואירטע פסיכאָ־לאַגישע פאַרמולעס, נאָר פון דער זעלטן יוגנטלעכער בויגעוודיקייט וואָס מיט איר ברענגט ער אַריין באַוועגונג אין דער אַלטער און סאָלידער שפראַך־מאַטעריע זיינער. אַפאַטאַשוס סטיל איז, אַזוי צו זאָגן, דער וואונדער פון לייכטקייט מיט וועלכער עס באַוועגט זיך די שווערקייט. די פינקטלעך אויסגעמאַסטענע און פאַרטיילטע טואונגען אין זיינע שורות און דערביי די גיכע און איבערראַשנדע ווענדונגען און איבער־גאַנגען פון זאָץ און אַפּאָזיצן שאַפן אויך יענע רחבות פון צעשפאַרטן שטח, פון געראַמקייט, וואָס גיט אי דעם געשטאַלטער און אי דעם לייענער דאָס נחת־געפיל פון באַזיצן אַ סך מער ווי מען נוצט אויס. „וואו אַ קער און וואו אַ ווענד“ — טראַגט עס זיך פון אַפאַטאַשוס שפראַך און זאָגט אַן אַז אין איר איז פאַראַן ברייטקייט, איז דאָ פרייקייט אויף איינצו־נעמען נאָך מער, אויף צו דעראַבערן אַלץ מער און מער.

אין אַפאַטאַשוס ווערק קומט אויף צום ערשטן מאָל אין אונדזער פראָזע אַ סטיל פון עכטן רעאַליזם. עס איז אַ געשטאַלטונג ניט פון אַלימפישער רו אָבער דערפאַר פון סואווערענער באַהערשונג פון מענטשן, זאָכן און געשעענישן. עס איז אַ שפראַך פון פאַרוואַרצלטקייט על פי געמייט און פון באַוועגלעכקייט על פי אינטעלעקט. עס איז אַ סטיל וואָס אין אים צאצקעט זיך ניט דער קינסטלער מיט זיין העלדס שוואַכקייט, נאָר ברענגט אַלעמאַל אַרויס זיין אייגענע שטאַרקייט.

ביאליק און בן־יהודה — צוויי וועגן אין העברעאזיס

ביאליק איז אן שום ספק איינער פון אונדזערע גרעסטע פער-
זעלעכקייטן אין די לעצטע דורות. צו זיין גאנג אין יידישקייט, צו זיין
וועלט-באנעם דארף מען זיך צוהערן, אין די מעשים און נייגונגען פון
אזוינע מענטשן איז דאך תמיד פאראן א נביאישער בת־קול. און ביאליק
איז געווען דאך דער נביא פון ציוניזם, טאָ דעריבער, זאלן שטום ווערן אלע
וואָס ריידן אַ ביזו וואָרט אויף ציוניזם...

אין פלוג איז עס אזוי. אָבער דאָ זיינען פאָראַן אזוי פיל ניואנסן,
אזוי פיל ניואנסן אין ציוניזם, אזוי פיל ניואנסן אין ביאליקן אַז סתם
זאָגן ביאליק דעקט אַלץ אין ציוניזם איז אַ גרויסער פעלער. דער ענין
פאָרלאַנגט אַ ברייטערן אַנאַליז.

קודם כל, — ביאליק איז אַ גרויסער ניט ווייל ער איז דער גרעס-
טער דיכטער ביי יידן. ניין. בכלל איז די גרייס פון אַ דיכטער ניט
צו מעסטן מיט אַ צווייטן. אדרבא. ווען מען זאָל נעמען אַבסאָלוט באַ-
זונדער די פאָרבן־רייכקייט, די בילדערישקייט און מוזיקאלישקייט, וואָלט
איך אויף דעם ערשטן אָרט אַוועקגעשטעלט דווקא ניט ביאליקן. עס
איז פאָראַן אַ צווייטער שרייבער, וואָס אים גיבן זיך אַט די פּאַעזיע-
עלעמענטן ניט אין פאָרגלייך גרינגער איידער ביאליקן. אָבער דאָך
וועט קיינער ניט פּרוּוואָן זאָגן, אַז יענער איז העכער פון ביאליקן. דאָס
גרויסע אין ביאליקן ליגט אין זיין יידישקייט. ווען איר לייענט ביאליקן
דוכט זיך אייך אַפּט, אַז פון אַט די שורות ריידן צו אייך דורות אויף
דורות יידישע ספרים. אין יעטווידער וואָרט, זאָן, שורה הילכן אייך
בת־קולות פון דורות יידישקייט. ביאליק האָט ליב געהאַט משלים פון
דער אגדה. לאָמיר דאָ גיין אין זיין גאַנג. ווען גאָט האָט צוגעזאָגט יעקבן
דאָס לאַנד, זאָגט ען אים „די ערד, וואָס דו ליגסט אויף איר...“
זאָגט די אגדה: „... פון דאַנען איז געדרונגען, אַז דער רבּונו של עולם
האָט צונויפגעוויקלט דאָס גאַנצע לאַנד אונטערן צדיק...“ און אַפּט דוכט
זיך מיר לייענענדיק ביאליקס שירים און זיינע פּראָעזע־געדאַנקען, אַז
דער רבּונו של עולם האָט צונויפגענומען אַלע דורות יידישע קולטור
און זיי אַריינגעלייגט אין ביאליקס בילדער, ווערטער און אויסדרוקן.

און דאָ בעט זיך אַ פאַרגלייך מיט אַ צווייטן יידישן גאון וואָס איז אויך אַחד בדורות לויט זיין יידישקייט. איך מיין שלום-עליכמען. אויך שלום עליכם איז אַזוי אַ ייד ווי קיינער ניט הונדערטער דורות פאַר אים און ווער ווייס אויב ניט נאָך אים! צוויי יידן גאונים און ווי ווייט, נאָענט און ווייט זיי זיינען צווישן אַנאַנד.

ווייל, ווען איך לייען שלום עליכמען און איך פאַרמאָך די אויגן, זע איך ווי פון די שורות גייען אויף לעבעדיקע, צאַפּלדיקע יידן. ווי דורך אַ כּישוף וואָלט דער קינסטלער־גאון זיי אַרויפגעבראַכט אַלע יידן פון דער גאַנצער, גרויסער אַלועלטלעכער קאַסרילעווקע און אַלע לעבן זיי אונטער זיין פען. אַלע ריידן זיי צו מיר, אַלע מיט זיין שלום עליכמס גוטן האַרץ און כּשרן יידישן שמייכל ...

ביי שלום עליכמען — לעבעדיקע יידן. ביי ביאליקן — דורות געהאַמערטע ספרים, קולטור. און דעריבער איז אַזוי פאַרשטענדלעך פאַרוואָס שלום עליכם איז כּולו יידיש און פאַרוואָס ביאליק איז כּולו העברעאיש. עס איז דאָ לגמרי ניט פאַסיק צו זאַגן יידישיסטיש, העב־רעאישטיש. ווען ביאליק וואָלט געווען ניט העברעאיש, וואָלט ער ניט געווען ביאליק (1). פּונקט ווי שלום עליכם וואָלט קיינמאָל ניט געווען שלום עליכם אָן יידיש לעבעדיקע יידן אינעם יידיש, יידישע דורות ספרים זיינען העברעאיש. גאַר פּשוט.

ביאליק און שלום עליכם זיינען די „צוויי בערג“ פון דער מאַדערנער יידישער „תּורה“, וואָס צווישן זיי לעבט דאָס פּאָלק און זיין קולטור. איין באַרג אָפּגעקליבענע, דורכגעזיטע דורך דורות און דורכגעלייטערטע שאַ-פּונגען פון יידן. און דער צווייטער באַרג שטעפּערישע יידן, לעבעדיקע יידן. קרישטאָלגעשליפענע תּמציתן אויף איין באַרג, לעבעדיק־צאַפּל־דיקע יידן אויפן צווייטן. פון הינטער דעם גרויסן באַרג יידישער תּורה זעט מען ניט די קליינע, קליינע מורעשקעס־יידן — די גרויסע יידן זיי זיינען לאַנג פאַרשטיינערט געוואָרן אין מדבר („מתי מדבר“) און ניטאָ מער. ביי איינעם — יידן איבער יידן, יידן מיט יידן, אַ גאַנץ פּאָלק יידישע יידן מיט אַלע תּנועות, ניט געזיפט און ניט געזיט, — אַלע יידן זיינען יידן און אַלדאָס זייערס איז יידישקייט — ביים צווייטן צוויי בערג: בריסקער פּיערדיקער אייז און ביאַלער שטילע האַרציקייט, בריסקער תּורה און ביאַלער אהבת ישראל.

(1) ביאליק אין יידיש איז אַדער ער מאַכט זיך אַליין נאָך („דאָס לעצטע וואָרט“) אַדער ער האָט גאַר אַן אַנדער כאַראַקטער: („מיין גאַרטן“, „פּריילעכט“).

און „אלה ואלה דברי אלהים חיים“, ביידע זיינען יידישקייט. איינס אן דעם צווייטן ווי א גוף אן נשמה אדער פארקערט, ווי א פלאם אן א ליכט, ווי א שווארצער קאלטער קנויט אן א פלאם.

מען זאגט אן ביאליק פלעגט כסדר „זינדיקן“ מיט יידיש ביים ריידן. ווידער אמאל קלאר: אויף וויפל ביאליק איז געווען א יאדערדיקער ייד, א נאטירלעכער וואליניש-וואלאזשינער-אדעסער ייד, און זיין יידישקייט איז געווען ארגאניש, נישט קיין אידייע פון עפעס א יידישקייט, ניט קיין פרינציפ; אויף וויפל יידישקייט האט געפלאסן פון זיין נשמה און ניט פון זיין אידעאלאגיע, — אויף אזוי פיל האט ביאליק געמוזט „זינדיקן“ מיט יידיש. פאר אזא לעבעדיקן יידן איז דער באפעל ניט צו ריידן יידיש א קארסעט אויף דער נשמה. און א נשמה אין א קארסעט קען זיין זייער שיין און איידל, אבער קיין געזונט לעבן איז אין איר ניטא. דעריבער איז זיין, דעם אידעאלאגס פון העברעאיזם א ווערטל: „העב רעאיש דארף מען ריידן, — יידיש רעדט זיך.“ א פארשנורעוועטע נשמה, א נשמה, וואס ליגט אינגאנצן אין הויפן ביים יצר טוב, אזא נשמה האט קיינמאל ניט געשאפן גארניט. א פרייע מוז זיין א נשמה. און ביאליקס נשמה איז געווען א יידישע פון א גאנץ יאר, אט ווי שלום עליכמס. האט שלום עליכם דער יידישיסטישער צווישן אלע יידישיסטן ליב געהאט העברעאיש און ליב געהאט לשון קודש, און ליב געהאט ארץ ישראל, ווייל דאס אלץ איז יידיש, טיילן פון יידישער נשמה. האט ביאליק דער העברעאייסטישער פון אלע העברייער ניט געקענט אויסקומען אן יידיש אין טאג טעגלעכן לעבן, ווייל יידישע נשמה איז יידיש. האט אבער אט-די נשמה זיך פארטיפט און אנגעהויבן „זען די זעאונג פון שדי“, — דעמאלט האבן זיך די לעבעדיקע יידן פון נשמה באהאלטן ... צען, הונדערט, טויזנט מנינים קליינע, וואכעדיקע יידן ... אין די ווינקער לעך ... און פון דער נשמה פלעגט עס נעמען דונערן דער אין הונדערט טער דורות אנגעהויפטער בארג סיני, דער בארג פון יידישער תורה, ספרים.

ביאליק אליין דערציילט, אז עפעס א קאמענטאטאר זיינער האט זיך באמיט אויסצוזוכן די מקורים פון זיינע פארמעס, אויסדרוקן. פון א סך, זאגט ביאליק, האב איך אליין ניט געוואוסט, אבער א פנים, אז יענער איז פארט גערעכט: זיי זיינען אין אים ווי א בת קול פון אמאליקע לייטער ארישע וועלטן (דשבע"פ 2 כ"ג).

מען דארף דעם ענין ניט באגרייפן, אז ביאליק פלעגט כסדר זוכן אין די ספרים וואס עפעס צו שרייבן ... אז שלום עליכם פלעגט כסדר זוכן צווישן יידן וועמען אפצולצעווען. דאס איז פשוט צו וואולגאר. שרייבן און זאגן, אימפולסן צו דעם האבן זיי תמיד געשעפט פון זיך

און די אייגענע איבערלעבונגען. און אַט די אומגעצייילטע יידישע נשמות ביי שלום עליכמען, — די בערג תורה ביי ביאליקן — דאָס זיינען גע- ווען זייערע פרייוויליקע משרתים, דאָס זיינען געווען זייערע — גע- דאַנקען.

און אויב מיר גלייבן אין טראַדיציע, אין דער אינסטינקטיווקייט פון דער פּאָלקס־טראַדיציע, מוז דאָך זיין דער אמת, דער יידישער קולטור- אמת ביי ביאליקן, ווייל דורך זיין פעדער, דורך זיין מויל רעדט דאָך די יידישע טראַדיציע. און ער ביאליק איז דאָך געווען דער וואַרטפירער פון העברעאיום. אַלץ אין ארץ ישראל פלעגט זיך דאָך טאָן מיט ביאליקס ברכה. איז דאָך דאָ מן הסתם דער אמת? —

אַבער ווידער אַמאָל זיינען אין אונדזער לעבן זאָכן צו קאָמפּליצירט. עס טרעפט זיך זייער אָפט, אָז צוויי שטראַמען גייען צוזאַמען אַ לאַנגע שטרעקע כדי זיך נאָכדעם צו צעשיידן איינער אויף מזרח, דער צוויי- טער — צו מערב. דאָס פּאָקטישע קולטור-לעבן אין ארץ ישראל, דער ארץ ישראלדיקער העברעאיום און ביאליקס אידיען-וועלט זיינען אַט אַווינע צוויי שטראַמען, וואָס וואַלטן זיך געמוזט דיאמעטראַל פּאַנאַנדער- גיין ווען ביאליקס אידיען וואַלטן געהאַט פאַרווירקלעכער אין לעבן. זיי האָבן עס אָבער ניט, קיינמאָל ניט געהאַט. אין איין אָרט, צום אַנדערנאָך פון אַחד העם, דריקט ביאליק אויס זיין פאַרדרוס וואָס אַחד העם האָט ניט באַוויזן אַנצושרייבן דאָס גרויסע ווערק, וואָס זאָל ווי אַן איינהייט- לעכע פּילאָסאָפּישע סיסטעם אַרומנעמען זיין גאַנצע אידיעאָלאָגיע. קליינע אַרטיקלען ביי אַלערליי אַנגעלעגנהייטן. — נאָך מיט מער רעכט לאָזט זיך עס זאָגן וועגן ביאליקן גופא. ווען איר נעמט צונויף זיינע געדאַנקען, בליץ-געדאַנקען, — וואָסן זיי אויס צו אַ ביאליקזום, אַ גאַנצע פּילאָ- סאָפּישע סיסטעם. אָבער ווי, ווען! צעשאַטן, צעוואַרפּן, אין רעדעס טאַסטן, באַגריסונגען, כמעט, „אויף חתונות און בריתן“. אַ מערכה, וואָס אַט-די רעדעס און באַמערקונגען זיינען צוזאַמענגעקליבן געוואָרן אין צוויי בענד דערווייל „ביאליק שבעל פה“. לאַמיר דאָ פּרוואַון צונויפקלייבן די ראשי-פרקים פון ביאליקס וועלט-באַנעם. מיר וועלן אויסמיידן טראַפּא- רעטן, קלאַמערן-זאַצן, אַלגעמיינע ווערטער, מיר וועלן זוכן בלויז די-יט- לעכע באַגריפּן.

ביאליק האָט אַ גאַנץ לעבן געלערנט און איבערגעחזרט אַז יידישקייט איז דאָס כסדרדיק איבערשמידן טראַדיציע. באַזונדערס שאַרף און בולט האָט עס ביאליק אונטערגעשטראַכען אין זיין סינטעטישער לעקציע גע- לייענט אין נהלל, (ביאליק שבע"פ ח"א, „לשאלת התרבות העברית“). ער האָט אָבער צו דעם זיך אומגעקערט כסדר און אַלעמאָל.

אַלץ וואָס האָט ניט קיין וואַרצלען אין דער יידישער טראַדיציע־
אַנעלער קולטור, איז לויט ביאָליקן גאַרניט ווערט, איז ניט קיין קולטור.
מהאי טעמא זאָגט זיך ביאָליק אַרויס (אמת אין זייער פאַרזיכטיקע אויס־
דרוקן, כדי שלא לבייש!) קעגן בן יהודהס אויפטוען אין דער העברע־
אישער שפראַך. לויט אים איז עס „הרחבה מלאכותית“, קינסטלעכע
אויסשפרייטונג אָן וואַרצלען. (בשבע"פ 1. ר"ח). אויף אָן ענלעכן אופן
זאָגט ער זיך אַרויס אין אַ סך ערטער וועגן דעם העברעאיש, וואָס איז
גאַנגבאַר אין ארץ ישראל „אַ פינף הונדערט צעבראַכענע, צעקאַלעטשעטע
ווערטער“, אַ שפראַך אָן „פּסוקים“ (געמיינט אָן צייטאַטן); ביאָליק, וואָס
זיין שפראַך און טראַכטן זיינען אָן עסענץ פון דורות, צייטאַטן, פּסוקים,
— ער קען ניט פאַרליידן אַט דאָס גאַנגבאַר העברעאיש, וואָס איז אַזוי
נאַקעט אַזוי אָן אַסאַציאַציעס, אַזוי ווי אַ „וואַרט אין אַ ווערטערבוך“.

„אונדזער קולטור — זאָגט ביאָליק האָט אַ באַדן, אַ גייסטיקן באַדן.
מיר האָבן רעשטלעך פון ליטעראַטור, פון גלויבן, פון וויסנשאַפטן, — מיר
מוזן דאָס אַלץ אויסנוצן, פאַרטיפּן, פאַרברייטן, צונויפּבינדן, כדי פון אַט־
דעם באַדן זאָל דאָס נייע קענען אַרויסוואַקסן. איך גלויב ניט אין דעם
שאַפּן נייעס ביי אונדז, אויף וויפּל דאָס וואַקסט ניט אַרויס פון אַט־דעם
באַדן (אונטערגעשטראַכן דורך מיר, א.ג.) ניטאַ קיין נייעס אָן באַדן“
(דבשבע"פ 1 כ"א).

„איך גלייב ניט אין אונדזער בעלעטעריסטיק, זי איז ניט קיין אמתע
בעלעטעריסטיק, קיין נאַציאָנאַלע, ווייל זי איז אויסגעוואַקסן ניט אויף
אונדזער באַדן. עס פעלן איר וויכטיקע יסודות, וואָס זאָלן דערנערן
אירע וואַרצלען. ביי אַלע בעלעטעריסטן וואַקסט די ליטעראַטור פון
זייער באַדן, פון פּאַלקסמעשהלע, וואָס איז לכתחילה אַ מיטאַס, נאַכדעם
— לעגענדע, פון לעגענדע ווערט אַ נאַוועלע, פון איר וואַקסט אויס דער
ראַמאַן און די דראַמע. פון פּאַלקס־ליד האָבן זיך אַנטוויקלט שפּעטער
אַלע שפּעטערדיקע פּאַעזיע־פּאַרמעס (2). אונדזער בעלעטעריסטיק האָט
כמעט גאַרנישט פון דערציילערישן באַדן. פאַראַן ביי אונדז אויסווייניק־
סטער נאַכטאַן, פאַרמען געבאַרגטע ביי פרעמדע“ (דאָרטן). ביאָליק פאַר־
גלייכט עס צו אַ געוויקס, וואָס האָט זון און לופט גענוג, אָבער וואַרצלען,
— וואַרצלען פעלן אים...“

(2) ניט אומזיסט האָט ביאָליק צוגעלייגט אַ האַנט צו אַניסקיס לכתחילה
שוואַכע דראַמע „דער דיבוק“. אַט דאָ זיינען אַנטפּלעקט געוואָרן אַלע
מדרגות פון נאַציאָנאַלער קונסט און קולטור ביז צו אַן אַרט אין דער
אינטערנאַציאָנאַלער קולטור בכלל.

מיר האבן זיך דא דערלויבט אַ גרעסערע ציטאטע פון ביאליקן, ווייל דאָ איז אייגנטלעך אַ גאַנצע נאַציאָנאַלע קולטור-פּראָגראַם, וואָס אונ-טער איר וואָלטן זיך געקענט אונטערשרייבן אַלע יידישע קולטור-טוער אויך יידישיסטן³). מיט איין קליינעם צוגאַב, וואָס איך דערלויב זיך דאָ אַנצודייטן: יידישקייט איז ניט בלויז אין ספרים, נייערט אויך אין לעבעדיקע יידן, אין שלום עליכמס יידן. אַ פאַרדרוס! די ספרים און אַחז העם האָבן פאַר ביאליקן פאַרשטעלט די לעבעדיקע יידן און ער האָט זיי כמעט ניט באַמערקט אין זיינע ווערק (אויסער „אריה בעל גוף“). אַדער — ביאליק מיינט, אָז די יידישע (העברעאישע) פּאַעזיע אין שפּאַניע איז אונטערגעגאַנגען ווייל זי איז געווען ניט אַריגינעל, זי האָט נאָכ-געמאַכט, דערמיט האָט זי זיך אַליין אונטעריאַכט דער אַראַבישער אַנ-שטאַט ממשיך צו זיין די אייגענע יידישע טראַדיציע (דבשבע"פ 2 י').

ביאליק זאָגט: „ווערטער, סתם ווערטער (פון העברעאיש אויך) זיי נען פּגרים. כדי דאָס העברעאיש ריידן זאָל ניט זיין סתם, וואָך, נאָר אויך נשמה יתרהדיק, טאָר מען ניט אַרויסטרייבן פון דער שפּראַך אַלע נשמות, וואָס האָבן אין איר געלעבט טויזנטער יאָרן (דבשבע"פ 2 כ"ט). דאָס העברעאיש וואָס ווערט גערעדט אין זיין איצטיקן מצב שעדיקט אונדז מער איידער עס העלפט אונדז. מיר זיינען געקומען, זאָגט ביאליק, מיט פיל קולטור אין אַנדערע שפּראַכן. די אַרעמקייט פון העברעאיש איז ניט גענוג אפילו פאַר אַ צענט-חלק פון אונדזער קולטור און איבער-הויפט איז דאָ אַ גרויסע סכנה פאַרן צווייטן דור (דבשבע"פ 2, קל"ח).

ביאליק באַמיט זיך אויסצולערנען דעם עולם פון זיינע געטרייע צור הערער, זיי זאָלן באַגרייפן דעם מהות פון אַ יידישן ווייז. אַ מאָל, זאָגט ער, קען דאָס פאַלק אין אַ ווערטל, אין אַ ווייז געבן אַ גאַנצע פילאָסאָפיע, אַ גאַנצן ראַמאַן אין אַ ווייז. דאָרף קומען דער קינסטלער און עס צע-וויקלען, פאַנגאָדערשפרייטן (וועגן שלום עליכמס „פאַרכישופט שניי-דערל“). ער טוט עס אין זיינע פאַרלעזונגען וועגן דער „אגדה“. ער זאָגט אַרויס דעם געדאַנק, אַז כל זמן מיר, די מאַדערנע יידן, וועלן מורא האָבן צו נעמען אָן אַלט יידיש וואָרט ווייל עס איז ניט אַלגעמיינ, ניט

3) ווען מען פאַרגלייכט אַט די קולטור-פּראָגראַם פון העברעאישט ביאליק מיט דער פּראָגראַם וואָס עס האָט אַנגעוואָרפן דער יידישיסט אַפּאַטאַשו אין פאַריז אויף דעם צוזאַמענפאַר פון ... איקוף, — זעט מען, אַז ווי נאָענט די צוויי שטראַמען קומען זיך צונויף: צוויי תּח, אויס-געוואָקסן אין טראַדיציע ווילן ציען ווייטער איר גאַלדענע קייט. און דער ראַמאַניסט פון לעבעדיקע יידן איז יידישיסטיש און דער דיכטער פון אייביקע יידישע געפילן איז העברעאישטיש.

וועלטלעך אאױו. כל זמן „אינטואיציע“ איז כשר, אלמענטשלעך, און „רוח הקודש“ (4) איז „מעשה בית מדרש“, קליינשטעטלדיק; כל זמן אלץ וואָס יידיש איז וועט ביי אונדז אָפקלינגען מיט אַ ספעציפיש יידי-שער קנאַפּווערטקייט און מיר וועלן אלץ זוכן „עטוואָס איראָפּעאישעס“; כל זמן דאָס וועט זיין אַזוי איז עס אלץ אַ סימן, אַז מיר, די מאַ-דערנע יידן קוועטשן נאָך אלץ די באַנק אין משכילישן בית מדרש.

ביאַליק האָט זיך, אַזוי אַרום, אין גרונט אויסגעטיילט פון די אלע אַנדערע העברעאישטן. זיי אלע האָבן זיך אַנגעגעבן פאַר „משוללי הגלות“ און דעריבער האָבן זיי נעגירט אלץ, וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין גלות, אפילו קולטור אין העברעאיש. אַט די אלע האַלטן זיך שטאַל און אייזן פאַר דעם העברעאיש פון בן־יהודה, טאַקע דערפאַר וואָס דאָס העברעאיש איז אַזוי ניט ענלעך צום גלותדיקן „לשון קודש“. ביאַליק פאַרקערט האַלט זיך שטאַרק אין רעזערוו בנוגע צו בן־יהודהס שאַפונג און פאַרן שעפער פון מאַדערנעם העברעאיש נעמט ער אַן מענדעלען. ער האָט נאָך אין אַדעס געקעמפט, אַז די חברה חובבי שפת עבר זאָל אַנער-קענען מענדעלען. אָבער אומזיסט. אפילו ביאַליק האָט ניט געהאַלפן, דען מענדעלעע האָט פאַריידישט העברעאיש. ער האָט דאָך געשאַפן אַט אַזאַ העברעאיש, וואָס עס שמעקט פון אים מיט יידיש, מיט לעבעדיקע יידן. ביאַליק איז פאַר דעם אַנטזיקט (ער האָט פאַקטיש געהאַלפן מענ-דעלען איבערזעצן זיינע ווערק פון יידיש אין העברעאיש). פאַר די אַנדערע העברעאישטן איז דאָס פון אָנהייב אָן געווען אַ חסרון. ווי פלעגן זאָגן די משכילים: „עס איזט צו יודיש“, פון אָנהייב אָן און ביז היינט איז דאָס אין מענדעלעס העברעאיש, וואָס ביי ביאַליק אין די אויגן איז דאָס דער גרעסטער פלוס — עס איז „זאַפטיק, לעבעדיק ווי יידיש“, — איז דאָס ביי זיי, ביי אַנדערע העברעאישטן — דער גרעסטער מינוס — עס איז „גלותדיק“. אַזוי אַרום איז ביאַליקס „העברעאיום“ לגמרי ניט אידענטיש מיט דעם געוויינלעכן טאַג־טעגלעכן העברעאיום. דען ביאַליק האָט דאָך לגמרי ניט געלייקנט אין „גלות“, ער וויל בלויז געפינען מעגלעכקייטן פאַר אַט־דער גלות־רייכקייט עס זאָל קענען בריי-

(4) אינטואיציע איז ניט עקוויװאַלענט צו „רוח הקודש“ נאָר צו „גילוי אליהו“, „רוח הקודש“ איז אַ באַגריף פון אויסגעבונדנקייט ווען אינ-סטינקטן, טראַדיציע און אחריות פון דורות לעבן אין יחיד. פאַראַן ביי אונדז שרייבער אַן רוח הקודש. זיינען זייערע שריפטן גופים, שיינע גופים, אָבער קיין סימבאָל איז אין זיי ניטא, איר קענט פֿון צווישן די שורות גאַרניט לערנען, גאַרניט אַפּלערנען. זייערע ווערק — ווי שיינע מיידלעך אַן נשמות, מער ווי דעם גוף פאַרמאַגן זיי ניט.

טער זיך צעוואקסן. ביאליק דערציילט אַמאָל ווי עס איז ביי אים אויסגע-
וואקסן די וואונדערבארע סימבאָלישע „מגילה פון פייער“ (יידיש איבער-
געזעצט פון י. י. שוואַרץ) און דערציילט ער (דבשבע"פ 2), לכתחילה
האַט דער „צאַרטער בחור מיט די לויטערע אויגן“, אַט דער וואָס האָט
אויפן פאַרשאַלטענעם אינדזל געפונען גאַטס פייער, געדאַרפט דאָס פייער
צוריק צוברענגען קיין ירושלים פון וואָנען עס איז פון ברענענדיקן בית
המקדש גענומען געוואָרן לויט דער לעגענדע. אָבער אין שרייבן האָט
דער „צאַרטער בחור מיט די לויטערע אויגן“ געביטן זיין ריכטונג און
ביאליק האָט אים מיט גאַטס פייער אין האַרצן אויסגעריכט גאָר „אין
אַ פרעמדן לאַנד, אין גלות-לאַנד“. „האַט ער געטראָגן דעם דאָזיקן פייער
אין אַלע פיר ווינקלען פון דער ערד, מיטן הויך פון זיין מויל האָט ער
הערצער אויפגעפלאָמט. און אין פאַרלאַשענע אויגן האָט ער ליכט אָנ-
געצונדן“ (איבערזעצונג י. י. שוואַרץ) מאַדנע סימבאָליש און אומווייליק
איז אַט דער פאַקט, אָבער כאַראַקטעריסטיש און ניט סתם אַזוי אַ צופאַל.
ביאליק גלייבט אין גלות, ס'הייסט ניט, אָז ער וויל יידן זאָלן בלייבן
אין גלות. חס ושלום, ביאליק איז אַ ציוניסט מיט אַלע אטאמען פון זיין
האַרץ. אָבער ער איז אַ ציוניסט דערפאַר, ווייל ער וויל, אָז די נשמה
פון פאַלק און דאָס אייגנט פון פאַלק, וואָס דער גלות האָט געטאַפן, זאָל
זיך ווייטער קענען אַנטוויקלען אין בעסערע באַדינגונגען מיט אַ בע-
סערן מזל. און אַט דאָס שייט ביאליק אָפּ פון אַלע „משוללי הגלות“
מיט אַזאַ תהום, וואָס קיין פיעטעט און ביאליק-קולט קען ניט פאַרשיטן.
נעמט מען אויף ביאליק אָבער מען וואַרפט אָפּ דעם „ביאליקזום“
אין קולטור. ביאליק איז הייליק געוואָרן. זיין אַנדענק איז הייליק
געוואָרן. ביאליק-גאַס, ביאליק-הויז, ביאליק-פּאַנד, ביאליק-טינט, ביאליק-
ליק-גימנאַזיע, עס איז דאָכט זיך געווען אַ פּראַוו אַרויסצולאָזן ביאליק-
סיגאַרעטן, ביאליק-בלייפּעדערס קומען אָן פון טשעכאָסלאַוואַקיע. ביאליק-
ליק אומעטום. אָבער מיט דעם אינהאַלט פון ביאליקן, מיט דעם ביאליק-
ליקזום איז די זאַך ווייט ניט אַזוי.

טשיקאַווע. אַט די לעקציע פון נהלל וואָלט איינגטלעך געדאַרפט
ווערן די עשרת הדברות פון דער גאַנצער קולטור-אַרבעט אין ארץ-
ישראל. ביאליק איז דאָך אַזוי פאַרהייליקט, ממש פאַרגעטערט און דאָס
איז דאָך זיין „באַרג-דרשה“. פאַקטיש אָבער דערמאַנט מען זיך ניט אָן
איר. די געדאַנקען וואָס זיינען דאָ אַרויסגעזאָגט דעקן זיך ניט לגמרי
מיט די געדאַנקען פון די טווער... אַט למשל האָט ביאליק געהייסן ליי-
טעראַטור פאַר קינדער נעמען פון פאַלקס-קוואַלן (און זייער ריכטיק!)
(ג. לוי אין „מוסף לדבר“ פון 1937.6.25). ביאליק אַליין האָט געוויזן,
לעלערנט ווי דאָס צו טאָן. ביאליק האָט אַ סך געשריבן פאַר קינדער

און אַליץ איז ביי אים פאַלקסטימלעך דורך און דורך. אָבער וואָס העלפט עס? ווער פון די שרייבער, פון די אַרויסגעבער, פון די פאַראַנטוואָרט־לעכע פעדאָגאָגן פאַלגט אים? ווער באַמיט זיך אים צו פאַלגן? דערוויילע שפּיזט מען קינדער כמעט בלויז מיט איבערזעצונגען און דריטראַנגיקעס. און נאָך מער: ביאַליק גופא. נאָך דעם תנ"ך איז ביאַליק דער וויכטיקסטער אינהאַלט פון שול און דערציאונג. און עפעס איז ניט קענטיק קיין מזל ברכה אין ביידע. ביאַליק ווייס צו שעצן אַ שפּראַך אַ רייכע, אַ זאָפטיקע, אַ ציטאַטן־שפּראַך. אָבער מאַדנע אַרעם, ניטאַ קיין ציטאַטן, קיין פסוקים פון ביאַליק אין דער גערעדטער שפּראַך. מען וואַלט אייך די אויגן אויסגערדאַפּעט, ווען איר וואַלט זיך דערלויבט צו זאָגן עפעס אַ האַלבן וואָרט אויף דעם אַדרעס פון ביאַליק. אָבער אַט דער גאַנצער קולט האָט ניט געהאַלפן ניט בלויז, אַז די גערעדטע שפּראַך זאָל זיך אַנזאַפטיקן מיט ביאַליק־זאַצן, זיי זאָלן ווערן גאַנגבאַר. עס וועט אייך פשוט ניט געלינגען ערגעץ צו הערן אַ מאַל אַזאַ ציטאַטע. איך האָב מורא צו זאָגן, אָבער עס איז פאַרט אַן אמת. די אַלע פאַרשער פון ביאַליקן, אַלע ביאַליקיסטן, אַלע וואָס פאַרטיפּן זיך אין זיינע שאַ פונגען, געהערן צו דעם דור, וואָס איז גייסטיק אויסגעוואַקסן אַנדערש־וואו. צו דעם דור, וואָס ביאַליק זאָגט אויף אים: „מיר האָבן געבראַכט אַ גרויסע קולטור אין פאַרשיידענע שפּראַכן.“ צווישן די הונדערטער יונגע לייט, וואָס ענדיקן יאָר יערלעך די מיטל־שולן, צווישן די טויזנטער פון די פאַלקסשולן באַגעגנט איר ניט קיין ליבהאַבער פון אַ ציטאַטע־ביאַליק. און ביאַליקס ספרים זיינען פאַרשפּרייט געוואָרן אין ארץ־ישׂראל אין די גרויסע טויזנטער (דאַכט זיך, דורך דעם „דבר“ אַליין צען טויזנט). אַזוי אַרום מאַכט עס אָפּט אַן איינדרוק: דער אויסנאַמדיקער קולט, וואָס קיין יידישער שרייבער האָט ניט זוכה געווען צו אַזאַ, איז עפעס איינס און אַריינפלעכטן די שאַפונגען פון אַט דעם פאַרהייליקטן אין דעם קולטור־געבוי — דאָס איז עפעס גאָר אַ צווייטער ענין. און מיר איז טאַקע אויסגעקומען צוויי מאַל צו הערן (איינמאַל פון אַ פּראַפּעסאָר — ניט קיין הומאַניסט; אַ צווייט מאַל פון אַ טיפּערן שילער), אַז ביאַליק דאָס איז דער רעזומע פון דער אַלטער קולטור, אָבער ער איז ניטדי נייע קול־טור, „וואָס מיר טאַפּן“.

ביאַליק פילט עס און זעט עס נאָך ביים לעבן, דעריבער האָט ער אַ גאַנץ לעבן געפריידיקט, ביי יעטוידער געלעגנהייט געמאַנט, גערופן, מיטן גאַנצן אויטאָריטעט פון זיין נאַמען באַמיט זיך צו קערעווען דעם וואָגן פון קולטור אויף זיינע ביאַליקס וועגן. און אָפּט, אין מאַמענטן פון גילוי שכינה, פון רוח הקודש, פלעגט ער קומען צו יאוש. אין אַזוינע מאַמענטן רייסן זיך ביי אים אַרויס זיינע „תוכחה־לידער, אַדער אַזוינע

שורות, ווי „אללי, כי הייתי אסתר א בלגיתכם“ (אין דער שוואַרץ־אויס־גאַבע אויף יידיש „אונטער דער משא“ זייט 254), „ווי מיר, וואָס איך בין אַ גראַשן ביי אייך אין פּושקע געוואָרן“. אין אַ הספּד אויף אַחד־העמען דערציילט ביאליק פאַרבייגייענדיק, אַז אָפּט כאַפּט אים אָן אַ יאוש און אין אַ באַגעגעניש מיט אַחד־העמען באַקלאַגט ער זיך אויף דער מאַדערנער יידישקייט און עס כאַפּט אָן אַ פאַרלאַנג אַנצוטאָן טלית און תּפילין און גיין אין בית מדרש אויסמישן זיך מיט אַלע יידן, וואָס האַלטן נאָך פּון די מצוות. און אַחד־העם האַלט אים אונטער. (דבשׁב״פ 2 כ״י).

אַט אַזוינע שטימונגען זיינען זייער וויכטיק פאַר דער פּסיכאָלאָגיע פּון דער פּערזאָן. עס איז זיכער גיט קיין רעליגיעזע ווידערוואקסן. ביאליקן גייט גיט אין דעם, וואָס ער וויל היטן די מצוות. ניין, ער בענקט זיך אויסצומישן מיט די יידן, וואָס האַלטן נאָך פּון די מצוות. און דער אַלטער אַחד־העם גיט אים צו מוט ער זאָל פּאַלגן, „דער שטים פּון האַרצן“. קלאַר אַז דאָ גייט אין עפּעס אַנדערש. אין אינטימע שמועסן מיט „זיין רבין“ דערלויבט זיך ביאליק אויפצודעקן דעם גאַנצן תּהום צווישן אים, צווישן זיין נשמה, צווישן זיינע פאַרשטעלונגען וועגן יידישער קולטור און צווישן דעם, וואָס עס ווערט געשאַפּן אויך מיט זיין ברכה. ביאליק פילט, אַז דער קולטור־וואָגן האָט פאַרבלאַנדזשעט, איז אַראָפּ פּון וועג. און אַט כאַפּט אים אָן פאַרלאַנגען אָנהייבן צוריק, צוריק פּון אָנהייב. און ווער ווי ביאליק ווייס, אַז דער אָנהייב איז אין דער טראַדיציאָנעלער יידישקייט, „ביי די יידן, וואָס האַלטן נאָך פּון מצוות מעשיות“. די וואָר־צלען פּון קולטור שטעקן דאָרטן, אין דער טראַדיציע.

אמת דורכצופירן עס אין לעבן, — אויף דעם איז פעאיק געווען איין נתן בירנבוים (אחר) אויף זיין וועג און זיין שטייגער. אָבער די שטימונגען — זיי זיינען כאַראַקטעריסטיש. ביאליק איז אין זיי זייער אויפריכטיק. און אַזוי אַרום ווערט אונדז קלאַר דער אינעווייניקסטער גייסטיקער וועג זיינער.

דער וואַלאַזשינער „מתמיד“, די נשמה אויסגעקנאַטן פּון געטלעכע שטראַלן און טרערן, וואָס זיינען אין „אַלטע גמרות געפאַנגען געוואָרן“, דער שטאַלצער ייד פּון „על סף בית המדרש“, ער האָט געאַטעמט מיט אַבסטראַקטער יידישקייט, וואָס זי האָט פאַרשטעלט לעבעדיקע יידישע טיפּן (5). פאַרשטייט זיך, אַז פאַר אַזאַ יונגמאַן איז אין יענע יאָרן געווען איין וועג פּון וואַלאַזשין דורך דער השכלה צו דעם העברעאישן לאַגער

(5) פאַראַן אַ רמז, אַז „אַריה בעל גוף“ האָט ער געשריבן פאַרקונדיק זיך אויף מענדעלען און וועגן „יוס ששי הקצר“ באַמערקט דאָך ביאליק אַז דעם סיוחטעט און גאַנג האָט ער געבאַרגט ביי עמיצן.

און שפראכן-קאמף ארום מפיצי השכלה און אזוי ווייטער. אבער שפע-טער האט ער שוין גוט געזען, אז זיינע וועגן צעגיינען זיך מיט די, וואס ער האט לכתחילה געמיינט, אז ער פירט זיי. דער גורל פון דער גע-שיכטע איז אנדערש געווען. און א בענקשאפט, אן איינזאמקייט פלעגט אים אננעמען אין יענע מאמענטן: צוריק, צוריק צום מקור. און דער סוף פסק: ביאליק געהערט צו מענדעלעס העברעאיש און ניט צו בן-יהודה. און דארטן וועט ער בלייבן...

צי וועט אים די נייע ארץ-ישראלדיקע העברעאישע קולטור אריינ-פלעכטן אין זיך, דורכוועבן זיך מיט זיינע פעדעם? — כמעט ווי זיכער, הלואי זאל איך בלייבן דער ליגנער, אז ניט. מען נוצט אים אויס ווי א שילד, מען פארוואנדלט אים ביסלעכווייז אין עפעס אזא מין הייליקייט, וואס דערמאנט מיר שטארק די ימים טובים ביי דער באפעלקערונג פון ארץ ישראל, ווי „נאבו מוסא“, „נאבו רובין“, „נאבו סאלאר“. נאך א „נאבו“ צוגעקומען מיט יארצייטן, מיט פייערונגען אין באשטימטע ער-טער, מיט נאך אזוינע אטריבוטן, וואס זיינען לחלוטין פרעמד דער יידיש-קייט, וואס צו איר האט געהערט ביאליק מיט אלע גייסטיקע פעדים פון זיין נשמה.

אויב ביאליק וועט בלייבן א קולטור-סכום ביי יידן, וועט עס זיין ביי די וואס זוכן צו בויען זייער קולטור אויף יידישער קולטור-ירושה, ביי די יידן, וואס ביאליקס אפיציעלע אנהענגער באקעמפן זיי אויך מיט ביאליקס נאמען.

עס איז געוויס מער ווי טראגיש, וואס אזא יידישער ייד ווי ביאליק האט א גאנץ לעבן באקעמפט יידיש. אבער דווקא דא איז געווען זיין שוואכסטער פונקט. קלאר, אז ביאליק דער יונגעראמאן פון וואלאזשין, דער פריוואטער לערער פון העברעאיש, דער מענטש פון ספרים האט זיך געקענט זעלבסטבאשטימען געזעלשאפטלעך בלויז צו דעם לאגער פון די העברעאיסטן. די טיפע אונטערשיידן צווישן ביאליק און דעם העב-רעאיזם האבן זיך ארויסגעוויזן ערשט שפעטער אין א סך יארן ארום. דערווייל צום אנהייב איז עס געווען א זאך פון ליבע („חובבי“ שפת עבר), דערווייל איז ביאליק געגאנגען אלץ ווייטער און ווייטער געזעל-שאפטלעך ביז ער איז דערגאנגען צו זיין בארימטער רעדע וועגן זעכצן „יידישן“, וואס זיינען שוין אונטערגעגאנגען ובכנ אאז״ו.

און דווקא אין אט-דער רעדע איז ביאליק לגמרי ניט טריי זיך אליין. דער ביאליק וואס באגרייפט צו באטאנען, אז די שפאנישע העב-רעאישע ליטעראטור פון דער „גאלדערנער תקופה“ איז אונטערגע-גאנען, ווייל זי איז אין העברעאיש געווען ניט אריגינעל, — דער זעלביקער ביאליק קען זאגן, אז די אלעקסאנדריער יידישקייט איז אונ-

טערגעגאנגען ווייל זי האָט זיך אָפּגעזאָגט פון העברעאיש. בלויז דער־פּאַר. ניט, הלילה, ווייל זי איז געווען דורך און דורך אַסימילאַציע, ניט אַריגינעל, ניט יידישעלעך, פרעמד. ביאליק האָט אין אַט דער רעדע זיך דערלויבט צו זאָגן, אַז דער אַראַמיש־יידישער תלמוד האָט זיך אינגעהייט, ווייל מען האָט כסדר פון אים געמאַכט העברעאישע, „קיצורים“, „הלכות פּסוקות“, „יד החזקה“...

ווער נאָך אַזוי ווי ביאליק האָט געקענט וויסן, אַז געלעבט אין פּאַלק האָט דווקא דער אַריגינעלער אַראַמישער תלמוד. און ווייל ער האָט אַזוי שטאַרק געלעבט, צירקולירט אין לעבן, דערפֿאַר זיינען געמאַכט געוואָרן פון אים קיצורים, וואָס אגב, זיינען זיי אין פּאַרגלייך מיט דער גמרא כמעט ניט באַנוצט געוואָרן, בכל אופן כמעט.

ביאליק, דער תמיד געטרייער דער יידישער טראַדיציע, האָט אין דער רעדע זיינער לגמרי פּאַרגעסן זיין אייגענעם רוח הקודש, פּאַרגעסן אַז דער תלמוד האָט איינגעהייט זיך און איינגעהייט יידישקייט (נאָר די יידן זיינען געבליבן יידן, וואָס האָבן בשעתם אָנגענומען און תמיד געהאַלטן דעם תלמוד ווי אַ יסוד פון יידישקייט, ווי דעם עיקר פון דער תורה) דווקא דערפֿאַר וואָס ער איז געווען אַריגינעל יידיש, טראַדיציאָנעל יידיש, תורה שבעל פה פון פּאַלקס חו"ל. ניט איבערגע־זעצט, ניט איבערגעמאַכט. אַריגינעל.

דאָס האָט פּאַרגעסן דער מחבר פון „הלכה ואגדה“. און דווקא אַט דער „אַראַמישער תלמוד“ האָט איינגעהייט דעם העברעאישען תנ"ך, אין פּאַרם פון פּסוקים וואָס זיינען אין אים געבראַכט. עס איז באַקאַנט, אַז לומדים פלעגן געדענקען אַ פּסוק פון... גמרא אַרויס. ביאליק אַליין דערמאַנט עס ערגעץ.

און ווער נאָך ווי ביאליק האָט געקענט וויסן, אַז — מילא איי־ביקייט, אייביק, איז נאָר אַ טויטער שטיין. אַלץ וואָס לעבט מוז ווען עס איז שטאַרבן, פּאַרענדערן זיך, אומבייטן, פּושט צורה ולובש צורה זיין. ניט דאָס איז וויכטיק, וואָס יידן האָבן אויפּגעהערט ריידן אַראַמיש, ווי אין די צייטן פון תלמוד, וויכטיק איז דאָס, אַז בלויז דורך די צינורות פון אַראַמיש האָט דער יידישער אַריגינעלער גייסט און טראַדיציע גע־שטראַמט און דערשטראַמט ביז דאָנען. אַלע וואָס האָבן איבערגעריסן מיט דעם „פּרעמדן“ אַראַמישן שטראַם, — האָבן סוף כל סוף איבערגע־ריסן מיט יידישקייט און מיט יידן. ווער נאָך אַזוי ווי ביאליק האָט עס גע־קענט באַגרייפן מיט אַלע זיינע רמ"ח אברים.

אַבער: ביאליק פון „על סף בית המדרש“ זאָגט אין דעם רעפּע־ראַט: „אין גלות האָבן יידן געהאַט בלויז מעגלעכקייט נאָכצומאַכן צוליב שענדלעכער געפּאָלנקייט ביי זיך (התבטלות מביאשה, דבשבע"פ 2 קס"ז).

אַט דאָס איז טאַקע צום ווייטיקסטן, וואָס ביאַליק האָט זיך גע-
זעלשאַפּטלעך איינגעשפּאַנט נישט אין זיין העברעאָיזם, נישט אין דעם
צווייטן, וואָס ער האָט אים באַקעמפט און וועלכער האָט פון ביאַליקן
גענומען בלויז דעם נאָמען, נישט דעם תּוך.

און אזוי אַרום איז ביאַליק עפעס איינס, ביאַליקויזם — עפעס אַנ-
דערש. ביאַליקס אַרט אין ייִדישער קולטור — עפעס איינס און זיין
אַרט אין קולטור־קאָנטראָסט — ווידער עפעס אַנדערש. און אַט דער ווי-
דעראַנאָד — אַ ספּעציפישע קללה אויף ייִדן.

גייט אויף אַ זון פון אַ ייִדישן רענעסאַנס, עס לעבט אויף אַ טרוים
פון קיבוץ גלויות, וואָס דאַרף עס צונויפּזאַמלען אַלע ייִדן, וואָס
בענקען נאָך ייִדישקייט, און אַלע ייִדישקייטן. אַלע „ניצוצות“ פון ייִדישן
גייסט, אַל דאָס גייסטיק, וואָס דאָס פּאַלק האָט געשאַפּן אין פּאַלק. (קיבוץ
גלויות און „כּנוס“ אין ביאַליקס טערמינאָלאָגיע). — און אין האַרץ
פון אַט־דעם רענעסאַנס האָט זיך אויך פּאַרקליבן דער וואַרעם פון ייִדישן
זעלבסט־האַס און שעדיקט און שעדיקט. ביאַליק, דער רוח הקודש, האָט
עס שטאַרק געפּילט, ביאַליק דער געזעלשאַפּטלעכער טוער האָט נישט
געוואָגט אפּילו דעם וואַרעם צו באַקעמפּן.

פּרץ דער „גלות־סט“ און ייִדישיסט, ביאַליק דער ציוניסט און
העברעאיסט — האָבן ביידע דערשפּירט וואו עס איז דער מקור פון
ייִדישקייט, אירע וואַרצלען, ווי עס מוז גיין איר וואַקסן. ביידע זיינען
דערגאַנגען צום געמיינזאַמען גרויסן סינטעזע. נאָר ... ביים ראַנד פון
צוגעזאַגטן לאַנד איז משה געשטאַרבן ...

